

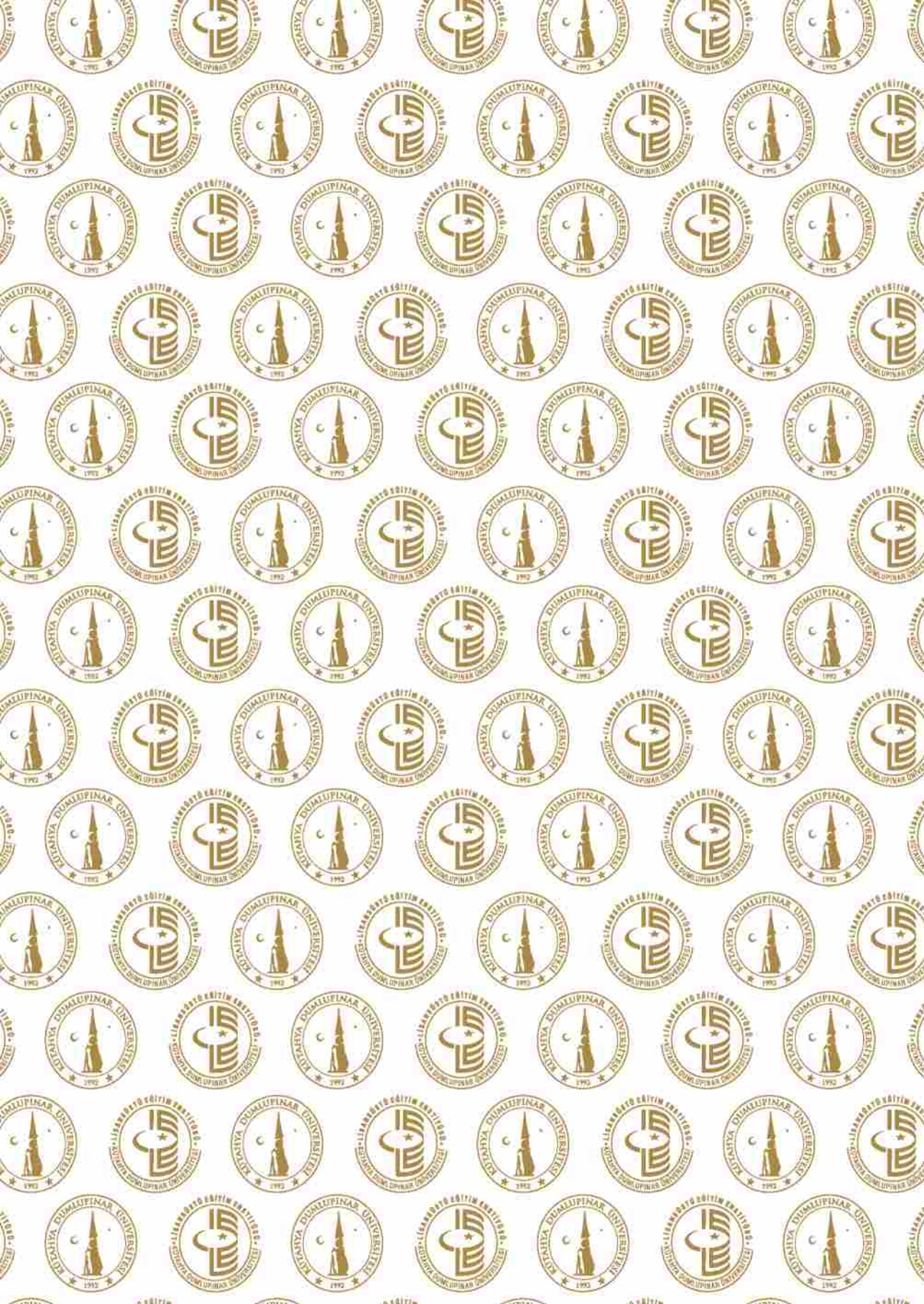
TBMM'NİN AÇILIŞININ

100. *Yılı*
ANISINA

KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU
BİLDİRİ KİTABI / 1. CİLT

Prof. Dr. Şahmurat ARIK
Editör

TBMM'NİN AÇILIŞININ

100. *yılı*
ANISINA

KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU
BİLDİRİ KİTABI / 1. CİLT

Prof. Dr. Şahmurat ARIK
Editör

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yayınları: 1

ISBN: 978-975-7120-20-9 (Tk)
978-975-7120-21-6 (1.cilt)
978-975-7120-22-3 (2.cilt)

Editör: Prof. Dr. Şahmurat ARIK

Kapak: Gözde Ajans

Baskı:
Girişim Ajans Matbaa Ltd. Şti.
Büyük Sanayi Samanyolu Cad.
No: 35 İskitler/ANKARA/TÜRKİYE

Baskı Tarihi:
Ağustos 2020

© Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2020.

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi,
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Evliya Çelebi Yerleşkesi Tavşanlı Yolu 10. Km.
KÜTAHYA/TÜRKİYE
Tel: 0 (274) 443 43 43
lee@dpu.edu.tr

SEMPOZYUM ONURSAL BAŞKANI

Prof. Dr. Kâzım UYSAL (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Rektörü)

SEMPOZYUM DÜZENLEME KURULU BAŞKANI

Prof. Dr. Şahmurat ARIK (Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü)

SEMPOZYUM DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Muammer GAVAS (Rektör Yardımcısı)

Prof. Dr. Mustafa AYDIN (Rektör Yardımcısı)

Prof. Dr. Hasan GÖÇMEZ (Rektör Yardımcısı)

Prof. Dr. Atilla BATUR (Genel Sekreter)

Doç. Dr. Arif KOLAY (Enstitü Müdür Yardımcısı)

Prof. Dr. Orhan ELMACI (İşletme Anabilim Dalı Başkanı)

Prof. Dr. Talip KARAKAYA (Sosyoloji Anabilim Dalı Başkanı)

Prof. Dr. Hasan Basri KARADENİZ (Tarih Anabilim Dalı Başkanı)

Prof. Dr. Tuncay BÜLBÜL (Türk Dili Edebiyatı Anabilim Dalı Başkanı)

Prof. Dr. Ramazan KILIÇ (İktisat Anabilim Dalı Başkanı)

Prof. Dr. Hüsamettin İNAÇ (Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Başkanı)

Prof. Dr. Mahmut ZORTUK (Ekonometri Anabilim Dalı Başkanı)

Prof. Dr. Ercan TAŞKIN (Uluslararası Ticaret ve Finansman Anabilim Dalı Başkanı)

Prof. Dr. Adnan ERSOY (Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı Başkanı)

Prof. Dr. Özgür ÖNDER (Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Başkanı)

Doç. Dr. Yasemin Deniz KOÇ (Bankacılık ve Finans Anabilim Dalı Başkanı)

Prof. Dr. Levent MERCİN (Grafik Anasanat Dalı Başkanı)

Doç. Dr. Nureddin GÜLAÇTI (Cam ve Seramik Anasanat Dalı Başkanı)

Doç. Dr. Selda MANT MENAY (Resim Anasanat Dalı Başkanı)

Doç. Dr. Ayhan KAHRAMAN (Batı Dilleri ve Edebiyatı Anabilim Dalı Başkanı)

Doç. Dr. Hatice DAYAR (Maliye Anabilim Dalı Başkanı)

Doç. Dr. Selçuk YALÇIN (Muhasebe Anabilim Dalı Başkanı)

Dr. Öğr. Üyesi Uğur CEYLAN (Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı Başkanı)

SEMPOZYUM YÜRÜTME KURULU

Prof. Dr. Şahmurat ARIK (Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü)

Doç. Dr. Arif KOLAY (SBE Yönetim Kurulu Üyesi)

Doç. Dr. Nureddin GÜLAÇTI (SBE Yönetim Kurulu Üyesi)

Dr. Öğr. Üyesi Esra IŞIK (SBE Yönetim Kurulu Üyesi)

Dr. Öğr. Üyesi Ercan YAŞAR (SBE Yönetim Kurulu Üyesi)

Alper YILMAZ (Enstitü Sekreteri)

SEMPOZYUM BİLİM KURULU

- Prof. Dr. Abdurrahman Nejat BİLGİN (Arkeoloji)
Prof. Dr. Gökhan COŞKUN (Arkeoloji)
Doç. Dr. Ayşen ALTUN ADA (Bankacılık Finans)
Doç. Dr. Nasif ÖZKAN (Bankacılık Finans)
Doç. Dr. Yasemin Deniz KOÇ (Bankacılık Finans)
Prof. Dr. Adnan ERSOY (Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu)
Prof. Dr. Mehmet ACET (Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu)
Prof. Dr. Seydi KARAKUŞ (Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu)
Prof. Dr. Yağmur AKKOYUNLU (Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu)
Doç. Dr. Alparslan ÜNVEREN (Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu)
Doç. Dr. Aydın ŞENTÜRK (Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu)
Doç. Dr. Baybars Recep EYNUR (Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu)
Doç. Dr. Çetin ÖZDİLEK (Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu)
Doç. Dr. Halil BİŞGİN (Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu)
Doç. Dr. İsmail KAYA (Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu)
Doç. Dr. Mihri Barış KARAVELİOĞLU (Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu)
Doç. Dr. Şerife ÖNDER (Dış Ticaret)
Prof. Dr. Mahmut ZORTUK (Ekonometri)
Prof. Dr. Sema BEHDİOĞLU (Ekonometri)
Doç. Dr. Erkan ARI (Ekonometri)
Doç. Dr. Eylem ACAR (Ekonometri)
Doç. Dr. Ahmet TÜRKAN (Felsefe ve Din Bilimleri)
Prof. Dr. Levent MERCİN (Görsel İletişim Tasarımı)
Prof. Dr. Uğur ATAN (Görsel İletişim Tasarımı)
Prof. Dr. Ali ŞEN (İktisat)
Prof. Dr. Ergin UZGÖREN (İktisat)
Prof. Dr. İsmail KÜÇÜKAKSOY (İktisat)
Prof. Dr. Macide ÇİÇEK (İktisat)
Prof. Dr. Ramazan KILIÇ (İktisat)
Doç. Dr. Ayhan KAHRAMAN (İngiliz Dili ve Edebiyatı)
Prof. Dr. Ahmet AĞCA (İşletme)
Prof. Dr. Aydın KAYABAŞI (İşletme)
Prof. Dr. Gülnur KECEK (İşletme)
Prof. Dr. Mustafa Mesut KAYALI (İşletme)
Prof. Dr. Orhan ELMACI (İşletme)
Prof. Dr. Seyfettin ÜNAL (İşletme)
Prof. Dr. Şerafettin SEVİM (İşletme)
Doç. Dr. Cengiz DURAN (İşletme)
Doç. Dr. Ceren KARAVELİOĞLU (İşletme)
Doç. Dr. Nezire Derya ERGUN ÖZLER (İşletme)
Doç. Dr. Niyazi KURNAZ (İşletme)
Prof. Dr. Mehmet Sami DENKER (Kamu Yönetimi)
Prof. Dr. Özgür ÖNDER (Kamu Yönetimi)

Doç. Dr. Fatih KIRIŞIK (Kamu Yönetimi)
Doç. Dr. Feyzullah ÜNAL (Kamu Yönetimi)
Doç. Dr. Hayrettin ÖZLER (Kamu Yönetimi)
Doç. Dr. Murat YAMAN (Kamu Yönetimi)
Doç. Dr. Yavuz BOZKURT (Kamu Yönetimi)
Doç. Dr. Fazlı YILDIZ (Maliye)
Doç. Dr. Hatice DAYAR (Maliye)
Doç. Dr. Emin ZEYTİNOĞLU (Muhasebe)
Doç. Dr. Selçuk YALÇIN (Muhasebe)
Doç. Dr. Selda MANT MENAY (Resim)
Doç. Dr. Keriman PEKKAN (Seramik ve Cam)
Doç. Dr. Nureddin GÜLAÇTI (Seramik ve Cam)
Doç. Dr. Nilüfer DALKILIÇ (Sigortacılık ve Risk Yönetimi)
Doç. Dr. Sibel ÇELİK (Sigortacılık ve Risk Yönetimi)
Prof. Dr. Hüsamettin İNAÇ (Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler)
Prof. Dr. Talip KARAKAYA (Sosyoloji)
Prof. Dr. Abdullah İLGAZİ (Tarih)
Prof. Dr. Ali SARIKOYUNCU (Tarih)
Prof. Dr. Esra SARIKOYUNCU DEĞERLİ (Tarih)
Prof. Dr. Hasan Basri KARADENİZ (Tarih)
Prof. Dr. Necati AKSANYAR (Tarih)
Doç. Dr. Altay Tayfun ÖZCAN (Tarih)
Doç. Dr. Arif KOLAY (Tarih)
Doç. Dr. Bülent CIRIK (Tarih)
Doç. Dr. Emine DİNGEÇ (Tarih)
Doç. Dr. Süleyman POLAT (Tarih)
Doç. Dr. Ümmügülsüm POLAT (Tarih)
Prof. Dr. Ali ÇELİK (Temel İslam Bilimleri)
Prof. Dr. Halis AYDEMİR (Temel İslam Bilimleri)
Doç. Dr. İlhami GÜNAY (Temel İslam Bilimleri)
Doç. Dr. Rifat TÜRKEL (Temel İslam Bilimleri)
Prof. Dr. Atilla BATUR (Türk Dili ve Edebiyatı)
Prof. Dr. Bilal AKTAN (Türk Dili ve Edebiyatı)
Prof. Dr. Şahmurat ARIK (Türk Dili ve Edebiyatı)
Prof. Dr. Tuncay BÜLBÜL (Türk Dili ve Edebiyatı)
Doç. Dr. Abdullah ACEHAN (Türk Dili ve Edebiyatı)
Doç. Dr. Ayşe Nur SIR DÜNDAR (Türk Dili ve Edebiyatı)
Doç. Dr. Ersen ERSOY (Türk Dili ve Edebiyatı)
Doç. Dr. Mustafa GÜNEŞ (Türk Dili ve Edebiyatı)
Doç. Dr. Hakan KARA (Ulaştırma Hizmetleri)
Doç. Dr. Habibe Yelda ŞENER (Uluslararası Ticaret ve Finansman)
Prof. Dr. Ercan TAŞKIN (Uluslararası Ticaret ve Finansman)
Doç. Dr. Emre SEZİCİ (Yönetim Organizasyon)

Düzenleme Kurulu isim listesinde her bir anabilim dalı ve unvan grubunda harf sırası esas alınmıştır.

“AÇILIŞ”

14 MAYIS 2020 Perşembe

10:00-11:00

Açılış Oturumu

Prof. Dr. Kâzım UYSAL

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Şahmurat ARIK

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

Prof. Dr. Şahmurat ARIK
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

Değerli Bilim İnsanları, Saygıdeğer Misafirler ve Sevgili Öğrenciler;

Sempozyumumuza hoş geldiniz. Bildiğiniz gibi biz bu sempozyumu pandemi öncesinde planlamıştık ve Nisan ayı içerisinde yapmayı düşünmüştük. Fakat salgın hastalık nedeniyle sempozyumu tehir etmek zorunda kaldık. Normalleşme sürecinin uzaması sebebiyle de sempozyum programımızı telekonferans yöntemi ile yapmaya karar verdik. Sempozyum programımız, ilan ettiğimiz gibi üç gün sürecek. Sempozyumumuz 14-15-16 Mayıs 2020 tarihlerinde gerçekleşecek. Biz bu sempozyumu Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışının 100. yılı anısına düzenledik. Bugüne ulaşmadan önce öğrencilerimiz birinci adımda bildiri başlıklarını ve özetlerini, sonrasında da tam metinlerini bize gönderdiler. Bizler de bu bildirimleri hakem sürecinden geçirerek sempozyum programını yaptık ve ilan ettik.

Değerli Arkadaşlarım;

Bu sempozyumda 22 farklı oturumda 100 bildiri sunulacak. Burada çok güzel bir ayrıntıya dikkatinizi çekmek istiyorum. TBMM'nin kuruluşunun 100. Yılı anısına düzenlediğimiz bu sempozyuma 100 öğrencimiz 100 bildiri ile iştirak etti. Bu bildirimler; Arkeoloji, Bankacılık ve Finans, Batı Dilleri ve Edebiyatı, Beden Eğitimi ve Spor, İktisat, İşletme, Kamu Yönetimi, Maliye, Muhasebe, Resim, Sanat ve Tasarım, Seramik ve Cam, Sosyoloji, Tarih, Türk Dili ve Edebiyatı ve son olarak da Uluslararası Ticaret ve Finansman anabilim ve anasanat dallarında lisansüstü eğitim alan öğrencilerimize ait. Biz bu sempozyumda her bir oturumda 1. Oturum, 2. Oturum, 3. Oturum vb. isimler yerine Millî Mücadele ile alakalı isimler vermeyi tercih ettik. İlk oturumumuz "İstanbul" adını taşıyor. Sonraki oturumlara ise şu isimleri verdik: Meclis-i Mebusan Oturumu, Misak-ı Millî Oturumu, Anadolu Oturumu, Mustafa Kemal Paşa Oturumu, Erzurum Kongresi Oturumu, Sivas Kongresi Oturumu, Ankara Oturumu, Kuva-yi Milliye Oturumu, Temsil Heyeti Oturumu, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti Oturumu, 23 Nisan 1920 Oturumu, Türkiye Büyük Millet Meclisi Oturumu, Kurucu Meclis Oturumu, Millî İrade Oturumu, Sinop Milletvekili Şerif Bey Oturumu, Sakarya Meydan Savaşı Oturumu, Büyük Taarruz Oturumu, Dumlupınar Oturumu, Zafer Oturumu, Bayrak Oturumu ve İstiklal Oturumu. 16 Mayıs 2020 Cumartesi günü, 18.00-19.00 saatleri arasında Sayın Rektörümüz Prof. Dr. Kâzım UYSAL, ardından Prof. Dr. Levent MERCİN, Prof. Dr. Adnan ER-SOY ve Prof. Dr. Özgür ÖNDER hocalarımızın kapanış oturumunda değerlendirme konuşmaları olacak ve böylece sempozyumu bu şekilde tamamlamış olacağız. Hepinizin bildiği gibi 16 Mayıs, Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Mücadele'yi başlatmak üzere İstanbul'dan Samsun'a hareket ettiği tarih. Bu anlamlı günün yıl dönümünde sempozyumun kapanış oturumunu yapacak olmamız bizi ayrıca mutlu edecek.

Değerli Bilim İnsanları ve Sevgili Gençler;

Bu sempozyum vesilesi ile hem Millî Mücadelede hayatını feda ederek bize bu cennet vatani bırakan bütün şehitlerimizi ve bugün sahip olduğumuz tüm imkanlarda hissesi olan bütün devlet adamlarımızı rahmet ve minnetle anıyorum, ruhları şâd olsun. O dönemdeki bütün fedakârlık ve gayretleri dikkate alarak, vefa borcumuz

gereği biz bu sempozyumu planladık. Hem Gazi Meclisimizin kuruluşunu anmak, hatırlamak ve hatırlatmak hem de ecdadı anmak için bu programı düzenlemekteyiz. Sempozyum programında yer alan oturumlarda değerli hocalarımız Doç. Dr. Arif KOLAY, Doç. Dr. Hayrettin ÖZLER, Doç. Dr. Ümmü Gülsüm POLAT, Prof. Dr. Ercan TAŞKIN, Dr. Öğrt. Üyesi Selami ERDOĞAN, Prof. Dr. Yağmur AKKOYUNLU, Prof. Dr. Nejat BİLGİN, Doç. Dr. Ersen ERSOY, Dr. Öğrt. Üyesi Eren Evin KILIÇKAYA BOĞ, Doç. Dr. Çetin ÖZDİLEK, Doç. Dr. Mihri Barış KARAVELİ-OĞLU, Dr. Öğrt. Üyesi Ali BELENLİ, Dr. Öğrt. Üyesi Özgür SAYGIN, Doç. Dr. Yavuz BOZKURT, Doç. Dr. Nurettin GÜLLAÇTI, Doç. Dr. Selda MANT MENAY, Dr. Öğrt. Üyesi Emine ÖZTÜRK, Doç. Dr. Selma ŞAHİN, Dr. Öğrt. Üyesi İlhan KORKMAZ, Doç. Dr. Yasemin Deniz KOÇ, Prof. Dr. Levent MERCİN ve Doç. Dr. Selçuk YALÇIN oturum başkanlığı yapacaklar. Katkılarından dolayı ben şimdiden kendilerine teşekkür ediyorum. Yine aynı şekilde Lisansüstü Eğitim Enstitümüzde görevli olan değerli mesai arkadaşlarıma da teşekkürü bir borç biliyorum. Üç gün boyunca her bir oturumda bir arkadaşımız görevli olacak ve oturuma katılacak olan öğrenci arkadaşlarımızı ve oturum başkanlarını oturum saatinden önce oturuma hazırlayacak. Bunun için her birisi ile gerek mail vasıtasıyla gerekse telefon ederek oturum başlamadan evvel hazırlıkları tamamlayacaklar. Tüm hazırlıklar tamamlandığı zaman da oturum başkanlarımızın onayı ile oturumu başlatacak, sunumları görüntülü ve sesli olarak kayıt altına alacaklar. Bu işte görevli olan Enstitü Müdür Yardımcımız Dr. Öğrt. Üyesi Esra IŞIK Hocamıza, Enstitü Sekreteri Alper YILMAZ Beye yine mesai arkadaşlarımız arasında bulunan Emine Görgülü VURAL Hanıma, Hayrunnisa NÖBETÇİ Hanıma, Tolga KELEŞ Beye, Neşet Seda EKİCİ YILDIZ Hanıma, Mesut TİMURLENK Beye ve Hatice NAZLI Hanıma katkılardan dolayı ayrı ayrı teşekkür ediyorum.

Değerli Arkadaşlarım, Saygıdeğer Misafirler;

Biz bu sempozyumu enstitülerimizi tek çatı altında birleştirmeden evvel planlamıştık. Bildiğiniz gibi Fen Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Enstitüsü ve Sosyal Bilimler Enstitüsü ayrı enstitüler olarak hizmet vermekte idi. Fakat Cumhurbaşkanlığı kararı ile enstitülerimiz birleştirildi ve üç enstitü kapatılarak Lisansüstü Eğitim Enstitüsü kuruldu. Biz bu sempozyumu yapmayı Sosyal Bilimler Enstitüsü olarak planlamıştık. Ben; o dönem Sosyal Bilimler Enstitü kurulunda görev alan arkadaşlarıma, yine Sosyal Bilimler Enstitüsü yönetim kurulunda yer alan değerli hocalarıma ve o zamanki müdür yardımcılarımıza da ayrı ayrı teşekkür ediyorum. Yine sempozyum bilim kurulunda yer alan, sempozyum bildirilerinde hakemlik yapan, sempozyum düzenleme kurulunda görev alan arkadaşlarıma da ayrı ayrı teşekkür ediyor; her birine saygılarımı sunuyorum.

Saygıdeğer Hocalarım ve Değerli Öğrencilerimiz;

Bu sempozyumun son derece başarılı ve faydalı olacağı inancı ile sempozyum boyunca oturumlarda yer alan değerli oturum başkanları ve sunum yapacak değerli öğrencilerimize muvaffakiyetler diliyorum.

Değerli Katılımcılar; sizlerin huzurunda sözü üniversitemiz Rektörümüz Sayın Prof. Dr. Kâzım Uysal'a bırakıyor ve açılış programına katılımınızdan dolayı her birinize teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. Kâzım UYSAL

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Rektörü

Değerli Bilim İnsanları, Mesai Arkadaşlarım, Saygıdeğer Misafirler ve Akademisyen Adayı Sevgili Gençler;

Lisansüstü Eğitim Enstitümüz tarafından düzenlenen sempozyumumuza hepiniz hoş geldiniz. Öncelikle bu sempozyumun DPÜ'ye çok yakıştığını ifade ederek sözlerime başlamak istiyorum.

Üniversitemiz enstitüleri tarafından daha önce lisansüstü öğrencilere dönük herhangi bir sempozyum yapılmadı. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 100. Yılı Anısına Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Öğrenci Sempozyumu bu yönü ile ilk olma özelliği taşıyor. Bu sempozyumun Millî Mücadelenin başlangıç tarihlerine de denk geliyor olması ayrıca çok anlamlı oldu. Sempozyumun böyle önemli bir günde yapılıyor olması Üniversitemize ve bizlere çok yakıştı. Çünkü biliyorsunuz bu topraklar; Kuruluş'un, Kurtuluş'un ve Zafer'in toprakları. Üniversitemize gerçekten çok yakışan böyle bir etkinliği, böyle bir sempozyumu düzenledikleri için başta Enstitü Müdürümüz Prof. Dr. Şahmurat ARIK Hocama ve ekibine, bilim kuruluna, oturma başkanlarımıza ve bildiri hazırlayan bütün öğrencilerimize ayrı ayrı teşekkür ediyorum. Program kitapçığına baktım. Anabilim dalı çeşitliliği ve bildiri konuları çok zengin ve takdire şayan. Bu kadar yoğun, bu kadar kapsamlı bir öğrenci sempozyumu ancak bu kadar güzel olabilir; hatta en iyisi böyle olabilir, diye düşünüyorum. Oturma isimlerine baktım, gerçekten çok duygulandım. Sempozyum; İstanbul Oturumu ile başlıyor, Meclis-i Mebusan Oturumu vs. onlarca güzel oturma var. "Dumlupınar"ı var, "Zafer"i var... En son "İstiklal Oturumu" ile oturumlar bitiyor. Böyle anlamlı bir sempozyumda oturma isimlerinin bile itina ile seçilmiş olması beni daha da duygulandırdı. Bildiri başlıklarına baktım, gerçekten çok kapsamlı konular seçilmiş. Üniversitemizin sosyal bilimler alanında bütün anabilim dalları burada temsil ediliyor. Her programdan bildirimler mevcut. Bu tablo karşısında Ben; gerçekten iftihar ettim. Üniversitemiz adına iftihar vesilesi olabilecek bir etkinliğe böylece imza atmış oluyorsunuz. Bu çalışmada katkısı olan her arkadaşımı tebrik ediyorum.

Bildiğiniz gibi bu millet, hiçbir zaman boyunduruk altına girmemiş, sömürge olmayı kabul etmemiş, istiklalini ve özgürlüğünü her şeyden üstün tutmuş; yeri geldiğinde ekmekten, sudan, havadan daha çok özgürlüğüne önem vermiş; "Ekmeksiz yaşarım ama hürriyetsiz asla yaşayamam" diyen kahraman insanlar çıkarmış. Ecdadımızı biliyorsunuz; istiklali, hayatından çok önemsemiş, hürriyeti için yeri gelmiş canını feda etmiş ve bundan hiç çekinmemiştir. Bizim vatanımızın zor bir coğrafyada yer alması ve stratejik bir konuma sahip olması sebebi ile bu topraklar ve Türk Milleti tarih boyunca birçok saldırıya maruz kalmasına rağmen aziz milletimizin genlerinde olan asaletin neticesi olarak, başkasının boyunduruğu altına girmemek, hürriyetinin kısıtlanmasına müsaade etmemek ve hür yaşamak için ne gerekiyorsa yapmıştır. Anadolu topraklarının çok kıymetli olması ve tüm dünyada stratejik konumu gereği, bu topraklar bazen içeriden bazen de dışarıdan zaman zaman saldırılara maruz kalmıştır. Yabancı devletler; bu toprakları işgale yeltenmiş, savaşla bizi bu

topraklardan atmak ve devletimizi yıkmak için uğraşmıştır. Dün Çanakkale'de sonrasında Dumlupınar'da bunlar tekrar tekrar yaşandı. Fakat görmüşler ki öyle meydanlarda topla, tüfekte bu millet yıkılmıyor. Çünkü bu millet, ölümden korkmuyor; hürriyeti için yeri geldiğinde canını feda ediyor... Onun için yıllardır farklı yöntemler denediler ve deniyorlar. Sinsice, alçakça içimizden saldırıyorlar. Bunun en tahrip edici, en haince ve kallesçe örneğini 15 Temmuz'da gördük. Bundan dolayı uyanık olacağız. Uyanık olmadığınız takdirde; bu tür saldırılar içeriden ve dışarıdan bizi bölmek ve devletimizi yıkmak için tekrar tekrar yapılacak ve bizler bu hain planlara mahkûm olacağız. Burada hiç unutulmaması gereken husus bu tür planların kıyamete kadar devam edecek olmasıdır. Hepimiz bunun farkındayız. İşte bu sebeple bu sempozyuma ve benzer çalışmalara ihtiyaç var. Bu sempozyumun özellikle sizin gibi kıymetli bir kitle tarafından sahiplenilmiş olması bizim için gerçekten çok önemli. Geçmişini bilmeyenin geleceği olmaz... Yani, biz tarihte neler yaşadığımızı bileceğiz ki geleceğimizi ona göre şekillendirebilelim. Sizin düzenlediğiniz bu sempozyumun tarihte yaşadığımız önemli olayları, başta gençlerimize tekrar hatırlatmak ve geçmişte milletçe kazanılan tecrübeler üzerinde tekrar tekrar düşünmek için çok önemli bir vesile olduğu düşüncesindeyim.

Sevgili Gençler;

Üç gün boyunca bildirimlerinizi sunacaksınız ve bizler de bu oturumlara iştirak ederek sizleri dinleyeceğiz. Ben, bizzat oturumlara iştirak ederek aranıza olacağım. Sempozyum süreci tamamlandıktan sonra sempozyum bildirimlerini basıp, bilim dünyasına önemli bir kaynak eser kazandırmış olacağız. Bu vesile ile hepinize tekrar tekrar teşekkür ediyor ve sempozyumun başarı ile geçmesini diliyorum. Yine şehitlerimizi rahmetle anıyorum. Sunum yapacak bütün genç akademisyen adaylarına başarılar diliyorum sevgi ve muhabbetlerimi gönderiyorum.

İÇİNDEKİLER

SEMPOZYUM DÜZENLEME KURULU	iii
SEMPOZYUM YÜRÜTME KURULU.....	iv
SEMPOZYUM BİLİM KURULU	v
AÇILIŞ OTURUMU	
Prof.Dr. Şahmurat ARIK	ix
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü	
Prof.Dr. Kâzım UYSAL	xi
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Rektörü	
İSTANBUL OTURUMU	1
MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ TÜRK-MISIR İLİŞKİLERİ (1919-1923)	3
Damla ERİKLİOĞLU	
İSLÂM COĞRAFYASINDA MUSTAFA KEMAL PAŞA İMAJI	13
Ekin TOPCUOĞLU	
ANADOLU TOPRAKLARINDA TÜRK-YUNAN MÜCADELESİ (1919-1923) ..	29
Fatma Nisa ÖVEZ	
MECLİS-İ MEBUSAN OTURUMU	37
TBMM’NİN AÇILIŞI VE ULUS DÜŞÜNCESİNİN DOĞUŞU	39
Özge HOŞGÜL	
TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ VIII. DÖNEM (1946-1950) KÜTAHYA	
MİLLETVEKİLİ ADNAN MENDERES’İN MUHALEFETİ VE MECLİS	
ÇALIŞMALARI	45
Seda ÖĞÜTCÜ, Mustafa Enes AKTAŞ	
MODERN ANAYASACILIK BAĞLAMINDA 1921 ANAYASASI VE	
TBMM’NİN YAPISAL ÖZELLİKLERİ	67
Serkan EMEKÇİ	
MİSAK-I MİLLİ OTURUMU	79
TBMM ZABIT CERİDELERİNDE DUMLUPINAR MEYDAN MUHAREBESİ ...	81
Gökçe YAVUZ	
19.YÜZYILDA BALKANLARDA RUSYA FAALİYETLERİ	89
Aslı AYDINÖZ	
XIX. YÜZYIL KLASİK TÜRK EDEBİYATI ŞAİRİ YOZGATLI HÜZNÎ DİVANI	
BAĞLAMLI DİZİN İŞLEVSEL SÖZLÜĞÜ VE TABDİZ PROJESİ ÜZERİNE	95
Sena DURGUT	
ALİ BEY İSYANI’NDAN ÖNCE MİSİR’DA İKİ FIRKA: KASIMIYYE VE	
ZÜLFİKARİYYE	101
Sevcan KARABIÇAK	

ANADOLU OTURUMU	109
İŞLETMELER ARASI (B2B) E-TİCARETİYLE TÜRKİYE'DEKİ FİRMALARIN ULUSLARARASI PAZARLARA AÇILMADA KARŞILAŞTIĞI ADAPTASYON SORUNLARI: AMPİRİK BİR ÇALIŞMA.....	111
Nida KUYULU	
ELEKTRİK TÜKETİMİ VE EKONOMİK BÜYÜME: BRI ÜLKELERİ ÜZERİNE ANALİZ	121
Cihat ERDEM	
TARIMSAL ÜRETİM VE TARIM POLİTİKALARI İLİŞKİSİ: 1986-2016 DÖNEMİ İÇİN BİR PANEL VERİ ANALİZİ	135
Feride Gülsüm GÜMÜŞSOY	
MUSTAFA KEMAL PAŞA OTURUMU.....	151
MİLLİ MÜCADELE VE TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ.....	153
Yeşim KÖSE	
ERZURUM KONGRESİ OTURUMU	159
CUMHURİYET DÖNEMİNDEN GÜNÜMÜZE TÜRK SPOR TEŞKİLATI...161	
Ahmet ÖLÇEN	
CUMHURİYET ÖNCESİ TÜRKLERDE SPOR VE SPOR EŞKİLATLANMASI...167	
Ercan ŞİRİN	
SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİNDE ÖĞRENİM GÖREN ÖĞRENCİLERİN YAŞAM BECERİLERİNİN FARKLI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ (ISPARTA İLİ ÖRNEĞİ)	179
Erkan ÇİMEN	
REKREASYONEL ETKİNLİKLERE KATILAN BİREYLERİN MESLEKİ TÜKENMİŞLİK DÜZEYLERİ İLE SERBEST ZAMAN TATMİN DÜZEYLERİ ARASINDA Kİ İLİŞKİNİN BELİRLENMESİ.....	189
Evrin BÖYÜKELHAN	
SİVAS KONGRESİ OTURUMU.....	195
SEYİTÖMER HÖYÜK ERKEN TUNÇ ÇAĞI BOĞA KÜLTÜ	197
Bayram UYGUN	
ARKEOLOJİNİN DOĞUŞU VE TÜRK ARKEOLOJİSİ.....	215
Mehmet Ali KOCABAŞ	
POP ART SANAT AKIMI VE CLAES OLDENBURG.....	223
Seçil GÜLTEKİN	
HABEŞİSTAN ÖZELİNDE; I. DÜNYA SAVAŞI BOYUNCA DOĞU AFRİKA'DA OSMANLI DEVLETİ'NİN FAALİYETLERİ.....	245
Esra ALTUN	

ANKARA OTURUMU	255
XVI. YÜZYIL DİVAN ŞAİRİ BURSALI REMZİ VE DİVAN'ININ BİLİNMEYEN BİR NÜSHASI ÜZERİNE.....	257
Bahadır KURT	
ÇAĞDAŞLAŞMA YOLUNDA KLASİK ESER TERCÜMELERİ.....	271
Devrim GENÇER KIZILIRMAK	
OĞUZ ATAY'IN BEYAZ MANTOLU ADAM ADLI HİKÂYESİNDE TOPLUMSAL YABANCILAŞMA BİREYİN VAROLUŞSAL PROBLEMİ VE ÖTEKİLEŞTİRME	285
Elif YOKUŞ	
100 TEMEL ESER UYGULAMASININ DEĞERLENDİRİLMESİ VE TASNİFİ	301
Hakan YAŞA	
KUVÂ-Yİ MİLLİYE OTURUMU	315
ŞEHİRLERARASI YOL BİLGİLENDİRME HARİTASI VE KART TASARIMI ...	317
Cemre ASLAN	
TÜRKİYE'DE YAYIN İLLÜSTRASYONUNUN TARİHSEL SÜRECİ VE TEKNOLOJİK GELİŞMELERİN ETKİLERİ.....	329
Ceyda KURTEŞ	
POP UP SANATININ ÇOCUK KİTAPLARINDAKİ KULLANIMININ İNCELENMESİ VE ÜÇ BOYUTLU BİR ÇOCUK KİTABI UYGULAMASI	339
Deniz BABİLİK	
TÜRK EDEBİYATI KLASİKLERİNİN KİTAP KAPAĞI TASARIMLARINDA Kİ KÜLTÜREL ETKİLERİN İNCELENMESİ	349
Elif GÜLER	
TEMSİL HEYETİ OTURUMU.....	365
ORTAÖĞRETİM BRANŞ ÖĞRETMENLERİNİN ÖRGÜTSEL STRES, İŞ DOYUMU, YAŞAM DOYUMU SEVİYELERİNİN BAZI DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ.....	367
Eyüp ACAR	
FUTBOL HAKEMLERİNİN MÜSABAKA ÖNCESİ KAYGI DÜZEYLERİNİN KARAR VERMEYE ETKİSİ (KÜTAHYA İLİ ÖRNEĞİ).....	377
İbrahim DURAN	
TÜRK SPOR POLİTİKALARI NASIL OLMALIDIR?.....	385
Mehmet Sait TEKE,	
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ BESYO SPOR YÖNETİCİLİĞİ BÖLÜMÜNDE ÖĞRENİM GÖREN ÖĞRENCİLERİN DUYGUSAL ZEKALARININ LİDERLİK ÖĞRENİM GÖREN ÖĞRENCİLERİN DUYGUSAL ZEKALARININ LİDERLİK ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN İNCELENMESİ....	393
Mahmut ULUKAN	

ANADOLU VE RUMELİ MÜDAFAA-YI HUKUK CEMİYETİ OTURUMU	405
MODERN OLİMPİYATLARDA SPORCULARA YÖNELİK UYGULANAN AMATÖRLÜK KURALI VE OYUNLAR SÜRECİNDE BU KURALIN UYGULANMASINDA KARŞILAŞILAN SORUNLAR.....	407
Oğuz AKALAN	
BEDEN EĞİTİMİ ÖĞRETMENLERİNİN DERSLERDE EN ÇOK KULLANDIKLARI VE EN AZ KULLANDIKLARI ÖĞRETİM YÖNTEMLERİ VE KARŞILAŞTIKLARI SORUNLARIN İNCELENMESİ (Kütahya İli Örneği)	419
Piyami ÇAKTO	
BOŞ ZAMANLARINI DOĞADA GERÇİREN BİREYLERİN ÇEVRESEL DUYARLILIK DÜZEYLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ.....	429
Salih ERKUT	
23 NİSAN 1920 OTURUMU	437
EKO-ELEŞTİRİ VE İKLİM KURGU TERİMLERİNİN TARTIŞILMASI.....	439
Cansel KEDERLİ	
EKOFEMİNİZM VE CHARLOTTE PERKINS GILMAN’İN HERLAND İLE MARGARET ATWOOD’UN THE HANDMAID’S TALE ESERLERİNDEKİ İDEOLOJİSİ.....	445
Serap GÜRSES	
BİR İHTİLALİN ANATOMİSİ; YERYÜZÜNÜN LANETLİLERİ’NDE MİLLİ KUVVETLER VE MİLLİ BİLİNÇ.....	451
Ali GÜLEÇ	
SEVİNÇ ÇOKUM’UN “BİZİM DİYAR” ROMANINDA “ÖLÜM VE KURTULUŞ”	457
Oğuz KILINÇ	
HAMDULLAH HAMDİ’NİN TUHFETÜ’L-UŞŞÂK MESNEVİSİNİN İNCELENMESİ	465
Kübra TÜRKEL	
CENGİZ DAĞCI’NIN KORKUNÇ YILLAR ADLI ROMANININ DİL ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME.....	475
Şeymanur AYDIN	

TBMM'NİN AÇILIŞININ 100. YILI ANISINA
KÜTAHYA DÜMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU

“İSTANBUL OTURUMU”

14 Mayıs 2020 - Perşembe

İSTANBUL OTURUMU	OTURUM BAŞKANI: DOÇ. DR. ARIF KOLAY
------------------	-------------------------------------

SAAT	ABD/ASD	BİLDİRİ SAHİBİ	BİLDİRİ BAŞLIĞI
------	---------	----------------	-----------------

10:30 - 11:30	TARİH	DAMLA ERIKOĞLU	MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ TÜRK-MISIR İLİŞKİLERİ (1919-1923)
	TARİH	EKİN TOPÇUOĞLU	İSLÂM COĞRAFYASINDA MUSTAFA KEMAL PAŞA İMAJI
	TARİH	FATMA NİSA ÖVEZ	ANADOLU TOPRAKLARINDA TÜRK-YUNAN MÜCADELESİ (1919-1923)
	TARİH	RECEP ABİŞ	YEMEN'DE EMPERYAL GÜÇLERİN VARLIK GÖSTERMESİ VE OSMANLI DEVLETİ'NİN FAALİYETLERİ

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ TÜRK-MISIR İLİŞKİLERİ (1919-1923)

Damla ERİKLİOĞLU, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Kütahya
damlaeriklioglu123@gmail.com

ÖZET

Bu çalışmada Milli Mücadele dönemi esas alınarak Türk-Mısır ilişkileri üzerinde durulacaktır. İlk olarak I. Dünya Savaşı ardından yükselen Mısır milliyetçiliğine değinilerek, Mısır milliyetçilerinin savaş sonunda bağımsız bir Mısır için İngiltere'ye karşı başlattıkları direniş üzerinde durulacaktır. Çalışmada ayrıca Mısırlı milliyetçilerle ilgili Mustafa Kemal'in sözlerine yansıyan övgü ve destek ifadeleri tespit edilip irdelenecektir. Ayrıca Milli Mücadele hareketinin, Mısır basınında nasıl algılandığı ve basına nasıl yansıdığı hakkında tespitlere yer verilecektir. Milli Mücadele Dönemi'nde Kahire'de yayınlanmış olan el-Ahram, el-Ahbar ve el-Mukattam gazetelerinin, Milli Mücadele'ye karşı sergiledikleri tavır ele alınacaktır.

Diğer taraftan ayrıca bu dönemde Mısır tarafından Milli Mücadele'ye yapılan maddi-manevi yardımlardan bahsedilecektir. Ayrıca Lozan Konferansı'nda Mısır'ın statüsünün nasıl belirlendiği tespit edilecektir. Çalışmanın ana kaynağını telif-tetkik eserler ve sınırlı sayıda arşiv kaydı oluşturacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mısır, Mısır Milliyetçiliği, Milli Mücadele, Türk-Mısır İlişkileri, Lozan Konferansı

GİRİŞ

I. Dünya Savaşı'nda işgalci devletlerin gerçek dışı emelleri ile hareket eden Araplar, Ortadoğu'da Osmanlı'ya karşı tahrik edici ve kışkırtıcı politikalar sergilemiştir. Fakat savaş sonunda Arap devletleri, İtilaf Devletlerinin kendilerine verdiği en küçük vaadi bile yerine getirmediklerini görmüş, bu nedenle de bu coğrafyada Arap milliyetçiliği doruk noktaya ulaşmıştır. Bu milliyetçi hareket, zamanında Araplara ciddi yardımlarda bulunan Fransa ve İngiltere'ye karşı başlayarak, işgalci devletlerin bu topraklar üzerindeki planlarını alt üst etmiştir. Arap milliyetçiliğinin başladığı bu dönemde Türk milli direnişi olan Milli Mücadele'nin de etkisi olmuştur. Özellikle Misak-ı Milli ilkeleri gereğince Türk nüfusunun fazla olduğu yerlerin Türkleşmesi esas olduğundan Türk hükümetinin Arap topraklarında herhangi bir hak iddia etmemesi Türk-Arap ilişkilerine olumlu yansımıştır. Arap ve İslam dünyasındaki faaliyetleri iyi bilen Kemalistler, İslam ülkelerinin maddi ve manevi desteğini kazanmak için tedbirler almışlardır. İlk olarak kendi sınırlarına yakın ülkelerden başlayarak Doğu Kafkasya, İran, Afganistan ve Hindistan'a kadar; batıda Arnavutluk, güneyde Suriye, Mısır, Filistin ve Arabistan; güney batıda Fas'a kadar tüm İslam ülkelerine etkilerini yaymaya çalışmışlardır.(Sonyer, 2003, s. 66)

Anadolu topraklarında Milli Mücadele'nin başladığı 1919 yılı başlarında Ortadoğu'da son durumlar şu şekildeydi. Türkiye'de bitmiş savaşın ardından başlatılan yeni savaş gerginliği vardı. Hicaz'da dine dayanılarak Arap krallığı girişimleri yapılmaktaydı. Suriye'de bağımsızlık pazarlıkları sürdürülmekteydi. Lübnan'da Hıristiyan boyunduruğuna sokulmak istenen Müslümanların hareketlenmeleri nüksetmişti. Afganistan İngiltere'nin boyunduruğundan kurtulma yolundaydı. İran yarı bağımsızdı. Mısır ise particilik aracılığıyla iktidar pazarlıkları vardı.(Can, 2000, s. 74)

Mustafa Kemal, barışçı dış politikası doğrultusunda Ortadoğu devletleriyle iyi ilişkiler kurmak istemiş ve Milli Mücadele başladığı sırada bu devletlerden desteklerini esirgememelerini duyurmuştur. Ayrıca Mustafa Kemal, Türk Milli Mücadelesinin sadece Türkiye'nin mücadelesi olmadığı, bütün doğu mazlum milletlerinin davası olduğu çağrısında bulunmuştur. Bu çağrı karşılık bulmuş ve Anadolu'da işgalci devletlere karşı verilen Mücadele'de İslam ülkelerinden destekler gelmiştir. Özellikle her bakımdan zorlu geçen Milli Mücadele'ye en fazla Hindistan Müslümanlar tarafından yardımlar yapılmıştır. Bu yıllarda fazla gün yüzüne çıkmamış olsa da Anadolu'ya silah, cephane ve para tedariki ile ilgili çabaların bir ayağının da Mısır kaynaklı yürütüldüğü görülmektedir.(Polat, 2013, s. 58) Milli Mücadele döneminde Türk-Mısır ilişkileri hakkında fazla belge olmamakla birlikte milliyetçi hareketlere yapılan çoğu desteğin gizlice yürütüldüğü anlaşılmaktadır. 1919-1923 tarihleri arasında bu iki devlet arasındaki ilişkiler genel itibariyle olumlu yönde gerçekleşmiştir. Savaş sonunda İngiltere'ye karşı yükselen Mısır milliyetçiliği, Mustafa Kemal tarafından destek görmüştür. Aynı zamanda Anadolu topraklarında gerçekleşen Türk Milli Mücadelesi de Mısır milliyetçileri tarafından maddi manevi yönde desteklenmiştir.

1. Milli Mücadele Dönemi Öncesinde Türk-Mısır İlişkileri

a. I. Dünya Savaşı Sonunda Mısır'ın Bağımsızlık Mücadelesi

I. Dünya Savaşı'nın başladığı ilk zamanlarda Osmanlı Devleti'nin savaşa girmemesi sebebiyle Mısır, tarafsız ülke konumundaydı. Daha sonra Osmanlı Devleti'nin, Almanya'nın yanında savaşa girmesiyle mevcut durum değişmiş ve İngiliz hükümeti Osmanlı Devleti'ni düşman ülke ilan etmişti. (Pürmüşlü, 2015, s. 16) Bunun üzerine İngiltere, Osmanlı'nın Mısır üzerindeki egemenlik haklarını tek taraflı olarak iptal ettiği beyanında bulunarak Mısır'ı himayesi altına aldığı ilan etmiştir. (Bulut, 2010, s. 538) İngilizler, I. Dünya Savaşı başlarında Mısır'ın hak ve özgürlüklerini korumak için savaş verdiklerini ve savaş sonunda Mısır'ın bağımsız bir devlet olacağı vaadinde bulunmuş, iki hükümet arasında ittifak anlaşması yapılmasına karar verilmişti. Buna göre Mısır'ın hukuku ve hürriyeti, refah ve asayişinin devamı için savaşın bütün yükünü İngiltere üstleniyordu. Mısır halkından talep edilen ise, askerî harekâtlara engel olmamak ve düşmana yardım etmemektir. Bu vaat karşısında savaşta İngiltere'nin yanında yer alan Mısır halkı savaş boyunca idareden uzak tutuldu, meclisler kapatıldı, sansür şiddetli bir şekilde uygulandı. İngiliz aleyhtarı aydınlar kontrol altına alındı ve Milliyetçi ve Pan-İslamist partilerin faaliyetleri engellendi. (Çelik, 2019, s. 452) Ayrıca Mısır, bağımsızlık vaadi bağlamında savaş sırasında İngilizlere maddi destek sağlamak mecburiyetinde kalmış ve bu durum çekilen ekonomik sıkıntılar sebebiyle Mısır halkında umutsuzluğa neden olmuştu. Zamanla Mısır aydınlarının eleştirdikleri ve kurtulmak istedikleri Osmanlı idaresine karşı başlattıkları protestolar yönünü İngiltere'ye çevirmişti. Savaş sırasında Wilson tarafından yayınlanan ve sömürge altında olan devletler için büyük bir umut kaynağı olan ilkeler (Wilson ilkeleri) Mısır için de umut kaynağı olmuş, bu sebeple Mısır, dünyanın yeniden şekillendirildiği Paris Barış Konferansı'na bel bağlamıştır. (Pürmüşlü, 2015, s. 25)

Savaşın sona ermesiyle birlikte Mısır'da bağımsızlık için Saad Zağlul Paşa ve arkadaşları tarafından kurulan Vafd Partisi'nin bağımsızlık çalışmaları İngilizler tarafından hoş karşılanmasa da partinin göstermiş olduğu çaba olumlu sonuçlanmış ve savaş sırasında ekonomik olarak yıpranan Mısır halkının yıllarca bastırılmış duygu ve düşünceleri partinin çalışmaları sayesinde doruk noktaya ulaşmıştır. (Pürmüşlü, 2015, s. 16)

Elbette savaş sonrası İngiltere'ye meydan okuyan ülkelerden biri de Mısır oldu. Arabî Paşa'dan beri gelişmekte olan Mısır milliyetçiliği, İngiltere'nin Mısır'ı himaye altına almasıyla daha da körüklenmiş ve Türkiye'de başlayan Milli direniş, Mısır milliyetçilerini etkileyerek bağımsızlık ümitlerinin artmasına sebep olmuştu. Savaşın bitmesiyle Paris'te toplanan barış konferansında Mısır, bağımsız bir devlet olarak temsil edilme arzusunda olmasına rağmen bu istek İngiltere tarafından reddedildi. Bu olumsuz cevap ardından İngiltere'ye karşı milliyetçi hareketlerin öncülüğünü üstlenen Vafd Partisi başkanı Zağlul Paşa ve onun en yakınındaki üç kişi tutuklanarak Malta'ya sürgüne gönderildi. Zağlul Paşa ile birlikte Vafd Partisi üyesi Hamid al-Basil, İsmail Sıdkı ve Muhammed Mahmud'un tutuklanarak Malta'ya sürgüne gönderilmesi Mısır'da tepkiyle karşılandı. Bu tepkilerin sonucunda Mart-Nisan 1919 döneminde ayaklanmalar çıktı ve bu ayaklanmalar ülkede ciddi huzursuzluğa sebebiyet verdi. (Polat, 2013, s. 53) Mısır'da yükselen bağımsızlık sesleri halkın milliyetçi kesimlerinin sokaklara çıkıp çeşitli faaliyetlerde bulunmasına sebep oldu. Sokaklarda boykotlar yapıldı, hükümet

çalışanları, hâkimler ve avukatlar benzer hareketlere katıldı. Tüm bunların yanında Mısırlılar demiryolu raylarını havaya uçurmak, telgraf hatlarını kesmek, binaları ateşe vermek gibi daha radikal eylemlere girişti. (Polat, 2013, s. 54) Mısır halkının protestolar ile isyan etmesi ülkedeki karışıklığı büsbütün artırdı. İngilizler Mısır halkına verdikleri vaatleri unutturmak istediler ve Mısır'da hayati çıkarları olduğundan bahsetmeye başladılar. Zağlul Paşa'nın tutuklanıp sürgüne gönderilmesinin ardından Kahire, İskenderiye ve diğer kentlerde oldukça büyük gösteriler düzenlendi. İsyân, Bolşevik eğilimli olmakla birlikte tüm bölgedeki tüm sınıfların ve farklı inançlara sahip olan toplulukların sempatisini toplayan milli bir hareketti. Fakat İngilizleri, hareketsiz kalacaklarını düşündükleri köylülerin işe karışmış olması rahatsız etmişti. (Çelik, 2019, s. 453) Ayrıca büyük çaplı gösterilerden farklı olarak İngilizler ve onları destekleyen Ermeniler saldırıya uğradı, askerin ateş açması sonucu toplu ölümler gerçekleşti. Yaşanan olaylar ardından İngiltere, Mısır'a karşı sert tedbirler aldı. Bu sırada General Allenby tarafından Malta'da tutuklu bulunan Zağlul Paşa ve arkadaşları zorunlu olarak serbest bırakıldı ve Mısır'ın bağımsızlığı için barış konferansı nezdinde girişimlere başlandı. (Koloğlu, 1994, s. 125) Mısır tarihine "1919 Devrimi" olarak geçen bu ayaklanmalar sonucunda büyük çapta maddî hasarlar meydana gelmiş ve çok sayıda kişi hayatını kaybetmişti. Olaylar sonrasında iki taraf arasında uzlaşma sağlamak için görüşmelere başlandı ve Lord Milner başkanlığındaki heyet Mısır'a gönderildi. Fakat İngiltere'nin Mısır üzerindeki sıkı yönetimden vazgeçmemesi ve Vafd liderlerinin de bağımsızlık konusunda ısrarcı olması görüşmelerin olumsuz sonuçlanmasına neden oldu. Her ne kadar 1921 yılında ayaklanmalar tekrar vukuu bulsa da, Vafd Partisi ile anlaşamayacağını anlayan İngiltere, 28 Şubat 1922'de yayınladığı bir deklarasyonla Mısır'ın bağımsızlığını ilan etti (Armaoğlu, 2009, s. 258), bir sene sonra da Mısır'da bir anayasal rejim süreci başladı. Bu dönemde Mısır'daki şartlar dikkate alındığında bir takım problemlerin ortaya çıktığı bilinmektedir. Vafd hareketi güçlü bir parti olarak siyaset sahnesinde yerini almış ve Mısır siyasetinde söz sahibi olmuştur. Bu dönemde İngiltere, milliyetçiler, siyasal partiler ve Kral Fuad arasında bir denge politikası izlenmiştir. (Yılmaz, 2009, s. 101-102)

b. Mustafa Kemal'in Mısır'daki Milliyetçi Faaliyetlere Karşı Düşünceleri

I. Dünya Savaşı'nın ardından söz verdiği vaatlerini yerine getirmeyen İngiltere'ye karşı, Mısır'da yükselen milliyetçilik hareketleri, Vafd Partisi önderliğinde birleşti. Mısır halkı, Mustafa Kemal'i kahraman olarak gördüğü için mücadelelerinde Mustafa Kemal'i örnek almıştı. İsyân hareketlerinin öncüleri bağımsızlık faaliyetleri ile ilgilenirken aynı zamanda Mustafa Kemal ile iletişim kurma çabalarına girmişlerdir. Mustafa Kemal Paşa'da Mısır halkı ile iletişime geçerek işbirliği yolları aramıştır. Mısır halkının bağımsızlık mücadelesine büyük desteklerde bulunan Mustafa Kemal sadece Mısır ile kalmamış diğer Arap ülkelerindeki bağımsızlık mücadelelerini de desteklediğini duyurmuştur. Ayrıca Mustafa Kemal tek yumruk olarak birlikte hareket edildiği takdirde emperyalizmin tüm oyununun bozulacağını belirterek düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Ümit ederim ki müsait bir barış antlaşmasından sonra vaziyetimiz güzel idare edilirse evvelki sınır içerisindeki vaziyetimizden daha iyi olur. Bu noktada bir fikir izah etmek istiyorum. Cemiyetimiz nokta-i nazarından çizdiğim sınır haricinde kalan dindaşlarımızla, bu muhterem kardeşlerimizle aynı sınır içinde asırlardan beri vatandaşlık ettik. Bu kardeşlerimiz her tarafta, Suriye'de, Irak'ta, Yemen'de Şark'ta kendi içlerinde varlıklarını muhafaza

ve bağımsızlık temini için mesai sarf ediyorlar. Bütün bu İslam parçalarının bağımsızlığa kavuşmaları İslam âlemi için ne büyük bahtiyarlık olur. Bunun gerçekleşmesinde İslam âleminin vaziyetinin ne kadar kuvvetli olacağını şimdiden tasavvur etmekle pek büyük saadet hissediyorum.” (Okur, 2011, s. 201)

İsmet İnönü, konu ile ilgili olarak Türk Milleti adına bir beyanat vermiştir. Beyanatta Türk Milli Mücadelesi başladığı vakit Arap camiasına herhangi bir ikileme yer vermeyecek bir şekilde iyi niyetlerini gösterdiklerini, ayrıca Türklerin, Arap devletleri üzerinde herhangi bir hak ve taleplerinin bulunmadığını kesin bir dille ifade etmiştir. Ayrıca Mısır basınında Mustafa Kemal, istiklalın sembolü olarak gösterilmiştir. (Pürmüslü, 2015, s. 26)

2.Milli Mücadele Döneminde Türk-Mısır İlişkilerinin Mısır Basınındaki Yeri

a. Mısır Basınında Türk Milli Mücadelesi

Savaş sonunda Osmanlı Devleti tarafından Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra yeni bir süreç olan Milli Mücadele dönemi başlamıştır. Bu dönem İtilaf Devletleri tarafından Anadolu'nun işgali ve işgaller karşısında Milli Mücadele hareketinin gerçekleştiği dönemdir. Milli Mücadele döneminde Mısır basını, Türkiye'deki gelişmeleri yakından izlemiş, daha ilk günlerden beri Mustafa Kemal gazetelerde haber olmuştur. Türkiye'de başlayan milli direnişi takip eden gazeteler el-Ahram, el-Ahbar ve el-Mukattam gazeteleridir. Özellikle el-Ahram ve el-Ahbar gazetesi Milli Mücadeleyi desteklerken el-Mukattam gazetesi ise Milli Mücadele karşıtı olmuş ve bu doğrultuda haberler yayınlamıştır. Milli Mücadeleyi destekleyen el-Ahram Gazetesi'nde Erzurum ve Sivas Kongreleri başta olmak üzere Milli Mücadele'nin lideri olan Mustafa Kemal Paşa hakkında önemli haberlere yer verilmiştir. Savaş sonrasında Mısır'ın hukuki durumu ve Osmanlı Devleti'nin bir parçası olup olmadığı hakkında tartışmalar yapılmıştır. İstanbul'un işgali ve İtilaf Devletleri'nin Anadolu'da gerçekleştirdikleri haksız saldırılar Mısır'da tepki ile karşılanmıştır. (Baş, 2015, s. 39)

el-Ahram gazetesinde Milli Mücadele süresi kapsamında Anadolu hakkındaki ilk haber İzmir'in işgali olmuştur. Ayrıca 16 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali ve birkaç gün sonra da İngiliz, Fransız, Amerikalılar ve İtalyanların şehre girdiği belirtilmiştir. (Yılmaz, 2009, s. 102) Özellikle el-Ahram gazetesinde Mustafa Kemal'in adı ilk defa Erzurum Kongresi döneminde Enver Paşa ile birlikte anılmıştır. Haberin ilk cümlesinde Mustafa Kemal ve Enver Paşa'nın Bolşevik ordusuyla birlikte oldukları bildirilmiştir. el-Ahram gazetesindeki bir diğer haber ise, Yunan işgal kuvvetlerinin faaliyetleri ile ilgilidir. Bu haber, Ödemiş'e kadar ilerleyen Yunan kuvvetlerinin Türk birlikleri tarafından kısmen durdurulması şeklindedir. (Yılmaz, 2009, s. 102-103)

Mısır'da bir diğer büyük gazete olan el-Mukattam gazetesi hariç bütün yayın organları İtilaf Devletleri'ne karşı tavır sergilemiş ve bu doğrultuda haberler yayınlamıştır. el-Mukattam'ın İngiliz yanlısı olması sebebiyle gazetede Anadolu'daki direnişten pek bahsedilmemiş, bahsedildiğinde ise kaynak olarak Reuters veya Yunan askeri kanadının resmi açıklamalarına dayanılarak haberler yapılmıştır. Bu gazetede Mısır'daki milliyetçi kesimlerin özgürlük istekleri yok sayılmakla birlikte İngilizlerin aleyhine gelişen her olay da görmezden gelinmiştir. el-Mukattam gazetesinin Anadolu'daki milli direnişi sürekli olarak görmezden gelmesi Erzurum ve Sivas Kongrelerinin yapılmasına kadar devam etmiştir. (Pürmüslü, 2015, s. 27) Ardından

kongrelerin gerçekleştirilmesiyle İngiliz siyaseti yanlısı olan el-Mukattam gazetesi, önemsiz sayfalarda Mustafa Kemal'e karşı bir üslupla Milli Mücadele aleyhinde haberler yapmıştır. Sürekli Milli Mücadele karşıtı haberlere yer veren el-Mukattam gazetesinde Türklerle ilgili haberler "Türkiye Haberleri" başlığı altında verilmekteydi. Alt başlıklar ise Yunanlılar ve Anadolu, İstanbul Hükümeti ve Sulh Görüşmeleri, Türkler ve Ermeniler, Türkiye ve Kürdistan şeklindeydi. (Yılmaz, 2009, s. 104)

Bütün görevlerinden ve askerlikten istifa eden Mustafa Kemal'in amacı işgal kuvvetlerine direnmek ve bağımsız bir Türkiye kurmaktı. Bu amaç doğrultusunda Milli Mücadele'nin yol haritası önce Erzurum ardından da Sivas Kongresi'nde belirlenmiş ve bu süreçte Mustafa Kemal'in durumunun sorgulandığı ilk makale, Mısır'ın prestijli gazetesi olan el-Ahram'da "Mustafa Kemal Anadolu'da Ne Yapıyor?" başlığıyla duyurulmuştur. Haber içeriğinde ise Mustafa Kemal'in ordu müfettişliği ile Anadolu'ya geçtiği, mevcut hükümeti değiştirmeye çalışan devrim hareketinin lideri olduğu, topladığı meclisini Erzurum'dan Sivas'a taşıdığı ve orada bir hükümet kurduğu belirtilmişti. (Polat, 2013, s. 56) Sivas Kongresi'nin yapılmasının ardından yine el-Mukattam gazetesinde Ankara Hükümeti'nin İstanbul Hükümeti'ni ciddiye almadığı imaları haber olarak yayınlanmıştır.

Anadolu'da Milli Mücadele hareketinin şekillenmeye başlamasından sonra, Mısır basını meşgul eden en önemli konulardan biri de Mısır'ın uluslararası görüşmelerde hukuki konumu ve durumu olmuştur. Bu duru iki farklı gruba ortaya çıkarmıştır. Birinci grup Mustafa Orbacı grubudur ve savaş sonunda Türkiye'nin Mısır üzerindeki haklarının devam ettiğini savunurken, Emin el-Rafii liderliğindeki ikinci grup ise Osmanlı'nın savaşta yenilmesini gerekçe göstererek Türkiye'nin Mısır üzerinde artık hak sahibi olmadığını savunmuştur. Emin el-Rafii yönetiminde çıkarılan el-Ahbar gazetesinde genel olarak Mısır'ın iç meselelerine değinilmiştir. 1919 yılı Temmuz ayından itibaren el-Ahbar gazetesinde Milli Mücadele'ye Rus Bolşevizm gözüyle bakılmıştır. Yine aynı gazetede "Türk ve Rus Hükümetleri Arasında Siyasi Antlaşma" başlığı verilerek Türkiye'nin Rusya'yla yaptığı muahede ile doğu meselesinin yeni bir boyut kazandığı ve doğunun artık kendi kaderini hür iradesiyle yönetebileceği dile getirilmiştir. Türkiye'ye artık hiçbir kötülüğün zarar veremeyeceği sevinçle bildirilmiştir. (Pürmüslü, 2015, s. 29) el-Ahbar gazetesi başından beri Ankara ve İstanbul arasında baş gösteren çekişmede Ankara ve Milli Mücadele'nin yanında yer almış, Milli Mücadele'yi destekleyici haberler yapmıştır. Ayrıca gazetede Misakı Milli kararlarına geniş yer vermiş, Wilson İlkeleri'ne dayanılarak Misakı Milli kararlarının Arap dünyası ve Mısır halkı tarafından ilgi gördüğü aktarılmıştır. (Pürmüslü, 2015, s. 29-30)

1921 yılı Mart ve Nisan aylarında Mısır gazetelerinin pek çoğu iç meselelerle ilgilenmelerine rağmen el-Ahbar gazetesi, Eskişehir'de Türk ordusunun Yunanlıları yendiğini devamında ise Yunan kuvvetlerinin geri çekilmeye başladıklarını yaptığı haberlerle duyurmuştur. Gazete özellikle Yunanlıların yaptıkları yayınlarda Türklere karşı başarı kazandıklarını yalanlamıştır. (Yılmaz, 2009, s. 109) Milli Mücadele'yi yakından takip eden gazetelerin başında gelen el-Ahbar, Milli Mücadele'yle ilgili tutumunu her zaman net bir şekilde ortaya koymuştur. Londra'da gerçekleşen konferansta İstanbul Hükümeti'nin yetkiyi Ankara Hükümeti'ne devretmesiyle Ankara Hükümeti uluslararası alanda büyük bir başarı kazanmıştır. Mısır halkı ise Londra'da kazanılan bu başarıları caddelere dökülerek kutlamış ve Türk halkına verdiği desteği bir kez daha göstermiştir. (Yılmaz, 2009, s. 110)

Mısır basınında diğer gazetelerden farklı olarak her fırsatta Milli Mücadeleye karşı bir tutum sergileyen el-Mukattam gazetesi, Türklerin Yunanlara karşı zaferinden sonra bu tutumu tam tersine döndürmüş ve Türkler aleyhinde haber yapmaya son vermiştir. el-Mukattam gazetesinde Lozan'dan sonra Milli Mücadele ve Mustafa Kemal'e karşı ciddi derecede değişiklikler gözlenmiştir. Genel olarak el-Mukattam gazetesi Milli Mücadele hareketine zıt bir görüntü çizse de 1923 Lozan görüşmelerinden sonra Milli Mücadele Hareketi'ni destekleyen gazeteler ile aynı safta yer almıştır. (Pürmüşlü, 2015, s. 35)

b.Mısır'dan Anadolu'ya Yapılan Maddi ve Manevi Yardımlar

Anadolu'da Milli Mücadele'nin sürdüğü zamanlarda Türk halkına, dış ülkelerden maddi manevi yardımlar yapılmıştır. Anadolu'ya bu zorlu direnişte yapılan yardımların yanında hiçbir siyasi çıkar gütmeyen destekte bulunan ülke Mısır olmuştur. Mısır halkı emperyalizme karşı savaş verdiği sırada bir yandan da kendisi gibi emperyalizme karşı Kurtuluş Savaşı veren Türk halkına maddi ve manevi destek vermekten kaçınmamıştır.(Bulut, 2010, s. 539)Gerçekleştirilen bu yardım faaliyetlerinde bazı Mısırlı prenses ve ileri gelenlerde bulunmaktaydı. Listenin başında Sadrazam Said Halim Paşa'nın kayınbiraderi olan ve Mısır'daki Türk destekçilerinden Mısır Kızılay'ı reisi Ömer Tosun Paşa vardır. Ömer Tosun Paşa, Türk Kızılay'ı üzerinden Anadolu'ya yüksek bir para yardımında bulunmuştur. Anadolu'daki milli direnişe, para, silah ve önemli mühimmat gönderilmesinde Mısır Kızılay'ı ön planda idi. Bunun dışında Ahmet Muhtar Paşa'nın oğlu Mahmut Muhtar Paşa, yardım toplama işlerinde oldukça etkiliydi. Kendisi Prenses Nimet Hanımın eşi olması sebebiyle Hıdiviyet ailesinin damadı ve bunun yanında ünlü bir Türk kumandanın oğlu ve pek çok önemli görevde bulunmuş etkili bir isimdi. (Polat, 2013, s. 58) En dikkat çeken yardımlardan bir diğeri de Mısırlıların, Anadolu mücahitleri için topladıkları yardımların 1 milyon, 32 bin İngiliz lirası ile Paris'te bulunan Mısır prenseslerinden İffet Hanım'ın şehit çocuklarına ve ihtiyaç sahiplerine verilmek üzere Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 2424 liralık bir çek olmuştur. (Çelik, 2019, s. 463)Özellikle yapılan yardımların bir diğeri de arşiv kaynaklarında belirtilen Hilal-i Ahmer Cemiyet'i tarafından 1921 yılındafelakette zarara uğramış köylüye, mevsimi geçmeden yardım amaçlı tohum dağıtılmasıdır. (Arşivi, 1922)Yine Mısırlılar, Milli Mücadele gazileri adına İstanbul Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne 38.770 lira göndermişler ve 1922 senesi kurbanlarının sekizde bir bedelleri Anadolu'ya bırakılmıştır. (Çelik, 2019, s. 464)

Mısır'dan, Anadolu'daki mücadeleye yapılan tüm bu maddi yardımların yanında Mustafa Kemal Paşa'ya, dönemin önemli Dernekleri, telgraflar yoluyla tebrik ve övgü dolu mesajlar göndermiştir. Fransa'nın Toulouse şehrindeki Mısır Öğrenci Derneği, İzmir'in kurtarılması sonrası Türkiye'nin Paris temsilcisi Ahmet Ferit Bey'e gönderdiği telgrafta, Mustafa Kemal Paşa'dan "Doğunun Kahramanı" diye bahsetmiştir. (Umar, 2010, s. 462)Mısır'dan Türkiye'nin Roma temsilciliğine gönderilen bir başka telgrafta ise Mustafa Kemal Paşa için "İslam'ın Şampiyonu" ifadesi kullanılmış ve bu övgü dolu telgrafların yanında Mısır Kadınlar Derneği' de Mustafa Kemal'i telgraf yoluyla tebrik etmiştir. (Baş, 2015, s. 39)

Anadolu'da başlayan Milli Mücadele, bir önceki başlığımızda da belirttiğimiz gibi Mısır basını tarafından yakından takip edilmekteydi. Basın, bir taraftan Anadolu'daki gelişmeleri haber yaparken diğer taraftan da Mısırdan Anadolu'ya yapılan yardımları duyurmaktaydı. Özellikle

Mısır gazeteleri, fitir sadakalarının Anadolu'da gerçekleşen milli direnişte aileleri şehit düşen çocuklar için kullanılması çağrısında bulunmuş ve en başından beri Milli Mücadele'yi destekleyen el-Ahbar gazetesi ise Mısır Müslümanlarının bu çağrıya büyük ilgi gösterdiğini yazmıştır. Milli Mücadeleyi heyecanla takip eden Mısır halkı, Türk zaferiyle büyük bir sevinç yaşamıştır.

3. Lozan Barış Konferansı Sırasında Türk Devleti'nin Mısır Tutumu

Lozan Konferansı'nın 22 Kasım 1922' günü İsviçre'nin Lozan şehrinde başlamasıyla Ortadoğu bölgesindeki liderler, konferansa davet edilen Türkiye'den yardım talebinde bulunmuştur. Mısır'ın önde gelen isimleri de Ankara'ya gelerek Atatürk'ten Mısır'ın bağımsızlığı için yardım istemiştir. Konferansta, Mısır'ın davalarının Türkiye tarafından desteklenmesini talep etmişlerdir. Mısır'daki iki rakip parti olan Vafd ve Vatani Partisi bu amaçla farklı tarihlerde gizlice Ankara'ya heyet göndermiştir. (Polat, 2013, s. 64) Mustafa Kemal Paşa bu heyetlerle görüşükten sonra konu ile ilgili olarak 30 Aralık 1922'de İsmet Paşa'ya şu telgrafi çekmiştir:

“Doktor İsmail Sıtkı riyaseti altındaki Mısır Heyet-i Murahhasası ile görüştüm. Bu heyet ile Zağlul Paşa'nın riyaset ettiği heyet arasında pek mühim ve esaslı bir fark vardır. Zağlul Paşa'nın taraftarları, İngilizlerle uyuşarak bazı kuyud ve şerait tahtında (kayıt ve şartlar altında) bir istiklale razı oldukları halde, bu heyet (İsmail Sıtkı heyeti) bilakayd-ü şart (kayıtsız şartsız) Sudan dahil Mısır'da istiklal-i tama (tam bağımsızlığa) taraftardır. Mamañih konferansta müttehid (tek) bir cephe araz etmek için aralarında bir itilaf akdetmişlerdir (anlaşma yapmışlardır). Doktor İsmail Sıtkı Bey heyeti iki gün evvel Lozan'a müteveccihen Ankara'dan hareket etmiştir. Konferanstaki beyanatınız arasında bir vesile ve münasebet bularak Misak-ı Milli'nin birinci maddesine istinaden Mısır'ı da telaffuz buyurmanızı rica ederim”.(Umar, 2010, s. 465)

Mustafa Kemal, bu telgrafta iki heyetle de görüşüğünü ve Doktor İsmail Sıtkı Bey başkanlığındaki Vatani Partisi heyetinin özgür bir Mısır istediği bilgisini vermiştir. Zağlul Paşa liderliğindeki diğer heyetin ise özgürlük için İngilizlerle bazı hususlarda anlaşabileceğini belirtmiştir. Mustafa Kemal, İsmet İnönü'den konferansta Mısır'ı savunmasını ve bir konuşma yapmasını istemiştir. Bunun üzerine İsmet İnönü, 31 Ocak 1923 tarihinde komisyonun birinci oturumunda Mısır hakkında şunları söylemiştir:

“TBMM Hükümeti, Türkiye'nin sınırları dışında kalmış olan eski Osmanlı İmparatorluğu toprakları üzerinde hiçbir niyet beslememekte olduğumu, daha önce de birçok kez açıklamış bulunmaktadır. Bu temel ilkedен esinlenen Misak-ı Millinin birinci maddesinde yalnız Arapların oturmakta oldukları toprakların kaderinin yerel (mahalli) halkın serbestçe açıklayacakları istekleri uyarınca düzenlenmesini öngörmektedir.”

“Türk temsilci heyeti.. Mezopotamya, Hicaz, Mısır ve Suriye'nin Türk sınırları dışında kalmış bütün öteki ülkeler gibi, kendilerine uygun görecekları yönetimi, özgürlük içinde seçmeye hakları olduğunu, resmen bir ödev saymaktadır.”(Şimşir, 1990, s. 298)

İsmet İnönü, bu konuşmasıyla Mısır'ın özgürlüğünü istemiş ve yeni kurulan Türkiye Devleti'nin Mısır üzerindeki haklardan vazgeçeceğini belirtmiştir. Sonuç itibariyle Türkiye Devleti, 1923 Lozan Antlaşması ile Mısır üzerindeki haklardan feragat etmiştir. (Akşin, 1991, s. 209)

Sonuç

Millî Mücadele döneminde Türk-Mısır ilişkileri genel olarak olumlu yönde gelişmiştir. I. Dünya Savaşı'nın ardından İngiltere'nin, Mısır'a verdiği sözleri yerine getirmemesinden dolayı Mısır'da milliyetçilik yükselişe geçmiş ve halk çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. Mısır milliyetçileri, direnişte özellikle Mustafa Kemalî örnek almışlardır. Tüm uğraşlar sonucunda 28 Şubat 1922 tarihinde İngiltere'nin yayınladığı deklarasyonla Mısır bağımsızlığa kavuşmuştur. Aynı dönemde Anadolu topraklarında gelişen Millî Mücadele, Mısır tarafından maddî manevî destekler almış ve dönem sonunda Türk zaferi Mısır'da sevinç gösterileriyle kutlanmıştır.

Özellikle Türk Millî Mücadelesi, bu dönemde Mısır basınına oldukça meşgul etmiştir. el-Ahram, el-Ahbar ve el-Mukattam gazeteleri Anadolu topraklarındaki işgal devletlerine karşı gerçekleştirilen millî direnişî gelişmeleriyle Mısır halkına aktarmıştır. el-Ahbar ve el-Ahram gazeteleri bu direnişîleri destekleyen olumlu haberler yaparken el-Mukattam gazetesi ise İngiliz siyaseti yanlısı olması sebebiyle Anadolu hakkında olumsuz yorumlar yapmıştır. Ancak mücadelenin sonlarına doğru el-Mukattam gazetesinin de saf değiştirdiği görülmektedir. Ayrıca Millî Mücadele'ye Mısır milliyetçilerinden önemli yardımlarda yapılmıştır. Hilal-i Ahmer cemiyeti vasıtasıyla yapılan yardımlar büyük önem arz etmektedir. Bu yardımlar sadece maddî yönde olmamış, Mısır'ın önemli demeklerinden Mustafa Kemal'e övgü dolu telgraflar çekerek desteklerini belirtmişlerdir. Son olarak Lozan Konferansı'nda da Türk-Mısır ilişkileri olumlu yönde gerçekleşmiş, Türkiye konferans sırasında Mısır'ı destekleyerek Mısır üzerindeki tüm haklarından vazgeçmiştir.

KAYNAKÇA

- Akşin, A. A. (1991). *Atatürk'ün Dış Politika İncelemeleri ve Diplomasisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Armaoğlu, F. (2009). *20.yy Siyasi Tarihi*. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Arşivi, C. D. (1922, ocak 5). *T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı*. Kasım 27, 2019 tarihinde Devlet arşivleri: <https://www.devletarsivleri.gov.tr/> adresinden alındı
- Baş, A. (2015). Atatürk Türkiye Mısır İlişkileri ve Günümüze Etkileri. *Atatürk Araştırma Merkezi* , 31-75.
- Bulut, S. (2010). Atatürk Dönemi Türkiye Mısır İlişkileri (1926-1938). *Atatürk Araştırma Merkezi* , 536-559.
- Can, A. (2000). Atatürk Dönemi Türkiye'nin Ortadoğu Politikası (1923-1938).(Basılmamış yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Malatya.
- Çelik, R. (2019). Mısır Milliyetçi Hareketi ve Türk Dış Politikası (1924-1925). *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, 452-473.
- Koloğlu, O. (1994). *Gazi'nin Çağında İslam Dünyası (1919-1922)*. İstanbul: Boyut Kitapları Yayınları.
- Okur, M. (2011). Türkiye-Mısır İlişkileri ve Mısırlı Bir Gazetecinin Gözüyle Mustafa Kemal Paşa. *Modern Türklük Araştırmalar* , 199-211.
- Polat, Ü. G. (2013). Milli Mücadele Sürecinde Mısır İle Kurulan Bağ ve "Kemalist Propaganda Algısı". *Akademik Ortadoğu* , 51-70.
- Pürmüslü, N. (2019). Atatürk Dönemi Türkiye-Mısır İlişkileri.(Basılmamış yüksek lisans tezi) İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Cumhuriyet Tarih Anabilim Dalı, Malatya.
- Sonyer, S. R. (2003). *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Şimşir, B. N. (1990). *Lozan Telgrafları I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Umar, Ö. O. (2010). Milli Mücadele Dönemi Atatürk'ün Ortadoğu Politikası. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler*, 443-470.
- Yılmaz, M. S. (2009). Mısır Basımında Milli Mücadele Dönem Türkiye'si Üzerine Bir Araştırma. *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar*, 100-122.

İSLÂM COĞRAFYASINDA MUSTAFA KEMAL PAŞA İMAJI

Ekin TOPCUOĞLU, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Kütahya
ekin.topcuoglu@hotmail.com

ÖZET

Millî Mücadele ve onun önderi Mustafa Kemal Paşa, 1919 yılında başlattığı ulusal bağımsızlık savaşıyla bütün dünyada büyük bir yankı uyandırmıştı. Bu savaşı yakından takip eden sadece Batı dünyası değildi. Uzun yıllardır emperyalist güçler tarafından sömürge haline getirilmiş Asya halkları da bu direniş hareketini büyük bir dikkatle izlemişti. Millî Mücadele'nin her başarılı aşamasında mazlum milletler de kendi ulusal bağımsızlıklarını kazanma yolunda azim göstermiş, zaferden sonra Mustafa Kemal'i ve Türk direnişini bir rol model olarak benimsemişlerdi. Millî Mücadele süresince özellikle Hindistan alt kıtasının maddi destekleri Ankara hükümetinin elini güçlendirmesi açısından büyük bir etmen olmuştu. Müslüman coğrafyanın diğer bölgelerinden gelen manevi desteğin yanında az sayıda lojistik ve istihbarat bilgisi bu sürecin başarıya ulaştırılmasında belirleyici bir rol üstlenmişti. Mustafa Kemal Paşa'nın mazlum uluslara rol model olmasında, bu devletlerin ulusal birliklerini tamamlayamamış olmalarından dolayı emperyalizme karşı direniş örgütleyecek lider kadroları çıkaramamalarının etkili olduğunu söyleyebiliriz. Emperyalist sömürü altındaki ülkelerin Millî Mücadele'nin manda ve himayeyi ret, emperyalizme karşı topyekûn savaş ve ardından gelen bağımsızlık formülünü çözümlenerek oluşturdukları direniş hareketleri, Türkiye tarafından desteklenmiş ve öncülük edmişti. Bu süreçte, I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı imparatorluğuna isyan ederek sahadaki kurmaylarıyla silahlı mücadele eden devletlerin, Millî Mücadele döneminde aynı kadrolarla iş birliği içinde hareket ettiğini göreceğiz. Zaferden sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin komşularının toprak bütünlüğüne saygılı ve iyi ilişkiler üzerine kurulu dış politikası ve Mustafa Kemal Paşa'nın antiemperyalist söylemleri Millî Mücadele ile başlayan uyum ve iş birliğinin zaferden sonra da gelişerek devam ettiğini gösterecektir. Atatürk'ün ölümü ile onun mazlum uluslar nezdinde eriştiği mevkîyi, İslâm dünyasında kazandığı sevgi ve şöhreti dönemin basın kaynakları ve görsel materyallerinin ışığında inceleyeceğiz.

Bu çalışmada, Millî Mücadele'nin başlamasından çağdaşlaşma devrimlerine kadar bölgede örnek teşkil edecek bir yol çizen Mustafa Kemal Paşa'nın İslâm coğrafyasındaki imajı dönemin basını ve birinci elden kaynaklar ışığında incelenmiştir. Çalışmanın ana kaynaklarını sınırlı sayıda arşiv kaydı, çoğunlukla telif ve tetkik eserler oluşturacaktır.

Anahtar Kelimeler: Millî Mücadele, Mustafa Kemal Paşa, Mazlum Milletler, İslâm Coğrafyası, Emperyalizm.

GİRİŞ

Millî Mücadele, etkileri ve sonuçları bakımından yalnız Anadolu'yu değil; Asya, Afrika ve Arap coğrafyasını da hareketlendirmeyi başarmıştı. Anadolu'da şiddetli mücadeleler yaşanırken Osmanlı bakiyesi olan topraklarda Türk Millî Mücadelesine temkinli bir yakınlık gözle görülür hale gelmişti. İmparatorluğa isyan ederek kendi ulus devletlerini kurma arayışları içine giren eski Osmanlı tebaası olan uluslar, şimdi gözlerini yurt savunması yapan Mustafa Kemal Paşa ve ordusuna çevirmişlerdi. Mondros Ateşkes Antlaşması ile silahsızlandırılarak işgale hazır hale getirilmiş, Sevr Antlaşması ile paylaşılması ve artık bir mesele olmaktan çıkarılması öngörülen Osmanlı Devleti'nin kaderini değiştirecek olan Mustafa Kemal, zafer kazanmış olan emperyalist güçlere ve onların ülke içindeki ve dışındaki yardımcılara karşı başkaldırı bayrağını açtı (Sadiq, 2018: 44).

Millî Mücadele süresince Mustafa Kemal Paşa ve Ankara Hükümeti ile ilişkiler kuran mazlum milletler arasında Hindistan Müslümanları ve Hindularını, I. Dünya Savaşı sonunda bağımsızlıklarını elde edememiş ve Paris Barış Konferansından sonra umutları tükenmiş olan Arap coğrafyasını, Fas'ın Rif Dağlarında Fransızlara karşı mücadele eden Rif savaşçılarını hatta Çin milliyetçilerini görüyoruz. Bütün bu farklı din ve millete mensup destekçinin varlığına bakarak Türk Millî Mücadele'sinin sömürgeleştirilmiş milletler tarafından rol model olarak benimsendiğini söylememiz mümkündür. Çalışmanın ana konusu İslâm ülkeleri ile olan ilişkileri kapsadığı için İslâm coğrafyasının desteğini Türk Millî Mücadelesine kanalize eden sebepleri ararken ilk akla gelen olgu hilafet müessesesinin içinde bulunduğu durum olabilir. Fakat bu yaklaşımın gerçeği tam manasıyla yansıtmadığını veya eksik bir argüman olduğunu söylememiz mümkündür. Zira, hilafetin kaldırılması sırasında ve halifesiz geçen diğer yıllarda Türkiye Cumhuriyeti ve Müslüman ülkeler arasında sancılı süreçler yaşanmışsa da Millî Mücadele ile başlayan uyum ve iş birliği devletlerarası çıkarlar zemininde devam etmiştir.

Elbette bu dostane ilişkilerin tesis edilebilmiş olmasının arka planında birtakım nedenler bulunmaktadır. Bu süreçte en etkin rolü Mustafa Kemal Paşa'nın sürekli olarak dile getirdiği Misak-ı Millî kararları oynamıştır. 19 Eylül 1921'de BMM'de yaptığı konuşmada "Biz, hudud-u millîyemiz dahilinde hür ve müstakil yaşamaktan başka bir şey istemiyoruz. Biz, Avrupa'nın diğer milletlerden esirgenmeyen, hukukumuz tecavüz edilmemesini istiyoruz. Harb-i Umumi'de dahil olduğumuz zümrenin mağlûp olması yüzünden duçar olmamız lâzım gelen cezayı Suriye ve Irak gibi memalik-i vâsiamızın idaresi ve tâyin-i mukadderatı hakkını o memleketler halkına terk etmek suretiyle hukuk-u hâkimiyetimizden feragat ederek çekmiş bulunuyoruz" (Söylev ve Demeçler, 2006: 108,109) sözleriyle emperyalist amaçlar gütmmediğini ve mücadelenin Anadolu ile sınırlı olduğunu vurgulayarak bu iş birliğinin temelini oluştururken aynı zamanda Üçüncü Dünya ülkelerine de güvence vermiş bulunuyordu. Millî Mücadele'nin askeri safhası sona erdikten sonra başlayan çağdaşlaşma ve devrimler evresinde de bu yakın ilişkilerin devam ettiğini ve Atatürk'ün ölümüne uzanan süreçte mazlum coğrafyalarda bıraktığı büyük etkiyi görmekteyiz.

1. Millî Mücadele ve Mazlum Milletlere Yöneliş

Dünya Savaşı'na Osmanlılık ve İslami doneleri vurgulayarak giren imparatorluk, savaşın sonunda 1914'deki sınırlarından çok geride ve nüfusun çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu topraklara çekilmiş vaziyettedir (Polat, 2019: 187). Savaş süresince ekonomik ve insani kaynak-

larının büyük çoğunluğunu tüketmiş olan Osmanlı Devleti, elinde kalan son toprak parçalarını da kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştı. Bu gergin bekleyiş uzun sürmemiş, 13 Kasım 1918'de İstanbul'un işgali ile başlayan süreç 1919 yılında İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan birliklerinin Anadolu'nun stratejik merkezlerini işgal etmesi ile tamamlanmıştı. 1918'de başlayıp 1919 yılına gelindiğinde hız kazanan Anadolu işgali ardından dünya üzerinde bağımsız hiçbir Müslüman devletin kalmadığı görülmekteydi. Yine 1919 yılı itibarıyla Anadolu hariç hiçbir Müslüman bölgede gerçekçi ve caydırıcı bir direniş hamlesi de öngörülemezdi. İslâm dünyasının 1919 yılı itibarıyla içinde boğuştuğu sorunları incelediğimizde karşımıza çıkan tablo şu şekildeydi: Hint'te pasif direniş; Mısır'da partililik aracılığıyla iktidar pazarlıkları, Hicaz'da dine dayanarak Arap Krallığı girişimleri; Suriye'de bağımsızlık pazarlıklarının sürdürüldüğü kurtarıcı Avrupalılarla silahlı çatışmalar; Lübnan'da keyfi çizilmiş hudutlarla Hristiyan boyunduruğuna sokulmak istenen Müslümanların kıpırdanmaları (Koloğlu, 2004: 75).

1919 yılında Anadolu'da görülen tablo İslâm coğrafyasının içinde bulunduğu durumla büyük benzerlikler gösteriyordu. Ordunun silahları elinden alınmış, askerleri terhis edilmiş, en önemli şehirleri işgal edilmiş ve ülke içinde örgütlenmiş çeşitli cemiyet ve grupların toprak talepleri ile karşı karşıya kalmış vaziyette idi. Bütün bu olumsuz havanın yanı sıra daha çok bölgesel korunmayı amaç edinmiş Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin varlığı, Aydın-Ödemiş hattından başlayarak Hatay'a uzanan münferit silahlı direniş hareketleri (Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, 2016: 258,260), I. Dünya Savaşı'nda önemli görevler üstlenmiş Ali Fuat Paşa'ya [Cebesoy 1882-1968] bağlı 20. Kolordu (Cebesoy, 2011: 9) ve Kâzım Paşa'nın [Karabekir 1882-1948] komutası altında olan 15. Kolorduların Anadolu'da olması (Karabekir, 1951: 34,38) durumun diğer İslâm ülkelerine göre daha olumlu bir sürece evrileceği umudunu artırıyordu.

Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a çıktığında ülkenin içinde bulunduğu bütün bu olumlu ve olumsuz şartları değerlendirerek bir yol haritası çizmeye çalışıyordu. Asıl hedefi olan 'işgale karşı başkaldır' planını henüz kitlelerin tartışmasına sunmamıştı. Halifelik makamı 20. Yüzyıl başlarında etkisini kaybetmeye başlamış olmakla birlikte İslâm dünyası üzerindeki nüfuzunu kısmen korumaya devam ediyordu. Bu nüfuz gücünden mümkün olduğu kadar istifade etmek isteyen Mustafa Kemal Paşa, başlatmak istediği millî hareket ve bu hareketi uluslararası arenada söz sahibi kılmak için uygulayacağı dış politika gereğince halifelik makamına karşı bir eylem içinde olmaktan sakınıyordu (Atatürk, 2006: 23). Millî Mücadele'nin önemli bir bölümünü halifenin kurtuluşu uğruna savaşıldığı argümanı üzerine inşa eden Mustafa Kemal Paşa, bu sayede Millî Mücadele'yi hem Anadolu hem de İslâm dünyasının gözünde meşrû bir zemine oturtmayı tasarlıyordu. Din olgusunun kitleler üzerinde ne denli etkili olduğunu gözlemlemiş olan Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'un işgali üzerine 17.03.1920'de "İslâm Âlemine Beyanname" başlığıyla bir beyanname yayımlamış (Tamim, Telgraf ve Beyannameler, 1991: 271), beyannameye saltanattan ziyade halifelik meselesinin üzerinde durarak esir bir halife imajı üzerinden İslâm dünyasının desteğini ve ilgisini Ankara'ya çekmeyi amaçlamıştı. Hindistan Müslümanlarının 5 Ocak 1921'de Lloyd George'a [1863-1945] verdikleri muhtırada Türk meselesinin bir İslâm meselesi olduğu vurgulanıyor, padişahlarının aynı zamanda halife olduğunun altı çiziliyordu. Aynı muhtırada Hindistan'ın Darü'l Harb ilan edildiği bildirilerek İngilizlerin Türklere karşı adil bir barış antlaşması hazırlamaları için gözdağı verilmek isteniyordu (Doster, 2004: 265,266).

Bu gelişmeler Mustafa Kemal Paşa'nın hilafet üzerinden kurguladığı stratejinin kısmen başarılı olduğunu gösteriyordu. Sadece dini hassasiyetleri kaşıyarak hedefe varılamayacağını bilen Mustafa Kemal, Anadolu'da başlattığı mücadeleyi bütün mazlum milletler adına yürüttüğünü ilan ederek konumunu ve savaşımını sağlam bir zemin üzerine oturtuyor, ayrıca bütün ezilen ulusların desteğini toplamaya çalışıyordu.

Milli Mücadele'nin mazlum uluslar adına da verilen bir savaş olduğunu vurgulamak için 7 Temmuz 1922'de Rus Sefaretinde verilen yemekte İslâm dünyasına “Türkiye'nin bugünkü mücadelesi yalnız kendi nam ve hesabına olsaydı belki daha kısa, daha az kanlı olur ve daha çabuk bitebilirdi. Türkiye azım ve mühim bir gayret sarf ediyor. Çünkü müdafaa ettiği bütün mazlum milletlerin, bütün Şarkın davasıdır ve bunu nihayete getirinceye kadar Türkiye, kendisiyle beraber olan Şark milletlerinin beraber yürüyeceğinden emindir.” sözleriyle sesleniyordu. Fas, Cezayir, Tunus, Libya, Mısır, Hindistan, Suriye ve Irak Müslümanları, kendilerine önderlik edecek bir gücün arayışı içindeydiler. Emperyalizme karşı ortak bir cephe kurulmasının gerekliliği Müslüman dünyasının aklıselim bütün dimağlarını meşgul eden bir gerçektir (Doster, 2004: 253). Osmanlı'ya karşı bağımsızlık vaatleri ile ayaklanan Araplar bile savaşın sonunda Türk idaresi yerine Hristiyan tebaasına dönüştürüldüklerini görmüşler, bu durum onları tekrar Türk idaresini arzular hale getirmişti (Sonyel, 2003: 66).

2. Mazlum Milletlerin Milli Mücadeleye Katılışı

Mustafa Kemal Paşa'nın mevcut şartları en iyi şekilde değerlendirme başarısı göz önüne alındığında Kurtuluş Savaşı'nı bütün mazlum milletlerin savaşı gibi lanse etmesinin altında İslâm dünyasının bu karışık ve istismara açık durumunun olduğunu söyleyebiliriz.

Bu karmaşık durumun kısa süre içinde bir nizama kavuştuğunu ve Mustafa Kemal'in çağrısının karşılık bulunduğunu görüyoruz. Öyle ki Hindistan Müslümanları, “Ankara'ya Yardım Fonu” adı altında bir bağış hesabı ihdas ederek mazlum milletler cephesinin ekonomik yüküne ortak olmaya karar vermişler ve bu amaçla topladıkları paraları Osmanlı Bankası aracılığıyla Ankara'ya iletmışlerdi. İlk olarak 26 Aralık 1921'de 26.000 İngiliz Lirasını Anadolu hareketine gönderen Hindistan Hilafet komitesi, 12 Ağustos 1922'ye kadar peyderpey 106.400 İngiliz Lirası göndermişti (Türk İstiklal Harbi, 1975: 175). Bu para 675.494 Türk Lirasına tekabül ediyordu. Bu yardımların 1929 yılında bile devam ettiğini görmekteyiz (Bkz. Ek 1). Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinden edindiğimiz belgeye göre, Kurtuluş Savaşında şehit olanların dul ve yetimlerine dağıtılmak üzere Hindistan-Madras'ta Türkiye Dul ve Yetimlerine Yardım Komitesi Başkanı Cemal Mehmet Sahip tarafından toplanan para Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın hesabına gönderilmiş; Afyon, Bilecik, Balıkesir, Eskişehir, İzmir, Kütahya ve İzmit illerinde ihtiyaç sahiplerine dağıtılmıştır (MGM. nr. 198/356/1).

Hindistan Müslümanlarının halifenin ekarte edilerek yürütülecek bir mücadeleye sıcak bakmayacakları aşikardı. Buna karşı önlem olarak halifenin kurtarılması vurgusunu her fırsatta yapan Mustafa Kemal Paşa'ya halifenin ve İstanbul Hükümetinin göstermiş olduğu sert tutuma çözüm arayan Hindistan Hilafet Komitesi, Şubat 1921'de Leknev'de toplanmış ve bir dizi kararlar almıştı. Halifeye olan güvenlerini belirttikten sonra halifeden Mustafa Kemal Paşa'nın başlattığı hareketi tanınmasını ve böylece onun elini güçlendirmesini istediler. Bunun gerçekleşmemesi üzerine Hindistanlı Müslümanlar umutlarının Ankara'daki Türk Milliyetçilerinde

olduğunu dile getirmeye başlamışlardı. Eylül 1921'deki Britanya istihbarat raporlarına göre İstanbul'daki sultandan daha antiemperyalist çizgide gördükleri Mustafa Kemal'i desteklemeye başlayan Hindistanlı Müslümanlar, Dakka'da Ankara'ya gitmek isteyen 25 kişilik gönüllü grup oluşturup düzenli askeri talime başladılar (Sadıq, 2018: 74,117). Türk ordusu İzmir'e girdikten sonra Çanakkale'deki tarafsız bölgeye yürüdüğünde dominyonlarından Türk ordusu ile savaşmak üzere asker talep eden İngiltere'nin bu tutumuna da büyük tepki gösterecek olan Hindistan Hilafet Komitesi, Paris Temsilcisi Ferit Bey'e [Tek 1878-1971] bir telgraf çekerek Hindistan Müslümanlarının kitleler halinde Türk ordusuna katılarak İslâm'ın onurunu silahla koruyacaklarını bildirmişlerdi (Şimşir, 2015: 66).

Mustafa Kemal ve Anadolu hareketinin büyüyen şöhreti sadece Müslümanları etkilemekle kalmıyordu. Hinduların lideri Mahatma Gandhi'de Anadolu direnişini destekliyordu. Young India gazetesine verdiği bir demeçte: "Türkiye'yi yok olmaktan kurtarmalıyız" sözleriyle desteğini açıkça beyan ediyordu (Şimşir, 2015: 206). Mustafa Kemal'in artan şöhreti artık tüm Asya kıtasına yayılmış durumdaydı. Hindistan Hilafet Komitesi, 1919'da kuruluşunu ilan ettikten sonra (Oran, Akdevelioğlu ve Kürkçüoğlu, 2005: 209,210), Kemalistlere en etkili malî yardımı yapan grup olmuştu (Sonyel, 2003: 230). Sadece maddî yardım değil, İngiltere üzerinde siyasi baskı da kurarak Türk cephesinin elini güçlendirmeye gayret ediyorlardı. Hintli Müslüman önder Ağa Han, İngiliz hükümetine ılımlı bir duruş sergiliyor olmasına rağmen Türk ülkesinin bölünmesi durumunda Hindistan'da sonu gelmez olayların başlayacağını ve Türk sorununun artık Hindistan Müslümanları için bir ölüm kalım davası haline geldiğini bildiriyordu (Sonyel, 2014: 187,188). İslâm ülkeleri artık dünya terazisinde bir ağırlık oluşturmaya başlamışlardı (Aydemir, 2011: 319).

Hemen burada belirtmek gerekir ki, Hindistan halkının büyük yoksulluk çekmesine rağmen fedakarca yaptığı yardımlar Ankara için hayati önem arz etse de bu paraların kullanılması konusunda temkinli hareket edilmiştir. Paranın büyük bir kısmı Osmanlı Bankasında muhafaza edilmiş, küçük bir kısmı ordunun ihtiyaçları ve Yunan ordusu tarafından zarara uğratılmış bölgelerdeki imar faaliyetlerine harcanmıştır. Alptekin Müderrisoğlu'na göre Mustafa Kemal Paşa bu parayı hilafetin kaldırılacağı zamanı hesaplayarak saklamıştır. Bütün söylemlerini ve meşruiyetini hilafet ve halife üzerine inşa eden Hindistan Hilafet Komitesinin, halifelik kaldırıldığını öğrendiği zaman bu yardımları geri isteyebileceği ihtimali böyle bir tedbire başvurulmasını sağlamıştır. Sakarya zaferinin ardından Mustafa Kemal Paşa'yı "İslâm'ın Kılıcı" (Müderrisoğlu, 1988: 655) ve "Hilafetin Savaşçısı" (Sadıq, 2018: 122) ilan eden Asya Müslümanları, halifenin kurtuluşu için yola çıkan rol modellerinin ilerleyen süreçte halifelik kurumuna son veren kişi olacağını ön göremezlerdi. Fakat bu para halifelik kaldırılması üzerine geri talep edilmemiş ve Türkiye'nin en önemli bankalarından İş Bankası'nın kuruluşunda kullanılmıştı (Müderrisoğlu, 1988: 661).

Asya kıtası ülkelerinin tamamında Hindistan kadar etkin bir desteğin görüldüğünü söylemek zordur. Özellikle Arap Yarımadasına yöneldiğimizde bu desteğin sınırlı, yavaş yavaş ivme kazanan ama her zaman temkinli bir boyutta olduğunu görüyoruz. Osmanlı Devleti'nin Arap Yarımadasından çekilişi tamamlanana kadar yaşanan acı hadiselerin bu temkinli hareketin temelini oluşturduğunu söyleyebiliriz. Maraş Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Arslan Bey [Toguz (1886-1963)] tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilen mektupta Mısırlı Milliyetçilerin İngilizlere karşı silahlı kıyam için Türk askeriyeye müştereken hareket etmek

istediğini bildirmesi, Arap Yarımadası'nda posterleri yerel matbaalarda basılıp satılmaya başlanan, hilafet ve onun ikâmetgâhu olan pâyitahtı işgalden kurtarmak için mücadele eden bir Mustafa Kemal Paşa imajının gittikçe yükselişe geçmesi (Polat, 2019: 189,204) bu yakınlığın boyutlarını göstermesi açısından önem arz etmektedir. (Bkz: Ek 2-3)

3. Zafer ve Mustafa Kemal Paşa'nın İslâm Dünyasındaki İmajı

9 Eylül 1922'de Türk ordusunun İzmir'e girmesi ardından hem Anadolu'da hem de Müslüman coğrafyalarda büyük sevinç vardı. Yaklaşık 4 yıllık bir işgal sürecinin ardından Türk orduları İzmir'e girmiş, Bursa kurtarılmış ve İngiliz birlikleri Çanakkale – İstanbul hattında sıkıştırılmıştı. Bu süreçte Türkiye ekonomik ve insani kaynak açısından yorgun düşmüş, mazlum uluslar ise umutlarını bu zafere bağlamışlardı. Zafer haberleri Asya kıtasına dalga dalga yayılmaya başlamıştı. Sömürgeciler tarafından sindirilmiş Asya, uzun yıllar sonra bir Müslüman devletin emperyalizmi mağlup etmesinden büyük sevinç duyuyordu. Mustafa Kemal Paşa, artık Doğu'nun tartışılmaz önderi ve kahramanıydı. Bu şöret ona ait simgelerin insanlar arasında kullanılır hale gelmesine, posterlerinin evlerin duvarlarını ve meydanları süslemesine kadar varacaktı.

Eylül 1922'de Basra pazarlarında satılmak üzere, üzerinde Mustafa Kemal Paşa'nın resmi bulunan kibrit kutularının ithali için izin isteniyordu. İngiliz raporlarına yansıyan ve çekince oluşturan hadiseler bunlardan ibaret değildi. Mustafa Kemal imajı önü alınamaz bir yükselişe geçmişti. Yine Basra'da bazı kitapçılar, Mısır'dan Mustafa Kemal'i yücelten bir parti kitabı getirerek halka satmaya başlamışlardı (Al-jumari, 199: 106,107). Mustafa Kemal'in fotoğrafları Hindistan camilerinden (Akyol,2008: 187), Basra pazarlarına kadar geniş bir coğrafyada yayılmış vaziyeteydi. Seyid Abdurrahman el-Cifri isimli bir tüccarın Kahire'de basılmış 2000 adet Mustafa Kemal Paşa portresinden 700 kadarını sattığı, Aden'deki İngiliz temsilciliğine ihbar ediliyordu (Polat, 2012: 260). Halk ozanları, Mustafa Kemal adına şiirler ve marşlar besteliyorlardı. Muhammed İkbâl tarafından kaleme alınan "Mustafa Kemal Paşa'ya Sesleniş" şiirinde "Bir bakışla yön verdi bizlere" dizeleriyle Mustafa Kemal'in Asya uluslarına manevi bir lider olduğunu ve emperyalizme karşı savaşımalarında yol göstericileri konumuna yükseldiğini vurguluyordu (Şimşir, 2015: 205).

Milli Mücadele boyunca Ankara Hükümeti tarafından mazlum milletlerle kurulan köprülerin farklı coğrafyalarda çeşitli şekillerde bulunduğu karşılıklar Mustafa Kemal'in şahsına atfedilen söylemlere dönüşüyordu. Emperyalizme karşı başkaldırı bayrağı açan ve yıllardır sömürgeci güçler tarafından istismar edilen Asya mazlumları, kendilerine ilham olan Mustafa Kemal'i, kazandığı her zaferden sonra yeni isimlerle onurlandırdılar. Kesin Türk zaferi üzerine Surat Müslümanları, Mustafa Kemal'i "İslâm'ın Kahraman Çocuğu" ilan ettiler. Buhara Meslek Birliği Kongre Heyeti, "İslâm'ın Kurtarıcısı" selamlarken, Irak Uzak Şark Müslümanları da Çin'in Mukden kentinden yolladıkları mektupta Mustafa Kemal Paşa için "Serdar-ı Namdar" ifadelerini kullanıyorlardı. Türk zaferi yalnızca anavatanlarında esir durumda olan Müslümanlar için değil, Avrupa'nın çeşitli kentlerinde yaşayan Müslümanlar için de umut kaynağı olmuştu. Fransa'nın Toulouse kentindeki Mısır Derneği, büyük Türk zaferini sevinçle karşılıyor ve "Doğunun Kahramanı Mustafa Kemal'i" kutluyorlardı. Bu listeyi uzatmak mümkündür. Asya'nın sadece Müslümanları değil, bütün kesimleri Mustafa Kemal'i yücelten sıfatlar türetiyordu. Bilal Şimşir'in tespitlerine göre Atatürk'e Doğu ulusları tarafından yaklaşık 73 tane yüceltici

sıfat lâıyk görülmüştü (Şimşir, 2015: 479,483). Zafere olan sevinç öylesine büyüktü ki Ankara hükümetinin Paris Temsilciliğine ardi arkası kesilmeyen tebrik telgrafları ve mektuplar yağ-yordu. Cezayir'den Fransızca olarak gelen telgrafta “Cezayir Müslüman halkı Yüce Allah'a dua ediyor ve Mustafa Kemal Paşa Al Muzaffer Al Gazi hazretlerine tebriklerini sunuyor.” sözleriyle Ankara'nın sevincine ortak oluyordu. Tunus Destur Partisi, Kemalist orduları ve lideri Mustafa Kemal Paşa'yı yürekten tebrik ediyordu. (Doster, 2004: 285). Azeri liderlerden Mir Yakub Seyit, Mustafa Kemal Paşa'ya Baden Baden'den bir telgraf çekerek bu zaferin bütün Turan oğullarının zaferi olduğunu belirtiyordu. Kenya Nairobi Müslümanları Birliği de Mustafa Kemal Paşa ve ordusunu tebrik ediyor, fakat bu telgraf İngiliz Yüksek Komiseri Sir H. Rumbold tarafından tutularak Mustafa Kemal Paşa'ya iletilmesi engelleniyordu (Şimşir, 2015: 41,51). Fas, Cezayir, Azerbaycan, Hindistan, Mısır, Kafkasya, Etyopya, Hırvatistan-Bosna ve daha birçok ülkeden tebrik telgrafları, kutlama mesajları gelmeye devam ediyordu.

Türkiye, Batı emperyalizmine başkaldırmış ve onun boyunduruğunu silkip atmak için sava-şa girişmiş ilk Doğulu ülkeydi. Bir zamanlar Avrupa'da Garibaldi'nin adı nasıl yayılmışsa, Mustafa Kemal'in adı da Asya'da öyle yayılıyor ve Birinci Dünya Savaşı'nın kendilerinde milli bir bilinç ve özgürlük isteği uyandırmış olduğu bütün milletlerin hayalini kamçılıyordu. Güttüğü savaşın haberleri Suriye'ye, Mısır'a, İran'a, Hindistan'a, hatta Çin'e kadar yayıldı. Bu, hiç kuşkusuz ötekilerin de izlemeleri gereken, Milliyetçi Doğu Devrimi'nin ilk örneği idi (Kinross, 2004: 362). Anadolu'nun başarısı Endonezya'dan Fas'a, Hint Yarımadası'ndan Çin'e, Ortadoğu'dan Afrika'ya kadar geniş bir alanda ses getirdiği, sömürge ya da yarı sömürge konumundaki halkları etkilediği için bu zafer yeni bir çığır açmıştı. Bir milletin bütün araç ve gereçlerden yoksun olmasına rağmen, bağımsızlığını dünyaya nasıl kazanacağını o tarihe kadar gösteren ilk ve tek örnekti. Mustafa Kemal'in şöreti zirveye ulaşmıştı (Baysal, 2009: 215).

4. Zaferden sonra İslâm Dünyasında Türkiye İmajı

Türkiye, 1922 Ağustos'unda zafer elde etmesine rağmen uluslararası camiada istediği konuma henüz erişememişti. Savaş meydanında kazandığı başarıları uluslararası bir antlaşma ile tescil etmek mecburiyetindeydi. 11 Ekim 1922'de Mudanya Mütarekesi imzalanmış, sıra barış antlaşmasına gelmişti. Bu süreçte 16 Mart 1920'den beri hükmünü yitirmiş olan saltanat makamı, hilafetten ayrılarak kaldırılmıştı. 24 Temmuz 1923'de Lozan antlaşmasının kabul edilmesiyle birlikte Türkiye artık müstakil devletler arasında yerini almıştı.

Milli Mücadele sürecinde mazlum milletlerle yapılan iş birliği bu dönemde de devam edecekti. Milli Mücadele'nin başlangıcında derin bir uyku içinde olan İslâm dünyası, Mustafa Kemal Paşa'nın adımlarını takip ederek kendi bağımsızlık süreçlerini başlatmak için birtakım örgütlenmeler gerçekleştirmişlerdi. Çalışmanın önceki bölümlerinde sıkça bahsedilen Hindistan Hilafet Komitesi gibi yapılar Anadolu hareketinin sıkı takipçileri arasındaydı. Mustafa Kemal'in başlattığı emperyalizme başkaldırı süreci; mazlum uluslara öncelikle teoride bir cesaret vermiş, daha sonra genç Türkiye Cumhuriyeti'nin adımlarını takip ederek bağımsızlıklarını inşa etmeleri için pratikte de yol göstericileri olmuştu. Zaten Hindistan Müslümanları Türkiye'nin çıkarları ile kendi çıkarlarını bir tutmakta tereddüt etmiyorlardı. Anadolu'nun işgali süresince İngiliz hükümeti üzerinde baskı kurarak Türk tarafının elini güçlendirmeye çalışan Hilafet Komitesi, Lozan görüşmelerinin kesintiye uğradığı dönemde de yeni bir savaş çık-

ması durumunda “Ankara birliklerine asker toplamak” konusunda uzlaşıyordu. (Sadıq, 2018: 123). Lozan görüşmelerinin devam ettiği sırada Asr-ı İnkılab adlı Tahran gazetesi 15 Şubat tarihli sayısında: “Mezopotamya [Irak] İngilizlerin elinde kukla olmuştur” diyor, sözlerine şöyle devam ediyordu: “Irak halkı, Türklerin zaferini İslâm dünyasının zaferinin başlangıcı ve zalim İngiliz yönetiminin pençesinde tutsak olan Doğu'nun özgürlüğü olarak görüyor. İsmet Paşa'nın önermiş olduğu gibi, bir plebisite tabi tutulursa, Türk koruyuculuğu altında olmayı İngiliz yönetiminde kalmaya yeğ tutacaklardır. İngilizler, şimdiki politikalarını sürdürürlerse, Araplar, Türklerin kucağına atılacaklardır.” (Sadıq, 2018: 135) sözleriyle yeni Türkiye'ye olan güvenlerini dile getiriyorlardı. Bu güven ve destek boşa çıkarılmamış, emperyalizm tarafından teşkil edilen ordular mağlup edilerek Asya'nın makus talihi Türk ordusu tarafından yenilmişti. Şimdi bambaşka bir çağ başlıyordu. Mustafa Kemal, Osmanlı'nın son 200 yılında gerileyerek bir sömürge devleti haline dönüşmesini gençlik yıllarından beri gözlemlemiş ve çözüm yolları üzerinde düşünceler geliştirmişti. Askeri zaferleri beslemeyen devrimci kararların aynı neticelere yol açacağını bilen Mustafa Kemal, 29 Ekim 1923'de Cumhuriyetin ilan edilmesinin akabinde yine mazlum milletlerin destek mesajlarını bulacaktı. 13 Kasım 1923 günü Hindistan Hilafet Komitesi Gazi Mustafa Kemal'e şu telgrafi çekmişti: “Cumhuriyetin teşkilini terakkiyat-ı İslâmiyeye büyük bir hatve ad ve itibar eyler. Hindistan Müslümanları, Türkiye Cumhuriyeti'ni terakkiyat-ı İslâmiyenin ümidi olarak tanırlar” (Şimşir, 2015: 228) Hindistan'ın ardından Afganistan da Ankara'daki Büyükelçisi Sultan Ahmet Han aracılığıyla bir kutlama mesajı yayımlamıştı. 2 Kasım 1923 tarihli mesajda özetle şunlar söyleniyordu: “Bu kere Türkiye şekli hükümetinin Cumhuriyete taklib ve Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin ittifakı âra ile bu Cumhuriyete reis intihab olunması, Garp afâkında olduğu gibi Şark'ta, İslâm âleminde, alelhusus Türk milletine kendisini hakiki ve samimi bir rabita ile bağlamış olan Afgan milletinin ruhunda pek derin ve medid ihtisas ve inikâslar uyandıracığı şüphesizdir. Sema-i İslâm'da birinci defa doğan şu Cumhuriyet yıldızı, yeryüzünde bütün milletleri feyizli ve ümitbahş ziyalarıyla ışıklandıracağına imanımız vardır.” (Şimşir, 2015: 229).

Halifeliğin kaldırılması sırasında ise İslâm dünyasının Türkiye'ye olan yaklaşımının bu kadar sıcakkanlı olduğunu söylememiz zor olacaktır. Halifeliğin kaldırılmasının hemen ardından İslâm dünyası kısa bir sessizliğe bürünmüş, daha sonra itiraz sesleri ve kargaşa baş göstermişti. 3 Mart 1924 günü halifelik kaldırılmış, halife ve ailesinin Türkiye'den çıkartılacağını ilan edilmişti. Abdülmecid Efendi, 4 Mart sabahı Çatalca'ya götürülmüş ve aynı gün akşam treniyle İsviçre'ye yollanmıştı. Hindistan Hilafet Komitesi başta olmak üzere; Mısır, Irak, Suriye, Ürdün, Hicaz ve sesleri daha az duyulan İslâm ülkeleri karara karşı çıktılar. Burada belirtilmesi gereken en önemli nokta Hindistan haricinde diğer İslâm ülkelerinin halifeliğin kurumsal olarak kaldırılmasına karşı çıkmaktan ziyade, hilafeti kimin üzerine alacağı kaygısıyla hareket etmeleridir. Oluşan boşluktan ilk faydalanan Hicaz Kralı Hüseyin olmuştur. 5 Mart Çarşamba günü 101 pare top atışıyla halifeliğini ilan eden Kral Hüseyin, İslâm dünyasından biat bekliyordu. Ancak Kral Hüseyin'in halifelik arzusu diğer İslâm ülkeleri açısından önem arz etmiyordu. Hemen 1924 yılı içinde halifeliğe aday gösterilmesi düşünülen rakipleri vardı. Vahdettin, Abdülmecid, Mısır Kralı Fuad, Amanullah Han, Yemen İmamı Yahya, Fas Sultanı ve Şeyh Sûnusi gibi isimler ilk akla gelenlerdi (Şimşir, 2015: 150,169). Abdülmecid ve Vahdettin'de birtakım girişimlerle hilafet meselesini gündemde tutmaya çalışmışlar fakat yeterli ilgiyi görememişlerdi. Hilafet düğümünü çözen Ankara, gelişmeleri yakından takip ediyor,

meselenin bu karmaşa ortamında kalacağını ve halifelik kurumunu bir başka ülkenin sahiplenemeyeceğini görüyordu. Hindistan'da durum biraz daha duygusal boyutlarıyla inceleniyordu. Halk konunun üzerine fazla eğilmemiş görünüyordu. Hindistan Hilafet Komitesi ise yüksek perdeden bir itiraz getirmişti. Çünkü, bütün meşruiyetini hilafete dayandırma stratejisi ile Hindistan'ın en güçlü kurumu haline gelmişti. Halifeliğin kaldırılmış olması bu gücü onların elinden alacaktı. Türkiye'ye kararlarından geri dönmeleri için yaptıkları baskı işe yaramamıştı. Türkiye'ye bir heyet yollama talepleri de geri çevirilince itirazların işe yaramayacağını anlamışlardı (Şimşir, 2015: 164,184). Asırlardır İslâm dünyasının en etken gücü olarak kabul edilen halifelik, bu kargaşa ortamında tarihteki yerini almıştı.

Genç Türkiye Cumhuriyeti bağımsızlık savaşının ardından sosyal, siyasi ve ekonomik atılımlara yönelmişti. Saltanatın kaldırılması, Cumhuriyet'in ilanı, Hilafetin ilgası gibi bir dizi köklü devrimden sonra Asya kıtasına rol model olmaya devam etti. Özellikle İran ve Afganistan üzerinde etkili olduğunu görüyoruz. İran Şahı Rıza Pehlevi ve Afgan Kralı Amanullah Han'ın Atatürk ile kurmuş oldukları yakın dostluklar sebebiyle Türk devriminin yansımalarını bu ülkelerde daha bariz şekilde görebiliyoruz. Modern bir ülke yaratmak arzusunda olan Şah Rıza için Mustafa Kemal'in Türkiye'si bir model ülkeydi. Kurumları, ekonomisi, sosyal hayattaki değişimleri ile Türkiye, İran için bir esin kaynağı görünümü veriyordu. İkili ilişkilerde 1932'de başlayan düzelmeye, Haziran 1934'te Rıza Pehlevi'nin 1 ay sürecek seyahatiyle doruğa çıkmıştı (Oran, Akdevelioğlu ve Kürkcüoğlu, 2005: 357). Şah'ın ziyareti 27 gün sürdü. Gürbulak sınır kapısından giriş yaptıktan sonra sırasıyla Iğdır, Kars, Erzurum Bayburt Gümüşhane üzerinden Trabzon'a, buradan Yavuz zırhlısıyla Samsun'a ve buradan da trenle Ankara'ya geldi. Ankara'daki gezi programının tamamlanmasının ardından yine trenle Eskişehir, Afyon ve İzmir'e; iki günlük İzmir ziyaretinden sonra Balıkesir, Çanakkale ve İstanbul'a geldi (Atuk, 2017: 233). Atatürk'ün Türk milletini yükselttiği çağdaşlık seviyesine yakından tanıklık etti. Dönem itibarıyla böylesine uzun bir ziyaretin gerçekleşmesi, iki ülke arasındaki ilişkilerin ne denli yakın olduğunu gösteriyordu. 22 Nisan 1926'da Tahran'da imzalanan Dostluk ve Güvenlik Antlaşması da bu yakın ilişkinin perçinlenmesini sağlıyordu. Ağrı isyanları ile yaşanan ufak çaplı anlaşmazlıklar çözüme kavuşturulunca 23 Ocak 1932'de Tahran'da sınır antlaşması imzalanmış, arazi tespit çalışmalarının bitirilmesi ardından 1932'de imzalanan antlaşma 27 Mayıs 1937'de revize edilerek Türk- İran sınırı günümüzdeki halini almıştı. Türk – İran ilişkileri Atatürk döneminde altın çağını yaşamıştı. Bunun temelinde Atatürk'ün emperyalist olmayan ve Misak-ı Milli ile sınırları çizilen dış politikasının büyük etkisi vardı. Ayrıca Asya'da bu tür kökten devrim hamleleri yapan ilk lider olması da onu ve Türkiye'yi bölgenin çekim merkezi haline getiriyordu. Bu çekim etkisi Afgan Kralı Amanullah Han'ı da etkisi altına almıştı. Amanullah Han 22 Şubat 1919'da saltanata geçerken, aynı tarihlerde Türkiye'de de Atatürk ulusal bir lider olarak adından söz ettirmeye başlamıştı. 1919 yılında Amanullah Han tarafından Afganistan'ın istiklali ilan edilirken, Türkiye'de bağımsızlık mücadelesi için hazırlıklar yapılıyordu. Her iki ülkenin benzer ıslahatlara ihtiyaç duyması onların dostluklarını pekiştiriyordu. Nitekim ıslahatçı bir kral olan Amanullah Han, daha sonraları Atatürk'ün girişimlerinden çok etkilenmiş ve Türkiye'deki yenilikleri aynen kendi ülkesine taşımak istemiştir. Siyasi düzende ve sosyal alanda bir dizi ıslahat yapan Amanullah Han, bu süreçte en büyük desteği Türkiye'den görmüştür. 1921 yılında imzalanan Dostluk Antlaşması 1928'de Amanullah Han'ın Türkiye ziyareti sırasında imzalanan bir başka antlaşmayla revize edildi. Han'ın Türkiye ziyareti her iki ülke açısından da önemliydi. Türkiye, Cumhuriyetin

ilanından beri ilk defa bir devlet başkanını ağırliyordu. Atatürk'ün modern Türkiye'yi dünyaya tanıtmaya isteği, Amanullah Han'ın Türkiye'yi ziyaretine büyük bir önem verilmesine sebep oldu. Türkiye'den ülkesine döndükten sonra hızlı bir reform hareketine giriştiği görülen Han, Afganistan'ın toplumsal hazırlık sürecini ve Atatürk'ün düzenli ordu kurmadan ıslahat yapmaması gerektiği yönündeki uyarılarını dikkate almamıştı. Kaçınılmaz olarak kabile reisleri ve ulemanın başlattığı isyanla birlikte tahtını kaybetmek durumunda kaldı (Yılmaz, 2010: 161,164).

Türkiye, İran ve Afganistan ile geliştirdiği iyi ilişkilere 1930'larda İngiliz tahakkümünden kurtulan Irak'ı da dahil etmişti. 8 Temmuz 1937'de Tahran'da dört devletin temsilcileri toplanarak Sâd-Abâd paktını imzaladılar (Soysal,1985: 115). Atatürk'ün dış politikasının temelinde iyi komşuluk ilişkileri ve bölgesel huzur ön planda tutulmuştu. Aynı yıl Kral Fuad'ın ölümü üzerine Kral Faruk tahta çıkmıştı. 7 Nisan 1937'de Ankara'da imzalanan Türkiye-Mısır Dostluk Antlaşması da bu barışçı politikanın bir sonucuydu. Atatürk, 1919 yılında başlattığı Milli Mücadele hareketini çağdaş devrimlerle besleyerek sağlamlaştırmış, bu süreçte Asya halklarına hem önder hem de ilham kaynağı olmuştu.

5. Atatürk'ün Ölümü ve Mazlum Milletler Üzerindeki Etkileri

Atatürk'ün ölümü mazlum uluslar için en büyük kayıp olmuştu. Onun 1919 yılından başlayarak 1938'e kadar verdiği antiemperyalist savaşım ve çağdaşlaşma hamleleri, bütün mazlum milletlerin rol modeli olmasını beraberinde getirmişti. Ölümünün ardından eski düşmanları dahil olmak üzere bütün dünyada bir matem havası hissedilmişti. Elbette bu matem, bağımsızlığını 20. Yüzyıl başında kazanmış birçok İslâm devleti için daha hissedilir bir şekilde gerçekleşmişti. M. A. Cinnah, 11 Kasım 1938 günü yayımladığı mesajda: "18 Kasım 1938 Cuma gününün Kemal Günü olarak anılmasını ve Modern Türkiye'nin kurtarıcısı ve yaratıcısı, İslâm'ın en büyük evladından biri ve dünyaca ünlü sima olan Kemal Atatürk'ün ölümü ile Türk milletinin uğradığı onarılmaz kayıptan dolayı Hindistan Müslümanlarının en derin üzüntü duyduklarını bildirmek amacıyla açık hava toplantılarının düzenlenmesini rica ederim." (Şimşir,2015: 194,195) sözleriyle Atatürk'ün ölümünden duyduğu üzüntüyü dile getiriyordu. Pakistan Millî Hareketi'nin Londra Şubesi kurucu başkanı C. Rahmet Ali, 10 Kasım günü Türkiye Büyükelçiliğine şu başsağlığı mesajını gönderiyordu: "O'nun ölümüyle Türkiye yaratıcısını, Asya Kahraman Milliyetçilik Havarisini ve dünya en büyük devlet adamlarından birini kaybetti" diyordu (Şimşir, 2011: 235).

Atatürk ölmüş, fakat Üçüncü Dünya dediğimiz mazlum milletler coğrafyasının temelleri atmıştı. Bütün Müslüman devletlerin bağımsızlığını elde edebilmiş olduğunu söylememiz mümkün değildir ancak Atatürk onlara daha büyük bir mefkure olan emperyalizme başkaldırı ve çağdaşlaşma inancını vermiştir. Bu yüzden onun ölümünü kendi önderlerinin ölümü saymışlardı.

Tahran'da duyulan ölüm haberi ardından hükümet bir ay süreyle resmi matem ilan ediyordu. Beyrut'ta başkonsolosluğumuza gelen halkın Atatürk'ün Türk bayrağına sarılı resmi önünde göz yaşı dökerek eğildiği, Irak'ta parlâmentonun tatil edilerek ulusal yas ilan edildiğini bildiriyordu. Aynı gün İran Meclisinde Atatürk için özel bir oturum tertip edilmişti. İran Meclis Reisi Bay İsfendiyari nutkunda Atatürk'ün ölümü üzerine duydukları ızdırabı şu sözlerle ilan ediyordu: " Türkiye Cumhuriyeti büyük reisi Atatürk'ün vefatı bizim dost ve kardeş komşumuz Türkiye için ne kadar elemli ve can yakıcı bir matem olmuşsa, baştan başa bütün İran'da dahi emsali görülmemiş sonsuz bir kederi mucip olduğu hususunda sizlerin benimle hemfikir olduğunuza şüphem yoktur." (Aynı Tarihi, 1938: 6-12).

Henüz bağımsızlığını elde edememiş olan Cezayir, Türkiye'nin Paris Büyükelçiliğine çektiği telgrafta, "Atatürk'ün ölümünü şaşkınlıkla öğrendik. Kardeş milletin acısını paylaşıyoruz." deniyordu. Atatürk'ün ölümüne sadece komşu ülkeleri değil, bütün kıtayı yeis içinde bırakmıştı. 12 Kasım'da Madagaskar'ın Tamatave şehrinden çekilen telgrafta Atatürk'ün ölümüne şöyle değiniliyordu: "İslâm davasının muzaffer kahramanı için Allah'a dua ederiz." (Şimşir, 2015: 374). İran Pars Ajansı, 16.11.1938 tarihinde İran gazetelerinde çıkan yazıları tebliğ ediyordu: "Gazeteler siyah çerçeveler içinde Atatürk'ün resimlerini basmakta ve ilk sayfalarını ona ait yazılara tahsis etmektedirler." İran İttalaat Gazetesi, yayımladığı makalede: "Bu elim zıya karşısında İranlılar Türkler kadar acı duymaktadırlar. Bizim duyduğumuz acının sebebi, sadece Türklerle olan dostane münasebetlerimiz değildir. Belki iki milleti yekdiğerine bağlayan kardeşlik hislerinin iki millet arasında vücuda getirmiş olduğu mütakabil alaka ve merbutiyettir." sözleriyle İran ve Türkiye'nin kardeşliğinden doğan üzüntüyü yansıtıyordu. Suriye ve Lübnan gazeteleri de aynı elem dolu satırlarla Türkiye'nin yasını paylaşıyordu. Beyrut Loryan Gazetesi "Atatürk, insanlığın mucizesidir" başlığıyla çıkarken, Ennehar Gazetesi "Atatürk, dünyanın çok nadir yetiştirdiği dâhilerdendir" başlığıyla Atatürk'e olan bağlılık hislerini gösteriyordu. Mısır ve Irak Gazeteleri de bu minvalde haberlerle Atatürk'ün ölümünü kendi okuyucularına duyuruyorlardı. Mısır'da yayın yapan Elehram Gazetesi, 11.11.1938 tarihli haberinde Atatürk'ün ölümünü duyuruyordu: "Mustafa Kemal öldü, yahut Atatürk öldü. O, Tük milletinin babası ve son asırların yetiştirdiği en büyük adam. Türkiye'yi kulluktan kurtaran, müstevlilere karşı saldıрма ateşini yakan, savaş meydanlarında ona başbuğluk edip kurtulma sahiline çıkararak adam öldü. O, Hitler'den de, Mussolini'den de, Ruzveltten'den de [Roosevelt] büyüktür (Aynı Tarihi, 1938: 194). Irak merkezli Elâlem Elarabi Gazetesi de 11.11.1938 tarihli haberde: "Atatürk, bu nesil içinde bir mucize şeklinde Şark'ı parlatmıştır." sözleriyle Atatürk'ün Doğu dünyasına örnek bir lider olduğunun altını çiziyordu.

Atatürk'ün ölümü ardından sadece gazete haberleri ile taziye sunulmamış, bütün dünyadan olduğu gibi İslâm aleminden de bütün temsilciler Atatürk'ün cenazesine katılmak üzere Türkiye'ye gelmişlerdi. İran, Afganistan, Mısır, Irak, Suriye en üst düzey temsilcilerini cenaze merasimine göndermişlerdi. Atatürk'ün ölümünün bu denli yankı bulmasında şüphesiz onun 20. Yüzyıl şartlarında gerçekleştirdiği büyük atılımlar ve kurduğu iyi ilişkiler etkili olmuştu. Savaşımının başından beri mazlum uluslar adına hareket ettiğini belirtmesi ve emperyalist duygulardan arındırılmış, komşularının toprak bütünlüğüne saygılı bir siyaset izlemesi onu 20. Yüzyıl İslâm toplumlari için manevi bir önder konumuna yükseltmişti.

SONUÇ

Atatürk'ün Millî Mücadele'yi başlatmasından ölümüne kadar geçen süre, onun dünyadaki en önemli devlet adamları arasında gösterilmesi ile sonuçlanacak eylemlere sahne olmuştu. Sınırları üç kıtaya uzanan Osmanlı imparatorluğunun özellikle I. Dünya Savaşı sonunda Anadolu coğrafyasına hapsedilmiş olması ve çekildiği yerlerdeki boşluğu emperyalist güçlerin doldurması yeni figürlerin tarih sahnesine çıkması ile sonuçlanmıştı. Bu figürler arasında Mustafa Kemal Paşa en önemli yeri işgal etmekteydi. Emperyalist işgallere direniş gücü gösteremeyen Asya ülkeleri arasında yalnızca Türkiye silaha sarılmış ve bu direnişin önderi olarak Mustafa Kemal'i seçmişti. Ulusal bağımsızlık yolunda bütün zorlu koşullara rağmen direnç gösteren Mustafa Kemal Paşa, Asya halkları için bir rol model konumuna yükselmişti. O'nun

antiemperyalist duruşu, yayılmacı olmayan barış odaklı politikaları, zamanın şartlarına göre biçimlendirdiği beyannameleri ve arkasına aldığı geniş halk desteği; mazlum milletlerin bu savaşında Mustafa Kemal'e olan desteklerini perçinledi. Ordularının zafere erişmesi ardından mevcut sınırları içinde kalarak savaş alanında kazandığı zaferi çağdaşlaşma yolunda yaptığı devrimlerle taçlandırdı. Yarattığı modern Türkiye, bütün geri kalmış ülkelere örnek teşkil etti. Mustafa Kemal'in 1919-1923 arasında uyguladığı hilafete bağlı direniş çizgisi onun İslâm ülkelerinde ön kabul görmesinin yolunu açtı. İslâmî ve antiemperyalist söylemleri, kitleleri etrafında toplamasına imkan tanırken Müslüman dünyasının da dikkatini Anadolu üzerine çekmeyi başarmıştı. Halifeliliğin kaldırılması üzerine bu desteğin kesileceği düşünülmüş olsa da birkaç aykırı ses dışında itirazın olmadığı görülmüştü. Bunu, Batı'ya karşı kazanılan zafere diğer bütün olumsuz adımları İslâm dünyasının tolere etmesiyle açıklamak mümkündür.

1923-1935 arasında başlattığı modernleşme hareketleri ile, bağımsızlığını Türkiye ile hemen hemen aynı zamanlarda kazanmış İran ve Afganistan gibi ülkeleri etkisi altına almıştı. 1938 yılında öldüğünde Beyrut'ta çıkan Ebabil gazetesi onu şöyle tarif ediyordu: "Sultanları kovan, orduları tarumar eden, Çanakkale kahramanı, Sakarya'nın hâliki Mustafa Kemal oldu. Türkiye'yi yoktan var eden, onu en kuvvetli devletler mertebesine çıkaran, vatanını kölelikten hürriyete, zilletten şerefe götüren Atatürk oldu. Zulmün en büyük düşmanı, ebedi Kemalizm rejiminin ilahı oldu. Adı anılınca önünde her kahhar başın eğildiği Gazi oldu." (Aydın Tarihi, 1938: 193). Oldukça duygusal bir şekilde yazılmış bu metin, Atatürk'ün İslâm dünyasında ne denli büyük bir iz bıraktığını kavrayabilmemiz açısından büyük önem arz ediyor. Bu etki alanı yalnızca İran ve Afganistan gibi Müslüman devletlere değil, Gandhi önderliğindeki Hindistan bağımsızlık mücadelesine de ilham oluyordu. Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğindeki Türkiye 1923 yılında bağımsızlığını kazanıp çağdaşlaşma devrimleri ile meşgul olmaya başladığında Gandhi'nin bağımsızlık mücadelesine daha 6 yıl vardı (Meydan, 2017: 53). O'nun izlerini takip ederek kendi bağımsızlık mücadelelerini vereceklerdi. Hindistan'ın gelecekteki önderlerinden biri olan Jawaharlal Nehru, 1928 yılında yazdığı makalesinde buna değinerek: "Yaşadığımız günlerde, Doğulu ulusların başka ülkelerle ilişki kurarak yüzyılların uyumsuzluğunu üstlerinden atıp hızla geliştiğinin göze çarpan örneklerini gördük. Herkes Türkiye'yi biliyor." (Sadıq, 2018: 141) sözleriyle Türk devriminin neden Hindistan'da uygulanmadığı sorusuna cevap arıyordu.

1938 yılında Atatürk'ün ölümü üzerine bütün Asya ayağa kalkmış ve Türkiye'nin matemine ortak olmuştu. Atatürk'ün yalnızca Türkiye'nin değil, Asya'nın önderi olduğunu ve bu kayıptan bütün mazlum milletlerin üzüntü duyduğunu beyan ediyorlardı. İlber Ortaylı'nın aktardığına göre bugün dahi Mustafa Kemal'in Asya üzerinde bıraktığı etki ve yarattığı imaj unutulmuş değildir. Hâlâ Kuzey Afrika'da; Cezayir, Tunus halk kültüründe, pazarda satılan cam altı resimlerde bile İstiklâl Savaşı kumandanlarının portreleri bulunmaktadır (Ortaylı, 2018: 183).

EKLER

Hindistan Hilafet Komitesi tarafından Millî Mücadele’de kullanılmak üzere gönderilen yardımların makbuzu.

Ek 1: (Koloğlu,1994: 179)

Arkasına Mısır Bağımsızlık Partisi Vafd'ın temsilcilerini almış olan Mısırlı ihtilalcilerden Abdülaziz Saviş, arkasında İsmet, Fevzi ve Nurettin Paşalar bulunan Mustafa Kemal'e halkın tebriklerini sunuyor. Elindeki kağıdın üzerinde "Mısır'ın Gazi'nin Devletine hitabı" yazılıdır (Kahire 'de basılmıştır).

Ek 2: (Koloğlu, 1994: 186)

Tunus'ta cam üzerine basılmış olan Mustafa Kemal Paşa portresi

Ek 3: (Koloğlu, 1994: 183)

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

BCA. MGM. 198/356/1

Kitap, Tez ve Makaleler

Akyol, T. (2008). *"Ama Hangi Atatürk"*, İstanbul: Doğan Kitap.

Al- Jumaily, Q. (1999), *"İrak ve Kemalizm Hareketi"* (1919-1923), (İ. Öztoprak, Haz.), Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Atatürk, M.K. (2016). *"Nutuk"*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Atuk, M.V. (2017). *"İran Şahı Rıza Pehlevi'nin Türkiye Ziyareti"*, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, XVII/35, s. 219-247.

Aydemir, Ş.S. (2011). *"Tek Adam"* (C. III), İstanbul: Remzi Kitabevi.

Ayın Tarihi, (1938), Ankara: Basın Yayın Genel Müdürlüğü.

Borak, S. (1997) *"Atatürk'ün Gizli Oturumlardaki Konuşmaları"*, İstanbul: Kaynak Yayınları.

Baysal, U. (2009) *"Atatürk'ün Avrasya Politikasında Mazlum Milletlerin Yeri"*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul.

Cebesoy, A.F. (2011), *"Bilinmeyen Hatıralar; Kuva-yı Milliye'nin İcyüzü"*, İstanbul: Temel Yayınları.

Doster, B. (2004), *"Atatürk, Türk Dünyası ve Mazlum Milletler"* İstanbul: OndokuzMayıs Kitaplığı.

Durmuş, Y. (Ed.), (2016), *"Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I"*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

- Durmuş, Y. (Ed.), (2016), “*Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*”, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Karabekir, K. (1951), “*İstiklâl Harbimizin Esasları*”, İstanbul: Sinan Matbaası Neşriyat Evi.
- Koloğlu, O. (1994), “*Gazi'nin Çağında İslam Dünyası*”, İstanbul: Boyut Kitapları.
- Koloğlu, O. (2004), “*Mazlum Milletler Devrimleri ve Türk Devrimi*”, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Kinross, L. (2004), “*Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu*”, İstanbul: Altın Kitaplar.
- Meydan, S. (2017), “*1923, Kuruluş Ayarlarına Dönmek*” İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Müderrişoğlu, A. (1988), “*Kurtuluş Savaşı Mali Kaynakları*”, (C. II), İstanbul: Kastaş Yayınevi.
- Oran, B. (Ed.), (2018), “*Türk Dış Politikası 1919-1980*”, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2018), “*Gazi Mustafa Kemal Atatürk*”, İstanbul: Kronik Kitap.
- Polat, Ü. G. (2012), “*Savaş, Propaganda ve Kartpostallar*”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, I/2, s. 243-268.
- Polat, Ü. G. (2019). “*Türk-Arap İlişkileri, Eski Eyaletler Yeni Komşulara Dönüşürken*” (1914-1923), İstanbul: Kronik Kitap.
- Sadiq, M. (2018), “*Türk Devrimi ve Hindistan Özgürlük Hareketi*”, (F.K. Ata, Çev.), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Sonyel, S.R. (2014), “*Gizli Belgelerle Lozan Konferansı'nın Perde Arkası*”, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Sonyel, S.R. (2014), “*Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*”, (C. I), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Sonyel, S.R. (2014), “*Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*”, (C. II), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Soysal, İ. (1985), Atatürk'ün Barışçı Politikası ve Dünyadaki Etkileri, “*Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*”, II/4, s. 111-119.
- Söylev ve Demeçler, (2006), Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Tamim, Telgraf ve Beyannameler, (1991), Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Türk İstiklal Harbi VII, (1975), Ankara: Genelkurmay Basımevi
- Şimşir, B. N. (2015), “*Doğunun Kahramanı Atatürk*”, İstanbul: Bilgi Yayınevi
- Şimşir, B. N. (2011), “*Atatürk'ün Hastalığı*”, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Yılmaz, A. (2010), “*Amanullah Han'ın İslahatları ve Atatürk*”, *SDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, s. 155-165.

ANADOLU TOPRAKLARINDA TÜRK-YUNAN MÜCADELESİ (1919-1923)

Fatma Nisa ÖVEZ, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Kütahya
ydeniz.akarim@dpu.edu.tr

ÖZET

Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinde 400 yıl kalan Yunanistan, uzun zamanın ardından 3 Şubat 1830'da bağımsızlığını kazandı. Bu durum Yunan milliyetçiliği açısından önemli bir motivasyon sağladı. Bizans İmparatorluğu'nu yeniden diriltmek düşüncesi yıllar içerisinde Yunan milliyetçilerinin fikirlerinde güçlendirildi. I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti ile bir mücadele olmamasına rağmen Yunanistan savaş sonunda Anadolu'ya yönelik bir işgal faaliyetini başlatmıştır.

Bu çalışmada Yunan ordusunun 15 Mayıs 1919 sabahı İzmir'in işgali ile başlayan ve Büyük Taarruz'a kadar devam eden Anadolu topraklarındaki işgal faaliyetlerinden bahsedilecektir. Yunan ordusunun Anadolu'daki işgal faaliyetlerine karşı Türk Hükümetleri çeşitli tedbirler almıştır. İşgal faaliyetlerinin incelenmesi için İtilaf devletleri Anadolu'ya bir komisyon göndererek, incelemeleri raporlamış ve bu rapor doğrultusunda alınan karara göre Anadolu'daki Yunan ordusunun işgal faaliyetleri yeni bir şekil almıştır. Yunanistan'ın Anadolu'ya yönelik işgal faaliyetleri 11 Ekim 1922 Mudanya Mütarekesinin imzalanması ile fiilen son bulacaktır. Çalışmada, Yunan ordusunun Anadolu'daki faaliyetlerinin son bulmasına kadar gelen süreç ele alınacaktır. Çalışmanın ana kaynağına yön verecek telif-tetkik eserler, sınırlı sayıda arşiv belgeleri ve süreli yayınlardan yararlanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Megali İdea, Yunanistan, Milli Mücadele, Tetkik Heyeti, Mudanya Mütarekesi

GİRİŞ

400 yıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu egemenliği altında kalan Yunanistan, 19. yüzyılda başlayan bağımsızlık hareketlerinden etkilenecek Osmanlı İmparatorluğuna karşı ayaklanmış ve Osmanlı aleyhine genişlemeye başlamıştır. (Yüce, 2014) Yunanlıların bağımsızlık hareketleri 3 Şubat 1830 yılında İngiltere ve Fransa'nın da desteğiyle Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmasıyla son bulur. Osmanlı imparatorluğundan ayrılmalarına rağmen Osmanlı aleyhine genişlemeleri 15 Mayıs 1919 İzmir'in işgali ve Anadolu'da Büyük Taarruz hatta 11 Ekim 1922 Mudanya Mütarekesinin imzalanmasına kadar devam eder. Yunanlıların asıl hedefleri belki de Osmanlı İmparatorluğundan ayrılarak bağımsız bir devlet olmak istemelerinin temel sebebi "*Megali İdea*" düşüncesidir. *Megali İdea*; kuruluş sınırlarının dışında olup Rumca konuşan toplulukları üzerinde yaşadıkları topraklarla birlikte kendi siyasi sınırları içine katarak beş denizli ve iki kıtalı büyük bir Yunanistan (Murat, 1997, s. 23) kurma düşüncesidir. Bu sınırlarının içerisinde Anadolu toprakları da vardır. Yunanlılar kendilerini Bizans'ın yani Eski Roma İmparatorluğunun varisi olarak görmektedir. Bu doğrultuda sınırlarını genişletmek için İtilaf devletlerini de arkasına alarak Anadolu topraklarına İzmir'i işgal ederek gireceklerdir. İtilaf devletlerinin özellikle İngiltere'nin, Yunanistan'ı desteklemek işine gelmiştir. Çünkü Anadolu topraklarında güçlü bir devlet bulunmaktansa çıkarlarıyla çatışmayan istediği gibi yönlendirebileceği Yunanistan gibi bir piyonun olması çıkarlarına yardımcı olacaktır. Bu düşüncelerle ve İtilaf devletlerinden başta İngilizler olmak üzere aldığı destekle Başbakan Venizelos önderliğinde Yunanlılar, Büyük Yunan İmparatorluğu hayalinin büyüyle, İmparatorluğunun bir parçasını kapsayan Anadolu Topraklarını 15 Mayıs 1919 sabahı İzmir'den başlayarak 4 yıl boyunca işgal edecektir.

Yunanlıların İzmir'i İşgali ve İşgal Sürecinde Şehre ve Halka Davranışları

İtilaf devletleri ile Osmanlı Devleti arasında Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra İtilaf devletleri 18 Ocak 1919'da Paris'te bir araya geldi. Kendi aralarında yaptıkları toplantıda, kendi çıkarları doğrultusunda, parçalanmış Osmanlı Devleti topraklarından pay alabilmek adına bazı kararlar aldılar. Bu alınan kararlardan bir tanesi de İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesiydi. İşgalin gerekçesi olarak da mütarekenin 7. Maddesi gösterildi. Bu maddenin geçerli gerekçe olabilmesi için bölgede ki Rum nüfusunun Türk nüfusundan fazla olması gerekiyordu. Bu sebepten dolayı Yunanlılar bölgeye Rumları yerleştirerek karışıklık çıkarmaya çalıştıkları gibi Türkleri de yerlerinden ediyorlardı. İzmir'e Yunan çıkartması yapılması doğrultusunda alınan karar Amiral Calthorpe 14 Mayıs'ta Vali İzzet Bey'e ve Kolordu Komutanı Ali Nadir Paşa'ya bildirmişti. (İzzet, 2002, s. 981) Verilen notada, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesine müttefiklerce karar verilmişti. Bu kararın Osmanlı hükümetine bildirilmiş olduğunu, işgalin 15 Mayıs günü yapılacağını, bu sebeple Yunanlıların karaya asker çıkaracaklarını, üzücü bir olaya yer verilmemesi için, bir süre Türk askerlerinin kışlalarından dışarı çıkmamalarını, Anadolu'ya herhangi bir haberin sızınması için, yarın sabah erkenden telgrafhanenin, İngilizler tarafından işgal edileceğini bildiriyordu. (İzzet, 2002, s. 982)

15 Mayıs 1919 sabahı Yunan askerleri İzmir'i işgale başladı. Yunan askerleri İzmir'e girdiğinde İzmir'in yerel halkı olan Rumlar ve Türkler, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edileceği haberini önceden almışlardı. Bu haber doğrultusunda *Megali İdea*'nın gerçekleşeceğini düşünen

İzmirli Rumlar, Yunan ordusuna destek veriyordu. İzmir'e giren Yunan askerlerinin içerisinde, Yunanlıların, Yunanistan'dan İzmir'e getirdikleri yaşları 18 ile 40 arasında olan Ermeni ve Rumlardan eli silah tutanları da orduya kattıkları tespit edilmişti (Arşivi, 1922) Bu durum İzmir'de ki Rum nüfusunu arttırdığı gibi Rumlar ve Ermeniler tarafından Yunan askerlerine de destek sağlıyordu. Türk halkı ise Yunanlıların İzmir'e girdiği andan itibaren işgale karşı çeşitli sloganlar ve propagandalarla halkı Yunanlılara karşı örgütledi. Yunan askerleri İzmir'i işgale başladıklarında askeri açıdan hiçbir karşıt kuvvetle karşılaşmadıkları gibi Rum halkının da desteğini alarak İzmir'in içlerine doğru rahatça ilerlediler ve ilk olarak Türk kışlalarına saldırdılar. Komutanlarının emrine uyarak kışlaya kapanmış ve pasif bir durumda bulunan subay ve erlerin, dipçik ve süngü darbeleri altında üst ve başları arandı, kalpakları alındı; ceplerinden para, saat, yüzük, sigara tablaları ve mendillerine el konuldu, bir kısmı öldürüldü, bir kısmı da esir edildi. Bir saat içinde otuzdan fazla Türk subayı öldürülmüş, kurşunlanan ya da süngülenen yüzlerce askerin cesedi rıhtımda yerlere serilmişti. (İzzet, 2002, s. 983) 56. Tümene İzmir'de Hurrem Bey adında bir kişi komuta ediyormuş. Bu komutan ve İzmir'de ki iki alayın kılıç artıkları, subaylarıyla birlikte, hemen hepsi tutsak olmuşlar. Yunanlılar bunları gemilerle Mudanya'ya götürmüşler. Bekir Sami Bey bu kılıç artıklarının komutasını üzerine almak için gönderilmiş. (Kemal, 1999, s. 31) Yunan ordusu kışlalardan sonra yağma faaliyetlerine mahalle ve köylerde devam etti. Yunan askerlerinin İzmir'de ilerleyişi ve yaptığı katliamlar Anadolu'ya yayıldı ve Anadolu halkı tarafından tepkilere neden oldu. Türk halkı işgale karşı yerel cemiyetler oluşturarak Yunan askerlerine karşı direnişe başladı. Yunan askerlerinin Anadolu'da ki ilerleyişi yağma faaliyetleriyle de sınırlı kalmadı. İzmir'de bulunan yerel Türk halkına işgal ettikleri her yerde halkın mallarını gasp ve yağma ettikleri gibi, sahiplerini de kendilerinin icat ettiği işkencelerle öldürüyorlardı. (Metin, 2002, s. 1322)

Yunanlılar işgallerini İzmir, Kordonboyu, Bornova ve Buca çizgisinden Seydiköy, Cuma Ovası, Develi ve Urla istikametine doğru genişletti. 21 Mayıs'ta Menemen, 22 Mayıs'ta Bayındır, 25 Mayıs'ta Manisa ve Turgutlu(kasaba), 27 Mayıs'ta Aydın ve Nazilli, 28 Mayıs'ta Tire, 29 Mayıs'ta Ayvalık, 31 Mayıs'ta Dikili, 1 Haziran Ödemiş ve 12 Haziranda Bergama Yunan askerleri tarafından işgal edildi.

Müttefikler Arası Tahkik Heyeti ve Hazırlanan Rapor

Yunan askerlerinin İzmir'de ve Anadolu'da Türk halkına uyguladığı şiddet artınca, Yunanlıların yağma hareketlerinin ve Türk Müslüman halka yaptıkları zulmün engellenmesi için, Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi, Paris Barış Konferansına İstanbul'dan 15 Temmuz 1919 günü bir telgraf gönderdi. (Metin, 2002, s. 1322). Bu telgrafta Yunanlıları, İzmir'in etrafına büyük çoğunluğu Müslüman olan yerlere yayıldıklarını, Yunan birliklerinin girdikleri yerlerde vahşet yaptıklarından şikâyet ediyor: Müslüman mahalleleri yakıyorlar, çocuk, kadın dâhil halkı insafsızca öldürüyorlar. Bu olaylar bir soruşturma komisyonunca tespit edilebilir. Mahalline hemen bir komisyon gönderin (Suat, 2000, s. 58). Diye belirttiği telgrafında Anadolu'ya bir komisyon gönderilmesi talebinde bulundu. Bu talebe karşı İtilaf devletleri Anadolu'da bir rapor hazırlaması için Amerikan Yüksek Komiseri Mark Lambert Bristol'u ve onun başkanlığında oluşturulan Müttefikler Arası Heyet'e İngiltere adına General Robert Hugh Hare, Fransa adına General Gedrges Hippolyte Bunoust, İtalya adına da General Alfredo Dall'Olio'nun katılması

kararlaştırılarak Anadolu'ya gönderildi. Yunanistan Başbakanı Venizelos, böyle bir heyetin kurulmasına itiraz etmedi ancak Yunanlı bir temsilcinin heyette bulunmasını istedi. Clemenceau, Yunan işgal bölgesindeki Türklerin, Yunan üyenin yanında doğru konuşmaya cüret edemeyeceği gerekçesiyle Venizelos'un isteğini kabul edilmez bulmuştur. Sonra, oy hakkı olmamak ve varılacak sonuçlara katılmamak şartıyla bir Yunanlının heyetin çalışmalarını izleyebileceği tebliğ edilmiş ve aynı şartlarla bir Türk temsilcinin de heyete katılması kararlaştırılmıştır (Mustafa, 1991, s. 700). MTH (Müttefikler arası Tahkik Heyeti)'ne Yunanlılardan Albay Mazarakis ile Türklerden Yarbay Kadri, danışman olarak katılmışlardır. (Metin, 2002, s. 1336) Heyetin uzun süren çalışmaları ve incelemeleri sonucunda iki rapor hazırlanarak imzalandı (Selçuk, 2002, s. 1358-1359). 47 maddeden oluşan ilk raporda; İzmir'in Mondros Mütarekesinin 7. Maddesi gereği işgaline gerek olmadığı belirtildi. Yunanlılar, İzmir'i işgale başladıklarında Türk halkı tarafından hiçbir silahlı direnişle karşılaşmadığı, Yunanlıların işgal sahasını aldıkları talimatın dışına çıkarak genişlettikleri, Bergama'nın tahliyesinden sonra Menemen'de toplanan Yunan birliklerinin kasabadaki masum Türkleri ortada hiçbir ciddi sebep yokken öldürdükleri (Selçuk, 2002, s. 1358-1359) gibi maddeler yer alıyordu. Tahkik Heyetinin hazırladığı ikinci rapor ise müttefik devletlerin tavsiyelerinin bulunduğu dört maddeden oluşmaktaydı. Bu ikinci raporda; bu işten tek kurtuluş yolu olarak Yunan birlikleri yerini Müttefik kuvvetlerin alması öngörülmüştü. (Selçuk, 2002, s. 1360) Her ne kadar Heyet raporu Yunanlıların aleyhine olsa da sonunda İtilaf devletleri tarafından Anadolu'da ki Yunan işgalinin devamına karar verildi.

Anadolu'da Yunan İlerleyişi, Geri Çekilme ve Mudanya Mütarekesine Giden Süreç

Müttefikler Arası Tahkik Heyetinden sonra İtilaf devletlerinin aldığı karar ile Yunanlılar Anadolu'da ki işgallerine devam ettiler. 16 Mart 1920'de İstanbul Yunanlılar tarafından işgal edildi. İstanbul'un işgalinden sonra İngiltere'nin desteğini sağlamak isteyen Yunanistan Anadolu içlerine doğru ilerlemek için İngiliz Hükümetinden izin istedi. İngiliz Hükümeti savaşı alenen desteklemeyeceğini, askeri yardımda bulunmayacağını ancak silah ve teçhizat açısından Yunan Ordusuna destek verebileceğini söyledi. Bunun üzerine, Yunanlılar Anadolu içlerine ilerlemek için aldığı izin doğrultusunda 8 Temmuzda Bursa'ya, 20 Temmuzda Tekirdağ'a, 25 Temmuzda Edirne'ye, 29 Ağustosta da Uşak'a girdi. Amaçları Batı Anadolu ve Trakya bölgesini de aldıktan sonra Karadeniz kıyılarına doğru ilerleyerek, Karadeniz'i de içine alan "Büyük Yunanistan" eski Roma İmparatorluğunu yeniden diriltmekti. Bu amaç doğrultusunda Yunan yayılması Anadolu içlerine doğru devam ederken yerel Türk halkının oluşturduğu, Kuvay-ı Milliye adı altındaki bölgesel direniş gelişerek düzenli ve milli bir ordu halini alıyor, Türk mukavemetini kuvvetlendiriyordu (Metin, 2002, s. 1337). Uşak'ın işgalinden sonra Eskişehir'e doğru ilerleyerek İnönü mevziilerinde Türk kuvvetlerine karşı taarruza geçen Yunan ordusu, Türk ordusu karşısında yenilgiye uğradı. Birinci İnönü Muharebesi'yle Kuvay-ı Milliye devri nihayet bulmuş, Büyük Millet Meclisi ve ordusunun, içeride ve dışarıda, itibarı birden yükselmiş ve ordu Meclis otoritesi kurulmuştu (Hamza, 1985, s. 73). Ankara Hükümeti Sevr'i tanımadığını bildirmesinin ardından Birinci İnönü Muharebesinde kazanılan zaferden sonra İtilaf devletleri Londra'da bir Barış Konferansı düzenleme kararı aldılar. Bu konferansa da Türk milletini temsil etmesi için Ankara Hükümeti de davet edildi. Londra'da yapılan barış görüşmelerinde bir sonuca varılamaması üzerine İtilaf devletleri Sevr Barış Anlaşmasını

yeniden yürürlüğe koymak için Yunan ordusunun tekrardan Anadolu topraklarında ilerlemesine destek verdi. İtilaf devletlerinin desteğinden yararlanan Yunan kuvvetleri yeniden İnönü istikametine doğru ilerlemeye başladı. İnönü mevziilerinde ikinci kez karşılan Türk-Yunan ordusu savaşmaya başladı. İnönü mevziilerinde saldırıda bulunan Yunan kuvvetleri Türk ordusu tarafından püskürtüldüler. Çıkış mevziilerine çekilen Yunan ordusu ağır kayıplar verdi. İnönü zaferleriyle işler tersine dönmüştü. Artık Yunan ordusu geri çekilmeye başlamış Türk ordusu ise karşı taarruza geçmişti. 10 Temmuzda Yunan ordusu yeniden ilerlemeye başladı. Yunanlılar 17 Temmuzda Kütahya'yı ele geçirdi (Baskın, 2018, s. 189). Cepheye giden Mustafa Kemal Paşa Türk ordularına geri çekilme emri verdi. Türk ordusu Sakarya Nehri'nin doğusuna kadar geri çekildi. Amaç Yunan ordusunu harekât merkezinden uzaklaştırarak kendi gücünü toplamaktı. Mustafa Kemal Paşa üç aylık süre için olağanüstü yetkilerle Başkomutanlığı üstlendi. Türk ordusu Sakarya Nehri'nin doğusuna doğru çekilirken Yunan ordusu Ankara'ya doğru ilerledi. 4 Ağustosta Türk ordusu Yunan ordusuyla karşılaştı. Üç hafta süren hararetili çarpışmadan sonra Türk ordusu karşı saldırıda bulunarak Yunan ordusunu Sakarya'dan attı. Yunan ordusu mevziilerine doğru geri çekildikleri sırada geçtikleri yerlerde hiçbir şey bırakmamak için demiryolu köprülerini uçuruyorlar, boşalan köyleri yakıp yıkıyorlardı. (Baskın, 2018, s. 189) Yunanlıların işgal ettikleri yerlerde ve geri çekildikleri sırada yaptıkları zulüm basına şu şekilde yansımıştı:

16 Eylül 1922 Tevhidi-i efkâr gazetesi;

“600 KÖYÜ YAKTILAR”

“Aldığımız malumata göre yunanlılar, yedi şehrimizi yakmıştır. Bunlardan aydın, Bilecik livaları tamamen, Muğla, Eskişehir, Afyonkarahisar, Uşak, İzmit kısmen yakılmıştır. Kasten yaktıkları kasabalarımızın adedi de 35'e varmıştır. Yaktıkları köyler altı yüzden fazladır. İki üç ay mukaddem, yalnız Eskişehir, Kütahya, uşak, Manisa, İzmir'den Yunan hükümetinin resmi vapurlarıyla götürdükleri hayvanat ve mevaşi miktarı da 230.000 baş raddesindedir. Tahrip ettikleri eşyalar, gasp olunan mücevherat, kıymetdar halılar vesaire bunlardan hariçtir.” (Arif, 2019, s. 150)

Sakarya Muharebesiyle ağır yenilgi alan ve geri çekilen Yunan ordusu hem maddi hem de manevi çöküntü içerisine girdi. Askerler artık savaşmak istemiyordu. Hatta Anadolu'da Yunan kuvvetlerini destekleyen Rumlar da artık Yunan ordusunu desteklemiyordu. Müttefik devletlerle diplomatik görüşmeler sürerken, Yunan ordusunun son derece zor koşullar altında bulunduğunu bilen Ankara, son darbeyi vurmaya üzere askeri hazırlıklarını da tamamladı. (Baskın, 2018, s. 192)26 Ağustosta Türk saldırıları başladı. 30 Ağustosta Yunan ordusu imha edildi. On günlük bir taptikten sonra 9 Eylülde Türk ordusu İzmir'e girdi (Baskın, 2018, s. 192). Ahmet kadri Tevhidi-i Efkâr gazetesindeki yazısında Yunanlıların İzmir'i tahliyesini şu kısa fakat gurur dolu sözlerle ifade eder; “gerek mezkûr sefain-i(gemi) harbiye, gerekse sefain-i nakliye 8 Eylül 1338 Cuma günü “Megali İdeaya” ilelebet veda ederek İzmir sularından ricat etmişlerdir”. (Ertan, 2016, s. 22)

Türk ordusu İzmir'e girdikten sonra oradaki asayışı sağlamakla birlikte 4 yıllık düşmanlığın yarattığı intikam duygusu gayrimüslim ve Müslüman halk arasında düşmanlığa mahal verdiği gibi faili meçhul adam öldürmeler ve buna benzer çeşitli olaylar da meydana geldi. Türk ordusu diğer işgal şehirlerine de girerek bölgedeki asayışı sağladı.

Mudanya Mütarekesi

Yunanlıların Anadolu'da ki ağır yenilgisinden, hatta onların tabiriyle “*Küçük Kıyamet'ten*” sonra Yunanistan'ın isteği üzerine itilaf devletlerinin ara buluculuğuyla barış görüşmelerine başlandı. İtilaf devletleri yüksek komiserleri 4 Eylül 1922'de ilk mütareke teklifini Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin İstanbul'da ki temsilcisi Hamid Bey'e yaptılar (Cezmi, 2005, s. 356-358). İtilaf devletlerin bu isteği Mustafa Kemal Paşa'ya bildirildi. Mustafa Kemal Paşa, Yunan Hükümetinin doğrudan veya İngiltere vasıtasıyla müracaatını dikkate alacağını bildirirken ordunun ileri harekâtını durdurmadı (Cezmi, 2005, s. 356-358). Anadolu Yunanlılardan temizlenmişti ancak Trakya'da Yunanlılarla mücadele devam etmekteydi. Türklerin önceliğinin İstanbul ve Trakya'nın kurtarılması olduğunu öğrenen İtilaf devletleri bunun üzerine 23 Eylül'de Edirne dâhil Batı Trakya'nın boşaltılarak Türklere teslim edilmesini tarafsız bölgeye asker göndermemek şartıyla bir nota verdiler. İngiliz Kuvvet Komutanı General Harrington Türk askerlerinin tarafsız bölgeden çekilmesini istedi. İngilizlerin isteği ve verilen nota doğrultusunda Mustafa Kemal Paşa, tarafsız bölge tanımadığını, halen Yunanlıların Trakya'da tıpkı Anadolu'da yaptıkları gibi halka kötü davrandıklarını bildirdi. Bunun üzerine Fransızların Mustafa Kemal Paşa ile görüşmeleri, İngiliz ve İtalyanlarında bu görüşmeyi desteklemeleri üzerine Türk tarafından 29 Eylül 1922 tarihli verilen nota'da 3 Ekimde barış müzakerelerine başlanabileceği İtilaf devletlerine bildirildi. Türk tarafını İsmet Paşa temsil edecekti. Mütareke için Türkler tarafından dört şart istendi;

- 1-Düşman bulunduğu yerleri eslihasıyla(silahlarıyla) bila-kaydu şart teslim etmeli,
- 2- Anadolu ve Trakya'ya ait iddialardan feragat etmeli,
- 3- Tahribatı ve masarifimizi tazmin etmeli,
- 4- mesulleri muhakeme için teslim etmeli (Arif, 2019, s. 142).

3 Ekim 1922'de Mudanya'da başlayan müzakerelere, Türk delegasyonundan İsmet Paşa'nın yanı sıra batı cephesi kurmay başkanı Asım (Gündüz) Paşa ile kurmay Yarbay Tevfik Bıyıklı oğlu da yer alıyordu. Fransa'yı kuvvet kumandanı General Charpy, İngiltere'yi işgal orduları kumandanı General Harrington, İtalya'yı General Monbelli temsil ederken Franklen Bouillon da resmî sıfatı olmadan görüşmelere katılıyordu. Yunan delegeleri General Mazarakis ve Albay Sarıyanis, Mudanya'ya gelmekle birlikte müzakerelere katılmayıp limanda demirli bir Yunan nakliye gemisinde beklediler (Cezmi, 2005, s. 356-358).

İtilaf devletlerinin istekleri şu şekildeydi: Yunanlıların Meriç Nehrinin batı yakasına çekilmesi, boşalan mevkiileri önce müttefiklerin daha sonra Türklerin kontrol etmesi, önemli yerlerin müttefiklerin kontrolünde olması, tarafsız bölgelerde ki Türk askerlerinin çekilmesi. İtilaf devletlerinin bu isteklerine karşılık Türk temsilcileri, işgalin kısa tutulup Trakya'nın boşaltılmasına hemen başlanmasını, Meriç Nehri boyundaki kuvvetlerin nehrin batısında tutulmasını, Karaağacın Türk kuvvetlerine teslim edilmesini istiyordu. Bu isteklere Fransızlar olumlu bakarken İngiltere ve İtalya yetkisiz olduklarını belirtince görüşmeler 5 Ekimde kesildi. 9 Ekimde görüşmelere yeniden başlandı. (İsmail, 1983, s. 61-66)

Uzun ve hatta zaman zaman sekteye uğrayan çekişmeli barış müzakeresinin ardından alınan kararlar şu şekildedir;

Doğu Trakya'nın Edirne ile birlikte TBMM'ye verilmesine karar veren İtilaf devletleri konferansın amacını şu şekilde ifade etmektedir:

I. Doğu Trakya'dan çekilmesi istenecek olan Yunan Kuvvetlerinin geçeceği çizgiyi belirlemek;

II. Yunan Silâhlı Kuvvetlerinin ve sivil yönetiminin bu toprakları boşaltması ve oraya Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti memurları ve jandarmasının yerleşmesi yöntemlerini belirlemek;

III. Bu değişim sırasında genel düzen ve güvenliği sürdürmek üzere, bölgede kontrolü sağlamak. (İsmail, 1983, s. 61-66)

Bu bağlamda uzlaşmaya varan her iki taraf arasında 14 maddeden oluşan Mudanya Mütarekesi, 11 Ekim 1922'de imzalandı. Fakat Mütareke'nin bir maddesi gereğince mütarekenin yürürlüğe girmesi, sözleşmenin imzalanmasından üç gün sonra 14/15 Ekim 1922'de gece yarısı gerçekleşecektir. (İsmail, 1983, s. 61-66)

Mudanya Mütarekesinin ardından itilaf devletleri resmen Anadolu'yu boşaltacakları gibi tarihler Ekim 1922'yi gösterdiğinde Türk-Yunan savaşı fiilen sona ermiş bulunuyordu. Artık Edirne ve Batı Trakya'nın Türk toprağı olduğu kesinleşmişti. Ayrıca Mudanya Mütarekesi, Lozan Barış Konferansına giden sürecin ve Lozan Barış Anlaşmasının temelini oluşturdu.

SONUÇ

Büyük Yunanistan hayaliyle İtilaf devletlerinin desteğini alarak İzmir'i işgal eden Yunan ordusu, bölgedeki Rum ve Ermeni halkında desteğini alarak Anadolu içlerine kadar işgal ettiler. Tam 4 yıl boyunca Yunan işgali altında kalan Batı Anadolu topraklarında başta İzmir olmak üzere Türk Müslüman halka işgal sırasında Yunanlıların yaptığı kötü muamele Anadolu toraklarında maddi manevi ağır tahribatlar yaratmıştır. Yerli Rum, Ermeni halk ile Türk Müslüman halk arasında başlayacak olan düşmanlığın tabiri yerindeyse fitili ateşlenmiştir. Bu durum tarihteki Türk-Yunan ilişkilerinin de temelini oluşturacaktır. Yunan askerlerinin Anadolu topraklarında ki işgal faaliyetlerine karşı başta düzenli orduya sahip olmayan Türk halkı kendince direnişler başlatmıştır. Kuvay-i Milliye adı altında toplanarak Yunan askerlerine karşı direniş göstermişlerdir. Anadolu da Yunan işgaline karşı çeşitli cemiyetler ve örgütler kurulmuştur. Daha sonra TBMM'nin açılmasıyla birlikte bir ordu kurulmuş ve ordunun askeri direnişi başlamıştır. Sakarya önlerinde Yunan ordusu Anadolu topraklarından püskürtülmüştür. Yunan askerlerinin işgal ve geri çekilişi sırasında geçtikleri mahalle ve köylere karşı yaptıkları tahribat daha sonraları Türk Hükümeti tarafından giderilmeye çalışılacaktır. Yunanlıların geri çekilişi Mudanya Mütarekesiyle son bulacaktır. Anadolu topraklarında yaşanan bu olaylar gelecekteki Türk-Yunan ilişkilerine de yansıtacaktır. Hatta ilk olarak sorun olacak şey Yunan ordusunun işgal gerekçesi olarak İzmir ve çevresine Yunanistan'dan getirdiği Rum ve Ermeni halk olacaktır. Bu durum iki devlet arasında mübadele sorunu yaratacaktır. Trakya ve Edirne'nin Mudanya Mütarekesi ile tapusunu alan Türk hükümeti, Lozan'da Yunanistan ile geri kalan sorunlarını halletmeye çalışacaktır.

KAYNAKÇA

- Arif, K. A. (2019). *Basında Dumlupınar Başkumandan Meydan Muharebesi 1922*. İstanbul: Kütav Yayınları.
- Arşivi, C. C. (1922, eylül 23). *T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı*. Kasım 27, 2019 tarihinde Devlet Arşivleri: <https://www.devletarsivleri.gov.tr/> adresinden alındı
- Baskın, O. (2018). *Türk Dış Politikası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cezmi, E. (2005). Mudanya Mütarekesi. *TDV İslam Ansiklopedisi* , 356-358.
- Ertan, E. (2016). *Türk Basınında Dumlupınar Zaferi*. Ankara: Berikan Yayınları.
- Hamza, E. (1985). I ve II. İnönü Muharebelerinin İçerde ve Dışarıda Etkileri. *Atatürk Araştırma Merkezi* , 73.
- İsmail, S. (1983). *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İzzet, Ö. (2002). Türkiye'nin İşgali ve Milli Direniş Hareketleri. *Türkler Ansiklopedisi* , 981.
- Kemal, A. M. (1999). *Nutuk*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Metin, A. (2002). Unutulan Soykırım Batı Anadolu'da Yunan Mezalimi. *Türkler Ansiklopedisi*, 1322.
- Murat, H. (1997). *Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan 1923-1954*. Ankara: Siyasal Yayınları.
- Mustafa, T. (1991). İstiklal Harbinde Müttefikler Arası Tahkik Heyeti Çalışmaları raporu ve Tahkikat Neticesi. *Atatürk Yolu* , 700.
- Selçuk, U. (2002). Yunan Mezaliminin Uluslararası Alanda Tescili. *Türkler Ansiklopedisi*, 1358-1359.
- Suat, B. (2000). *Büyük Düş Türk Yunan Siyasi İlişkileri*. Ankara: 21. yüzyıl yayınları.
- Yüce, B. (2014). Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Sonuçları. *TSA özel sayı 3* , 9.

TBMM'NİN AÇILIŞININ 100. YILI ANISINA
KÜTAHYA DÜMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU

“MECLİS-İ MEBUSAN OTURUMU”

14 Mayıs 2020 - Perşembe

MECLİS-İ MESUSAN OTURUMU	OTURUM BAŞKANI: DOÇ. DR. HAYRETTİN ÖZLER
--------------------------	--

SAAT	ABD/ASD	BİLDİRİ SAHİBİ	BİLDİRİ BAŞLIĞI
------	---------	----------------	-----------------

11:00 - 12:00	KAMU YÖNETİMİ	ÖZGE HOŞGÜL	TBMM'NİN AÇILIŞI VE ULUS DÜŞÜNCESİNİN DOĞUŞU
	KAMU YÖNETİMİ	SEDA ÖĞÜTÇÜ MUSTAFA ENES AKTAŞ	TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİVIII. DÖNEM (1946-1950) KÜTAHYA MİLLETVEKİLİ ADNAN MENDERES'İN MUHALEFETİ VE MECLİS ÇALIŞMALARI
	KAMU YÖNETİMİ	SERKAN EMEKÇİ	MODERN ANAYASACILIK BAĞLAMINDA 1921 ANAYASASI VE TBMM'NİN YAPISAL ÖZELLİKLERİ
	KAMU YÖNETİMİ	SİMGE BATI	HAKİMİYETİ MİLLİYE KAVRAMI ve MİLLİ MÜCADELE

TBMM'NİN AÇILIŞI VE ULUS DÜŞÜNCESİNİN DOĞUŞU

Özge HOŞGÜL, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Kütahya
hosgulozge2@gmail.com

ÖZET

Ulus kavramı, Nation; Lâtincede nasci yani doğmak ile natio; doğumla birlikte ait olma kavramlarından türemiştir. Kavramsal olarak ulus kelimesi genel anlam itibarıyla “millet” kavramına denk gelmektedir. Bu kavram geniş bir literatür alanını oluşturmakta; farklı alanlarda ele alınmaktadır. Bununla birlikte, kavrama dair bakış açıları ve beraberindeki yorumlar da farklılık arz etmektedir. Bu farklılıkların temelinde ise, kavrama dair kuramların ve kişisel yorumların etkisi vardır. Türkiye’deki ulus düşüncesine bakıldığında ise burada kavramsal olarak ortaya çıkışın I.Dünya Savaşı öncesi olduğu görülür. Kavramın Türkiye açısından değerlendirilmesi yapıldığında, burada da farklı yorumlamaların olduğu ve bakış açılarının de bu yorumlamalarla şekillendiği görülmektedir. Ulus kavramını I.Meclisin açılışı ile ilişkilendirdiğimizde bakılacak yorumlardan birisi tabii olarak Mustafa Kemal’in yorumudur. Mustafa Kemal’in tanımlamasında ulus; ortak bir hatıra mirasına sahip olan, ortak yaşama isteğinde olan, var olan mirasın, değerlerin korunmasında da ortak bir istekte bulunma ve sonucunda da bu insanların birleşiminden oluşan bir değerdir. Bu açıdan yorumlandığında meclisimizin açılışının da ortak bir değer ve tutumun etrafında şekillenen ulus bilinci neticesinde gerçekleştiği, sonrasındaki zaferlerimizde de bu ortak inanç ve iman duygusunun, ulus kavramında toplandığı görülür. 23 Nisan 1920 tarihine bu bakış açısı ile bakıldığında görülmektedir ki ulus kavramının Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin açılışına teşkil edilen inanç, iman ve birlik duygusundaki varlığıdır. Öyle ki ortak bir payeyi barındıran ulus kavramı, 23 Nisan 1920 Cuma günü, halkın Ankara ve çevresinden gelerek toplandığı kuvvette mevcut ve devam olmuştur. Meclis açılışının öncesinde tamamlanamamış bina inşaatına kendi evinden tuğlalar getirerek destek olmak isteyen halktaki birlik ve vatan sevgisi Türkiye’de ulus kavramının içinde barınmıştır.

Çalışmamızda bu temellendirmeler bağlamında kavramsal tanımlamalar yapılacak olup, ulus düşüncesine bakış açısı genelden özele doğru bir metod çerçevesinde değerlendirilecektir. Bu bağlamda Meclis açılışı ile ulus düşüncesi ilişkisi açıklanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ulus, Meclis, Millet, TBMM, Kuvvet.

GİRİŞ

TBMM'nin Açılışı ve Ulus Düşüncesinin Doğuşu

Ulus

Ulus kavramı, Nation; Lâtincede nasci yani doğmak ile natio; doğumla birlikte ait olma kavramlarından türemiştir (Aksakal, 2015). Kavramsal olarak ulus kelimesi genel anlam itibariyle “millet” kavramına denk gelmektedir. Bu kavram geniş bir literatür alanını oluşturmakta; farklı alanlarda ele alınmaktadır. Bununla birlikte, kavrama dair bakış açıları ve beraberindeki yorumlar da farklılık arz etmektedir. Bu farklılıkların temelinde ise, kavrama dair kuramların ve kişisel yorumların etkisi vardır. Kavrama dair bu yorumlamalara örnek teşkil edecek isimlerden birisi olan Marcel Mauss ulusu tanımlarken; “Maddi ve manevi bakımdan bütünleşmiş sürekli ve istikrarlı bir merkezî iktidarı olan, sınırları belirli bilinçli olarak bir devlete ve onun yasalarına bağlı sakinlerin kültür, zihniyet ve ahlak açısından göreceli bir birliğe sahip olduğu bir toplum” olarak, (Leca, 1998: 13) Başka bir örnek isim olan Marx ise tanımlamasını işçilik ve kölelik üzerinden yaparak; “İşçilerin ülkesi yoktur. İşçinin ulusu ne Fransız ne İngiliz ne Almandır, onun ulusu iştir. Özgür köleliktir kendisini satmaktır” diyerek ifade eder (Yeşilyurt, 2019). Başka bir yorumlama ise Stalin tarafından yapılarak burada ulus, tarihsel olarak evrilmiş istikrarlı bir dil, toprak, ekonomik yaşam ve kendini kültür ortaklığı ile dışa vuran psikolojik yapıdan oluşan bir topluluk olarak görülmektedir (Yeşilyurt, 2019). Weber ise ulusun kendi devletini kurmak isteyen bir toplum olduğunu ifade ederek kendi tanımlamasını yapmıştır (Ercüment, 2012). Bu yorumlamalarda yer alan bir isim olan ünlü Türk sosyoloğumuz Ziya Gökalp ise ulusu dil, din, ahlâk ve estetik bakımdan ortak olan, aynı eğitimi almış olan bireylerden oluşan bir topluluk olarak tanımlamıştır (Yeşilyurt, 2019). Yazar ve siyasetçimiz olan Yusuf Akçura ise “İrk ve lisanın esasen birliğinden dolayı içtimai vicdanında birlik hâsıl olmuş bir insan topluluğu” şeklinde bir tanımlama yapmıştır (A.g.e). Cumhuriyetimizin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk ise ulus tanımlamasını “Zengin bir hatıra mirasına sahip bulunan, beraber yaşamak hususunda müsterek arzu ve muvafakatte samimî olan ve sahip olunan mirasın muhafazasına beraber devam hususunda iradeleri müsterek olan insanların birleşmesinden vücuda gelen cemiyettir” şeklinde yapmıştır (A.g.e). Ulus kavramına dair tanımlamalardaki farklılıkların temelinde yer alan kuramlar ve kişisel yorumların etkisi sonucu, kavrama dair ortak tutum oluşmamaktadır. Fakat yorumların ortak noktalarından çıkan sonuç bize göstermektedir ki ulus kavramını meydana getiren birtakım tanımlamalar ortak kabuldür:

1. Sınırları olan bir toprak veya belirli bir nüfus ya da her ikisi
2. Ulusun bölünmezliği
3. Egemenlik ya da en azından egemenlik iddiası taşımak
4. Üstün bir meşruiyet anlayışı
5. Halkın kolektif olaylara katılımı
6. Doğrudan üyelik (her bireyin ulusun eşit yutuşu olması)
7. Dilin, paylaşılan inanç ve değerlerin, alışılmış pratiklerin bir birleşimini içerecek şekilde bir kültür

8. Ulusun, geçmiş ve gelecek nesilleri kapsadığı ve ortak bir tarihi olduğu haliyle zaman içinde varolduğu anlayışı
9. Ortak mezhep ve ırk özellikleri
10. Belli bir toprakla tarihinin varlığı

Türkiye Büyük Millet Meclisinin Açılışı ve Ulus Düşüncesi

Mustafa Kemal Atatürk 1919'da Samsun'a çıktığı zaman, mevcut ülke genel durumunu şöyle ifade etmiştir: "I. Dünya Savaşı'nda yenilmiş, Osmanlı Ordusu her tarafta zedelenmiş, şartları ağır bir ateşkes anlaşması imzalanmış, Büyük savaşın uzun yılları boyunca millet yorgun ve fakir bir durumda. İtilâf Devletleri, Ateşkes Anlaşmasının hükümlerine uymayı gerekli bulmuyorlar. Birer bahane ile İtilâf donanmaları ve askerleri İstanbul'da, Adana ili Fransızlar; Urfa, Maraş, Gaziantep İngilizler tarafından işgal edilmiş, Antalya ve Konya'da İtalyan askerî birlikleri, Merzifon ve Samsun'da İngiliz askerleri bulunuyor. Her tarafta yabancı subay ve memurlar ile özel ajanlar faaliyette. 15 Mayıs 1919'da, İtilâf Devletleri'nin uygun bulması ile Yunan ordusu da İzmir'e çıkartılıyor" (Atatürk). Meclisimizin 23 Nisan 1920'de açılmasına bu şartlar içinden bakıldığında bu başarının, milletçe tek bir amaçta tek vücut olma başarısı olduğu anlaşılmaktadır. Bu başarı adımlanarak takip edildiğinde görülmektedir ki; ilk adımları 19 Mayıs 1919'da atılarak başlanan Kurtuluş Savaşı olmuştur. Buradaki başlangıç Atatürk'ün ulus tanımlaması ile örtüşmektedir. Şöyle ki (Atatürk) tarafından "Beraber yaşamak hususunda müsterek arzu ve muvafakatte samimî olan ve sahip olunan mirasın muhafazasına beraber devam hususunda iradeleri müsterek olan insanların birleşmesinden" diye tanımlanan ulus kavramı tam olarak karşılığını bulmaktadır. Meclisin açılışına giden süreçte 19 Mayıs 1919'da ilk adımının atıldığı Kurtuluş Savaşı ve devamındaki Müdafaa-i Hukuk Hareketi önem arz etmektedir. Çünkü Müdafaa-i Hukuk Hareketi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışına öncülük etmiştir (Akın). Bu hareket öncelikle yerel kongreler şeklinde ortaya çıkmış, mevcut iktidar karşısında alternatif hukuk yaratmaya başlamıştır. Devamında, ülke içinde bulunan ayrı fikir ve düşünceler, bunun yanında işgal güçleri tarafına silahlanan ve işgal güçlerine çalışan birtakım grup, dernek ve kişilerin icraatlerinin varlığı karşısında Müdafaa-i Hukuk Hareketi, Atatürk ve millî mücadele taraftarlarının destekleri ile millî egemenliğe dayanan, kayıtsız şartsız, bağımsız yeni bir Türk devletinin kurulması kararında mücadeleye başlamışlardır. Henüz İstanbul'dan çıkmadan önce düşünülen ve Samsun'da Anadolu topraklarına ayak basılır basılmaz uygulanmasına başlanılan karar bu olmuştur (Atatürk). Kararın devamı, 12 Haziran 1919'da Amasya'da yapılan toplantı ile devam etmiştir. Burada bir ulus bilincinin yapı taşları kendisini daha net belli ederken, toplanma sonucu ise bir dizi kararların alınması sonrası yayımlanan genelge ile tamamlanmıştır. Bu genelgede milletin istiklâlini, yine milletin azim ve kararının kurtaracağı ifadesi, ortak paydada birleşen Türk ulusunun iradesini yansıtmaktadır. Yine bu genelgede önce Erzurum'da sonra Sivas'ta toplanacak bir kongrenin haberi verilmiş, böylece bu mücadeledeki birlik duygusunun daha da pekiştiği görülmektedir. Devamında 23 Ağustos 1919'da Erzurum'da kongre toplandı ve burada da 14 günün sonunda bir dizi kararlar alındı. Burada ulusal sınırlar içinde vatanın bir bütün olduğu, bölünemez olduğu, manda ve himayenin kabul edilemeyeceği kararı verilmiştir (Erzurum Kongresi). 4 Eylül 1919'da Sivas'ta toplanan kongreden çıkan kararlarda da millî sınırları içinde vatanın bölünmez bir bütün olduğu parçalanamayacağı vurgulanmıştır. Burada alınan bu kararlar

sonucu yeni bir Temsil Heyeti oluşturulmuştur. Bu Heyet meclis açılana kadar Anadolu'da iktidarı elinde tutmuştur. Ayrıca milli mücadele amacıyla varlık gösteren cemiyetler tek bir cemiyet adı altında birleştirilmiştir. Bu noktadan Meclisin açılışına giden yol incelendiğinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışının Müdafaa-i Hukuk Hareketi'den, dolayısıyla Kuvayı Milliye'den ve Heyet-i Temsiliye'den devamla olduğu görülecektir. Buradaki başka bir nokta ise, bu yoldaki ulus bilincinin vatanın kurtarılması amacıyla başlayarak Cumhuriyet'in ilanı ve sonrasında da mevcut kaldığıdır (Akın: 42). Sivas Kongresi'nde alınan kararlar uygulanmaya başlanmışken, Meclis-i Mebusan da İstanbul'da görevine devam etmekteydi. Fakat Atatürk ve bazı milli mücadele taraftarları meclisin İstanbul'da toplanmasını, meclisin saldırıya uğrayacağı düşüncesi ile sakıncalı bulmaktaydılar. Bu ihtimal 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgal edilmesi sonucu gerçekleşerek Meclis-i Meb'usanın da dağıtılması ile sonuçlanmıştır. Bu işgalden üç gün sonra 19 Mart 1920'de Atatürk'ün yayımladığı bir bildiri, bağımsız yeni bir Türk devletinin kurulması kararlılığı ve bu kararlılığın içinde barındırdığı ulus bilinci de mevcudiyetine devam etmekte idi. Bildiride Meclis-i Meb'usan dağıtıldığı için millet tarafından olağanüstü yetkiler taşıyan bir meclisin, Ankara'da toplantıya çağırılması ve dağılmış olan milletvekillerinden Ankara'ya gelebileceklerin de bu meclise katılmaları zorunlu görülmüştür. Bildiride ayrıca, meclise üye olarak seçileceklerin milletvekilleri ile ilgili yasa hükümlerine bağlı oldukları, seçimlerde sancakların esas alınacağı, her sancaktan beş üyenin seçileceği, seçimin gizli oyla ve salt çoğunluk esasına göre yapılacağı; oyların, kurulun kendi içinden seçeceği iki kişi tarafından ve kurul önünde sayılacağı belirtilerek seçime dair bilgi verilmiştir. Olağanüstü siyasal toplumsal şartlara rağmen seçimler yapılarak tamamlanmıştır (Atatürk). 22 Nisan 1920'de Temsilciler Meclisi adına Mustafa Kemal sivil ve askeri makamlara çektiği telgrafta Nisanın 23'ncü Cuma günü Büyük Millet Meclisi'nin açılacağını, o günden itibaren tüm milletin tek merkezinin Büyük Millet Meclisi olacağını duyurmuştur (Velidedeoğlu, 1990: 14). 23 Nisan 1920 Cuma günü, işgal edilmiş İstanbul'un, Mebuslar Meclisi'nden kaçıp gelebilen mebuslar ve il meclisleri tarafından yerlerinde seçilmiş olan milletvekilleri Ankara'ya gelmişlerdir. Aynı gün, Hacıbayram Camii'nde kılınan Cuma namazının ardından ve kurbanlar kesildikten sonra ilk Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmıştır (Velidedeoğlu, 1990: 15). Açılan Meclis binası belli bir dönemde İttihat ve Terakki Kulübü olarak inşa edilmiş olup Birinci Dünya Savaşı yenilgisi sonrası Ankara'ya kadar gelen birkaç Fransız subayının bir süreliğine ikameti olmuştur. Daha sonradan bir süreliğine Halk Partisi'nin merkez binası olarak kullanılmıştır. Meclis açılışının öncesinde inşaatı yarım olan, birçok bölümünün tamamlanmamış olduğu bina, açılış olacağı sebebi ile hızlıca tamamlanmıştır. O dönem ekonomik ve zor şartlar dolayısıyla meclis oturma alanları ve gerekli eşyaları Ankara Valiliği bürolarından, halkın desteklerinden ve okullardan toplanan sıra ve malzemelerden oluşturulmuştur. Birlik ve mücadele ruhunun sonuçları adım adım kendini göstermekle beraber ulus bilinci yolunda da hızlı adımlar atılmış oluyordu (A.g.e. :16). Tek bir amaç etrafında toplanan meclis ruhundan, nasıl bir ulus bilinci mevcudiyetinin var olduğu, ilk mecliste yer alan mebusların farklılıklarında görülmektedir. Öyle ki, kılık kıyafet anlamındaki farklılıklar fikir farklılıkları ile pekişmiştir. Aşiret beylerinin sarıklı şalları, kavuklu çelebiler, üniformalı genç subaylar, eli tespihli hocalar, külâhlı ağalar, Avrupadaki yükseköğrenimlerini bitirip yeni dönmüş gençler hep birarada oturmuşlardı (A.g.e.). Saat 14.00 de meclisin en yaşlı üyesi Sinop mebusu Şerif beyin konuşması ile meclis açılış konuşması yapılmış oldu. Bunun bir anlamı da bitme noktasında olan bir imparatorluğun devamında ortaya çıkan bir ulus-devlet yapısı idi.

SONUÇ

Türkiye Büyük Millet Meclisinin birinci aşaması 23 Nisan 1920'de başlayıp eylemli olarak 21 Mayıs 1923 tarihine kadar sürdü; ama hukuksal olarak ikinci Meclis'in işe başlama tarihi olan 11 Ağustos 1923'e kadar görevi bitmedi. Görevi üç yıldan biraz fazla süren bu Meclis Birinci Meclistir. İkinci Meclis ise seçimlerin yenilenmesiyle oluşmuş, 11 Ağustos 1923'te göreve başlamış olup eylemli olarak 26 Haziran 1927 tarihine kadar devam etmiştir. Hukuksal olarak ise görevi, yeni seçimler sonunda gelen Üçüncü Meclis'in işe başlama tarihi olan 1 Kasım 1927'ye değin devam eder. Üçüncü Meclis'in görev süresi ise 1 Kasım 1927'den başlayıp 1 Kasım 1931'de bitmiştir (Velidedeoğlu, 1990: 6). İlk meclis üyeleri 404 kişiden oluşmaktaydı. Bu üyelerin 49'u mülki idare amiri; kaymakam, vali, mutasarrıf, nahiye müdürü iken üyeler arasında eytam müdürü, muallim, bölük kumandanı, bidayet reisi, ceza reisi, nüfus müdürü, mektupçu, evkaf müdürü, yüzbaşı, binbaşı, kadı, müftü, vb. memurlar ile meclisi umumi azası, belediye reisi gibi görevliler de bulunmaktadır. Bu meclis üyelerinin 129'u toprak sahibi-tüccar, 53'ü din adamı, 5'i aşiret reisi idi (Keskin, 2019). Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması; açıldığı dönemdeki koşullar, olaylar ve neticeler toplamında değerlendirilmelidir. 23 Nisan 1920'de açılan meclis, içerisinde görüş farklılıklarını çok net barındıran bir meclis yapısında idi. Bu açıdan bakıldığında, tüm farklılıklarına rağmen insanları biraraya toplayan ve devamındaki mücadelelerde de aktif olmalarını sağlayan tek bir amaçta toplanmak olduğu görülür. Öyle ki meclisin ruhunda, üst düşünsel yapıda tek amaç ve etrafında toplanan insanlar mevcut iken, düşünsel anlamda alt yapıdaki amaçların bu, tek amacın gerçekleştirilmesi uğrunda, o dönem için feda edildiği anlaşılmaktadır. Bu durumun ulus kavramı ile bağlantısının ise güçlü olduğu görülür. Çünkü bu tek amacın yani bağımsız bir Türk devletinin varlığı amacının gerçekleştirilmesi gibi, iman ve inancın da ortak olduğu görülür. Bu ortaklık zaten meclisin açılmasından önceki süreçte, açıldığı dönemdeki süreçte ve açıldıktan sonraki süreçte de devam etmiştir. Aşama veya bakış açısında değişiklikler olsa da ortak amaçtan vazgeçilmediği sürece bu ortak amaca hizmet eden ek düşünceler veya amaçlar da olabilir. Önemli olan nokta tek bir amaçta birleşen ulusun bu amaçtan vazgeçmedikçe birarada tutulmuş olmasıdır. Zaten Büyük Millet Meclisi açıldıktan sonra da Türk halkının Kurtuluş Mücadelesi devam etmiştir. Artık bu mücadelede tüm ulus adına yetkili makam meclis olarak belirlenmiş olup, bağımsızlık mücadelesinden vazgeçilmemiştir. 23 Nisan 1920 tarihine bu bakış açısı ile bakıldığında görülmektedir ki ulus kavramının Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışına teşkil edilen inanç, iman ve birlik duygusundaki varlığıdır. Öyle ki ortak bir payeyi barındıran ulus kavramı, 23 Nisan 1920 Cuma günü, halkın Ankara ve çevresinden gelerek toplandığı kuvvette mevcut ve devam olmuştur. Meclis açılışının öncesinde tamamlanamamış bina inşaatına kendi evinden tuğlalar getirerek destek olmak isteyen, zabıtlarda çoğu zaman bakkal kâğıtlarının kullanıldığı, yokluk zamanında bile halktaki bu birlik ve vatan sevgisi Türkiye'de ulus kavramının içinde barınmıştır. Ulus olabilmek ve ulus kalabilmek tek vücutta var olabilmektir. Türk milleti de tarihinde her koşulda ulus olarak kalabildiğini tüm Dünyaya göstermiştir ve göstermeye de devam edecektir. Buradaki ulus, birlikte yaşama arzusunda ortak olan bir bilincin ve isteğin yansımasıdır. Bu yansıma, Türk milletinin tarihte kendi varlığının mücadelesini verirken gösterdiği bir yansımadır. Burada var olan inanç, iman ve birlik duygusu, zaman zaman ortaya çıkan bölücü unsur tehlikelerine rağmen Türk Milletini asırlardır ayakta tutmaktadır ve asırlar sonrasında da ayakta tutmaya devam edecektir. Gazi

Mustafa Kemal Atatürk'ün de dediği gibi: “Bir ulus, sımsıkı birbirine bağlı olmayı bildikçe yeryüzünde onu dağıtabilecek bir güç düşünülemez” (Ntv).

KAYNAKÇA

- Akın, R. TBMM Devleti 1920-1923. İletişim.
- Aksakal, E. (2015). Modernist Milliyetçi Kuramlar Işığında Türk Milliyetçiliğine Bakış. Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi.
- Atatürk, M. K. Nutuk. Yakamoz .
- Ercüment, A. (2012). Cumhuriyet Türkiye'sinin Kuruluş Sürecinde Ulus Devlet Din İlişkileri 1920-1937. Ankara .
- Erzurum Kongresi. Tarihbilgi.org: <https://tarihbilgi.org/erzurum-kongresi/> adresinden alındı
- Keskin, N. (2019). 1920 Ruhu Nedir? Memleket, Siyaset, Yönetim Dergisi, 123-158.
- Ntv. Atatürk'ün Bugün Bile Yolumuzu Aydınlatan 20 sözü. Ntv:<https://www.ntv.com.tr/galeri/turkiye/ataturkun-bugun-bile-yolumuzu-aydinlatan-20sozu,VCZr7OiUZE-GOSTXkVo-TMg/hsA0Co3gBUCtEPIQkdbUCw> adresinden alındı
- Velidedeoğlu, H. V. (1990). İlk Meclis Milli Mücadelede Anadolu. Çağdaş.
- Yeşilyurt, Y. (2019, Ocak). Türkiye'de Ulus Devlet ve Küreselleşme İlişkisi 1980-2002. Kırıkkale.

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ VIII. DÖNEM (1946-1950) KÜTAHYA MİLLETVEKİLİ ADNAN MENDERES'İN HAYATI VE MECLİS ÇALIŞMALARI

Seda ÖĞÜTCÜ, Mustafa Enes AKTAŞ, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencileri, Kütahya
enes.aktas147@gmail.com

ÖZET

21 Temmuz 1946 genel seçimlerinin Cumhuriyet tarihinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Çünkü çok partili siyasal yaşama geçişin ardından yapılan ilk genel seçimlerdir. 1946 genel seçimlerine Adnan Menderes, Cumhuriyet Halk Partisi'nin politikalarına muhalefeti sonucunda 21 Eylül 1945 tarihinde partiyle ilişkisi kesilmiş, 1946 tarihinde kurulan Demokrat Parti ile Kütahya milletvekili olarak seçimlere katılmıştır. Genel seçim sonucunda Adnan Menderes VIII. Dönem (1946-1950) Kütahya milletvekili olarak seçilmiştir. Çalışmanın konusu, Adnan Menderes'in muhalefeti ve Türkiye Büyük Millet Meclisi VIII. Dönem Kütahya milletvekilliği sırasında yapmış olduğu meclis çalışmaları değerlendirilmiştir.

Bu çalışma Türkiye Büyük Millet Meclisi arşiv kayıtları, kitaplar ve makalelerden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Büyük Millet Meclisi, Adnan Menderes, Çok Partili Siyasal Yaşam.

GİRİŞ

Adnan Menderes'in siyasi yaşamı Fethi Okyar'ın kurucusu olduğu Serbest Cumhuriyet Fıkrasının Aydın İl Başkanlığıyla başlamıştır. Yaşanan siyasi olaylar nedeniyle Serbest Cumhuriyet Fıkrasının kapanmasının ardından siyasi yaşamına Cumhuriyet Halk Partisiyle devam etmiştir. Menderes'in siyasi yaşamına yön veren bir kişi Mustafa Kemal Atatürk'tür. Atatürk, yurt gezisine çıktığı bir dönemde Aydın iline de uğramıştır. Menderes, Atatürk'ün Aydın geldiği sırada onunla görüşme fırsatı yakalamıştır. Bu görüşme sonrasında Atatürk, Menderes'in fikirlerini taktir etmiş ve milletvekili olma fırsatını sağlamıştır (Demir, 2012:11). Adnan Menderes'in milletvekilliği süreci, 1931 Genel Seçimlerinin ardından Aydın vekilliğiyle başlamıştır. Menderes, 1931 Genel Seçimlerinden 1946 Genel Seçimlerine kadar geçen süreçte Aydın'dan Cumhuriyet Halk Partisi milletvekili olarak aday gösterilmiş ve seçilmiştir (İnan, 2002: 36). 1946 Genel Seçimlerine gelindiğinde Demokrat Parti'den Kütahya, Aydın, Muğla milletvekili aday gösterilmiştir. 1946 Genel Seçim sonucuna göre en yüksek oyu Kütahya'dan alarak Kütahya Milletvekili seçilmiştir (Göktürk, 2013: 255). 1950 Genel seçim sonucuna göre ise Menderes, Demokrat Parti'nin İstanbul Milletvekili olmuştur. Aynı zamanda Demokrat Parti, 1950 genel seçim sonucuna göre Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde en çok milletvekili sandalyesiyle hükümeti kurma görevine sahip olmuştur. Bu nedenle Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Demokrat Parti üyesi Adnan Menderes'e hükümeti kurma görevini vermiştir. Adnan Menderes hükümeti kurmuş, başbakanlık görevini üstlenmiştir. Aynı zaman Demokrat Parti'nin Genel Başkanı olmuştur. Demokrat Parti, 1950 genel seçiminden 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesine kadar yapılan genel seçimlerde birinci parti olmuştur. Bu nedenle Adnan Menderes hükümeti kurma ve başbakanlık görevini yürütmüştür. Adnan Menderes, Türkiye'nin siyasi hayatında önemli bir dönüm noktası olan çok partili siyasal hayata geçişte ayrı bir yeri bulunmaktadır. Menderes, çok partili siyasal hayata geçişi etkileyen siyasal boyut içerisinde yer alan muhalefet hareketi ve yeni parti kurma süreci içerisinde yer almıştır. Adnan Menderes muhalefetini ve meclis çalışmasını, Cumhuriyet Halk Partinin milletvekilliği sırasında Çiftçiye Topraklandırma Kanunu görüşmelerinde, bütçe görüşmelerinde, Dörtlü Takrifle ve basında kaleme aldığı yazılarla gerçekleştirmiştir. 7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Partinin kurulmasından itibaren muhalefetine ve meclis çalışmalarına bu parti üzerinden devam etmiştir. Menderes, Kütahya Milletvekilliği seçilmesinden itibaren ise, TBMM içerisindeki muhalefetine ve meclis çalışmalarına ağırlıklı olarak hükümet programları, hükümetin meclise sunduğu bütçe kanun tasarıları üzerinden gerçekleştirmiştir. Bu nedenle çalışmanın amacı, Adnan Menderes'in Kütahya Milletvekili seçilmeden önceki muhalefetini ve meclis çalışmalarını; Kütahya Milletvekili seçildikten sonra ise, o dönemde yapmış olduğu muhalefetini ve meclis çalışmalarını değerlendirmek, yaşanan bu gelişmelerin Menderes'in siyasi yaşamına nasıl etkilerinin olduğunu analiz etmektir.

Adnan Menderes'in Cumhuriyet Halk Partisi ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçerisindeki Muhalefeti ve Meclis Çalışmaları

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, bir diğer ifade ile Toprak Reformu, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren sürekli olarak gündemde olan ve üzerinde tartışılan bir konudur. Ancak II. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkmasından dolayı pek çok konunun askıya alınması gibi, Toprak Reformu da askıya alınmıştır (İnan,2002:51). Fakat 1945 tarihine kadar pek çok yasal mevzuatta değişiklikler yapılarak toprağı olmayan çiftçilere toprak tahsil etmek istenilmiş, iç ve dış gelişmeler reformun gerçekleştirilmesine imkân sağlayamamıştır (Demir, 2009: 28). 17 Ocak 1945 tarihine gelindiğinde Toprak Reformu meclis gündemine tekrardan ele alınmıştır. Başbakanlık 50 Maddeden oluşan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Tasarısını Türkiye Büyük Millet Meclisine sunmuştur. Tasarının Amacı; toprağı olmayan veya toprağı az olan çiftçilere toprak vermek, aynı zamanda toprağı sahip olan ancak muhtaç olan çiftçilere yardım etmek, yurt topraklarını sürekli işlenmesini sağlamak, toprak mülklerinin aşırı büyümesini ve belirlenen bir orandan aşağı küçülmelerini önlemektir (İnan, 2002: 51-53). Çiftçilere verilecek olan topraklar ise, hazine arazisi, belediye ve vakıf arazileri veya 5000 dönümden büyük topraklara sahip çiftliklerin topraklarını kamulaştırarak elde edilecektir. Bunların yeterli olmadığına ise, 2000 dönüme kadar orta büyüklükteki çiftlik arazileri kamulaştırılacaktır (Demir, 2009: 29). Çiftçiyi Topraklandırma Kanun Tasarısı görüşülmesi için Adalet, Ekonomi, Maliye, Bütçe, Tarım, Ticaret, Anayasa ve İçişleri Komisyonlarının her birinden seçilen dört kişiyle bir karma komisyon kurulmuştur. Komisyon başkanlığına İzmir Milletvekili R. Köker, sözcülüğüne de Aydın Milletvekili Adnan Menderes seçilmiştir. Karma Komisyon tasarı üzerinde üç ay hummalı bir çalışma sonrasında 50 maddelik tasarıyı 66 maddeye çıkarmışlardır (Demir, 2009: 29). Karma Komisyon bu çalışmaların üzerine iki kere toplanılmış, tasarı hakkında karara varılmıştır. Ancak Komisyonun son toplantısında Başbakan Şükrü Saraçoğlu, komisyonun karara vardığı maddelerde değişiklik yapılmasını ve çok tartışılan 17. maddenin eklenmesini istemiştir (İnan, 2002: 54). Nitekim Başbakanın değişiklik isteğini Adnan Menderes muhalefet etmiştir. Menderes, muhalefetini komisyon raporunun altına “Bazı maddelerine muhalifim” şerhini koyarak ve komisyon sözcülüğünden istifa ederek göstermiştir. Çünkü Menderes'e göre, komisyonun üzerinde görüş birliği sağladığı tasarıya son toplantıda değişiklik yapılmış ve komisyon görüşüyle uygun düşmemektedir. Ayrıca değişiklik yapılması komisyonun tekrardan toplanmasını gerektirmektedir. Bu durum meclis iç tüzüğüne aykırıydı (Demir, 2009: 29). Çiftçiyi Topraklandırma Kanununun mecliste ilk görüşmesi 14 Mayıs 1954 tarihinde gerçekleşmiş ve 11 Haziran'a kadar aralıklarla devam etmiştir. Görüşmenin başlamasının ardından çoğu milletvekili söz almıştır. Menderes, vekillerin konuşmaları üzerine mecliste iki farklı yaklaşımın olduğunu; bunlardan birincisinin tasarının sadece politika yönünden ve bir sosyal adalet konusu olarak ele aldıklarını ve dolayısıyla aşırıya gittiklerini; diğer ikinci yaklaşımın ise, ekonomik ve zirai gerekçeleri ön plana alarak tasarıyı değerlendirdiklerini düşünmektedir. Aynı zamanda ikinci yaklaşımın 1924 Anayasasının vatandaşlara tanımış olduğu özel mülkiyet hakkının ihlal edildiğine dair görüşleri bulunmaktadır. Bu ikinci yaklaşıma yakın olanlar daha çok büyük toprak sahipleridir. Bu kapsam da Menderes'in kendisini ikinci yaklaşımla özdeşleştirdiği düşünülebilir (İnan, 2002: 57; Demir, 2009: 30). Türkiye

Büyük Millet Meclisi (TBMM) kürsüsünde pek çok milletvekili Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu hakkında görüşlerini belirtmiştir. Bunlar arasında Adnan Menderes de bulunmaktadır. Menderes, 16 Mayıs 1945 tarihinde kanun hakkında görüşlerini ifade etmek için meclis kürsüsüne gelmiştir. Menderes, halkın büyük çoğunluğunun toprak ihtiyacı olduğunu kabul etmiştir. Ancak çözüm yolunun yanlış olduğunu iddia etmektedir (Demir, 2009: 30). Menderes, konuşmasında ülke toprakların çoğunun verimli olduğunu ancak bunların kullanılmadığını, kullanılmayan toprakların kullanıma açılmasının verimi artıracığını ve ülke nüfusunun belirli bölgelerde yoğunlaşmasının verimi azalttığını ifade etmiştir. Aynı zamanda ülkenin %75 'i 500 dönümden küçük işletmeler halinde ve kendi sahipleri tarafından işlendiğini ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanununa ihtiyaç olmadığını söylemiştir. Menderes, konuşmasının devamında hükümetin yanlış politikalar uyguladığını ve bu nedenle köylü ve çiftçinin ekonomik sıkıntı çektiğini iddia etmiştir. Tasarının kendi ülkemize uygun olması ve dış ülkelerden örnek alınmaması gerektiğine değinmiştir. Nitekim tasarının çiftçi ocakları kurma ve çiftçilik mesleği oluşturma gayretinde olduğunu ve bu tasarının Almanya'nın Nasyonal Sosyalist Rejiminin İskân ve Toprak Kanunu olan Erhhof Kanunundan örnek alınmış düşünce ve hükümler olduğunu iddia etmiştir (Demir, 2009: 30-31). Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 1 Haziran 1945 tarihli oturumuna gelindiğinde Çiftçiyi Topraklandırma Kanun tasarısının görüşmeleri sırasında 17. Madde için meclis içerisinde ihtilafa düşülmüştür. Çünkü kamulaştırma ve istimlak konusunu barındıran bu maddenin özel mülkiyetin ihlali olarak görülmüştür. Yasanın ana maddesi olarak görülen 17. Madde yönelik itirazın ve muhalefetin fazla olması üzerine Kütahya Milletvekili A. Tiritöglü, 321 milletvekili imzasıyla bir önerge sunmuştur. Önergenin içeriği, komisyonun hazırladığı maddenin yeterince açık olmadığı ve farklı yorumlara yol açacağı gerekçesiyle değişiklik içermektedir (Demir, 2009: 30). Tiritöglü'nun meclise sunduğu önergenin Çiftçiyi Topraklandırma Kanununun 17. Maddesinde önemli değişiklikler barındırması dikkat çekmekteydi. Bu nedenle söz alan Menderes, 17. Madde üzerinde görüşme imkânı olmadan değiştirilmesine tepki göstermiş, konuşmasının devamında önergeyi usul ve içerik yönünden eleştirmiştir (Demir, 2009: 30-32). Menderes'in usul yönünden: 1) Kanun tasarısında hükümetin milletvekilleri üzerinde baskı yaparak olumlu oy kullandırmaya çalıştığını, 2) Milletvekillerin daha önce ileri sürdükleri düşüncelerinin parti grubu ve hükümetin baskısı sonrasında değiştirdiklerini, 3) Hükümetin önergeye verilen imzaları artırmak suretiyle tasarı üzerinde görüşmeleri engellemeye çalışmasını, 4) Hükümetin yasa tasarısının komisyonlarda görüşülmesinden meclise gelene kadar ki süreçte görüşlerini sürekli değiştirerek ve sözlerinin arkasında durmamasını eleştirmiştir. Menderes'in içerik yönünden eleştirisi ise: 1) Kanun tasarısı ile orta işletmelerin tasfiye edildiğini ve bu tasfiyeyi zorunlu kılan tek bir inandırıcı gerekçenin olmadığını, 2) Tarım Bakanlığına verilen geniş yetkilerin halkın yargı güvencesini ortadan kaldırdığını ifade ederek gerçekleştirmiştir. Menderes'in Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu konusunda genel bir değerlendirme yapıldığında Kanuna karşı olmadığı; karşı olduğu Başbakan Saraçoğlu'nun komisyonun son toplantısında zorla eklenmesi istenilen 17. Maddedir. Öyle ki bu maddenin Çiftçiyi topraklandırma adı altında vahim hatalar yapıldığı konuşmalarında da ifade etmiştir (Demir, 2009: 32). Menderes'in Meclisteki konuşması sonrasında Tiritöglü söz almış ve Menderes'e sert bir tepki göstermiştir. Tiritöglü, Menderes'in görüşlerini fikir ve ilke bakımında savunmadığını politik bir demeç verdiğini ileri sürmüştür. Tiritöglü'nun Menderes'e karşı bu tepkinin asıl nedeni tasarıda diğer eleştiriler yapan milletvekillerinden farklı olarak,

Menderes'in toprak kanununun eleştirisini içerikten çok usul üzerinden yapmış olmasındadır (İnan: 2002: 64-65). Meclis içerisindeki tartışmalar sonrasında 17. Madde Önergesi, Menderes'in kabul etmediği şekliyle 4 Haziran 1945 tarihinde kabul edilmiştir (İnan, 2002: 65). 11 Haziran 1945 tarihine gelindiğinde ise, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu oy çokluğu ile kabul edilmiştir. Menderes, oylamaya katılmamıştır. Oylamaya katılmaması bir nevi ret oyu verdiği düşünülebilir (İnan, 2002: 74).

Adnan Menderes'in Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu görüşmelerindeki muhalefeti hem meclis içerisinde hem de Cumhuriyet Halk Parti içerisinde dikkat çekmiştir. Menderes'in bu muhalefeti siyasette ön plana çıkmasını sağlamıştır.

1945 Yılı Bütçe Görüşmeleri

Çiftçiyi Topraklandırma Kanun tasarısının görüşüldüğü sırada 21 Mayıs 1945 tarihinde yedi aylık (1 Haziran- 31 Aralık) bütçe görüşmeleri de gerçekleştirilmektedir. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu görüşmelerinde yaşanan muhalefet, bütçe görüşmelerinde de yaşanmıştır. 21 Mayıs 1945 tarihinde söz alan Emin Sazak, Yusuf Hikmet Bayur gibi bazı milletvekilleri hükümetin sunduğu bütçe hakkında eleştirilerde bulunmuşlardır. Bütçeyi eleştiren milletvekilleri arasında Adnan Menderes de vardır. Menderes, bütçe hakkında genel değerlendirmesinin ardından; mali durumun kötü gittiğini, bütçe açığının yüksek olduğunu, bütçede tasarruf yapılmadığını, memurların durumunda yaşanan olumsuzlukları ve vergi sistemindeki aksaklıkların yaşandığını, bu olumsuzluklara yönelik çalışmalar yürütülmediğine dikkat çekmiştir. Menderes, çözümün dünyadaki değişim ve gelişimin takip edilmesi ve daha çok bütçenin yatırıma yönelik olmasından geçtiğini söylemiştir (Demir, 2009: 33-34). 29 Mayıs 1945 tarihinde bütçe oylaması yapılmıştır. Oylamada Adnan Menderes, Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Emin Sazak bütçeye ret oyu vermiştir. Bu durum Meclis tarihinde alışılmadık dışındadır. Çünkü, bütçe oylaması genelde oy birliği ile kabul edilmekteydi (Kirman, 2006: 76). Aynı zamanda dikkat çeken bir başka durum ise bütçeye ret oyu verenler; Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü ilerleyen süreçte Anayasa ilkelerinin uygulanması için önerge vereceklerdir. Bütçe oylamasından sonra Manisa Milletvekili Hikmet Bayur söz istemiştir. Bayur, konuşmasında bütçeye karşı ret oylarının hükümete karşı güvensizliği ortaya çıkardığını iddia ederek hükümetin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden güven oyu alması gerektiğini beyan etmiştir. Hikmet Bayur'un konuşmasının ardından bütçenin kabulünü teşekkür için konuşma gerçekleştiren Başbakan Saraçoğlu, konuşmasında bütçe için ret oyu verenleri şiddetle eleştirmiştir. Bu konuşma sırasında Saraçoğlu, meclisten kabinesine güven oyu istemiştir. Hükümete güvenoyu oylamasında bütçeye ret oyu verenler haricinde Hikmet Bayur ve Recep Peker'de katılmış ve hükümete yedi ret oyu çıkmıştır (Demir, 2009: 34). Bu durum hem Meclis hem de Cumhuriyet Halk Partisi tarihinde hükümete güvensizliğin açıkça ifadesiydi. Bu nedenle bütçe görüşmelerinden sonra Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve Başbakan Saraçoğlu muhalefetin organize şeklinde güçlenmesini önlemek için hareket geçmiştir. Bu nedenle Mecliste bütçe görüşmelerinde en çok eleştiriyi alan Ticaret Bakanı Celal Sait Siren ve İktisat Bakanı Fuar Sirmen görevden alınmıştır. Yerine yeni kişiler atanmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde ve Cumhuriyet Halk Partisinde hükümete ve partiye yönelik muhalefet hareketi açıkça kendisini göstermeye başlamıştır. Bu muhalefet içerisinde yer alan Adnan Menderes'in Bütçe görüşmelerindeki yaklaşımını Asım Us'un kaleminden değerlendirilebilir. Meclis içerisinde yaşanan

muhaleteti kaleme alan Asım Us, hükümete yakın gazete olan Vakit Gazetesinde yayımladığı “*Bütçenin Kabulü ve Hükümete Güven Kararı*” yazısında hükümete güven oyu vermeyenlerin aynı görüşü paylaşmadıkları belirtmektedir. Us yazısında Adnan Menderes’in güven oyu vermemesinin nedeni ise, Çiftçiyi Topraklandırma Kanun Tasarısı yüzünden olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Adnan Menderes’in diğer ret oyu verenlerle görüş birliği içinde olmadığını da ifade etmiştir (İnan,2002: 79). Milletvekillerin bütçe konusundaki görüşlerine baktığımızda Adnan Menderes’in Bütçe eleştirisinin diğer milletvekillerinden daha ılımlı olduğu söylenebilir (İnan, 2002: 77). Ancak Adnan Menderes’in hem Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu hakkında yaptığı konuşmada hem de bütçe görüşmelerinde yaptığı konuşmada değinmiş olduğu konular hükümet tarafından rahatsız edici nitelikte olması onun diğer milletvekillerinden ayırmıştır.

Muhaletetin Açık Beyanı: Dörtlü Takrir

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile başlayan muhaletet, bütçe görüşmelerinde de kendisini göstermiştir. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve bütçe görüşmelerinde ortaya çıkan muhaletetin ortak yanı her iki görüşmelerde de aynı kişilerin muhaletet etmiş olmasıdır. Bu muhaletetin ortaya çıkması ve dünyada yaşanan gelişmelerden güç alan muhalif milletvekilleri ortak hedefler doğrultusunda bir araya gelerek bir takrir sunmuşlardır (Demir, 2009: 35). 7 Haziran 1945 tarihinde Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu görüşmeleri sırasında İzmir Milletvekili Celal Bayar, Aydın Milletvekili Adnan Menderes, İçel Milletvekili Refik Koraltan ve Kars Milletvekili Fuat Köprülü tarafından bir önerge verilmiştir. Bu önerge daha sonraları “*Dörtlü Takrir*” olarak anılacaktır. Bu önerge genel değerlendirildiğinde kanunlardaki ve parti tüzüğünde demokratik olmayan hükümlerin kaldırılması (İnan, 2002: 80), meclis denetiminin sağlanması, Türkiye’de siyasal özgürlüklerin genişletilmesi ve 1924 Anayasasının demokratik ruhuna uygun hareket edilmesi, hak ve hürriyetlerin genişletilmesi istenmiştir (Demir, 2009: 37). Bu önerge üzerine pek çok görüş ortaya atılmıştır. Ancak Adnan Menderes’e göre önergenin amacı, 1924 Anayasasının hükümlerinin uygulanmasının isteğinden başka bir şey değildir. Aynı zamanda önerge; önergenin altına imzasını atan milletvekillerin düşüncelerini yansıtmaktadır (İnan, 2002: 81). 7 Haziran günü önerge Fuat Köprülü tarafından Meclis Başkan Vekili Kazım Özalp’e verilmiş ve açık oturumda görüşülmesi istenmiştir. Başbakanlık tarafından önergenin görüşülmesi kabul edilmiştir (İnan, 2002: 81). Ancak 12 Haziran 1945 tarihinde CHP Genel İdare Kurulu önergeyi açık oturumda değil, kapalı oturumda görüşülmesine karar vermiştir. Yine aynı gün önerge görüşülmeye başlanmıştır. Görüşme değerlendirildiğinde; dörtlü takrir verenler ağır eleştiriye maruz kalmıştır. Menderes, yöneltilen eleştirilere cevap vermek için yoğun çaba göstermiştir. Görüşme 7 saat sürmüş, Başbakan Saraçoğlu Takririn geri çekilmesini istemiştir. Celal Bayar ise, karşılık olarak bu takririn geri çekilmesi için verilmediğini belirtmiştir. Önergeyi verenler görüşmeler sırasında verilen tepkilerin beklemediklerinden fazla olması sonrasında önergeyi çekmeyi de düşünmüşlerdir. Fuat Köprülü önergeyi geri çekmeyi istemiş, Menderes ise, bu yaşananlardan dolayı yumuşama göstermiştir. Ancak Celal Bayar, önergenin geri çekilmeyeceği üzerinde durmuştur (İnan, 2002: 81-84). Görüşmeler sonrasında önerge reddedilmiştir. Önergenin reddinin gerekçesi olarak müracaatın usul bakımından hatalı olduğunu, kanun değişikliği için Meclise; tüzük değişikliği için ise CHP kurultayına tekliflerin getirilmesi gerektiği söylenmiştir. Adnan Menderes ve arkadaşlarının sunduğu önergenin reddedilmesinin ardından yaşanan gelişmeler etkisini kaybetmiş olduğunu göstermemektedir.

Nitekim Dörtlülük Takririn verilmesi ve bu süreçte yaşanan gelişmeler kamuoyunun gündeminde kalmıştır. Basında bu konuda aleyhte görüşler ifade edilse de Dörtlülük Takriri destekler nitelikte görüşlerde ortaya çıkmıştır. Önergenin ülke içinde yansımaları olduğu gibi yurt dışında da yansımaları olmuştur. Nitekim Amerika, Dörtlülük Takriri verenleri ve bu durum etrafında gelişen olayları takip etmiş, Türkiye'nin mevcut sisteminin değişikliği ve çok partili siyasal hayata geçiş mücadelesi olarak görmüştür (Uzman, 2017: 211). Dörtlülük Takrir verilmesinin ardından doğal olarak asıl amacı konusunda tartışmalar yaşanmıştır. Bu tartışmaların içerisinde en dikkat çeken yeni bir parti kurma iddiasıydı. Bu iddianın yanı sıra Adnan Menderes'in Dörtlülük Takrir ile asıl amacının ne olduğu konusunda da farklı görüşler vardır. Bu görüşler değerlendirildiğinde Menderes'in asıl amacının bir parti kurma niyetinin olmadığı yalnızca parti içerisinde yenilik olması gerektiği düşüncesindedir. Aynı zamanda Menderes'in kişisel tutumunu genel bakıldığında belirlemek çok güçtür. Bu nedenle Menderes'i takriri veren diğer arkadaşlarla farklı düşündüğü söylenemez (İnan, 2002: 85; Kirman, 2006: 68-69).

Adnan Menderes ve Dörtlülük Takrir Sahiplerinin Cumhuriyet Halk Partisinden İhracı

Dörtlülük Takririn verilmesi ve Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Grubu tarafından reddedilmesi sonrasında muhalif hareket son bulmamıştır. Nitekim Çiftçi Topraklandırma Kanunu ile meclis içerisinde başlayan ve daha sonrası Dörtlülük Takrirle Cumhuriyet Halk Partisi grubunda devam eden muhalefet hareketi yerini basında ve kamuoyu önünde devam ettirmiştir. Basında yaşanan ilk tartışma Fuat Köprülü ve Ulus gazetesi yazarı Falih Rıfkı Atay arasında yaşanmıştır. Karşılıklı olarak tartışmanın ilk adımını Atay'ın Ulus gazetesinde; CHP'nin prensiplerini, Türkiye'nin iç işlerini, tek parti yönetimini, TBMM içerisinde ortaya çıkan muhalefet hareketini ve bu hareket sahiplerinin demokrasi taleplerini konu edinen bir yazı kaleme almıştır. Atay, yazısında demokrasi isteyen tarafları başta Köprülü olmak üzere ağır şekilde eleştirmiştir (Uzman, 2017: 212). Atay, Köprülü'nün mevcut durumdan beslenerek hareket ettiğini ve muhalefet hareketinin bu zamana kadar neden yapmadığını eleştirmiş (Tuna, 2015: 209), Köprülü'ye karşı şahsi olarak da ağır sözler söylemiştir. Bunun üzerine Köprülü'de, Atay'ın bu yazısına karşılık vermek üzere Vatan Gazetesinde bir yazı kaleme almıştır. Yazısında Köprülü, üslubu bozuk olan bir yazıya karşılık cevap verilmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Ancak yazının iktidar partisinin yayın organı gibi olan bir gazetede yayımlanması nedeniyle cevap verdiğini belirtmiştir. Yazının mantıklı hiçbir yanının olmadığını, üslubunun bozuk bir yazı olduğunu yazan Köprülü; kendisinin savaş yıllarında ve sonrasında fikirlerini açık bir şekilde partinin her daim yapılan bütün toplantılarında söylediğini ifade ederek suçlamaları reddetmiş (Tuna, 2015: 209), arkadaşlarının ve kendisinin memleketin menfaatini düşündüklerini şahsi hiçbir menfaat gütmediklerini yazmıştır (Uzman, 2017: 213-214). Fuat Köprülü, Atay'ın eleştirilerine yönelik yazısını kaleme aldığı sırada bir başka eleştiri yazısı CHP Merkez İdare Heyeti üyesi olan Emin Erişirgil'in Ülkü dergisinde "*Demokrasi ve Parti Terbiyesi*" başlıklı yazısıdır. Erişirgil'in, CHP'ye yönelik muhalefeti tanımlayan sekiz maddelik tasnifi yeni bir tartışmayı ortaya çıkarmıştır (Tuna, 2015: 209). Özellikle Erişirgil, sekizinci maddesinde; muhalefetin Türk milleti dışında destek aradığı ve hukuki bir devlet olmayacağına yönelik iddia da bulunmuştur. Bu iddia Köprülü tarafından ağır eleştirilmiştir. Köprülü, Erişirgil'e sekizinci madde ile kimleri iddia ettiğini açıkça ifade etmesi gerektiğini söylemiş, ifadesinin vatana ihanet suçlaması olduğunu bununla ilgili kararı verecek olan yerin

sadece mahkemeler olduğunu belirtmiştir (Tuna, 2015: 209). Başbakan Şükrü Saraçoğlu, basında yaşanan gelişmeler üzerine 5 Eylül 1945 tarihinde Ankara Anadolu Kulübünde basın toplantısı düzenleyerek yaşanan tartışmalara dahil olmuştur. Başbakan genel bir konuşma yaptıktan sonra konuyu iç politikaya getirmiştir. CHP'nin ve Tek Parti yönetiminin eleştirilmesinden yaşanan rahatsızlığı dile getirmiş, ülkemizin sözde demokrasi olmadığını iddiasını da bulunanlara yirmi yıldır ülkemizde büyük inkılaplar yapıldığını ve büyük yollar kat edildiğini belirtmiştir (Tuna, 2015: 210). Aynı zamanda muhaliflerin gazetelerde *“Hürriyet isteriz, demokrasi isteriz. Bunları süratle vermezseniz yabancı devletler zorla bunu alıp vereceklerdir.”* şeklindeki beyanatlarını Matbuat Kanununun 50. Maddesi gereğince yapıldığını görüşünde olan Saraçoğlu, bu maddeleri ABD ve İngiltere’de uygulamakta ve yakın zamanda kaldırıldığını sırası geldiğinde ise bu kanunun yumuşatılacağını beyan etmiştir. Saraçoğlu, konuşmasının devamında II. Dünya Savaşı demokrasiye sahip devletlerin kazandığını ve Türkiye’nin de demokratik devletler içerisinde yer aldığını; ancak bir milletvekilinin aksini iddia ettiğini ve TBMM kürsüsünde *“anayasamız demokrattır ancak fiiliyat demokrat değildir”* şeklinde bir beyanatının olduğunu söylemiş ve bunu *“tek bir çatlak ses”* olarak ifade ederek Adnan Menderes kastederek eleştirmiştir. Saraçoğlu, sözlerini bitirirken yaşanan tartışmaların karşılıklı olarak konuşulup çözülebilecek konuların olduğunu ve gazetelerin TBMM’ye saygılı olması gerektiğini söylemiştir. Saraçoğlu’nun bu beyanıyla gazete ve dergiler üzerinden başta rejim tartışmasıyla başlayan daha sonra kişiselleştirilen tartışmaların bitirilmesine yönelik adım atmıştır (İnan, 2002: 93-94; Uzman, 2017: 216). Başbakan Saraçoğlu’nun basına verdiği beyan sonrasında 13-14 Eylül günlerinde Adnan Menderes, Vatan Gazetesinde *“Başbakanın Demeci Münasebetiyle”* başlığında birbirinin devamı yazılar yazmıştır. Bu yazılar aynı zamanda Adnan Menderes’in ilk gazete yazısı denemeleridir (İnan, 2002: 94). Menderes, yazısına F. Rıfki Atay’ın üslubu ve tavrını eleştirerek başlamıştır. Menderes, fikri tartışmalar ve memleket meseleleri konuşulurken fikirlerin ve beyanların şahsiyet üzerinden eleştirilmesinin doğru olmadığını ifade etmiş, Saraçoğlu’nun gazetecilere vermiş olduğu beyanla bu tartışmalara müdahalesinin son derece memnuniyet verici olduğunu belirtmiştir. Yazısının devamında Saraçoğlu’nun beyanını değerlendirmiştir. Menderes’e göre, Saraçoğlu’nun konuşmaları yeterince açıklayıcı ve aydınlatıcı olmamıştır. Menderes, Saraçoğlu’nun hürriyet ve demokrasi üzerine konuşurken sadece Matbuat Kanununun 50. Maddesine değinmesi hürriyetin ve demokrasinin bu kanun üzerinden açıklanamayacağını, fikri hak ve hürriyetler olduğu gibi siyasi hak ve hürriyetlerinin de olduğuna dikkat çekmiştir. Birleşmiş Milletler (BM) Antlaşması ile beyan edilen siyasi hakların ne zaman verileceğinin altını çizmiştir. Ayrıca ülkemizdeki milletvekili seçimleri genel olarak değerlendirildiğinde tayin niteliğinde olduğunu ve memleketi tek parti sisteminden kurtaramadığını beyan etmiştir (Tuna, 2015: 210-211). Adnan Menderes’in fikirleri hükümet ve CHP’yle ortak olarak hareket etmemekteydi. Nitekim Menderes’in meclis içerisindeki Çiftçi Topraklandırma Kanunu, bütçe görüşmeleri ve hükümete güven oylarındaki muhalefeti ve BM Antlaşmasındaki düşünceleri bu durumun açıkça göstergesidir. Aynı şekilde Dörtlülük Takririnin içerisinde yer alan Fuat Köprülü’nün de basındaki yazıları muhalefetin daha da belirginleştiğini bu durumun hem hükümet kanadında hem de CHP yönetiminde rahatsızlık yaratmıştır. Bu rahatsızlık, Başbakan Şükrü Saraçoğlu’nun basındaki tartışmalarına son vermek niyetindeki konuşmasının ertesi günü 6 Eylül 1945 tarihinde CHP Genel İdare Kurulu toplantısında alınan kararla Adnan Menderes ve Fuat Köprü-

lüye bildirilmiştir. 6 Eylül 1945 tarihinde CHP Genel İdare Kurulu'nun yapmış olduğu toplantı sonrası Adnan Menderes için alınan karar; *“Parti adayı olarak halkın oyuna sunulmuş ve Partili bir milletvekili olarak seçilmiş olduğunuz ve birkaç yıldır da Meclis Parti Grubu İdare Kurulu üyesi bulunduğunuz halde Meclis toplantılarında hareket tarzlarınızı inceleyen Parti Genel İdare Kurulu, bu hareketlerinizi Tüzük hükümlerine bağlılık yönünden derin bir zaaf sayılacak mahiyette görmekte müteessirdir. Bu hareket tarzınızda götüğünüz maksadın ne olduğunun bildirilmesini rica ederim.”* CHP Genel Sekreteri tarafından Menderes'e aynı gün tebliğ edilmiştir (Uzman, 2017: 218). Adnan Menderes, cevabını 13 Eylül'de; *“Meclis toplantılarımdaki hareket tarzlarımda ne parti tüzüğü hükümlerine ne de parti programında aykırılık olmadığı ve bilakis milletvekili olarak hareket tarzımın memleket ve partinin yüksek menfaatlerine tamamiyle uygun olduğuna kâni bulunduğum gibi bu hareket tarzımla parti adamı olarak seçilmiş olmam durumunu ilgilendirecek bir cihet de görmüyorum. Nitekim, bu görüş zaviyesinden hareket ederek 12 Haziran tarihinde diğer üç arkadaşımın birlikte Meclis Parti Grubuna sunmuş olduğumuz takirde de bu hususlar etrafla izah olunmuştur. Gütüğüm maksat ise yine bahsi geçen takirde ve bu takirinin tahrik ettiği Parti Grubu münakaşalarında açıkça belirilmiş olduğu kanaatini taşımaktayım. Saygılarımla arz ederim. Adnan Menderes”* Genel sekreterliğe göndermiştir (İnan, 2002: 97). CHP Genel Sekreterliği 11 Eylül 1945 tarihinde Menderes'e gönderilen yazının bir benzeri Fuat Köprülü'ye göndermiştir. Yazının içeriği Fuat Köprülü'nün Meclis içerisindeki konuşmalarının ve Vatan Gazetesi'nde çıkan yazıların parti ve parti prensipleri ile uygun düşmediğini ve bu konuşmalarının ve gazete yazılardaki maksadın ne olduğunu bildirilmesi istemiştir. Köprülü yazılı savunma yapmıştır. Yazılı savunmasında meclis konuşmalarındaki hareketlerinin ve ifadelerinin partinin ana prensiplerine tamamiyle uygun olduğunu hiçbir konuşmasının ve tavrının partinin yüksek menfaatleriyle çelişmediğini ifade etmiştir. Aynı zamanda CHP'nin ana prensiplerinden olan demokratik prensiplerin Vatan Gazetesinin de müdafaa ettiği için fikirlerini burada yazmakta sakınca görmediğini beyan etmiştir (Uzman, 2017: 218-219). Adnan Menderes'in ve Fuat Köprülü'nün yazılarının değerlendirmek ve karara bağlamak üzere 19 Eylül 1945 tarihinde CHP Genel İdare Kurulu toplanmıştır. Genel İdare Kurulu, Menderes ve Köprülü'nün Meclis grubunda yapmış oldukları konuşmalarını, parti tüzük ve programlarına karşı beyanatlarını, başlangıçta mecliste daha sonrasında basın yoluyla ifade etmeleri ve bunu ağır bir şekilde gerçekleştirmeleri nedeniyle partiden ihraç edilecek derecede olduğuna karar vermişlerdir. Ancak bu derecede önemli bir kararın Genel Başkanlık Divanının vermesinin doğru olacağını düşündükleri için oy birliği ile karar verip Genel Başkanlık Divanına devretmiştir (Uzman, 2017: 221). 21 Eylül 1945 tarihinde Başbakan ve CHP Genel Başkan Vekili Şükrü Saraçoğlu'nun başkanlığında toplanan Genel Başkanlık Divanı; Genel İdare Kurulu'nun kararını ve Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'nün yazılarının değerlendirmiştir. Değerlendirme sonucunda Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'nün CHP'nin parti programı ve faaliyetlerine zıt hareketler gerçekleştirmesi nedeniyle parti ile ilişkilerinin kesilmesine oy birliği karar vermiştir (İnan, 2002: 98). Kararın ardından ilk konuşmalarını gerçekleştiren Menderes ve Köprülü, parti kurulacağı yönündeki söylentilere daha yeni partiden çıkarıldıklarını bu nedenle yeni bir parti kurulması hakkında bir şeyler düşünmediklerini beyan etmişlerdir (Uzman, 2017: 224). Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'nün partiden ihraç edilmesi hem kamuoyunda hem de parti içerisinde şaşkınlığa ve tepkiye neden olmuştur. Menderes ve Köprülü'nün partiden

çıkartılmasına tepki Dörtlü Takrir sahiplerinden gelmiştir. Celal Bayar, 26 Eylül 1945 tarihinde İzmir Milletvekilliğinden istifasıyla ilk tepkisini göstermiş, 3 Aralık'a geldiğinde CHP'den istifa etmiştir. Refik Koraltan ise, Menderes'in ve Köprülü'nün ihracına yönelik tepkisini 2 Ekim 1945 tarihinde yayımlanan Vatan Gazetesindeki beyanatıyla ortaya çıkmıştır. Koraltan, beyanatında şunları söylemiştir; *"Ben ve üç arkadaşım, millî hakimiyet esaslarının ve parti prensiplerinin kuvvetlenmesine çalışmaktan başka bir şey yapmadık. Prensiplerden ayrılan biz değiliz, iki arkadaş hakkında ihraç kararı verenlerdir"*. Koraltan'ın bu sözleri onun partiden ihracının yolunu açmıştır. Nitekim 27 Kasım 1945 tarihinde CHP Meclis Genel Kurulu toplantısında Koraltan'ın partinin tüzük hükümlerine aykırı söz ve davranışta bulunması nedeniyle partiden ihracına karar vermiştir (İnan, 2002: 99:102). Yaşanan bu gelişmeler sonrasında hem basında hem de kamuoyunda Celal Bayar ve arkadaşların parti kuracağı yönde söylentiler konuşmaya başlanmıştır. Ancak Bayar, parti kurulacağına yönelik söylentileri reddetmiştir (Ahmad ve Ahmad, 1976: 15). 1 Kasım 1945 tarihine geldiğinde ise, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün TBMM açılış konuşmasında *"Bizim tek eksikimiz hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır. Bu yolda geçmiş tecrübeler vardı. Hatta, iktidarda bulunanlar tarafından teşvik olunarak teşebbüse girişilmiştir. İki defa memlekette çıkan tepkiler karşısında teşebbüsün muvaffak olmaması bir talihsizliktir. Fakat memleketin ihtiyaçları sevkiyle, hürriyet ve demokrasi havasının tabii işlemesi sayesinde, başka siyasi partinin de kurulması mümkün olacaktır"* sözleri çok partili siyasal hayatın başlangıcında önemli bir adım olmuş, Celal Bayar, Adnan Menderes ve arkadaşları İnönü'nün sözlerinden güç alarak parti kurma çalışmalarına başlamıştır (İnan, 2002: 106).

Demokrat Parti'nin Kuruluşu ve 1946 Seçimleri

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 1 Kasım 1945 tarihli meclis konuşmasında; iktidar partisinin karşısında bir muhalefet partisinin olması gerektiğini ifade etmesi, Dörtlü Takrir sahiplerini harekete geçirmiştir. Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan'ın partiden ihraç edilmesi ve ardından Celal Bayar'ın milletvekilliğinden istifası üzerine gazeteler; Celal Bayar ve arkadaşlarının yeni parti kurmaya karar verdiklerini, parti tüzüğünün ve programının hazırlama aşamasında olduğunu, adının ise, *"Millî Demokrat Parti"* olacağını yazmışlardır. Celal Bayar'ın yeni parti kurma fikrine kapılması üzerine yakın çevresi, daha önceki parti denemelerini hatırlatarak vazgeçmesini istemiştir. Hüseyin Cahit Yalçın, Bayar'a mektup yazarak bir parti kurmak için erken olduğunu belirtmiş, vazgeçmesini istemiştir. Bayar, mektupta *"Biz partiyi kuracağız. Kendimize güveniyoruz. Millete sonsuz bir itimadımız var. Memleketin başına bir savaş afeti gelecekte o zaman kendimizi ilk ateşe atacak olanlar da biz olacağız"* olarak cevap yazmış, parti kurmakta ne kadar kararlı ve istekli olduğunu belirtmiştir (Dokuyan, 2014: 158-159). 3 Aralık 1945 tarihinde Celal Bayar'ın CHP'den istifası, kurulacak olan partinin çalışmalarının sonuna geldiği göstermiştir. Aynı gün Vatan Gazetesinde Emin Yalman parti isminin *"Demokrat Parti"* olması tavsiyesinde bulunmuştur (İnan, 2002: 106-107). Celal Bayar ve arkadaşları parti programı ve tüzüğünü belirlemeye yönelik toplantılar gerçekleştirdiği bu süreçte Adnan Menderes'in parti tüzüğünün hazırlanmasında önemli katkıları olmuştur (Demir, 2009: 50-51). Aralık ayının sonuna geldiğinde ise, parti programı ve tüzüğü son şeklini almıştır. Demokrat Parti'nin programı ve tüzüğü, 7 Ocak 1946 tarihinde Refik Koraltan tarafından İçişleri Bakanı Hilmi Uran'a teslim edilmesi üzerine

resmi başvurusu gerçekleştirilmiş ve Ankara'da kurulmuştur. Aynı gün 85 maddelik parti programını tanıtmak üzere basın toplantısı düzenlenmiştir. Basın toplantısında parti programı tanıtılmıştır (Dokuyan, 2014: 161). Parti programında öne çıkan hususlar değerlendirildiğinde; 20 ve 21. maddelerinde, yerel yönetimlere yetki devri, 24. Maddesi devletin küçültülmesi, 43. maddede liberalizm, 48. maddede KİT satışları, 51. maddede devlet tekellerinin özelleştirilmesi, 74. Maddede ise iç ve dış borçlanma gerekliliği hususları vurgulanmıştır (Şahin ve Tunç, 2015: 41). Parti programı genel olarak değerlendirildiğinde ise, liberal vaatler içeren bir parti programı olmuştur (Eroğul, 2014: 18-19). Demokrat Parti'nin programı açıklandıktan sonra CHP ile aynı anlayışa sahip bir parti olarak görüşler ortaya atılmıştır. Aynı zamanda Parti'nin bir "*muvaaza*" parti olarak kurulduğu iddiaları da olmuştur. Bu nedenle Demokrat Parti kurucularının en çok uğraştıkları konular arasında CHP'den farklı bir parti olduklarını ve "*muvaaza*" partisi olmadıklarının ispatıdır (Ahmad ve Ahmad, 1946: 17). Demokrat Parti, kurulması ardından ülke genelinde hızla teşkilatlanma sürecine başlamıştır. İlk olarak Ankara ve İstanbul'da teşkilatlandıktan sonra aynı tarihlerde kurucular Anadolu'nun çeşitli yerlerinde çalışmalarına hız vermişlerdir. Fuat Köprülü, Ege bölgesinde parti çalışmalarını yürüterek parti teşkilatlarının açılışını yapmıştır. Adnan Menderes, Aydın ve çevre illerinde çalışmalarını yürütürken Celal Bayar Samsun'da bulunmuştur. Refik Koraltan ise Erzurum ve civarıyla ilgilenmiştir (Şahin ve Tunç, 2015: 43). Demokrat Parti kurucuları her teşkilatlanma çalışmalarında demokrasi ve özgürlük söylemleri çok sayıda halkın ilgisini çekmiştir. Halk partiye üye olarak desteklemiştir. Öyle ki Demokrat Parti'ye yoğun ilginin olması zaman zaman CHP teşkilat binalarının tabelaları indirilip yerine Demokrat Parti tabelaları asılmıştır. Halkın, Demokrat Parti'ye gösterdiği yoğun ilgisi ve partinin kısa sürede beklenilenden fazla büyümesi, CHP'yi telaşlandırmış ve kendi bünyesinde önemli değişiklikler yapmıştır. Bunlar arasında dikkat çeken, 1938'de getirilen 'Millî Şeflik' ve 'Değişmez Genel Başkanlık' sıfatları kaldırılmasıdır. Ayrıca parti-devlet anlayışı, Cumhurbaşkanının Parti Genel Başkanı olması, Valilerin illerde parti başkanı uygulamaları kaldırılarak, bu makamlar süre ve seçim esaslarına bağlanmıştır (Bakan ve Özdemir, 2013: 378). Demokrat Parti'nin kurulmasının ardından üç ay gibi kısa sürede belirli bir sayıda teşkilata ulaşmış, yeni bir parti olmasına rağmen çok fazla üyesi olmuştur. Öyle ki Celal Bayar, bir konuşmasında üye sayısının bir milyon olduğunu söylemiştir. Demokrat Parti, teşkilatlanması ve üye sayısının çok olması kendisini güçlü hissetmesini sağlamıştır. Bu durum Demokrat Parti Genel Başkanı Celal Bayar'ın konuşmalarına yansımıştır. Bayar, bir konuşmasında iktidarın öncelikle seçim kanunu olmak üzere demokratik düzene uygun olmayan kanunların değiştirilmesi ve idarenin tarafsızlığını sağlanması halinde partisinin yapılacak olan seçimlere hazır olduğunu; aynı zamanda seçimlerin erkene alınması gibi bir durumun dahi olması halinde seçimlere katılacağını ifade etmiştir. Celal Bayar'ın bu açıklamaları, Cumhuriyet Halk Partisinde muhalefetin erken seçim istemesi şeklinde yorumlanmış, Olağanüstü Kurultayında yerel ve genel seçimlerin erkene alınacağı kararı çıkmıştır (Özüçetin, 2002: 8). TBMM'ye Belediye Seçimlerinin erkene alınması için kanunu tasarısı sunulması ve CHP grubunun kabul etmesi sonrasında Belediye seçimleri 26 Mayıs 1945 tarihinde yapılması kararlaştırılmıştır. Belediye seçimlerinin öne alınması, Demokrat Parti'nin seçime yönelik nasıl politika izleyeceğini kararlaştırmak üzere toplantılar gerçekleştirmiştir. Görüşmeler sonrasında seçimlerin öne alınması düşüncesine karşı olduklarını ve bu yönde çalışmalar yürütülmesi kararı alınmıştır (İnan, 2002: 111).

Şöyle ki beyanlarında ve meclis içerisindeki konuşmalarında; öncelik olarak demokratik olmayan seçim kanunlarını değiştirilmesi gerektiğini vurgulamış, daha sonrasında seçime katılacaklarını beyan etmişlerdir. Belediye Seçimleri, muhalefet ve tartışmaların yaşandığı sırada 26 Mayıs 1946 günü gerçekleşmiştir. Demokrat Parti yöneticileri, gazete köşe yazılarında ve verdikleri demeçlerde seçimlere katılmayacaklarını her defasında açıklamışlardır. Ancak parti, resmi yazıyla seçmenlerine, seçime katılmalarını iradelerine bıraktığını bildirmiştir. Bunun nedeni ise, İsmet İnönü'nün CHP Olağanüstü Kurultayında yaptığı uyarı nitelikli konuşması etkili olmuştur. Fakat Demokrat Parti, resmi olmayan yollarla teşkilatlarına belediye seçimlerine katılmamalarını açıklamıştır. Demokrat Parti Genel Yönetimi teşkilatlarına Belediye Seçimlerinin denetlenmesini, sandıklara gözlemci gönderilmesini bildirmiştir. Demokrat Parti, seçimlere böyle bir yaklaşımla girerken; bir diğer muhalefet partisi olan Milli Kalkınma Partisi ise, seçim günü yaptığı resmî açıklama ile hükümetin taraf tuttuğunu ve seçimlere fesat karıştırıldığı gerekçe göstererek seçimlerden geri çekilme kararı almıştır. Seçim sonuçlarının gün sonunda açıklandığında ise, CHP'nin lehine sonuçlanmıştır (İnan, 2002: 124-125). Belediye Seçimlerinin tartışıldığı sırada gündemde olan bir başka konu ise Genel Seçimlerdir. Erken seçim konusu 10 Mayıs 1946 tarihinde CHP kurultayında gündeme alınmıştır. Genel seçimlerin erkene alınması nedenlerini İsmet İnönü şöyle açıklamıştır: *“Seçim tabii olarak 1947 için düşünüyorduk. Fakat iç ve dış politika gerekleri, memleket idaresini bir an önce kararlı kılmak mecburiyetini gösterdi. Dünyanın hali karanlıktır. Bu yolda ne ihtimaller karşısında kalacağımızı tahmin edemeyiz. Gelecek sene bu ihtimalleri temsil müddeti bitmiş Büyük Millet Meclisi ile karşılamak gibi bir durumdan sakınmak isteriz. Memleket içinde bir seneden beri, Büyük Meclisi otoritesi üstünde saygılı olmayan tartışmalar olmuştur. Seçim kanunu Meclise göndermekle geçtiğimiz kanaatında olanlar vardır. ... İçeride ve dışarıda hiç bir politika otoritesinden şüphe edilen bir Büyük Millet Meclisi ile yürütülemez.”* Kurultay sonrasında Meclise getirilen tek dereceli milletvekili seçim kanun tasarıları 31 Mayıs 1946 tarihinde görüşülmeye başlanmıştır (Kılıç, 1995: 58). Tek dereceli milletvekili seçim kanun tasarıları sırasında TBMM'de sert tartışmalar yaşanmıştır. Mecliste yeni seçim yasası ile ilgili Demokrat Partililer kanunun, oyun gizliliğini ve güvenliğini sağlamaya yeterli olmadığını, seçimlerin yargı güvencesinde yapılması gerektiğini ancak yasa tasarisinde seçimlerin yargı denetimine kapalı olduğunu açıklamışlar ve çeşitli alanlardan eleştirmişlerdir. Meclis konuşmalarında söz alanlar arasında yer alan Menderes, şu sözleri ile *“Belediye seçimine hâkim olan zihniyet ve ruh bu kanunun tabikiinde de hâkim olacaksa eseflenmemek mümkün değildir”* sözleri ile kanun tasarisını eleştirmiştir. DP'liler gerekirse milletvekili seçimlerine de katılmayabileceklerini açıklamışlardır. Buna karşın tek dereceli milletvekili seçim kanunu 5 Haziran 1946 tarihinde Meclis'te kabul edilerek yasal hale gelmiştir. 10 Haziran 1946 tarihinde yapılan meclis toplantısı sonrasında Ekim 1947'de yapılması beklenen genel seçimler, 21 Temmuz 1946'da yapılmasına karar verilmiştir (Yılmaz, 2010: 179). 21 Temmuz 1946 tarihinde, genel seçimlerin yapılmasının kabul edilmesi ardından merak edilen konu DP'nin seçimlere katılıp katılmayacağıdır. DP'nin yürütme kurulu seçimlerin erkene alınmasından rahatsızlık duymuşlardır. Erkene alan seçimlerin Demokrat Parti'nin gelişmesini engelleme niteliğinde görmüşlerdir. Bu nedenle seçimlere muhalif olarak belediye seçimlerinde olduğu gibi genel seçimlere de katılmama kararı alınmıştır. Ancak Demokrat Parti'nin yerel teşkilatlanması seçimlere katılma konusunda karardır. Bu nedenle Demokrat Parti yönetim kurulu-

na seçimlere katılma konusunda ısrar etmişlerdir. Böylelikle Demokrat Parti, 16 Haziran 1946 tarihinde, Ankara'da delegelerle yapılan toplantı sonrası genel seçimlere katılmaya oy birliği ile karar vermiştir. Ayrıca toplantı sonunda bir bildiri yayınlanarak; "Halk Partisi'nin ne pahasına olursa olsun, memlekette ciddi bir muhalefete yer vermemek maksadyla hareket ettiği..." anımsatılarak, hala yürürlükte olan anti-demokratik yasaların değiştirilmediği, yurttaşların oy serbestisinin güven altına alınmadığı, seçmenler üzerinde baskıların devam ettiğini belirtmiştir. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün CHP Başkanı olarak seçim çalışmalarının üstünü yarattığını, bu durumun Cumhurbaşkanlığı ile parti başkanının aynı kişide birleşmesinin sakıncalı olduğunu ve bütün yaşanan olumsuzluklara rağmen, partinin "ülke çıkarlarını gözetten bir fedakârlıkla" seçimlere katılmaya karar verdiğini açıklamıştır (İnan, 2002: 134; Yılmaz, 2010: 181). 21 Temmuz 1946 tarihinde yapılacak olan genel seçim döneminde yaşanan tartışmalar daha çok iktidar partisi ile en önemli muhalefet partisi olan Demokrat Parti arasında yaşanmıştır. Seçim çalışmalarında yurt gezileri yapan Menderes, mevcut durumdaki yaşananlara karşı eleştirisini üç noktada toplamıştır; 1) Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün CHP adına siyaset yaptığını ve tarafsız davranmadığını, 2) CHP'nin uzun zamandır devlete hâkim olması nedeniyle muhalefete adaletili mücadele şansı tanımadığını, 3) Taşradaki bürokrasi kanadının Demokrat Parti'nin seçim çalışmalarını engellendiğini ifade ederek (Demir, 2012: 17), genel seçim konusundaki düşüncelerini belirtmiştir. Demokrat Parti, ülkede seçim çalışmalarını yürütürken bir yandan da milletvekili adaylarını belirlemeye zaman ayırmıştır. Demokrat Parti'nin elini güçlendiren Mareşal Fevzi Çakmak Paşa'yı Ankara, İstanbul, İzmir ve Erzurum'dan liste başı aday göstermişlerdir. Demokrat Parti Genel Başkanı Celal Bayar, Bursa, İzmir ve İstanbul'dan, Adnan Menderes ise Aydın, Manisa ve Kütahya'dan aday olarak gösterilmiştir (Yılmaz, 2010: 182). 21 Temmuz 1946 tarihinde çok partili siyasal hayatın ilk genel seçimleri gerçekleştirilmiştir. Seçimlere altı parti; Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti, Millî Kalkınma Partisi, Liberal Demokrat Parti, Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi ve Yalnız Vatan İçin Partisi katılmıştır. Seçime katılma oranı %75 olarak tespit edilmiştir. Seçim; açık oy, gizli sayım ve döküm esasına göre gerçekleşmiştir. Seçimlerde açık oy, gizli sayım sonrasında pusulaların yakılması, 1946 genel seçimlerini Türkiye'nin demokrasi tarihinde "*Şaibeli Seçimler*" olarak yerini aldırılmıştır. Seçim sonuçları açıklandığında 465 sandalyenin 397'sini CHP, 61'ini DP, 7'sini ise Bağımsızlar kazanmıştır. Ancak seçim sonrasında TBMM Genel Kurul toplantısında yapılan bazı değişiklikler sonucunda; CHP 396, DP 60, Bağımsızlar 6 olarak kabul edilmiştir (Çufalı, 2012: 1-3). Demokrat Parti, 1946 seçimlerinin sonucuna göre TBMM'de 60 Milletvekili ile yerini almıştır. Bu Milletvekilleri arasında Kütahya'dan milletvekili seçilen Adnan Menderes de bulunmaktadır. Seçim sonucuna göre Adnan Menderes Kütahya halkından 65.383 oy almıştır (Göktürk, 2013: 255).

Adnan Menderes'in VIII. Dönem (1946-1950) Muhalefeti ve Meclis Çalışmaları

Adnan Menderes, 1946 seçimlerinde Kütahya, Aydın ve Manisa'dan aday gösterilmiştir. 1946 Seçim sonuçları açıklandıktan sonra Menderes Kütahya milletvekilliğine seçilmiştir. Menderes'in TBMM VIII. Dönem Meclis çalışmalarını genel olarak değerlendirildiğinde daha çok meclis konuşması gerçekleştirmiştir. Diğer meclis çalışmaları olan kanun teklifi, yazılı soru vermemiştir.

Adnan Menderes'in VIII. Dönem milletvekilliği çalışmaları değerlendirildiğinde meclis çalışmaları şunlardır (www.tbmm.gov.tr):

- Aydın'ın Seçim Tutanakları Raporu sonrasında bir konuşma gerçekleştirmiştir. Bu konuşmada 1946 seçimlerinin sonuçlarına dair görüşlerini açıklamıştır. Konuşmasının devamında Aydın seçim sonuçlarını eleştirmiştir. Bu nedenle Menderes, Aydın Seçim Tutanaklarını tekrardan incelenmesi üzerine önerge vermiştir.
- TBMM'nin Komisyon seçimlerinde Bütçe komisyonuna seçilmiştir. Nitekim bu komisyon üyeliği Hükümetin Bütçe Kanunu tasarısındaki tekliflerini detaylı bir şekilde incelenmesine ve bilgilenebilmesine yardımcı olmuştur. Bu nedenle Bütçe Kanunu görüşmelerinde hükümetleri ağır şekilde eleştirmiştir.
- VIII. Dönem içerisinde kurulacak olan hükümet programlarını değerlendirmiş ve görüşleri olmuştur.
- VIII. Dönem içerisinde görüşülen Milletvekili Seçimleri Kanunu ve Matbuat Kanunu üzerine konuşma gerçekleştirmiştir.
- Adnan Menderes, 33 vatandaşın İran sınırında kanuna aykırı öldürüldüklerine dair iddiaya yönelik meclis soruşturulması açılmış, sonrasında yapılan meclis görüşmelerinde hükümetin yaşanan olayı açıklamaması üzerine Kayseri Milletvekili Fikri Apaydın ile bir önerge vermiştir.
- Adnan Menderes, Ticaret Eski Bakanı olarak görev yapmış olan Atıf İnan hakkında açılan meclis soruşturmasına yönelik düşüncelerini ifade etmiştir.

Adnan Menderes'in VIII. Dönem TBMM'deki muhalefeti ve meclis çalışmaları siyasi yaşamına önemli derece yön verdiği düşünülen görüşmeleri dikkate alınmıştır. Bu nedenle aydın seçim tutanakları raporu, hükümet programları ve bütçe görüşmelerindeki düşüncelerinin değerlendirilmesi yapılmıştır.

Aydın Seçim Tutanağı Raporu Üzerine Konuşması

21 Temmuz 1946 Seçim sonuçlarının açıklanmasının ardından pek çok ilden seçimlerin kanunlara aykırı bir şekilde yapıldığına dair itirazlar gelmiştir. Bu itirazlar içerisinde Aydın seçim çevresi de bulunmaktadır. Demokrat Parti İl Başkanı Ethem Menderes ve arkadaşları Aydın seçimlerinde usulsüzlük yapıldığına dair belgeleri Büyük Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına sunmuştur. Bunun üzerine B.M.M Yüksek Başkanlık bu belgeleri görüşmesi için Tutanakları İnceleme Komisyonuna havale etmiştir. Tutanakları İnceleme Komisyonu, Ethem Menderes ve arkadaşlarının sunduğu belgeleri inceleyerek şu sonuca varmıştır (TD, D.8, TİK, 1946:5/13): *"Gerek dilekçelerde ve gerekse dilekçelere bağlı vesika zabıt varakası adı verilen kâğıtlarda serdedilen iddiaların mücerret ve mesnetsiz ve ancak bir ihbar mahiyetini haiz olduğu ve esasen bu iddiaların seçimin neticesine hiç bir veçhile tesir edebilecek mahiyette bulunmadığı ve düşünceler sütununda menfi bir şerhe de tesadüf olunmadığı belirtilmektedir."*

Tutanakları İnceleme Komisyonu, Aydın seçim sonucu tutanağını ve itirazları değerlendirerek, Aydın seçimlerinde herhangi bir usulsüzlük olmadığına dair raporu çoğunlukla karar vermiştir. Komisyon, seçim tutanaklarını TBMM'de görüşülmek üzere B.M.M Yüksek Başkanlığına sunmuştur. TBMM'de İl seçim tutanakları raporlarının okunması ve kabul edildiği görüşmelerde Aydın seçim tutanağı raporuna gelindiği sırada Adnan Menderes söz isteyerek, 21 Temmuz

1946 seçimleri ve Aydın seçimlerine dair görüşlerini ortaya koymuştur. Adnan Menderes meclis konuşmasında 21 Temmuz 1946 seçimleri yolsuzluk ve kanunsuzluklarla yapıldığını ifade etmiştir. Menderes'in bu kanaati ise, görevli memurların şehirlerde, kasabalarda, köylerde her türlü zor ve şiddet kullanmalarından kaynaklanmaktadır. Menderes konuşmasında milletvekili seçimlerinin Türk Milletinin vicdanın da yerleşmiş olan milli iradeyi ortaya çıkaramadığını ifade etmiştir. Bunun delileri olarak ise, Tutanakları İnceleme Komisyonuna her İlden gönderilen seçimlere dair şikâyetler ve itirazların olmasıdır. Ancak Menderes, şikâyet ve itirazların komisyon tarafından soruşturulmasına uygun görülmemesini (TD, D.8, B.8, 1946:202-203), eleştirmiştir. Adnan Menderes, konuşmasında 21 Temmuz 1946 seçimlerinden önce ve sonrasında yaşanan baskıları ve iktidarın her türlü usulsüz çalışmalarını eleştirmiştir. Konuşmasının devamında ise, Menderes, Genel seçimler de ki usulsüzlüğün diğer illerde olduğu gibi Aydın seçimlerinde de olduğunu beyan etmiştir. Menderes'e göre Aydın seçimleri muhtarından en yüksek amirine kadar vatandaşlara baskı ve tehdit altında ve usulsüzlükler ile gerçekleşmiş olduğunu iddia etmiştir. Bu iddiasına kanıt olarak da Aydın da yaşanan olayları göstermiştir (TD, D.8, B.8, 1946: 204). Menderes, TBMM'ye sunulan seçimlere yönelik şikâyetlerin Tutanakları İnceleme Komisyonu tarafından yeterince neden incelemediğini eleştirmiş, komisyonun tutanakları tekrardan incelemesi gerektiğini beyan etmiştir. Bu nedenle Menderes Aydın seçim tutanaklarının tekrardan incelenmesi için önerge vermiştir. Ancak Genel kurulda oylanan önerge reddedilmiştir (A.g.e, 1946: 205-207).

Hükümet Programları Üzerine Konuşması

Recep Peker Hükümet Programı

21 Temmuz 1946 seçimlerinin ardından VIII. Dönem TBMM, 5 Ağustos 1946 tarihinde açılmıştır. Aynı gün yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminde İsmet İnönü seçilmiştir. İnönü, hükümeti kurma görevini Recep Peker'e vermiştir. Recep Peker, hükümet programını ve kabinesi belirledikten sonra 14 Ağustos 1946 tarihinde hükümet programını mecliste okumuştur. İktidar ve muhalefet arasındaki ilk uyuşmazlık hükümet programında yaşanmıştır. Demokrat Partililer hükümet programı üzerine konuşmalar gerçekleştirmiştir. Nitekim bu konuşma gerçekleştirenler arasında Adnan Menderes de bulunmaktadır. Adnan Menderes konuşmasında Hükümet programı hakkındaki görüşleri ve eleştirileri içerikten ziyade şekli üzerine (İnan, 2002: 157-158) olmuştur. Adnan Menderes, Hükümet Programı okunmasından sonra söz almış Peker ve Kabinesini eleştirmiştir. Menderes, konuşmasında Hükümet Programı'nın mecliste okunmadan önce Demokrat Partisine verilmesi talebinde bulunulmuştur. Ancak mümkün olmadığı cevabıyla karşılaşıldığını beyan etmiştir. Menderes, bu karşılığın tek parti yönetimden kalan anlayış olduğunu, eleştiriden ve denetimden kaçmak olarak ifade etmiştir. Hükümet programının kendilerine verilmemesi partisinin üzüntü içerisinde olduğunu belirtmiştir. Konuşmasının ardından Menderes, meclisi terk ederek tepkisini göstermiştir (TD, D.8, B:3, 1946:59-60).

I. Hasan Saka Hükümet Programı

Recep Peker'in 9 Eylül 1947 tarihinde Başbakanlıktan istifası üzerine Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Hükümeti kurma görevini Hasan Saka'ya vermiştir. Hasan Saka 10 Eylül 1945 tarihinde hükümeti kurmuştur (Ahmad ve Ahmad, 1976:35-36). Bunun üzerine Hasan Saka, Hükümet

Programı için çalışmalar yürütmüş, 13 Ekim 1947 tarihinde Hükümet Programını bizzat okumak üzere TBMM Genel Kurulunda bulunmuştur. Hükümet Programının okumasının ardından Demokrat Parti sözcüsü olarak Adnan Menderes söz almış ve Hükümet Programı hakkında hem kişisel hem de partisinin görüşlerini yansıtan bir konuşma gerçekleştirmiştir. Adnan Menderes, konuşmasına bir önceki Recep Peker hükümetinin kendilerine hükümet programını vermemesini eleştirerek ve Hasan Saka hükümetini iki gün önceden hükümet programını Demokrat Partiye vermesine teşekkür ederek başlamıştır. Menderes, programın üzerinde detaylı bir şekilde durmuş eksikleri ve program hakkında eleştirisini dile getirmiştir. Hükümet programı üzerine konuşmasında öne çıkan konular şunlardır: 1)Anayasa aykırı kanunların değiştirilmesine dair hükümet programında herhangi bir beyanın olmaması, 2) Sıkıyönetimin kaldırılmasına dair hükümet programında herhangi bir beyanın olmaması, 3) Hükümet programında yapılacak olan işlerin açıkça ifade edilmemesi nedeniyle programa yönelik fikirlerin verilememesi, 4) Ziraat işleri hakkında genel beyan olması ve bu nedenle ziraat işlerine yönelik konuların detaylandırılmaması, 5)Programda Halk partisinin demokrasi kurucusu olarak ifade edilmesini, 6)Hükümet programının demokratik ilkelere dayandığına dair ifadelerin gerçeği yansıtmadığını, 7)Milletvekillerini memurlar tarafından takip ettirilmesini, 8)Ziraat konusunda üretim çalışmalarını nasıl yürütüleceği ve mevcut eksikliklerin neler olduğunun tespit edilmesinde yetersiz kalındığını, 9)Zirai aletlerin nasıl temin edileceğine yönelik herhangi bir maddenin hükümet programında yer almamasını, 10)Sanayi üretimine dair verimsizliklerinin olduğunu ve bu durumun bu hükümet programıyla nasıl çözüleceğini, 11)Hükümet programında yer alan işlerin yapılması için bütçenin nereden bulunacağını, 12) Hükümet programının; belirsiz, kararsız, açık olmadığını konuşmalarında ifade ederek eleştirmiştir (TD, D.8, B.O.1, 1947: 676-681).

Şemsettin Günaltay Hükümet Programı

Hasan Saka, dönemin koşullarında yaşanan siyasi gelişmeler sonucunda 14 Ocak 1949 tarihinde Başbakanlıktan istifa etmiştir. Bunun üzerine hükümeti kurma görevini Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Şemsettin Günaltay'a vermiştir. Günaltay, hükümeti iki gün sonra kurmuştur. Hükümet programı üzerinde çalışan kabine, 24 Ocak 1949 tarihinde Başbakan tarafından Meclis Genel Kurulu'nda okunmuştur (Ahmad ve Ahmad, 1976:50-51). Hükümet programının okunmasının ardından Demokrat Parti adına Adnan Menderes konuşmasını gerçekleştirmiştir. Menderes, İkinci Hasan Saka kabinesin istifasının neden olduğunu gelişmelerin Demokrat Parti tarafından tarif ve izah edildiğini, memlekette yaşanan iktisadi mali sıkıntuların yanında manevi sıkıntılarında yer aldığını ve bunun nedeni olarak *"Tek parti hâkimiyetine dayanan bir sistemden demokratik rejime geçiş devrinin uzayıp gitmesi bu devrenin nasıl ve nerede biteceğinin kestirilememesi memlekette, huzursuzluğun başlıca sebebi"* olarak (TD, D.8, B.36, O.1, 1949:165) görmektedir. Menderes, memlekettin pek çok değişikliklerin yaşandığı bir geçiş dönemi içinde yer aldığını ve bu geçiş döneminin ise, Demokrat Parti ile olduğunu ifade etmiştir. Demokrasinin başlangıcı olarak Demokrat Partiyi işaret etmiştir. Halk Partisi'nin yeni değişiklere uyum sağlayamamasını ve bu süreçte yaşanan her türlü olumsuz mücadelelere giriştiğini beyan etmiştir. Ancak son zamanlarda yapılan kanun değişikliklerini görmezden gelinemeyeceğini, *"idari baskıların nispeten hafifletilmesi, sıkı yönetimin kaldırılması ve bâzi kanunlarda değişiklikler yapılmış olması şüphesiz İktidar Partisi lehine"*

kaydolunacak hareketler” olarak ifade etmiştir. Konuşmasının devamında demokrasiye doğru hareketlerin uzun bir süredir devam etmediğini ve bunun en iyi örneği olarak Seçim Kanununun iyileştirilmesinin yarı yolda bırakılması olarak görmüştür (TD, D.8, B:36, O.1, 1949: 165-166). Menderes, Günaltay hükümet programında ekonomik ve mali konuları içerisinde yer alan maddelere yönelik görüşleri olmuştur. Ekonomik ve mali konulardaki görüşleri ise şu şekilde dedir: 1) Bir önceki Hasan Saka kabinesinin ekonomik ve mali politikaları başarısızlıkla sonuçlandığını, 2) Hasan Saka Hükümetinin sürekli olarak İkinci Dünya Savaşı ve Dünya da ki mevcut durumu bahane göstererek ekonomik sorunların üstünü örtüklerini ve yeni Günaltay hükümet programında da aynı çizgide gidildiğini belirtmiştir. Ülkenin İkinci Dünya Savaşı münasebetiyle pek çok fırsatlar ve imkanlar yakalandığını ancak bu fırsat ve imkanların Hükümetlerin değerlendiremediğini altını çizmiştir (TD, D.8, B:36, O.1, 1949: 166). Menderes'e göre, Refik Saydam'dan, Günaltay'a kadar CHP içerisinde kurulan hükümetlerin birbirine benzemeyen zıt politikalarının olduğunu belirtmiştir. Bu konuda örneklerde bulunmuştur. Hükümet programlarının birbiriyle uyummadığını sanki farklı partiler tarafından oluşturulmuş gibi gözükmekte olduğunu ve bu durumun ise memlekete zarar verdiğini ifade etmiştir (TD, D.8, B:36, O.1, 1949: 166). Menderes, konuşmasında hükümet programında yer alan 1950 tarihinde yapılacak seçimlerle ilgili olarak şu ifadeleriyle *“Hiçbir vatandaşın yüreğinde şüpheye yer bırakmayacak en teminatlı şekilde yapılması için ilmin ve tecrübenin telkin edeceği tedbirleri göz önünde tutmaktan geri kalınmayacağı yolundaki sözleri iyi bir seçim kanununun yakında Meclise getirileceğinin teminatı”* olarak görmüştür. Aynı zamanda hükümet programında yeni bir basın kanunu getirileceğine yönelik vadin iyi bir adım olduğunu belirtmiştir (A.g.e, 1949:167). Menderes, konuşmasının devamında hükümet programında; idare amirlerin kanun dışı hareketlerin olmayacağı ve partilere karşı tarafsız olacağı beyanını olumlu karşılamıştır. Hükümet programında gereksiz bazı maddelerin olduğunu da ifade etmiştir (A.g.e, 1949: 167-168).

Bütçe Kanunları Üzerine Konuşması

1947 Bütçe Kanunu Görüşmeleri

Recep Peker Hükümeti, memleketin idaresi için 1947 Bütçe Kanun tasarısını meclise sunmuştur. Bunun üzerine Demokrat Parti sözcüsü Adnan Menderes söz alarak bütçe kanun tasarısı üzerinde uzun bir konuşma gerçekleştirmiştir. Nitekim Adnan Menderes'in bütçe üzerindeki görüşlerine ve konuşmasını incelediğimizde kendisinin bütçe üzerinde detaylı bilgisi olduğu görülmektedir. Bunun nedeni olarak Bütçe Komisyon üyeliği yapmış olduğu söylenebilir. Adnan Menderes'in 1947 Bütçesine yönelik konuşmasında öne çıkan konular şu şekildedir: 1)1947 Bütçe Kanun Tasarısının hükümet tarafından detaylandırılmamasının oluşacak olan masrafların tespitini zorlaştırmakta olduğunu, 2)Hükümetin vergiye benzer gelirlerin sağladığını ancak bunları bütçe içerisinde göstermediğini, 3)Hükümetin devlet bütçesi dışında pek çok faaliyetleri gerçekleştirdiğini ancak bunları devlet bütçesi içerisinde beyan etmediğini,4) Hükümetin bütçe dışında elde ettiği gelirlerin olduğunu ancak bunların meclis denetimi dışında kaldığını, 5)Devlet bütçesinin sürekli olarak açık verdiğini ve bütçenin samimiyetsiz bir şekilde hazırlandığını, 6)1947 Bütçesinin diğer bütçelerde olduğu gibi açık vereceğini ve tasarruf için konulan maddelerin tasarruf sağlayacak nitelikte olmadığını, 7)Devlet borçlarının

her geçen yıl arttığını, bu borçların azaltılmasına dair çalışmaların olmadığını, 8)Kazanç vergisi mekanizmasının iyi işlemediğini, 9)Bazı vergilerin kaldırılacağına beyan edilmesine rağmen kaldırılmadığını, 10)Vergi sistemi memleketin ihtiyaçlarına göre düzenlenmediğini ve vergi sistemini acil olarak iyileştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir (TD, B. 18, O.1, 1946: 15-23).

1948 Bütçe Kanunu Görüşmeleri

TBMM'ye 1948 Bütçe Kanun Tasarısı, Bütçe Komisyonu tarafından 26 Aralık 1947 günü getirilmiştir. Demokrat Parti adına konuşmayı, sözcüsü olarak seçilen Adnan Menderes gerçekleştirmiştir. Menderes konuşmasında öne çıkan konular şunlardır: 1)1947 Bütçesinde ek gelir istenildiğini, bütçenin başarılı bir şekilde hazırlanmadığını ve başarıyla sonuçlanmadığını, 2)Demokrat Parti'nin bütçe üzerinde görüşlerini beyan ettiğini ancak dikkate alınmadığını, bu nedenle yaşanan başarısızlığı doğal karşıladıklarını, 3)1947 ile 1948 bütçesi arasında bir fark olmadığını, bu neden 1948 Bütçesinin de başarısızlıkla sonuçlanacağını, 5)Memleketin kaynakların israf edildiğini, 6)Vergi sisteminde aksaklıkların yaşandığını, 7) 1948 Bütçesinde Hükümetin fuzuli ve israf niteliğinde ki çalışmalarını bütçede küçük pay gösterme taktiğiyle yer aldığını, 8) Devletin borcu olduğunu ancak bütçede buna yer verilmediğini, 9) Bütçenin kusurlu ve samimiyetsiz olduğunu, 10) Devletin bütçe açığının olduğunu ve tasarruf yapılması gerekirken lüumsuz masrafların artırıldığını, 11) 1948 Bütçesi'nin de diğer bütçelerden farksız ve vasıfsız olduğunu, 12) Milli eğitim, sağlık, ziraat gibi pek çok alanda başarısızlıklarının olduğunu, 13) Hükümetin bütçede yaşanan sorunlara sürekli olarak bahaneler ürettiğini ve bunu dünyada yaşanan olaylara dayandırdığını, 14) 1948 Bütçesinin ve bu yaklaşımla hazırlanan bütçelerin memleketi ve memleketin geleceğini sıkıntıya sokacağını ifade etmiş ve eleştirmiştir (TD, B.23, O.1, 1947:291-301).

1949 Bütçe Kanunu Görüşmeleri

1949 yılı Bütçe Kanun Tasarısı 21 Şubat 1949 tarihinde görüşülmeye başlanmıştır. Normal süreçte Bütçe Kanun tasarısı daha önceden verilmiş ve görüşülmüş olması gerekmektedir. Ancak dönemin II. Hasan Saka Hükümeti, Hasan Sakanın istifası üzerine düşmüştür. Bu nedenle yeni hükümet kurulana kadar 1949 Bütçe Kanunu görüşmeleri zamanında gerçekleşmemiştir. Hasan Saka'nın istifası üzerine Şemsettin Günaltay'a hükümeti kurma görevi verilmiştir. Günaltay Hükümeti, daha önceden verilen Bütçe Kanunu Tasarısı üzerinde değişiklik yapmıştır. Yeni Bütçe Kanun Tasarısı, Bütçe Komisyonunda görüşülmesinin ardından TBMM Genel Kuruluna sunulmuştur. 1949 Bütçe Kanun Tasarısı, Maliye Bakanı İsmail Rüştü Aksal tarafından Genel Kurul da okunmuştur. Bütçe Kanun Tasarısının okunmasının ardından Demokrat Parti adına Adnan Menderes söz almıştır (TD, B.48, O.1, 1949:288-289). Adnan Menderes'in 1949 Bütçe Kanunu üzerine konuşmasında öne çıkan konular şunlardır: 1)1947 ve 1948 Bütçe Giderlerinin Bütçe Kanun tasarısında sunulanla uyuşmadığını ve giderlerin daha fazla olduğunu, 2)1949 Bütçesinin diğer bütçeler gibi samimiyetsiz, tutarsız bir şekilde hazırlandığını ve bu durumun Milli Savunma Bakanlığı bütçesiyle ortaya çıktığını, 3)Demokrat Parti'nin 1947 Bütçesinden itibaren Bütçe konularında yaşanan olumsuzlukları beyan ettiğini, buna rağmen dikkate alınmadığını, 3)1949 Bütçesinde yeterince olmasa da olumsuzlukların terk edildiğini ve içeriğinin ayrıntılı bir şekilde açıklanmasının olumlu bir adım olduğunu, 4)Günaltay Hü-

kümetinin bütçede ki açıkları az da olsa kapattığını ve bir önceki hükümetin vatandaşa yük getirecek olan vergi kanun tekliflerinin geri alınmasının tutumlu ve samimi olduğunu, ancak 1949 Bütçesinin de diğer bütçeler gibi masrafların yüksek, bütçe açığının fazla olduğunu, 5) 1949 yılı bütçesinde gelir elde etmek adına şeker, çay, benzin gibi ürünlere zam yapılmasına rağmen bütçede açığın artacağına, 6) Amerika ve İngiltere'den alınan borçların verimli çalıştırılmadığında devlet borcunun daha fazla artacağını, 7) Memlekette yaşanan mali ve ekonomik sıkıntıların, uygulanan yanlış ekonomik politikalarından kaynaklanmakta olduğunu, 8) Milli geliri az olan bir toplumdaki toplanan vergilerin bütçe gelirinin %23 karşılamaının doğru olmadığını, 9) Devletçilik politikasının plansız bir şekilde uygulanması ekonomimize ağır yük olmaya başladığını, 10) Ziraat alanındaki çalışmaların yetersiz olduğunu ve bu alana yönelik çalışmaların yürütülmediğini, 11) Hükümetin ekonomik sıkıntıların nedenini sürekli olarak İkinci Dünya Savaşı ve Dünyada ki mevcut durumu gösterdiklerini ancak İkinci Dünya Savaşında en ağır darbe almış milletlerin şuan pek çok ekonomik sorunları çözdüğünü ve ilerleme kat ettiğini, 13) 1949 Bütçesinin genel değerlendirildiğinde tasarruf yapılması gerektiğini ve bu konuda önerilerinin olduğunu, 14) Vergi sisteminin düzenlenmesi ve vergi sisteminin adaletli bir şekilde sağlanması gerektiğini, 15) 1949 Bütçe politikasının diğer bütçe politikalarından farksız olduğunu ifade etmiştir (A.g.e, 1949: 298-306; TD, B.54, O.5, 1949: 980-985).

1950 Bütçe Kanunu Görüşmeleri

1950 Bütçe Kanun Tasarısı 13 Şubat 1950 tarihinde görüşülmeye başlanmıştır. Günaltay Hükümetinin 1950 Bütçe Kanun Tasarısını Maliye Bakanı okumuştur. Bütçe Kanun Tasarısı için Demokrat Parti adına söz alan Adnan Menderes, Bütçe Kanunu hakkında partisinin ve kendisinin görüşünü beyan etmiştir.

Adnan Menderes'in 1950 Bütçe Kanunu üzerine konuşmasında öne çıkan konular şunlardır:

1) Günaltay hükümetinin ilk geldiğinde 1949 yılı bütçesindeki değişikliklerin tasarrufa yönelik yaklaşımının olumlu karşıladıklarını, 1950 Bütçesinde de aynı tasarrufu sağlayıp bütçede dengeyi sağlayabileceğinin düşüncesinde olduklarını ancak önlerine getirilen bütçeyle bu düşüncelerin yok olduğunu, bütçede tasarruf edilmediğini ve açık verdiğini, 2) 1950 Bütçesinde olumlu değişiklikler olduğunu, bu olumlu değişiklik olarak daha önceki bütçelerde olduğu gibi ek ödenek talepleri ile karşılaşmadığını, 3) 1950 Bütçesinin açık verdiğini, bütçe açığının bütçede gösterilenden fazla olduğunu, pek çok işin bütçede yer verilmediğini, 4) Devlet Bütçesi'nin genel hizmetleri dahi asgari derecede karşılamakta yetersiz kaldığı görülürken ekonomik ve mali kalkınmanın nasıl gerçekleştirileceğini, 5) 1950 Bütçesinde artış görülen yatırım bütçesini artırılmasını olumlu karşıladıklarını ancak en küçük yol tamir ve bakım masraflarının yatırım içerisinde olmasının doğru olmadığını, aynı zamanda geçen senelerde bütçe de yer almayan bazı işlerin şimdiki bütçede yer almasının kabarık göstermek amacıyla olduğunu, 6) Marshall yardımlarının yeterince verimli kullanılmadığını, 7) Mali politikaların isabetsiz olduğunu ve bu nedenle vatandaşların refah seviyesinin sürekli olarak düşük olduğunu, 8) Zirai üretim son on yıldır aynı seviyede kaldığını, nüfusun artmasına rağmen zirai üretiminin yeterli artış göstermediğini, 9) Memlekette yaşanan ekonomik sıkıntıların hükümetin yanlış ekonomi ve mali politikalarından kaynaklandığını, ancak hükümetin yaşanan sıkıntıları sürekli memleketin imkanlarının yetersiz olduğunu bahane ederek bu sorumluluktan kaçtığını ifade etmiştir (TD, B.45, O.1, 1950: 498-506).

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Adnan Menderes, Türkiye'nin siyasi yaşamında önemli yeri olan siyasi bir kişiliktir. Çünkü Menderes, Türkiye'nin 1945-1946 yıllarında yaşanan siyasi gelişmeler sonucunda çok partili siyasal yaşama geçişte önemli etkileri olan, muhalefet hareketi ve yeni muhalefet parti kuruluş sürecinde yer almıştır.

Adnan Menderes'in içerisinde yer aldığı çok partili siyasal yaşama geçişi sağlayan muhalefet hareketi ve yeni parti kuruluş çalışmaları Türkiye Büyük Millet Meclisi içerisinde yaşanmıştır. TBMM'de yaşanan ilk muhalefet hareketi Çiftçiye Topraklandırma Kanunu ile başlamış, yine aynı tarihlerde görüşülen 1945 Bütçe görüşmelerinde devam etmiştir. 7 Ocak 1945 tarihine gelindiğinde ise, muhalefetin açıkça beyanı olarak Dörtlü Takrir verilmiştir. Dörtlü Takrir, Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1924 Anayasa ilkelerine uygun hareket etmesini, parti tüzüğünde kanuna aykırı ilkelerin kaldırılmasını, siyasi hak ve hürriyetlerin genişletilmesini belirten bir önerge'dir. Yaşanan bu muhalefet hareketi içerisinde Adnan Menderes'te bulunmaktadır. Menderes, Çiftçiye Topraklandırma görüşmelerinde, 1945 Bütçe görüşmelerinde düşüncelerini beyan etmiş, Dörtlü Takriri sunanlar arasında yer almıştır. Ancak Dörtlü Takrir, TBMM'nin Cumhuriyet Halk Partisi grubunda reddedilmiştir. Bu nedenle Adnan Menderes ve arkadaşları muhalefetini basın yoluyla devam ettirmiştir. Bu durum Cumhuriyet Halk Partisi tarafından olumlu karşılanmamış, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan Partiden ihraç edilmiştir. Bunun üzerine Menderes'inde içerisinde bulunduğu yeni bir parti çalışmalarına girilmiş, 7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti kurulmuştur. Menderes'in Demokrat Parti kuruluşunda önemli katkıları olmuştur. Menderes, Demokrat Parti'nin kurulmasının ardından muhalefetine ve meclis çalışmalarına bu parti üzerinden devam etmiştir.

Demokrat Parti'nin kurulmasının ardından katıldığı ilk seçim, Türkiye'nin siyasi yaşamında "şahabeli seçimler" olarak yer alan 1946 Genel seçimleridir. Demokrat Parti, 1946 Genel seçimlerinde Adnan Menderesi, Aydın, Kütahya ve Manisa Milletvekili adayları olarak göstermiş, seçim sonucunda ise Kütahya Milletvekili seçilmiştir. Ancak Menderes, milletvekili seçilmesine rağmen 1946 Genel Seçim sonuçlarına yönelik eleştirilerde bulunmuştur. 1946 Genel Seçimleri, Adnan Menderes'in siyasi yaşamı için önemlidir. Adnan Menderes, 1931 Genel seçimlerinden 1946 Genel seçimlerine kadar yapılan Genel seçimlerde Aydın ilinden milletvekili seçilmiştir. Ancak 1946 Genel seçimleriyle ilk defa farklı bir İlden milletvekili olmuştur. Bu nedenle Adnan Menderes'in siyasi yaşamını Kütahya Milletvekilliğinde öncesi ve Kütahya Milletvekilliğinden sonrası olarak ayrılabilir. Adnan Menderes'in Kütahya Milletvekilliğinden öncesindeki çalışmaları değerlendirildiğinde; bu dönemde Cumhuriyet Halk Partisi içerisindeki muhalefeti ve sonrasında ihracı, yeni bir parti kurma çalışmalarında yer almasıdır. Aynı zamanda bu dönemde basında yazdığı yazılarla da kamuoyunda siyasi bir kişilik olarak tanınmasını sağlamıştır. Kütahya Milletvekilliğinden sonraki meclis çalışmalarını üzerinden değerlendirildiğinde Menderes, Bütçe Komisyonunda görev almış, hükümet programlarına ve bütçe kanunlarına görüşlerini beyan etmiştir. Son olarak Adnan Menderes'in 1946-1950 Kütahya Milletvekilliği döneminde meclis çalışmalarına ve fikirlerine bakıldığında; Devlet yönetiminin kilit noktaları olan hükümet programları ve bütçeler üzerinde titizlikle çalıştığı ve bu konular üzerinde yapılan hataları beyan ettiği ve çözüm önerileri getirdiği görülmektedir. Menderes'in bu dönemdeki çalışmaları kendisinin çok partili siyasal yaşama geçildikten sonraki kurulacak olan ilk muhalefet parti hükümetinin Başbakanı olmasını sağladığı düşünülebilir.

KAYNAKÇA

- BAKAN, S, Özdemir, H (2013). “Türkiye’de 1946-1960 Dönemi İktidar- Muhalefet İlişkileri: Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Demokrat Parti (DP)’ye Karşı” *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C:14, S:1, ss. 373-397.
- Çufalı, M, (2012), “Türk Parlamento Tarihi, TBMM-VII. Dönem (1946-1950), I. Cilt”, *TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları*, No. 1946, Ankara.
- Demir, Şerif (2009). “Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes (1930-1960)”, Marmara Üniversitesi, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi*, İstanbul.
- Dokuyan, S. (2014). “Çok Partili Hayata Geçişte Önemli Bir Adım: Demokrat Parti’nin Kuruluşu”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C:2, S:2/1, Haziran, ss. 151-169.
- Eroğul, C, (2014). “Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi”, Yordam Kitap, İstanbul.
- Göktürk, G (2013). “Kütahya’da 1946-1960 Yılları Arasında Milletvekili Genel Seçimlerinin Analizi ve Siyasal Yapı”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S:37, Temmuz, ss.253-266.
- İnan, S, (2002). “*Muhalefette Adnan Menderes (1945-1950)*” (Yayınlanmış Doktora Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Kılıç, C, (1995). “*Demokrat Parti’nin Kuruluşu ve 1946 Seçimleri*” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Kirman, E,(2006). “*Çok Partili Döneme Geçiş Süreci ve Türk Siyasal Kültüründe Muhalefet Olgusunun Gelişimi (1946-1950)*” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Özüçetin, Y, (2002). “*Demokrasiye Geçiş, Demokrat Parti’nin Kuruluşu, 1946 Seçimleri*”, Ed. H. Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, *Türkler içinde*, 765-773. https://www.academia.edu/31070520/Demokrasiye_Ge%C3%A7i%C5%9F_Demokrat_Partinin_Kurulu%C5%9Fu. Erişim Tarihi: 27.02.2020.
- Şahin, E, Tunç, B, (2015). “*Demokrat Parti’nin Kuruluş Süreci ve DP – CHP Siyasi Mücadelesi (1945-1947)*”, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, C: I, Sayı:2, ss.31-69.
- TBMM, 1946, Tutanak Dergisi, Cilt: 1, Dönem:8, Birleşim:8, Oturum:2, ss.202-206, Ankara.
- TBMM, 1946, Tutanak Dergisi, Cilt: 1, Dönem:8, Birleşim:3, Oturum:2, ss.59-60, Ankara.
- TBMM, 1946, Tutanak Dergisi, Cilt: 3, Dönem:8, Birleşim: 18, Oturum:1, ss.15-23, Ankara.
- TBMM, 1947, Tutanak Dergisi, Cilt:6, Dönem: 8, Birleşim:85, Oturum:1, ss.676-681, Ankara.
- TBMM, 1947, Tutanak Dergisi, Cilt: 8, Dönem:8, Birleşim:23, Oturum:1, ss.291-301, Ankara.
- TBMM,1949, Tutanak Dergisi, Cilt: 16, Dönem:8, Birleşim:54, Oturum:5, ss.980-985, Ankara.
- TBMM, 1949, Tutanak Dergisi, Cilt:15, Dönem:8, Birleşim:36, Oturum:1, ss.166-167, Ankara.
- TBMM,1950, Tutanak Dergisi, Cilt:24, Dönem:8, Birleşim:45, Oturum:1, ss.498-506, Ankara.
- TBMM,2020,https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_mecelis=&v_do

nem=&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=&v_altbaslik=&v_mv=ADNAN%20MENDERES&v_sb=&v_ozet=&v_bastarih=&v_bittarih=&v_kayit_sayisi=184&v_gelecek_sayfa=101&v_kullanici_id=15833310.

- Tuna, I, (2015). “Verilişinin 70. Yılında Demokratikleşme Belgesi Olarak Türk Siyasal Hayatında Dörtlü Takrir”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Bahar/30, ss.203-219.
- Uzman, N, (2017). “Adnan Menderes ve M. Fuad Köprülü'nün Cumhuriyet Halk Partisi'nden İhraçları”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmalar Dergisi*, C:36, S:62, ss. 205-228.
- Yılmaz, E, (2010). “1946 Seçimlerinde Öne Çıkan Bazı Hususlar”, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmalar Dergisi*, C:1, S:1, ss. 177-188.

MODERN ANAYASACILIK BAĞLAMINDA 1921 ANAYASASI VE TBMM’NİN YAPISAL ÖZELLİKLERİ

Serkan EMEKÇİ, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, Kütahya
serkanhacettepe@gmail.com

ÖZET

Osmanlı Devleti’nin modern anlamda ilk yazılı anayasası olan 1876 tarihli “Kanun-i Esasi” ile birlikte 1924 yılına kadar yürürlükte kalan 1921 Anayasası (Teşkilat-ı Esasiye Kanunu): Yeni Türkiye Devleti’ne geçişte yaşanan milli mücadele koşulları altında hazırlanmış olması; kurtuluş savaşını yöneten asli kurucu iktidarın meşruiyet kaynağını temsil eden “milli egemenlik” ilkesini anayasal güvenceye kavuşturması; anayasa yapım tekniği açısından “çerçeve”, “yumuşak” ve “ara dönem” için hazırlanmış nitelikte olması ve “kuvvetler birliği” esasına dayanan “meclis hükümeti” sistemi (konvansiyonel rejim) bağlamında faaliyet gösteren Kurucu Meclis’in (1. Dönem TBMM) yapısal özelliklerini yansıtmaları bakımından önemlidir.

Bu çalışma kapsamında öncelikli olarak anayasa ve anayasacılık kavramları açıklanacaktır. Bu kavramlar ışığında Osmanlı Devleti anayasal gelişmeleri, Türkiye Devleti’nin Kurucu Meclis’i olma özelliği gösteren Birinci Dönem TBMM’nin 1921 Anayasası’nı hazırlama süreci ve cumhuriyetin ilanına kadar olan dönemde ortaya çıkan rejim tartışmaları modern anayasacılık anlayışı bağlamında değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Anayasa, Anayasacılık, Osmanlı Devleti Anayasal Gelişmeleri, Millî Mücadele, 1. Dönem TBMM.

GİRİŞ

Modern Anayasacılık ve Unsurları

Anayasa ve anayasacılık Batı kökenli terim ve olgulardır (Tanör, 2018: 13). Bu bağlamda öncelikli olarak anayasa teriminin semantik olarak incelenmesi açıklayıcı olacaktır. Fransızca “meydana getirmek”, “kurmak”, “teşkil etmek” ve “oluşturmak” gibi anlamlara gelen “constituer” fiilinden türemiş olan “constitution” kelimesinin Türkçe’deki terim karşılıklarını (tarihsel sırası ile): Kanun-i Esasi¹, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ve Anayasa olarak ifade etmek mümkündür (Gözler, 2018: 20). Anayasalar anlam bakımından “maddi” ve “şekli” olarak ikiye ayrılmaktadır. Maddi anlamda anayasa, devletin temel organlarının kuruluş ve işlevlerini tanımlayan hukuksal düzenlemelerin tamamını ifade eder iken şekli anlamda anayasa ise normlar hiyerarşisinde en üst sırayı işgal eden hukuk normu olmayı ifade etmektedir. Bu bağlamda modern anayasalar şekli anlam bakımından değerlendirilmektedir. Çünkü modern devletlerin örgütsel kuruluşuna ve işleyişine dair birçok husus (Örn: Seçim kanunları, kamu kurumlarının kuruluş kanunları, vd.) kanunlar ile düzenlenmektedir (Gözler, 2004: 13). Ancak kanunlar ve diğer düzenleyici işlemler oluşturulur iken anayasada belirtilmiş olan ilke ve kuralların gözetilmesi esastır. Anayasa, “*asli kurucu iktidarın*”² kendini yönetecek olan kurallar kümesini inşa etmesi ile ortaya çıkar. Bu bağlamda anayasa ile yönetim iktidarına sahip olan kurumların sorumluluk, yetki ve işlev dağılımları (üstün yasal bağlayıcılık özelliklerine sahip)³ tek bir belge (yazılı veya yazısız)⁴ özelinde önceden tanımlanarak modern devlete kurumsal bir kimlik kazandırılır (Heywood, 2015: 61; Kaya, 2015: 358). Dolayısıyla hem siyasal hem de sosyal hayatta yer alan tüm aktörlerin tabi olacağı hukuksal bir alt yapı kurularak “*hukuksal belirlilik*” sağlanmış olur. Ancak merkezinde insan olan modern devletin, üstün hukuk normları bağlamında işleyen salt mekanik bir yapıdan öte anlamları bulunmaktadır. Bu anlamlar, yönetim iktidarını birey lehine sınırlandırarak insan hak ve özgürlüklerini güvenceye alan anayasacılık hareketleri ile ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda anayasaları sıradan kâğıt parçaları ya da sözcüklerden ayırarak anlamlı ve/veya üstün kılan şey: Hak, özgürlük ve demokrasi talepleri doğrultusunda gerçekleştirilen anayasacılık ve ortaya çıkardığı kültürel kavrayıştır (Kaya, 2015: 359). Şekilsel anlamda anayasaları diğer kanunlar-

¹ Kelime anlamı bakımından asıl ve/veya temel kanun anlamına gelen 1876 tarihli Kanun-i esasi, “kuruluş” anlamında “constitution” kelimesini tam olarak karşılamıyor olsa da “esas teşkilat” ya da “temel kuruluş” anlamına gelen 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu bu anlamı tam olarak karşılamaktadır (Gözler, 2018: 20).

² Daha öncesinde tali kurucu iktidar olarak değiştirebileceği bir anayasa yoktur ya da hukuk boşluğu hakimdir.

³ Normlar hiyerarşisi yaklaşımı: Hiyerarşik sırada bulunan hukuk kurallarından altta bulunan kuralın üstteki kurala aykırı olmamasını ifade eder. Hiyerarşi içerisinde yer alan her norm kendisinden üstün olan bir normdan istidlal olur. Normlar Hiyerarşisi yaklaşımına göre en üst sırada yer alan ve hukuksal bağlayıcılık özelliği en yüksek olan hukuksal düzenleme Anayasadır. Anayasayı sırası ile uluslararası antlaşmalar, kanunlar, kanun hükmünde kararname, tüzükler ve yönetmelikler takip etmektedir. Bu bağlamda Anayasalar (özellikle katı Anayasalar), kanunlar ve diğer hukuk normlarında olduğu kadar kolay şekil şartları ile değiştirilemez (Gözler, 2004: 15-17).

⁴ Yazılı Anayasa, bir Anayasa içinde olması düşünülen yetkili bir organ tarafından “tek bir belge” içinde toplanmış halidir. Tek bir belgede toplanma durumunun istisnası üç ayrı Anayasal Kanundan meydana genel 1875 tarihli 3. Fransız Cumhuriyeti Anayasasıdır. Yazısız Anayasalar, “teamüli” veya “geleneksel” Anayasa olarak adlandırılmaktadır. Yazısız Anayasalar, bir toplumda uzun bir süre boyunca kesintisiz olarak tekrarlanan ve bağlayıcılık özelliği olduğuna inanılan uygulamalardan meydana gelir. Yazısız Anayasalar kendi içinde yazılı Anayasal kuralları da içerebilir. Örneğin İngiliz Teamüli Anayasası’nda 1215 tarihli Magna Carta Libertatum yer almaktadır. İngiltere, İsrail ve Yeni Zelanda yazısız Anayasalara sahip ülkelere örnek olarak gösterilebilir. (Gözler, 2004: 13-19; Heywood, 2015: 61).

dan hiyerarşik olarak ayıran (Anayasayı normlar hiyerarşisinin tepesine taşıyan) karakteristik özellikler: Anayasa maddelerinin kanunlar gibi kolayca değiştirilebilmesini engelleyen katı şekli kuralların bulunması ve anayasaların kanunlar ile değiştirilebilmesinin mümkün olmaması noktasında ortaya çıkar. Bu ilke “*anayasanın üstünlüğü*” olarak ifade edilmektedir (Göneç, 2010: 1; Coşgun, 2015: 26). 16. yüzyıldan itibaren tarih sahnesine çıkmaya başlayan modern devletlerden önceki dönemlerde gerçekleşmiş olan iktidar paylaşımlarında insan siyasi hayatın öznesi olmaktan çok bu alanın dışında tutulan bir konumdadır. Ancak Aydınlanma felsefesi ve beraberinde insan aklının bilimsel bilgiye ulaşma kaynağı olarak yüceltilmesi (uşçuluk ve olgusallık) sonucunda iktidar (meşruiyet) kaynağının dünyevileşmesi (sekülerleşmesi) ile kilise hakimiyetindeki keyfi ve/veya yozlaşmış iktidar yapıları çözülmeye başlamıştır (Kaya, 2015: 359). Feodalizmden kapitalist toplumsal düzene geçişte araçsal işlevler üstlenen⁵ ulus devletlerin, rıza temelinde (toplum sözleşmelerinin felsefi mirasına dayanan haklar bildirgesi ve demokratik seçimler aracılığı ile) dünyevi bir meşruiyet kaynağı kazanarak yönetim iktidarındaki çoğunluğun azınlık üzerinde sergileyebileceği hak ihlallerine karşı durabilecek araçlar ile donatılması anayasalar ve anayasacılık faaliyetlerinin birlikteliği ile gerçekleştirilmiştir (Heywood, 2015: 64; Wallerstein, 2012: 126-127). Dolayısıyla bu birliktelik ile ortaya çıkan iktidarı sınırlanmış modern devlet, ontolojik meşruiyetini insan hak ve özürlüklerini tanıması ve güvence altına alması ile sağlamaktadır (Kaya, 2015: 360). İnsan doğası ve iktidar (güç kullanma tekeli) birleşimine karşı temkinli yaklaşım sergileyen liberal ideoloji⁶, modern toplumların yönetim ihtiyacının farkında olmasına karşın bütün yönetimleri bireylerin özgürlükleri karşısında duran “*potansiyel tiranlıklar*” olarak değerlendirmektedir. Dolayısıyla liberal ideoloji, düşünebilen bir canlı olan insanın başkalarının davranışlarını etkileme imkanına sahip olduğu zaman bu gücü kendi faydası ve diğerlerinin zararı doğrultusunda kullanacağı yönünde önyargılara sahiptir (Heywood, 2015: 61; Blaug, 2010: 1).

Yönetim iktidarının yetkilerini kötüye kullanmayacak şekilde uysallaştırılabilmesi için gereken demokrasinin (çoğulcu demokrasiye uygun, eşit, rekabetçi ve düzenli seçimler ile) ve denetim mekanizmalarının (hukukun üstünlüğü ve kuvvetler ayrılığı) olmadığı durumlarda gerçekleşebilecek olan kaotik senaryoya dikkat çeken tarihçi Lord Acton, “*Essay on Freedom and Power*” (Himmelfarb, 1949: xi) adlı eserinde bu durumu: “*İktidar yozlaşmayı; mutlak iktidar ise mutlak yozlaşmayı sağlar*” şeklinde ifade etmiştir. “*Mutlakiyetçilik*” ve “*çoğunlukçuluğun*” insanların (özellikle azınlıkların) temel hak ve hürriyetleri önünde büyük bir engel teşkil ettiğini savunan Lord Acton’un despotizme dönüşen iktidar pratiklerine karşı hukukun üstünlüğünü ve demokrasiyi tesis etme formülü “*federalizm*” (egemenliğin merkezi ve yerel organlar arasında paylaştırıldığı) iken Fransız filozof Montesquieu’un (1689-1775) bu konudaki çözüm önerisi ise “*Gücün, güç ile denetlenmesi*” şeklindedir (Heywood, 2015: 63). Kuvvetler ayrılığı, yönetim erklerinin (yasama, yürütme ve yargı) birbirinden bağımsız hale getirilmesi ile bir kişinin ya da küçük bir grubun bu erkleri büyük ölçüde kontrol etmesi halinde ortaya çıkabilecek olan diktatörlük ya da oligarşi yönetimlerini önlemek için gereklidir. Bu

⁵ Hardt ve Negri (2015: 111-115), ulus devletleri: “*Monarşik devletin patrimonial bedenini miras alan ve başka biçimde yeniden icat eden*” bir kavram olarak ifade etmektedir. Bahsi geçen bu yeniden yapılanma sürecinin içeriğini: Feodal topluluktan (Gemeinschaft) modern topluma (Gesellschaft) geçiş ile ortaya çıkan ulusal kimlik, kapitalist üretim modeli, sermaye birikim rejimi ve liberalizm oluşturmaktadır.

⁶ Anayasacılık, siyasal liberalizmin bir türü olarak değerlendirilmektedir (Heywood, 2015: 61).

bağlamda kuvvetler ayrılığı iktidar pratiğinde iç kısıtlamalar yaratarak “denetleme ve denge” ağı inşa edebilmesine yardımcı olmaktadır (Heywood, 2015: 62). Genel olarak toparlamamız gerekir ise modern anayasacılık hareketleri ile yönetim iktidarının, bireylerin medeni hak ve özgürlüklerini güvenceye alacak şekilde, sınırlandırılması hedeflenir. Bu doğrultuda liberal demokrasilerce kullanılan araçlardan bazıları şunlardır: Yazılı veya yazısız anayasa, haklar bildirgesi, hukukun üstünlüğü, evrensel seçme ve seçilme hakkına dayanan eşit, düzenli ve rekabetçi seçim sistemi, yargı erkinin kurumsal bağımsızlığı ve siyasal tarafsızlığı, kuvvetler ayrılığı, kabine hükümeti, parlamenter yönetim, iki meclislilik, federalizm, yetki genişliği ve *âdem-i merkeziyetçilik* (Heywood, 2015: 62-63).

Osmanlı Devleti Anayasal Gelişmeleri Üzerine Kısa Bir Değerlendirme

Birey ile devlet arasındaki ilişkileri hukuksal bir düzleme yerleştirerek bireysel hakları tanımlayan ilk modern anayasa, 1787 tarihli Amerikan Anayasasıdır (Gözler, 2019: 26). Amerikan Anayasası'nın ilk on maddesinde bireysel haklar sıralanmakta ve bu bütünü oluşturan anayasa “*Haklar Bildirgesi*” (*United States Bill of Rights*) olarak anılmaktadır. Modern anlamda ikinci anayasa olan 1791 tarihli Fransız Anayasası'nda ise Fransız Devrimi ile kazanılan hak ve özgürlükler, “*İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi*” (*La Déclaration des droits de l'Homme et du citoyen*)'nde yer almaktadır (Heywood, 2015: 62). Bahsi geçen bu anayasaları tarihsel sırası ile: 1812 İspanya, 1814 Norveç, 1831 Belçika, 1848 İtalya (*Statuto Al-bertino*), 1848 İsviçre, 1848 Prusya, 1849 Danimarka, 1849 Lüksemburg, 1860 Arjantin, 1864 Yunanistan, 1866 Romanya, 1876 Osmanlı (*Kanun-i Esasi*), 1887 Hollanda, 1889 Japonya ve 1891 Brezilya Anayasaları takip etmektedir (Coşgun, 2015: 26). Dünya anayasacılık tarihi incelendiğinde Osmanlı Devleti'nin, 1876 yılında çıkardığı Kanun-i Esasi ile birlikte Batılı örneklerini yakından takip etmiş olduğu ve hatta anayasalarında dönemin birçok devletinden daha kapsamlı olarak temel hak ve hürriyetlere yer verdiği görülmektedir (Gözler, 2019: 26-27). Osmanlı devletinde anayasacılığın gelişimi: Hükümdarın ve yönetici kulların yetkilerini (Merkezin, taşra aleyhine olabilecek keyfi yönetimini engellemek için) monarşik anayasal bir metin (anayasa benzeri) ile sınırlandıran; yönetici kullar, yoksullar ve reaya temel hak ve hürriyetler tanınıp bunların korunması ile hem vergi hem de ceza konularının hukuki bir zemine yerleştirilmesi için Ayanlar (ve onların desteğini alan merkez yöneticileri) tarafından Padişah II. Mahmut'a sunulan 1808 tarihli *Sened-i İttifak* ile başlamıştır (Tanör, 2018: 41-49). *Sened-i İttifak*, Osmanlı Devleti'nin hakimiyetinde bulunan taşranın, merkez iktidarını (Hanedanın yetkilerini) sınırlandırmaya yönelik ilk girişimi ve “*iki taraflı*” (karşılıklı) bir belge oluşundan dolayı da hukuki biçim olarak bir “*misak*” (sözleşme ve/veya akit) niteliğindedir (Gözler, 2019: 13). Bu anlamda 1215 tarihli İngiliz *Magna Cartası* ile aralarında benzerlikler olduğu konusu literatürde tartışılmaktadır (Tanör, 2018: 55). 1939 tarihli *Tanzimat Fermanı*'nı (*Gülhane Hatt-ı Hümayunu*) ise Osmanlı Anayasacılık tarihindeki ilk “*haklar beyannamesi*” olma özelliğini taşımaktadır. Padişah I. Abdülmecit'in Tanzimat Fermanı'nı (kendi isteği ile) kendi

⁷ Tanör (2018: 53-56)'e göre 1215 tarihli İngiliz Magna Cartası ve 1808 tarihli Sened-i İttifak, iki taraflılık unsurlarına sahip olması bakımından benzerlikler gösterir iken Magna Carta'nın dıştan dayatma unsurları taşıması (Feodal baronların Londra'yı ele geçirecek şartlarını Kral Yurtsuz Jean'a zorla kabul ettirmeleri) ve Sened-i İttifak'ın ise hazırlanmasında merkezin önemli katkılarının bulunması noktasında ayrılmaktadır. Bu bağlamda Sened-i İttifak “*kriz aşıcı mutabakat*” olarak ta değerlendirilmektedir.

yetkilerini sınırlandırmak ve tebaasına birtakım haklar tanımak için görevlendirdiği “*Meclis-i Ahkam-ı Adliye*” adlı kurula hazırlattırması, bu anayasal metnin hukuki biçiminin “*tek taraflı*” (monokratik) gerçekleştirilen “*ferman*” niteliğinde olmasına neden olmuştur (Gözler, 2019: 15). Osmanlı Devleti'nin Anayasallaşma sürecine önemli katkılar sağlamış olan Tanzimat Fermanı'nda benimsenen ilkeler ve tanınan haklardan bazıları şunlardır (Gözler, 2019: 14):

- Mülkiyet hakkı,
- Müsadere yasağı,
- Mali güce göre vergi ilkesi,
- Kanunun üstünlüğü ilkesi,
- Eşitlik ilkesi,
- Can güvenliği,
- Askere almada adalet ilkesi,
- Ceza yargılamasına ilişkin güvenceler,
- İrz ve namus dokunulmazlığı,
- Devlet harcamalarının kanuniliği ilkesi.

Kırım Harbinin son yılları ve Paris Antlaşmasından önce, Osmanlı Devleti'ni Rusya'nın müdahalelerine karşı koruma bedeli ve Osmanlı Devleti'ni Avrupa Devletleri ailesine dahil etmek için Avrupalı devletlerce hazırlanmış olan şartlar (Padişah'ın kendi isteğinden öte dış devletlerce dayatılan), Padişah I. Abdülmecid'e sunulmuş ve 1856 tarihinde *Islahat Fermanı* ısdar (resmi ilan ve/veya yürürlüğe konulması) edilmiştir (Gözler, 2019: 15). *Islahat Fermanı* ile esas olarak Müslümanlar ve gayrimüslimler arasındaki eşitsizlikleri (Din, vergi, yargılama, askerlik, eğitim, memurluk, temsil, vd.) tam manasıyla giderme amaçlanmıştır. Bu doğrultuda dönemin Avrupa devletlerinde tanınan temel hak ve hürriyetlerin büyük bir kısmının Osmanlı Devleti'nde de uygulanmaya başlanmış olduğu görülmektedir (Gözler, 2019: 16-17). Yukarıda kısaca değinmiş olduğumuz: *Sened-i İttifak* (1808), *Tanzimat Fermanı* (1839) ve *Islahat Fermanı* (1856) birer anayasa olmaktan ziyade Osmanlı Devleti'nde anayasacılık fikrinin gelişmesine katkıda bulunmuş olan anayasa benzeri metinlerdir. Çünkü bu anayasal metinler, anayasa sistematığıne uygun bölüm ve başlıklar (temel hak ve hürriyetler, vd.) içermediği (ilişkili hakların metin içinde karışık-düzensiz yerlerde bulunması) gibi anayasa olabilmelerini sağlayacak objektif bir hukuk dili (terminoloji) ile de oluşturulmamışlardır (Coşgun, 2015: 26; Gözler, 2019: 14; Tanör, 2018: 134). Bu bağlamda anayasanın gerektirdiği maddi ve şekilsel özellikleri taşıması nedeniyle Osmanlı Devleti'nin ilk anayasası 1876 tarihli Kanun-i Esasi kabul edilmektedir (Gözler, 2019: 27; Tanör, 2018: 134-135). Genç Osmanlıların gerçekleştirdiği hükümet ve saray darbeleri sonucu Sultan Abdülaziz ve V. Murat'ın hal edilmesinden sonra Osmanlı Devleti'nin başına getirilen II. Abdülhamit (I. Meşrutiyet Dönemi), *Kanun-i Esasi*'nin hazırlanması için “*Cemiyet-i Mahsusa*” adında 28 üyeden (2 asker, 13 Müslüman ve 3 Hristiyan olmak üzere toplam 16 sivil bürokrat ve ulemeden gelen 10 kişiden oluşan) meydana gelen komisyonu göreve getirmiştir (Tanör, 2018: 124-133). Bu komisyon Belçika, Polonya ve Prusya gibi ülkelerin anayasalarını inceleyerek hazırladıkları anayasa taslağını Padişah'ın atamış olduğu “*Heyet-i Vükela*”nın incelemesine sunmuşlardır (Tanör, 2018: 133). Herhangi bir halk oylaması (referandum) olmaksızın tek taraflı bir işlem

ile Padişah II. Abdülhamit tarafından kabul edilen Kanun-i Esasi, “ferman anayasa” özelliği taşımaktadır (Gözler, 2019: 18). Osmanlı Devleti'nin temel kuruluş metnini oluşturan (her ne kadar Türkçe kelime anlamı ile “Esas Kanun” olarak “kuruluş” anlamını barındırmıyor olsa da) *Kanun-i Esasi*, kanunlardan üstün (normlar hiyerarşisine uygun) ve katı (maddelerinin değiştirilmesi sıkı şekil şartlarına tabi) bir anayasadır. Temel hak ve hürriyetlerin (çağdaş olan anayasalar ile mukayese edildiğinde) oldukça kapsamlı şekilde tanımlanmış olduğu *Kanun-i Esasi* ile Osmanlı Devleti'nde yargı yetkisi bağımsız mahkemelere bırakılmış, yasama ve yürütme yetkileri ise Padişah'a bağımlı şekilde kalmıştır (Gözler, 2019: 27). Bu bağlamda parlamenter meşrutî monarşiye geçilememiş olsa da mutlak monarşi döneminden uzaklaşmıştır (Gözler, 2019: 22). 1908 yılında *İttihat ve Terakki* örgütünün II. Abdülhamit'in istibdat rejimine karşı hürriyetini ilan etmesi ile yürürlükten kalkan *Kanun-i Esasi* yeniden yürürlüğe girmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanını takip eden çalkantılı-sancılı (31 Mart Vak'ası, Hareket Ordusu'nun siyasi iktidara el koyması, II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesi, Mehmet Reşat'ın tahta sembolik yetkiler ile çıkarılması, vd.) dönem ile birlikte 1909 yılında *Kanun-i Esasi*'nin 21 maddesinde değişiklik yapılmıştır (Gözler, 2019: 23). Bu değişiklikler sonucunda Osmanlı Devleti'nin siyasi rejimi meşrutî (sınırlı ve/veya anayasal) monarşi hanine gelmiştir. Bunun gerçekleşmesinde: Yasama yetkisinin halk temsilcilerinin de içinde bulunduğu yasama organına (Halk temsilcilerinden oluşan *Meclis-i Mebusan*, üyelerini Padişah'ın atadığı *Meclis-i Ayan* ve bu iki alt meclisin toplandığı *Meclis-i Umumi*) aktarılması ve yürütme yetkisinin de yasamanın güvenini kazanmış *Heyet-i Vukela* (hükümet) tarafından kullanılması (kuvvetler ayrılığı ve parlamentarizmin getirilmesi) etkili olmuştur (Gözler, 2019: 27; Tanör, 2018: 216). 1909 yılı değişiklikleri ile birlikte *Kanun-i Esasi*, halk temsilcileri ile Padişah arasında iki taraflı olarak gerçekleştirilmiş olan “*misak anayasa*” özelliği kazanmıştır (Tanör, 2018: 192). Dolayısıyla egemenlik hakkının padişah ile halk arasındaki paylaşımı ile egemenlik hakkının kullanılışı anayasal güvenceye kavuşturulmuştur (Tanör, 2018: 216-217). Sonuç olarak I. ve II. Meşrutiyet dönemleri ile birlikte Türkiye'nin 1918'den sonraki anayasal-siyasal gelişmelerinde olumlu etkiler sağlayacak olan: Feodal ideolojiden ulusal ideolojiye geçiş (ulus devlet ve ulusal egemenlik fikri), keyfi yönetimi “*denetim ve denge*” esasına göre engelleyebilecek kuvvetler ayrılığı ilkesi, hukukun üstünlüğü, kanuni hakim güvencesi, temel hak ve hürriyetlerin anayasal güvenceye kavuşturulması ve parlamentarizm gibi demokratik pratikler miras alınmıştır (Tanör, 2018: 217-220).

Mütareke dönemi siyasal-toplumsal gelişmeleri

I. Dünya savaşı sonunda mağlup olan *ittifak* devletleri arasında yer alan Osmanlı Devleti, *itilaf* devletleri ile 30 Ekim 1918 tarihinde *Mondoros Mütarakesi* (Ateşkes Antlaşması) ardından da 10 Ağustos 1920'de Sevr Barış Antlaşması (Son Osmanlı Padişahı VI. Mehmet Vahdettin ve beraberinde olan Rıza Paşa hariç tüm saltanat şurası tarafından onaylanarak) imzalanmıştır. Bu gelişmeler üzerine *itilaf* devletleri hiç vakit kaybetmeden Osmanlı Devleti topraklarını fiilen işgal etmeye başlamıştır. İşgaller karşısında kayıtsız kalmayan halk, Anadolu ve Rumeli'de direniş hareketlerine başlamış ancak bu girişimlerin birbirlerinden kopuk ve dağınık oluşu işgalleri geri püskürtücü neticelerin alınabilmesini engellemiştir (Gözler, 2000: 45). Tarih sahnesinde emperyalizme karşı sergilediğimiz milli mücadelenin baş komutanı görevini üstlenecek olan Mustafa Kemal, halkın işgallere karşı gerçekleştirdiği direnişleri desteklemek ve halkı ortak bir paydada birleştirmek için 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkmıştır. Böylelikle

halka “vatan” kavramını yeniden tanıttak ve halkı bir “millet” olma bilinci ile bir araya getirecek olan bağımsızlık programını tanıttak yani bölgesel ve ulusal kongreleri başlatacaktır. *Amasya Tamimi, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde* tanıtılan bu program, yakında kurulacak olan Türkiye Devleti'nin modern anayasal tezlerini etkileyecek şekilde, “Monarşiye karşı demokratik egemenlik” kimliği ve “millet egemenliği” ilkesi üzerine inşa etmiştir (Tanör, 2018: 227). Bu süreçte Osmanlı Devleti'nin elinde kalan coğrafyada ciddi bir “iktidar boşluğu” söz konusudur. 21 Aralık 1919'da İttihatçı çoğunluktan oluşan *Meclis-i Mebusan*, VI. Mehmet Vahdetin tarafından feshedilmiştir. Bu durum II. Meşrutiyet ile elde edilen anayasal ve demokratik kazanımlara karşı “mutlakiyetçi bir karşı ihtilal” olarak değerlendirilmektedir. Bu ara dönemde işgallere karşı meşru halk direnişini desteklemek yerine *itilaf* devletlerine olan teslimiyetçi tutumlarını devam ettiren Osmanlı hükümetleri, kararnameler (1918 ve 1920 arası 621 adet) ile temsilden yoksun bir şekilde yönetilmeye çalışılmış ve nihayetinde İstanbul dışındaki fiili iktidarını büyük ölçüde kaybetmiş bir konuma gelmiştir (Tanör, 2018: 229). Dolayısıyla halkın: *Osmanlıcılık, Panislamizm, Panturanizm ve Amerikan Mandacılığı* gibi akımlara olan güveninin ve/veya bağlılığın azalması ve işgallere karşı yerel direniş hareketleri ile Woodrow Wilson'ın kavramsal olarak temellendirdiği liberal milliyetçilik: “Halkın kendi kaderlerini kendisinin tayin etmesi gerektiği” fikrinin pekişmesi söz konusu olmuştur (Heywood, 2015: 216; Tanör, 2018: 226). Böylelikle halk, bağımsız bir toplum ve devlet için (antiemperyalist bir tutum içinde) liberal ve yurttaş temelli bir milliyetçi ideoloji bağlamında: Miting, gösteri, kongre, grev, boykot, toplantı ve dernek kurmak gibi demokratik eylemler gerçekleştirerek siyasallaşmıştır (Tanör, 2018: 226; İnan, 2000: 18; Heywood, 2015: 209). İstanbul monarşisi ve işgallere karşı halkın içinde bulunduğu krizi “*Direnme ve demokratikleşme*” ile aşılabileceği düşüncesi: Yerel kongre iktidarlarını (Elviye-i Selase, Kuzeydoğu ve Doğu Anadolu, Batı Anadolu ve Trakya da kurulan), ulusal kongre iktidarına (*Heyet-i Temsiliye*) ve ulusal kongre iktidarını da Ankara da kurulacak olan Büyük Millet Meclisi iktidarına taşıyan yolu açmıştır (Tanör, 2018: 227-228). 22 Haziran 1919'da *Amasya Tamimi*'ni yayınlayan Mustafa Kemal, vatanın bütünlüğü ve milletin istiklalinin tehlike altında olduğu uyarısını yaparak İstanbul hükümetinin *İtilaf* devletlerinin etkisi altında olduğunu ve bu nedenle görevlerini yerine getiremediğini belirtmektedir. Ayrıca mümkün olan en kısa süre içinde Erzurum'da toplanmak üzere yerel bir kongrenin gerçekleştirilmesi yönünde çağrıda bulunmuştur (Gözler, 2000: 45). 23 Temmuz 1919 ve 7 Ağustos 1919 tarihleri arasında gerçekleştirilen *Erzurum Kongresi* sonucunda yayınlanan beyannamede, İstanbul Hükümeti'nin görevlerini yerine getiremediği takdirde *Meclis-i Mebusan*'ın yeniden toplanmaması durumu ile karşılaşılır ise *Heyet-i Temsiliye* (Sivas Kongresi ile birlikte yerel kongre iktidarlarının

° Bölgesel ve ulusal kongreler aracılığı ile halk tabanına aktararak antiemperyalist (sömürge karşıtı) bağımsızlık mücadelemizi başlatan liberal milliyetçi ideolojiyi, din ve ırk temelinde inşa edilmiş dışlayıcı ya da organik bir milliyetçilikten öte primordial olarak ortak tarihsel (siyasal, sosyal, coğrafi ve kültürel) geçmiş ile şekillenen yurttaşlık temelli bir milliyetçilik ile bir arada düşünmek mümkündür (Heywood, 2015: 208-216). Kurtuluş Savaşı'nın kazanılması ve beraberinde Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması, Mustafa Kemal önderliğinde farklı etnik-siyasi grupların bir araya gelmesi ile mümkün olmuştur. Sergilenen ortak bağımsızlık mücadelesi farklılıkları (din, ırk, dil, vd.) içselleştirerek ortak bir vatanda (coğrafi sınırlarda) yaşayan Türk halkını ortaya çıkarmıştır (Tanör, 2018: 248-249). Bu nedenle Mustafa Kemal: “*Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türk Halkına Türk Milleti denir.*” ifadesinde bulunmaktadır. Ayrıca Mustafa Kemal ve Türk halkının takip ettiği (liberal ve yurttaş temelli) milliyetçi ideolojinin karakteristik özelliklerini Mustafa Kemal'in şu sözleri özelinde de incelemek mümkündür (İnan, 2000: 18): “*Aynı vatani paylaşan, aynı siyasal yönetim altında yaşayan, aralarında tarihin derinliklerinden gelen birliktelik olan ve bu ortaklıklarını sürdürmek isteyen insanların oluşturduğu toplum, ulus olmaya hak kazanmış demektir.*”

birleşmesi sonucu ortak adı *Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti* olan ulusal cephenin yürütme organı) tarafından geçici bir hükümet kurulacağı duyurulmuştur (Gözler, 2000: 45). *Erzurum Kongresi*'nde alınan ve *Sivas Kongresi*'nde de kabul edilen kararlar: Vatanın (O dönemde Osmanlı Devleti'nin toprakları) bütünlüğü ve devletin bağımsızlığını sağlama (İstiklal-i devlet), mandacı ve/veya koruyucu devlet himayesini reddetme, her türlü işgal ve müdahaleye karşı milli direniş gösterme, milletin kendi geleceğine karar verebilmesi (Self determinasyon) ve *Meclis-i Mebusan* aracılığı ile temsili demokrasiyi işler tutmaya yöneliktir. Yerel kongre iktidarlarının ulusal bir kongre iktidarında toplanması amacı ile 4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında gerçekleştirilen Sivas Kongresi sonucunda "*Sivas Umumi Kongre Heyeti*" tarafından yayınlanan beyanname, *Meclis-i Mebusan*'ın toplanması için İstanbul hükümetine yapılan son çağrı niteliğindedir (Gözler, 2000: 46; Tanör, 2018: 228). Bu durum üzerine İstanbul Hükümeti, *İntihab-ı Mebusan Kararnamesi*'ni (7 Ekim 1919) çıkararak aralık ayında mebus seçimlerinin yapılmasına karar vermiştir (Tanör, 2018: 229). 12 Ocak 1920'de işgal tehdidi altında olan İstanbul da toplanmış olan son Osmanlı *Meclis-i Mebusan*'ında sandalye çoğunluğu Müdafaa-i Hukuk grubuna aittir. Osmanlı Devleti'nin ülke ve nüfus üzerindeki egemenlik haklarını yeniden düzenleyen "*Misak-ı Milli*"nin (28 Ocak 1920) Osmanlı *Meclis-i Mebusan*'ında kabul edilmesi ile birlikte Erzurum ve Sivas Kongrelerinde mutabık kalınan *İstiklal-i devlet* ilkesi ilan edilmiştir (Tanör, 2018: 230; Gözler, 2000: 46). Yeni kurulacak olan Türk devleti için önemli bir anayasal gelişme olan *Misak-ı Milli*, *Kurtuluş Savaşı*'nı kazanarak ulusal bağımsızlığımızı tesis eden ve Cumhuriyetin ilanı ile de ulusal egemenliğini kurumsallaştıran Türk halkının "*haklar bildirgesi*" olma özelliğini taşımaktadır. 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'un işgal edilmesi üzerine 18 Mart 1920'de Osmanlı *Meclis-i Mebusan*'ı son oturumunu gerçekleştirip çalışmalarına ara verdi. Ertesi gün Mustafa Kemal, *Heyet-i Temsiliye* adına yayınladığı bir tamim ile "*salahiyet-i fevkaladeyi haiz bir meclis*"i Ankara da toplamak için çağrıda bulunmuştur. Özbudun'a göre "*Salahiyet-i fevkaladeyi haiz bir meclis*" deyimini ile Ankara'da toplanacak olan "*asli kurucu*" bir meclise işaret edilmektedir (Gözler, 2000: 46).

Büyük millet meclisinin kuruluşu, yapısal özellikleri ve 1921 anayasası

11 Nisan 1920'de Damat Ferit'in *Meclis-i Mebusan*'ı feshetmesi ve böylece tüm mebuslukların düşürülmesi üzerine Mustafa Kemal, 17 Mart 1920 de *İntihabat Tebliğ*'ini (seçim bildirimini) yayınlatarak Ankara da toplanması planlanan kurucu meclis (*meclis-i müessisan*)'in seçim mevzuatını bildirir (Tanör, 2018: 230-231):

- Nüfusuna bakılmaksızın her vilayet ve livadan eşit olarak 5 mebus seçilmesi,
- Belediye meclisleri ile *Müdafaa-i Hukuk* örgütlerinin yerel yönetim kurulu üyelerinin bir tür ikinci seçilmiş üye sayılmaları,
- İstanbul'daki *Meclis-i Mebusan* dan gelenlerin de yeni seçilmiş üyeler olarak sayılması.

Teritoryal prensibe göre hem yerel hem de merkezi halk temsilcilerin katılımını sağlamaya yönelik olarak hazırlanmış olan *İntihabat Tebliğ*'i doğrultusunda 23 Nisan 1920'de Türkiye Devletini kuracak olan "*Büyük Millet Meclisi*" (BMM)⁹ Ankara da toplanmıştır (Gözler, 2019: 31; Tanör, 2018: 233; Parla, 2011: 217). Böylelikle Mustafa Kemal'in 22 Nisan tarihli tebliğin

⁹ "*Büyük Millet Meclisi*" adının başına "*Türkiye*" sözcüğü 23.04.1922 tarihinde yayınlanan "*23 Nisan'ın Milli Bayram Addine Dair Kanun*" ile eklenmiştir (Tanör, 2018: 233).

de belirttiği: “23 Nisan’den itibaren bütün mülki ve askeri makamların ve bütün milletin merci Büyük Millet Meclisidir.” Cumhuriyetin ilanına giden süreç başlamıştır. Dolayısıyla Padişah, İstanbul hükümeti ve *Kanun-i Esasi*’nin yasama organı olan Osmanlı Meclis-i Mebusan’ı devre dışı kalmıştır (Tanör, 2018: 245).

Kurtuluş Savaşı boyunca saltanat ve hilafet makamlarının kurtarılmasının ana hedefler arasında gösterilmesi (taktiksel nedenlerden dolayı) Kurtuluş Savaşı sonuçlanana kadar devam etmiştir (Tanör, 2018: 245). Kurtuluş Savaşı’nın askeri safhasının zafer ile tamamlanmasının ardından Osmanlı Hükümeti’nin, BMM ile İttilaf Devletleri arasında gerçekleştirilecek olan Lozan Barış Konferansı görüşmelerine katılmak istemesi, Kurtuluş Savaşını zafere taşıyan millet iradesini bölmeye yönelik bir girişim olmuştur. Bu nedenle Lozan görüşmelerinden önce saltanat ve hilafet makamlarının kaderine ulusal iradenin karar vereceği vurgulanarak BMM tarafından iki önemli meclis kararı alınmıştır (Gözler, 2019: 34-35):

1) 30 Ekim 1922 tarihli ve 307 sayılı “Osmanlı İmparatorluğu’nun İnkıraz Bulup, TBMM Hükümet Teşekkül Ettiğine Dair Heyet-i Umumiye Kararı” ile Osmanlı İmparatorluğu’nun sona erdiği ve onun yerine Türkiye Hükümeti’nin geçtiği ilan edilmiştir.

2) 1-2 Kasım 1922 tarihli ve 308 sayılı “TBMM’nin Hukuk-u Hakimiyet ve Hükümrininin Mümessil-i Hakikisi Olduğuna Dair Heyet-i Umumiye Kararı” ile önce saltanat ve hilafet makamları birbirinden ayrılmış ve 16 Mart 1920’den itibaren geçerli olmak üzere saltanat kaldırılmıştır. Hilafetin kaldırılması ise ikinci dönem TBMM tarafından 1924 yılında gerçekleştirilmiştir. İlk BMM mebusları, iki seçim (1919 sonunda yapılan *Meclis-i Mebusan* ve İntihabat Tebliğ’i uyarınca 1920 de Ankara da yapılan) ve üç kanaldan (*Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti*, İstanbul *Meclis-i Mebusan*’ı ve Malta) gelmektedir. BMM’nin ilk oturumunda (salt çoğunluğun oldukça altında) 115 mebus bulunur iken daha sonraki süreçte bu sayı 365’e kadar çıkmış olsa da üye tam sayısı: Ölüm, istifa, izin, vb. nedenlerden dolayı kesinlik göstermemiştir (Tanör, 2018: 231). Dolayısıyla BMM’nin ilk çalışma biçimini ortaya koyan 18 Ağustos 1920 tarihli *Mevadd-ı Kanuniye* ile toplantı ve karar yeter sayılarını (nisab-ı müzakere) sağlama konusunda sorunlar yaşanmıştır. *Mevad-ı Kanuniye*’nin terk edilerek yerine 5 Eylül 1920 tarihinde çıkarılan *Nisab-ı Müzakere Kanunu*’nun getirilmesi ile birlikte BMM’nin (meclis hükümeti olarak) “yürütme işlevinin sürekliliğini” sağlayabilmesi için “aralıksız çalışma” ve “sürekli toplanma” esas alınarak toplantı yeter sayısı 166’a ve karar yeter sayısı ise 83’e çekilmiştir (Tanör, 2018: 240-241).

Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1923)’nin yapısal özellikleri genel hatları ile şu şekilde ifade edilebilir (Gözler, 2019: 32-34; Tanör, 2018: 232-272):

- “Kuvvetler birliği” esasına dayanan “meclis hükümeti” sistemidir: Yasama ve yürütme yetkileri BMM’e ait ve yargı bağımsızlığı konusu ise istiklal mahkemelerine üye seçiminin BMM tarafından yapılması nedeniyle tartışmalıdır.
- Hükümetin (İcra Vekilleri Heyeti) başında BMM’inin başkanı bulunmaktadır.
- İcra Vekilleri Heyeti, “ortak sorumluluk” (ortak bir plana ve programa sahip olma) ile uyumlu ve dayanışmalı bir kurul niteliğinde çalışmaktadır.
- Uluslararası antlaşmalar BMM tarafından çıkarılan kanun ile kabul edilir ve onaylanır.

- BMM'nin sürekliliği ilkesi esastır ve 1921 Anayasası ile hukuksal güvenceye kavuşturulmuştur.
- Millî mücadele döneminde yerel kongre iktidarlarının, ulusal kongre iktidarına taşıdığı: Kemalist liderlik ile *Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti* değerlerini yansıtmaktadır.
- BMM ontolojik meşruiyet kaynağını “*Milli egemenlik*” ilkesi üzerine inşa etmiştir.
- BMM'nin 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanun'unun ilanından önce “*halk idaresi*” rejimine yönelik “*meşrutiyet parlamentosu*” olarak görev üslendiği ancak *Teşkilat-ı Esasiye Kanunu*'nun ilanı ile birlikte Osmanlı Devleti'nin meşrutî rejiminden tamamen farklı “*ihtilalci*” bir nitelik kazandığı savunulmaktadır.
- *Hiyanet-i Vataniye Kanunu*, İstanbul Hükümeti ile resmi haberleşmenin yasaklanması, İstanbul Hükümeti'nin yapmış veya yapacak olduğu sözleşme ve antlaşmaları BMM'nin onayı olmadıkça geçersiz sayılması, İstanbul'daki Saltanat Şurası'ndan Sevr Antlaşması'nı imzalayanlara vatana ihanet suçlaması ile haklarında giyabi hüküm verilmesi, İstiklal Mahkemeleri'nin kurulması ve Ülkede mevcut bir anayasa (1876 *Kanun-i Esasi*) var iken kuruculuk yetkilerini kullanarak yeni bir anayasa (1921 *Teşkilat-ı Esasiye Kanunu*) hazırlayarak kabul etmesi BMM'nin ihtilalci niteliğini ortaya çıkaran olgulardır.
- Meclis Hükümeti sisteminde devlet başkanlığı makamı yoktur¹⁰. Devlet başkanlığı, hükümet şekli, Meclis Başkanlığı ve İcra Vekilleri Heyeti Reisliği (Başbakanlık)'nin tek bir kişide toplandığı iki başlı (düalist) yapı ile ilgili birinci dönem TBMM de tartışılan konular, 29 Ekim 1923 Cumhuriyetin ilanı ile büyük ölçüde uzlaşıya kavuşturulmuştur.
- BMM “*meşruluk*” ve “*hukukilik*” temellerine sıkı sıkıya bağlıdır. Bu nedenle yürütülmekte olan Ulusal Kurtuluş hareketini (20. yy'da gerçekleştirilmiş olan diğer ulusal kurtuluş hareketlerinin ortaya çıkardığı fiililik: Çete ve partizan savaşları, vd. durumlarının aksine) yeni bir anayasa altında sürdürerek hukukilik zemini sağlanması amaçlanmıştır.
- İcra vekilleri (bakanlar), BMM tarafından teker teker seçilmektedir.
- Osmanlı *Meclis-i Mebusan*'nın (aristokratik bürokrat, vd. siyasal seçkinler) aksine BMM, toplumun farklı kesimlerinden (asker, sivil bürokrat, tüccar, çiftçi, ulema, vd. orta sınıf) temsilcilere yer vermektedir.

BMM'î çalışmalarına başladıktan 9 ay sonra 20 Ocak 1921 tarihinde Teşkilat-ı Esasiye Kanun'unu (1921 Anayasası: 23 madde halinde) kabul etmiştir. Osmanlı Devleti'nden kalan Kanuni- Esasi, Türkiye Devleti'nin ilk anayasası olan Teşkilat-ı Esasiye Kanun'u ile birlikte 1921 yılı boyunca yürürlükte kalmıştır. Zaten bu süreçte *Kanun-i Esasi*'nin maddeleri 1921 Anayasası tarafından “*zımnen ilga*” edilmiştir (Gözler, 2000: 48). 1921 Anayasası, kurucu iktidarın iradesini (Millet egemenliği, vatan bütünlüğü, ulusal bağımsızlık, vd.) taşımak ile birlikte cumhuriyetin ilanından önceki “*kurtuluş anayasacılığını*” temsil etmektedir (Tanör, 2018: 288). 1921 Anayasası'nda yer alan maddeler çok ayrıntılı olmayan ve anlaşılır yani “*çerçeve anayasa*” niteliktedir. 1921 Anayasasında yer alan maddelerin değiştirilme esaslarına dair herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Bu nedenle anayasa yapım tekniğine göre “*yumuşak anayasa*” olarak kabul edilmektedir. 1921 Anayasası ile iktidarın kaynağı Türk milleti ve iradesinin temsilcisi olan BMM'e geçmiştir. 1921 Anayasası maddi anlamda

¹⁰Meclis hükümet sistemlerinde devlet başkanlığı bulunmamaktadır. Ancak istisnai olarak İsviçre de meclis hükümeti sırasında var olan devlet başkanı devleti temsil eden dekoratif yetkilere sahip olmuştur (Tanör, 2018: 260).

bir anayasa olarak değerlendirilir iken şekilsel anlamda (kanunlar gibi kolay değiştirilebilir nitelikte olduğundan) anayasa olarak değerlendirilmemektedir (Gözler, 2000: 48). 1921 Anayasası'nda belirtilen idari örgütlenme “*aşağıdan-yukarıya*” doğru bir yönetim yapılanması geliştirmiştir. Ayrıca merkeziyet usulü sınırlı iken yerinden yönetim (âdem-i merkeziyet) ise asli hale getirilmiştir. Bu anlamda 1921 Anayasası ile yaşanan idari-örgütsel değişimler, Osmanlı-Türk idare geleneğinden çok farklı bir siyasal felsefenin ürünüdür (Tanör, 2018: 265).

Krizi demokrasi ile aşmak

Osmanlı Devleti'nden miras alınan anayasacılık birikimine karşın millî mücadele dönemi koşulları altında yeni kurulacak olan Türkiye Devleti'nin anayasal sisteminin nasıl olması gerektiğine dair hazır bir model yoktur. Bu koşullar altında birinci dönem TBMM tarafından hazırlanmış olan 1921 Anayasası, ortaya çıkış nedenlerini açıkça yansıtmakta (*occasio legis*) ve bu nedenle Dünya anayasacılık tarihinde kendine özgü (*sui generis*) bir yere sahiptir (Tanör, 2018: 287-288). 1921 Anayasası, modern anayasacılık tezleri (Siyasal liberalizm) bağlamında iktidarın sınırlandırılmasını sağlayan denge-denetim araçlarından olan “*kuvvetler ayrılığı*” ilkesi ile donatılmamıştır. Bu noktada 1921 Anayasası'nın “*kuvvetler ayrılığı*” yerine “*kuvvetler birliği*” ilkesine yer vermiş olmasında Rousseau'nun “*bölünmez egemenlik*” öğretisinin etkisini görmek mümkündür. Çünkü Rousseau'ya göre bölünmez nitelikteki millî egemenliğin birbirlerine bağlı olan organlar arasında bölüşülmesi söz konusu değildir (Hakyemez, 2003, 83). 1921 Anayasası'nda öngörülen hükümet sistemi, iktidarın anayasal olarak sınırlandırılması sorunsalından ziyade tarihsel süreç bağlamında değerlendirildiğinde, Birinci Dönem TBMM'nin “*kuvvetler birliği*” esasına göre çalışan bir “*meclis hükümeti*” oluşunun Kurtuluş Savaşı sırasında hızlı ve yerinde kararlar alınabilmesine olanak tanıdığı ve bu şekilde ulusal bağımsızlık mücadelesinin kazanılmasına önemli katkılar sağladığı görülmektedir (Hakyemez, 2003: 84). Dolayısıyla 1921 Anayasası, Birinci Dönem TBMM'nin iktidarını sınırlamaktan öte “*ulusal birlik*” ve “*kurtuluş*” için hazırlanmış bir “*ara dönem*” rejimini yansıtmaktadır (Tanör, 2018: 289). Demokratik temsil açısından “*çoğunlukçu*” bir yapıya sahip olan ve “*genel iradeyi*” (ulusal bağımsızlık, vatanın bütünlüğü ve millî egemenliğin hâkim kılınması) gözetilen Birinci Dönem TBMM, Rousseau'nun savunduğu “*parlamentonun üstünlüğü*” ilkesi doğrultusunda millet iradesi ile meclis iradesini bir kabul etmiştir (Hakyemez, 2003: 83). Bu noktada Millî Mücadele Döneminden Cumhuriyet'in ilanına kadar olan süreçte karşılaşılan krizler halkın rızasına dayanan katılımcı demokrasi ile aşılmıştır. Son olarak, çokuluslu bir imparatorluktan ulus devlete geçişte iktidar kaynağının Osmanlı hanedanının dan Türk milletine aktarılmasını sağlayan “*ulusal demokratik devrimin*” tarihsel işlevi: Millet ve temsilcisi olan TBMM'nin tek ve sınırsız güç haline getirilmesi olmuştur (Tanör, 2018: 288).

KAYNAKÇA

- Blaug, R. (2010). *How Power Corrupts: Cognition and Democracy in Organisations*. London: Palgrave Macmillan.
- Coşgun, U. (2015). Düünden Bugüne Anayasacılık. *Hukuk Gündemi Dergisi*. 2015(2), 24-29. Erişim adresi <http://www.ankarabarasu.org.tr/site/ankarabarasu/hgdmakale/2015-2/7.pdf>
- Gönenç, L. (2010). *Anayasa Çalışma Metinleri 2: Yasaların Anayasaya Uygunluğunun Denetimi ve Anayasa Yargısı*. Ankara: Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı Yayınları. Erişim adresi https://www.tepav.org.tr/upload/files/1295967249-5.Yasalarin_Anayasaya_Uygunlugunun_Denetimi_ve_Anayasa_Yargisi.pdf
- Gözler, K. (2000). *Türk Anayasa Hukuku*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Gözler, K. (2004). *Anayasa Hukukuna Giriş*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Gözler, K. (2018). *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*. (19. Baskı). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Gözler, K. (2019). *Türk Anayasa Hukukuna Giriş*. (15. Baskı). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Hakyemez, Ş., Y. (2003). Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışı, Rousseau ve Türk Anayasaları Üzerindeki Etkisi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 52(4). https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000000500
- Hardt, M. ve Negri, A. (2015). *İmparatorluk*. (Çev. A. Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Heywood, A. (2015). *Siyasal İdeolojiler*. (Çev. L. Köker). Ankara: BB101 Yayınları.
- Himmelfarb, G. (Ed.). (1949). *Essay on Freedom and Power*. (2th ed.). Boston: The Beacon Press. Erişim adresi https://cdn.mises.org/Essays%20on%20Freedom%20and%20Power_3.pdf
- İnan, A. A., (2000). *Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Kaya, B. S., (2015). Hukuk Devleti, Demokrasi ve Anayasacılık Ekseninde Anayasa Yargısı ve Yargısal Aktivizm. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 19(3), 355-401. Erişim adresi http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/19_3_11.pdf
- Parla, T. (2011). Anayasalar ve Kurucu Meclisler Üzerine Bazı Karşılaştırmalı Notlar. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*. 38(3-4). Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/pub/iuifm/issue/830/9082>
- Tanör, B. (2018). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*. (31. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Wallerstein, I. (2012). *Liberalizmden Sonra*. (Çev. E. Öz). İstanbul: Metis Yayınları.

TBMM'NİN AÇILIŞININ 100. YILI ANISINA
KÜTAHYA DURLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU

“MİSAK-I MİLLİ OTURUMU”

14 Mayıs 2020 - Perşembe

MİSAK-I MİLLİ OTURUMU	OTURUM BAŞKANI: DOÇ. DR. Ü. GÜLSÜM POLAT
-----------------------	--

SAAT	ABD/ASD	BİLDİRİ SAHİBİ	BİLDİRİ BAŞLIĞI
------	---------	----------------	-----------------

11:30 - 12:30	TARİH	GÖKÇE YAVUZ	TBMM ZABIT CERİDELERİNDE DURLUPINAR MEYDAN MUHAREBESİ
	TARİH	ASLI AYDINÖZ	19.YÜZYILDA BALKANLARDA RUSYA FAALİYETLERİ
	TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI	SENA DURGUT	XIX. YÜZYIL KLASİK TÜRK EDEBİYATI ŞAIRİ YOZGATLI HÜZNİ DİVANI BAĞLAMLI DİZİN İŞLEVSEL SÖZLÜĞÜ VE TABDİZ PROJESİ ÜZERİNE
	TARİH	SEVCAN KARABIÇAK	ALİ BEY İSYANI'NDAN ÖNCE MİSİR'DA İKİ FIRKA: KASIMIYYE VE ZÜLFİKARIYYE

TBMM ZABIT CERİDELERİNDE DUMLUPINAR MEYDAN MUHAREBESİ

Gökçe YAVUZ, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, KÜTAHYA
gokceyavuz8@gmail.com

ÖZET

19 Mayıs 1919 günü Mustafa Kemal Atatürk'ün Samsun'a çıkışı ile başlayan Türk İstiklal Harbi 26 Ağustos 1922 Büyük Taarruz ve arkasından 9 Eylül 1922 İzmir'in Yunan işgalinden kurtarılması ile 18 Eylül 1922'ye kadar devam muharebe dönemi sona ermiş, artık anlaşmalar dönemi başlamıştır. Türk milleti, vatani savunmak ve korumak için sadece silahla değil, aynı zamanda siyasi olarak da çeşitli mücadelelere girişmiştir. Muharebeler dışında bu mücadelelerden biriside 23 Nisan 1920'de T.B.M.M açılması olmuştur. Gerek cephedeki faaliyetleri yönetmek gerekse ülkenin diğer sorunlarına acil çözümler getirmek yeni açılan meclisin asıl görevini oluşturmuştur.

Bu çalışmanın asıl konusu, 1919-1922 tarihleri arasında gerçekleşen Türk İstiklal Harbinin dönüm noktalarından birini oluşturan 26 Ağustos 1922'de Afyon Kocatepe'den başlayarak Büyük Taarruzun bir uzantısı olan 30 Ağustos 1922 Dumlupınar (Başkumandan) Meydan Muharebesinin mecliste nasıl yansıdığı, muharebe hakkında milletvekillerinin düşüncelerinin ne olduğu ve mecliste alınan kararların cepheye nasıl yansıdığı T.B.M.M Zabıt Cerideleri ışığında değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dumlupınar, TBMM, Mustafa Kemal, Türk İstiklal Harbi, Büyük Taarruz

GİRİŞ

1914-1918 yılları arasında yapılan Birinci Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti ve İtilaf Devletleri arasında 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Antlaşması imzalandı. Antlaşmanın 7. Maddesi gereği İngilizler, antlaşmadan birkaç gün sonra Musul'u işgal etti. Kasım 1918'e gelindiğinde ise İtilaf Devletleri 7. ve 24. Maddeye dayanarak ülkenin çeşitli yerlerinde işgale başladı (Öztürk,2005 (30): 273).

Ülke içerisinde bulunan etnik gruplar toprak istekleri ile gündeme geldi. Ermeniler ve Doğu Karadeniz Rumları da, Pontus Rum Cemiyeti eylemini başlattı. Eylem, Trabzon Muhafaza-i Hukuk Cemiyetine bağlı yerel güçler tarafından direnişle karşılandı. Bunun üzerine "Karadeniz Rumlarının katliam tehditleri ile karşı karşıya kaldıkları" söylentisi yayılarak itilaf Devletlerinden yardım talep edildi. İtilaf Devletleri bu olayları bahane ederek, Calthorpe imzasıyla Nisan 1919'da İstanbul hükümetine bir nota vererek asayişin sağlanmadığı takdirde işgallerin başlayacağını bildirdi. İstanbul Hükümeti, Damat Ferit Paşa'nın tavsiyesi ve Padişah Vahdettin'in onayı ile tam yetkili olarak 30 Nisan 1919'da Mustafa Kemal'i Dokuzuncu Ordu Müfettişliğine tayin etti. Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkması ile başlayan mücadele akabinde kongreler düzenlendi, Milli Mücadele yararlı cemiyetler vasıtasıyla halka duyuruldu ve halk teşkilatlandı, T.B.M.M açıldı, askeri mücadeleler Doğu, Güney ve Batı Cephelelerinde hız kesmeden devam etti (Yalçın S,2011: 198, 204).

15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali ile batı cephesinde mücadeleler başlamıştır. İlk muharebe I. İnönü muharebesi oldu. Muharebe sonucunda Londra Konferansı düzenlendi ancak İtilaf Devletleri Türk heyetinden yapılan tekliflerin karşılığını almadan Yunan ordusu II. İnönü muharebesini yaptı. Yunan kuvvetleri 31 Mart'ı 1 Nisan'a bağlayan gece geri çekilmek zorunda kaldı (Yalçın D,2009: 277-278). 8-15 Nisan 1921 tarihinde gerçekleşen Aslıhanlar-Dumlupınar Muharebesi ile Afyon Türk kuvvetlerinin eline geçti ve Güney cephesi kaldırılarak 3 Mayıs 1921'de Batı cephesine bağlandı(Görgülü, 1999: 96). Kütahya-Eskişehir Muharebelerinden alınan yenilgi üzerine Türk kuvvetleri Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilmek zorunda kaldı. 4 Ağustos 1921 tarihinde Meclis gizli toplantısında Mustafa Kemal Paşa'nın ordunun başına geçmesi konuşuldu. Alınan kararlar neticesinde Mustafa Kemal Paşa'ya Başkomutanlık unvanı verildi. 7-8 Ağustos günlerinde Mustafa Kemal Paşa Tekalif-i Milliye Emirlerini çıkardı. Böylece ordunun ihtiyaçlarının giderilmesi amaçlandı (Tansel, t.y.: 106-108). Tüm hazırlıklar tamamlanınca 12 Ağustos 1921'de Mustafa Kemal Paşa ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa Polatlı'ya geçtiler, 14 Ağustos günü Yunan hücumuyla başlayan Sakarya Meydan Muharebesi 23 Ekim gününe kadar devam etti. Türk ordusunun zaferiyle sonuçlanan bu muharebede geri çekilme durduruldu, Ankara Yunan işgali tehlikesinden kurtuldu ve Büyük Taarruzun ölü açılmış oldu(Yalçın S., 2011: 261-262).

1.Büyük Taarruz ve Dumlupınar (Başkomutan) Meydan Muharebesi'nin TBMM Zabıt Ceridelerinde Yansıması

23 Ekim 1921'de Sakarya Meydan Muharebesi'nin zaferle sonuçlanması ardından taarruz hazırlıkları konuşulmaya başlandı. Daha önceden hazırlanan Sad Planında bazı değişiklikler meydana geldi. Yeni plana göre, kuşatma kanadının Uşak'a kadar uzanmayarak Afyon'un güney batısında yapılması idi. Kuvvet sayısı 10 tünden 12 tümene çıkarıldı. Mustafa Ke-

mal Paşa, Konya'ya gelen General Townshend'le görüşmek için Ankara'dan ayrılarak 27/28 Temmuz'da Akşehir'de İsmet Paşa, Fevzi Paşa ve başka bazı paşalarla görüşti. Bu toplantıda taarruz hazırlıklarının 15 Ağustos'ta bitirilmesi kararlaştırıldı (Türk İstiklal Harbi, 1995: 19). Yapılan hazırlıklar sonucunda, 26 Ağustos 1922 günü Mustafa Kemal Paşa, Fevzi Paşa, Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa ve Birinci Ordu Komutanı Nurettin Paşa Kocatepe'dedir. Türk ordusu saat 4.30'da topçu ateşiyle savaşı başlattı.(Tansel, t.y.: 161). Mustafa Kemal Paşa'nın İcra Vekilleri Heyet-i Reisi Rauf Bey'e yazmış olduğu telgrafta Afyon'un güney cephesinde Kalecik Sivrisi-Belentepe-Tınaztepe-Kırcarslan güneyindeki tepelerin zaptolunduğu, düşmanın her taraftan muharebe meydanına trenle ve otomobil ve piyade olarak geldiği geç vakte kadar taarruzun devam ettiği ve yanında taarruza devam edileceği bildirildi (İstiklal Harbi İle İlgili Telgraflar, 1994: 111).

27 Ağustos günü taarruzları sonucunda Yunanlılar Teperoglan Gediğinden Afyon doğu ve güneyine kadar olan muntikalardan atıldılar. Ancak Toklusivrisi muntıkası Yunanlıların ellerinde kaldı. Afyon doğusunda bulunanlar Hamam, Afyon güneyinde kalanlar Afyon-Altıntaş yolu üzerinden Resulbaba tarafına gittiği görüldü. Eskişehir bölgesi hariç bütün mevziler Türk ordusunun eline geçti(Türk İstiklal Harbi, 1995: 154). İki günden beri devam eden muharebenin seyrini bildiren Mustafa Kemal Paşa'nın Telgrafı İstanbul Milletvekili Dr. Adnan Bey tarafından Mecliste okundu. Telgrafta,

“T. B. M. Meclisi Riyaseti Celilesine”

“İki gündür bilâinkita devam eden muharebat neticesinde düşmanın Afyon Karahisarı mevazı ıskat ve Afyon Karahisarımız istirdad olunmuştur. Üsera, ağır ve hafif top, mühimmat ve her nevi malzemeden ganaim çoktur. Düşmanın mütaaddit mevaziinin her biri birkaç hattan mürekkeb olduğundan kutaamız birçok müstahkem hatları mütaakiben ıskat mecburiyetinde bulunmuştur. İstihzaratımız her nevi vesaiti fenniye ve mevani fer'iyeye ile teşhiz ve 'takviye edilen düşman mevaziinin bazan bir saatten az bir zaman zarfında ıskatını temin ettiği gibi asker ve zâbitanımız müsellemi cihan olan havariki besalet ve şecaati bu defa dâhi tezahür ve teyyüt etmiştir. Kumandanlarımızın sevk ve idarede düşman kumanda heyetine faikiyeti bariz bir surette mütecellidir. Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularının müstesna kıymet ve kabiliyeti sebebiyle Meclisi Aliyi tebrik ederim.”

Mustafa Kemal, 27.08.1922

Okunan telgraf sonucunda mecliste alkış sesleri ve Allah Muvaffakiyet ihsan buyursun sesleri yükseldi. İcra Vekilleri Heyeti Rauf Bey Rus ve Azerbaycan Elçilerinin ordumuzun zaferinden dolayı meclisi tebrik ettiklerini söyledi. Antalya Milletvekili Hamdullah Suphi Bey Başkumandan Paşa'ya ve orduya meclis namına teşekkür yazılması teklifinde bulundu. Hakkari milletvekili Mazhar Müfit Bey'in harbin başlaması ve Afyonkarahisar'ın ele geçirilmesi dolayısıyla ordumuzun kumandan, bey, zabitan ve efradın meclisin selamlarıyla başarı temennilerini bildirmesine dair okuduğu belge meclis tarafından kabul edildi(TBMM ZC, D.1, C.22, B.92 (28.08.1922): 368-369).

İki günden beri devam eden muharebeler neticesinde düşman Eskişehir-Döğer-Dumlupınar hattı üzerinden savunmaya geçmesi mümkün olduğu için düşmanı bu mevzide yenmek üzere Birinci Ordu Komutanı 28 Ağustos'ta taarruza geçti. Balmahmut istasyonunda bir Yunan

Tümeni yenildi ve diğer Yunan kuvvetleri kuzeye çekildi. 29 Ağustos'ta ordular, Ulucak-Hamurköy-Çalköy-Aslıhanlar üzerinden Dumlupınar'a gitmek isteyen ordunun yolunu kesti(-Tansel, t.y.: 165-166).

30 Ağustos'ta Yunanlıların 5 tümeninin Kızıltaş Deresinden başka gidebilecekleri yer kalmadı. Ancak bu bölgede de Türk Süvari Birliği bulunmaktaydı. Düşmanın 5 tümeni tamamen sarsılmış durumda idi. Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, İkinci Ordu ve Süvari kolordusu karargâhına, Mustafa Kemal Paşa ismi Birinci Kolordu Karargâhına gitti. Karargâha giden Mustafa Kemal Paşa taarruzu Zafertepe'den yönetmekteydi. Düşman ordusunun büyük bir kısmı imha edildi. Kaçmayı başaran Yunan askerleri İzmir istikametine doğru panik bir halde kaçtı(Tansel, t.y.:166-168; Görgülü, 1999: 111).

31 Ağustos günü Çalköy'de Mustafa Kemal Paşa, Fevzi Paşa ve İsmet Paşa buluşarak genel durum hakkında görüşmeler yaptılar. Düşmanın 5 Tümeni imha veya esir edildi. Geri çekilmeye başlayan düşman kuvvetlerini gören Mustafa Kemal Paşa 1 Eylül'de Dumlupınar'dan şu emri verdi (ATASE, ATAZB 46/9ab):

“Garp Cephesi Kumandanlığına”

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Orduları!”

“Afyonkarahisar-Dumlupınar Büyük Meydan Muharebesinde zalim ve mağrur bir ordunun anasırı asliyesini inanılmayacak kadar az bir zamanda imha ettiğimiz büyük ve necip milletimizin fedakarlıklarına Layık olduğunuzu isbat ediyorsunuz. sahibimiz olan büyük türk milleti istikbalinden emin olmaya haklıdır. Muharebe meydanlarındaki maharet ve fedakarlıklarınızı yakından müşahede ve takip ediyorum milletimizin Hakkındaki takdirlerine delalet etme vazifemi mütevaliyen ve mütemadiyen ifa edeceğim. Baş kumandanlığa teklifatta bulunulmasını cephe kumandanlığına emr ederim. Bütün arkadaşlarımın Anadolu'da daha başka meydan muharebeleri verileceğini nazır-ı dikkate alarak ilerlemesini Ve herkesin kuvay-ı asliyesini ve yiğitliğini ve menabi-i celadet ve himmetini müsabaka ile ibzale devam eylesin taleb ederim.

Ordular! İlk Hedefiniz Akdenizdir. İleri!

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi

Başkumandan

Mustafa Kemal”

Bu emir sonrasında Türk ordusu vatanın tamamını Yunan işgalinden kurtarmak amacıyla hareket etti. Uşak, tarafına kaçan Yunanlılar art arda gelen taarruzla imha edildi. Kütahya, Eskişehir ve Uşak kurtarıldı. Bu haberini meclis ikinci reisi olan Adnan Bey 2 Eylül günü meclis toplantısında ordunun Eskişehir'e girdiğini duyurdu. Bu duyurunun üzerine yine aynı toplantıda İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Bey 1-2 Eylül gecesi Mustafa Kemal Paşa'nın Uşak'ı ele geçirdiğini duyurdu(TBMM ZC, D.1, C.22, B.92 (02.09.1922): 466-467). 2 Eylül'de Yunan ordusu askerleri ve komutanları General Trikopolis ve Diyenis esir edildi. Manisa ve çevresinden sonra 9 Eylül'de Türk ordusu süvarileri İzmir'i Yunan işgalinden kurtardı. Bursa, Mudanya ve Çeşme'nin de ele geçmesi ile 18 Eylül 1922 günü Büyük Taarruzun askeri safhası sona erdi. Böylece 26 Ağustos 1922 günü başlayan Büyük Taarruz 18 Eylül 1922 günü son bulmuş oldu(Tansel, t.y.:169; Üçüncü ve Sarısaman,2016, 9/25: 306-307).

2. 30 Ağustos 1922 Sonrası Meclise Gelen Tebrik Telgrafları, Yapılan Terfiler ve Verilen Takdirnameler

30 Ağustos tarihli meclis zabıt ceridesinde, İcra Heyeti Vekilleri Reisi Rauf Bey Afgan ve İran elçilerinden gelen zafer tebriklerini bildirdi. Meclis adına teşekkür beyanını ilettiğini söyledi. Meclis Reisi ise Afyonkarahisar'ın işgali dolayısıyla Akşehir Müdafaa-i Hukuk Riyasetiyle Karaağaç belediyesinden gelen tebrik telgrafları okudu ve bu telgraflara cevap verildi(TBMM ZC, D.1, C.22, B.93 (30.08.1922): 409).

2 Eylül tarihli meclis zabıt ceridesinde meclis reisi, Isparta Mebusu Hüsnü Efendiden, Bolu Müdafaa-i Hukuk Riyasetinden, Sivrihisar'dan Eskişehir mutasarrıflığından, Konya'da Mir-liva Ali İhsan Paşadan, Göynük Kaymakamlığından, Muş Müftülüğünden, Aydın Mebusu Esad Efendiden, Boyabat Belediye Riyasetinden, Darende Kaymakamlığından ve Tokat Müftülüğünden gelen tebrik telgrafları okunarak cevap yazıldı(TBMM ZC, D.1, C.22, B.95 (02.09.1922): 462).

4 Eylül tarihli meclis toplantısında Mustafa Kemal Paşa'nın 2 Eylül tarihinde yazdığı telgraf okundu. Telgrafta;

“M. Meclisi Riyaseti Celilesine

26 Ağustos 1338 den 31 Ağustos 1338 tarihine kadar Afyon Karahisar, Dumlupınar Meydan muharebelerinde fevkalâde hizmetleri mesbuk olan zevatı âtiyenin Kanunu mahsus mucibince Türkiye Büyük Millet Meclisi takdirnamesiyle taltifleri hususunda muamele-i lâzimeni ifa buyurulmasını rica ve peyderpey gelecek inhalar üzerine bu baptaki teklifâtın mabadını ayrıca yazacağımı arz eylerim.

M. Meclisi Reisi Başkumandan Mustafa Kemal

Mirliva Kâzım Paşa Hazretleri,

Miralay Osman Nuri Beyefendi,

Miralay Âşir Beyefendi,

Miralay Alâeddin Beyefendi,

Kaymakam Edhem Beyefendi.”

Bu telgrafa nazaran Müdafaa-i Milliye Vekili Kazım Paşa kimlerin takdirname ve terfi aldığını açıkladı. Buna göre, Nureddin, Yakub Şevki Paşalar Ferikliğe; İzzeddin, Kemaleddin, Asım Kâzım, Kâzım, Mürsel beyler Mirlivalığa; Naci, Halis, Salih, Halid, Devriş, Zeki, Subhi, Kemal, Naci, Zihni, Ahmed Hulusi beyler Miralaylığa; Tefvik, Hüseyin Vehbi beyler Kaymakamlığa; Fazıl Efendi Binbaşılığa terfi etmişlerdir. Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa Müşirliğe; Garb Cephesi Kumandanı İsmet Paşa da Ferikliğe terfi etmişlerdir. Fahrettin Paşa, İbrahim ve Nazım Beyler daha önceden terfi aldıkları için bu terfilerden mahrum oldular (TBMM ZC, D.1, C.22, B.96 (04.09.1922): 472)

4 Eylül günü mecliste konuşulan başka bir hususta, Trabzon'da Heyeti Tahkikiye Reisi Bursa Mebusu Fehmi Efendi ve rüfekası tarafından, Adana'da Amasya Mebusu Ömer Lûtfi Beyden, Elâziz'de Mebus Muhiddin Beyden, Akdağ madeninde Yozgat Mebusu Rıza Beyden, Akdağ madeni Müftü ve Belediye Reisi Hacı Mahmud Nedim Efendilerden, Gene Mebusu Şeyh Fikri

Efendi tarafından, Antalya'da Türk Ortodoksları namına Reisi Ruhani tarafından, Yalvaç'ta Isparta Mebusu Hafız İbrahim Efendiden, Zonguldak Belediye Reisi Fehmi Beyden, Denizli Müdafaai Hukuk Reisi ve Müftüsü Ahmet Hulusi efendilerden, Gaziantep (Belediye Reisi, Müftü ve Müdafaai Hukuk Reisi beylerden, Ortepe Belediye Reisi Vekili Eşref Beyden, Behisni Belediye Reisi ve Müdafaai Hukuk Reisi beylerden, Kastamonu Mektebi Sultani talebesi namına Fikret Efendiden, Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşadan, Karaköse'de On Birinci İhtiyat Alayı Reisi Abdülmecid Efendiden, Erzurum Belediye Riyasetinden gelen tebrik telgrafları oldu. Yine bu tebriklerin içerisinde Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Bey'in ordunun başarısı üzerine Erzurum Belediyesine gönderdiği dua ve selamlarının karşılığında Erzurum Belediyesinden gelen tebrik telgrafta vardır(TBMM ZC, D.1, C.22, B.96 (04.09.1922): 482).

6 Eylül tarihli gizli oturumda, İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Bey, Erkan-ı Harbiye Umumiye Vekili Fevzi Paşa'dan aldığı şifreli telgraf suretini meclise takdim etti. Surette;

“Heyeti Vekile Riyasetine: Afyonkarahisar, Dumlupınar Büyük Meydan Muharebesinde düşman orduyu aslisinin imha safhasını teşkil eden 30 Ağustos 1338 Muharebesi Aslıhanlar, Çal, Eminören muntkasında ve Çalköy şarkında bizzat birinci hatta, on birinci fırka nezninde bulunan Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin nezareti tahtında cereyan ve netice-i katiyeye iktiran eylemiştir. Bu muharebe harbin cereyanı umumisini mukaddes davamız lehine katiyetle tebdil etmiş ve Trikopolis ve Anesti gibi en büyük kumandanları başlarında olduğu halde, düşman, orduyu aslisinin enkazı tarumarını mütemadiyen; her taraftan kâtaatımızın ağışu teslimiyetine atmıştır. Ordularımız için bir hatıra-i tarihiye olmak ve Başkumandanımıza muhabbet ve merbutiyet ve lâyetezelzel itimadımıza yeni bir delil teşkil etmek üzere Mezkûr 30 Ağustos 1338 muharebesine Garp Cephesince Başkumandanlık muharebesi adı verilmiştir. Arzi malumat eder ve keyfiyeten Meclisi Millimizin de haberdar edilmesi ve maruzatının şimdilik neşredilmemesini rica ederim efendim.”

“Erkâm Harbiye Umumiye Reisi Fevzi”

Bu telgrafa göre, 30 Ağustos Günü meydana gelen Afyonkarahisar-Dumlupınar Büyük Meydan Muharebesi Başkumandanlık Muharebesi adını almıştır(TBMM GCZ, D.1, C.3 (06.09.1922): 746-747).

7 Eylül tarihinde, Mustafa Kemal Paşa'nın göndermiş olduğu telgrafa nazaran, 26 Ağustos 1922'den 31 Ağustos 1922'ye kadar savaşta mücadele eden pilotlara takdirname verilmesi görüldü. Görüşmeler sonucunda, Garp Cephesine mensup Rasit Yüzbaşı Zeki Efendi, Garp Cephesine mensup Rasit Yüzbaşı Sami Efendi, Garp Cephesine mensup Rasit Yüzbaşı Nafiz Efendi, Garp Cephesine mensup Râsıt Mülâzimievvel Sıdkı Efendi, Garp Cephesine mensup Sivil Pilot Halim Efendi, Garp Cephesine mensup Sivil Pilot Vecihi Efendi, Garp Cephesine mensup Sivil Pilot Hayri Efendi, Garp Cephesine mensup Sivil Pilot Basri Efendi, Garp Cephesine mensup Sivil Pilot Mükerrer Efendi, Garp Cephesine mensup Sivil Pilot Fehmi Efendi, Garp Cephesine mensup Sivil Pilot İhya Efendilere takdirname verildi (TBMM ZC, D.1, C.22, B.98 (07.09.1922): 535-536).

16 Eylöl tarihindeki toplantıda, Heybeliada'da, Tedrisatı Bahriye Müfettişı Abdürrahim Beyden, Arabsun Müdafaa-i Hukuk ve Belediye riyasetlerinden, Dersaadet ve Bilâdı Selâse'de yeni teşekköl eden Hamal Esnafı Cemiyeti Heyeti idaresi ve azalarından, Buldan'da Denizli Mebusu Ömer Hecîb Beyden, Narman Kazası ahalisi namına Belediye Riyaseti ve Müdafaa-i Hukuk Riyasetinden, Kars'ta Erzincanlı Tefvik Efendiden, Aydın Mebusu Esad Efendiden, Kângırı Müdafaa-i Hukuk ve Belediye riyasetlerinden, Samsun'da Ermeni Cemaatinden, Kocamus-tafapaşa'dan, Leblebici köşesinde Saki Murad Babadan, İstanbul amelesi namına Reis İsmail Hakkı ile Zaro Ağadan, Kastamonu Vilâyet Encümeninden, Çorum Mutasarrıflığından, Ordu Mutasarrıflığından, Çaycuma Belediye Riyasetinden, Göztepe'de Hurşid Paşadan, Antalya'da Ortadoks Cemaatinden, Şam'da Dava Vekili Musa Kazım Efendi ile rüfekasından, Yedinci Fırka Kumandanlığından, Bolu Mutasarrıflığından, Halep'de Kaymakam Şakir Beyden, Çal Kaymakamlığından, Elâziz Belediye Riyasetinden, Maraş Mebusu Tahsin Beyden, Elâziz Mebusu Fezyi Beyden, Seydişehir Müftülüğünden, Sivas Esnaf Cemiyetinden, Balâ Müdafaa-i Hukuk Riyasetinden, Koçhisar Belediye Riyasetinden, Şarki Karaağaç Kaymakamlığından, Mersin Mutasarrıflığından, Araç Kaymakamlığından, Amasya'da Seyid Mehmed'ül-emin'den, İnebolu Belediye Riyasetinden, Köyceğiz Belediye Riyasetinden, Buldan Belediye Riyasetinden, Iskilib'de Sivas Vali esbaki İsmail Kemal Beyden, Cide Müftülüğünden gelen tebrik telgrafları okundu(TBMM ZC, D.1, C.22, B.103 (16.09.1922): 53).

SONUÇ

Mondros Antlaşması sonrası Anadolu'nun işgali süreci başlamıştır. Türk Milleti bu süreci 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkması ile İstiklal mücadelesine dönüştürdü. 23 Nisan 1920'de açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi bu mücadelenin temelini oluşturdu. Bu sayede güçlü bir birlik içerisinde olan Türk Halkının zafere ulaşması çokta zor görünmüyordu. Milletvekillerinin aldığı kararlar cephede uygulandı. Meclis, askeri faaliyetler dışında ülkenin başka sorunlarının da görüşüldüğü bir yer haline geldi. 26 Ağustos 1922 günü başlayan Büyük Taarruz zaferi ve arkasından 30 Ağustos'ta yapılan Dumlupınar Muharebesi mecliste gün gün konuşuldu. Cephe hakkında ki bilgiler, Başkomutan Mustafa Kemal Paşa ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa tarafından meclise telgrafla bildirildi. Meclis, bu telgraflar doğrultusunda cephe hakkında bilgi sahibi oldu. Mecliste sadece savaşın gidişatıyla ilgili değil aynı zamanda ordunun kazandığı zaferler neticesinde çeşitli ülkelerden ve yine ülke içerisinde çeşitli kişilerden gelen tebrik telgrafları ile savaşta yararlılık gösterenlere verilen takdimeler ve terfilerde meclisin konusunu oluşturdu.

KAYNAKÇA

ATASE, ATAZB 46/9ab

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. (1994). *İstiklal Harbi İle İlgili Telgraflar*. Ankara.

Görgülü, İ. (1999). *Ana Hatlarıyla Türk İstiklal Harbi*. İstanbul: Kastaş.

Öztürk, C. (2005). Mondros Mütarekesi. TDV *İslam Ansiklopedisi*, 30: 271-273.

Tansel, S. (t.y.). *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar Cilt 4*. Ankara: MEB.

TBMM GCZ, D.1, C.3, (06.09.1922)

TBMM ZC, D.1, C.22, B.92 (28.8.1922)

TBMM ZC, D.1, C.22, B.93 (30.08.1922)

TBMM ZC, D.1, C.22, B.95 (02.09.1922)

TBMM ZC, D.1, C.22, B.96 (04.09.1922)

TBMM ZC, D.1, C.22, B.98 (07.09.1922)

TBMM ZC, D.1, C.22, B.103 (16.09.1922)

Türk İstiklal Harbi II. Cilt Batı Cephesi 6. Kısım 2. Kitap Batı Cephesi (1-31 Ağustos). (1995).
Ankara: Genelkurmay.

Üçüncü, U. & Sarısamam, S. (2016). Arşiv Belgelerine Göre Büyük Taarruz. *Tarih Okulu Dergisi*, 9(25): 269-310.

Yalçın, D. (2009). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*. Ankara: Atatürk Araştırmaları Merkezi.

Yalçın, S. (2011). *Türk İnkılap Tarihi ve Atatürk İlkeleri*. Ankara: Berikan.

19.YÜZYILDA BALKANLARDA RUSYA FAALİYETLERİ

Aslı AYDINÖZ, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Kütahya
asliaydinoz@hotmail.com

ÖZET

Rusya'nın Balkanlar üzerindeki egemen güç olma isteği 1699 Çar Petro'ya kadar dayanmaktadır. Bu süreç itibariyle Karlofça Antlaşması'ndan sonra Rusya, Balkan coğrafyasına misyonerler göndermeye başlamıştır. Balkan coğrafyasında etkili olma süreci ise Eflak-Boğdan savaşından sonra artış göstermektedir. Rusya'nın Balkan hedefleri (Panslavizm) doğrultusunda hareket etmesi Osmanlı Devleti ve Avrupa ile arasının açılmasına sebep olmuştur.

Bu çalışmamızda 19.yüzyıl boyunca Rusya'nın milliyetçilik akımını kullanarak, bağımsız devletler kurmak isteyen Balkan milletleri üzerinde izlediği Panslavist siyaseti, çıkan ayaklanmalar ve Rusya'nın ne şekilde desteklediğini, genel olarak Balkan yarımadasındaki faaliyetlerini inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: 19.yüzyıl, Balkanlar, Rusya, Panslavizm, Slav

GİRİŞ

Rusların sıcak denizlere inme politikası Deli Petro olarak bilinen Çar I. Petro ile başlamaktadır. Çar, Osmanlılardan Azak Kalesi'ni (1696) aldıktan sonra Karadeniz boylarını ele geçirmek, İstanbul'u alıp Akdeniz'e inmek gibi vazgeçilmez bir politika takip etmiştir. Bu amacına ulaşabilmek için Karadeniz'de donanma oluşturmak, Balkanlardaki Slav kökenli Hıristiyanları ayaklandırarak kendi amacına yönelik olarak kullanmak ve böylece İstanbul'u ele geçirerek Akdeniz'e yani sıcak denizlere inerek dünya siyasetinde söz sahibi olabilmek için her türlü fırsatı kullanmıştır. Bu amacına ulaşmak için; 1699 Karlofça Antlaşması'ndan sonra Slav kökenli Balkan Hıristiyanları ve etnik unsurlar arasına misyonerler gönderdi. Sırlar, Bulgarlar ve Rumlar arasında Türklere karşı ayaklanma fikirleri aşılama başladı (Şentürk, 1992: 74). Ayrıca Rusya'nın Panslavist emelleri Çar Deli Petro'ya dayandırılmaktadır. Panslavizm, Orta ve Doğu Avrupa'da yaşayan Slavların ortak etnik geçmişinin kabul edilmesini ayrıca bu Slavlar arasında kültürel ve siyasal birlik sağlanmasını amaçlayan bir hareket olarak 19. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkmıştır. Bu yüzyılın ortalarından sonra gelişmeye başlayan Panslavizm, 1870'lerden itibaren Batı Avrupa siyasi çevrelerinde Slav ırkına mensup kavimlerin Rusya'nın yönetiminde birleşmesi olarak algılanmıştır (Kurat, 1953: 242). Genel bir değerlendirme yapacak olursak Panslavizm'i üç başlık altında toplayabiliriz;

a) Doğu'da yeni fetihlerle Rusya'nın yayılması.

b) Rusya'nın himayesinde olan ırkları Ruslaştırma ve benliğinden uzaklaştırma.

c) Rusya dışında kalan Slav topluluklarını Rusya'ya bağlamak (Karal, 1988: 55). Özellikle üçüncü madde konumuz ile ilgili önem arz etmektedir. Bu madde direkt olarak Osmanlı Devleti'ni hedef almıştır. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi bu başlangıç Çar Deli Petro zamanına dayanmaktadır. 1774'e geldiğinde ise Küçük Kaynarca Antlaşması'yla Avrupa ve Osmanlı Devleti arasında Bulgaristan sınır olmuştur ve böylece Bulgaristan Rus ordularının geçiş noktası olmuştur. Ayrıca Ruslar, Osmanlı Devleti'ndeki Ortodoksları koruma imkânı elde etti. Kendilerini Ortodoksların hamisi (koruyucusu) olarak öne çıkarmışlar ve faaliyetlerinin temellerini bu söyleme dayandırmışlardır.

1-Rusya'nın Siyasi ve Sosyal Faaliyetleri

19. Yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti'yle savaştan Rusya, özellikle Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarındaki milliyetçi isyanlardan ve Slavlar üzerindeki etkisinden yararlanmıştır. Balkanlar'da yaşayan Slav kökenli milletleri kışkırtarak ve millî duygularının uyanmasına sebep olarak onların Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etmelerine neden olmuştur. 1875 Hersek, 1876 Bulgaristan ve Selanik ayaklanmaları, 1876 Karadağ-Sırbistan Savaşı Rusya'nın bu politikasının bir sonucudur. Bunu yaparken sadece Panslavist casusların kışkırtmalarından yararlanmamış, neredeyse tüm yüzyıl boyunca onların her türlü düşünsel ve eğitim faaliyetlerine de parasal yardımda bulunmuştur.

Rusya, 19. Yüzyılın başlarından itibaren Büyük Slav Devleti kurmak, İstanbul ve Boğazları ele geçirerek sıcak denizlere ulaşıp Balkanlarda kendisine bağlı küçük uydu devletler kurabilmek için sık sık plan ve projeler hazırlamıştır. Bu noktada çıkarları, Avrupalı diğer devletlerle, özellikle de İngiltere'yle çatışmıştır. Avrupalı hiçbir devlet, güçlü bir devletin Osmanlı Devleti üzerinde tek başına etkili olmasını istemiyordu. Rusya, İngiltere ve Fransa arasındaki Doğu

Siyaseti rekabeti 1856 Kırım Savaşı'na yol açmıştır ki bu savaş, bir kırılma noktasıdır. Bu tarihten sonra Rusya'nın Balkan milletleri üzerindeki Panslavist faaliyetleri yoğunlaşmış ve sistemli bir hale gelmiştir (Kara, 2016: 678-679). Rus misyonerler ve ajanlar, kılık değiştirerek, takma isimlerle Osmanlı topraklarında dolaşıp Hıristiyanların Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etmelerini amaçlayarak milletlerin kendi aralarında toplanmalarını veyahut Slav çatısı altında toplanmaları için kışkırtıyordu. Her türlü imkanı bu hususlara yönelik kullanıyorlardı. Balkanlardaki Rus ajanlar asi çeteleri koruyor ve planlarına destek oluyor iken Hıristiyan halkıda eşkıyalığa sevk ediyorlardı. Rusya'nın Balkanlardaki ajanları vasıtası ile faal surette tahrikata gösteren deliller vardır fakat Rusların etkisini yalnızca ajanları sayesinde yaptığı tahribata bağlamak doğru değildir. Çarlığın ortodoksluk siyaseti, Osmanlı Devleti ile yaptığı Balkan savaşları, Romanya, Yunanistan, Sırbistan üzerindeki himaye teşebbüsleri, sürekli devam eden müdahaleleri uzun süreli bir etki alanı yaratmıştır (İnalçık, 1992: 38).

1806-1812 ve 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşları sonrasında Bulgaristan'ın Rusya tarafından işgale uğraması ile o bölgede yaşayan halkın düşünce ve yaşayış tarzı etkilenerek değişime uğramıştır (Sedes, 1946: 195). Öte yandan Rusya'nın Balkanlarda yürüttüğü bu tarz faaliyetlerin sayesinde 1829 yılında Rusya ve Osmanlı Devleti arasında yapılan diplomatik görüşmeler sonucunda, Yunan Krallığı ve Sırp Prenslüğünün tanınması Rusya'nın bu topraklarda etkisinin daha da güçlenmesine yol açmıştır (Demirci, t.y.:46).

2-Rusya'nın Balkanlara Bağlı Değişen Dış Politikası

Yaşanan bu hadiselerin beraberinde Rusya'nın dış politikasında değişimler gelişmeye başladı. Bu dönemde Panslavizm Rus dış politikasının en önemli unsuru olmuştur. Balkan politikası ile birlikte birçok devleti karşısına alan Rusya bu süreç içerisinde yalnızlaşmaya başladı diyebiliriz. Rusya'nın Slav birliği politikası 19.yüzyılın sonlarında ve 20.yüzyılın başlarında Rusya ve Avusturya-Macaristan arasında Balkan coğrafyası içinde büyük bir rekabete yol açmıştır. Balkanlardaki Panslavist hareketler neticesinde ve Rusya'nın güçlenmesi ile birlikte Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Rus ilişkileri gitgide gerildi. Rusya'nın planları Avrupalı devletlerin, hatta Bulgaristan hariç diğer Balkan devletlerinin çıkarlarıyla uyuşmamaktaydı. Büyük Slav Devleti kurma isteğinin karşısındaki en önemli güçlerden biri de İngiltere olmuştur ancak Bulgarların 1876 Panslavist ayaklanması Avrupa'da propaganda malzemesi olarak kullanılmış ve İngiliz kamuoyunu Osmanlı aleyhinde etkilemiştir. Böylece 1876 Panslavist ayaklanması, İngiltere'nin Osmanlı Devleti politikasının değişmesine neden olmuştur (Kara, 2016: 679). İngiltere, Rusya ile görüşmelere başlamasına rağmen Osmanlı Devleti'nin topraklarının işgal edilmesine karşı olduğunu belirtmiştir ve ayrıca bir Osmanlı-Rus savaşında kendi ülkelerinin menfaatlerine dokunulmadıkça tarafsızlığını koruyacağını açıklamıştır. Nitekim 1877-1878 Osmanlı-Rusya Savaşı'nın sonuna gelindiğinde Rusya ordusu İstanbul'a yaklaşmıştı. Bu sırada Rusya da Bulgaristan ve diğer Slav ülkelerinin (Sırbistan, Karadağ, Bosna, Hersek, Romanya) Osmanlı Devleti'nden ayrılması ve tam bağımsız birer devlet olmaları hakkında konuşuluyordu. Yapılacak bir antlaşmada bu maddelerin yer alması gerektiği söyleniyordu. Barış antlaşmasının hazırlanma sürecinde Balkan halklarının bağımsızlığını içeren maddelerle birlikte İstanbul ve Çanakkale Boğazları'nın statüsü hakkında da maddeler eklendi. Ancak İngiltere ve Avusturya-Macaristan, Rusya'nın Avrupa'nın çıkarlarına karşı hareket ettiğini savundular.

Osmanlı Hükümeti de Avrupa ülkelerinin desteklerini alarak Barış Antlaşması'nın maddelerinin tekrar gözden geçirilmesini istiyordu. İngiltere, İstanbul'un Rusya tarafından işgal edilmesi durumunda bazı tedbirler alacağını bildirdi. Avusturya-Macaristan da sınırında güçlü bir Slav devleti kurulmasını istemiyordu. Bununla birlikte, İngiltere ve Osmanlı Devleti arasında Kıbrıs Antlaşması imzalandı. Rusların Batum, Ardahan ve Kars'ı işgal etmesi durumunda Kıbrıs'a gireceği ve onu Avusturya ordusu için baz olarak kullanabileceği konusunda anlaşılabilir. Neticice olarak 3 Mart 1878'de Ayastefanos Barış Antlaşması imzalandı. İngiltere ve Avusturya, Ayastefanos Antlaşması'nın bazı maddelerinden rahatsız olmuştu. Rusya'ya destek verebilecek güçlü Slav devletlerinin kurulması ve onun ordusuna üs olma ihtimali Avusturya-Macaristan'ı tedirgin etmiştir. Bunun üzerine Avusturya, Rusya sınırına asker gönderdi. Bu durumda Rusya, gizli bir şekilde Avrupa devletleriyle ayrı ayrı anlaşmaya ve Avusturya-Macaristan ile İngiltere arasındaki anlaşmazlıktan faydalanmaya çalıştı (Armaoğlu, 1997: 523). Balkanlar'da Bulgarlar dışında kalan halkları da memnun etmemişti. 1878'de Sırp ve Yunan temsilciler, Ayastefanos Antlaşması'nın sadece Bulgaristan için imtiyazlar sağladığını düşünüyorlardı ve Antlaşma'nın tekrar gözden geçirilmesini talep etmişlerdi. Rusya, Panslavizmi kendi yayılmacılığı için sadece politik bir malzeme olarak kullandığından dolayı dış politikada yalnızlaşmıştır. Bu aşırı yayılmacı politika, Avrupa tarafından da tehdit olarak algılanmıştır. Mamafih Rusya'nın yerine Almanya gibi yeni bir siyasi faktör ön plana çıkmıştır.

3-Rusya'nın İsyanlardaki Rolü

Balkanlardaki isyanlara baktığımız zaman karşımıza iki büyük güç çıkmaktadır. Bunlardan biri İngiltere diğeri ise Rusya'dır. Bu bölümde Rusya'nın isyanlardaki faaliyetlerine kısaca değineceğiz. Balkanlarda isyanı en kuvvetli yaşayan millet Bulgarlardır. 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Ruslar ile Bulgarların münasebetleri hızla ilerlemiştir. Bu ilerleyişin başlangıç sebebi olarak aslen Rus olan filolog Jorj Venelin diğeri bilinen ismi ile Georgi İvanoviç Venelin(1804-1841) gösterilir (Ayдын, 2005: 138). *“Eski ve Yeni Bulgarlar ve Rusya ile Siyasi ve Dini Münasebetleri”* isimli kitabı, Bulgar milli şuurunun gelişmesine katkıda bulunduğu gibi ilk defa Rus ilgisini Bulgar milletinin üzerine çekmeyi başarmıştır.(İnalçık, 1992: 21). Venelin dışında Bulgarları isyana teşvik eden birçok Rus şahsiyetin etkisi olmuştur. Bulgaristan'ın Rus işgalinde kalmaya devam ettiği süreçte Ruslar bu durumu her açıdan değerlendirme fırsatı bulmuştur. Bulgarlar ile Rusların din yakınlığı aralarındaki bağın kuvvetlenmesini sağlamıştır. Bununla beraber Ruslar subay, papaz, tüccar ve başka kışkırtıcı ajanları ile Bulgarlar arasında Osmanlı Devleti'ne karşı yoğun bir propagandaya giriştiler. Birçok Bulgar köylüsünü de kandırarak veya zorla Rus hakimiyeti altındaki topraklarda iskan ettirdiler (Karal, 1988: 87). Diğeri bir açıdan ise Ruslar, Sırp ve Yunanlıları, Osmanlı Devleti'ne karşı başlatmış oldukları isyan hareketlerinde fiilen desteklemek amacıyla Bulgar halkında isyan ruhunun uyanmasına yardımcı oldular. Ruslar, Bulgarların isyan etmesi için önceliği Bulgarların dil ve eğitiminin değişimine vermişlerdir. Eğitim ve kültür alanında yaptıkları değişimlerle 1835-1875 yılları arasında Bulgar milliyetçilik hareketinin öncüleri olacak olan yeni bir milliyetçi aydın sınıf ortaya çıkarmışlardır (Şentürk, 1992: 77).

1835 yılından itibaren isyan hareketlerine girişmeye başladılar. Rusya'nın Balkanlarda isyan çıkarmak istemesinin asıl amacı, çıkan isyanlar sonrasında Avrupa devletlerinin müdahalesini sağlayarak ortaya bir *“Bulgar meselesi”* çıkarmak ve bunun akabinde bir *“Bulgaristan*

Prenslığı” kurmaktı. Bu amaç doğrultusunda ilk olarak 1835’te isyan çıkarılmaya çalışılmış olsa da Osmanlı Devleti tarafından müdahale edilip isyan başlamadan bitirilmiştir. Rusya’nın desteklediği tek hareket bu olmamıştır, devamında 1841’de Niş’te ve 1849-1850 yıllarında Sırp komitecilerinin de katıldığı Vidin isyanlarında da etkili olmuştur. Bu isyanlar diğerlerine göre daha kanlı olmuştur. Osmanlı devleti bu isyanları bastırma konusunda büyük zorluklar çekmiştir.

SONUÇ

19.Yüzyılın başlarından itibaren Rusya, Balkanlarda Panslavizm politikasını uygulamaya başlamıştır. Panslavizm ile birlikte Rusya toprakları dışında kalan Slavların tek çatı altında, Rusya’nın himayesinde toplanması için uğraşmıştır. Bu girişimlerin sonucunda Balkanlarda milliyetçilik hareketleri tetiklenmiştir ve isyanların oluşumunda önemli derecede etkisi olmuştur. Rusya’nın özellikle eğitim ve kültür alanında bu coğrafyada yaptıkları değişimler milliyetçiliğin yayılmasını ve gelişmesini hızlandırmıştır. Siyasi anlamda ise Rusya, Balkanlarda değişken politikalar uygulayarak Osmanlı Devleti’ni yalnız bırakmayı ve Avrupalı devletleri yanına çekmeyi hedefleyen adımlar izlemiştir. Politikalarının sonucunda ise Rusya’nın Avrupa devletleri ile ilişkisi gerilemiştir. Balkanlarda ise sadece Bulgaristan’ı memnun edebilmiştir. Nitekim Rusya gerek siyasi-sosyal faaliyetleri ile gerek casusluk faaliyetleri ile Osmanlı Devleti’nden Balkanların elden çıkışını hızlandırmıştır. Bununla birlikte Balkanların ve uluslararası ilişkilerin şekillenmesinde rol oynayan önemli bir unsur haline gelmiştir.

KAYNAKÇA

- Armaoğlu, F. (1997). *19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Aydın, M. (2013). "19-20.Yüzyıllarda Osmanlı Balkanlarında Rusya'nın Casusluk Faaliyetleri". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt XXXII (Sayı 53): 17-54.
- , (2005). *Balkanlar'da İsyân Osmanlı-İngiliz Rekabet Bosna-Hersek ve Bulgaristan'daki Ayaklanmalar(1875-1876)*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Demirci, S. (2012). "Rusya'nın Balkanlardaki Yeni Jeopolitik Çıkarları". *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, Cilt I: 45-60.
- İnalçık, H.(1992). *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Kara, G.(t.y). "19.Yüzyıl Sonunda Balkan Siyaseti Gölgesinde Rusya'nın Yalnızlaşması". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt V(Sayı 4): 678-679.
- Karal, E.Z. (1988). *Osmanlı Tarihi-İslahat Devri (1861-1876)*. Cilt VII, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kurat, A.N. (1953). "Panslavizm", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt XI(Sayı 2):242-243.
- Sedes, H. (1946). *Osmanlı Ordusu Savaşları*. İstanbul: Askeri Matbaa.
- Şentürk, M.H. (1992). *Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi (1850-1875)*. Ankara:Türk Tarih Kurumu.

**XIX. YÜZYIL KLASİK TÜRK EDEBİYATI ŞAİRİ
YOZGATLI HÜZNÎ DİVANI BAĞLAMLI DİZİN - İŞLEVSEL SÖZLÜĞÜ
VE TABDİZ PROJESİ ÜZERİNE**

Sena DURGUT, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, Kütahya
senadurgut@hotmail.com

ÖZET

Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük çalışmalarının amacı, günümüzde Klasik Türk şiirinin şekil, anlam ve beslendiği kültürel mirasa uzak kalınması nedeniyle bu eserlerin anlaşılması ve yorumlanmasında ortaya çıkan birtakım zorlukları ortadan kaldırıp bu eserlerin daha geniş kitlelerce okunup anlaşılabilmesini sağlamaktır. Metinlerin kolayca sistemleştirilerek anlaşılabilmesini sağlayan Tebdiz Projesi-Türk Edebiyatı Metinleri Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü- üzerinden hazırlanan çalışmalarda yer alan manzum ve mensur metinlerdeki sözcük ve terkiplerin bağlamsal anlamları belirtilerek metnin kapsamlı bir dökümü yapılmaktadır. Ayrıca sözcüklerin sözlüklerde yer almayan anlamları da tespit edilmektedir. Bu çalışmada, Yozgatlı Hüznî Divanı örneğinden hareketle Tebdiz Programı hakkında kısaca bilgi verilecek ve bağlamlı dizin çalışmalarına değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Bağlamlı Dizin, İşlevsel Sözlük, TEBDİZ, Hüznî, Klasik Edebiyat.

GİRİŞ

1. Tebdiz Projesi Hakkında

Klasik Edebiyat, Osmanlı Türkçesine âit binlerce kelimenin günümüzde kullanılmayarak unutulması nedeniyle, yeterli şekilde anlaşılamamaktadır. Ayrıca sözcüklerin, içinde buldukları gerek sözlü gerekse yazılı bağlamda anlamları değişebilmektedir. Çünkü kelimeler anlamına göre değil, kullanımına göre değerlendirilir. Kelimelerin birçok farklı manayı karşılayabilmeleri nedeniyle, metinleri yorumlarken en doğru olan ifadeyi seçebilmemiz, kelimeleri kullandıkları yere yani bağlamına göre anlamlandırmakla gerçekleşir. Bu hususta bize yardımcı olacak en iyi kaynaklar, bağlamlı dizin ve işlevsel sözlük çalışmalarıdır. Bu çalışmalar, Klasik Türk Edebiyatı'nı anlayıp yorumlamamız açısından izleyebileceğimiz yollardan biridir. Bunun yanı sıra edebî eserlerdeki folklorik unsurların tespit edilebilmesi ve dilin tarihsel süreçte geçirdiği değişimlerin takip edilebilmesi açısından da büyük kolaylıklar sağlamaktadır.

Anlamın dil öğeleri ile ilişkisi, şairin yeğlediği dil öğelerini farklı farklı bağlamlarda nasıl şiir diline dönüştürdüğü konusu modern edebiyat eleştirmen ve kuramcılarının temel sorunlarından biridir. Ayrıca sözü edilen bu konunun son zamanlarda yapılan çalışmalarda Osmanlı edebiyatı alanında da epey önem kazandığı görülmektedir (Öztürk, 2008: 327).

Edebî metinlerin manalarını çözebilmek bir bağlam çerçevesinde olmaktadır. Çünkü klasik eserlerde -çoğunlukla şiirde- kullanılan imaj dili; özellikle Doğu sanatları göz önüne alındığında dil içi çeviriler, şerhler ve tahlil çalışmaları neticesinde anlaşılabilir. Bu çalışmalar, metnin bütünlüğünde bağlamı ortaya koyabilmek için gereklidir. Batı'da ise concordance veya context olarak adlandırılan bağlam; seslerin, kelimelerin, kelime gruplarının hatta cümlelerin metnin bütünlüğü içerisinde kazandığı anlama verilen isimdir. Dolayısıyla klasik şiirin birçok değişkeni muhtevasında barındırması ve bunları bir gerçeklikten ziyade kurgusallıkla sunması da bağlamlı dizinler oluşturma ihtiyacını doğurmuştur. Önceleri dinî metinler üzerine yapılan bağlamlı dizin çalışmaları, 19. yüzyıldan itibaren edebî metinler çizgisine doğru evrilmiştir. İncil üzerine yapılan çalışmaların zamanla Sheakespeare'in şiirleri üzerinde yapılması da bu evrilmenin önemli bir göstergesidir. Ayrıca Doğu'da Kuran ve Hafız Divanı üzerinde yapılan çalışmalara benzer biçimde ülkemizde son dönemde Furkan Öztürk'ün Bâkî Divanı Sözlüğü (Bağlamlı Dizini ve İşlevsel Sözlük) ve Özer Şenödeyici'nin Naili Divanı Sözlüğü (Bağlamlı Dizini ve İşlevsel Sözlük) adlı çalışmaları, bu tür bilimsel araştırmaların revacını arttırmıştır. Bu nedenle bilgisayar sistemi üzerinde işlevsel, ekonomik ve işlemeye müsait bir altyapı sunan TEBDİZ (Tarih ve Edebiyat Metinlerinin Bağlamlı Dizini), son dönemdeki bağlamlı dizin çalışmalarına ivme kazandırmıştır. Sistem; nazım ve nesir metinlerin bu bilgisayar sistemine işlenmesi ve bağlamlı dizinlerinin oluşturulması esasına dayanmaktadır. Bu yönüyle TEBDİZ'in çıktıları hem mana hem de şekil bakımından klasik eserlerin güncellenmesine ve yeni bilimsel çalışma alanları oluşmasına imkân tanımıştır. Böylelikle bağlamlı dizin çalışmaları; klasik eserlerin anlaşılmasında, transkribe edilmesinde, vezin ve tamlamaya dair tercihlerde, hece ve harf bazlı olarak eklerin yazımında bir tashih unsuru olarak da gerekliliğini ispat etmiştir (Gök, 2019: 227).

Kelime anlamı olarak bir dil birimini kapsayan, ondan önce veya sonra gelen, birçok durumda söz konusu birimi etkileyen, anlamını ve değerini belirleyen birim veya birimler bütünü

olarak ifade edilen bağlam sözcüğü, dilbilim için önemli kavramlardan biridir. Bağlamlı dizin ise; öğelerin işlevlerini belirleme olanağı verdiğiinden ve sözcükleri bağlamlarıyla birlikte sunmasından dolayı araştırmacılara büyük kolaylık sağlayan araçlardır (Vardar, 2007: 32). Anlam ancak ve ancak bir bağlamda var olabilir. Anlamın ortaya çıktığı ya da çıkarıldığı bağlama kökbağlam denilebilir. Kökanlamsal bağlam o kadar eski ve kanıksanmış olabilir ki, bağlamsız (semantik) açıdan bakanların onu yokmuş gibi kabul etmeleri muhtemeldir. Bir insanın yürümesini, nefes almasını, görmesini vs. fark edememesi gibi. Bu bağlama ilkbağlam, kökbağlam, özbağlam, anabağlam, temel bağlam, semantik bağlam vs. adları verilebilir. Bir ifadenin (kelimenin, öbeğin, cümlecüğün, cümlelerin ya da bunların dışında kalan kelime topluluklarının) ilk olarak kullanıldığı bağlama denir. Bu bağlamdaki anlam, kökanlamdır (özanlamdır) (Çakır, 2004: 248).

Bir göstergenin, birlikte bulunduğu öteki göstergelerle oluşturduğu ve anlamını aydınlatan bu bütüne bağlam (context) adını veriyoruz. Göstergenin bağlama göre değer kazanması, dilin bir dizge olduğunu da kanıtlar. Geleneksel dilbilgisinde, hatta dilbilimin eski dönemlerinde, kimi bilginlerce sözcükler, içine anlamların konduğu boş kutular olarak düşünülmüştür. Saussure'ün gösterge kuramı ve daha sonraki çalışmalarda dizge anlayışının genelleşmesiyle sözcüklerin dil içindeki yeri ve dolayısıyla bağlam kavramı önem kazanmıştır. Bağlamsal anlam (contextual meaning) terimi de kullanılmıştır (Aksan, 2006: 75).

Kelimeleri, içinde bulunduğu metindeki diğer kelimeler ile aynı bağlamda incelemek, anlam açısından tam bir bütünlük elde etmemize yardımcı olmaktadır. Klasik tarih ve edebiyat metinlerini anlamlandırarak edebiyatımızın kültürel varlığını ortaya çıkarmak, bu zengin kültür mirasını gelecek nesillere aktarmak gibi amaçlarda da bize TEBDİZ Projesi yardımcı olmaktadır. Yapılan şerh ve tahlil çalışmalarını sistematik bir şekilde sözlük haline getirip internet üzerinden okuyucuya aktarmak, hem de üzerinde henüz bir tahlil veya şerh çalışması yapılmamış eserleri tüm anlam incelikleriyle ortaya koyarak günümüz okurunun ulaşımına açmak ve ayrıca kelime veya terkinin girilen tüm anlamlarını aynı anda sunmak; projenin hedefleri arasındadır. Klasik şiirimize âit yüzlerce manzum ve mensur eserin anlam dünyasının ortaya çıkarılması, edebiyat tarihimiz açısından oldukça önemli olan bu eserlerle ilgili kapsamlı çalışmalar sunulması, şâirlerin dönemiyle ilgili kültürel öğelerin anlaşılabilmesinin sağlanması, şairlerin üsluplarının ve sözvarlıklarının mukayesesinin araştırma konusu yapılabilmesi, TEBDİZ çalışmaları kapsamında elde edilecek verilerle kolaylaşmaktadır. Ayrıca metin şerhi çalışmaları ve Osmanlı kültür tarihi araştırmaları daha somut verilerle ve örneklerle desteklenebilmektedir. Böylece projeye katkı sağlayan yüzlerce katılımcının ortak çalışmaları sonucunda tanıklı ve tarihsel bir Türkçe sözlüğün oluşturulması hedeflenmektedir.

Tebdiz projesi ile, Klasik Edebiyat Dönemi'nde yazılmış olan eserlerdeki sözcüklerin, metin içinde hangi anlamlarda ve bağlamlarda kullanıldığı ortaya konulmaktadır. Ayrıca şair veya yazarların üslupları hakkında, somut ve istatistikî verilere de ulaşılabilir. Bu proje ile edebiyatımızın söz varlığı çalışmaları hızlı ve kolay bir şekilde ilerletilebilmekte ve metinler üzerine detaylı analizler yapılabilmektedir. Sistemde “*Kelime/kelime grubu ek-kök bilgileri, nazım şekil ve türleri, vezin ve ayet, hadis, kelâm-ı kibar, atasözü, deyim, argo ifade, kalıplaşmış ifade, dua ifadeleri*” gibi birçok detay bilgilerle tarama yapma imkanı bulunmaktadır. Bu sayede mensur metinler, divanlar ve mesneviler üzerine detaylı çalışmalar yapılabilmektedir.

2. Bağlamlı Dizin Çalışması - Yozgatlı Hüznî Divanı Örneği

Tarafımızca hazırlanan “*Yozgatlı Hüznî Divanı Gazeller Bölümü İncelemesi [Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük]*” adlı yüksek lisans tezi, TEBDİZ projesi kapsamında hazırlanmış tezlerden biridir. TEBDİZ Sistemi üzerinden yapılacak çalışmalar sürecinde öncelikle sisteme giriş için gerekli üyelik ve metni sisteme yükleme işlemleri yerine getirildikten sonra metnin üzerinde ayet, hadis, atasözü, deyim gibi her kelime ve kelime grubuna anlam verilebilmektedir. Araştırmacı, kelimelere anlam yüklerken sistemin mevcut sözlüklerinde yer alan örneklerden birini seçebilir. Bunun yanı sıra, kelimenin metin içindeki bağlamına uygun düşen diğer anlamı sistemin sözlüklerinde yer almıyorsa, kendisi sözcük veya sözcük grubunun yeni anlamını sisteme yükleyebilmektedir. Metindeki tüm kelime ve kelime grupları ek-kök ayrımı yapıldıktan sonra tek tek anlamlandırılır. Tüm bu işlemler sonlandırıldıktan sonra sistem üzerinden metinle ilgili istatistik verileri de elde edebilmek mümkündür. Örneğin metinde yer alan bir sözcüğün metnin tamamı içinde hangi beyitlerde yer aldığına ve hangi manalarda kullanılmış olduğuna rahatlıkla ulaşılabilmektedir. Hazırlanmış olduğumuz tez çalışmasında da yukarıda bahsi geçen yöntemlerden faydalanılmıştır. Şair Hüznî'nin hayatı ve sanatıyla ilgili sistematik olarak derlenmiş bilgileri, metnin dil ve üslup özelliklerini, metinde yer alan meşhur şahsiyet ve kahramanları, kelimelerin anlam açısından değerlendirilmesini, dini ve tasavvufi kavramları, metnin şekil açısından incelenmesini ve son olarak tespitler ve yazım önerilerini içeren yedi ana bölümün akabinde, “*Ekler*” kısmında, sistem üzerinden sürdürülen anlamlandırma çalışmalarının neticesi olan bağlamlı dizin ve işlevsel sözlük kısmı yer almaktadır.

SONUÇ

Bir şiirin sözvarlığını oluşturan dil öğelerini sistematik olarak sunmaya ve kapsamlı bir şekilde anlamlandırıp yorumlamaya yarayan bağlamlı dizin ve işlevsel sözlük çalışmaları, dil ve edebiyat araştırmacıları ve çalışanları için önemli bir alandır. Şiirde yer alan kelimelerin, metin içindeki yerlerinin ve bu kelimelerin kullanım sıklığının gösterilerek alfabetik olarak sıralandığı ve böylelikle kelimelerin hangi bağlamlarda kullanıldığını rahatlıkla görmemize yarayan çalışmalara *bağlamlı dizin* adı verilmektedir. *İşlevsel sözlük* ise, kelimelerin metnin içinde yer aldığı cümledeki diğer sözcük ve tamlamalarla kurduğu ilişkiden hareketle anlam kazanması sonucunda, araştırmacıların bu verileri doküman olarak elde ettiği çalışmalardır.

“*Yozgatlı Hüznî Divanı Gazeller Bölümü İncelemesi [Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük]*” adlı çalışma, inceleme kısmında elde edilen bilgiler ve Tebdiz sistemine eklenen veriler sayesinde, geleneksel izler sürdürse de özgünlüğünü koruyan ve klasik edebiyatımıza katkıda bulunan şair Hüznî'nin üslubu, eserleri, etkilendiği şairler, edebiyat sahasında izlemiş olduğu yollar gibi bilgiler edinmemizi sağlamış ve divandaki gazellerin sözcüklerinin tek tek anlamlandırılarak serh edilmesine yardımcı olmuştur.

KAYNAKÇA

- Aksan, D. (2006). *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Ankara: Engin Yayınevi.
- Çakır, C. (2004). “Anlamın Bağlam Açısından İncelenmesi: Kökanlambilim ve Artanlambilim”, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 24 , S.3, ss.245-255.
- Durgut, S. (2018). *Yozgathı Hüzni Divanı Gazeller Bölümü İncelemesi [Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük]*, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.
- Gök, S. (2019). Klasik Şiirde Bağlamlı Dizin Çalışmalarına Dair (Hayretî Divanı Örneği), *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 7 , S. 19, ss.226-277, Bolu.
- Öztürk, F. (2008). “İşlevsel Sözlük Ve Osmanlı Şiirinde Bağlam”, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume* 3/1, ss.326-334.
- VARDAR, B. (2007). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.

ALİ BEY İSYANI'NDAN ÖNCE MİSİR'DA İKİ FIRKA: KASIMIYYE VE ZÜLFİKARİYYE

Sevcan KARABIÇAK, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi
sevcankarabicak@gmail.com

ÖZET

Mısır yönetiminde etkili olan iki güç Bulutkapan Ali Bey isyanına değin var olmuştu. Bu iki fırka arasında olan ezeli rekabette o döneme kadar varlığını sürdürmüştü. Fırkalar arasında olan bu rekabetin iki rivayeti olduğunu, içlerinden birinin I. Selim dönemine kadar dayandığını görüyoruz.

Bu rekabet 18. Yüzyılda iyice artmış ve Osmanlı Devleti'ne de zarar vermeye başlamıştır. Çünkü o dönem Mısır'ın iç karışıklıkları yabancı devletler tarafından da gizli bir şekilde desteklenmektedir. Bu kargaşa git gide büyüdüğü sırada Bulutkapan Ali Bey Mısır idaresini ele almıştır. Fakat belirli bir müddet sonra amacından saparak devlete karşı isyan etmiştir.

Bu çalışmada bu iki fırkanın nasıl ortaya çıktığından bahsederek, isyandan önce ki durumlarına değinip, Mısır'da yaşanan iç karışıklıkları ele alacağız.

Anahtar Kelimeler: Mısır, Osmanlı, Zülfikariyye, Kasimiyye, Fırka

GİRİŞ

Mısır'da Osmanlı hâkimiyeti, I. Selim'in Mısır seferi sonucunda 1517 yılında başladı. Hemen ardından Mısır bir beylerbeylik haline getirildi. Bu yeni toprak parçası Osmanlı İmparatorluğu için hem yönetilmesi hem de iaşesinin sağlanması gereken bir yer haline geldi. Bunun için I. Selim bölgede mevcut bulunan Memlük Beylerinden yararlanmak istedi. Eski idare sistemi hakkında bilgi toplatarak Memlük emirlerini mevkilerinde bırakmaya özen gösterdi. (Es-Seyid 2001a: 563)

Böylece Mısır fethedildikten sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları sadece toprak olarak genişlemek ile kalmadı. Aynı zamanda farklı bir kültür ve yönetim şekliyle de tanışmış oldu.

Mısır Osmanlı İmparatorluğu hakimiyeti altına girdikten sonra Memlüklere ait eski nizam ve teşkilât yürürlükten kaldırılmamış, İmparatorluğa biat eden emirler idari ve mali işlerle alakadar olmuşlardır. İlk beylerbeyi olarak Hayır Bey göreve getirilmiştir ve idare Memlük dönemindeki gibi sağlanmıştır. (Es-Seyid 2001a: 563)

Fakat klasikleşen bir Memlük davranış kalıbı vardı. Bu da güçlenen her beyin Kahire'deki Osmanlı paşasının otoritesini sınırlandırmaya yeltenmesiydi. Bu davranış Hayır Bey'in ölümünden sonra da devam etmiş ve mahalli idareciler Osmanlı Devleti'ne baş kaldırmışlardır. Amaçları eski Memlük Devletini kurmak olan bu idarecileri, nüfuzlu Memlük beyleri bertaraf etmiştir. (Güner, 2015:231)

Mısır'da ki idare XVI. Yüzyılın sonlarına gelindiğinde yerel yönetimdeki kişilerin reisleri, sancak beyliği pâyesine yükseltilip eyaletin önemli mukâataalarını işletmeye başlayınca kendi adamlarını üst mevkilere getirerek nüfuslarını arttırmaya başladılar. (Es-Seyid 2001a: 563) Fakat Osmanlı merkezi idaresinin Mısır'daki otoritesi zayıflayınca nüfusları artan Memlük emirleri arasında rekabet başlamış ve çeşitli fırkalar ortaya çıkmıştır. (Güner, 2015:231)

Memlük idaresi yıllar boyunca kendi arasında çatışan fırkalar etrafında örgütlenmişti. Böylece XVII. Yüzyıl da Mısır'da varlıklarını böyle genişletebilmişlerdi. Başta vali olmak üzere sultanın bürokrasisi, çatışan fırkalar ile Yedi Ocak'lı diye tabir edilen askeri sınıfın gücü nedeniyle hakem rolüne maruz kalacaktır. (Güner, 2013:159)

Osmanlı İmparatorluğu ise bu durumda dengeyi sağlayabilmek ve yıllık gelirlerini toplayabilmek için bu yerel gruplarının varlığını kabul etmek zorunda kaldı. Özellikle XVII. Yüzyıl ortalarında iki büyük grup olan Kasımiyye ve Zülfikariyye fırkaları ön plana çıktı. (Es-Seyid 2001a: 565)

Görünüşte Mısır idaresi, valilerin elinde olsa da fiilen bu iki hizbin etrafında şekilleniyordu. Bu iki hizbin oluşmasına neden olan yalnızca yüksek rütbeli kişiler değildi. Halkın büyük bir çoğunluğu da bu rekabetten faydalanıyordu. Böylelikle Zülfikariyye'den bir Emir olan Rıdvan Bey 1631-1656 yılları arasında idari gücü elinde bulundursa dahi genel tutum, yönetimin iki hizbin arasında paylaştırılması yönündeydi. (Güner, 2013:160)

Emiri'l-hac yani Mısır ve Kuzey Afrika'da ki hacıların Mekke'ye götürülüp, getirilmesinden sorumlu emir eğer Zülfikariyye'den olursa Deftardar da Kasımiyye'den olurdu. Ayrıca Müteferrika Baş Zülfikariyye'den Çavuslar Kethüdası Kasımiyye'den tayin edilirdi. Görevlerin paylaşılması bu şekilde ilerlemiştir. (Güner, 2015:232)

Mısır'ın payitahttan uzak olması sebebiyle yönetilmesi zor ve güçtü. Keza yerel yönetimler de bu uzaklığı, sultanın gücüne karşı istediği şekilde kullanabiliyordu. Bu iki fırka olmasa dahi yine aynı şekilde hizipleşme devam edecekti. Çünkü Memlûkler sadece kendilerinin yöneteceği bağımsız bir Mısır istiyorlardı: Mısır Memlûklerin olmalıydı. Bu gaye için Memlûkler, Osmanlı- Rus savaşında, İslâm Halifesine karşı Rusya ile iş birliğinden bile sakınmamışlardı. (Güner, 2013:160)

1-Zülfikariyye ve Kasımiyye Fırkaları

Mısır'da ki bu hizipleşme ve rekabet ortamının ilk hangi yıllarda ortaya çıktığı hakkında bir bilgi olmasa da, Kasımiyye ve Zülfikariyye fırkalarının ilk ortaya çıktığı dönem ve rekabet hakkında bir bilgi edinmek mümkündür. Fakat bu bilgilerin güvenilir olup olmadığı hususunda şüphelerimiz vardır. Bazı bilgiler sadece efsanevi olup bazı bilgilerde kişi bazlıdır.

Bu iki fırkanın ortaya çıkışları hakkında iki farklı rivayet vardır. Bunlardan ilki, I. Selim Mısır'da bulunduğu sırada bölgedeki emirlerden olan Emir Suud'un silahşörlükte ve binicilikte mahir Zülfikar ve Kasım isimli iki oğlunu yanına getirterek onların binicilik ve silahşörlüğünü taktir etmiştir. Yine bir gün bu iki kardeşe ayrı ayrı askerler verdirerek harp oyunu oynatmıştır. Osmanlı askerlerinin çoğunluğu Zülfikar Bey tarafındaydı. Bu oyun denilen mübازه çok çetin geçmiş ve ancak padişahın emriyle ayrılabilmişlerdir. Bundan sonra bu iki zümre hükümet işleri, makam ve memuriyetlerde ikiye ayrılmışlardır.(Uzunçarşılı, 1988:450) Kasım'ı tutanlara Kasımiyye (Kaynaklarda Kasımlı), Zülfikar'ı destekleyenlere Zülfikariyye (Kaynaklarda Zülfikarlı) denilmiştir. (Es-Seyid 2001a: 565)

Bu fırkaların 1517'de I. Selim'in Mısır'ı fethiyle birlikte ortaya çıktığı yolunda rivayetler varsa da fetihden sonra artan nüfus ve Yemen için yapılan mücadeleler dolayısıyla bu grupların güç kazandığı anlaşılmaktadır. (Hathaway,2001:559) XVII. yüzyılın ikinci yarısı gibi ortaya çıktığı düşünüldüğünden dolayı 'Aca'ibü'l-âşâr' adlı eserde zikredilen bu rivayetin zayıf olduğu anlaşılmaktadır. (Es-Seyid 2001b: 552)

Aynı eserde bahsedilen ikinci rivayete göre ise Kāsımiyye fırkası Mısır defterdarı Kasım Bey'e nisbet edilmiş ve 1640'larda ortaya çıkmıştır. Zira Kasım Bey'in Zülfikāriyye fırkasının reisi Rıdvan Bey ile olan rekabeti de XVII. yüzyıl ortalarında başlamaktadır. (Es-Seyid 2001b: 552) Kasımiyye ve Zülfikariyye fırkaları bölgede bir asır kadar devam etmiş ve Mısır'ın siyasi ve iktisadi hayatını etkilemiştir. (Es-Seyid 2001a: 565)

Zülfikariyye fırkasının kurucusu 1630'dan ölümüne kadar Mısır'ın Circe ilçesinde sancak beyi olan Ali Bey'dir. Evliya Çelebi Seyahatnâme'sinde, Circe'de Ali Bey'in inşa ettirdiği mescid kitâbesinde onun için "Zülfikarlı Ali" ve "Allah'ın aslanı" gibi Hz. Ali için söylenen çeşitli ifadeler kullanıldığını belirtir. Bu durumda Zülfikariyye isminin anlamı Hz. Ali'nin kılıcı olabilir. Bu lakabın Ali Bey'e verilme nedeni, insan figürünü andıran zülfikar kılıcının olduğu bir yeniceri bayrağı taşımasıdır. (Hathaway,2001:559)

Ali Bey'in ortağı emir-i hac Rıdvan Bey de Zülfikāriyye'nin gelişmesinde önemli yere sahiptir. 1631-1656 yıllarında hac emirliği görevini yürüten Rıdvan Bey XVII. yüzyılın sonuna kadar Mısır'da hayli kalabalık nüfuz elde etmiştir. (Hathaway,2001:559)

Mısırlı tarihçiler bu rekabetten doğan düşmanlığa vurgu yaparak iki tarafında farklı renk, bayrak ve sembol kullandığını belirtirler. Zülfikariyye taraftarları beyaz bayrak, Kasımiyye taraftarları kırmızı bayrak taşıdığını ileri sürerler. (Hathaway,2001:559)

Bu rekabet hem şehirlerde hemde kırsal kesimlerde baş gösterdi. Jane Hathaway'ın iddiasına göre bu iki fırkanın arasındaki öfke Mısır'da çok erken tarihlerde gördüğümüz Sa'd ve Harâm lakaplı iki Arap topluluğu ile bağlantılıydı.

Mısırlı tarihçi Ahmed ed-Demürdâşî vekâyi'nâmesinde bu rekabetten bahsederken, Zülfikâriyye için, Mızrakları üzerinde sadece bir nar sembolü vardı. (Arapça'da Rumman) Kâsımiyye içinse, Mızrakları üzerinde sadece bir celbe (Farsça'da "çelep" metalden bir tabak) bulunmaktaydı der. Bunun başka bir yorumu da Zülfikâriyye'de Rummân (Rûmîler), Kâsımiyye'de ise Rûmî olmayan celbâ (köleler, Arapça "celîb" in çoğulu) vardı şeklinde yapılır. (Hathaway,2001:559)

Bu iki fırka arasındaki mevcut rekabet, Rıdvan Bey'in hac emirliği makamını uzun süre (1631-1656) elinde tutmasıyla başladı. Buna karşın Kâsımiyye reisi Boşnak Ahmed Bey ve Mamay Bey, Mısır Beylerbeyi Haydarzâde Mehmed Paşa'yı ve asker ocaklarını yanına çekmiştir. Kansuh el-Kâsımî'yi kaymakamlığa tayin ettirmişlerdir. (Es-Seyid 2001b: 552)

Bunun üzerine Rıdvan Bey ise sert bir şekilde çıkarak içlerinde Kasımiyye ileri gelenlerinin bulunduğu on yedi kişiyi öldürmüştür. Mamay Bey ve Kansuh Bey ise öldürülenlerden bazılarıdır. Geri kalanları ise Kahire dışına sürdürmüştür. Rıdvan Bey 1656 yılında öldükten sonra hac emirliğine Ahmed Bey el-Kasımî getirilmiştir. Said'in idaresi ve beylerbeyi kaymakamlığı da Kasımiyye fırkasının eline geçmiştir. (Es-Seyid 2001b: 552)

Fakat çok geçmeden iki fırka arasındaki rekabet savaşa dönüştü. Ahmet Bey devlet kuvvetlerinin başına geçerek Cize ve Circe'de ki Zülfikariyye mensuplarından çoğunu öldürdü. Ayrıca o dönem hac emirliğinin Zülfi el-Fikari'ye kaymakamlığın da Kıtas (Kaytas) el-Kasımiyye verilmesi rekabeti yeniden şiddetlendirdi bu durum XVIII. Yüzyılın başına kadar böyle devam etti.

Fakat XVIII. yüzyılın ikinci yarısından sonra Mısır'da üstünlük sağlamak amacıyla birçok çatışma meydana geldi. 1711'de Azeban ve Mustahfızan Ocağı içinde çıkan anlaşmazlıklar Kasımiyye ve Zülfikariyye fırkalarını yeni bir rekabet ve mücadelenin içerisine itti. (Es-Seyid 2001a: 565) Azeban ocağı Kasımiyye taraftarı, Mustahfızan Ocağı ise Zülfikariyye taraftarı idi. Çıkan anlaşmazlıkların Mısır beylerbeyi kadısı Zülfikâriyye tarafına meyletmesi ile başladı. (Es-Seyid 2001b: 552) Çıkan mücadeleler neticesinde galip gelen Kasımiyye mensupları Halil Paşa'yı beylerbeylikten indirip yerine Kansuh el- Kasımî'yi getirdiler. Aynı yıl içerisinde Kasımiyye reisi İvaz Bey'in öldürülmesi ve yerine Yusuf el-Cezzar'ın seçilmesi üzerine Kasımiyye taraftarlarının nüfusları artmıştır. Bunun üzerine Müstahfızan Ocağı'na yeni bir kethüda tayin etmişlerdir. (Es-Seyid 2001b: 552)

Bu tayin ocak tarafından da kabul edilince Zülfikariyye reisi Eyyüb Bey önce Şam'a oradan da İstanbul'a kaçmıştır. Saîd hâkimi Muhammed Bey el-Fikarî'nin memleketine dönmesi, beylerbeylik sarayının Kâsımiyye taraftarlarınca topa tutulması ve beylerbeyinin de Mısır'ı terketme sözü vermesi ve bu karmaşanın sorumlusu olarak görülen Efrenc Ahmed'in taraftarlarıyla beraber öldürülmesinin ardından Zülfikâriyye fırkasına büyük darbe vurulmuştur. Kâsımiyye fırkası bundan sonra Mısır'da ki tek nüfuz sahibi fırka haline gelmiştir. Osmanlı idarecilerinin, Mısır'da ki fırkaların bu faaliyetlerini sona erdirmemeleri, zaman zaman bir fırkayı desteklemeleri sonucunu doğurmuştur. (Es-Seyid 2001b: 552)

Mısır'ın idaresinde tek nüfuz sahibi olan Kâsımiyye fırkası, İsmâil Bey b. İvaz'ın başkanlığında İvaziyye ve İbrâhim Bey Boşnak ve daha sonra Çerkez Muhammed Bey liderliğinde Şenebiyye

adlarıyla kendi içinde bölünmüştür. Bu fırkalar da önemli mevki ve makamları elde etmek için rekabet içerisine girmişlerdir. On yıl boyunca süren rekabet hac emirliği görevinin İbn İvaz'a, Circe hâkimliğinin ise Çerkez Muhammed Bey'e verilmesiyle başlamıştır. 1719 Temmuzun da Çerkez Bey'in İvaz Bey'e suikast düzenlemesinin ardından çatışmaya dönüşmüştür. Sonunda İvaz Bey Çerkez Bey'i yenerek, onu Kıbrıs'a sürgün ettirmiştir. (Es-Seyid 2001b: 552)

Fakat tehlike geçtikten sonra Kasımiyye içerisindeki fırkaların arasındaki rekabet canlanmıştır. Şenebiyye fırkası Mısır beylerbeyi ile kadısını elde edip Zülfikariyye fırkasıyla birleşerek İvaz Bey'i öldürmesiyle sonuçlanmıştır (8 Kasım 1723) (Es-Seyid 2001b: 552)

Böylece Mısır'da tekrar nüfuz kazanan Zülfikariyye fırkası kısa bir süre sonra Çerkez Bey'in çabasıyla tekrar bertaraf edilmiştir. İvaziyye mensuplarını affeden ve Mısır'da nüfuzunu arttıran Çerkez Bey, Mısır'dan uzaklaştırılmak için merkezî hükümetçe Cidde livâsı beyliğine görevlendirilerek istenmişse de mümkün olmamıştır. (Es-Seyid 2001b: 552)

Kasımiyye'nin bazı kolları Saïd'e kaçarak burada Hevvâre şeyhi Hümâm'ın hizmetine girmiştir. Kâsımiyye fırkasından olan Sâlih Bey el-Kâsımî Circe hâkimi olmuş, 1758'de hac emirliğine yükselmiştir.

Hümâm'ın Kahire'de işlerini yürüten Sâlih Bey Kazdağlı, Bulutkapan Ali Bey'in üç rakibinden biri olduğu için Gazze'ye sürülmüş ve sonunda Ali Bey'in adamı olan Ebü'z-Zeheb Muhammed Bey tarafından öldürülmüştür (1768). (Es-Seyid 2001b: 552)

Zülfikariyye fırkasına gelindiğinde ise; 1659 yılında kurucusu Ali Bey'in kölesi Mehmed Bey, Mısır valisine karşı isyan edip ordusuyla Kahire'ye yürüdü. Ardından Osmanlı Devleti, Mısır'a asker göndererek ve bunları sancak beyi rütbesine yükselterek Kâsımiyye fırkasını kuvvetlendirmeyi amaçlamıştır

Bundan dolayı başında Boşnak Ahmed Bey'in bulunduğu Kâsımiyye 1660'ta Zülfikariyye'ye karşı Vâdiuttarrâna adlı yerde büyük bir zafer kazandı. Savaşın ardından XVII. yüzyılın sonuna kadar Zülfikariyye hayli güçsüz kaldı. (Hathaway,2001:560)

1690'lı yıllarda Zülfikar'ın oğlu İbrâhim Bey, Evkâf-ı Haremeyn Nezâreti'ni elinde tutarak siyasal ve ekonomik gücü kendinde toplamaya çalıştı. Fakat bu çaba, Bilifyâli Hasan Ağa'nın başında bulunduğu Zülfikariyye'nin bir diğer kolunu öfkelenirdi. (Hathaway,2001:560)

Hasan Ağa, Mısır defterdarı olan İsmâil Bey ve yeniçeri kethüdâsı olan Kazdağlı Mustafa ile bir Zülfikarlı üçlüsü kurdu. İbrâhim Bey 1691'deki veba salgınında ölünce Hasan Ağa'nın üçlüsü Mısır'daki en güçlü unsur haline geldi. Demürdâşi adlı tarihçi bu konu hakkında dönemin valisi Kara Mehmed Paşa'nın bu üçlüye eyalet idaresiyle ilgili her konuda karar verme yetkisi tanıdığını söyler. (Hathaway,2001:560)

Frenk Ahmed'in Yeniçeri Ocağı'na hâkim olma planlarını farkederek Kazdağlı Nasuh Kethüdâ sekiz yüksek rütbeli subayla Azeb Ocağı'na kaçtı. Frenk Ahmed, Mısır'daki sancak beylerinin desteğini isteyince beyler de bu mücadeleye katıldılar. Fakat Circe hâkimi Mehmed Bey'in özel ordusuyla Kahire'ye gidip Kâsımiyye lideri İvaz Bey'i öldürdüğü zamana kadar mücadele Zülfikarlılar arasında vuku buldu. (Hathaway,2001:560)

İvaz Bey'in ölümü Kâsımiyye'nin yenilgisiyle sonuçlanan bir savaşa yol açtı. Frenk Ahmed ile taraftarları savaşta öldürüldü ve yeniçeriler üzerinde hâkimiyet yeniden Kazdağlılar'ın

eline geçti. (Hathaway,2001:560) Bu yıllar boyunca sancak beyi olan Zülfikâriyye liderleri, 1715'te Mısır valisi tarafından idam edilen Kaytas Bey ve Katamışlı Mehmed Bey idi. Aynı zamanda Bilifyâlı Hasan Ağa da çeşitli ocaklarda ağa rütbesini elinde tutmayı sürdürmüştü. (Hathaway,2001:560)

Fakat Bilifyâlı Zülfikar Ağa'nın 1720'li yıllarda sancak beyi rütbesine yükselmesi bu geleneği sona erdirdi. Sancak beyi olduktan sonra Zülfikar Bey ile İvaz Bey'in oğlu İsmâil Bey arasında için şiddetli bir rekabet başladı. (Hathaway,2001:560)

Zülfikar Bey, İsmâil Bey'in rakibi Çerkez Mehmed Bey'in desteğini alarak ona karşı bir komplo hazırlığına girişti. Her ne kadar Zülfikar Bey 1724'te İsmâil Bey'i öldürdüyse de Çerkez Mehmed ile arasında İsmâil Bey'le olduğu kadar yoğun bir mücadele vuku buldu. (Hathaway,2001:560)

Bu mücadele, 1730'da Zülfikar'ın düşmanları tarafından öldürülmesiyle nihayet buldu. Çerkez Mehmed'in vefatıyla da Kâsımiyye hizbi sona yaklaştı. (Hathaway,2001:560)

1730'dan sonra Katamışlı Mehmed Bey'in hânesi Zülfikâriyye'de sancak beyleri arasındaki liderliği elinde tuttu. Fakat yeniçeri subayları arasında, başında Osman Kethüdâ'nın bulunduğu Kazdağlılar kuşkusuz tek hâkim güçtü. Katamışlılar ile Kazdağlılar birlikte defterdarlığı, hac emirliğini ve Osmanlı Mısır'ndaki yedi bölüğün en yüksek subaylık rütbelerini elde ettiler. (Hathaway,2001:560)

1740'lı yıllar boyunca Kazdağlılar Mısır'ın idaresinde söz sahibi idi. Yeniçerilere hâkim olan Kazdağlı İbrâhim Kethüdâ, 1743'te Mısır'dan kaçmak zorunda kalan Zülfikarlı Osman Bey'i yenince Zülfikâriyye'de sancak beyleriyle, ocak subayları arasında bölünmüş olan geleneksel liderliğe son verdi. (Hathaway,2001:560)

1770'li yıllarda Osmanlılar'a karşı isyan eden meşhur Bulutkapan Ali Bey, İbrâhim Kethüdâ tarafından sancak beyliğine yükseltilen Gürcü kölelerden biriydi. İbrâhim Kethüdâ'nın yükselişi neticesinde Kazdağlı hânesi Zülfikâriyye ile Kâsımiyye arasındaki geleneksel rekabetin üstesinden geldi. (Hathaway,2001:560)

Bulutkapan Ali Bey'in manevi babası İbrahim Kethüda Kazdağlı fırkasının reisiydi. Öldükten sonra Şeyhü'l-beled olan Ali Bey ise Kazdağlı fırkasının son reisi olmuştur. Aslen Abaza asıllıdır. Osmanlı kaynaklarında "Bulutkapan", arşiv belgelerinde "Büyük" Arap kaynaklarında ise "el-Kebir" olarak anılmaktadır. (Emecen,2001: 383)

1758 yılında Şeyhü'l-beledliğe seçildiğinde girdiği mücadeleler sebebiyle konumunu uzun süre koruyamadı. Bu dönemlerde Osmanlı Devleti ile iyi geçinmeyi tercih etti. (Emecen,2001: 383) 8 Nisan 1759 yılında Osmanlı Devleti'ne bağlılığını taahhüt eden beyler arasında onunda ismi de vardı. Kahire'den uzaklaşıp Gazze'ye sürüldüğünde bile bu iyi münasebetlerini sürdürdü.

1761'de, Mısır'daki güvenlik sorununu önlenmesi için toplanan orduya katılmasına ve şeyhülbeled olarak tayin edildiğine dair kendisine gizli bir emir gönderildiyse de daha sonra bu harekât Mısır beylerinin bağlılıklarını bildirmeleri üzerine ertelendi. (Emecen,2001: 383)

Ancak 1763'te rakiplerinin muhalefeti ile tekrar görevinden uzaklaştırıldı. Ardından Hümâm şeyhinin yardımıyla yeniden Kahire'ye dönüp muhaliflerini bertaraf etmeye çalıştıysa da Hüseyin Bey ile giriştiği mücadeleyi kaybetmiştir. 9 Mart 1766'da Akkâ'ya gitmek mecbu-

riyetinde kaldı. Burada müttefikî Zâhir el-Ömer ile tanıştı. . (Güner, 2013:160) Onun desteği ile Kahire'ye dönerek 24 Ekim 1767'de rakiplerini yenmeyi başardı ve otoritesini kurdu. (Emecen,2001: 383)

Önceleri şeklen Osmanlılar'a bağlı görünen Ali Bey Mısır'da müstakil bir devlet kurmak arzusundaydı. Bu sırada Osmanlı Devleti'nin 1768 Rus savaşı ile meşgul olmasını fırsat bileerek, Mısır valisini görevden aldı. 1770 Haziran'ında Ebü'z-Zeheb Muhammed Bey'i Hicaz'a göndererek, bu bölgeyi Mekke'yi ele geçirdi. (Emecen,2001: 383) Bağımsız bir devlet kurma yolunda Batılı devletlerden de yardım istedi; önce Venedikliler'e başvurarak Osmanlılar'a ait adaları onlara vaad ettiği gibi, Akdeniz'de faaliyet gösteren Rus donanması kumandanı Alexi Orlof'a müracaat ederek, Suriye'de girişeceği harekâta kendisini destekledikleri takdirde Kudüs'ü ve mukaddes yerleri onlara terkedeceğini bildirdi. (Emecen,2001: 383)

Akkâ'da, eski dostu Zâhir el-Ömer'den ve Rus filosu kumandanı Orlof'tan yardım temin ederek tekrar Mısır'a girdi. Ancak Suriye'nin fethine memur ettiği Ebü'z-Zeheb Ali Bey'in adamlarından olan İsmail Bey'in tesiriyle askerinin yorgunluğunu ileri sürerek Mısır'a geri döndü. Burada İsmail Bey'in Osmanlı Devleti'ne bağlı bir şahsiyet olduğu sonucuna varmaktadır. Bu surumda Ebü'z-Zeheb'ten şüphelenen Ali Bey onu ortadan kaldırmak istediysede Ebü'z-Zeheb Yukarı Mısır'a kaçarak burada kuvvet toplamaya başladı.Neticede 8 Mayıs 1773'te Sâlihiyye mevkiinde vuku bulan savaşta Ali Bey Ebü'z-Zeheb Muhammed Bey'e mağlûp oldu ve yaralandı. Kısa bir süre sonra da bir rivayete göre aldığı yaraların tesiriyle, başka bir rivayete göre ise yaralı iken zehirlenerek öldü. (Emecen,2001: 383) Bütün bu hareketleriyle de Kavalalı Mehmed Ali Paşa döneminin âdeta bir zemin hazırlayıcısı olduğu söylenebilir.

Bulutkapan'ın bertaraf edilmesinin ardından Mısır'da hâkimiyet ve nüfuz Ebü'z-Zeheb'e intikal edince Ebü'z-Zeheb, Osmanlı Devleti'nin Mısır'da şekli idaresini tanımış, hatta Şam'da Osmanlı hükümetine baş kaldıran Zâhir el-Ömer'in üzerine sefere çıkmış ve bu seferde onu öldürmüştür.

SONUÇ

Ali Bey İsyanı'na kadar olan süreçte, Mısır'da ki yerel güçlerin ne kadar etkili bir rol oynadığı ortadadır. Osmanlı İmparatorluğu Mısır'ın yönetimini, Memlûk güçlerine ve yönetim tarzına bırakması, yerel güçlerin istediği şekilde yönetimde söz sahibi olmasını beraberinde getirmiştir.

O coğrafya da Osmanlı İmparatorluğundan önce de fırka/kabile savaşları olduğu bilinmektedir. Yönetim de bu tarz parçalı bir yapıların bulunması, bölgeyi yönetmek hususunda zorluklar çıkartmıştır. Fırkalara bölünmüş idari yönetim şeklinde Osmanlı İmparatorluğu denge politikasıyla bazen düzeni sağlamışsa da bu geçerli bir politika olamamıştır. Denge politikası her yüzyıla ve kişiye uyabilen bir strateji değildir.

Keza Zülfikariyye ve Kasimiyye fırkaları bölgede en güçlü fırkalardan olup, metinde geçen Kazdağlı, Şenibiyye gibi fırkalarda mevcuttu. Bu bahsi geçen iki fırkanın bölünmesiyle ortaya çıkabildiği gibi, farklı bir kişi tarafından oluşturulmuş bir fırkada olabilmekteydi.

Fırkalara bölünen yönetim şekli hem İmparatorluk için hem de Mısır için tehlikeli bir yönetim şekliydi. Merkezi idare ile yönetilen Mısır'da Osmanlı İmparatorluğuna karşı birçok isyanın baş gösterme sebeplerinden en etkilisi yerel güçlerdir. Zaten Memlûk beylerinin bir çoğunluğu Mısır'ı bir Memlûk Devleti haline dönüştürme hayali taşıyordu.

Yönetim sıkıntısı ve isyanların olmasının haricinde bu bölünmüş sistem batılı güçlerinde dikkatini çekmiştir. İngiltere ve Fransa bunların başında gelmektedir. Fakat buraya asıl ilgisi olan kişi II. Katherina'dır. Osmanlı- Rus Savaşları boyunca Mısır'da ki fırkaların İmparatorluğa karşı isyanlarını desteklemiştir. Bu siyaset Osmanlı'nın gücünü ikiye bölmesine neden olmuştur.

Bu durumda, Mısır'da batılı güçlerin ve yerel güçlerin siyaseti doğrultusunda Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimiyeti zaman zaman kolaylaştırabilmiştir. Fakat Osmanlı İmparatorluğunun hakimiyetini daha çok zorlaştırarak ilerlemiştir. Ali Bey İsyân'ı öncesinde ki bu durum Kavalalı Mehmed Paşa'nın da isyanını kolaylaştırmıştır.

KAYNAKÇA

Emecen, F. (2001). Ali Bey, Bulutkapan. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA) 2: 383-384

Güner, S. (2013). Mısır'da Âsi Bir Memlûk: Bulutkapan Ali Bey (El-Kebîr) *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 53(1): 155-182 (a)

----- (2015). Mısır'ın Son Memlûk Beyleri (1801-1806), *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 11(22): 228-266 (b)

Hathaway, J. (2001). Zülfikariyye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA). (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı) 44: 550-552

Seyyid M. es-Seyid (2001). Kasımiyye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA) (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı) 24: 552-553

----- (2001) Mısır. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA). (Türkiye Diyanet Vakfı, 2001) 29: 536-569

Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Büyük Osmanlı Tarihi* (5. Bs., C.5). Ankara: TDK

TBMM'NİN AÇILIŞININ 100. YILI ANISINA
KÜTAHYA DÜMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU

“ANADOLU OTURUMU”

14 Mayıs 2020 - Perşembe

ANADOLU OTURUMU	OTURUM BAŞKANI: DOÇ. DR. ERCAN TAŞKIN
-----------------	---------------------------------------

SAAT	ABD/ASD	BİLDİRİ SAHİBİ	BİLDİRİ BAŞLIĞI
------	---------	----------------	-----------------

13:00 - 14:00	ULUSLARARASI TİCARET VE FİNANSMAN	NİDA KUYULU	İŞLETMELER ARASI (B2B) E-TİCARETİYLE TÜRKİYE'DEKİ FİRMALARIN ULUSLARARASI PAZARLARA AÇILMADA KARŞILAŞTIĞI ADAPTASYON SORUNLARI: AMPİRİK BİR ÇALIŞMA
	ULUSLARARASI TİCARET VE FİNANSMAN	FATİH ÖZTÜRK	SINIR KOMŞULARIMIZDAKİ İÇ KARIŞIKLIKLARININ TÜRK EKONOMİSİNE ETKİSİ
	İKTİSAT	CİHAT ERDEM	ELEKTRİK TÜKETİMİ VE EKONOMİK BÜYÜME : BRI ÜLKELERİ ÜZERİNE ANALİZ
	İKTİSAT	FERİDE GÜLSÜM GÜMÜŞSOY	TARIMSAL ÜRETİM VE TARIM POLİTİKALARI İLİŞKİSİ: 1986-2016 DÖNEMİ İÇİN BİR PANEL VERİ ANALİZİ

İŞLETMELER ARASI (B2B) E-TİCARETİYLE TÜRKİYE'DEKİ FİRMALARIN ULUSLARARASI PAZARLARA AÇILMADA KARŞILAŞTIĞI ADAPTASYON SORUNLARI: AMPİRİK BİR ÇALIŞMA

Nida KUYULU, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Uluslararası Ticaret ve Finansman Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Kütahya
nidakuyulu@gmail.com

ÖZET

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, internet kullanımının hızla artmasıyla bilgi tabanlı bir ekonomik düzen oluşmuştur. Küreselleşen dünyanın, yeni ekonomik düzeninde ticari işlemlerin elektronik ortamda yapılmasına e-ticaret (e-commerce) adı verilmiştir (Şenol, 2016: 3). 1990'lerden başlayarak günümüzün yeni ticaret şekli haline gelen e-ticaret, internet üzerinden küresel piyasaya girişin anahtarı olmuştur (Özdemir ve Kıyan, 2008: 8).

Bilgi teknolojisi, büyümenin önemli bir itici gücü olduğu yeni ekonomik dönemde, uluslararası e-ticarete katılmak bir şirket başarısının önemli bir etkeni ve özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerin hayatta kalması için bir önkoşul olmaktadır (ITC, 2016: 11). İşletmeler arası (B2B) e-ticaretteki katılımcıların çoğu KOBİ'dir ve özellikle e-ticaret açısından karşılaştıkları benimsenme sorunlarını anlamak, acil bir ihtiyaçtır (Chong, vd., 2011: 223-224). E-ticaretin firmalardaki benimsenme süreci, potansiyeli ve sonuç olarak endüstriyel sektör genelinde bir bütün olarak hala anlaşılabilir değildir. Geçmiş çalışmalar e-ticaretin benimsenmesini etkileyen faktörleri araştırmaya çalışsa da, bu çalışmaların birçoğu ağırlıklı olarak gelişmiş ülkelerde gerçekleştirilmektedir (Ahmada, vd., 2015: 556).

Bu çalışmanın amacı, KOBİ'lerin işletmeler arası (B2B) e-ticareti benimsenmesi konulu literatürdeki çalışmaların incelenerek, B2B e-ticaretin benimsenmesinin KOBİ'ler için önemi ve etkileri hakkında bilgilendirmektir.

Anahtar Kelimeler: e-Ticaret, B2B, İşletmeler Arası e-Ticaret, Adaptasyon, KOBİ.

GİRİŞ

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin geniş kitleler tarafından benimsenmesiyle, internet hem bir iletişim kanalı olarak hem de internet tabanlı ekonomi şeklinde yaygınlaşmıştır. Böylece elektronik ticaretin dünya çapındaki genişlemesinde kritik bir rol oynamıştır (Leva, 2017: 9-10). İletişim teknolojisindeki sürat kesmeyen gelişmeler ve artan internet penetrasyonu, dünya genelinde elektronik ticaretin büyümesine katkıda bulunmuştur. Yakın zamanlarda işletmeler, internetin ticaret yapmak için güçlü bir araç olduğunu ve potansiyelini fark etmişlerdir (Wang ve Lin, 2009: 2750).

Küresel ekonomi, bilgi tabanlı bir topluma dönüştü ve iş yapılış şekli e-ticaret olarak değişti. Şirketlerin iş hayatında yaşadıkları baskılar ve engeller, mevcut faaliyetlerini devam ettirmek adına artan iş ihtiyaçlarıyla yeni bilişim tabanlı iş dünyası, firmaların e-ticareti kullanarak rekabet avantajı elde etmelerini sağlayan itici gücü oluşturmaktadır (Baladhandayutham ve Venkatesh, 2010: 127).

E-ticaretin faydaları yalnızca büyük (küresel, uluslararası gibi) firma yapısında olan şirketler için değildir. Küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ) de elektronik ticaretten fayda sağlayabilmekte ve e-ticaret şirket faaliyetlerinde önemli avantajlar oluşturmaktadır (Wang ve Lin, 2009: 2751). E-ticaret (e-commerce), KOBİ'lerin küresel pazarda yer alması için büyük bir destekçidir (Turban, vd, 2015: 17; 2018: 16). Bunun yanı sıra, bazı ülke yönetimlerince KOBİ sektörlerinde e-ticaretin nispeten yavaş algılandığı tespit edilmiştir. İşletmeden işletmeye (B2B) e-ticaretin uygulanması ya da uygulanmaması üzerine karar verilmesi, birçok kurum ve özellikle KOBİ'ler için zorlu olmaktadır (Wang ve Lin, 2009: 2751).

Küresel olarak dijital ortama taşınan ticaret (e-ticaret) ile birlikte işletmeler arası ürün/hizmet ticareti seviyesi artmıştır. Global B2B e-ticaret hacmi toplamda yaklaşık 10 trilyon ABD doları ile işletmeden müşteriye (B2C) e-ticaretin 5 katına ulaştı ve zaman içerisinde artmaya devam etmektedir (TÜSİAD, 2019: 59). B2B e-ticareti gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, ekonomik ve sosyal anlamda bolluğa ulaşmak adına önemli yollardan biri olarak görmektedir. B2B e-ticaret, firmaların ve kamu kuruluşlarının iş başarısının kilit unsurlarından biri olarak kabul edilmektedir. Ayrıca, verimliliğini artıran bir mekanizma olarak da görülmektedir (Alsaada, vd., 2018: 1). İş dünyasında ekonomik gücü olan şirketler barındırdığı potansiyel sebebiyle, işletmeden işletmeye e-ticaretin gelişmesi için dijitalleşme yatırımları yapmakta ve B2B e-ticaret'in çeşitli endüstrilere nüfuz etmesinden yüksek derecede faydalanmaktadırlar (Alsaada, vd., 2018: 1; TÜSİAD, 2019: 61).

Dünyanın toplam B2B e-ticaret işlemlerinde gelişmekte olan ülkelerde Çin ve gelişmiş ülkelerde ise İngiltere, ABD, Japonya, Almanya hâkimdir. Ancak gelişmekte olan birçok ülke, B2B e-ticarette gelişmiş ülkelerin hâlâ gerisinde kalmaktadır. B2B e-ticaretin eşit olmayan yayılmasının ortadan kaldırılması ve gelişmekte olan ülkelerin e-ticaret yoluyla küresel ticaret sistemine aktif katılımının teşvik edilmesi yerine ülkeler arasındaki yayılma menzili son çeyrek asırda daraltılmamış genişletilmiştir. İşletmeden işletmeye e-ticaretin yayılması, bir ülkedeki kuruluşların B2B e-ticaret teknolojilerini işletme faaliyetlerinde benimseyip kullanılması ve kullanım düzeylerini ifade etmektedir (A.g.e.: 1).

Türkiye'deki e-ticaret penetrasyonu yıllar geçtikçe artmakta ve ülke olarak ehemmiyeti fark edilmektedir. Türkiye'nin 3 milyonu geçen KOBİ sayısına sahip bir ülke olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Türkiye'deki tüm işletmelerin %99,8'i KOBİ'lerden oluşmaktadır. Ayrıca

bu işletmeler toplam istihdamın %76,7'sini sağlamaktadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2020). Bu oranlar Türkiye ekonomisinde KOBİ'lerin önemini göstermekte ve B2B e-ticaretin potansiyel faydalarından yararlanabilmek için küçük ve orta ölçekli şirketler büyük değer taşımaktadır. Küresel piyasanın B2B e-ticaretinde rekabetçi olabilecek ürün ve hizmetler sunma potansiyeline sahip KOBİ'lere yönelik desteklerin artırılması gerekmektedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2020; TÜSİAD, 2019: 19).

Literatür Analizi

E-ticaret

Elektronik ticaret (e-commerce), mal, hizmet ve ticari veri işlemlerini satın almak, satmak, ulaştırmak için internet, bilişim ve iletişim teknolojilerinin (örn. intranetler) kullanılması anlamına gelir (Turban, vd., 2018: 7). E-ticaret, elektronik sistemler ve çoğunlukla bilgisayar ağları üzerinden ürün ve hizmet alım satımıdır (Miletsky, 2010: 68).

E-ticaret, “bilgisayar ağları üzerinden ürün, hizmet veya bilgi satın alma, satma veya değiştirme süreci” olarak tanımlanmaktadır (Terbeck, 2014: 6). Yalın bir e-ticaret tanımı ise “online mal/hizmet alım satımı”dır (Jackson, Harris ve Eckersley, 2003: 5).

Elektronik ticaret terimi başka bir ifadeyle, internet teknolojilerini kullanan tüm ticari faaliyetleri içermektedir. Çevrimiçi iş faaliyetleri dünyanın pek çok yerinde günlük yaşamla bütünleşmiştir (Schneider, 2017: 5). Son birkaç yılda, internette sayısız farklı faaliyet yürüten insan sayısının arttığını görülmektedir (Chang, Dillon ve Hussain, 2006: 1).

E-ticaretin Faydaları

Turban, vd., e-ticaret faydalarını kuruluşlara, tüketicilere ve topluma olmak üzere üç ayrı başlık altında ele almıştır (2015: 17; 2018: 16). E-ticaretin faydaları bu başlıklar altında genel olarak şu şekildedir.

Teknoloji ve dijital dönüşüm ile e-ticaret, işletmelere global erişim sağlamaktadır. Dijitalleşen dünya tedarikin verimli hale gelmesini sağlar ve e-tedariki mümkün kılarak zaman kazandırmaktadır. Elektronik ticaret, işletmelerin karşılaştıkları karmaşık sorunların çözülmesini kolaylaştırmaktadır. İnternet ortamında düşük iletişim maliyetleriyle, müşterilerle doğrudan etkileşim kurulabilmektedir. Küçük şirketlerin özel işletme modellerini kullanarak büyük şirketlere karşı rekabet etmelerine yardımcı olmaktadır. Rekabet avantajı sağlayarak düşük fiyatlarda daha iyi hizmet sunma, marka imajını iyileştirme olanağı sunmaktadır (Turban, vd., 2015: 17; 2018: 16).

E-ticaret, tüketicilere seçim yapmaları (satıcı, ürünler, stiller) adına oldukça fazla alternatif sunmaktadır. Müşteri, e-ticaret sayesinde tercih ettiği herhangi bir yerden (e-pazaryeri, markaların e-ticaret siteleri vs.) herhangi bir zamanda alışveriş yapabilmektedir. E-ticaret platformlarının 7/24 açık olması, rahatsız eden dış etkenler (saldırgan satış memurları) olmaması, müşteriye boş zamanlarında rahat alışveriş imkânı sağlamaktadır (Turban, vd., 2015: 17; 2018: 16).

E-ticaretin topluma en önemli faydası, yaşam standardını artırmasıdır. Daha fazla sayıda ve daha uygun fiyatlı ürün / hizmet satın alabilme, web tabanlı daha iyi bir eğitim alabilme şansı vermektedir. Kamu hizmetlerinin (e-devlet, e-sağlık) daha iyi ve hızlı sağlanmasına yardım etmektedir (Turban, vd., 2015: 17; 2018: 16).

E-ticaret Türleri

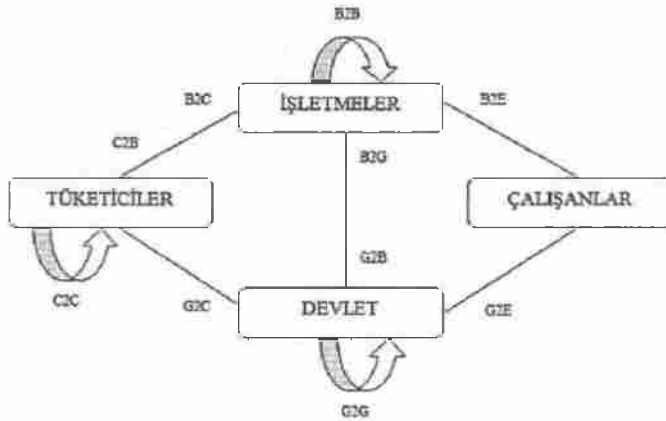
Elektronik ticareti, işlemlere veya iş süreçlerine katılan varlık türlerine göre kategorilere ayırmak, çevrimiçi işletmeyi tanımlamanın yararlı ve yaygın kabul gören bir yoludur (Schneider, 2017: 5). E-ticaret (e-commerce), tüketicilerin (consumers), işletmelerin (businesses) veya hükümetlerin (governments) olası eşleşmelerini içeren bir dizi farklı ticari ilişki yoluyla gerçekleşmektedir (OECD, 2019: 14).

E-ticaret çeşitleri;

- Firmalar Arası E-ticaret (B2B)
- İşletmeden Tüketicie E-ticaret (B2C)
- İşletmeden Devlete E-ticaret (B2G)
- Tüketiciden İşletmeye E-ticaret (C2B)
- Tüketiciden Tüketicie E-ticaret (C2C)

Günümüzün e-ticaret şekillerine katılan bir diğer tür mobil ticaret (m-commerce)'dir.

Tablo 1. Elektronik Ticaret İşlem Kategorileri

Kaynak: (Turban, vd., 2018: 11)

Firmalar Arası (B2B) E-ticaret ve Benimsenmesi

İşletmeler arası (B2B) elektronik ticaret, kuruluşlar arasındaki işlemleri ifade eder (Turban, vd., 2018:10). B2B işletmeleri, B2C organizasyonlarının aksine ürünlerini ve hizmetlerini doğrudan tüketicie değil başka şirketlere pazarlayıp satan işletmeler olarak tanımlanmaktadır (Lacka ve Chong, 2016: 5).

İşletmeler arası elektronik ticaret (B2B e-commerce), şirketlerin elektronik ortamda ürün ve hizmetleri alıp satmalarını ve değer zinciri bilgisi aktarımlarını mümkün kılan internet tabanlı teknolojilerdir (Mohtaramzadeh, Ramayah ve Jun-Hwa, 2017: 1). Elektronik ticaret hacminin yaklaşık %85'i (business to business) işletmeden işletmeye (Turban, vd., 2018: 10). Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişim göstererek yaygınlaşmasına paralel olarak B2B e-ticaret

hızla ilerleme kaydetmektedir (Cloete ve Doens, 2008: 185). Aynı zamanda işletmeler arası e-ticareti sağlayan teknolojinin geliştirilmesi ve kullanılması e-ticaret ortamında köklü değişimlere neden olmuştur (Chong, Man ve Zhang, 2011: 223-224).

Dünyadaki tüm şirketler, global işletmeler arası (B2B) pazaryerlerine üyelikle gerçekleştirilen sınır ötesi B2B e-ticaretin avantajlarından yararlanarak küreselleşmektedir (Moertini, 2012: 13). B2B e-ticaret platformları şirketlerin dünya pazarlarında daha eşit bir şekilde rekabet etmelerini sağlayan yeni işleyiş biçimleri sunmaktadır (Cloete ve Doens, 2008: 185). B2B e-pazaryeri sayesinde işletmeler müşterileri ve tedarikçileriyle bağlantılarını iyileştirerek aradaki ilişkileri önemli ölçüde güçlendirebilmektedir. Küçük ve orta ölçekli işletmeler mevcut ekonominin ana unsurlarıdır ve dünya çapında rekabet edebilirliğin faydalarını kazanmaya devam edebilmek için teknoloji değişikliklerine uyum sağlanmalıdır (Chong, Man ve Zhang, 2011: 223-224).

Günümüzde daha fazla bilim insanı ve araştırmacı, internetin firmalar arasında etkin iletişimi sağlamasıyla yalnızca kuruluş faaliyet alanında farklılaşmalara katkıda bulunmadığını bunun yanı sıra yeni ve yapı olarak değişik bir ekonomiye katkıda bulunulduğu görüşündedirler (Iyer, 2002: 79). Bu bilgi tabanlı yeni ekonomik düzende, B2B e-ticaret piyasası B2C (işletmeden müşteriye) e-ticaret piyasasına göre hacmi yüksek ve daha kazançlıdır. Genellikle B2B e-ticarete mal ve hizmet alımları, B2C e-ticaret alımlarından daha yüksek meblağdadır (Habibi, vd., 2015: 2).

B2B sektöründe ticari işlemler yapan kuruluşların sayısı, B2C etkileşimi yapan müşterilerin sayısından daha düşüktür. B2B alanında iş yapan işletmelerin sayısı sebebiyle bu ticari işlemleri yürüten ortakların aralarındaki iletişimin yapısı da B2C sektöründen farklıdır. İşletmeler arası ticaret, B2C ticarete göre daha doğrudan ve daha yoğundur. İşletmeler arası ilişkiler güven ve endüstriyel ortaklıklara dayanmaktadır. Bu nedenle işletmeler arası pazarlama B2B şirketlerinin başarısı için büyük önem taşımaktadır (Lacka ve Chong, 2016: 5).

B2B sektöründeki kuruluşların B2B e-ticareti benimseyip kullanması gerekmektedir. B2B e-ticaret, pazarlama ve lojistik maliyetlerini minimuma düşürerek satışlardan elde edilen satış karını yükseltmeyi sağlayacaktır (Chaffey, 2009: 31). B2B e-ticaret teknolojilerini benimseme üzerine ülke bazlı örnek vermek gerekirse ABD'nin 2015 yılı toplam e-ticaret hacminin %91 B2B e-ticaret oluşturmakta ve bu oran 5.8 trilyon ABD doları değerindedir (Mohtaramzadeh, Ramayah ve Jun-Hwa, 2017: 1). Amerikalı üreticilerin e-ticaret gönderileri, 2016 yılında 3.4 milyar dolar iken 2017 yılında 3.7 milyar dolara ulaşarak %7.5 artış göstermiştir (U.S. Census Bureau, 2019: 1). Güney Kore de B2B e-ticaret, ABD gibi e-ticaretin %91'ini oluşturmaktadır. Çin ve Hindistan gibi gelişmekte olan ülkelerde B2B e-ticaret öngörülere olumlu perspektiftedir (Mohtaramzadeh, Ramayah ve Jun-Hwa, 2017: 1).

B2B e-ticaretin benimsenmesi konulu araştırmalar gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler üzerine yapılmıştır. Literatür incelendiğinde fark edilmiştir ki gelişmiş ülkeler de 2000'li yılların başlarında e-ticaretin kabulü konulu çalışmalar yapılmıştır ancak günümüzde gelişmekte olan ülkelerde B2B e-ticaretin kabulü adına kısıtlı sayıda çalışma vardır ve bu alanda ampirik çalışmalar yapılması gerekmektedir. Bu araştırmaların ve yapılacak ilerideki çalışmaların bulguları B2B e-ticaretin uygulanmasında hangi etkenlerin süreci zorlaştıracağına veya kolaylaştıracağına anlaşılmasına yardımcı olacak ve kurumların imalatçılarına / yöneticilerine

yön gösterecektir. Yöneticiler bu şekilde girişimlerini daha etkili yönetmeye hazır olabilecektir (Tan, Tyler ve Manica, 2007; Grandon ve Pearson, 2004; Alsaad, Mohamad ve Ismail, 2017; Sila ve Dobni, 2012; Hamad, Elbeltagi ve El-Gohary, 2018; Sila, 2013).

Tablo 2. B2B E-ticaret Literatür İncelemesi

Kaynak	Konu	Kullanılan Teori	Örneklem
(Tan, Tyler ve Manica, 2007)	Çin'deki işletmeler tarafından e-ticaretin benimsenmesi	Algılanan e-hazır olma modeli	Çinli 134 KOBİ
(Alsaad, Mohamad ve Ismail, 2017)	İşletmeler arası elektronik ticaret (B2B e-commerce) ortamlarındaki güvenin rolü	Güven ile TOE çerçevesi arasında etkileşimli bir model	Ürdün'deki 239 tedarik zinciri yöneticisi
(Sila ve Dobni, 2012)	Kuzey Amerika'daki KOBİ'lerin tedarik zincirlerindeki B2B e-ticaret kullanım modellerini, kullanım modellerini etkileyen bağlamsal faktörleri ve firma performansı üzerindeki etkileri	Teknoloji-organizasyon-çevre (TOE) çerçevesi	Kuzey Amerika da 229 KOBİ
(Hamad, Elbeltagi ve El-Gohary, 2018)	İşletmeden işletmeye e-ticaretin benimsenmesi ve KOBİ'lerin rekabet avantajı üzerindeki etkisi	Teknoloji-organizasyon-çevre (TOE) çerçevesi	ABD de 320 KOBİ
(Sila, 2013)	İşletmeler arası elektronik ticaretin benimsenmesini etkileyen faktörleri ve uygulanabilirliklerini analiz etmek	Teknoloji-organizasyon-çevre (TOE) çerçevesi	Kuzey Amerika da 275 firma

Kaynak: (Tan, Tyler ve Manica, 2007; Alsaad, Mohamad ve Ismail, 2017; Sila ve Dobni, 2012; Hamad, Elbeltagi ve El-Gohary, 2018; Sila, 2013)

SONUÇ

E-ticaret işletmelerin küresel pazara açılmasını sağlayan bir yöntemdir. Dünya genelinde e-ticaretin, öneme ve olumlu bir potansiyele sahip olduğu farkındalığı yaşanmaktadır. Günümüzde e-ticaret şekillerinden B2B ve B2C dikkat çekmektedir. İşletmeler arası (B2B) e-ticaret hacmi ve avantajları açısından küçük ve orta ölçekli işletmelerin ticari süreçleri için umut vaat eden internet tabanlı bir araçtır. KOBİ'ler tarafından B2B e-ticaretin benimsenmesi rekabet avantajı elde etmek için önemli bir yöntemdir (Hamad, Elbeltagi ve El-Gohary, 2018: 209).

İşletmeler arası (B2B) e-ticaretteki katılımcıların çoğu KOBİ'dir ve özellikle e-ticaret açısından karşılaştıkları benimseme sorunlarını anlamak, acil bir ihtiyaçtır (Chong, vd., 2011: 223-224). Bu yüzden B2B e-ticaretin benimsenmesinde etkili faktörlerin daha iyi anlaşılacağı,

KOBİ'lerin üretimi ile bağlantılı diğer kurumlar için önemli çıkarımlar sunacak bir ampirik çalışmalar yapılmalıdır (Hamad, Elbeltagi ve El-Gohary, 2018: 209).

KOBİ'ler e-ticareti karmaşık bir şey olarak algılayabilmektedir. Çünkü KOBİ'lerin yönetim ve teknik becerilerinin düşük düzeyde olduğu bilinmektedir. Bu nedenle, e-ticaretin uygulanmasını çok zor olarak algılayabilirler. E-ticaretin benimsenmesinin önündeki başlıca engeller; e-ticaret bilgisine sahip olmama, e-ticaret becerilerinin eksikliği ve e-ticareti yürütmek için vasıflı çalışan eksikliğidir. E-ticaret hakkında bilgi eksikliği başlangıç aşamasında belirgin bir etkiye sahiptir (Ahmad, Bakar ve Faziharudean, 2015; Mohtaramzadeh, Ramayah ve Jun-Hwa, 2017; Lacka ve Chong, 2016; Grandon ve Pearson, 2004; Al-Qirim, 2007; Kuan ve Chau, 2001; Doolin vd., 2003; Sila ve Dobni, 2012; Sila, 2013). Bu gibi engellerin anlaşılması ve çözülmesi, Türkiye'deki KOBİ'ler arasında B2B e-ticaretin daha üst düzeyde benimsenmesini sağlamak adına bu konuda tez yürütülmektedir.

B2B e-ticaretin benimsenmesi üzerine yazdığım tez devam etmektedir. Bu çalışma, B2B e-ticaretin benimsemesinin KOBİ'ler için önemi ve etkileri hakkında ön bilgilendirme ve farkındalık yaratmak adınadır.

KAYNAKÇA

- Ahmad, S. Z., Abu Bakar, A. R., Faziharudean, T. M., & Mohamad Zaki, K. A. (2015). An empirical study of factors affecting e-commerce adoption among small-and medium-sized enterprises in a developing country: Evidence from Malaysia. *Information Technology for Development*, 21(4), 555-572.
- Alsaad, A., Mohamad, R., & Ismail, N. A. (2017). The moderating role of trust in business to business electronic commerce (B2B EC) adoption. *Computers in Human Behavior*, 68, 157-169.
- Alsaad, A., Mohamad, R., Taamneh, A., & Ismail, N. A. (2018). What drives global B2B e-commerce usage: an analysis of the effect of the complexity of trading system and competition pressure. *Technology Analysis & Strategic Management*, 30(8), 980-992.
- Chaffey, D. (2009). *E-Business and E-Commerce Management*. İngiltere: Pearson Education.
- Chang, E., Hussain, F., & Dillon, T. (2006). *Trust and reputation for service-oriented environments: technologies for building business intelligence and consumer confidence*. John Wiley & Sons.
- Chong, W. K., Man, K. L., & Zhang, N. (2011). An Interoperable B2B e-Commerce Framework for e-Marketing Capabilities. *Engineering Letters*, 19(3).
- Cloete, E., & Doens, M. (2008). B2B e-marketplace adoption in South African agriculture. *Information Technology for Development*, 14(3), 184-196.
- Grandon, E. E., & Pearson, J. M. (2004). Electronic commerce adoption: an empirical study of small and medium US businesses. *Information & management*, 42(1), 197-216.
- Hamad, H., Elbeltagi, I., & El-Gohary, H. (2018). An empirical investigation of business-to-business e-commerce adoption and its impact on SMEs competitive advantage: The case of Egyptian manufacturing SMEs. *Strategic Change*, 27(3), 209-229.

- International Trade Centre (ITC). (2016). *Bringing SMEs onto the e-Commerce Highway*. Geneva: ITC.
- Iyer, G. R. (2002). B2B E-Commerce: Economy and Strategies. *Journal of Business-to-Business Marketing*, 77-92.
- Jackson, P., Harris, L., & Eckersley, P. M. (2003). *E-Business Fundamentals*. London Routledge.
- Lacka, E., & Chong, A. (2016). Usability perspective on social media sites' adoption in the B2B context. *Industrial Marketing Management*, 1-53.
- Leva, L. (2017). *Targeting International Customers in Japanese E-commerce: A Web Content Analysis of the Marketing Mix in Rakuten and Amazon.co.jp* (Unpublished Master Dissertation). The University of Lund, Lund
- Miletsky, J. I. (2009). *Principles of internet marketing: New tools and methods for web developers*. Cengage Learning.
- Moertini, V. S. (2012). Small medium enterprises: On utilizing business-to-business e-commerce to go global. *Procedia economics and finance*, 4(1), 13-22.
- Mohtaramzadeh, M., Ramayah, T., & Jun-Hwa, C. (2018). B2B e-commerce adoption in Iranian manufacturing companies: Analyzing the moderating role of organizational culture. *International Journal of Human-Computer Interaction*, 34(7), 621-639.
- Özdemir, P. D., & Kıyan, Z. (2008). *Firmadan firmaya internet temelli e-ticaret: Türk dış ticareti için olanaklar ve sınırlılıklar*. Bilimsel araştırma projeleri. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Schneider, G. P. (2017). *Electronic Commerce*. Boston: Cengage Learning.
- Sila, I. (2013). Factors affecting the adoption of B2B e-commerce technologies. *Electronic Commerce Research*, 13(2), 199-236.
- Sila, I., & Dobni, D. (2012). Patterns of B2B e-commerce usage in SMEs. *Industrial Management & Data Systems*, 112(8), 1255-1271.
- Şenol, İ. (2016). *İşletmeler arası (B2B) e-ticarette etkin e-ticaret sitesi tasarımı: Yaşar bileşik pazarlama (YBP) e-ticaret sitesi araştırma projesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yaşar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Baladhandayutham, T., & Venkatesh, S. (2010, June). B2B e-Commerce: An integrated approach for construction industry. In *2010 International Conference on Financial Theory and Engineering* (pp. 127-131). IEEE.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2020). *Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin (KOBİ) Önemi ve İkinci OECD-KOBİ İstanbul Bakanlar Konferansı*.
http://www.mfa.gov.tr/kucuk-ve-orta-buyuklukteki-isletmelerin_-kobi_-onemi-ve-ikinci-oeed-kobi-istanbul-bakanlar-konferansi.tr.mfa [24 Şubat].
- Tan, J., Tyler, K., & Manica, A. (2007). Business-to-business adoption of eCommerce in China. *Information & management*, 44(3), 332-351.
- Terbeck, H. (2014). *Delphi-based Scenario & Trend Analysis for the Future of Digital Commerce*. (Unpublished Master Dissertation). Technical University Berlin, Berlin.

- Turban, E., King, D., Lee, J. K., Liang, T.-P., & Turban, D. C. (2015). *Electronic Commerce A Managerial and Social Networks Perspective*. New York: Springer .
- Turban, E., Outland, J., King, D., Lee, J. K., Liang, T.-P., & Turban, D. C. (2018). *Electronic Commerce 2018 A Managerial and Social Networks Perspective*. New York: Springer.
- TÜSİAD. (2019). *E-Ticaretin Gelişimi, Sınırların Aşılması ve Yeni Normlar*. Deloitte Digital, İstanbul.
- U.S. Census Bureau. (2019). *E-Stats 2017: Measuring the Electronic Economy Economy-Wide Statistics Briefs*. Amerika: U.S.Department of Commerce.
- Wang, T. C., & Lin, Y. L. (2009). Accurately predicting the success of B2B e-commerce in small and medium enterprises. *Expert Systems with Applications*, 36(2), 2750-2758.

ELEKTRİK TÜKETİMİ VE EKONOMİK BÜYÜME: BRI ÜLKELERİ ÜZERİNE ANALİZ

Cihat ERDEM, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Kütahya
cihat3414@gmail.com

ÖZET

Teknolojinin gelişmesi ile dünya üzerindeki birçok ülkede elektrik enerjisine olan talep artmıştır. Elektrik tüketimindeki artışa dair olarak yapılmış olan çalışmalarda değişkenler genellikle elektrik tüketimi ve gayri safi yurtiçi hasıladır. Elektrik tüketimi ile gayri safi yurtiçi hasıla ilişkisi birçok ülke grubu üzerinde incelenmiştir fakat BRI ülke grubuna literatürde rastlanılmamıştır. 2013 yılında Çin'in başlatmış olduğu bir kuşak bir yol girişimi ile literatüre giren BRI ülkelerinden Çin Halk Cumhuriyeti'ni Avrupaya bağlayan Yeni İpek Yolu'nun orta koridor üzerinde bulunan Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan, Türkmenistan, İran ve Türkiye ülkeleri alınmıştır. Bu çalışma, orta koridor üzerindeki 7 BRI ülkesi için kişi başına elektrik tüketimi, kişi başına gayri safi yurtiçi hasıla verileri ile 1990-2014 yılları alınarak panel veri analizi ile incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Elektrik tüketimi, Gayri safi yurt içi hasıla, BRI Ülkeleri, Panel Veri Analizi, Driscoll-Kraay Testi

GİRİŞ

Dünya ülkelerinin 1990 yılında Gayri safi yurt içi hasılası (GSYH) 22.54 trilyon USD 2014 yılında 79.13 trilyon USD olmuştur. 1990 yılında dünyanın elektrik kullanımı 2.124,77 kilovatsaat , 2014 yılında 3.125,29 kilovatsaat olmuştur. Sürdürülebilir ekonomik büyümede temel kaynak olarak enerji kabul edilmiştir. Elektrik; sanayi, tarım ve hizmet sektörlerinde temel girdi sayılmıştır. Özellikle imalat sektörleri için büyük öneme sahip olmuştur (Baz, vd., 2019,s.1). 2013 yılında Çin başkanı Xi Jinping Kuşak Yol Girişimi (BRI) olarak söylenen Modern İpek Yolu Projesini ilan etmiştir. Projenin hedefi Avrupa Ekonomik Entegrasyonu gibi BRI ülkeleri arasında işbirliği ile ticaret sistemini güçlendirmek olmuştur. BRI dünya nüfusunun %65'ini ve 68 ülkeyi ayrıca 4.4 milyar insanı kapsamaktadır. BRI 6 ekonomik koridoru vardır. Bunlar:

1. Yeni Avrasya Kara Köprüsü
2. Çin, Moğolistan, Rusya Ekonomik Koridoru
3. Çin, Orta Asya, Batı Asya Ekonomik Koridoru
4. Çin Çinhindi Yarımadası Ekonomik Koridor
5. Çin, Pakistan Ekonomik Koridoru
6. Çin, Bangladeş, Hindistan, Myanmar Ekonomik Koridoru (OECD business and finance outlook, 2018). Bu çalışmada Orta Asya, Batı Asya Ekonomik Koridoru bulunan Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan, Türkmenistan, İran ve Türkiye ülkeleri kullanılmıştır. Yeni İpek yolu ticaret yoluyla ekonomik refahı artırmayı amaçlayan Kuşak Yol Girişimi (BRI), yapmış olduğu ve yapacağı büyük altyapı inşası BRI ülkelerinin enerji tüketimini hızlandırabileceği düşünülmüştür (Qi, Peng ve Zhang, 2019,s.1).

Teorik Çerçeve

Büyümeyle etkileyen en büyük faktörlerden başında elektrik enerjisi gelmektedir. Enerji kullanımının daha etkin olarak kullanılması ekonomik gelişme seviyelerini arttırılabilmektedir. Ekonomik büyüme her sektörde elektrik tüketiminde artış meydana getirmektedir. Enerji arzında azalış girdi fiyatlarını ve enflasyonda artış gösterir. Bu artış malların fiyatında değişime neden olur buna bağlı olarak büyüme oranı ve toplam talepte azalma görülmektedir (Ersoy, 2010; Saatçi ve Dumrul, 2013, s.3-4). Enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmak için çok sayıda ampirik çalışma bulunmaktadır. Araştırma fikirleri dört hipoteze ayrılabilir:

1. Büyüme hipotezi: Enerji tüketiminin artışı reel GSYİH'daki büyüme teşvik ederken enerji koruma planının ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etkisi olacağı yönündedir. Bu hipotez enerji tüketimi ekonomik büyümenin nedenidir.

2. Koruma hipotezi: Enerji koruma planının uygulanması ile ekonomik büyüme ters etki etmeyeceği yönündedir. Bu hipotez büyüme elektrik tüketiminin nedenidir.

3. Tarafsızlık hipotez: Enerji tasarruf planının büyüme üzerinde olumsuz bir etkisi olmayacağı yönündedir. Bu hipotezde nedensellik yoktur.

4. Geri bildirim hipotezi: Karşılıklı ilişkinin varlığını bildiren hipotezdir. Çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu kabul eder (Zhao, vd., 2016, s. 3). Nedensellik ilişkisine bakıldığında büyüme hipotezinde enerji tüketimi büyümenin, koruma hipotezinde büyüme enerji tüketiminin, geri bildirim hipotezinde çift taraflı nedensellik olduğunu ve tarafsızlık hipotezinde ise nedensellik olmadığı yönündedir (Rahman, vd., 2020, s.2).

Yazar(lar) Yıl	Dönem	Değişkenler	Ekonometrik Analiz	Sonuç
J.Kraft ve A.Kraft 1979	1947-1974 ABD	Enerji girdileri ve GSMH	Sims nedensellik	GSMH'nın yüksek enerji kullanıma neden olduğu bulunmuştur.
Rufael 2006	17 Afrika Ülkeleri	Elektrik Tüketimi ve GSYH	uzun vadeli ve nedensellik ilişkisi Pesaran, Toda ve Yamamoto ve Granger nedensellik testinin	9 ülke için kişi başına elektrik tüketimi ile GSYH ve sadece 12 ülke için Granger nedensellik arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu göstermektedir.
Yoo 2006	1971-2002 ASEAN	elektrik tüketimi ile ekonomik büyüme	Nedensellik	Malezya ve Singapur'da elektrik tüketimi ile ekonomik büyüme arasında iki yönlü bir nedensellik olduğunu göstermektedir. Endonezya ve Tayland'daki ekonomik büyümeden elektrik tüketimine tek yönlü ilişki bulunmuştur.
Squalli 2007	OPEC Ülkeleri	Elektrik tüketimi ve ekonomik büyüme	Sınır testi, Nedensellik	Değişkenler arasında uzun vadeli bir ilişki, Nedensellik sonuçları ekonomik büyümenin beş ülkede elektrik tüketimine, üç ülkede daha az bağımlı ve üç ülkede bağımsız olduğunu göstermektedir.
Ağır ve Kar 2010	1975-2007 Türkiye (81il)	Ekonomik Büyüme ve Elektrik Tüketimi	Yatay Kesit, Nedensellik	81 il 2000 yılı verileri ile yatay kesit sonucu olumlu bulunmuştur. Elektrik tüketiminden gelire veya tam tersi biçimde tek yönlü ilişki olduğunu ileri sürmüştür.
Yoo ve Kwak 2010	1975-2006 7 Güney Amerika Ülkesi	Ekonomik Büyüme ve Elektrik Tüketimi	Nedensellik	Arjantin, Brezilya, Şili, Kolombiya ve Ekvador için elektrik tüketiminden gerçek GSYH'ya kadar tek yönlü ilişki, Venezuela'da, elektrik tüketimi ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik vardır.

Odhiambo 2010	SSA Ülkeleri	enerji tüketimi ve ekonomik büyüme	nedensel ilişkisi, ARDL	Güney Afrika ve Kenya için enerji tüketiminden ekonomik büyümeye tek yönlü, Kongo (DRC) için enerji tüketimini artıran ekonomik büyüme olduğu görülmüştür.
Akbaş ve Şentürk 2015	1978-2009 MENA Ülkeleri	Elektrik tüketimi ile GSYH	Eşbütünleşme, EKK,Dinamik sabit etkiler tahmincisi, DOLS, FMOLS, MGE ve Panel VECM	Eşbütünleşme ilişkisi bulunmuştur. Kısa dönem ve uzun dönemde elektrik tüketimiyle GSYH arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu görülmüştür.
Ergün ve Polat 2015	1980-2010 OECD (30)	CO2, elektrik tüketimi ve GSYH	Panel eşbütünleşme ve panel nedensellik	OECD ülkesinin çoğunluğunda elektrik tüketimi ve CO2 emisyonu arasında istatistiki olarak anlamlı ilişki göstermiştir. GSYH ile CO2 emisyonu arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu ve GSYH ile elektrik tüketimi arasında çift yönlü nedensellik görülmüştür.
Acaravcı ve Erdoğan 2017	1992-2012 Türki Cumhuri- yetler	Elektrik Tüketimi, Reel Gelir ve Dışa Açıklık	Yatay kesit bağımlılık ve panel nedensellik	Tüm değişkenler ve model yatay kesit bağımlıdır. Elektrik tüketimi ve gelir arasında nedensellik ilişkisi mevcuttur. Dışa açıklık ve gelir arasında nedensellik ilişkisi mevcuttur. Enerji tüketimi ve dışa açıklık değişkenleri, gelir üzerinde daha güçlü ortak etkiye sahiptir.
Mukhtarov, Mikayılov ve İsmayılov 2017	1990-2015 Azerbay- can	Enerji tüketimi ve ekonomik büyüme	VAR ve Toda- Yamamoto nedensellik	Çift yönlü nedensellik bulunmuştur.

Taghvaei, vd., 2017	1981-2012 İran	ekonomik büyüme ve yenilenebilir enerji	ARDL	Yenilenebilir enerji tüketiminin, sermaye ve iş gücünün önemli ölçüde karşılık gelen etkilerine rağmen, tarafsızlık hipotezini kabul ederek İran'daki ekonomik büyümeye önemsiz bir itici güç olduğunu göstermektedir.
Bostan ve Ravanoğlu 2018	1995-2012 Kırgızistan	Reel GSYİH, hidrolik enerji üretimi, petrol ithalatı, kömür, petrol ve elektrik tüketimi	Granger nedensellik, Johansen eşbütünleşme ve DOLS	Reel GSYİH'den hidrolik enerji üretimine, kömür tüketiminden reel GSYİH'ye ve reel GSYİH'den elektrik tüketimine doğru Granger nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Reel GSYİH, petrol ithalatı ve hidro enerji üretimi arasında uzun-dönemli ilişki bulunmuştur. DOLS sonucunda enerji tüketiminden büyümeye doğru uzun dönemli ilişki bulunmuştur.
Kar, Ağır ve Türkmen 2018	15 gelişmekte olan ülke	Elektrik Tüketimi ve Ekonomik Büyüme	Yatay kesit, Eşbütünleşme ve nedensellik	15 gelişmekte olan ekonomide ekonomik büyüme ve elektrik tüketimi arasında uzun dönemli ve pozitif bir ilişkinin varlığına işaret etmektedir. Nedensellikte seçilmiş ülkelerde elektrik tüketiminden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur.
Kara ve Cığırlioğlu 2018	2007-2014 Türkiye (il)	Elektrik Tüketimi ve GSYİH	Mekânsal Veri Analizi (Exploratory Spatial Data Analysis-ESDA)	Elektrik tüketimi ve GSYH açısından olumlu ve olumsuz mekânsal etkileşim bakımından bir ayrışma olduğu, olumlu mekânsal etkileşimin gelişmiş bölgelerde kümelenen illerde gerçekleştiği olumsuz mekânsal etkileşimin ise genel olarak görece geri kalmış bölgelerde kümelenen illerde görüldü.

Khan, vd., 2018	1991-2014 Kazakistan	Ticaret açıklığı, sermaye, iş gücü elektrik tüketimi ve ekonomik büyüme	ARDL sınır testi ve VECM Granger nedensellik	Seriler arasında uzun soluklu ilişki bulunmuştur. Nedensellik analizinde, elektrik tüketiminin ekonomik büyümeye ve ticaret açıklığına, ticaret açıklığı ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik bulunmuştur.
Koç ve Saldmurodov 2018	1992-2014 Orta asya ülkeleri	Elektrik enerjisi, DYY ve ekonomik büyüme	Panel birim kök ve nedensellik	doğrudan yabancı yatırımdan hem ekonomik büyümeye hem de elektrik enerji tüketimine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi mevcut olduğu ancak ekonomik büyüme ile elektrik enerji tüketiminden doğrudan yabancı yatırıma doğru bir nedensellik olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Bozma, Aydın ve Kolçak 2018	1990-2014 BRICS ve MINT Ülkeleri	Ekonomik büyüme ve enerji tüketimi	Pesaran ve Yamagata homojenlik testi, yatay-kesit bağımlılık, Breusch-Pagan, Pesaran LM ve CD testleri, Eşbütünleşme	Enerji tüketiminden ekonomik büyümeye doğru nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Türkiye enerji bakımından bağımlı ülke grubunda dolayısıyla enerji tüketimindeki artış enerji ithalatını artırmakta ve ekonomik büyüme üzerinde dengesizlik oluşturmaktadır.
Kızılkaya ve Dağ 2019	1971-2014 NIC ülkeleri	Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme	Yatay kesit bağımlılığı ve bootstrap nedensellik testi	NIC ülkelerinin hiçbirinde büyümeden enerji tüketimine nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.
Govdeli 2019	1980-2017 G7 Ülkeleri	Elektrik Tüketimi, Petrol Fiyatı, Sabit Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme	ARDL, Granger nedensellik	ARDL göre, elektrik tüketimi ve sabit yatırımların ekonomik büyümede pozitifdir. Ekonomik büyüme ile elektrik tüketimi, ekonomik büyüme ve petrol fiyatı arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi belirlenmiştir. Ülkelere tek tek bakılmıştır.

Qi, Peng ve Zhang 2019	1996-2015 59 BRI Ülkesi	GSYH, Kentleşme oranı, Ticaret açıklığı, Çin- BRI toplam ticaret	Panel veri analizi	Enerji yoğunluğunu azaltma; BRI ülkelerinin enerji yoğunluğu yakınsama oranını yaklaşık% 13 oranında kolaylaştırdığını göstermektedir. Teknoloji etkisi; enerji yoğunluğunu azaltma bağlamında enerji yoğunluğu yakınsama oranını hızlandırır. Bileşik etki; BRI ülkelerinin enerji yoğunluğu yakınsamasında önemsiz görünmektedir.
Carfora, Pansini ve Scandurra 2019	1971-2015 Asya'daki gelişmekte olan ülkeler	enerji tüketimi, enerji fiyatları ve ekonomik büyüme	Eşbütünleşme, Granger nedensellik	Gelir, enerji ve fiyatlar arasında eşbütünleşme ilişkilerinin varlığını doğrulanmıştır. Tayland ve Filipinler gelir ve fiyatlar çift yönlü nedensellik vardır. Tayland ve Filipinler'de enerji gelir ve fiyatlara neden olmaz. Hindistan ve Endonezya ise, enerji gelir ve fiyatlara neden olmaz, ancak gelir ve fiyatlar arasında çift yönlü nedensellik bulunmuştur.
Humbatova vd., 2020	1995-2017 Azerbay- can	GSYH ve elektrik enerjisi tüketimi	VAR, birim kök, eşbütünleşme ve tanı testleri	Seriler eşbütünleşik olarak bulunmuştur. Elektrik tüketimi ve büyüme arasında pozitif bir bağımlılık bulunmuştur.

Ekonometrik Yöntem ve Bulgular

Veri Seti ve Model

Bu çalışmada ekonomik büyümenin elektrik tüketimi üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Kuşak Yol Girişimi (BRI) ülkelerinden Orta Asya, Batı Asya Ekonomik Koridoru bulunan (Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan, Türkmenistan, İran ve Türkiye) ülkelerin 1990-2014 döneminin yıllık verilerini kullanarak panel veri analizi yoluyla analiz edilmiştir. Elektrik tüketimi (kWh per capita) ve GSYH (constant 2010 US\$) verileri Dünya Bankasından alınmıştır (www.worldbank.org). Çalışmada kullandığımız model;

$\ln EC_{it} = B_0 + B_1 \ln GDP_{it} + u_{it}$ Alt simge i ile temsil edilen verilerin kesit bileşeni ülkelerdir t ise zamanı gösterir. EC elektrik tüketimi ve GDP gayri safi yurt içi hasıla göstermektedir.

Tanımlayıcı İstatistikler

Tanımlayıcı istatistiklerde değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri, her değişkenin sayısal konumları gösterilmektedir.

Tablo 2: Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Ortalama (Mean)	Standart Hata	En Küçük	En Büyük
Elektrik Tüketimi	7.636914	0.388468	6.834861	8.683555
GSYİH	7.795054	1.035202	5.905186	9.493846

Tablo 2 elektrik tüketimi ve gayri safi yurtiçi hasıla değişkenlerinin ortalama, standart hata, en küçük ve en büyük değerlerinin tanımlayıcı istatistikleri verilmiştir. Tanımlayıcı istatistiklerden sonraki adımlar ise Basit Panel Modelinin analizinde kullanılacak olan yöntemlerin tespit edilmesidir.

Yatay Kesit Bağımlılık Testi

Panel veri analizinde birim kök testinden önce paneli oluşturan birimler arasında yatay kesit bağımlılığının dikkate alınıp alınmaması çıkacak sonuçlar için önemli bir yer tutmaktadır. Çalışmada 7 ülke 25 yıl kullanılmıştır. Yatay kesit bağımlılığının varlığı: zaman boyutu(T) kesit boyutundan(N) büyük olduğunda ($T > N$); Berusch Pagan (1980) CD LM1 testi ile kontrol edilmektedir.

Tablo 3: Yatay kesit bağımlılık testi

Test adı	İstatistik değeri	Prob Değeri
Breusch-Pagan LM	216.6755	0.0000
Pesaran scaled LM	29.11325	0.0000
Pesaran CD	-0.605211	0.5450

Tablo 2 incelendiğinde, CDBP testi için yatay kesit bağımlılığının olmadığı şeklinde ifade edilen sıfır hipotez red edilmiştir ve yatay kesit bağımlılığının varlığına karar verilmiştir. Bu sonuca göre BRI ülkelerinde herhangi bir şok diğer ülkeleri de etkilemektedir.

Panel Birim Kök Testi

Bu çalışma, 1990-2014 dönemi boyunca Kuşak Yol Girişimi (BRI) ülkesinden orta koridor üzerinde bulunan 7 ülkeden (Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan, Türkmenistan, İran ve Türkiye) oluşan bir panel için elektrik tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Değişkenlerin logaritmik dönüşümleri yapılarak analizlerde kullanılmıştır. Verilerin güvenilirliği, uzun dönemli ilişkilerde sahte regresyon sorununa rastlanmaması için birinci aşamada değişkenlere ilişkin birim kök testlerinin yapılması gerekmektedir (Kılıç ve Özbek, 2018: 378). Yatay kesit sorunu olduğu için 2. Nesil birim kök testlerinden MADF (Multivariate Augmented Dickey-Fuller) tahmincisi kullanılmıştır. MADF $N < T$ koşulunda kullanılan testtir. Gecikme uzunluğu 1 olarak seçilmiştir.

Tablo 4: MADF Panel Birim Kök Testleri Sonuçları

	Lags	MADF	Approx 5% CV
Lnelectric	1	41.45	31.84
LnGDP	1	17.29	31.84

MADF test istatistiği kritik değerden büyük ise H_0 hipotezi reddedilir ve serinin durağan olduğunu göstermektedir. Tablo 3'ye bakıldığında elektrik tüketimi değişkeni MADF değeri kritik değerden büyüktür ve seri durağandır. GSYH serisinde MADF değeri kritik değerden küçüktür seri durağan değildir.

Tanı Testleri

Modelin anlamlılığı için F Testi, havuzlanmış en küçük kareler ile rastsal etkiler modellerinin seçimi için Breusch-Pagan Düzeltilmiş Langrange Çarpan Testi ve sabit etkiler ve rastsal etkiler seçimi için Hausman Testi kullanılmıştır. Bununla birlikte otokorelasyon ve değişen varyans sorununun olup olmadığı için Breusch-Godfrey Otokorelasyon Testi ile Breusch-Pagan-Godfrey Değişen Varyans Testi ile analiz edilmiştir (Önder ve Kaya, 2018, s.19; Vergil ve Bahtiyar, 2017, s.680). Tüm bu yöntem ve istikrar koşullarının araştırıldığı testlerin sonuçları Tablo 5'te gösterilmektedir.

Tablo 5: Yöntem Seçimi ve İstikrar Koşullarına İlişkin Test İstatistikleri

Hipotez	Test Adı	Test İstatistiği	Prob Değeri
$H_0: \beta_i = \beta$	F Testi	36.40185	0.0000
$H_1: \beta_i \neq \beta$			
$H_0: \sigma u_2 = 0$	Breusch-Pagan Düz. Lagr. Çarpan Testi	Kesit	
		Zaman	
$H_1: \sigma u_2 \neq 0$		Kes.ve zam.	
$H_0: E(\epsilon_{i,t}/x_{it}) = 0$	Hausman Testi	1.376441	0.2407
$H_0: E(\epsilon_{i,t}/x_{it}) \neq 0$			
H_0 : Otokorelasyon yoktur	Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test:	F : 0.485214	F(1,171) 0.4870
H_1 : Otokorelasyon vardır		OBS R:0.492329	Chi-Square(1) 0.4829
H_0 : Eş varyanslılık vardır	Heteroskedasticity Test: Breusch-Pagan-Godfrey	F-statistic 3.170291	F(1,172) 0.0768
H_1 : Eş varyanslılık yoktur		Obs*R-squared 3.149110	Chi-Square(1) 0.0760
		Scaled explained SS 29.92608	Chi-Square(1) 0.00

Tablo 5'e bakıldığında Hausman Testi H_0 hipotezi kabul edilmiştir. Buna göre Hausman Testi sonuçları Rassal Etki ile Sabit Etkiler Modellerinden, Rassal Etki Yönteminin tutarlı ve etkin bir tahminci olduğunu göstermektedir. F Testi ve Breusch-Pagan Testlerine göre Havuzlanmış Veri Analizi Yöntemi, kullandığımız veri seti için uygun bir yöntem değildir. Breusch-Godfrey Otokorelasyon Testi ile Breusch-Pagan-Godfrey Değişen Varyans Testi sonuçları ise veri setinde, değişen varyansın olmadığı, otokorelasyon sorunlarının da bulunmadığını göstermektedir.

Driscoll-Kraay Testi

1998 yılında Driscoll ve Kraay tarafından geliştirilen bu test kesitsel bağımlılık ile panel regresyonları için önerilen standart hataları kullanan modelleri tahmin etmek için kullanılmaktadır. Bu test hem dengeli hem de dengesiz panellerle iyi çalışmaktadır. Modeldeki değişkenler için standart hataları, havuzlanmış en küçük kareler/ağırlıklı en küçük kareler, sabit etkiler ve genelleştirilmiş en küçük kareler rastgele efekt regresyonları ile tahmin etmektedir (Le, T., Le, H., Hesary, 2020, s.3).

Tablo 6: Driscoll-Kraay Testi ve Sonucu

Driscoll-Kraay Regresyon Modeli			Gözlem Sayısı=175			
Method: Havuzlanmış En Küçük Kareler Regresyon			Grup Sayısı=7			
Grup Değişkeni: i			F (1, 24) = 3.35			
Maksimum Gecikme: 2			Olasılık Değeri>F= 0,0795			
			R2= 0.0734			
LNElectric	Katsayı	Drisc/ Kraay Standart Hata	T değeri	P> t	[95% Güven Aralığı]	
LNGDP	.1016 924	.0555225	1.83	0.079	-.0129004	.2162851
Sabit	6.844217	.4117672	16.62	0.000	5.994371	7.694063

Regresyon analizi sonucuna göre modelde yer alan tüm değişkenler anlamlıdır. Aynı zamanda modelde yer alan bağımsız değişken(GSYH) bağımlı değişkeni (Elektrik tüketimini) %7 ile açıklamaktadır. Modelde yer alan bağımsız değişken GSYH yüzde 1'lik bir artış Kişi Başına Elektrik Enerjisi Tüketimini yüzde 0,10 artırmaktadır. Sonuçların iktisadi açıdan açıklanabilir ve anlamlı olarak yorumlanmaktadır.

Modelin son hali şu şekildedir; $LNElectric = 6.84 + 0.10 LNGDP$

SONUÇ

Bu çalışmada ekonomik büyümenin elektrik tüketimi üzerindeki etkisi, Orta koridorda bulunan 6 BRI ülkesi 1990-2014 yılları arası yıllık verileri kullanılarak panel veri analiz yöntemi ile araştırılmıştır. Breusch-Pagan LM testi ile yatay kesit sorununa bakılmış ve kesitsel bağımlılık sorunu ile karşılaşılmıştır. Panel birim kök sonuçları serilerin bütününe durağan olmadığı yönündedir. Bu nedenle şokların seriler üzerindeki etkileri kısa dönemli olmadığı yönündedir. Şokların BRI ülkeleri ekonomisini etkilediği görülmüştür. F testi ile modelin anlamlı olduğu

görülmüştür. Breusch-Pagan Düzeltilmiş Langrange Çarpan Testi ile rastsal etkiler modelinin seçimi, Hausman Testi ile rastsal etkiler olduğu görülmüştür. Otokolerasyon ve değişen varyans sorununun olup olmadığı için Breusch-Godfrey Otokorelasyon Testi ile Breusch-Pagan-Godfrey Değişen Varyans Testi ile bakılmış ve herhangi bir soruna rastlanılmamıştır. Karşılaşılan yatay kesit sorunu Driscoll-Kraay Testi ile çözülmüştür. Driscoll-Kraay Testi ile modeli açıklama gücü %7, GSYH sabit iken bağımlı değişken elektrik tüketiminin 6.84 olması beklenmektedir. Ayrıca GSYH yüzde 1'lik bir artış Kişi Başına Elektrik Enerjisi Tüketimini yüzde 0,10 artırmaktadır sonucuna ulaşılmıştır. Seçilen ülke grubu elektrik enerjine bağımlı olduğunu dikkate alırsak ülkelerin enerji politikalarında iyileştirme ve ya değişiklik yapmaları gerekmektedir. Literatürde sıkça bahsedilen fosil yakıt yerine rüzgâr enerjisi, güneş enerjisi ve hidro-elektrik enerjisi gibi hem doğaya zarar vermeyen çevre hem de yenilenebilir olan alternatif enerji kaynaklarının kullanımı ve geliştirilmesi hızlandırılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Acaravci, A. ve Erdoğan, S. (2017). Türkiye Cumhuriyetlerinde Elektrik Tüketimi, Reel Gelir Ve Dışa Açıklık İlişkisi: Bootstrap-Granger Nedensellik Yaklaşımı. *Uluslararası Ekonomi Ve Yenilik Dergisi*, 3(2), 73-84.
- Ağır, H., ve Kar, M. (2010). Türkiye’de Elektrik Tüketimi Ve Ekonomik Gelişmişlik Düzeyi İlişkisi: Yatay Kesit Analizi. *Sosyoekonomi*, 6(12), 149-175.
- Akbaş, Y. E. ve Şentürk, M. (2015). Mena Ülkelerinde Elektrik Tüketimi İle Ekonomik Büyüme Arasındaki Karşılıklı İlişkinin Analizi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 41, 45-67.
- Baz, K., Xu, D., Ampofo, G. M. K., Ali, I., Khan, I., Cheng, J. ve Ali, H. (2019). Energy Consumption And Economic Growth Nexus: New Evidence From Pakistan Using Asymmetric Analysis. *Energy*, 189, 116254
- Bostan, A. ve Ravanoğlu, A. (2018). Kırgızistan Ekonomisinde Ekonomik Büyüme Ve Enerji Tüketimi İlişkisi Açısından Sürdürülebilir Büyüme Analizi, *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 181-194.
- Carfora, A., Pansini, R. V. ve Scandurra, G. (2019). The Causal Relationship Between Energy Consumption, Energy Prices And Economic Growth In Asian Developing Countries: A Replication. *Energy Strategy Reviews*, 23, 81-85.
- Ergün, S., ve Polat, M. A. (2015). Oecd Ülkelerinde Co2 Emisyonu, Elektrik Tüketimi Ve Büyüme İlişkisi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (45), 115-141.
- Ersoy, A. Y. (2010). Ekonomik Büyüme Bağlamında Enerji Tüketimi. *Akademik Bakış Dergisi*, 20(1), 1-11
- Bozma, G., Aydın, R. ve Kolçak, M. (2018). Brics Ve Mint Ülkelerinde Ekonomik Büyüme Ve Enerji Tüketimi İlişkisi. *Iğdir University Journal Of Social Sciences*, (15).
- Govdeli, T. (2019). Elektrik Tüketimi, Petrol Fiyatları, Brüt Sabit Yatırım Ve Ekonomik Büyüme: G7 Ülkelerinden Kanıtlar. *Yaşar Üniversitesi Dergisi*, 14 (54), 96-105.

- Humbatova, Si, Ahmadov, Fs, Seyfullayev, Y. Z. ve Hajjiyev, S. (2020). Elektrik Tüketimi Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Azerbaycan'dan Kanıtlar. Uluslararası Enerji Ekonomisi Ve Politikası Dergisi, 10 (1), 436-455.
- Kar, M., Ağır, H., ve Türkmen, S. (2018). Gelişmekte Olan Ülkelerde Elektrik Tüketimi Ile Ekonomik Büyüme İlişkisinin Ekonometrik Tahmini. Icess 2018 Proceedings Volume 2: Economic Studies, 305.
- Kara, M. A., ve Çiğlerioğlu, O. (2018). Türkiye'de İl Düzeyinde Elektrik Tüketimi Ile Gsyih Arasındaki İlişkinin Mekânsal Analizi. Icess 2018 Proceedings, 2.
- Khan, S., Jam, Fa, Shahbaz, M. ve Mamun, Ma (2018). Kazakistan'da Elektrik Tüketimi, Ekonomik Büyüme Ve Ticaret Açıklığı: Eşbütünleşme Ve Nedensellik Kanıtları. Opec Enerji Değerlendirmesi, 42 (3), 224-243.
- Kızılkaya, F. ve Dağ, M. (2019). Enerji Tüketimi Ve Ekonomik Büyüme: Nic Ülkeleri İçin Ekonometrik Analiz, İşletme Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 10 (3), 587-596.
- Koç, S. ve Saidmurodov, S. (2018). Orta Asya Ülkelerinde Elektrik Enerjisi, Doğrudan Yabancı Yatırımı Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. Ege Academic Review, 18(2).
- Kraft, J. Ve Kraft, A. (1978). Enerji Ve Gsmh Arasındaki İlişki Üzerine. Enerji Ve Kalkınma Dergisi , 401-403.
- Le, Th, Le, Hc Ve Taghizadeh-Hesary, F. (2020). Finansal İçerme Co2 Emisyonlarını Etkiler Mi? Asya'dan Kanıtlar. Finans Araştırma Mektupları , 101451.
- Mohamad Taghvaei, V., Khodaparast Shirazi, J., Boutabba, Ma ve Seifi Aloo, A. (2017). İran'da Ekonomik Büyüme Ve Yenilenebilir Enerji. İran Ekonomik İncelemesi, 21 (4), 789-808.
- Mukhtarov, S., Mikayilov, J. I. ve İsmayılov, V. (2017). The Relationship Between Energy Consumption And Economic Growth: Evidence From Azerbaijan.
- Odhiambo, N. (2010). Üç Ssa Ülkesinde Enerji Tüketimi, Fiyatlar Ve Ekonomik Büyüme: Karşılaştırmalı Bir Çalışma. Enerji Politikası, 38 (5), 2463-2469.
- Oecd Business And Finance Outlook. (2018). China's Belt And Road Initiative. Oecd: Oecd Business And Finance Outlook.
- Önder, H. ve Kaya, O. C. Elektrikli Araçların Satışı Üzerinde Sosyo-Ekonomik Faktörlerin Etkisi: Bir Panel Veri Analizi. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(1), 17-21.
- Özbek, R. İ. ve Kiliç, R. (2018). Sağlık Ve Eğitim Hizmetleri Ile Ekonomik Büyüme İlişkisi: Oecd Ülkeleri Uygulaması. Odü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (Odüsobiad), 8(2), 369-391.
- Qi, S. Z., Peng, H. R., ve Zhang, Y. J. (2019). Energy Intensity Convergence In Belt And Road Initiative (Bri) Countries: What Role Does China-Bri Trade Play?. Journal Of Cleaner Production, 239, 118022.
- Rahman, Zu, Khattak, Si, Ahmad, M. ve Khan, A. (2020). Enerji Üretimi, Enerji Tüketimi Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Ayrıştırılmış Düzeyde Analizi: Çin'den Kanıtlar. Enerji, 116836.

- Saatçi, M., ve Dumrul, Y. (2013). Elektrik Tüketimi Ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Dinamik Bir Analizi: Türkiye Örneği. Uludağ Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 32(2), 1-24.
- Squalli, J. (2007). Elektrik Tüketimi Ve Ekonomik Büyüme: Opec Üyelerinin Sınırları Ve Nedensellik Analizleri. Enerji Ekonomisi, 29 (6), 1192-1205.
- Wolde-Rufael, Y. (2006). Electricity Consumption And Economic Growth: A Time Series Experience For 17 African Countries. Energy Policy, 34(10), 1106-1114.
- Vergil, H. ve Bahtiyar, B. (2017). Ekonomik Büyüme Farklılıklarının Açıklanmasında Sosyal Sermayenin Etkisi: Güven Düzeyi Üzerinden Karşılaştırmalı Bir Analiz. Uluslararası Yönetim İktisat Ve İşletme Dergisi, 13(5), 673-686.
- Yoo, Sh (2006). Asean Ülkelerinde Elektrik Tüketimi Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensel İlişki. Enerji Politikası , 34 (18), 3573-3582.
- Yoo, Sh ve Kwak, Sy (2010). Yedi Güney Amerika Ülkesinde Elektrik Tüketimi Ve Ekonomik Büyüme. Enerji Politikası , 38 (1), 181-188.
- Zhao, H., Zhao, H., Han, X., He, Z., ve Guo, S. (2016). Economic Growth, Electricity Consumption, Labor Force And Capital Input: A More Comprehensive Analysis On North China Using Panel Data. Energies, 9(11), 891.

TARIMSAL ÜRETİM VE TARIM POLİTİKALARI İLİŞKİSİ: 1986-2016 DÖNEMİ İÇİN BİR PANEL VERİ ANALİZİ

Feride Gülsüm GÜMÜŞSOY, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, Kütahya
feride.gumusoy@ogr.dpu.edu.tr

ÖZET

Tarım, dünyada birçok ülkede görülen yoksulluk, açlık ve gelir dağılımında adaletsizlik gibi sorunlarla baş edebilmek için önem verilmesi gereken en önemli sektörlerden birisidir. Bu çalışma ise farklı ülkelere uygulanan tarım politikalarının tarımsal üretim üzerindeki etkisini inceleyerek, tarımsal verimde artışa yol açabilecek tarımsal politikaların belirlenmesine olanak sağlayacaktır.

Bu çalışmada OECD tarafından yayınlanan 2017 tarımsal destek tahminleri raporundan sağlanan veriler yardımıyla 1986-2016 yılları arasında Türkiye, AB, ABD ve OECD ülkelerinde ürün kullanımına, girdiye ve genel hizmetlere sağlanan desteklerin tarımsal çıktı üzerindeki etkisini incelemek için Panel FMOLS ve panel DOLS katsayı tahmin yöntemlerine başvurulmuştur. Ayrıca panel Pedroni ve panel Kao eşbütünleşme testlerinden yararlanılmıştır.

Elde edilen sonuçlara göre; girdiye, ürün kullanımına dayalı destekler ve genel hizmet destekleri ile tarımsal üretim arasında uzun dönemli bir ilişki belirlenmiştir. Ancak hem panel baz da hem de ülke/ülke grupları bazında genel hizmet desteklerin tarımsal üretim üzerinde anlamlı bir etkisi olmamakla birlikte, girdi kullanımına dayalı ve ürün çıktısına dayalı desteğin tarımsal üretim üzerinde pozitif bir etkisinin olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Panel DOLS, Panel FMOLS, Türkiye, OECD, AB, ABD, Tarımsal Üretim, Tarımsal Verim.

GİRİŞ

Dünya nüfusunda görülen artışla birlikte kişi başına düşen gelir seviyelerindeki değişim, tarım alanlarının amaç dışı kullanımının yaygınlaşması tarım sektörünün önemini vurgulamaktadır. Ayrıca, bireylerin alışkanlıklarındaki değişimle birlikte sağlıklı, kaliteli ve uzun yaşamın yollarının aranması kaliteli yaşamın teminine yönelik organik tarım, iyi tarım uygulamaları tarımın önemini daha da arttırmıştır. Ancak tarım sektörü diğer sektörlerden farklı olarak iklim koşulları, coğrafi özellikler ve sermaye birikimlerinde son derece etkilenen bir sektördür. Tarım ürünlerinin arz ve talebin fiyat ve gelir esnekliklerinin düşük olması bu durumun doğal bir sonucu haline gelmiştir. Tarım ürünleri arzının doğal koşullardan etkilenmesi ve sanayi sektöründen farklı olarak arzın daha uzun sürede gerçekleşmesi tarımsal ürün fiyatlarının dalgalanmasına neden olmaktadır. Tarım ürünleri fiyatlarında görülen dalgalanma tarımsal ürünleri girdi olarak kullanan sektörlerin (imalat, sanayi, hizmetler v.b.) tarımsal ürünlerin bütçesi içerisindeki oranını, ihracatını ve üretici gelirlerini olumsuz etkileyecektir. Tarımsal politikaların uluslararası alanda benzerlik göstermesinin altında tarıma yapılan her türlü müdahalenin altında gelirin toplumsal aşanda adaletli dağıtılması amacı yer almaktadır. Türkiye’de tarımsal verimin yeterince sağlanamaması, tarım ürünlerinde dışa bağımlılığın artması yıllardır uygulanan tarımsal politikaların eleştirilmesine neden olmuştur. Bu çalışmada başta Türkiye olmak üzere tarım sektöründe de ön plana çıkan AB, OECD ve ABD ülkelerinde uygulanan tarımsal politikaların tarımsal çıktı üzerine etkisi karşılaştırmalı olarak incelenecektir. Bu amaç doğrultusunda 1986-2016 yılları içerisinde çalışma kapsamında yer alan ülkelere uygulanan ürün çıktısına dayalı, girdi kullanımına dayalı ve genel hizmet desteklerinin üretici destekleri içerisindeki payının tarımsal verim üzerindeki etkisini belirlemek için panel veri analizi yöntemine başvurulacaktır. Yılmaz ve Çobanoğlu (2017), tarafından yapılan çalışmada 1986-2015 yılları arasında pazar fiyat desteği, girdi kullanımı desteği, pazarlama ve tanıtım desteklerinin tarımsal üretim üzerinde pozitif diğer desteklerin ise negatif etkisinin bulunduğu belirlenmiştir. Aktaş, Altıok ve Songur (2015), tarafından yapılan çalışmada pazar fiyat desteğinin ve girdi desteğinin tarımsal üretim üzerinde pozitif bir etkisinin olduğu belirlenmiştir. Doğan, Arslan ve Berkman (2015) tarafından hazırlanan çalışmada tarım sektörü hakkında genel bilgilere yer verilmiş ve tarımın iktisadi kalkınma üzerindeki etkisi ve yaşadığı sorunlara değinilmiştir. Kandemir (2011), tarafından hazırlanan çalışmada Türkiye’nin AB’ye uyum amacıyla izlediği doğrudan gelir desteği politikası eleştirel bir yaklaşımla incelenmiştir. Acar ve Bulut (2009) tarafından hazırlanan çalışmada AB, ABD, OECD ve Türkiye’de uygulanan tarımsal politikalar karşılaştırılmış ve Türkiye’nin tarım sektöründeki durumu incelenmiştir. Topçu (2008), tarafından hazırlanan çalışmada tarım işletmecilerinin sosyoekonomik ve demografik faktörlerin tarımsal destekleme politikaları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Aslan ve Boz (2005), tarafından hazırlanan çalışmada Kahramanmaraş ilçesinde verilen doğrudan gelir desteklerinin tarımsal amaçlı kullanımına etki eden faktörler belirlenmeye çalışılmıştır. Karbuç (2005), tarafından hazırlanan çalışmada OECD’nin benimsediği tarım politikaları ve bu politikaların uluslararası tarım politikaları içerisindeki yeri incelenmiştir. Acar, (2003) tarafından hazırlanan çalışmasında Uruguay turu sonrasında fiyat desteğinden doğrudan desteğe yönelen

tarım politikaları irdelenmiştir. Çalışmada literatüre yer verildikten sonra 2. bölümde Türkiye, AB, ABD ve OECD lkelerinde günümüze kadar uygulanan tarım politikaları açıklanmış ve araştırma kapsamında bulunan ülkelerde sağlanan üretici destek tahminleri karılatırılmıtır. nc bölümde çalışmada kullanılan veri setinin elde edilme yöntemlerinden bahsedilmiştir. Ayrıca rn çıktılarına dayalı desteğin, girdi kullanımına dayalı ödemelerin ve genel hizmet desteklerinin üretici destekleri içindeki payının tarımsal verim üzerindeki etkisini Türkiye, AB, ABD ve OECD lkelerinde karşılaştırmalı olarak analiz etmek için başvurulan panel DOLS ve panel FMOLS tahmin yöntemleri açıklanmıştır. 4. bölümde değişkenler arasındaki kurulacak ilişkilerin sahte regresyon problemi taımayacağı birim kök testleri sonucunda belirlendikten sonra tarımsal politikalar ile tarımsal verim arasında uzun dönemli ilişkinin belirlenmesi için panel Pedroni ve Panel Kao e bütünleşme analizlerine bavurulmutur. Bu analizler sonucunda değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin belirlenmesinin ardından tarımsal politikaların hem panel olarak hem de ülke ve ülke grupları bazında tarımsal politikaların tarımsal verim üzerindeki etkisinin Şiddeti ve yönü panel FMOLS ve panel DOLS katsayı tahmin yöntemleriyle belirlenmiştir. Son bölüm olan 5. bölümde ise elde edilen bulgular tartıılmı ve uygulanacak tarımsal politikalar hakkında önerilerde bulunulmuştur.

Tarımsal Destekleme Politikaları

Tarımsal rnlerin beslenme gibi stratejik bir öneme sahip olması, fiyat düzeylerinde dalgalanmaların daha sıklıkla yaşanması, azalan verimler yasası nedeniyle katma değerin düşük olması, gelir dağılımında adaletin sağlanması gibi sebeplerle devletin çeşitli müdahaleler aracılığıyla tarım sektörüne müdahale etmesi kaçınılmaz olmaktadır. Ayrıca tarım ürünlerinin üretim sürecinin uzun olması, verimliliğin nispeten düşük olması, sermaye ve yatırımların yetersiz olması devlet destek ve teşviklerinin önemini artırmaktadır.

Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politikaları

Cumhuriyetin ilanı ile tarımsal üretimde verimi artırmak amacıyla tarım kredileri ve tarım satış kooperatifleri, ziraat bankasının sağladığı finansman ile üreticilere girdi ve kredi desteği sağlamış ve pazar imknlarının gelişmesine katkı da bulunmuştur. Ancak 1929 yılında yaşanan büyük buhran tarım ürünlerinin ihraç fiyatlarının dmesine, tarım üreticilerinin gelirlerinin azalmasına ve üretimden önemli oranlarda azalmasına neden olmuştur. Büyük buhrandan sonra tarım sektöründe uygulanan katı uygulamalar sonucunda tarım üretiminde ciddi azalışlar görülmekle birlikte, Marshall yardım programları ile elde edilen yardımlarla tarımda makineleşme sağlanarak üretim artışları ile birlikte ihracat yaanmıtır. Tarım politikalarında 1963 yılından itibaren planlı döneme geçilmiştir. 1960-1980 yılları arasında tarımsal üretim ve verimlilik artıı tarımsal politikaların birincil amacıdır. 1980’den günümüze kadar süregelen neo-liberal politikalar tarım politikaları üzerinde önemli rol oynamıştır. 1990’lı yıllardan itibaren azalan tarımsal destekler tekrar arttırılmaya balanmı, tarımsal krediler arttırılmış, üreticilere destekler sağlanmıştır. Böylece tarımsal ürün arzında sürekliliğin sağlanması hedeflenmiştir. 2001 yılından itibaren ise Türkiye, AB Ortak tarım politikasına uyum içerisinde tarım politikalarını sürdürmektedir. Türkiye’de 2001 yılından itibaren uygulanmaya balanan Tarım Reformu Uygulama Projesi içerisinde; doğrudan gelir destekleri, alternatif ürün projesi, tarım satış kooperatiflerinin canlandırılması bulunmaktadır (ren ve Etrk, 2014: 194-196).

ABD'de Tarımsal Destekleme Politikaları

ABD'de 1948 yılında faaliyetine başlayan ürün kredi şirketinin (CCC), kredi sağlama, satın alma, ödemeler ve diğer politikalar aracılığıyla tarımsal fiyat ayarlamaları yapmak, üretim ve pazarlama konularında imkânlar yaratmak, tarım mahsullerini iç ve dış pazarda değerlendirmek, ihtiyaç halinde gıda yardımında bulunmak ve tarım ürün fazlalıkları için pazar sağlamak gibi görevleri bulunmaktadır (Acar, 2003:105). ABD tarım politikası 1990 yılından 1995 yılına kadar çok yıllık programlar çerçevesinde tarımsal politikalarını sürdürmüştür. Uruguay turu görüşmelerinden sonra 1996 yılında ABD'de fark ödemeleri sistemi terkedilerek üretime bağımlı olmadan doğrudan ödeme sistemine geçilmiştir. Harcamaların yıllara ve ürünlere bağlı olarak önceden belirlendiği doğrudan ödeme sisteminde, bütçeden tarımsal destek için ayrılan harcamalar azaltılırken, üretici gelirleri korunmuş ve çiftçilerin üretim ve ticaretteki etkisi artırılmıştır. Buna karşılık ödemelerin hektar başına yapılması sonucunda arazi değerlerinde artışlar tespit edilmiştir (Acar, 2003:110).

Avrupa Birliğinde Tarımsal Destekleme Programları

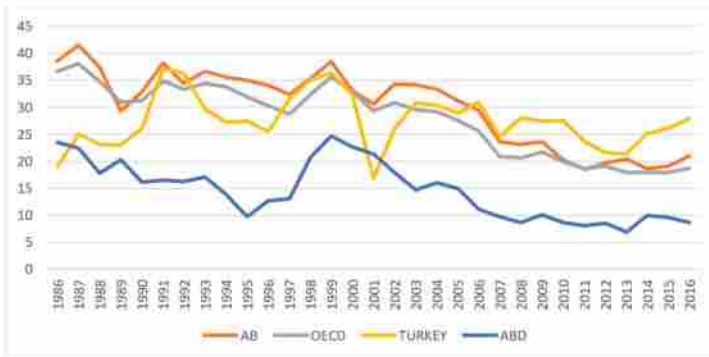
Dünyada halen geçerliliğini koruyan en kapsamlı ve karmaşık politika olan AB ortak tarım politikası (OTP) destekleyici ve koruyucu bir tarım politikasıdır. OTP, iç ve dış piyasadaki düzenlemeler olarak ikiye ayrılmaktadır (Acar, 2003: 106). Uruguay turu görüşmeleri doğrultusunda OTP'da yapılan düzenleme ile bir takım ürünlerde müdahale fiyatı uygulaması ve doğrudan yardımlar sürdürülmeye başlanmıştır. Doğrudan gelir desteği uygulamasının benimsenmesi ile OTP'da bazı reformlar gerçekleştirilmiştir. Bu reformlarla AB içinde veya uluslararası pazarda söz sahibi olabilmesi amacıyla daha az miktarlarda kurumsal fiyatların uygulanması, tarım üreticisinin daha tarafsız bir hayat standardına sahip olması ve AB'nin uluslararası ticaretteki durumunun sağlamaştırılması, böylece daha rekabetçi piyasa yapısının oluşturulması amaçlanmıştır (Acar, 2003: 111).

OECD Ülkelerinin Tarımsal Destekleme Programları

Ekonomik iş birliği ve kalkınma teşkilatı (OECD), 1987'de uygulamaya konulan tarımsal reformlar aracılığı ile çoğunlukla piyasa mekanizmalarına yer veren yeni araçların kullanılmasını hedeflemiştir. OECD'nin uyguladıkları tarımsal politika reformu çerçevesinde Türkiye'de ise diğer ülkelerle ortak olarak desteklenen birtakım ürünler bulunmaktadır (Karbuç, 2005:41). Türkiye, AB, ABD ve OECD ülkelerinin tarihsel süreç içerisinde uyguladıkları tarımsal politikalarına, politika araçlarına ve ulaşmak istedikleri amaçlara kısaca yer verilmiştir. Genel olarak tarımsal destekleri dört farklı grupta toplayabiliriz: Pazar fiyat desteği, doğrudan gelir desteği, dolaylı gelir desteği ve diğer destekler. Pazar Fiyat desteği; ürün almak amacıyla bir KİT'in atanması, bakanlarca kurulu tarafından belirlenen ürün fiyatı sonucunda atanan KİT'in meydana gelen zararının hazine tarafından karşılanması şeklinde uygulanmıştır (Yapar, 2005: 29). Pazar fiyat desteği politikası; Ekonomide serbest fiyat oluşumunu ve fiyat istikrarını sağlamak ve üretici ve tüketicileri korumak amacıyla uygulanan taban ve tavan fiyat uygulamalarının genel adıdır. Pazar fiyat desteği politikası fiyatları iki şekilde etkiler; 1) fiyatı meydana getiren arz ve talep unsurları üzerinde etki eder. 2) doğrudan doğruya ürün veya girdi fiyatını etkiler. Pazar fiyat desteği çoğunlukla ürün fiyatını yükseltmektedir. Devletin pazar fiyat desteği politikası

gereğince fiyatı yüksek tutması sonucunda satılması gereken ürün satılmadığı takdirde hem piyasa fiyatı olumsuz etkilenmekte hem de üretici haksız kazanç elde etmektedir. Ayrıca KİT zararlarının devlet tarafından ödenmesi de hazineye ek bir yük getirmektedir. Türkiye’de destekleme alımı fiyatları çoğunlukla hasattan sonra ya da hasattan hemen önce ilan edildiği için sistemin üreticiye ekimden önce yol gösterici özelliği kaybolmuştur. Bu durum ise üretici gelirlerinde aşırı dalgalanmalara yol açmıştır (Aktaş, Altıok ve Sungur: 2013: 58). Doğrudan Gelir Desteği (DGD); gerek üretimden bağımsız gerekse üretime belli orandan bağımlı (fark ödeme ve telafi edici demeler sistemi) hükümet tarafından üreticiye verilen gelir ödemelerini ifade eder (Yapar, 2005: 30). Bu sistemde arzı ve üretici gelirini teşvik etmek için gerekli gıda maddeleri üzerinde ürünün kalite ve sınıfına bağlı olarak gramaj başına prim ödenmektedir. Genellikle retim fazlalığı yaşanan ülkelerde uygulanan bu sistemde amaç üretici gelirlerini yükseltmek ve yoksul çiftçiye yardım sağlamaktır. Ürünün fiyatının piyasa da oluştuğu bu sistemde arz ve talep dengesizliğinden doğan fiyat çarpıklıkları engellenmiş olacaktır. Ayrıca sübvansiyonların belirlenen kitleye aktarılması sağlanacaktır (Aktaş, Altıok ve Sungur: 2013: 58). Dolaylı gelir desteği yönteminde ürüne doğrudan bir destek sağlanamazken; ürünün üretim miktarı ve ürünün kalitesine bağlı olarak sübvansiyonlar sağlanır. Dolaylı gelir desteği ile üretim maliyetlerinin azaltılması amaçlarıdır. Fakat girdi sübvansiyonu aracılığıyla finanse etmek, tarımda verimi arttırmasından ziyade tarımsal ürünlerin piyasanın altında bir fiyattan belirlenmesine neden olacağı için kalıcı bir çözüm sağlamayacaktır (Aktaş, Altıok ve Sungur: 2013: 59). Diğer destekler: Belli miktarlarda bazı tarımsal ürünler ile işlenmiş ürünlerin ihracatına destek verilmesidir. Tarım havzaları destekleri, araştırma, denetim, kontrol ve rasyonelleştirme hizmetleri, hastalık ve zararlılara karşı korunma hizmeti, altyapı hizmetleri ve tarımsal eğitim ve yayım gibi uzun vadede tarımda maliyetleri azaltıcı etki yaratan ancak doğrudan üreticilerin eline geçmeyen harcamalara sahip önlemleri içerir (Aktaş, Altıok ve Sungur: 2013: 59). Tarımsal destek, amaçları ve ekonomik etkileri ne olursa olsun, tüketicilere ve tarımı destekleyen hükümet politikalarından yararlanan mükelleflere yapılan brüt transferlerin yıllık parasal değeri olarak tanımlanmaktadır. OECD data bankasından elde edilen tarımsal destek göstergesi, GSYH’nın yüzdesi olarak ölçülen toplam destek tahmini (TSE), brüt çiftlik gelirlerinin yüzdesi olarak ölçülen üretici destek tahmini (PSE), tarımsal tüketim yüzdesi olarak ölçülen tüketiciler destek tahminini (CSE) içerir (data.oecd.org).

şekil 1: Üretici destek tahminleri (brüt çiftçi gelirinin yüzdesi)

Şekil 1'den elde edilen bulgulara göre; OECD, AB ve ABD'nin tarım üreticilerine sağlanan destek yüzdeleri benzer dalgalanmalar göstermektedir. Ancak Türkiye'de tarım üreticilerine sağlanan desteklerin göreceli olarak daha fazla dalgalanma gösterdiği gözlemlenmektedir. AB, OECD ve Türkiye'ye kıyasla tarım üretici gelirleri içerisinde tarımsal desteklerin payı ABD'de an alt düzeylerde yer almaktadır. 2006 yılından sonra tarım üreticilerinin gelirleri içerisindeki desteklerin payı diğer ülke ve ülke gruplarından daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Ancak tarıma sağlanan desteklerin payları giderek azalma göstermektedir. 2016 yılında tarımsal üreticilerin brüt gelirleri içerisinde desteklerin payları AB'de %21, OECD ülkelerinde %18,8, Türkiye'de % 27,9, ABD'de ise %8.7'dir. Bu oranlar özellikle 1999 yılından itibaren düşme eğilimi içerisinde dir.

Veri Seti ve Yöntem

Çalışmanın amacı AB, ABD, OECD ve Türkiye gibi tarım sektöründe ön plana çıkan ülke ve ülke gruplarının 1986-2016 yılları arasında uyguladıkları tarımsal destekleme politikalarının tarımsal üretim üzerindeki etkilerini karşılaştırmalı olarak ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda; ülkeler arasında pazar, girdi ve diğer genel desteklerin tarımsal verim üzerinde uzun dönemli etkisini incelemek için panel eşbütünleşme analiz tekniklerinden yararlanılmıştır. Bu başlık altında çalışmada yararlanılan veri setinden ve kaynağından bahsedildikten sonra uzun dönemli ilişkiyi saptamak amacıyla başvuru eş bütünleşme analizlerinden ve ilişki saptanması halinde pazar, girdi ve diğer genel desteklerin tarımsal verim üzerinde uzun dönemde etkisini belirlemek amacıyla başvurulması gereken tahmincilerden bahsedilecektir.

Veri Seti

Çalışmada kullanılan veri seti OECD tarafından her yıl yayınlanan tarım politikası izleme ve değerlendirme raporuna ek olarak 2017 yılında yayımlanan tarımsal destek tahminleri raporundan elde edilmiştir. Bu veri setinde Türkiye, OECD, AB ve ABD'nin tarımsal üretim ve tüketim değerleri, devletlerin 1986-2016 yılları arasında üreticilere sağladıkları tarımsal desteklerin alt bileşenleri ve her bir ülke için tarımsal destek miktarları yer almaktadır.

Tablo 1: Değişkenler

Bağımlı değişken:	Açıklama	Simge
Tarımsal verim (tarımsal tüketimin tarımsal üretime oranı)	Milyon dolar	Logp/c
Bağımsız Değişkenler:		
Ürün çıktılarına dayalı desteğin üretici desteği içindeki payı	Milyon dolar	Logcropsup/pse
Girdi kullanımına dayalı ödemelerin üretici destekleri içindeki payı	Milyon dolar	Loginputuse/pse
Genel hizmet desteklerinin üretici destekleri içindeki payı	Milyon dolar	Loggeneralsup/pse

Tarımsal tüketim: Tarımsal tüketim değeri, ülke içerisinde tüketilen bütün tarımsal ürünlerin değerini kapsar.

Tarımsal retim: lke içerisinde üretilen tüm tarımsal trnlerin değerini kapsayan toplam tarımsal üretim değerini verir ve çiftlik avlusu fiyatları ile hesaplanmaktadır.

rn ıktılarına dayalı destek: Pazar fiyat desteğini ve çıktıya dayalı ödemeleri kapsamaktadır.

Girdi kullanımına dayalı demeler: değişken girdi kullanımı, sabit girdi kullanımı ve çiftlik içi hizmetlerin kullanımına dayalı desteklerin bileşiminden oluşmaktadır.

Genel hizmet destekleri: tarımsal bilgi ve yenilik, denetim ve kontrol, kalkınma ve alt yapı bakımı, pazarlama ve tanıtım ve diğer desteklerden oluşmaktadır.

Üretici destekleri ise; yukarıda alt başlıkları verilen bütün bu desteklerin toplamından oluşmaktadır.

Yöntem

Pazar, girdi ve diğer genel desteklerin tarımsal verim üzerindeki etkisini ülkeler itibariyle karşılaştırmak için panel eş bütünleşme analizine başvurulmuştur. Panel veri yöntemi ile zaman içerisinde ele alınan kişiler, firmalar veya ülkeler gibi türdeş olmayan gruplar inceleyebilmektedir. Sadece zaman veya sadece kesit verilerde fark edilemeyen etkiler panel veri analizi yöntemi ile daha kolay fark edilebilecektir (Gujarati ve Porter, 2012: 594). Uygulanan tarımsal politikalarla tarımsal verim arasında eş bütünleşme ilişkisi hakkında bilgi edinebilmek amacıyla Pedroni ve Kao koentegrasyon testleri uygulanacaktır. Tarımsal verim ile tarımsal politikalar arasında eşbütünleşme ilişkisinin bulunması halinde ilişkinin yönü ve şiddeti hakkında bilgi sahibi olmak amacıyla tam dzeltiilmiş en küçük kareler (Fully Modified Ordinary Least Squares (FMOLS)) ve Dinamik en küçük kareler (Dynamic Ordinary Least Squares (DOLS)) yöntemlerine başvurulacaktır. Ancak belirlenen ilişkide veya katsayı tahmininde sahte regresyon sorununun bulunmadığından emin olmak için öncelikle birim kök testleri uygulanacaktır. Eş bütünleşme analizleri uygulanırken, değişkenlerin aynı dereceden durağanlığa sahip olması gerekmektedir. Birim kök testleri yardımıyla değişkenlerin durağanlık dereceleri belirlenmiş olacaktır. Durağanlığı belirlemek için Levin, Lin ve Chu; Im Pesaran ve Shin ve Breitung birim kök testlerine başvurulacaktır. Eviews 9 istatistik paket programından faydalanılarak çalışmadaki analizler gerçekleştirilmiştir.

Panel Birim Kök Testleri

Serilerin analizinin uygulanabilmesi için o seriyi yaratan sürecin zaman içinde değişkenlik gösterip göstermediği belirlenmesi amacıyla durağanlık testleri yapılmalıdır. Serilerde durağanlık bulunmaması birim kökün varlığına işaret etmektedir. Durağanlığı sağlanamayan serilerle analizlerin yapılması sahte regresyon sorununa neden olmaktadır. Sahte regresyon sorunu durağanlığı sağlanamayan serilerde aslında var olmayan ilişkinin anlamlı bulunması sorunudur (ifi, 2016: 85). Panel durağanlık testleri iki grupta toplanır. Levin, Lin ve Chu (LLC) ve Breitung birim kök süreçlerinde olduğu gibi istikrarlı parametreler yatay kesit birimler arasında ortaktır. İstikrarlı parametreler serbest şekilde hareket etmesi durumunda ise bireysel birim kök süreci halini alır. Dengeli panel veriler için literatürde sıkça kullanılan IPS birim kök testi genellikle başka bir parametrik birim kök testleriyle de tercih edilmektedir. LLC ve IPS birim kök testlerinin yerel gücünü test etmek için Breitung birim kök testine başvurulur.

Breitung, LLC ve IPS birim kök testlerine bireysel spesifik trend dahil edildiğinde güç kaybına uğrayacağını ileri sürmektedir (Çetin vd, 2014: 30-31). Bu sebeple çalışmada LLC, IPS ve Breitung birim kök testleri uygulanacaktır.

Panel Koentegrasyon Testleri

Durağanlığı sağlanan seriler aynı ortak eğilime sahip olabilir. Diğer bir ifade ile seriler arasındaki ilişki sahte regresyon sorunundan kaynaklanmayabilir. İki değişken uzun dönemli ilişki veya dengeli ilişki taşıyorsa eş bütünleşiktir (Gujarati ve Porter, 2017: 762). Durağanlık derecelerinin farklı olması da sahte regresyon sorununa neden olabilecektir. Fark alma işlemi sonucunda durağanlığı sağlanan serilerde kalıcı şokların etkisi bertaraf edilirken, varolan uzun dönemli ilişki de kaybolacaktır. Ancak, analize dahil edilen bütün seriler aynı dereceden durağan ise sahte regresyon sorunu da ortadan kalkacaktır (Çifçi, 2016: 90). Kao, Pedroni, McCoskey ve Westerlund panel eş bütünleşme testlerinde başta birimler arasında korelasyon bulunmadığı kabul edilmektedir. Çalışmada uzun dönemli ilişkinin belirlenmesi için Kao ve Pedroni eş bütünleşme testlerinden yararlanılacaktır. Kao eş bütünleşme testlerinin avantajları şunlardır: 1) Bu testlerin DF ve ADF temelli ve otoregresyona dirençli versiyonları da vardır. 2) Kao eş bütünleşme analizi yalnızca dengeli panel verilere uygundur. 3) Birimler arasında korelasyon bulunmadığı temel hipotezi altında güvenilir sonuçlar vermektedir (Tatoğlu, 2017: 190-194). Kao testinde boş hipotez “seriler arasında koentegrasyon bulunmamaktadır.” Şeklinde tanımlanırken; alternatif hipotez “seriler arasında koentegrasyon vardır.” Şeklinde tanımlanır (Vergil ve Ayaş, 2014: 13-14). Pedroni panel eş bütünleşme testlerinin avantajları ise şunlardır: 1) Pedroni panel eş bütünleşme testleri ile üçü heterojen ve dördü heterojen olmayan paneller için üretilen beş parametrik ve iki parametrik olmayan testlerden oluşmaktadır. 2) Pedroni eş bütünleşme testleri dengesiz panel veriler için de uygulanabilir. 3) Birimler arasında korelasyon bulunmadığı varsayımı altında güvenilir sonuçlar elde edilmektedir. Kao panel eş bütünleşme testinde olduğu gibi “H0: Panelin tüm birimlerinde eş bütünleşme yoktur.” şeklindedir. Bir kısmı parametrik bir kısmı parametrik yapıda olmayan bu testte dördü panel üçü grup testi olmak üzere yedi tane eş bütünleşme testi önerilmiştir (Tatoğlu, 2017: 194-197).

Panel Uzun Dönem İlişkide Katsayı Tahmin Yöntemleri

Birimler arasında uzun dönemli ilişkinin belirlenmesi halinde son aşamada katsayı tahmin süreci işletilmelidir. Katsayı tahmini için çeşitli yöntemler uygulanmaktadır. Bu tahmin yöntemleri birimlerin homojen ya da heterojen yapıda bulunmasına göre sınıflandırılmıştır. Homojen tahminçiler içerisinde yer alan havuzlanmış en küçük kareler (POLS) yöntemi sonucunda elde edilen bulgular sahte regresyon bulunması halinde tutarlı ancak t istatistikleri yanlıdır. Kao ve Chiang uyguladıkları Monte Carlo simülasyonlarından, panel en küçük kareler tahminçisinin (PDOLS) homojen ve heterojen panellerin tüm halinde güzel performans sergilediği sonucuna ulaşılmıştır. Heterojen tahminçiler içerisinde bulunan tam değiştirilmiş en küçük kareler tahmin yönteminde (FMOLS) uzun dönem kovaryans matrisinin birimlerine göre değişiklik göstermesine olanak verilmiştir (Tatoğlu, 2017: 213-215). Pedroni (2000) tarafından geliştirilen FMOLS tahmin yöntemi aşağıdaki model yardımıyla açıklanmaktadır. $y_{it} = \alpha_i + \beta x_{it} + \mu_{it}$ y_{it} bağımlı değişkeni, x_{it} açıklayıcı değişkenleri ve α_i için sabit etkileri göstermekte,

Üstelik paneli meydana getiren birimler arasında yatay kesit bağımlılığının olmadığı varsayılmaktadır. y_{it} birinci dereceden bütünleşik olduğunda y_{it} ve x_{it} arasında uzun dönemli koentegrasyon bulunmaktadır. Bu durumda; β elde edilmesi gereken koentegrasyon katsayısını temsil etmektedir (Nazlıoğlu, 2010: 99). Pedroni tarafından geliştirilen panel DOLS modeli aşağıdaki regresyon modeliyle tahmin edilmektedir. $y_{it} = \alpha_i + \beta x_{it} + \sum_{k=1}^{K_i} (\lambda_k - \lambda_{k-1}) \mu_{it} + \mu_{it}$ ve K_i sırasıyla öncül ve gecikme sayılarını ifade etmektedir (Nazlıoğlu, 2010: 100-101).

Uygulama Sonuçları

Bu kısımda tarımsal verim ile tarım politikaları arasında uzun dönemli ilişkinin belirlenmesi sürecinde 3 aŐamadan oluşan bir yöntem belirlenmiştir. Bu yöntemin ilk aşamasında sahte regresyon problemiyle karŐılaŐmamak ve serilerin durağanlık derecelerini öğrenmek amacıyla üç ayrı birim kök testleri uygulanacaktır. Bunlar: Levin, Lin ve Chu (LLC), Im, Pesaran ve Shin (IPS), Breitung. Serilerin hepsinin aynı düzeyde durağan oldukları belirlenmesi durumunda bir sonraki aşamaya geçilecektir. İkinci aşamada tarımsal verim ile tarım politikaları arasında uzun dönemli gerçek bir bağın belirlenmesi amacıyla Pedroni ve Kao panel koentegrasyon testleri uygulanacaktır. Bu testler sonucunda tarımsal politikalar ile tarımsal verim arasında uzun dönemli ilişkinin teŐpit edilmesi halinde son aşamada tarım politikalarının tarımsal verim üzerindeki etkisinin yönünü ve Őiddetini belirlemek için Panel FMOLS ve DOLS katsayı tahmin yöntemlerine başvurulacaktır.

Panel Birim Kök Test Sonuçları

Seriler genellikle durağanlıktan yoksundurlar. Durağanlık sınaması yapılmadan önce serilerin logaritması alınmıştır. Logaritmaları alındığı halde durağanlığı sağlanamayan serilerde farkları alınarak duraėanlaŐtırılabilir.

Tablo 2: Düzey değerlerle birim kök testi sonuçları

Birim Kök Testleri	Sabit		Sabit ve Trendli	
	Logcropsup/pse			
	Test İstatistiği I(0)	Olasılık Değeri I(0)	Test İstatistiği I(0)	Olasılık Değeri I(0)
Levin, Lin ve Chu	-0.08728	0.4652	-0.9761	0.1656
Breitung			-2.34982	0.0094
Im, Pesaran ve Shin	0.35251	0.6378	-1.98986	0.0233
Loggeneralsup/pse				
Levin, Lin ve Chu	-2.86327	0.0021	-2.54336	0.0055
Breitung			-2.22548	0.0130
Im, Pesaran ve Shin	-2.53803	0.0056	-2.44997	0.0071
Loginputuse_pse				
Levin, Lin ve Chu	-0.85556	0.1961	0.51966	0.6983
Breitung			-0.93902	0.1739

Im, Pesaran ve Shin	-0.19348	0.4233	-0.12500	0.4503
Logp/c				
Levin, Lin ve Chu	-0.08875	0.4646	-0.05178	0.4794
Breitung			-0.38576	0.3498
Im, Pesaran ve Shin	-0.01680	0.4933	0.28608	0.6126

Tablo 2’de çalışmada kullanılan değişkenlerin düzey değerlerinde birim kök taşıyıp taşımadıklarını incelemek için uygulanan birim kök testi sonuçları verilmiştir. Başvurulan üç farklı birim kök testinde de H_0 : birim kök vardır. Durağan değildir. H_1 : Birim kök yoktur. Durağandır. Şeklinde tanımlanır. Logcropuse/pse değişkeninin LLC testinin sabit düzeyinde olasılık değerinin 0.05’ten büyük olması birim kökün varlığına işaret etmektedir. Ancak sabit ve trendli düzeyde ise birimlerin heterojen olduğunu kabul eden IPS birim kök testine göre durağanlık sağlanmıştır. ($0.05 > 0.0233$). Bütün birimlerin homojen olduğunu kabul eden LLC birim kök testinin sabit ve trendli düzeyinde göre ise durağanlık sağlanamamıştır. ($0.05 > 0.1656$). Loggeneralsup/pse değişkeninde ise hem birimlerin homojen olduğunu kabul eden LLC birim kök testine göre hem de Birimlerin heterojen olduğunu kabul eden IPS birim kök testine göre seriler hem trendli hem de trendsiz düzeyde durağandır. Birim kök taşımamaktadır. Loginputuse/pse ve logp/c değişkenlerinde uygulanan üç farklı birim kök testine göre hem sabit hem de sabit ve trendli düzeylerine göre durağanlığın sağlanamadığı belirlenmiştir.

Tablo 3: Birinci Farklarla Birim Kök testi sonuçları

Birim Kök Testleri	Sabit		Sabit ve Trendli	
	Logcropsup/pse			
	Test İstatistiği I(0)	Olasılık Değeri I(0)	Test İstatistiği I(0)	Olasılık Değeri I(0)
Levin, Lin ve Chu (LLC)	-8.31513	0.0000	-6.62692	0.0000
Breitung			-6.68133	0.0000
Im, Pesaran ve Shin (IPS)	-9.27358	0.0000	-8.12217	0.0000
Loggeneralsup/pse				
Levin, Lin ve Chu (LLC)	-9.39571	0.0000	-7.73204	0.0000
Breitung			-5.81755	0.0000
Im, Pesaran ve Shin (IPS)	-10.1207	0.0000	-9.15291	0.0000
Loginputuse_pse				
Levin, Lin ve Chu (LLC)	-7.81996	0.0000	-6.66018	0.0000
Breitung			-3.98004	0.0000

Im, Pesaran ve Shin (IPS)	-7.89331	0.0000	-6.67826	0.0000
Logp/c				
Levin, Lin ve Chu (LLC)	-11.1856	0.0000	-8.03628	0.0000
Breitung			-5.48396	0.0000
Im, Pesaran ve Shin (IPS)	-12.6901	0.0000	-10.6494	0.0000

Tablo 3’de değişkenlerin birinci farkları alınarak tekrar uygulanan birim kök test sonuçları verilmiştir. Birinci farkları alınarak uygulanan birim kök test sonuçlarına göre değişkenlerin hepsi yatay birimlerin homojen olduğunu varsayan LLC birim kök testine göre trendli ve trendsiz terimlerinde olasılık değerinin 0.01’den küçük olduğu görülmektedir. LLC birim kök testine göre %1 anlamlılık düzeyinde seriler durağandır. Birim kök taşımamaktadır. Yine breitung birim kök testinin trendi ve trendsiz terimlerinin olasılık değerinin 0.01’den küçük olması serilerin birim kök taşımadığını durağan olduğunu göstermektedir. Bütün yatay birimlerin heterojen olduğunu kabul eden IPS birim kök test sonuçlarına göre de serilerin trendli ve trendsiz terimlerinde durağan olduğu tespit edilmiştir. Birim kök testi sonuçlarına göre bütün serilerde düzeyde durağanlık sağlanamamakla birlikte birinci farkları alındığında durağanlık sağlanmıştır. Diğer bir ifade ile bütün seriler birinci dereceden entegre (bütünleşik) serilerdir. Serilerle oluşturulabilecek herhangi bir regresyonda sahte regresyon sorunun bulunmayacağı dolayısıyla tarımsal verim ile tarım politikaları arasında uzun dönemde gerçek bir ilişkinin bulunabileceği birim kök testleri sonucunda belirlendikten sonra ikinci aşamaya geçilebilecektir.

Tablo 4: Pedroni Panel Koentegrasyon ve Kao Panel Koentegrasyon Test Sonuçları

Model: $\log p/c_{it} = \alpha_{it} + \beta_{1it} \log \text{cropsup}/\text{pse}_{it} + \beta_{2it} \log \text{generalsup}/\text{pse}_{it} + \beta_{3it} \log \text{inputuse}/\text{pse}_{it} + \mu_{it}$				
Pedroni Panel Koentegrasyon Testi				
Panel testleri (within dimension)	Sabitli Terim		Sabitli ve Trendli Terim	
	Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Panel v-istatistiği	0.479525	0.3158	-0.462273	0.6781
Panel p-istatistiği	-2.060784	0.0197	-1.233204	0.1087
Panel t-istatistiği (Parametrik olmayan)	-2.703438	0.0034	-3.039045	0.0012
Panel t-istatistiği (Parametrik)	-1.073359	0.1416	-1.566779	0.0586
Grup testleri (between-dimension)				
Grup p-istatistiği	-1.614187	0.0532	-0.768505	0.2211

Grup t-istatistiği (parametrik olmayan)	-2.843073	0.0022	-4.584817	0.0000
Grup t-istatistiği (parametrik)	-0.599891	0.2743	-2.447266	0.0072
Kao Panel Koentegrasyon Testi (Sabitli Terim)				
	Test İstatistiği		Olasılık Değeri	
ADF t-istatistik	-1.672710		0.0472	

*: Pedroni ve Kao Panel koentegrasyon testlerinde gecikme uzunluğu sırasıyla maksimum 6 ve 7 olarak alınmıştır. Kernel Barlett metodu kullanılmış ve Newey-West yöntemine başvurulmuştur.

Pedroni koentegrasyon testi ile uzun dönemli ilişkinin belirlenmesi için dördü panel üçü grup test olmak üzere 7 test türetilmiştir. Pedroni panel koentegrasyon testlerinin hem sabit hem de sabit-trendli terimlerinden elde edilen 14 testten 6 'sının 0.05'ten küçük olması 2'sinin ise 0.05'ten az bir farkla büyük olması ayrıca Kao panel koentegrasyon testinin de olasılık değerinin 0.05'ten küçük olması H0 (değişkenler arasında uzun dönemli ilişki yoktur) hipotezinin reddedilmesine neden olmaktadır (Tablo 4). Değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin belirlenmesinin ardından çalışmanın üçünü ve son aşamasına geçilecektir. Bu aşamada tarımsal politika türlerinin tarımsal verim üzerinde etkisinin yönü ve şiddeti hakkında bilgi edinebilmek için katsayı tahmini yapılacaktır. Uzun dönemli katsayı tahmini için FMOLS ve DOLS katsayı tahmin yöntemlerine başvurulacaktır.

Tablo 5: Panel Uzun Dönem Katsayı Tahmini

Model: $\log p/c_{it} = \alpha_{it} + \beta_{1it} \log \text{cropsup}/\text{pse}_{it} + \beta_{2it} \log \text{generalsup}/\text{pse}_{it} + \beta_{3it} \log \text{inputuse}/\text{pse}_{it} + \mu_{it}$					
		FMOL		DOLS	
Ülkeler	Değişkenler	Katsayı (Bit)	Olasılık Değeri	Katsayı (Bit)	Olasılık Değeri
Panel	Logcropsup/pse	0.265468	0.0001	0.292651	0.0016
	Loggeneralsup/pse	0.063631	0.2542	-0.004994	0.9481
	Loginputuse/pse	0.499333	0.0000	0.681223	0.0000
Türkiye	Logcropsup/pse	1.096018	0.0000	1.100781	0.0000
	Loggeneralsup/pse	-0.046508	0.0398	-0.053782	0.1761
	Loginputuse/pse	0.049102	0.0059	0.046523	0.0794
OECD	Logcropsup/pse	0.510854	0.0000	0.550021	0.0001
	Loggeneralsup/pse	0.079306	0.6594	-0.215461	0.5577
	Loginputuse/pse	1.087648	0.0000	1.369212	0.0001
ABD	Logcropsup/pse	0.466779	0.0000	0.491561	0.0000
	Loggeneralsup/pse	0.262206	0.1062	0.442709	0.0820
	Loginputuse/pse	0.785899	0.0002	0.587287	0.0537

AB	Logcropsup/pse	0.661438	0.0000	0.623071	0.0000
	Loggeneralsup/pse	0.224145	0.1033	0.194442	0.2840
	Loginputuse/pse	0.735738	0.0000	0.831880	0.0000

*: FMOLS testinde gecikme uzunluğu schwarz bilgi kriterine göre 3 olarak alınmıştır. DOLS testinde öncül ve gecikme sayıları schwarz bilgi kriterine göre ikisi de bir olarak alınmıştır. Uzun dönem katsayı tahmininde Kernel Barlett metdou kullanılmış ve bant genişliği Newey-West yöntemiyle belirlenmiştir.

Tablo 5'te hem panel hem de ülkeler bazında tarımsal verimi tarım politikalarının ne düzeyde etkilediğini tespit etmek için uygulanan FMOLS ve DOLS katsayı tahmin sonuçları verilmiştir. Panel olarak incelendiğinde; ürün çıktısına dayalı desteğin toplam üretici destekleri içerisindeki payının tarımsal verim üzerinde FMOLS ve DOLS tahminine göre istatistiki açıdan %1 düzeyinde anlamlı bir şekilde etkilemektedir. Bu durumda ürün çıktısına dayalı desteğin üretici destekleri içerisindeki payında meydana gelecek artış FMOLS tahminine göre tarımsal verimi %26, DOLS tahminine göre ise %29 arttıracaktır. Fakat genel hizmet desteğinin toplam üretici destekleri içerisindeki payında meydana gelecek artışı tarımsal verim üzerinde hem DOLS hem de FMOLS tahminlerine göre istatistiki açıdan anlamlı katkısının olmayacağı belirlenmiştir. Girdi kullanımının toplam üretici destekleri içerisindeki payında meydana gelecek %1'lik bir artış FMOLS tahminine göre tarımsal verimi %49.9, DOLS tahminine göre ise %68 arttıracaktır. Bu artış istatistiki açıdan %1 düzeyinde anlamlıdır. Türkiye bazında incelendiğinde ürün çıktısına dayalı desteğin toplam üretici desteği içerisindeki payında meydana gelecek %1'lik artış tarımsal verimi FMOLS tahminine göre %1.09, DOLS tahminine göre %1.10 arttıracaktır. Genel hizmet desteklerinin toplam üretici destekleri içerisindeki payındaki artış tarımsal verimi FMOLS tahminine göre istatistiki açıdan anlamlı bir şekilde etkilerken; DOLS tahminine göre tarımsal verim ile genel hizmet desteklerinin toplam üretici destekleri içerisindeki payı arasında anlamlı bir ilişki yoktur. FMOLS tahminine göre genel hizmet desteklerinin üretici destekleri içerisindeki payında meydana gelecek %1 düzeyinde artış tarımsal verimi % 4 azaltacaktır. Bu ilişki %5 düzeyinde anlamlıdır. Girdi kullanımının üretici destekleri içerisindeki payında meydana gelen %1'lik artış her iki tahmin sonuçlarına göre tarımsal verimi %4 arttıracaktır. Bu ilişki istatistiki açıdan %99 önem düzeyine sahiptir. OECD lkeleri baz alınarak incelendiğinde; genel hizmet desteklerinin toplam üretici destekleri içerisindeki payı ile tarımsal verim arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki bulunmamakla birlikte tarımsal verim ile girdi kullanımının toplam üretici destekleri içerisindeki payı ve ürün çıktısına dayalı desteğin toplam üretici destekleri içerisindeki payı arasında %99 önem düzeyinde bir ilişki bulunmaktadır. rn çıktısına dayalı desteğin toplam üretici desteği içerisindeki payında meydana gelecek %1'lik bir artış tarımsal verimi FMOLS tahminine göre %51, DOLS tahminine göre %55 arttıracaktır. Girdi kullanımına dayalı desteğin toplam üretici destekleri içerisindeki payında meydana gelecek %1'lik artış tarımsal verimi FMOLS tahminine göre %1.08; DOLS tahminine göre ise %1.36 arttıracaktır. ABD lkeleri baz alınarak incelendiğinde; diğer ülkelerle benzer olarak genel hizmet desteklerinin üretici destekleri içerisindeki payı ile tarımsal verim arasında istatistiki açıdan bir ilişki olmamakla birlikte; girdi kullanımına dayalı desteklerin üretici destekleri içerisindeki payı ve ürün çıktısına dayalı desteğin toplam üretici destekleri içerisindeki payı ile tarımsal verim arasında %99 önem düzeyinde ilişki bulunmaktadır. rn

kullanımına dayalı desteğin üretici destekleri içerisindeki payında meydana gelecek %1'lik artış FMOLS tahminine göre tarımsal verimi %46; DOLS tahminine göre %49 arttırmaktadır. Girdi kullanımının toplam üretici destekleri içerisindeki payında meydana gelecek %1'lik artış tarımsal verimi FMOLS tahminine göre %78, DOLS tahminine göre %58 arttıracaktır. AB ülkeleri bazında incelendiğinde tarımsal verim ile genel hizmet desteklerinin toplam üretici destekleri içerisindeki payı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Ancak; tarımsal verim ile ürün çıktısına dayalı desteğin toplam üretici desteği içerisindeki payı arasında anlamlı bir ilişki vardır. Ayrıca tarımsal verim ile girdi kullanımına dayalı desteğin toplam üretici desteği içerisindeki payı arasında da istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Ürün çıktısına dayalı desteğin toplam üretici desteği içerisindeki payında meydana gelecek %1'lik artış tarımsal verimi FMOLS tahminine göre %66; DOLS tahminine göre %62 arttıracaktır. Girdi kullanımının üretici destekleri içerisindeki payında meydana gelecek %1'lik bir artış tarımsal verimi FMOLS tahminine göre %73, DOLS tahminine göre %83 arttıracaktır.

SONUÇ

ABD, dış ticaretin serbestleştirilmesi amacıyla yürüttükleri Uruguay turuna tarımın dahil edilmesinden sonra tarım destek politikalarına yeni düzenlemeler getirmiştir. UT nihai senedinin imzalandığı 1994 yılından sonra tüm dünyada yaygınlaşan doğrudan ödeme sistemi tarım politikası benimsenmeye başlanmıştır. Doğrudan ödeme sistemi genellikle fark ödeme sistemi terk edilerek üretimden bağımsız bir şekilde çiftçiye doğrudan ödeme şeklinde yürütülmüştür. Türkiye'nin de doğrudan ödeme sistemini benimsemeye başlamasıyla tarım politikalarının tarımsal üretim üzerindeki etkisi artmıştır. AB, ABD, OECD ve Türkiye'de UT nihai senedinin imzalanmasından sonraki birkaç yıl içerisinde tarım üreticilerinin brüt gelirleri içerisindeki desteklerin payı artış göstermektedir. Ancak, 1998 yılından sonra AB, ABD ve OECD ve Türkiye'de tarımsal desteklerin azaldığı görülmektedir. Yapılan ekonometrik analiz sonuçlarına göre; ürün çıktılarına dayalı, girdi kullanımına dayalı ve genel hizmet desteklerinin tarımsal üretim üzerinde uzun dönemli bir ilişkisi olduğu belirlenmiştir. Yapılan katsayı tahminlerine ilişkin sonuçlarda hem panel hem de ülke/ülke grupları bazında ürün çıktılarına dayalı ve girdi kullanımına dayalı desteğin tarımsal üretim üzerinde önemli bir etkisi olmakla birlikte genel hizmet desteklerinin tarımsal üretim üzerinde önemli bir etkisinin bulunmadığı kanıtlanmıştır. Panel olarak değerlendirildiğinde; ürün çıktılarına dayalı desteğin girdi kullanımına dayalı desteğe kıyasla daha az bir etkisinin olduğu kanıtlanmıştır. Türkiye'de ve OECD ülkelerinde ise bu durum tam tersi olarak gerçekleşmiştir. Ürün çıktılarına dayalı desteğin tarımsal verim üzerinde girdi kullanımına dayalı destekten daha fazla etkili olduğu söylenebilir. ABD'de ve AB ülkelerinde ise ürün çıktılarına dayalı desteğin tarımsal verim üzerinde girdi kullanımına dayalı desteğe nazaran daha az etkisinin olduğu gözlemlenmiştir. Tarımsal politikalarda önemli olan kısıtlı politika araçları kullanılarak bozuk piyasa sinyallerinin düzenlenmesi ve çiftçilerin alışkanlıklarının değiştirilmesinin kolay olmadığıdır. Tarım politikaları ile tarımsal üretim dinamiklerini etkilemekten ziyade piyasaların yapısal sorunlarıyla ilgilenmek, tarım ve sanayi arasındaki bağı güçlendirmek, tarım sektörü aracılığıyla gelir dağılımında adaleti sağlamak, fiyat sinyallerini olumsuz etkileyecek desteklerden kaçınmak daha uygun olacaktır. Tarım sektörü diğer sanayi ve hizmet sektörlerinden farklı olarak daha kırılğan olmasına neden olan bazı dinamiklere sahiptir. Bu sebeple talebin fiyat ve gelir esneklikleri oldukça düşüktür ve

aşırı fiyat dalgalanmalarına maruz kalmaktadır. Tarım üreticilerinin yeterli üretim planlaması yapamaması, üreticilerin etkin pazarlama organizasyonlarına sahip olmaması üreticileri fiyat belirsizliğine sürükleyerek fiyat dalgalanmalarında artışa neden olmaktadır. Tarımsal üretimin daha kazançlı bir hale gelmesi için; verimli pazarlama organizasyonlarına sahip olunmasına ve bir takım üretim planlamalarının hayata geçirilmesine yönelik tarımsal politikaların hayata geçirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, M. (2003). Fiyat desteğinden doğrudan desteğe: Dünyada tarımsal destekleme politikalarında yeni yönelimler. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2003/2: 101-116.
- Acar, M. ve Bulut, E. (2009). Türkiye’de ve dünyada tarımsal destekleme politikalarında son gelişmeler. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 9(17): 1-19.
- Aktaş, E. Altıok, M. ve Songur, M. (2015), Farklı ülkelerdeki tarımsal destekleme politikalarının tarımsal üretim üzerine etkisinin karşılaştırmalı analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(4): 55-74.
- Aslan, M. ve Boz, İ. (2005). Doğrudan gelir desteğinin tarımsal amaçlı kullanımını etkileyen faktörler. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 11(2): 61-70.
- Çetin, M. Doğan, İ. ve Işık, H. (2014). Enerji tüketiminin çevre kirliliği üzerindeki etkisi: bir panel veri analizi. *International Anatolia Academic Online Journal/Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1): 15-29.
- Çifçi, İ. (2016). *Balassa-samuelson hipotezi: Türkiye ve dış ticaret ortakları uygulaması* (Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Doğan, Z. Arslan, S. ve Berkman, A. N. (2015). Türkiye’de tarım sektörünün iktisadi gelişimi ve sorunları: tarihsel bir bakış. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1): 29-41.
- Eştürk, Ö. ve Ören, M. N. (2014). Türkiye’de tarım politikaları ve gıda güvencesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi*, 24(2):193-200.
- Gujarati, D. ve Porter, D. (2011). *Temel Ekonometri*, Çev: Ümit Şenesen, Gülay Günlük Şenesen, İstanbul: Literatür Yayıncılık. <https://data.oecd.org/agrpolicy/agricultural-support.htm>
- Kandemir, O. (2011) Tarımsal destekleme politikalarının kırsal kalkınmaya etkisi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 3(1): 103-113.
- Karbuç, F. (2005). *Ekonomik ve kalkınma işbirliği örgütünün (OECD) dünya ve Türkiye ekonomisine katkıları* (Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Edirne.
- Kıymaz, T. (2008). *Dünya tarım piyasalarında serbestleşmenin Türk tarımına fiyat ve gelir yönünden yansımaları*, Ankara: İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Tarım Dairesi.
- Nazlıoğlu, Ş. (2010). *Makro İktisat politikalarının tarım sektörü üzerine etkileri: Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için bir karşılaştırma* (Doktora Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

- Oktar, S. ve Varlı, A. (2010). Türkiye'de 1950-54 döneminde Demokrat Partinin tarım politikası, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(1): 1-22.
- Tatoğlu, Y. F. (2017). *Panel zaman serileri analizi*. İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım.
- Topcu, Y. (2008) Çiftçilerin tarımsal destekleme politikalarından faydalanma istekliliğinde etkili faktörlerin analizi: Erzurum ili örneği, *Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 21(12): 205-212.
- Vergil, H. ve Ayaş, N. (2009). Doğrudan yabancı yatırımların istihdam üzerindeki etkileri: Türkiye örneği. *İktisat İşletme ve Finans*, 24(275):89-114.
- Yapar, S. (2005). Türkiye'de tarımsal ekonomi ve desteklememe politikasının bir aracı olarak doğrudan gelir desteği sistemi, *Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(2): 21-37.
- Yılmaz, H. İ. ve Çobanoğlu, F. (2017). Türkiye'de tarım sektörünü desteklemeye yönelik sağlanan çeşitli araçların tarımsal üretim değeri üzerine etkilerinin analizi. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 23(2): 145-155.

TBMM'NİN AÇILIŞININ 100. YILI ANISINA
KÜTAHYA DURLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU

“MUSTAFA KEMAL PAŞA OTURUMU”

14 Mayıs 2020 - Perşembe

MUSTAFA KEMAL PAŞA OTURUMU	OTURUM BAŞKANI: DR. ÖĞR. ÜYESİ SELAMİ ERDOĞAN
----------------------------	---

SAAT	ABD/ASD	BİLDİRİ SAHİBİ	BİLDİRİ BAŞLIĞI
------	---------	----------------	-----------------

13:30 - 14:30	KAMU YÖNETİMİ	VEYSEL EROL	POST-MODERN KAMU YÖNETİMİ ANLAYIŞINDA YÖNETİCİ ANLAYIŞINDAN LİDER YÖNETİCİ ANLAYIŞINA DÖNÜŞÜMÜN ANALİZİ
	KAMU YÖNETİMİ	YEŞİM KÖSE	MİLLİ MÜCADELE VE TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ
	KAMU YÖNETİMİ	ZEYNEP AVCU	MİLLİ SAVUNMA ANLAYIŞINDA MİLLİ POLİTİKA
	KAMU YÖNETİMİ	MURAT BAŞTÜRK	16 NİSAN 2017 ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ VE TBMM'YE GETİRDİĞİ YENİLİKLER

MİLLİ MÜCADELE VE TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ

Yeşim KÖSE, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Kütahya
yesimkose061@gmail.com

ÖZET

Meclis birlik ve beraberliğin göstergesidir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş, işleyiş ve var oluşunda dönüm noktalarından birisi olarak yer alır. Millî mücadelenin sevk ve idaresi aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu organı olarak meydana gelmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi kurulduğu andan itibaren önemli faaliyetlerde bulunmuştur. Tarihsel süreçten günümüze Türkiye Cumhuriyeti devletinin oluşmasında önemli bir unsur olarak nitelendirilebileceğimiz meclis, siyasi ve hukuki nitelikler bakımından “Millî Egemenlik Prensipli” kendisine vizyon edinerek devletin almış olduğu kararlarda ve uygulama alanlarında bu amacı göstermiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi demokratikleşme bağlamında da mühim çalışmaların yürütüldüğü bir organ olarak var olmuştur. Nitekim halk kesiminin bütünü temsil etme, vatan topraklarını hilafet ve saltanat baskısından kurtarma gibi çalışmalar demokratikleşmenin göstergelerindedir. Bununla birlikte millî egemenlik ilkesi, meclisin üstün konumda tutulması, halkın iradesi gibi hususlar bu gelişmeleri aydınlatır niteliktedir. Devlet unsurunun varlığını oluşturabilmesi için egemenlik, bağımsızlık ve meclis olgusu devletin temel dayanakları olarak ifade edilir.

Anahtar Kelimeler: Millî Mücadele, TBMM, Siyasi Yapı, Halk, Millî Egemenlik

GİRİŞ

Türkiye Büyük Millet Meclisi kurulmadan önce içinde bulunulan vahim durum varlığını iyiden iyiye hissettiriyordu. Bu buhranlı süreçte İtilaf Devletlerinin tek bir amacı vardı: Türk milleti ve devletini ortadan kaldırmak ve Anadolu'yu işgal etmek. Yaşanılan bu olumsuz durum karşısında Türk milletinin kurtuluş için çareler araması gerekiyordu. İzlenilmesi gereken yollardan biri ya benliğimizi kaybedip sığıntı şeklinde varlığımızı sürdürmek ya da ya istiklal ya ölüm sloganı eşliğinde bağımsızlık arzusu ile mücadele etmek. Türk milleti sahip olduğu grup neticesiyle tartışmasız ikinci yolu seçecekti. Aksinin olması pek mümkün sayılamazdı. Çünkü varlığımız ve bağımsızlık arzumuz buna izin verecek özellikte değildi. Nitekim Mustafa Kemal Atatürk Nutuk adlı eserinde bu hususa şöyle deniyordu: Türk'ün onuru, gururu ve yeteneği çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir ulus tutsak yaşamaktansa yok olsun daha iyidir. O halde ya bağımsızlık, ya ölüm! İşte gerçek kurtuluş isteyenlerin parolası bu olacaktır. Bu durum bağımsızlık meşalesinin tutuşması gerektiğinin açıkça göstergesi idi. Milli Egemenlik ilkesi çerçevesinde kendi mukadderatını belirleyecek bir ulusun varlığı artık kendini gösterecekti. Ve tarih sahnesinde gücü elinde bulunduran bir ulus olarak yerini alacaktı. Türk milleti yaşanan bu olaylar neticesinde savaşta ve barışta, her koşulda ulusal irade anlayışı çizgisi ile pek çok yeniliğe imza atarak, laik ve demokratik Cumhuriyetin kapılarını aralamaya başlayacaktı.

TBMM Öncesi Genel Durum

Türkiye Büyük Millet Meclisi kurulmadan önceki tarihlerde içinde bulunulan duruma değinecek olursak; Osmanlı Devleti'nin kökensel bağları yıkılmış ve sahip olduğu topraklar parçalanmıştı. Ata yurdu olarak elde kalan toprak parçasının İtilaf Devletleri tarafından paylaşımı söz konusu olmuştu. Bu umutsuz ve karanlık süreçte padişah ve halife kişisel olarak kendilerini kurtarmak gayretinde idi. Nitekim söz konusu hükümet de aynı şekilde davranmaktaydı. Ordunun varlığı fiili olarak neredeyse yok olmuştu. Komutan ve subaylar I. Dünya Savaşı'nın etkisiyle yorgun düşmüşlerdi(Nutuk,2010:6). Mondros Mütarekesi kırılma noktası niteliğindediydi. İstanbul'da toplanmış olan Meclis-i Mebusan'ın 16 Mart 1920'de işgal edilmesi ile toplantılarının tehiri kararına varılmıştı(Tunaya,2011,ss228). Meclisi Mebusan'ın dağıtılması, İstanbul'un işgali, milletvekilleri ve aydın kesimden insanların tutuklanması gibi olayların yaşanması Osmanlı Devleti'nin varlığının sona erdiğinin göstergesiydi. Aynı zamanda pek çok değişiminde habercisiydi(<http://www.ait.hacettepe.edu.tr>).Bu değişimlerin en başında 19 Mart 1920 tarihinde Mustafa Kemal tarafından yayınlanan intihap hakkındaki tebliğ gelmektedir. Bu tebliğe göre Ankara'da olağanüstü yetkilere sahip bir meclisin toplanacağı, yeni bir genel seçim yapılması gerektiği ve İstanbul'da bulunan Mebusan Meclisi üyelerinin bu mecliste yer alması gerektiği söz konusuydu(Aslan,2001:16). Yaşanan bu gelişmeler Türkiye Büyük Millet Meclisinin ortaya çıkışında mihenk taşı niteliğinde olan Müdafaa-i Hukuk hareketlerinin başlamasını tetikleyecektir. Öncelik olarak bu hareket yerel kongre iktidarı biçiminde oluşacaktır. Daha sonra yerel iktidar düşüncesi genel ve milli bir yapı etrafında birleştirilme gayretine girecektir(Akın,2014:41). O dönemde karışıklıkların merkezi olan İstanbul, bir ülkenin varlığının ve sürdürülebilirliğinin göstergesi olan yasama, yürütme ve yargı erklerinin işleyemez bir hale getirmişti(Aslan,2001:16).Temsil heyeti adına da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkezi Heyetlerine yapılan bildiriye bu konuya şu şekilde değinmekteydi: İstanbul hükümetinin izlemekte olduğu gerici yoluna ve yaşamakta olduğumuz günlerin tehlikeli durumlarına karşı ulusal

varlığı korumak adına Milli Meclisin seçilmesi ve toplanmasını sağlamak en büyük görev olarak nitelendirilmektedir (Nutuk,2010:97). Ülkenin idaresinin demokratikleşme açısından çıkmaza girmesi durumu, yeni kararların alınması gerektiğini tetikliyordu. Nitekim bu kararların başında Ankara'da açılması planlanan ve olağanüstü niteliğe sahip bir meclisin varlığı yer alıyordu.

TBMM'nin Oluşumu

Meclis temsil, egemenlik, ulusal bağımsızlık ve milli irade gibi ulusun varlığının olmazsa olmazı olan kavramların kendini gösterdiği kurumdur. Bu kurum tarih sahnesinden günümüze baş edilmesi zor mücadeleler ile karşılaşmış ve beraberinde bu mücadelelerin üstesinden gelip varlığını sürdürmüştür. Aynı zamanda ulusal ve uluslararası düzeyde de yüklenmiş olduğu görevlerin yerine getirilmesini sağlamıştır. Pek çok inişli çıkışlı süreçten geçmiş olan meclis tarih sahnesinde 23 Nisan 1920 tarihi itibarı ile siyasi ve hukuki nitelikteki yetkileri kendisinde toplamıştır. Bu süreç Mustafa Kemal Paşa tarafından 22 Nisan 1920 tarihli tamim ile Heyet-i Temsiliye namına ilan edilmiştir. Söz konusu gelişme ülkenin geleceği adına karar merciiinin yine ulusun içinden gelen milletvekilleri tarafından yapılacağını gösteriyordu (-Nutuk,2010:152). Türkiye Büyük Millet Meclisi belirli bir usul ve program ile beraber Nisan ayının 23.Cuma günü cuma namazının ardından açılmıştır. Bağımsızlık meşalesinin yakılacağı ve Türk milletinin idaresi açısından önemli görevler üstleneceği meclisin açılış günü cumaya rast getirilmekle günün kutsallığından faydalanılacaktır. Meclise girmeden öncesinde dualar okunarak kurbanlar kesilecektir(A. g.e.294).Mustafa Kemal bu meclisin açılışını şu hususlara dayandırıyor: Bir hükümetin kurulması zorunludur, geçici de olsa hükümet reisi tanımak ya da padişah kaymakamı seçmek doğru olmaz, meclis içinde yoğunlaşan Milli irade vatanın kaderine el koymuştur ve Meclisin üstünde bir güç yoktur. Türkiye Büyük Millet Meclisi yasama ve yürütme yetkisini kendi bünyesinde toplar, yine meclis içinden seçilen bir heyet hükümet işlerini yürütür, meclis başkanı bu kurulun da başkanıdır. Tüm bu hususlar yeni devletin esaslarını belirtiyordu(Balci,2016:85).Meclisin açılması ile ilk toplantıda Meclisi Mebusan iç tüzüğüne uygun olacak nitelikte en yaşlı Mebus olan Sinop milletvekili Şerif Bey geçici olarak başkanlığa seçilmiştir(Aslan,2001:17). Daha önce söz konusu olmayan iki dereceli seçimle Büyük Millet Meclisi kurulmuştur. Bu seçimlerden ilki 9 Ekim 1919, ikincisi 19 Mart 1920 seçimleri idi. Mustafa Kemal Paşa livalara Heyet-i Temsiliye adına bir Meclis-i Mebusan kurulacağını bildirmiştir. Bu bildiriye Kazım Karabekir'in itirazı üzerine Meclis-i Müessin ifadesi yerine ikinci bir tamim yayınlanmıştır. "Ankara'da salahiyeti fevkalayı malik bir meclisin, umur-u milleti tedvir ve murakabe etmek" üzere içtima edeceği duyurularak seçim süreci başlamıştır(Akın,2014:47).

Milli Egemenlik Fikrinin Gelişmesi

Milletvekilleri Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde temsil ve karar unsuru olarak yadsınamaz bir öneme sahiptir. Seçilme kriterleri bağlamında Meclis-i Mebusan'a seçilen vekillerin özellikleri incelenmektedir. Günümüzde de milletvekilleri belirli bir bölgeyi temsilen seçilmiş ve kazanmış olsalar da sadece seçilmiş oldukları bölgenin değil aynı zamanda bütün milletin temsilcisi olarak görev alırlar(www.yasader.org). İlk meclisin vekilleri üstlendikleri misyonla birlikte ulus iradesinin önemli bir ayağını oluşturmaktaydı. Mecliste bulunan üyeleri mesleklerine göre ayırmak önemli bir adımın göstergesidir. Serbest meslek erbabı, devlet memurları,

belediyeciler, ilmiye sınıfı mensupları ve aşiret reisleri bu oluşumun önemli parçalarındandır(Tunaya,2011:231). Vekiller milli vicdanın ifadesi olan meclisin işlerini yürütmesinde adeta mihenk taşı görevi üstlenerek çalışmalarını sürdürecektir. Meclisin çalışmalarına başlaması ile birlikte söz konusu kanunların ve kararların işlerliğini yürütmesi için yeni kurulacak hükümete önemli görevler düşmekteydi. En başta bu hükümet meclisin istediği bir hükümet olmalıydı ve fiili işleri elini almalıydı. Yasama ve yürütme işlerini kendi bünyesinde bulunduran bir meclis anlayışı hâkim olmalıydı(Aslan,2001:25). Ancak bu sayede eski düzenin olumsuz politikalarından ve tıkanıklıklarından kurtuluş söz konusu olabilirdi. İzlenilmesi gereken yol “Milli Egemenlik “Prensibine” dayanan bir yol olmalıydı. Bu düşüncelerle birlikte Mustafa Kemal'in önderliğinde ilk defa “Milli Egemenlik prensibini” siyasi ve hukuki açıdan temel edinerek, Kanun-i Esasiye aykırı olarak Kuvvetler birliği esasına dayanan meclis hükümeti sistemini kabul edilmiştir(A.g.e.31). Atatürk “Nutuk” adlı eserinde söz konusu hükümeti Ulusal Egemenlik temeline dayanan halk hükümeti, Cumhuriyet olarak nitelendirmiştir(Nutuk,2010:299).

TBMM’de İlk Çalışmalar

İlk olarak mecliste üretilen faaliyetlerin amacı, otoritesini güçlendirmek adına olmuştur. Bu bağlamda öncelikli olarak ayaklanmaların bastırılması için Hıyanet-i Vatan Kanunu (29 Nisan 1920)de çıkarılmıştır. Tek başına yeterli olmayan bu kanuna ek olarak Firariler Hakkında Kanun adında bir düzenleme olan İstiklal Mahkemeleri gibi bir oluşum meydana gelmiştir(Yurttaş,2011,ss40). 2 Mayıs 1920 tarihinde Mecliste önemli bir gelişme olan İcra Vekillerinin Seçim Şekline Dair Kanun kabul edildi. Bu kanun Celalettin Arif Bey'in önergesi gereğince beşinci oturumda meydana gelmiştir. İlk tur oylama sonucu itibarıyla Celalettin Arif Bey (Erzurum), Cami Bey (Aydın) ve Bekir Sami Bey (Amasya) muvakkat icra encümenine seçilmişlerdir(Aslan,2001:40).Görev bakımından seçilen bu heyet önemli işleri temsil edecektir. İdari işleri yürütmek adına seçim kanununun hazırlanması ve vekillerin meclise seçilmesi içinde geçecek sürede memleketi hükümsüz bırakmamak önemli amaçları olacaktır(A.g.e.41). Lahiya encümeninin hazırladığı kanunun birinci maddesinde meclisin belli işlerini görmek üzere on bir kişiden oluşan bir heyet olduğu söylenmekteydi. Vekâletler şu şekildeydi Şeriye ve Evkaf, Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye, İktisat, Maarif, Adliye, Maliye, Nafia, Dâhiliye Müdafaa-i Milliye, Hariciye, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye. Aynı zamanda vekillerin meclis üyeleri arasından salt çoğunlukla seçileceği, çıkan anlaşmazlıkları meclisin halledeceği, meclisin toplanması mümkün olmayan süreçte vekillerden istifa eden olursa meclis reisinin daha sonra meclis onayına sunulmak koşuluyla yeni vekil tayin edeceği önemli kararlardan sayılmaktaydı(Demirel,2017:104). Temelde söz konusu program yeni bir şey yapmaktan ziyade olanı muhafaza etmek amacını gidiyordu(Tunaya,2011,ss236). Belirsizliklerin giderilmesi adına 5 Eylül 1920 tarihi itibarıyla nisabı Müzakere Kanunu çıkarılmıştır. Bununla birlikte 4 Kasım 1920 itibarıyla de İcra Vekillerinin Seçim Şekline Dair Kanun oluşturularak mevcut vekillerin meclis üyeleri arasından doğrudan seçilmesi olayı kaldırıldı ve meclis başkanının göstereceği adaylar arasından seçilmesi usulü getirildi(Demirel,2017:105). Düzenlemede önemli bir adım olan anayasa deneyimine de girilmiştir. 18 Eylül 1920 tarihli İcra Vekilleri Heyetinin hazırladığı anayasa tasarısı (Teşkilatı Esasiye Kanunu Lahiyası) artık meclisin gündemindeydi. Söz konusu tarihte bu tasarı genel kurula sunuldu ve özel bir komisyona devredildi. Yaklaşık iki aylık bir çalışmanın ardından 20 Ocak 1921'de kabul edildi. Teşkilatı Esasiye Kanunu olan bu anayasa çeşitli müzakereler sonrası mecliste kabul gördü(<https://acikerisim>).

tbmm.gov.tr). Türk Devleti'nin çağdaşlık çizgisinde ilerlemesinin en önemli adımı, her görüş ve düşünce temelini içinde barındırıyor olmasıydı. Mustafa Kemal hem meclis başkanı hem de anayasanın 9. maddesinin verdiği yetki ile yürütmenin de başkanlığını elinde bulunduruyordu ve gerek meclis gerekse Heyet-i Temsiliye'nin kararlarını onaylama hakkına sahipti. Aynı zamanda vekilleri seçme imkânını da elinde bulundurmaktadır. Bu yetki sorumluluğunun sonucu olarak Mecliste yer alan bazı üyeler Mustafa Kemal'e karşı çıkma girişimlerine kalkışmaya başlamıştı (Yurttaş, 2011, ss42). Çeşitli görüş ayrılıklarının başlaması mecliste var olan bütünlüğü bozmaya başlamış ve karar çıkarmak konusunda zorlaşmalar yaşandığını göstermişti. Bu olay neticesinde Mustafa Kemal Müdafaa-i Hukuk teşkilatını kendi yönetimi çerçevesinde toplamanın yollarını aramaktaydı. Fikir itibarıyla yakın hissedilen mebusların Müdafaa-i Hukuk grubu altında mecliste toplanması kararına verilmiştir (Aslan, 2001: 81). Bu kararlar birlikte bundan sonra mecliste çeşitli grupların varlığı söz konusu olacaktı. Bir nevi yapısal bir değişiklik niteliği arz edecek bu gelişme günümüz meclis yapısında da demokrasinin gelişimi ve yerleşmesi açısından temel nitelik arz etmektedir. Müdafaa-i Hukuk grubu adı altında oluşturulan grup, birinci grup olarak mecliste varlığını sürdürecekti. Daha sonra birinci gruba tepki olarak "İkinci Grup" oluşacaktır. Bu grubun temsilcilerinden önde gelenleri; Hüseyin Avni Bey, Selahaddin Bey (Mersin), Ali Şükrü Bey (Trabzon) ve Mehmet Şükrü Bey'dir (Afyonkarahisar). İkinci gruba tabi mebuslar kendi aralarında sınıflandırılmıştır: Saltanatçı ve Hilafetçi mebuslar, Mustafa Kemal Paşa'nın gittikçe artan otoritesinden onun diktatör olacağı endişesine kapılıp şahsına muhalif olanlar, İttihat ve Terakkiyi yeniden İhya etmek isteyen müfrit ittilhatçılar ve birinci gruba alınmamaktan kırgınlık duyan mebuslar ile birinci grup içerisinde rahatsız olup ayrılanlar (Aslan, 2001: 82-83). Yaşanan gelişmeler tam olarak şunun göstergesiydi, demokratik katılımın en önemli koşulu olarak artık meclis yapısı içinde pek çok görüş temsil ediliyordu ve karar alıyordu.

SONUÇ

Düşman işgali altında bulunan Türk milleti bağımsızlık tehlikesi ile karşı karşıya kaldığında azimle çalışarak yaşadığı sıkıntılardan kurtulmak için pek çok mücadele ve çatışmaya girmiştir. Bu çabanın sonucu olarak ulusal bağımsızlık arzusuna kavuşmuş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna dek uzanan bir tarih yazmıştır. Tüm yokluk ve sefalet içinde elde ettiği ulusal ve uluslararası düzeydeki başarıları tam bağımsızlık ekseninde muhafaza etmiştir. Nitekim etmeye de devam etmektedir. Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılışı ile birlikte Milli Egemenliğin hayata geçirilmesi fikri her durumda ve her koşulda varlığını sürdürecektir. Türk ulusunun istikrarlı ve güçlü yaşayabilmesi adına bu temele dayandırılması önemli bir etkidir. Türk İstiklal Savaşı Ankara'da Milli iradenin karargâhı olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin doğrultusunda çalışmalarını hukuki ile siyasi olarak ele almıştır. Ulusal bağımsızlık ve ulusal egemenlik çizgisi her daim korunmuştur. Bu gelişmeler laik ve demokratik Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasına öncülük etmiştir. Meclis aynı zamanda birlik ve beraberliğin yegâne temsilcisi olarak her zaman var olmuştur. İçinde yaşadığımız tarih bize göstermiştir ki, karşılaşılan büyük sorunlarda ve alınması gereken önemli kararlarda birlik ve beraberlik duygusunun varlığı ebedi surette gerekmektedir. Bir ulusun varlığı ancak bu şekilde başarıya ulaşır. Bize bırakılan çağdaş Cumhuriyeti yüceltmek ve her koşulda daha da ileriye taşımak için ulus iradesi, ulusal bağımsızlık birlik ve beraberlik parolasını amaç edinmeli ve yola çıkmalıyız.

KAYNAKÇA

- Akın, R.(2014) *“TBMM Devleti”*, İstanbul: İletişim Yayınları,
- Atatürk, M,K.(2010) *“Nutuk”*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları,
- Balcı, M,(2016) *“Genç Hukukçular Hukuk Okumaları”*, İstanbul: Hukuk Vakfı Yayınları
- Demirel,A,(2017) *“İlk Meclisin Vekilleri”*, İstanbul: İletişim Yayınları
- Yurttaş, Ö, F.(2011), "Birinci Büyük Millet Meclisi'nde Muhalefet: İkinci Grup". Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, 33-54
- Yavuz, A.(2001) *“TBMM Hükümeti”*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları
- Tunaya, T, Z, (2011), “Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Kuruluşu Ve Siyasi Karakteri”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt 23, Sayı 3-4,ss.227 – 247
- <https://acikerisim.tbmm.gov.tr>
- <http://www.ait.hacettepe.edu.tr/egitim/ait203204/I10.pdf>
- http://www.yasader.org/web/stk_el_kitabi/son/1-birincibolum-2.pdf

TBMM'NİN AÇILIŞININ 100. YILI ANISINA
KÜTAHYA DÜMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU

“ERZURUM KONGRESİ OTURUMU”

14 Mayıs 2020 - Perşembe

ERZURUM KONGRESİ OTURUMU	OTURUM BAŞKANI: PROF. DR. YAĞMUR AKKOYUNLU
-----------------------------	--

SAAT	ABD/ASD	BİLDİRİ SAHİBİ	BİLDİRİ BAŞLIĞI
------	---------	----------------	-----------------

15:00 - 16:00	BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR	AHMET ÖLÇEN	CUMHURİYET DÖNEMİNDEN GÜNÜMÜZE TÜRK SPOR TEŞKİLATI
	BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR	ERCAN ŞİRİN	CUMHURİYET ÖNCESİ TÜRKLERDE SPOR VE SPOR TEŞKİLATLANMASI
	BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR	ERKAN ÇİMEN	SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİNDE ÖĞRENİM GÖREN ÖĞRENCİLERİN YAŞAM BECERİLERİNİN FARKLI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ (İSPARTA İLİ ÖRNEĞİ)
	BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR	EVİRİM BÖYÜKELHAN	REKREASYONEL ETKİNLİKLERE KATILAN BİREYLERİN MESLEKİ TÜKENMİŞLİK DÜZEYLERİ İLE SERBEST ZAMAN TATMİN DÜZEYLERİ ARASINDA Kİ İLİŞKİNİN BELİRLENMESİ

CUMHURİYET DÖNEMİNDEN GÜNÜMÜZE TÜRK SPOR TEŞKİLATI

Ahmet ÖLÇEN, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Kütahya
aolcen@hotmail.com

ÖZET

Günümüzde faaliyet gösteren Gençlik ve Spor Bakanlığının temeli, 14 Temmuz 1922'de 16 kulübün birleşerek, sporu disipline etmek amacıyla "Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı"nı (TİCİ) kurmalarıyla atıldı. İlk başkanlığını Ali Sami Yen, asbaşkanlıklarını da Burhan Felek ve Ali Seyfi'nin yaptığı Türkiye'nin ilk "çok sporlu spor örgütü" TİCİ, sporda demokrasi yolunda önemli adımlar attı. Devletin spor yönetimine ağırlığını koyması, spor konseyinin önerisi üzerine, 1936 yılında Türk Spor Kurumu'nun kurulmasıyla başladı ve bunu, 29 Haziran 1938 tarihinde 3530 sayılı yasayla bugünkü Spor Genel Müdürlüğü'nün kurulması izledi. Müdürlüğün başına da eski bir asker olan General Cemal Tahir Taner getirildi. Bundan sonra Türk sporu, 3530 sayılı bu yasanın verdiği yetkiler doğrultusunda, Başbakanlığa bağlı bir "Devlet Kuruluşu" statüsüne kavuştu. 1942'de 4235 sayılı yasayla kuruluş yasası değiştirildi ve Milli Eğitim Bakanlığı'na 1960 yılında da tekrar Başbakanlığa bağlandı. Spor işlerinin ilk kez bakanlık düzeyinde ele alınması 1969'da kurulan 2. Demirel Hükümeti'nde (3 Kasım 1969) Gençlik ve Spor Bakanlığının kurulmasıyla gerçekleşti. 6 Şubat 1970 tarih, 3/707 sayılı Cumhurbaşkanlığı tezkeresiyle adı geçen Bakanlık kapsamına alındı. Böylece Türk sporunda yeni bir sayfa açıldı. İsmet Sezgin de Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Gençlik ve Spor Bakanı oldu. 7 Kasım 1982 tarihli yeni Anayasa'da ise ilk spora yer verildi. Böylece ülkemizde ilk kez spor ve sporcu Anayasa'nın teminatı altına alındı.

Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü'nce yönetilen Türk sporu 14.12.1983 tarihinde de 179 sayılı kanun hükmünde kararnameyle Milli Eğitim ve Gençlik ve Spor Bakanlığı bünyesinde yer aldı. 1986 yılında 3289 sayılı yasayla BTGM olan adı, Beden Terbiyesi ve Spor Genel Müdürlüğü olarak değiştirildi. 1989 yılında Başbakanlık Devlet Bakanlığı'na bağlanması nedeniyle adı "Spor Genel Müdürlüğü" oldu.

3289 ve 3703 sayılı Spor Genel Müdürlüğü'nün kuruluş yasasında yer alan federasyon başkanlarının seçimle iş başına gelmesi, spor federasyonlarının özleştirilmesi ve demokratik bir yapıya kavuşturulması çalışmaları, 3461 sayılı Türkiye Futbol Federasyonu'nun kuruluş ve görevleri hakkındaki kanunla başladı.

1993 yılında ise federasyon başkanlarının seçimle iş başına gelmesine ilişkin yönetmelik çıkarılarak uygulamaya kondu ve ilk seçimler 5230 delegenin katılımıyla 5 Aralık 1993'te yapıldı.

Gençlik ve Spor Bakanlığının kurulması; 6/4/2011 tarihli ve 6223 sayılı Kanunun verdiği yetkiye dayanılarak, Bakanlar Kurulu'nca 3/6/2011 tarihinde kararlaştırıldı. Kanun Hükmünde Kararname ile teşkilat yapısında değişikliğe gidilen Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü'nün 3289 sayılı kanunda yer alan "Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü" ibaresi "Spor Genel Müdürlüğü" olarak değiştirildi.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet, TİCİ, TSK, beden terbiyesi

GİRİŞ

İnsanların ve ülkelerin yaşamında çok önemli yeri olan sporun yaygınlaşması ve uluslararası sahada elde edilecek başarılar büyük ölçüde bu alandaki teşkilatlanmaya bağlıdır. Zira, spor hizmet ve faaliyetlerinin etkin ve verimli olarak amacına ulaşması şartlara ve bünyeye uygun bir yapılanmayla gerçekleşebilecektir.

Bu düşüncelerden hareketle Türkiye Cumhuriyeti Döneminde sporun özellikle teşkilatlanmasını gözden geçirip bazı değerlendirmeler yapmak bu makalenin amacını oluşturmaktadır.

1922'de kurulan Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı ele alınacak, 1936-1938 yılları arasında faaliyette bulunmuş olan Türk Spor Kurumu'ndan bahsedilecektir. Makalenin sonunda da Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü'nün yapısı ele alındıktan sonra genel bir değerlendirmeye yer verilecektir (Serarslan, 1997).

Araştırma

Cumhuriyet'in ilanından sonra Türk Spor Teşkilatlanmasının yapısı:

Türkiye Cumhuriyeti Spor Teşkilatlanma yapısını ele aldığımızda farklı dönemlerde farklı kuruluşların olduğunu görmekteyiz.

Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı (1922-1936)

Bunların ilki örgütsel ve yönetsel ideolojisi "gönüllü spor birlikleri" olarak özerk biçimde kurulan bir teşkilat olan Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı 1922 de T.İ.C.İ olarak kurulmuştur. Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı'nın (TİCİ) kurulması için Altınordu, Anadolu İdman Yurdu, Süleymaniye, Fenerbahçe, Hilal, Vefa, Galatasaray, Üsküdar, Beşiktaş, Haliç, Beylerbeyi ve Union kulüpleri, 26 Haziran 1920'de İstanbul'da ilk toplantılarını yaparak TİCİ'nin kökünü oluşturacak birliğin temelini atmışlardır (Sümer, 1990). Türkiye'nin ilk çok sporlu, çok kulüplü örgütsel yapısıdır. TİCİ, Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk ulusal spor yönetimi olarak kurulmuştur. Yusuf Ziya Öniş, Ali Sami Yen, Burhan Felek ve Nasuhi Baydar'ın öncülüğünde kurulan TİCİ, ile birlikte ilk spor federasyonları da kurulmaya başladı. İlk federasyonlar; Atletizm, Futbol ve Güreştir. Ülkenin bu spor teşkilatından beklentileri arasında ülke savunmasında değerlendirilebilecek gençliği yetiştirmek de bulunmaktadır. Bu bakımdan önce kamuya yararlı dernek sayılmış sonra da 1924 olimpiyatlarına katılma konusunda yetki verilerek, birliğe katkı sağlanmış ve bu yardımlar her yıl artan oranlarda devam etmiştir.

Türk Spor Kurumu (1936 - 1938)

1938 tarihinde Ankara'da toplanan sekizinci genel kongrede TİCİ'nin adı "TÜRK SPOR KURUMU" olarak değiştirilmesiyle oluşan son gün kararıyla Cumhuriyet Halk Partisine bağlanan merkezi Ankara'da bulunan bir kuruluş haline getirilmiştir. Türk Spor Kurumu (TSK), kuruluş safhasında kendine özgü ve seçimle iş başına gelen organları, gelirlerini harcama yetkisine sahipliği itibariyle özerk bir teşkilattı ve bu yapılaşma anlayışı TİCİ'den çok farklı değildi. Amaç olarak temiz ahlaklı yüksek karakterli sağlam bünyeli daima canlı, şevkli ve nefsinde ve ulusuna inanan, Türkiye Cumhuriyetini inkılaplarını ve yurdu korumayı en üst amaç edinmiş ve bu uğurda bütün varlıklarını vermeye hazır olan bir spor gençliği yetiştirmek sporun yayılmasına ve yükselmesine çalışmak Türk sporculuğunu yurtta ve yurt dışında temsil etmekte.

Ancak TSK'ın genel kurulunda hükümetin ve askeri üyelerinin yer alması ve zamanın tek partisi olan CHP başkanlık kurulu ve genel sekreterliğinin, TSK'nun bütçe ve çalışma programlarını onaylaması ile devletin bir organı gibi görülmeye başlanmıştır.

TSK'nın bu yapısından dolayı partinin amaçları spora karışmış, spordaki bazı olumsuz hadiseler partiye sızramıştır. Bu durum sosyal ve siyasal çevrelerde gruplaşmalara yol açarak hizmetin sunulmasında fırsat eşitliği ilkesi ihlal edilmiştir.

Bütün bu sebeplerle varlığını iki yıl sürdüren TSK bir geçiş dönemi olmuş ve yerini, bütünüyle bir kamu kuruluşu olan ve 3530 sayılı yasayla kurulan Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü'ne bırakmıştır.

Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü (1938 – 1986)

Kısaca bahsedecek olursak 18.7.1938 tarih ve 3530 sayılı yasayla Başbakanlık makamına bağlı olarak kurulmuştur. Türk Spor Kurumunun mallarıyla hukuk ve haklarını devralmıştır. 3.6.1942 sayılı yasa ile Milli Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır. 13.2.1970 tarih ve 1/21-1156 sayılı kararname ile yeni kurulan Gençlik ve Spor Bakanlığı'na devredilmiştir. Ardından 1980 yılında tekrar Milli Eğitim Bakanlığına bağlanarak Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı adını almıştır. 21.5.1986 yılında ise spordan sorumlu bir devlet bakanlığına bağlanarak Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü adını almıştır (GSB Arşiv).

Detaylı incelediğimizde, 3530 Sayılı Kanun ve Sonrası TİCİ ve TSK örneklerinden sonraki dönemde sporun devlet tarafından yönetilmesinden başka bir yolun olmadığı düşünülmüş ve bu düşünceyle doğrudan hükümete bağlı bir spor teşkilatı kurmak amacıyla, 3530 sayılı Beden Terbiyesi Kanunu (BTK) çıkarılarak kamu otoritesinden sorumlu, tüzel kişiliğe haiz, katma bütçeli Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü (BTGM) teşkilatı kurulmuştur. Merkezî yetki idare anlayışının hakim olduğu bu teşkilat Türk sporunu 1986 yılına kadar sevk ve idare etmiştir (Bayansaldüz, 2003).

Bakanlar Kurulunca yayınlanan 24.01.1989 gün ve 356 sayılı Kanun Hükmünde Karamame ile Beden Terbiyesi ve Spor Genel Müdürlüğü 18 Mart 1989 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü haline getirilmiştir. Genel müdürlük özel hukuk hükümlerine dayandırılacaktı ve merkezi Ankara olacaktı. 3530 sayılı yasa, önemli yenilikler getirmiştir ve bu yeniliklerin başında da Federasyonlar gelmekteydi. Buna göre, federasyon başkanlığı için, kendi spor dallarına mensup olan seçmeler üç aday belirleyecek, başbakan ya da bakan bu üç adaydan birini federasyon başkanı olarak görevlendirecekti. 3 Kasım 1969 günü Başbakanlık görevine atanan Süleyman Demirel, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a yeni Bakanlar Kurulu üyelerini sundu. Bakanlar Kurulu üyeleri arasında yeni bir Devlet Bakanlığı yanında, Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın bulunduğu ve bu göreve Aydın milletvekili İsmet Sezginin atandığı görüldü. Başbakan Süleyman Demirel 6 Şubat 1970 günü okulların Beden Eğitimi ile ilişkili işlerinin yine Milli Eğitim Bakanlığınca yürütmek üzere Beden Eğitimi ve İzcilik Müdürlüğü'nün Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü ile Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü'nün yeni kurulan Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlanmasını Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın onayına sundu. Cumhurbaşkanı da 6 Şubat 1970 gün ve 3/707 sayılı yazısı ile bu isteği onayladı.

Örgüt yapısına bakacak olursak; Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü ile Yüksek Öğretim Kredi ve Yurtlar Genel Müdürlüğü gibi iki bağlı kuruluş yanında merkez ana birimleri şunlardır:

- Gençlik Sorunları Genel Müdürlüğü,
- Okulçi Beden Eğitimi ve Spor Genel Müdürlüğü,
- İzcilik ve Boş Zamanları Değerlendirme Genel Müdürlüğü,
- Eğitim Genel Müdürlüğü .

1982 Anayasasında Gençlik ve Spor Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan itibaren 1924, 1961 ve 1982 yıllarında yapılan anayasalar olmak üzere üç anayasa yapılmıştır. Bu anayasalar içerisinde 1924 ve 1961 anayasalarında sporla ilgili bir hüküm bulunmamaktadır. Spor ilk kez 1982 anayasasında yer almıştır. 1982 anayasası, 58. ve 59. maddelerinde gençlik ve sporla ilgili iki hüküm taşımaktadır. Gençliğin korunması başlıklı ilk hüküm devlete, gençleri alkol düşkünlüğünden, uyuşturucu maddelerden, suçluluk kumar ve benzeri kötü alışkanlıklardan ve cehaletten korumak için gerekli tedbirleri almakla, sporun geliştirilmesi başlıklı ikinci hüküm ise, 'her yaştaki Türk vatandaşının beden ve ruh sağlığını geliştirecek tedbirler almak ve sporun kitlelere yayılmasını teşvik etmek ve başarılı sporcuyu korumak' yükümlülükleri vermiştir (Doğar, 1994).

Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı 17.06.1982 gün ve 2680 sayılı kanunun Bakanlar Kuruluna verdiği yetkiye dayanarak ve 14 Aralık 1983 gün ve 18251 sayılı resmi gazetenin mükerrer sayısında yayımlanan 13 Aralık 1983 gün ve 174 sayılı Bakanlıkların kuruluş ve görev esasları hakkında Kanun Hükmünde Kararnameye göre oluşturulmuştur. Kanun Hükmünde Kararnamenin amacı, "Kamu hizmetlerinin düzenli, süratli, etkili, verimli ve ekonomik bir şekilde yürütebilmesi için Bakanlıkların kurulmasına, teşkilat, görev ve yetkilerine ilişkin esas ve usulleri düzenlemektir" şeklinde belirtilmiştir.

Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığının önemli görevlerinden bazıları:

- Her yaştaki yurttaşlarımızın beden ve akıl yeteneklerini geliştirecek beden eğitimi ve spor faaliyetlerinin sevk ve idaresini sağlamak,
- Yurtiçinde ve yurtdışında spor alanında ülkemizi en iyi şekilde temsil edebilecek sporcu, spor yöneticisi, hakem ve antrenör ile diğer elemanların yetiştirilmesini temin etmek,
- Gençlik ve spor faaliyetleri için gerekli olan spor tesislerini yaptırmak,
- Gençlik ve spor faaliyetleri alanında diğer ülkelerle ve milletlerarası kuruluşlarla işbirliği yapmaktır .

Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü (1986-..)

3530 sayılı yasa yerine, gelişen ve değişen şartlara uyum sağlamak üzere Beden Terbiyesi ve Genel Müdürlüğü'nün teşkilat ve görevleri hakkında 21.05.1986 ve 3289 sayılı yasayla daha ayrıntılı düzenlemeler yapılmıştır.

Bu yasa döneminde Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı'na bağlı olarak hizmet veren örgüt, bakanlığın bünyesindeki Gençlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nü 2.3.1989 tarihinde 356 sayılı KHK ile spor teşkilatına bağlayarak iki genel müdürlüğü Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü adıyla tek isim altında birleştirmiş.

Bundan bir yıl öncesinde 27.05.1988 tarih ve 3461 sayılı yasayla Futbol Federasyonu BTGM'den ayrılarak tüzel kişilik kazanmış, federasyonun amatör futbol şubesi, genel müdürlük bünyesinde bırakılmıştır. Yasanın gerekçesi olarak uluslararası ilişkilerde profesyonel futbolun yeri ve önemi belirtilmiş, amatör futbol koşullarına göre düzenlenmiş bir teşkilatın kurallarına göre yönetilmenin aksaklıkları nedeniyle, profesyonel futbolun profesyonelce yönetilmesinin gerekliliği öne sürülmüştür. Geçmiş dönemlerin ortak sayılabilecek özelliği, sporun, siyasal, toplumsal, ekonomik ve kültürel parametreler karşısında bir türlü bağımsızlık kazanamadığıdır.

Türkiye'de spor genel politikasının belirlenmesine ışık tutacak iki hüküm vardır.

Birincisi: 1982 Anayasası'nın 59.maddesidir.

Buna göre, 'Devlet her yaştaki Türk vatandaşının beden ve ruh sağlığını geliştirecek tedbirleri alır. Sporun kitlelere yayılmasını teşvik eder. Devlet başarılı sporcuyu korur' hükmüne yer verilmektedir.

İkincisi: 1986 tarih ve 3289 sayılı 'Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri' Hakkında Kanundur. Buna göre; vatandaşın ve okul dışı gençlerin fizik, moral güç ve yeteneklerini sağlayan beden eğilimi, oyun, jimnastik ve spor faaliyetlerini sevk ve idare etmek, gençliğin boş zamanlarının değerlendirilmesine ilişkin hizmetleri yürütmek, bilgi ve beceri kursları düzenlemek, gençlerin kötü alışkanlıklardan korunması için gerekli tedbirleri almak, Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü'nün görevleri arasında sayılmıştır. Bu İki hükümden de anlaşıldığı gibi, Türk Spor Politikası'nı ulusal ve uluslararası olmak üzere iki şekilde incelemek mümkündür.

Birincisi, her yaştaki Türk vatandaşının beden ve ruh sağlığını ve yeteneklerini geliştirmek için onlara spor yaptırmaktır.

İkincisi ise, uluslararası spor müsabakalarında ilk sıralarda yer alabilmek için başarılı sporcular yetiştirmektir.

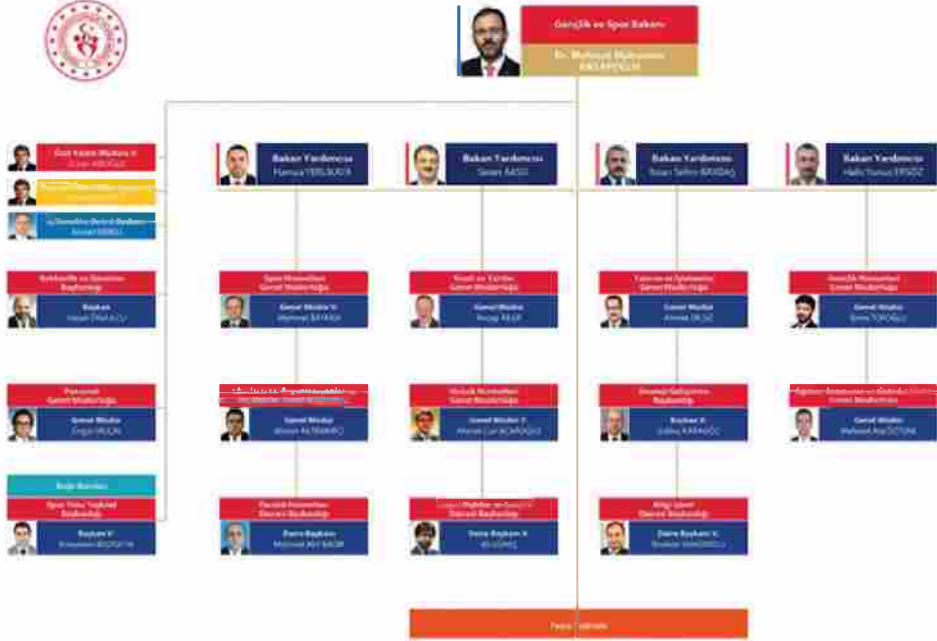
Gençlik ve Spor Bakanlığının kurulması; 6/4/2011 tarihli ve 6223 sayılı Kanunun verdiği yetkiye dayanılarak, Bakanlar Kurulu'nca 3/6/2011 tarihinde kararlaştırıldı. Kanun Hükmünde Kararname ile teşkilat yapısında değişikliğe gidilen Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü'nün 3289 sayılı kanunda yer alan "Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü" ibaresi "Spor Genel Müdürlüğü" olarak değiştirildi.

Şu an günümüzde 2018 yılında yapılan kanun değişikliği ile Spor Hizmetleri Genel Müdürlüğü adını almıştır. Tesisler, Personel, teftiş hukuk gibi bazı birimleri ayrı genel müdürlük haline getirilmiş ve bünye genel müdürlüğü olarak yalnızca spor faaliyetlerine devam etmektedir.

Yöntem:

Çalışmayı yapım aşamalarında geçmiş dönemlerde ortaya koyulan çalışmalar üzerinden literatür taramaları yapılmış ve bununla birlikte Gençlik ve Spor Bakanlığı arşivlerinden faydalanılmıştır.

2020 Yılı GSB Yönetim Şeması

KAYNAKÇA

Gençlik ve Spor Bakanlığı Arşivi

Güner Ekenci Ve M. Zahit Serarslan (1997) Gelişim Aşamaları Bakımcıdan Türk Spor Teşkilatı Ve Değerlendirmesi

Rıza Sümer (1990) Sporda Demokrasi 2- Örnek Olay Futbol, Şafak Matbaası, Ankara

Doğar, Yahya, (1994) Türk Spor Yönetiminde Akademi merkezileşme Eğilimleri, M. Ü. Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Bayansaldüz, M. (2003). "Türk Spor Yönetiminde Finansal Kaynak Sağlama Çabalarının Değerlendirilmesi", Milli Eğitim Dergisi, Sayı: 160, ss. 51-59.

CUMHURİYET ÖNCESİ TÜRKLERDE SPOR VE SPOR TEŞKİLATLANMASI

Ercan ŞİRİN, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, Kütahya
ercansirin@gmail.com

ÖZET

Türk tarihi M.Ö. 7000 yıllarından bu yana Asya Kıtasında başlar. Buldukları yerleşim yerleri ve farklı milletlerle olan münasebetleri sebebiyle farklı etkilere maruz kaldıkları gibi buldukları yerleri de etkilemişlerdir.

Tarih boyunca, Türk denince akla; yiğitlik, askerlik gelmesinin en önemli faktörü, beden kültürüne önem vermeleri gelmektedir. Avrupa'nın beden kültürüne önem vermediği Orta Asya'da yaşayan Türkler beden kültürü ve spora büyük önem vermişlerdir. Temiz bir ruhun, cesur ve kuvvetli kişilerde olacağına inanıyorlardı. Dünyaca bilinen "Fort Comme un Turc" (Türk gibi kuvvetli) sözü tarihler boyu Türk Milletine mal edilmektedir.

M.S. 9.y.y.'da Selçuk Bey tarafından kurulan Büyük Selçuklu Devleti ile Türkler tekrar tarih sahnesine etkili bir şekilde çıkmıştır. Askeri güçleri, çok iyi kılıç kullanan, ok atan ve ata binen askerlerden oluşmuştur. Büyük Selçuklu Devleti, spor alanında ilk spor teşkilatlanmasının görüldüğü Türk Devletidir. Anadolu'da kurulan AHİ teşkilatı içerisinde günümüzdeki spor kulüplerine benzer çalışmalarını yapan Tekkeler kurulmuştur. Hatta spor imarethaneler (hastaneler) de bile görülmektedir.

Osmanlı Devleri ile birlikte Türklerde farklı spor türleri görülmektedir. Osmanlı spor örgütlerinde dağcılık, binicilik, kılıç, avcılık, okçuluk, güreş branşları kurallar doğrultusunda yapılan spor faaliyetleridir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda, "idman" kelimesi spor kelimesi yerine kullanılmıştır. Yükselme döneminden önce Menzil ismi verilen statlar yapmışlardır. Bu statlarda şeyh ismini verdikleri eğitmenler görevlendirilmiştir. Sporcu kelimesi yerine ise mürid kelimesini kullanmışlardır. Tekke ismi verdikleri günümüz spor kulüpleri vakıflar tarafından desteklenerek belirledikleri branşlarda faaliyetlerini sürdürdükleri ve sporcuların buralarda barındıklarından bahsedilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk, Spor, Cumhuriyet, Tekke, Spor Teşkilatlanması.

GİRİŞ

Sportif faaliyetler zaman içerisinde sağlıklı olmak, macera yaşamak, hayatta kalmak, güzel gözükmek, eğlenmek, toplumu güçlendirmek, toplumda yer edinmek, para kazanmak gibi sosyolojik, psikolojik ve biyolojik hedefler ile kişilere ve toplumlara farklı yetiler kazandırmıştır. Sporun bu kazanımları geçmişten günümüze tüm milletlerce kullanılmıştır.

Türklerde de kişisel ve toplumsal hayatın içerisinde farklı amaçlar ile fiziksel faaliyetlere yer verilmiştir. (Özmaden, 2010)

Fiziksel faaliyetler tarihte ilk olarak hayatta kalmak ve doğa ile mücadele etmek gibi amaçlar ile yapılsa da zaman içerisinde kişiler arasında rekabete dönüşmüştür. Söz konusu rekabet önceleri savaşlarda kullanılsa da, ilerleyen zamanlarda barış zamanlarında da yapılmıştır. Günlük yaşamın içerisine giren fiziksel aktiviteler gittikçe kültürün bir parçası olmuştur. (Erim, 2007)

Kültürel yapı, toplum içerisinde genel bir tanım değil birçok küçük ve ayrıntılı parçalardan oluşmaktadır. Bu parçalardan en önemlilerinden biriside spor kültürüdür. Toplumdaki fiziksel ve sportif faaliyetler ilgili toplumun yaşam biçimi hakkında bilgiler vermektedir. Fiziksel aktiviteler aynı zamanda toplumun askeri gücünü, savaş tarzını da şekillendirmektedir. İnsanoğlu fiziksel aktiviteler ile doğada egemen olmaya başlamış, bu başarmak için bedenini kullanmış ve geliştirerek kendisini savunmuştur. Buradan da anlaşılacağı üzere başlangıçta serbest zamanını değerlendirmek, barışı sağlamak, ekonomik kazanç sağlamak gibi amaçlarla spora başlanılmadığı bellidir. (Şahin, 2003)

Türkler tarihin eski dönemlerinden bu yana değişik coğrafyalarda bulunarak kültürlerini taşımışlardır. Türk Devleti olarak Orta Asya'da varlığını gösteren sırasıyla Hunlar, Göktürkler, Uygurlar, Selçuklular, Osmanlı Devletleri olmuştur. Özellikle Büyük Selçuklu Devleti'nin gücünü kaybetmesiyle Anadolu Selçuklu Devleti bağımsızlığını ilan etmiştir ve Osmanlı Devleti'nin kurulmasında köprü vazifesi görerek kültürel altyapı oluşturduğu için spor ve spor teşkilatlanması konusunda da önem arz etmektedir. (Erim, 2007)

Eski Türklerde Spor

Türk tarihi Asya kıtasında M.Ö. 7000 yıllarından önce kendisini göstermektedir. Yaşadıkları coğrafyalar ve farklı milletlerle olan ilişkileri sebebi ile gittikleri yerleri kültürel olarak etkiledikleri gibi kendiler de kültürel olarak etkilenmiştir.

Fiziksel ve sportif faaliyetler zaman içerisinde yaşam şeklini etkilemiş ve biçimlendirmiş ve dolayısıyla Türk kültürünü önemli ölçüde etkilemiştir. Türklerin Müslümanlıktan önce de Asya bozkırlarında var olan zor hayat tarzına sahip olmaları, hareketli bir yaşam sürmeleri Türklerin kahramanlık geleneğinin yerleşmesinde çok büyük etken olmuştur. (Afyon, 1977)

İslamiyet'ten Önceki Türk Devletlerinde Spor

Bir toplumun kültürel parçalarından birisi de muhakkak spordur. Zaman içerisinde varlığını sürdürmüş olan tüm milletler kültürlerini fiziksel aktivitelere aktardıkları gibi çeşitli fiziksel aktivitelerin yapılış şekilleri de spor kültürünü belirlemiştir. Savaşlar, seferler, bozkır doğa şartları Türk bireyine her zaman fiziksel olarak hazır olmayı gerektirmiştir. Spor hareketleri ile başarılı olmak ve savaşa hazır olmak için talim çalışmaları yapmayı gerektiriyordu. Bu sebeple

ok atmak, ata binmek kadınlarda olmak üzere tüm bireyleri ilgilendiriyordu. Binicilik, güreş, cirit, doğancılık kişilerin mücadele hırslını ayakta tutuyordu. Bozkırda yaşayan Türklerin Nisan ve Mayıs aylarında ilk gök gürlemesi ile bayramlar kutlanıyordu. Bu bayramlarda sazlı, türkülü eğlencelerin yanında at yarışı, avcılık gibi spor faaliyetleri gerçekleştiriliyordu. (Kafesoğlu, 1995)

Bilindiği üzere Yunan mitolojilerinde kahramanlar tanrı veya tanrıça hikayeleri içerisinde sevgi, güzellik, güç, cesaret gibi özelliklerle dile getiriliyor. Türk destanlarında ise yiğitlik, kurt, at, savaş aletleri, spor oyunları, töreler, millî birlik ve beraberlik konuları ön plana çıkmaktadır. (Kahraman, 1995)

Günümüze kadar gelmiş ilk Türk destanı olan Oğuz Kağan'da tabiata ve dünyaya hakim olma amacındaki kahramanın doğaya, hayvanlara ve insanlara karşı mücadelede avcılık, dağcılık, okçuluk, binicilik, güreş gibi sporlardan bahsedilmektedir. (Güven, 1995)

Coğrafya ve düşmanlar sebebi ile Türklerin özellikle mücadeleyi gerektiren spor branşları ile ilgilendiklerini kanıtlamaktadır. Ayrıca düğün, bayram gibi zamanlarda da sporu eğlence amacıyla da kullandıklarını göstermiştir. Hatta evlenmek isteyen gençlerde binicilik, güreş, avcılık gibi becerilerin olması istenilmektedir. Orhun Abidelerinde ve Yenisey mezar kitabelerinde Türklerin ilgilendikleri sporlardan bahsedilmiştir. İslamiyet öncesi Türk devletlerindeki spor faaliyetleri çok çeşitli olmasına rağmen atlı sporlar daha fazla önem arz etmektedir. Güreş, tepük gibi sporlarda daha çok eğlence amacıyla yapılmaktaydı. Alplik önem arz etmekte ve Alplik için talimlere büyük bir zaman ayrıldığı belirtilmektedir. (Özbay, 1999)

İslamiyet'ten Sonraki Türk Devletlerinde Spor

Sporu bir yaşam biçimi haline getiren Türkler, İslamiyet'i kabul ettikten sonra da sporu yaşamın içerisine almışlardır. İslamiyet'in sporu teşvik etmesi bu durumu desteklemiştir. (Erim, 2007)

İslamiyet'i kabul ettikten sonra da Konya, Manisa, Bağdat, Edirne, Amasya, Bursa, Sivas, Selanik, Gelibolu, Kahire, Şam, Kayseri, Belgrat, Sofya gibi şehirlerde güreş, ata binme, okçuluk faaliyetleri ve çeşitli törenler yapmak amacıyla kullanılmıştır. (Kahraman, 1989)

Eski Türk Devletlerinde olduğu gibi Türk İslam Devletleri'nde de, beden terbiyesine, geliştirilmesine ve sportif talim ve etkinlikleri önem verilmiştir. Askeri örgütlenme, savunma ve hücum yeteneklerinin geliştirilmesi sportif talimler ile gerçekleştirilmektedir. Bu dönemde de Türkler, savaşa hazır olmak amacıyla için bedeni zinde tutmayı ve bedeni geliştirip eğitmeyi önememişlerdir. Anadolu'da yaşayan Türk-İslam Devletleri'nde, güreş, kılıç, mızrak, okçuluk, binilik, çögen (polo), cirit, gökbörü ilgilenilen spor faaliyetleridir. (Özek, 2005)

Tüm bunlarla beraber Türk-İslam Devletleri'nde bedensel faaliyetlerin oyunlaştırıldığı görülmektedir. Bunların önceden belirlenmiş kurallar çerçevesinde oynandığı görülmektedir. Bunlar arasında; yağlı güreş, şalvar güreşi, aba güreşi, karakucak güreşi, kuşak güreşi, at yarışları, kız-gelin kovalama, gökbörü, atlı cirit, çögen (polo), atlı rahvan, atıcılık, menzil cirdi yer almaktadır.

Hunlar

Hunlar, bilinen ilk Türk devletidir. Çok geniş bilgi bulunmamaktadır. Ancak, M.Ö. III. yüzyılın sonlarında hüküm sürdükleri bilinmektedir. Dünyaca ünlü Çin Seddi'nin Hun Türklerinden korunmak için yapıldığı belirtilmektedir.

Hunlar, askeri yönden çok güçlüdür ve Türk yurttaşı olabilmek için iyi ata binmek, oku ve kılıcı iyi kullanmak gerektiği bilinmektedir. Bu amaçla çocuk yaşlarda gerekli talimler verilmeye başlanmaktadır. Eğitim amacıyla çocuklar tavşan ve tilki avına götürülüyor ve gençler uçan kuşları vuracak düzeye geliyorlardı. Güreşte de bir o kadar ustaydılar. Törenlerde, şölenlerde ve bayramlarda spor etkinlikleri düzenleniyordu. Kişiler becerilerini bu günlerde sergiliyorlardı.(Kurt ve ark., 2016)

Göktürkler

Türk adıyla kurulan ilk Türk Devleti Göktürk Devletidir. Sağlıklı, sağlam ve millet olma bilincinin hat safhada olduğu bir dönemdir. Hedefler doğrultusunda disiplinli bir yapı görülmektedir. Bu durum beden kültürüne de yansımıştır. Erkekler kadar kadınlarda binicilik, okçuluk, güreş gibi branşlar da kendilerini geliştirmişlerdi.

Okçuluğa çok önem vermişlerdi. Bu durum kültürel olarak da yansımıştı. Orhun Yazıtlarında (Y) harfi yerinde yay, (K) harfi yerine ise ok, işaretli kullanmışlardır. Çoğunluk ile karla kaplı olan Orta Asya topraklarında çok iyi kayak yaptıkları bilinmektedir. (Kurt ve ark., 2016)

Uygurlar

Uygur Türkleri, ilk önce Selenga ve Orhun Irmaqları kenarında Göktürklerle bağlıydılar. Atlı bozkır kültürü dikkat çekmekteydi. Ata binmekte ve yetiştirmekte iyiydiler. Çocuk yaşlarda ok atmayı, ata binmeyi ve avlanmayı öğretirlerdi. Ayrıca yaşadıkları coğrafyaya bakıldığında iyi birer yüzücü oldukları da bilinmektedir. (Kurt ve ark., 2016)

Oğuzlar

X. Yüzyılda Göçebe olarak Seyhun Nehri, Hazar Denizi'nin doğusu ve Aral Gölü çevresindeki büyük bozkırlarda yaşadıkları bilinmektedir. Ata çok fazla sevgi duymuşlardır. Okçuluğa önem veriyorlar ve ok-yay yapımında üst düzeydiler. Okçuluk o kadar önemliydi ki, Oğuz Han ülkesini çocukları arasında pay ederken okunu parçalayarak ilk üç oğluna Bozok (Gün, Ay ve Yıldız) ve diğer üçüne (Gök, Dağ ve Deniz) adlarını vermiştir. Sigirnam dedikleri sürekl avları düzenlerlerdi. Avcı kuşların değeri çok büyüktü. Öyle değerli kuşlar vardı ki takas olarak koyu, at, keçi verildiği görülmekteydi. (Kurt ve ark., 2016)

Selçuklular

Başta Selçuklu Türkleri ve Osmanlı Türkleri, tarih boyunca diğer uygarlıklar gibi, tiyatro, hipodrom vb. büyük ve taş yapılara önem vermemişlerdir. Bunun etkenleri arasında göçebe olarak yaşamaları gösterilebilir. İbn-i Bibi'nin "Selçukname" isimli eserinde Türklerin spor anlayışı, seğırtmek, ayak seğırtmek, güreş, süngü oynamak, kılıç, at seğırtmek, ok atmak, top oynamak, amud getirmek, çelik oynamak, yürümek vb. spor etkinliklerinden bahsedilmektedir. (Kaymak, 2007)

Büyük Selçuklu Devleti, Anadolu'nun değişik şehirlerinde beden eğitimi ve sporla ilgili tesislerin kurulmasına öncülük etmiştir. Selçuklu Dönemi türbelerde çeşitli idman malzemeleri ile karşılaşmaktadır. Konya ilinde bulunan Selçuklu Sultanları Türbesi'nde bazı idman malzemeleri sergilenmektedir. (Kefencioğlu, 1995)

Konya Selçukluları, sırt eve kol adalelerinin gelişmesi için özel lobutlar kullanmaktaydılar. Bu lobutlar demir veya ağaçtan yapılmakta olup, üzerindeki halkaların artırımı yoluyla da ağırlıkları artırılabilmekteydi. (Kahraman,1995)

İbn-i Bibi Selçuknamesi'nde; büyük av şenliklerine katılan sultanların, belirli günlerde de çögen oynadıklarını belirtmektedir. Yine Alâeddin Keykubad da, hafta iki kez çögen oynamaktaydı. Anlaşıyor ki Selçuklular, önceki Türk Devletleri gibi beden eğitimine çok önem vermişler ve kültürün aktarılması için zaman içerisinde köprü vazifesi gören bir devlettir. Benzer sporların yanında beceri ve çeviklik isteyen ve sağlayan sportif faaliyetlerin yapıldığı bilinmektedir. Selçuklu hükümdarları halka örnek olmak maksadıyla sportif faaliyetler yapmaktaydılar. (Yıldız, 2002)

Osmanlı İmparatorluğu

Osmanlı İmparatorluğu, bilimle destekleyerek sporu bir savaş eğitim aracı olarak kullanmışlardır. Spor dallarının her birisi için özel olarak okullar(tekke) açmışlar, özel öğretmenler (şeyh ve ihtiyarlar) ile ve eğitimler vermişlerdir.

Çocuklar dört-beş yaşından sonra, ata binmeyi, güreş yapmayı öğreniyorlardı. Yedi yaşından sonra ok atmayı ve ilerleyen yıllarda da avcılığı öğreniyorlardı. Delikanlı olunca kılıç kullanmayı ve gürz sallamayı öğrenerek eğitimlerini tamamlıyordu. Bu meziyetler ile bir alp unvanı almaya çalışıyorlardı. Sarayda da şehzadelere ilgileri ve becerileri doğrultusunda eğitim ve talimler yaptırılıyordu. Tahta çıktıktan sonrada talim amacı ile spora devam ediyorlardı. (Kahraman, 1999)

Osmanlılarda, sporun iki temel yapısı ön olana çıkıyordu. Bunlar;

- Halkın kendi imkanları ile zengin kişilerin desteği sayesinde yapılan faaliyetler,
- Devletin desteklediği sportif faaliyetlerdir.

Halkın kendi imkânları ile düğünler, şenlikler, bayramlarda küçük çapta yapılan faaliyetler yapılıyordu. Halkın toplumsal ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla da kanaat liderleri ile yardım amaçlı faaliyetler yapılabiliyordu. (ÖZBAY, 2000)

Devlet desteği ile yapılan faaliyetlere ise daha çok katılım sağlanıyor ve etkinlikler daha büyük oluyordu. Çünkü katılımı artırmak için büyük ödüller veriliyordu.

Bunların dışında, Osmanlı Dönemi'nde sporun teşkilatlandığı ve günümüzdeki spor kulüpleşmeye benzer bir yapıya sahip spor tekkeleri varlığı dikkat çekiyor. Bu şekilde sporun yapıldığı ve yaygınlaştırılmaya çalışıldığı görülmektedir. (Kahraman, 1995)

Tekkeler;

Tekke, Farsça bir kelimedir. "Dayanılacak yer" anlamında kullanılmaktadır. (Cumralilig,1999) Osmanlı'da tekkeler ikiye ayrılmaktadır. Birincisi dini açıdan yapılan tekkelerdir. İkincisi ise spor tekkeleridir. Dini açıdan ele alınan tekkeler tarikatlara bağlı dervişlerin barındıkları, eğitildikleri ve özel törenlerin yapıldığı yerlerdir.

Spor tekkelerinde ise sporculara derviş denilmektedir. Bu sporcular bu tekkelerde barınmakta, eğitim almakta ve talim yapmaktadırlar. (Kahraman, 1995)

Spor tekkelerindeki sporculara “derviş” denilmesinin sebebi dini tekkelere benzetilmesidir. Osmanlı’da adı geçen spor tekkeleri, günümüzdeki spor kulüplerine benzemektedir. (Yıldız, 1979)

Söz konusu tekkeleri günümüzdeki spor kulüpleri ile karşılaştırmaya çalışırsak spor teklerinin yeme, içme, barınma, talim imkânları doğrultusunda daha önde olduğu görülmektedir.

Osmanlı Devletindeki vakıflar sistemi ön plana çıkmaktadır. Bu kapsamda ilgili tekkelerin gelirlerinin sporcular için kullanılması önemli bir konudur. (Cumralıgil, 1999)

Günümüz spor kulüplerinin başkanlarının olduğu gibi spor tekkelerinin de başkanı vardı. Spor tekkelerinin başkanları devlet tarafından görevlendirilen “Şeyh” olarak adlandırılan kişilerdi. Şeyhlere kemankeşler tarafından çok fazla güven duyulurdu. (Yıldız, 1979)

Spor tekkesini padişah yaptıırıyorsa giderleri padişah tarafından kurulan vakıf tarafından, özel vakıf tarafından yaptırılıyor ise o vakfın gelirlerinden karşılanıyordu. Bu durum Kadı tarafından da denetleniyordu. (Cumralıgil, 1999)

Tekkelerin isimleri ise yaptıran kişinin adıyla veya ne amaçla yaptırılıyorsa ona göre de isim veriliyordu. Örnek olarak, Ok Meydanı’nda Atıcılar Tekkesi, Bursa Güreşçiler Tekkesi örnek gösterilebilir. (Kahraman, 1995)

Sürekli savaş içerisinde olan Osmanlı Devleti’nin her anlamda savaşa hazır bulunması gerekmektedir. Bunun için savaşa hazır sağlıklı, dayanıklı, eğitilmiş askerlere ihtiyacı vardı. Aynı zamanda tekkelerde başka spor faaliyetleri de yapılabiliyordu. Mesela, Güreş tekkelerinde okçuluk, yüzme, binicilik yer alabiliyordu. (Cumralıgil, 1999)

Osmanlı İmparatorluğu’nda Fatih Sultan Mehmet döneminde sporun tekkeleşmesi başlamıştır. (İşcan, 1988) Osmanlı İmparatorluğunun gelişme dönemlerinde, yeni fethedilen yere bir tekke yaptırılırdı. Bu sayede bölgenin gençleri yetiştiriliyordu. Hem Padişah vakıfları hem de veya özel vakıflar gelir elde ederek varlığını sürdürüyorlardı. (Hiçyılmaz, 1974)

Kanuni Sultan Süleyman’ın tahta çıkınca, ordudaki yeniçeri gücünün önemini anlamıştır. Bu sebeple hemen yeniçerilere bağış dağıtmıştır. Onların gönlünü yapmaya gayret etmiştir. Savaş dışında onları oyalamak amacıyla spor tekkelerini canlı tutmak istemiştir. Anadolu’daki diğer yerlere de spor tekkesi açılması için talimat vermiştir. Yeniçerilerin spor tekkelerine gitmelerine izin vermiştir. Böylece Kanuni Sultan Süleyman, spor faaliyetlerinin sadece ordu için yapılması gerektiği görüşünün önüne geçmiş ve spor teşkilatlanmasını taşralarda kitlelere daha hızlı yayılması için teşvikte bulunmuştur. Daha sonra II. Beyazıt döneminde spor okullara yayılmış ve II. Selim zamanında da ise spor teşkilatlanması tüm Osmanlı Devleti’ne yayılmıştır. Yapılan bu düzenlemeler ile askerler dışında da halkın sağlıklı ve güçlü bireyler olması için olanaklar sağlamıştır. (İşcan, 1988)

Osmanlı Devleti’nde Okçuluk Tekkeleri

Osmanlı’daki Okçuluk Tekkeleri günümüzde okçuluk kulüpleri olarak görülmektedir. Okçuluk Tekkeleri, okçuların talim yaptıkları tesislerdir. Bu amaçla tahsis edilen ok meydanlarıdır. Söz konusu tekkelerde Pazartesi ve Perşembe günleri talimler yapılırdı. Açılışı ise Hıdırellez günü yapılırdı. Talimler altı ay sürerdi. Tekke şeyhi(eğitmeni) kemankeşlerin (sporcuların) en olgun ve akıllısından seçilirdi. Şeyhin yanında atıcı başı, müteveli ve menzillerden sorumlu olmak üzere üç yardımcısı bulunurdu. (Göral, 1999)

Okçuluk yapmak isteyen kişiler tekkeye gelir, şeyhin elini öper, şeyhden gerekli izi alır ve abdest alıp namaz kılarak talimlere başlardı. Tekkelerde özel olarak sicil defterleri tutulurdu. Kemankeşlerin (sporcuların) adları ve dereceler bu deftere işlenirdi. Derece elde etmek için en az 594 metre (900 gez) mesafeye ok atmak gerekirdi. Bu başaran sporcular kabza almaya yani bugünün tabiri ile lisans almaya hak kazanıyordu. (Yıldız, 1979)

İstanbul Okmeydanı, fethinden hemen sonra gazilerin ve halkın ok atması ve toplu halde dua edilmesi için Fatih Sultan Mehmed tarafından vakfedilmiştir. Zamanla Ok Meydanı, sadece kemankeşler talim yaptığı bir yer olmaktan çıkmış ve birçok spor faaliyetinin yapıldığı er meydanı haline gelmiştir. Okçuluk, güreş, atletizm, binicilik faaliyetlerinin gerçekleştirildiği bir spor alanı olmuştur. Görüldüğü üzere İstanbul Ok meydanı Türk okçuluğunun ilk stadıdır. (Atabeyoğlu, 1991)

Osmanlı Devleti'nde Güreş Spor Tekkeleri

Osmanlı Devleti'ndeki ilk güreşçiler tekkesi, Bursa Kale içinde, ikinci güreşçiler tekkesi ise Edirne Tekkesidir. (Kahraman, 1995) Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde, 1630 yılında Edirne'de gördüğü Pehlivan Cemaleddin Tekkesinden söz etmektedir. “70-80 civarında çift yiğit yağlanıp, güreş tutarlardı. Güreş devam ederken Gülbank-i Muhammed çalınırdı. Güreşler 2-3 saat sürerdi.

Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethetmesi ile birlikte güreş tekkelerinde bir artış görülmektedir. Osmanlı Devleti'nde güreş tekkelerinin İstanbul'un yanında Kütahya, Mekke, Bursa, Bağdat, Cidde, İskenderiye, Lazkiye, Şam, Maraş, Amasya, Tokat, Edirne, Ankara, Tire, Bergama, Manisa, Akhisar, Yenice, Üsküp, Gelibolu, Diyarbakır, Konya, Balıkesir, Urfa, Halep ve Mısır gibi şehirlerde de kurulduğu bilinmektedir (Cumralıgil, 1999) Güreş tekkesi dervişleri kідeme göre “Talip, Acemi, Kalfa ve Ustalık” olarak toplam dört kategoriye ayrılırlardı. (Türkmen, 2017)

Cumhuriyet Öncesi Türk Spor Yönetimi

Erken Cumhuriyet Dönemine bakıldığında, spor faaliyetleri toplumdaki değişimden gerçekten etkilenmiştir. Kafasında Avrupa yönü belirlemiş olan Osmanlı yöneticileri ve aydınları batıdan ilham alıyorlardı. Özellikle batıyı yakından takip eden Türk aydınları ülkeye döndükten sonra batı uygulamalarına yönelmişlerdir. (Soyer, 2004).

Bu dönemde, sporun ikili bir yapıya ayrıştığı görülmektedir;

-Toplumun çoğunlu tarafından benimsenmiş ve Türk kültürünün özelliklerini yansıtan “gelelenekselleşen sporlar” ile

-Topluma farklı gelen, bünyesinde yabancı kültürel öğeler barındıran ve yabancılar tarafından getirilen “modern sporlar” olmak üzere ikili yapıya ayrışmıştır. (ÖZBAY, 2000)

Cumhuriyet öncesinde savaşlar ülkenin gücünü azaltmış ve yeni bir devletin ve Cumhuriyetin kurulmasının sancılıydı. Bu dönemde Selim Sırrı Tarcan ile spora gönül vermiş arkadaşlarının kişisel girişimleri olmuştur. Ancak Cumhuriyet ilan edilinceye kadar spor alanında ciddi bir teşkilatlanma gerçekleşmemiştir. (Demirci, 1986).

1903 Yılı Öncesi Dönem

Spor teşkilatlarının sporun kitlelere ulaşması için önem arz etmektedir. Günümüzde bu görevi taşrada gençlik ve spor il ve ilçe müdürlükleri ile birlikte spor kulüpleri yerine getirmektedir.

Belirttiğimiz üzere Osmanlılar döneminde sporun bu görevi günümüz kulüpleri gibi yerine getiren birimler tekkelerdi. Bu tekkeler başka branşlar olsa bile genellikle güreş ve okçuluk branşlarına hizmet veriyordu.

Tanzimat'tan sonra tüm tekkelerde olduğu üzere spor tekkeleri de durumunu kaybetmeye başladı. (Fişek, 1985). Sonralarda ise güreş ve okçuluk branşlarına verilen değer futbola yöneldi.

1885'den sonra önce İzmir, daha sonraki yıllarda ise İstanbul'da İngilizler tarafından futbol oynanmaya başlanmıştır. (Yıldız, 1979). Futbola ilgi duyan, özellikle yabancı uyruklulardan oluşan bazı kişilerin kulüpler şeklinde teşkilatlandıkları görülmektedir.

Türklerdeki ilk kulüpcülük hareketi 1855'te başlamış ve ilk demokratik örgüt ise 17 Mayıs 1903 yılında İstanbul Futbol Birliği adı ile kurulmuştur.

Ancak takım sayısı az olduğu maçlar birkaç takım arasında oynanıyordu. Seyirci ilgisi ise çok azdı. Oyun kurallarını bilenlerin sayısı da çok azdı. Haliyle hakem sıkıntısı yaşanıyordu. Söz konusu sıkıntıları gidermek amacıyla İstanbul Futbol Birliği kuruldu.

1903 -1922 Yılları Arasındaki Dönem

1903 ile 1922 yılları arasında benzer özellikler taşıyan farklı isimlerde birçok teşkilat kuruldu. Bu teşkilatların tamamı futbol branşı ile ilgileniyorlardı. Ayrıca bu teşkilatların hiçbiri ülke geneline hizmet etmiyordu. Bu nedenle cemiyetler ile Hükümet, bir düzen verme ihtiyacı duydu. 16 Ağustos 1909 tarihinde "Cemiyetler Kanunu" çıkarıldı. (Nejla, 2015)

Bu kanunda "Rum, Ermeni, Yahudi gibi muhtelif Osmanlı unsurlarını siyaseten ayırma maksadına müstenit olmak üzere cemiyetler kurulması uygun değildi. (Gedikli, 2009)

Cumhuriyet öncesindeki en önemli örgütlerden birisi de, 1909 yılında kurulan Osmanlı Milli Olimpiyat Komitesidir. Komite güçlü bir örgüt olamamıştır ancak Türkiye Milli Olimpiyat Komitesine (TMOK) temel olmuştur. İstanbul Futbol Birliğinin sona ermesinden sonra 1910 yılında İstanbul Futbol Kulüpleri Ligi kurulmuş ancak söz konusu birlik varlığını 4 yıl devam ettirememiştir.

Kulüp temsilcilerinin katılımıyla alınan kararlarda an itibariyle güçlü olan kişi ve kulüplerin istekleri ağır basıyordu. İstanbul Futbol Birliğinin sonunu getiren de böyle bir durumdu. 1910-1911 sezonu lig maçları başlarken yönetimde ağırlığı Fenerbahçe almış ve lig statüsünde değişiklik yapmıştır. Galatasaray bu değişikliğe karşı çıkmış, 1910-1911 sezonu lig maçlarına katılmama kararı almıştır. (Ertuğ, 1977)

Kısaca yukarıda belirtilen sorunlu yapı İstanbul Futbol Birliğinin sonunu getirmiştir. Aynı yıl İstanbul Futbol Birliğinin yerine İstanbul Futbol Kulüpleri Ligi kurulmuştur. 1913 yılında İstanbul Futbol Kulüpleri Ligi'ne katılma başvuruları reddedilen ve çoğunluğu okul kulüplerinden oluşan bazı kulüpler "Cuma Ligi"ni kurdular. (Fişek, 1985)

Böylece 1913 yılında İstanbul Futbol Kulüpleri Ligi ve Cuma Ligi olmak üzere iki ayrı futbol birliği ortaya çıkmış oldu. Cuma Ligi varlığını 1913-1914 futbol sezonunda sürdürdü. Ancak,

1914 yılında kurulan İstanbul Şampiyonluğu ligi maçlarını cuma günü yaptığı için halk arasında Cuma Ligi olarak anıldı. İstanbul Futbol Kulüpleri Ligi ise 1914 yılında meydana gelen sorunlar nedeniyle sona ermiş ve yerine "Pazar Ligi" statüsünde yeni bir birlik kurulmuştur.

1914-1915 futbol sezonunda Pazar Ligi'nde Galatasaray; maçlarını Cuma günü yaptığı için Cuma Ligi diye bilinen İstanbul Şampiyonluğu Ligi'nde ise Fenerbahçe şampiyon olmuştur. Böylece İstanbul'u temsil edecek takımın tespiti için iki takım final oynamışlardır. Fenerbahçe'nin yenmesi ile sonuçlanan bu finalden sonra her iki ligin bazı takımları yeni bir birlik oluşturmuşlardır. Bu birlik maçlarını Pazardan Cumaya aldıkları için "Cuma Birliği" olarak isimlendirilmiştir.

Cuma Birliği, İstanbul Futboluna egemen olmuştur. 1918 yılına kadar lig maçları düzenli bir şekilde gerçekleştirilmiştir. 1918-1919 futbol sezonu maçları yapılamamış ve 1919 yılında Beşiktaşlıderliğinde Türk İdman Birliği kurulmuştur. 1920'de etnik kökenli kulüpler yeniden Pazar Ligi kurmuşlardır. Yabancı uyruklularla Türkler arasında adeta yarışmasına kurulan birliklerden oluşan bu karmaşık ve sıkıntılı yapı 1922 tarihinde Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı'nın kurulması ile son bulmuştur. (Fişek, 1981)

• Türkiye İdman Cemiyeti İttifakı (TİCİ)

Kısa adı TİCİ olan Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakının kurulması için Altınordu, Beylerbeyi, Darüşşafaka, Anadolu, Bakırköy, Fenerbahçe, Hilal İdman Yurdu, Nişantaşı, Süleymaniye, Türkücü, Vefa, Üsküdar, Beşiktaş, Union ve Galatasaray kulüpleri 26 Haziran 1920'de ilk toplantılarını İstanbul'da gerçekleştirmişlerdir.

Toplantıdan sonra 15 Nisan 1921'e kadar TİCİ'nin kuruluşu için çalışmalar yapılmıştır. 15 Nisan 1921'de ikinci toplantılarını İstanbul Spor Kulübünde yapmışlardır. Kuruluş için 03.08.1909 tarihli dernekler yasasına doğrultusunda 27 Kasım 1921 tarihinde resmi olarak başvurulmuş, tüzel kişiliği 22 Mayıs 1922'de kesinleşmiştir. Kuruluştaki geçici yönetim kuruluna Ali Sami Yen, Burhanettin Felek, Selim Sırrı Tarcan ve Yusuf Ziya Öniş getirilmiştir.

Kurucular ilk resmi toplantılarını Kadıköy'deki Fenerbahçe Lokalinde 14 Temmuz 1922 tarihinde yapmışlardır. TİCİ'nin kuruluşu dönemin devlet yönetimince de desteklenmiş, Türkiye ilk kez 1924 Paris Olimpiyat Oyunlarına davet edilmiştir. (Sümer, 1990).

SONUÇ

M.Ö. 7000 yıllarından önceki dönemlerde Asya Kıtasında başlayan Türk tarihi, değişen yerleşim alanları, farklı milletlerle olan münasebetler, savaş ve barış dönemleri, coğrafi şartlar, din vb. nedenlerle köklü bir kültür birikimiyle günümüze kadar ulaşmıştır.

Bu köklü kültürün günümüze kadar ulaşabilmesinde ecdadımızın her an dış tehlikelere karşı fiziksel, zihinsel ve psikolojik olarak hazırlıklı olabilmesinde sporun önemi dikkat çekmektedir. Spor kültürünün sadece sporu yansıtmadığı, yaşam biçiminin yanında daha birçok bilgiyi günümüze taşıdığı görülmektedir. Eski Türk Devletlerinden, Selçuklulara, Selçuklulardan Osmanlı İmparatorluğu'na, Osmanlı İmparatorluğundan da Türkiye Cumhuriyetine kalan spor mirası günümüzde de korunmaya çalışılmaktadır.

Elbette günümüzün güncel spor branşları dönem dönem daha fazla öne çıkmaktadır. Ancak kültürün çok boyutlu bir yönü olduğu, geleneksel sporların sadece sporu değil birçok kültürel yönü bizlere aktardığı unutulmamalıdır. Görüyoruz ki, tarih içerisinde hayatta kalabilmek, diğer ülkeler ile yapılan savaşları kazanabilmek için çok önemli bir yere sahip olan spor günümüzde de aynı şekilde önem arz etmektedir.

Yapılan uluslararası yarışmalarda ülkemizin adını duyurabilmek, turizm alanında tanıtım yaparak ekonomik kalkınmaya destek sağlamak, her zaman dile getirilen konulardır.

Ancak, geçmişte olduğu gibi fiziksel olarak sağlıklı ve tehditlere karşı hazırlıklı olmak, günümüzde de çeşitli hastalıklara karşı bağışıklık sistemimiz için aynı şekilde hazır bulunmayı gerektirmektedir.

Çalışabilmek, üretebilmek, ülkemizi daha ileriye taşıyabilmek için bireylerimizin her yönden sağlıklı olması gerekmektedir. Sağlıklı olabilmek için beden eğitimi ve spor hafife alınmamalı ve sağlıklı nesiller için spor bir kültür olarak yaşanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Afyon, Y., & Tunç, A. (1997). *Beden Eğitimi ve Spor Tarihi*. Konya: Damla Ofset Sanayi.
- Atabeyoğlu, C. (1991). 1453-1991 Türk Spor Tarihi Ansiklopedisi. İstanbul: AN Grafik Basım Sanayi.
- Çumralıgil, B. (1999). *Osmanlı'da Spor*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını.
- Demirci, N. (1986). *Sporla Yönetim Teşkilatlanma ve Organizasyonlar*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Ekenci, G., & Serarşlan, M. Z. (1997). Gelişim Aşamaları Bakımından Türk Spor Teşkilatı ve Değerlendirmesi. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*.
- Erim, D. (20047). *Türkiye Sselçuklu Devleti'nde Spor ve Eğlence Hayatı*. Afyonkarahisar.
- Ertuğ, A. R. (1977). *Türkiye Futbol Tarihi 1890-1923*. Ankara: BTGM Ankara Bölge MüdürlüğüYayınevi.
- Fişek, K. (1981). *Atatürk Döneminde Spor Yönetimi ve Politikası, Atatürk'ün Spora Bakışı*. İstanbul: TSYD Yayınları.
- Fişek, K. (1985). *Türk Spor Tarihi*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Gedikli, F. (2009). 1910 Tarihli Keskin Rum Cemiyeti Cinsiyet ve Kavmiyet Esas ve Unvanlarıyla Dernek Kurma Yasağı. *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*.
- Göral, A. (1999). *Osmanlıda Spor* . Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Hiçyılmaz, E. (1974). *Türk Spor Tarihi*. İstanbul: Demet Ofset.
- İşcan, F. (1988). *Türklerde Spor*. Ankara: M.E.Gençlik ve Spor Bakanlı Yayınları.
- Kafencioğlu, İ. (1995). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Kafesoğlu, K. (1995). *Türkiye'de Spor*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları.
- Kahraman, A. (1995). *Osmanlı Devletinde Spor*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kahraman, A. (1999). *Osmanlı Devletinde Spor* . Ankara.

- Kaymak, S. (2007). *Selçukname*. İstanbul.
- Kurt, T., Kılıç, M., & Kılıç, M. N. (2016). *Türk Spor Tarihi*. Ankara.
- Özbay, G. (1992). *Türkiye'de Spor Kültürü*. Ankara.
- Özbay, G. (1999). *Türkiye'de Spor Kültürü*. Ankara.
- Özmeden, M. (2010). *Türkiye İdman Cemiyeti İttifakı*.
- Öztek, İ. (2005). Çağlar Boyunca Türklerde Spor ve Osmanlı Devleti'nde Yakın Mücadele Sporları. *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*.
- Soyer, F. (2004). Osmanlı Devletinde Beden Eğitimi ve Spor Alanındaki Kurumsal Yapılanmalar ve Okul Programlarındaki Yeri . *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*.
- Sümer, R. (1990). *Türkiye'de Spor Yönetiminin Tarihsel Gelişimi ve Sporda Demokrasi* . Şafak Matbaası.
- Şahin, M. (2003). *Türk Spor Kültüründe Aba Güreşi*. Ankara: Nobel Basımevi.
- Tayga, Y. (1990). *Türk Spor Tarihine Genel Bir Bakış*. İstanbul: M.E.Bakanlığı Spor Eğitim Daire Başkanlığı Yayınları.
- Türkmen, M. (2017). *Türkiye'de Spor ve Oyun Kültürü*. Kahramanmaraş.
- Yıldız, D. (1979). *Türk Spor Tarihi*. İstanbul: Ser Yayıncılık.
- Yıldız, D. (2002). *Çağlar Boyu Türklerde Spor*. İstanbul: Telebasım.

SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİNDE ÖĞRENİM GÖREN ÖĞRENCİLERİN YAŞAM BECERİLERİNİN FARKLI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ (ISPARTA İLİ ÖRNEĞİ)

Erkan ÇİMEN, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, Kütahya
erkcmn@hotmail.com

ÖZET

Araştırmanın amacı spor bilimleri fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin yaşam becerilerinin farklı değişkenler açısından incelemesidir. Araştırma betimsel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini Süleyman Demirel Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesinde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise evreni oluşturan öğrencilerin arasından araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden öğrenciler (76 kız ve 165 erkek) oluşturmaktadır. Verileri toplama aracı olarak, kişisel bilgileri toplamak için Kişisel Bilgi Formu, yaşam becerilerine dönük verileri toplamak için Sporun Yaşam Becerilerine Etkisi Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmada Shapiro wilk test ile Verilerin normal dağılım gösterip göstermediğine bakılmıştır. Veriler normal dağılım göstermediği için non-parametrik testlerden iki bağımsız değişken arasındaki verilerin analizinde Mann Whitney U testi ve çoklu gruplar arasındaki verilerin analizinde Kruskal Wallis H test kullanılmıştır. Araştırmanın bulgularına göre kadın öğrencilerin yaşam becerilerinin erkek öğrencilere oranla daha pozitif yönlü farklılık olduğu, ölçek alt boyutlarından yaratıcı düşünme ve eleştirel düşünce becerileri ile iletişim kişilerarası ilişki becerileri boyutunda kız öğrenciler açısından pozitif yönde anlamlı farklılık bulunmuştur ($p<0,05$). Sonuç olarak; Spor bilimleri fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin yaşam becerileri alt boyutlarından karar verme ve problem çözme becerileri, yaratıcı düşünme ve eleştirel düşünce becerileri ile İletişim kişilerarası ilişki becerileri arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler olduğu söylenilebilir.

Anahtar Kelimeler: Spor, Yaşam Becerileri, Spor Bilimleri, Isparta, Değişkenler.

GİRİŞ

Günümüzde üzerinde çok çalışılan konulardan biriside yaşam becerileri konusudur. Yaşam becerileri konusunda gelenekleşmiş metotlar haricinde yürütülen araştırmalar yepyeni metotlarla desteklendiği bilinmektedir. Üretken drama metodu ile oyunusal formlarla destek verilen yaşam becerisi kazanımı için üzerine ek roller alan metotların değerlendirilmesi üzerinde konuşulan konudur (Sefer ve Akfırat, 2009: 107).

Günümüz yüzyıl yaşam becerileri bir hayli geniş boyutlu beceriler kavramı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebepten dolayı çok çeşitli yaşam beceri tanımlarıyla karşılaşmaktayız (Erduran Avcı ve Kamer, 2018). Hayatı kolaylaştıran yaşam becerileri aynı zamanda bilgiyi ilerleten çok çeşitli rol kazanımı sağlayan yardım eden becerilerdir. (Khalil, 2018). UNICEF yaşam becerisini ise fertlerin; bilgisel beceri yönünden ve davranış yönlerindeki istikrarlı bir seviyeye ulaşmış, hareket ve tutum gelişmeleri olarak tanımlanmıştır (United Nations, 2003). Yaşam becerilerimiz bireysel niteliklerimizle birlikte duyu gelişiminin bir parça olarak görülür.

Bireylerin doğal bir denge içinde hayatını sürdürmesi becerileri içselleştirmekle mümkün olur. Bunun için yaşam becerisine ait parametrelerle altını çok iyi doldurmak gerekir (Kar, 2011).

Öğrenciler okullarında akademik manada başarı için eğitilirken gelecekte önlerine çıkacak olan problemlerle baş edebilmek için yeterli bilgi edinebiliyor mu? Sorusu ile karşı karşıya kalınmıştır (Tan, 2018). Bu anlamda bir başka soru ile karşı karşıya kalınmıştır: “Ne tür beceriler yaşam becerileri olarak adlandırılabilir?” (Erduran Avcı ve Kamer, 2018).

Singh (2003) eleştirel düşünme, yaratıcılık, örgütsel yeteneği, sosyal ve iletişim becerileri, adapte edebilirlik problem çözme, dostça bir geleceği dinamik bir şekilde inşa etmek için gereken demokratik bir uygunlukla iş birliği yapmak diye bilinen beceriler yaşam becerileridir. Kar (2011) ayrıca yaşam becerilerini karar verme becerileri, bireyler arası beceriler ve kendine değer verme diye 3’e ayrılmıştır.

Beers’e (2013) göre; keratif ve yenilikçilik, eleştirel düşünme ve problem çözme, iletişim, iş birliği, veri yönetimi, teknolojiyi aktif kullanma, iş hayatında yükselme ve yaşam becerileri, kültürel fark ediş birer yaşam becerisidir. Yaşam becerileri çoğu çalışmada (Curtiss & Warren, 1974; Fox, Schroeder & Lodl, 2003; Gomes & Marques, 2013; Hamdona, 2007) çok çeşitli sınıflama yapılarak gruplara ayrılmış alan yazınlarında görmekteyiz.

Bu tür sınıflamalar içinde fazlasıyla kabul edilen ve çoğu çalışmada boy gösteren WHO’nun (1999, s.3) sınıflamasıdır. (WHO,1999, s.3). WHO Ruh Sağlığı Bölümü bu becerileri beş temel yaşam becerisi altında sınıflandırmıştır.

Karar verme ve problem çözme: Benzerlik gösteren iki kavram vardır biri Karar verme diğeri ise problem çözmedir. Seçilen kavramların alternatif yollarla değerlendirilip ve kompleks bir süreç içinde amaca uygun bu İki kavramında değerlendirmeye alındığı zamandan bahsedilir (Köksal ve İşmen Gazioğlu, 2007). Sürekli artan yaşam karmaşası içinde, ilgi alanlarının farklılığı ve karşı karşıya kalınan sorunların başında karar verme becerisi öncelik sırasında olarak ilk kazandırılmasıdır.

Birey olarak yaşadığımız çağda verimli ve üretken olmak, gereklerini yerine getirmek, kişisel başarıya ulaşmak için görevlerin önem sırası çok önemlidir bu da doğru karar vermek yetisi ile mümkündür (Çakmakçı ve Özabacı, 2013 Yaratıcı ve eleştirel düşünme. Kreatif düşünmek sezgisel bir süreci ifade eder. Pozitif ve negatif farkındalıkla beraber kognitif işlemleri içerir (Yaman ve Yalçın, 2005; Robinson, 2001, s.138).

Güncel hayatımızda bize basit gelen problemleri çözmek için fikirler sıradan olmamalıdır (Özerbaş, 2011). Yenilikçi, eskimiş problemlere çözüm bulan ve özgünlüğü koruyan, meydana çıkmasına öncülük eden kreatif fikir; bağımsız, etkin ve verimli olmalıdır. (Hançerlioğlu, 2000, akt. Yaşar ve Aral, 2010).

Sonuçta yaratıcı düşünmek; olayları enine boyuna kavramak, değişik alternatif yollar bulmak, Sınırları zorlamak ve ötesine geçmek, açık fikirli olabilmek, yeni ürün ortaya koymak, yenilikçi olmak, eski düşüncelerinden sıyrılmak, durumlara ve olaylara farklı perspektiften bakarak yeni çağdaş çözüm yolları bulmaktır.

Eleştirel düşünmek; İfadesi zor olan düşünce ve fikirlerin farkına varmak onları değişik ve farklı açıdan sunabilmek çözümlenebilmektir. Sadece negatif yönüyle eleştirel düşünmek yanında pozitif yönü ile de eleştirel düşünemeyi değerlendirmek gerekir. (Seferoğlu ve Akbıyık, 2006).

Eleştirel düşünmenin gerçekleşmesi; olay ve olguların delillere dair olumlu bir yaklaşım tarzıyla ifa edilmesidir (Kurt ve Kürüm, 2010). Sonuç olarak eleştirel düşünme insanın karşılaşmış olduğu olaylar karşısında nasıl davranması gerektiğine, neye inanacağına, vereceği kararları analiz edip değerlendirip ve sonuçlandırma süreci olarak ifade edilir. Öz farkındalık ve empati: Kişinin kendini tanıma kapasitesine öz farkındalık denir. Bireyin kendini iyi tanıması daha az hata yaptırır. Bu becerisi gelişen bireyde az hata yapar ve mutlu olur(Kar, 2011).

Bireyin kendini başkalarının yerine koyarak gelişen olay ve durumlara o açıdan bakıp duygu ve düşüncelerini anlamasına ve durumu iletme sürecine Empati denir (Dökmen, 2009, s.158). İletişim ve kişiler arası beceriler: Bireyin çevre ile uyumu sağlamada önemli faktör olan iletişimin bir den fazla tanımı mevcuttur. Bireylerin birden fazla ilişkilerini etkili iletişim becerileri ile kolaylaştırdığı bilinmektedir (Korkut, 2005).

Bir veriyi üretmek ve anlamlı hale getirme sürecine İletişim denir. Bu nedenle birçok aktivite iletişim becerisi içinde ele alındığı söylenir (Dökmen, 2009, s.37). Bireyin kendini doğru bir şekilde ifade etmesi, anlatabilmesi ve karşındakilerini dikkatli algılaması, anlaması ve dinlemesi iletişim becerileri olarak bilinir (Çetinkaya ve Alparslan, 2011).

Stresle ve duygularla başa çıkma: İnsanların üzerinde etki eden stres, kişilerin diğer insanlarla olan ilişkilerini ve davranışlarını negatif yönde etkiler. Çevresel etmenler stresi etkilemede en ön sırayı almaktadır. İnsanın yaşadığı çevre içinde ortaya çıkan değişiklikler insanı etkilediği gibi stresin oluşmasına da ön ayak olmaktadır (Güçlü, 2001). Duyguların farkına varmak onları tanımak; duygularla baş edebilmek için yeterli ipuçlarıdır.

Bu çalışma ile amaçlanan Spor Bilimleri Fakültesinde öğrenim gören üniversite öğrencilerinin yaşam becerilerini farklı değişkenler açısından incelemektir. Bu araştırmada amaçlanan hedef bulunan sonuçlarla farklı bir boyut kazandırmak bu alanda eğitim öğretim veren eğitimciler, anne ve babalara seçenekler sunmak, farkındalık yaratmaktır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Araştırma betimsel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılmıştır.

Araştırmanın evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Süleyman Demirel Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesinde eğitim ve öğrenim yapan öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi evreni oluşturan öğrencilerin içinden araştırmaya gönüllülük esasına göre katılan öğrenciler (76 kız ve 165 erkek) oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları:

Veri toplama aracı olarak, üniversite öğrencilerinin kişisel verileri toplamak ve Kişisel Bilgi Formu, yaşam becerilerine dönük verileri toplamak için, geçerlilik ve güvenilirliği yapılmış olan Yaşam Becerileri Ölçeği (YBÖ) kullanılmıştır (Balaman, F ve Bolat Y 2017).

Toplam 30 maddeden oluşan Yaşam Becerileri Ölçeğinin, faktör bazında ayrı ayrı yedi maddesi olan SDBC faktörü için güvenilirlik değeri 0.82, 7 maddeden oluşan EÖF faktörü için güvenilirlik değeri 0.77, 7 maddeden oluşan KVPÇ faktörü için güvenilirlik değeri 0.72, 5 maddeden oluşan YED faktörü için güvenilirlik değeri 0.73, 4 maddeden oluşan İKAİ faktörü için güvenilirlik değeri 0.66 olarak hesaplanmıştır (Balaman ve Bolat 2017).

Verilerin Analizi

Araştırmada verilerin normal bir şekilde dağılıp dağılmadığını gösteren Shapiro wilk testi ile bakılmıştır. Normal dağılım göstermediği için Verilere non-parametrik testlerden iki bağımsız değişken arasındaki verilerin analizinde Mann Whitney U testi ve çoklu gruplar arasındaki verilerin analizinde Kruskal Wallis H test kullanılmıştır.

BULGULAR

Tablo:1 Cinsiyet Değişkenine göre Ölçek alt boyutlarında anlamlı bir farkın olup olmadığını belirlemek için yapılan Man Witney U analiz sonuçları

Ölçek Alt Boyutları	Cinsiyet	N	Mean Rank	Sum of Ranks	U	P
Duygularla ve Stresle başa çıkma becerisi	Kadın	76	117,14	8903,00	5977,000	,559
	Erkek	165	122,78	20258,00		
Empati kurma ve Özfar-kındalık becerisi	Kadın	76	128,30	9751,00	5715,000	,268
	Erkek	165	117,64	19410,00		
Karar Verme ve problem çözme becerisi	Kadın	76	119,90	9112,50	6186,500	,868
	Erkek	165	121,51	20048,50		

Yaratıcı düşünme ve Eleştirel düşünce becerisi	Kadın	76	135,42	10292,00	5174,000	,028
	Erkek	165	114,36	18869,00		
İletişim kişilerarası ilişki becerileri	Kadın	76	141,81	10777,50	4688,500	,001
		165	111,42	18383,50		

Tablo 1 incelendiğinde; Katılımcıların cinsiyet değişkenine göre yaşam becerisi ölçeği alt boyutlarından, eleştirel düşünce ve iletişim ilişki boyutunda anlamlı farkın bulunduğu görülmektedir ($p<0.05$). Diğer alt boyutlardan, duyu stres, Karar verme, Empati boyutlarında farkın olmadığı görülmektedir ($p>0.05$).

Tablo 2: Baba eğitim durumu değişkenine göre ölçek alt boyutlarından Karar verme boyutunda anlamlı bir farkın olup olmadığını belirlemek için yapılan Kruskal Wallis H testi analiz sonuçları

Ölçek Alt Boyutları	Eğitim Durumu	N	X	S	Mean Rank	P	Tamhane's T2	
Duyularla ve Stresle başa çıkma becerisi	İlkokul	7 3	25,30	4,927	117,90	,072		
	Ortaokul	4 3			122,02			
	Lise	7 6			121,39			
	Lisans	4 6			116,80			
	Lisans Üstü	3			236,33			
Empati kurma ve Öz farkındalık becerisi	İlkokul	7 3	27,79	5,807	121,38	,215		
	Ortaokul	4 3			117,73			
	Lise	7 6			121,14			
	Lisans	4 6			117,04			
	Lisans Üstü	3			215,50			
Karar Verme ve problem çözme becerisi	Lisans Üstü	İlkokul	7 3	26,77	5,749	127,90	,035	a>b
		Ortaokul	4 3			119,72		a>c
		Lise	7 6			119,53		a>d
		Lisans	4 6			106,40		a>e

Yaratıcı düşünme ve Eleştirel düşünce becerisi	İlkokul	7 3	19,35	4,316	119,40	,480	
	Ortaokul	4 3			119,64		
	Lise	7 6			125,72		
	Lisans	4 6			112,93		
	Lisans Üstü	3			183,67		
İletişim kişilerarası ilişki becerileri	İlkokul	7 3	15,66	3,445	124,98	,741	
	Ortaokul	4 3			122,03		
	Lise	7 6			115,75		
	Lisans	4 6			119,48		
	Lisans Üstü	3			165,67		

Tablo 2'ye bakıldığında, eğitim durumu değişkenine göre ölçek alt boyutlarından karar verme alt boyutunda lisansüstü değişkenin diğer eğitim durumları (ilkokul, ortaokul, lise ve lisans) arasında anlamlı farkı olduğu görülmektedir ($p<0.05$).

TARTIŞMA

İnsan yaşadığı sürece farklı dönemlerde hayatı kolaylaştırmak, olayların durumların ve problemlerin üstesinden gelebilmek için yaşam becerilerine ihtiyaç duyar. Bu anlamda eğitim hayatımızda çok önemli yer tutan üniversite hayatı içinde yaşam becerilerinin öğrenilmesi önem arz etmektedir. Bununla ilgili olarak öğrencilerin problem çözme yeteneklerinin geliştirilmesi, empati yapabilmesi, kreatif düşünme ve eleştirel anlamda sağlıklı eleştiri yapabilmesi, duygu ve strese yenik düşmeden olumlu düşünme yeteneğinin geliştirilmesinin önemlidir. Cinsiyet gözetmeden öğrencilerin yaşam beceri özellikleriyle donatılması ve bu öğrencilerin hayatı kolaylaştıracak yaşam beceri özellikleriyle donanarak hayata atılması öğrenciye çok önemli bir ivme kazandıracaktır. Yapılan çalışma da bu anlamda önemlidir.

Katılımcıların cinsiyet değişkenine göre yaşam becerisi ölçeği alt boyutlarından, duygu stres, Karar verme, Empati boyutlarında farkın olmadığı ($p>0.05$), eleştirel düşünce ve iletişim ilişki boyutunda anlamlı farkın bulunduğu görülmektedir ($p<0.05$), (Tablo 1). Anlamlı farklılığın ise kadın katılımcılar yönünde olduğu görülmektedir. Araştırmacı tarafından yapılan literatür taramasında, Kasapoğlu ve Didin (2019) okul öncesi öğretmenlerin yaşam becerileri ve psikolojik iyi olma durumları arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmalarında fen bilgisi öğretmenleri üzerine yapmış olduğu çalışmada cinsiyet değişkeni ile yaşam becerileri arasında ilişki olduğunu rapor etmiştir. Yine bir başka çalışmada, Fidan ve Yıldırım (2018) yapmış olduğu çalışmada öğretmen adaylarının empati ve seçicilik konusundaki bakış açılarının cinsiyete göre önemli ölçüde değiştiğini gösterdiğini ve bu farklılığın kadın öğretmen adaylarının yönünde olduğunu

rapor etmiştir. Araştırmacı tarafından yapılan literatür araştırmasında, öğretmen adaylarının yaşam becerileri konusundaki bakış açılarını cinsiyet gruplarına göre inceleyen çalışmalarda benzer sonuçların varlığı tespit edilmiştir (Karakaya, 2001; Yıldırım, 2001; Duru, 2002; Erçoban, 2003; Rehber, 2007; Ekinci ve Aybek, 2010). Yaşam becerileri, birey/bireylerin gündelik hayatlarında yaşamın zorlukları, engelleri ve birey/bireylerin hayattan beklentileri ile etkin bir şekilde başa çıkmaları için uyumlu ve olumlu davranışlar olarak ifade edilebilir. Demirel (1999), etkili bir şekilde bilgiyi kazanma, eleştirel düşünmenin değerlendirme ve kullanma yeteneği, iletişimi ise eleştirel düşünme gerçekleştiren insanın düşüncesini aktif, anlaşılır bir biçimde paylaşabilmesi olarak ifade etmiştir. Sunulan bu çalışmada, eğitim öğretim hayatının son evresi olan lisans eğitimi sürecindeki öğrenciler, gelecek hayatlarından beklentilerini oluşturmak adına birçok zorluk ve engellerle karşı karşıya kalabilirler. Bu engel ve zorlukların aşılmasında problemlili durumu oluşturan alt başlıklarının iyi irdelenmesi ve doğru çözüm stratejileriyle sağlıklı ve etkin bir şekilde baş etmesini sağlamak gerekmektedir. Cinsiyetler açısından değerlendirildiğinde, kadın öğrencilerin daha yüksek skorlara sahip olmasının sebebi kadın öğrencilerin karşılaştıkları problemlerin irdelenmesinde erkeklere göre daha çok detaycı ve irdelleyici olması ve problemlerin çözümünde kişiler arasında iletişim becerisini daha etkili kullanabilmelerinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Tablo 2'ye bakıldığında, baba eğitim durumu değişkenine göre ölçek boyutlarından karar verme alt boyutunda lisansüstü değişkenin diğer eğitim durumları (ilkokul, ortaokul, lise ve lisans) arasında anlamlı farkı olduğu görülmektedir ($p<0.05$). Anne-baba tutumlarının ergenlerin karar verme stratejilerinde etkili olduğu düşünülmektedir. En geniş anlamıyla karar verme, bir kişiyi ulaşılmaya çalıştığı amaca veya hedefe götürmesi için düşündüğü farklı yöntem ve metotlardan seçtiği işlemidir. Herhangi ihtiyacı gidermesi düşünülen Karar verme, nesneye ulaştırabilen çok fazla yol olduğu süreçte, yaşanabilecek zorluğu gideren yönelme tarzında bir tanımı yapılabilir (Deniz, 2002) Gündelik hayatta bir takım engellerle karşılaşılır engellerin aşılması için problem çözme yollarına başvurulur bu yollar denenir. Kuramcılar Karar verme ile etkin ve etkili karar vermeyi, bireyin bulunduğu vaziyet ile hedeflemiş olduğu hal ve durum içindeki, ikilemin farkına varmasıyla başlayıp, bu ikilemi aza indirmek için farklı seçenekleri tanımlayarak değerlendirir. Seçimi yaparak, hareket planlaması ile birlikte, olması gereken hareketleri yapmayı, hareketten çıkan sonuçlarını analiz etmeyi ve değerlendirmeyi, hareketin etkinliği ile ilintili veriyi işlemek ve bilgi dönütlerini depolamayı içine alan çok unsurlu bir proses (zaman, süreç) olarak değerlendirildiği görülmektedir. (Korkut, 2004). Literatürde, Taşgıt (2012) çalışmasında babanın eğitim düzeyinin karar vermede özsayı boyutu bazında anlamlı fark oluşturduğunu sunmuştur. Ayrıca, Öztürk ve ark (2011) ergenlerin karar verme stratejileri konulu çalışmalarında baba eğitim düzeyinin karar verme stratejileriyle alakalı anlamlı farklılık tespit edilmemesine rağmen, baba eğitimi, lisans ve üstü olan ergenlerin karar verme stratejilerinin daha iyi olduğunu rapor etmiştir. Yapılan bir başka çalışmada ise, hemşirelikte öğrenim gören öğrencilerin kendilerini aktif ve etkin problem çözme becerisi olan kişiler olarak gördüklerinde stresli olan hal ve durumlar ile baş edebildikleri ayrıca daha başarılı oldukları tespit edilmiştir (Baumberger-Henry 2005, Elliott TR ve Shewchuk 2003). Sunulan bu çalışmada karar verme alt boyutunda lisansüstü değişkenin diğer eğitim durumları (ilkokul, ortaokul, lise ve lisans) arasında anlamlı farklılığın baba eğitim durumu lisansüstü değişkeninin karar verme ve problem çözme boyutunda daha mantıklı düşünebilme çok iyi

irdeleyebilme, analiz edebilme iyi çözümlenme, birçok seçenek arasından doğru olanı seçebilme özelliğinden kaynaklandığı gibi düşünülmektedir. Sonuç olarak; araştırmada yaşam becerileri açısından spor bilimlerinde öğrenim gören öğrencilerin içindeki kadın öğrencilerin, Yaratıcı düşünme ve Eleştirel düşünce becerisi, yönünden daha iyi olduğu gözlemlenmektedir. Düşünsel anlamda erkeklere oranla olaylara ve durumlara göre daha yaratıcı düşünce ile yaklaştıkları, ayrıca eleştirel düşünce anlamında ise kadın öğrencilerin ortaya çıkan problemlere farklı eleştiriler getirebildiği ve düşünebildiği söylenebilir. Kadın öğrencilerin İletişim kişilerarası ilişki becerileri boyutunda erkeklere oranla daha aktif bir rol aldığı kişiler arası ilişkilerde pozitif yönde bir iletişim kurduğu, durum ve problemler karşısında etkin bir şekilde iletişime geçtiği çözüm bazında kişiler arası ilişki kurma becerisini kullandığı kanaatine varılmıştır. Araştırmanın yaşam becerisi alt boyutundan olan karar verme ve problem çözme becerisi boyutu açısından spor bilimleri öğrencilerin baba eğitim durumu lisansüstü olan öğrencilerin karar verme yönünden mantıklı ve doğru karar verdiği gözlemlenmektedir. Öğrencilerin Baba eğitim durumu Lisansüstü olan problem çözme becerileri açısından doğru akılcı karar verme suretiyle problemleri irdeleyip analiz ederek çözüm noktasında isabetli karar verdikleri söylenebilir.

ÖNERİLER

Özellikle eğitim kurumlarında öğrencilerin yaşamlarını kolaylaştırmak amacıyla eğitim içerikli ders ve eğitici kurslar verilebilir. Boş zaman etkinlikleri olarak muhtelif zamanlarda Yaşam becerilerine yönelik kamplar düzenlenebilir. Ülkenin farklı bölgelerinde öğrenim gören spor bilimleri fakültesi öğrencileriyle aynı türden bir tarama yapılarak araştırmanın genişletilmesi açısından elde edilen sonuçların daha objektif yarar sağlayacağı öngörülmektedir. Yaşam becerileri önemini ilgi düzeyini artırmak, yaşam için ne derece gerekli olduğu düşüncesini yaymak, toplum üzerindeki etkilerini anlatabilmek için toplum tarafından farkına vardırılması amacıyla kamu spotları vasıtası ile uygun örnek ve sonuçlara dair bilgi sağlanması, pratikte alınabilecek önlemler arasında öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

- Balaman, F. Bolat, Y. (2017) İnsan ve toplum bilimleri araştırmaları dergisi cilt / vol: 6, sayı/ issue: 4, sayfa: 22-39
- Baumberger-Henry M. (2005). Cooperative learning and case study: Does the combination improve students' perception of problem-solving and decision making skills? Nurse Education Today, 25 (3); 238- 246.
- Beers, S. Z. (2013). 21st century skills: Preparing students for their future. STEM: Science, technology, engineering, math.
- Curtiss, P. R. & Warren, P. W. (1974). The dynamics of life skills coaching. Prince Albert, Saskatchewan, Canada: Saskatchewan NewStart Inc. for the Training Research and Development Station Department of Manpower and Immigration.
- Çakmakçı E. ve Özabacı, N. (2013). Drama yoluyla karar verme becerisinin kazandırılması. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 12(44), 18-30.
- Çetinkaya, Ö. ve Alparslan A. M., (2011). Duygusal zekânın iletişim becerileri üzerine etkisi: Üniversite öğrencileri üzerinde bir araştırma. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16(1), 363-377.

- Demirel, Ö. (1999). Kuramdan uygulamaya eğitimde program geliştirme. Ankara: Pegem-A Yayıncılık
- Deniz, M. Engin (2002). Üniversite Öğrencilerinin Karar Verme Stratejileri ve Sosyal Beceri Düzeylerinin TA-Baskın Ben Durumları ve Bazı Özlük Niteliklerine Göre Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi. Yayınlanmış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Duru, E. (2002). Öğretmen adaylarında empatik eğilim düzeyinin bazı psikososyal değişkenler açısından incelenmesi. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2(12), 21-35.
- Ekinci, Ö., Aybek, B. (2010). Öğretmen adaylarının empatik ve eleştirel düşünme eğilimlerinin incelenmesi. Elementary Education Online, 9(2), 816-827.
- Elliott TR ve Shewchuk RM. (2003). Social problem-solving abilities and distress among family members assuming a caregiving role British Journal of Health Psychology, 8 (2); 149-163.
- Erçoban, S. (2003). İlköğretim ikinci kademesindeki branş öğretmenlerinin empatik eğilim düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Erduran Avcı, D. ve Kamer, D. (2018). Views of teachers regarding the life skills provided in science curriculum. Eurasian Journal of Educational Research, 77, 1-18.
- Fidan NK, Yıldırım N., (2018). An Investigation of Preservice Teachers' Life Skills in Terms of Various Variables, European Journal of Education Studies Volume 5, Issue 4, 105-113
- Dökmen, Ü. (2009). Sanatta ve günlük yaşamda iletişim çatışmaları ve empati. Ankara: Remzi Kitabevi.
- Fox, J., Schroeder, D. & Lodl, K. (2003). Life skill development through 4-h clubs: The perspective of 4-H alumni. Journal of Extension, Research in Brief, 41(6).
- Gomes, A. R. & Marques, B. (2013). Life skills in educational contexts: Testing the effects of an intervention programme. Educational Studies, 39(2), 91-109.
- Güçlü, N. (2001). Stres yönetimi. G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 21(1), 91-109.
- Hançerlioğlu, O. (2000). Felsefe ansiklopedisi (Kavramlar ve akımlar-7). 3. Basım., İstanbul: Remzi Kitabevi
- Hamdona, Y. O. (2007). Life skills latent in the content of english for palestine-grade six textbook (Unpublished master's thesis). Gaza: The Islamic University of Gaza.
- Kar, A. K. (2011). Importance of life skills for the professionals of 21st century. The Clup Journal of Soft Skills, 5 (3). 35-45.
- Karakaya, D. A. (2001). Akdeniz üniversitesi'ndeki hemşirelik öğrencilerin empati becerileri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Kasapoglu, K. & Didin, M. (2019). Life skills as a predictor of psychological well-being of pre-service pre-school teachers in Turkey. International Journal of Contemporary Educational Research, 6(1), 70-85. DOI: <https://doi.org/10.33200/ijcer.544232>
- Khalil, W. M. (2018). Life skills and their relationship to the adolescent childrens values. Science Exchange Journal, 39(2), 337-353.

- Korkut, F. (2005). Yetişkinlere yönelik iletişim becerileri eğitimi. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 28, 143-149.
- Korkut, F (2004). Okul Temelli Önleyici Rehberlik Ve Psikolojik Danışma. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Köksal, A. ve İşmen Gazioğlu, A. E. (2007). Ergenlerde duygusal zeka ile karar verme stratejileri arasındaki ilişki. Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi, 7(1), 133-146.
- Kurt, A. A. ve Kürüm, D. (2010). Medya okuryazarlığı ve eleştirel düşünme arasındaki ilişki: Kavramsal bir bakış. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2(2), 20-34.
- Öztürk, N., Kutlu, M., Atlı, A. (2011). Anne-Baba Tutumlarının Ergenlerin Karar Verme Stratejileri Üzerindeki Etkisi İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi Ağustos 2011 / Cilt. 12, Sayı. 2, ss.45-64
- Özerbaş, M. A. (2011). Yaratıcı düşünme öğrenme ortamının akademik başarı ve bilgilerin kalıcılığa etkisi. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 31 (3), 675-705.
- Rehber, E. (2007). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin eleştirel düşünmedüzeylerine göre çatışma çözme davranışlarının incelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Robinson, K. (2001). Yaratıcılık aklın sınırlarını aşmak. (N. Geyran Koldaş, Çev). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- United Nations (2003). Life skills training guide for young people: HIV/AIDS and substance use prevention. New York: Economic and Social Commission for Asia and the Pacific.
- Sefer, S.R. ve Akfırat, O.N. Yaşam becerilerinin kazandırılmasında yaratıcı drama yönteminin kullanılması. Yaratıcı Drama Dergisi, 2009; 4 (8): 99-112.
- Seferoğlu, S. S. ve Akbıyık, C. (2006). Eleştirel düşünme ve öğretimi. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 30, 193-200.
- Tan, S. (2018). Life skills education: teachers' perceptions in primary school classrooms in finland and singapore (Master's Thesis). <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/57869?locale-attribute=en> sayfasından erişilmiştir.
- Taşgıt, M.S. (2012). Üniversite Öğrencilerinin Benlik Saygısı ve Karar Verme Düzeylerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman
- World Health Organization [WHO] (1999). Partners in life skills education. Geneva: Department of Mental Health World Health Organization.
- Yaman, S. ve Yalçın, N. (2005). Fen bilgisi öğretiminde probleme dayalı öğrenme yaklaşımının yaratıcı düşünme becerisine etkisi. İlköğretim Online, 4(1), 42- 52.
- Yaşar, M. C. ve Aral, N. (2010). Yaratıcı düşünme becerilerinde okul öncesi eğitimin etkisi. Kuramsal Eğitimbilim, 3(2), 201-209.
- Yıldırım, A. (2001). Boşanma ile eşlerin empatik eğilimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

REKREASYONEL AKTİVİTELERE KATILAN KİŞİLERİN MESLEKİ TÜKENMİŞLİK DURUMLARI İLE SERBEST ZAMAN TATMİN DÜZEYLERİ ARASINDA Kİ İLİŞKİNİN BELİRLENMESİ (KÜTAHYA ÖRNEĞİ)

Evrım BÖYÜKELHAN, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, Kütahya
evrimboyukelhan@gmail.com

ÖZET

Bu araştırma, Kütahya ilinde rekreasyonel aktivitelere katılan kişilerin mesleki tükenmişlik durumları ile serbest zaman tatmin düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla yapılmıştır.

Araştırmanın evrenini, herhangi bir meslek grubunda çalışan ve serbest zamanlarında rekreasyonel aktivitelere katılan kişiler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklem grubunu ise Kütahya Merkez ilçesinde yaşayan yaşları 18 ile 53 ve üstünde değişkenlik gösteren 202 erkek ve 45 kadın toplam 247 katılımcı oluşturmaktadır. Çalışmaya katılan bireyler herhangi bir meslek grubunda çalışan ve mesai saatleri dışında bir STK veya arkadaş grubu ile rekreasyonel etkinliklere katılan bireyler arasından gönüllülük esasına göre belirlenmiştir.

Veri toplama aracı Maslach Tükenmişlik Envanteri (Maslach ve Jackson, 1981) ve Beard ile Ragheb (1980) 'ın geliştirdiği ve Karlı ve ark. (2008)'nin Türkçe'ye uyarladığı "Serbest Zaman Tatmin Ölçeği" ve araştırmacı tarafından oluşturulan kişisel bilgiler formu kullanılmıştır. Katılımcılara ait veriler SPSS 13.0 (Statistical Package for Social Sciences) programı kullanılarak Kolmogrov-Smirnov testi ile analiz edilmiş ve normal dağılım göstermediği anlaşılmıştır. ($p < 0,05$).

Veriler normal dağılım göstermediği için bireylerin mesleki tükenmişlikleri ile serbest zaman tatminleri arasında ki ilişkiyi saptamak için Spearman Korelasyon katsayısı tespit edilmiştir. Sonuçlara bakıldığında rekreatif etkinliklere katılan bireylerin mesleki tükenmişlik durumları ile serbest zaman tatmin düzeyleri arasında pozitif yönde bir ilişkinin olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Mesleki Tükenmişlik, Serbest Zaman Tatmini, Serbest Zaman, Rekreasyon,

GİRİŞ

Serbest zaman, amacına uygun kullanıldığında insanların kendilerini tanımalarını, yetenek ve isteklerinin farkına varmalarını sağlayan değerli bir kavramdır. İyi ve amacına uygun planlanan serbest zaman dilimleri bireylerin kendilerini ifade etmelerini, yaratıcılık özelliklerini geliştirmelerini, yeni deneyimler ile yeni heyecanlar yaşamalarına fırsatlar vermektedir. Serbest zaman dikkat ile planlanması gereken bir olgudur (Kılbaş, 2004; Yaşartürk ve diğerleri, 2017).

Serbest zaman tatmini, rekreasyonel faaliyetlere katılan bireylerin ortaya koyduğu ve ulaştığı olumlu duygular ve kişisel doyum olarak ifade edilmektedir. Serbest zaman tatmini, bireylerin yaşam kalitesini artırmak ve pozitif duygular ve öğrenimler kazanmasında etkilidir (Siegenthaler ve O'Dell, 1998). Bireysel farklılıklar ve farklı aktiviteler, serbest zaman aktivitelerinden alınan tatmin düzeylerini de farklılaştırmaktadır (Demir ve Demir, 2014).

Mesleki tükenmişlik, bireylerin iş hayatlarındaki stresten kaynaklanan olumsuz duygulardır (Maslach, 1982; Beemsterboer ve Baum, 1984). İş hayatında ki psikolojik yıpranmalar, yapılan işten tatmin olmama, isteksizliğe sebep olan enerji ve güç kayıpları bireylerin tükenmişlik durumlarını ifade eder (Freudenberger, N. J. 1974). İş hayatındaki stress, elde edilemeyen mesleki doyum bireylerin işlerinden soğumasına ve tatmin düzeylerinin olumsuz yönde ivmelenmesine sebep olur (Cherniss, C. 1980).

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Tarama modelinden faydalanılan çalışmada betimsel bir yol takip edilmiş ve mevcut bir durumu ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Tarama modelinde ki araştırmalar, mevcut bir durumu sahip olduğu biçimiyle betimlemeye çalışır (Karasar, 2009).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, herhangi bir meslek grubunda çalışan ve serbest zamanlarında rekreatif etkinliklere katılan bireyler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklem grubunu ise Kütahya Merkez ilçesinde yaşayan yaşları 18 ile 53 ve üstünde değişkenlik gösteren 202 erkek ve 45 kadın toplam 247 katılımcı oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Kütahya ilinde rekreasyonel aktivitelere katılan kişilerin mesleki tükenmişlik düzeyleri ile serbest zaman tatmin düzeyleri arasında ki ilişkinin belirlenmesi amacıyla katılımcılara; Kişisel Bilgi Formu, Mesleki Tükenmişlik Envanteri (MTÖ) ve Serbest Zaman Tatmin Ölçeği (SZTÖ) kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu, cinsiyet, yaş, eğitim durumu, meslek grubu, aylık gelir, rekreasyonel etkinliklere ayrılan aylık bütçe, serbest zaman etkinliklerine ayrılan haftalık süre, bir ay içinde rekreatif etkinliklere katılım sıklığı, katılan serbest zaman aktiviteleri ve katıldığınız bu aktiviteleri kimlerle yapıyorsunuz sorularından oluşmaktadır.

Maslach ve Jackson (1981)'ın geliştirdiği ve Ergin (1992), tarafından Türkçe'ye çevrilen Maslach Tükenmişlik Envanteri 3 alt boyuttan (Duygusal Tükenmişlik, Duyarsızlaşma, Kişisel Başarısızlık) ve cevap kısmı "Hiçbir Zaman" (1) ve "Her Zaman" (5) şeklinde 5'li likert tipinden oluşmaktadır.

Serbest Zaman Tatmin Ölçeği, Beard ve Ragheb (1980) 'ın geliştirdiği ve Türkçe geçerlik, güvenilirlik çalışmasının Karlı ve diğerleri (2008) 'nin yaptığı bir ölçektir. Serbest zaman tatmin

ölçeği, geçerlik ve güvenilirlik çalışması sonrasında toplam 39 soru ve 6 alt boyuttan (psikolojik, eğitim, sosyal, rahatlama, fizyolojik ve estetik) oluşmaktadır. Serbest Zaman Tatmin ölçeğinin Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışmasına ilişkin genel toplamdaki iç tutarlık kat sayısı .92, psikolojik alt boyutu için .86, eğitim alt boyutu için .84, sosyal alt boyutu için .82, rahatlama alt boyutu için .79, fizyolojik alt boyutu için .82 ve estetik alt boyutu için .79 olarak tespit edilmiştir. Alpar (2001) çalışmasında 0.60-0.80 arasındaki değerlerin SZTÖ iç tutarlık güvenilirliğine sahip olduğunu belirtmiştir. Bu çalışma kapsamında toplam iç tutarlık kat sayısı .84 olarak bulunurken, alt boyutların iç güvenilirlik kat sayıları ise .75 - .84 arası değişmektedir.

Verilerin Analizi

SPSS 13.0 programı ile katılımcıların kişisel bilgiler formuna verdikleri cevaplar yorumlanmak amacıyla frekans (n) ve yüzde (%) analizleri yapılmıştır. Katılımcıların ölçeklerin cinsiyet değişkenine göre farkını test etmek için T-testi, yaş değişkeni ve ölçekler arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla Spearman korelasyon testinden faydalanılmıştır ($p < 0,05$).

Bulgular

Tablo1: Katılımcıların Demografik Bilgileri

Cinsiyet	N	%
ERKEK	202	81,8
KADIN	45	18,2
Total	247	100,0
Yaş		
18-24	14	5,7
25-31	57	23,1
32-38	106	42,9
39-45	40	16,2
46-52	28	11,3
53 ve üstü	2	,8
Total	247	100,0
Eğitim Durumu		
İlkokul	8	3,2
Ortaokul	10	4,0
Lise	64	25,9
Onlisans	18	7,3
Lisans	114	46,2
Lisansüstü	33	13,4
Total	247	100,0

Tablo 1 incelendiğinde, araştırmaya katılanların %81,8'inin erkek; %42,9'si 32-38 yaş aralığında ve % 46,2 oranında lisans mezunu olduğu belirlenmiştir.

Tablo 2: Cinsiyet Değişkeni ile SZTÖ Alt Boyutları Arasındaki İlişki

	Psikolojik	Eğitim	Sosyal	Rahatlama	Fizyolojik	Estetik
Mann-Whitney U	3552,500	3648,500	3371,000	3145,000	3873,500	3769,000
Wilcoxon W	4587,500	4683,500	4406,000	4180,000	4908,500	4804,000
Z	-2,300	-2,074	-2,718	-3,409	-1,556	-1,805
Asymp. Sig. (2-tailed)	,021	,038	,007	,001	,120	,071

Tablo 2 Cinsiyet Değişkenine Göre Serbest Zaman Tatmini Ölçeğinin Alt Boyutlarında Mann-Whitney U testi uygulanmıştır. Yapılan istatistik çalışmalarında “psikolojik”, “eğitim” ve “rahatlama” alt boyutlarında anlamlı bir ilişki bulunurken; diğer alt boyutlarda ise anlamlı bir ilişki yoktur.

Tablo 3: Katılımcıların Yaş Değişkenine Göre Kruskal-Wallis Test Sonuçları

	Duygusal Tükenme	Duyarsızlaşma	KişiselBaşarı	Psikolojik	Eğitim	Sosyal	Rahatlama	Fizyolojik	Estetik
Chi-Square	27,159	27,068	12,036	3,116	1,893	17,055	8,695	25,394	8,026
df	5	5	5	5	5	5	5	5	5
Asymp. Sig.	,000	,000	,034	,682	,864	,004	,122	,000	,155

Tablo 3 Katılımcıların yaş değişkenine göre Kruskal-Wallis Test Sonuçlarına baktığımızda Serbest Zaman tatmin ölçeği alt boyutlarından “Sosyal”ve “Fizyolojik”; Mesleki Tükenmişlik Envanteri alt boyutlarından “Duygusal Tükenme” ve “Duyarsızlaşma” alt boyutlarında değerlerimizin anlamlı çıktığını görülmektedir. Diğer alt boyutlarda ise anlamlı bir ilişki yoktur.

Tablo 4: Katılımcıların Eğitim Durumuna Göre Kruskal-Wallis Test Sonuçları

	Duygusal Tükenme	Duyarsızlaşma	KişiselBaşarı	Psikolojik	Eğitim	Sosyal	Rahatlama	Fizyolojik	Estetik
Chi-Square	15,533	5,535	25,434	14,942	10,874	7,433	9,550	22,388	12,828
df	5	5	5	5	5	5	5	5	5
Asymp. Sig.	,000	,054	,000	,011	,054	,190	,009	,000	,025

Tablo 4 Katılımcıların eğitim durumu değişkenine göre Kruskal-Wallis Test Sonuçları incelendiğinde Mesleki Tükenmişlik Envanteri “Duygusal Tükenme” ve “Kişisel Başarı” alt boyutları ile Serbest zaman Tatmin Ölçeği “Fizyolojik” alt boyutu anlamlı çıkmıştır. Diğer alt boyutlarda ise anlamlı bir ilişki yoktur.

Tablo 5: Mesleki Tükenmişlik Envanteri ile SZTÖ Korelasyon Testi

		ToplamMTE	ToplamSZTO
Spearman's rho	ToplamMTE	1,000	,086
	Correlation Coefficient		,177
	Sig. (2-tailed)		
ToplamSZTO	Correlation Coefficient	,086	1,000
	Sig. (2-tailed)	,177	
	N	247	247

Tablo 5 Değerlerimiz normal dağılım göstermediği için Mesleki Tükenmişlik Envanteri ile Serbest Zaman Tatmin Ölçeği arasında ki korelasyon testinde “Spearman” kullanıldı. Test sonuçları incelendiğinde pozitif yönde düşükte olsa bir korelasyon ilişkisi bulunmuştur.

Tartışma ve Sonuç

Bu araştırma, Kütahya ilinde rekreasyonel aktivitelere katılan kişilerin mesleki tükenmişlik durumları ile serbest zaman tatmin düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla yapılmıştır.

Araştırmada üzerinde durduğumuz konu iki anahtar kelime olan mesleki tükenmişlik ve serbest zaman tatmini arasındaki ilişkidir. Mesleki tükenmişlik, iş hayatında ki başarılı olma, mutlu olma gibi beklentilerin karşılanmaması durumunda bireylerin iş motivasyonlarının düşmesine sebep olan umutsuzluk, stress, yorgunluk, isteksizlik gibi duygu değişimlerine neden olan iş hayatına ve sosyal hayatına olumsuz etki eden tepki verme biçimidir (Maslach ve Jackson 1981; Freudenburg, 1974) Mesleki tükenmişlik durumları bireylerin sosyal hayatlarında kendilerini tatmin etmeleri için değişik aktivitelere yönelmelerine sebep olmaktadır. Yetenekleri ve ilgileri doğrultusunda bazende sosyal çevrelerinden etkilenecek rekreatif faaliyetlere yönelimleri artmaktadır.

Araştırmada bazı değişkenlere göre mesleki tükenmişlik ile serbest zaman tatmini arasında ki ilişkiyi açıklamaya ve literature katkı sağlamayı amaçladık. Araştırmaya katılanların %81,8’inin erkek; en çok katılımın %42,9 oranla 32-38 yaş aralığı ve % 46,2 oranında en çok katılımın lisans mezunu olduğu belirlenmiştir.

Rekreatif etkinliklere katılımında cinsiyetin önemli bir etken olduğu birçok çalışmada karşılaşılmıştır (Böyükelhan, E. 2014; Ardahan ve Lapa, 2010). Ataerkil bir toplum olan Türklere rekreatif etkinliklere katılımında da erkeklerin oranlarının kadınlara oranla yüksek çıkması olağandır. Çünkü kadınların toplumda ki rolü gereği (anne, eş, eğitim yaşantısı vb) serbest zaman aktivitelerine katılım oranları erkeklere oranla daha azdır (Floyd ve diğ., 2006). Floyd ve diğerlerinin yapmış olduğu çalışmada karşılaşılan sonuçlar çalışmamızda ki sonuçları doğrulamaktadır. Bayanların açık alan etkinliklerine katılımlara etki eden en önemli etken güvenlidir (Fredrick ve Shaw, 1995). Yapılan çalışmalar incelendiğinde bireylerin eğitim düzeyi arttıkça açık alan rekreatif etkinliklerine katılma oranlarının da yükseldiği görülmektedir (Lucas, 1990). Lucas (1990), ifadesinde eğitim düzeyi ile doğa aktivitelerine katılım oranlarının ilişkisinden bahsetmiş ve eğitim düzeyinin artması ile rekreatif etkinliklere katılımlarında arttığından bahsetmiştir.

Mesleki tükenmişlik ile ilgili yapılmış çalışmalara bakıldığında cinsiyet ile mesleki tükenmişlik arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı vurgulanmıştır (Dolunay, 2002; Gülay, 2006). Duygusal tükenme, bireylerin iş hayatlarında kendilerini duygusal anlamda yıpranmış hissetmelerine neden olan duygu değişimleridir (Koç ve Yavuz, 2007).

KAYNAKÇA

- Ardahan, F., Lapa Yerlisu, T. (2010). Açıkalan rekreasyonu: bisiklet kullanıcıları ve yürüyüşçülerin doğa sporu yapma nedenleri ve elde ettikleri faydalar. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*
- Beard, J.G., & Ragheb, M.G. (1980). Measuring leisure satisfaction. *Journal of Leisure Research*, 12(1), 20-33.
- Beard, J.G., & Ragheb, M.G. (1992). Measuring leisure interests. *Journal of Park and Recreation Administration*, 10(2), 1-13.
- Böyükelhan, E. (2014). Scuba Dalışı Yapan Amatör Sporcuların Bu Faaliyetlere Katılmaya Teşvik Eden Motivasyonel Faktörlerin Belirlenmesi, Dumlupınar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kütahya, Yüksek Lisans Tezi.
- Cherniss, C. (1980). Professional burnout in human service organizations. New York: Praeger Press.
- Demir, M., & Demir S. Ş., (2014). İşgörenlerin serbest zaman gereksinimi ve serbest zaman doyumunu etkileyen faktörler. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 2(3), 74-84.
- Dolunay, A.B. (2002) Keçiören İlçesi Genel liseler ve Teknik-Ticaret Meslek Liselerinde Görevli Öğretmenlerde Tükenmişlik Durumu Araştırması, Ankara: Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, 55, (1) 51-52.
- Floyd, M.F., Nicholas, L., Lee, I., Lee, J., Scott, D., (2006) Social stratification in recreational fishing participation: Research and policy implications. *Leisure Sciences*, 28: 351-368.
- Fredrick, C., Shaw, S., (1995) Body image as a leisure constraint: Examining the experience of aerobic exercise classes for young women. *Leisure Sciences*, 17: 57-73.
- Freudenberger, N. J. (1974). Staff burnout. *Journal of Social Issues*, 30, 159-165.
- Gülây, H.E. (2006) Beden Eğitimi Öğretmenlerinin İş Doyum Düzeylerinin Araştırılması (Kocaeli İli Örneği). Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Karasar, N. (2009). Bilimsel Araştırma Yöntemi. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Karlı, Ü., Polat, E., Yılmaz, B., & Koçak, S. (2008). Serbest zaman tatmin ölçeği'nin (SZTÖ-u-zun versiyon) geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Spor Bilimleri Dergisi*, 19(2), 80-91.
- Kılbaş, Ş. (2004). Rekreasyon Boş Zamanı Değerlendirme. (3. Baskı). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Lucas, R., (1990) Wilderness use and users: Trends and projections. In J.C. Hendee, G. H. Stankley and R. C. Lucas (Eds.), *Wilderness management* (pp. 356-390), Colorado: North American Press.
- Maslach, C. Jackson, S.E. (1981). "The Measurement of Experienced Burnout". *Journal of Occupational Behavior*, 2, 99-113.
- Siegenthaler, K.L., & O'Dell, I. (1998). Meeting the leisure needs of families. *Journal of Parks and Recreation*, 33(12), 38-43.
- Yaşartürk, F., Bilgin, Ü., & Yaman, M. (2017). Determination of the recreative tendencies of high school and college students (Bartın Province Sample). *The Online Journal of Recreation and Sport*, 6(1), 17-31

TBMM'NİN AÇILIŞININ 100. YILI ANISINA
KÜTAHYA DÜMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU

“SİVAS KONGRESİ OTURUMU”

14 Mayıs 2020 - Perşembe

SİVAS KONGRESİ OTURUMU	OTURUM BAŞKANI: PROF. DR. NEJAT BİLGEN
---------------------------	--

SAAT	ABD/ASD	BİLDİRİ SAHİBİ	BİLDİRİ BAŞLIĞI
------	---------	----------------	-----------------

15:00 - 16:00	ARKEOLOJİ	BAYRAM UYGUN	SEYİTÖMER HÖYÜK ERKEN TUNÇ ÇAĞI BOĞA KÜLTÜ
	ARKEOLOJİ	MEHMET ALİ KOCABAŞ	ARKEOLOJİNİN DOĞUŞU VE TÜRK ARKEOLOJİSİ
	RESİM	SEÇİL GÜLTEKİN	POP ART SANAT AKIMI VE CLAES OLDENBURG
	TARİH	ESRA ALTUN	HABEŞİSTAN ÖZELİNDE; I. DÜNYA SAVAŞI BOYUNCA DOĞU AFRİKA'DA OSMANLI DEVLETİ'NİN FAALİYETLERİ

SEYİTÖMER HÖYÜK ERKEN TUNÇ ÇAĞI BOĞA KÜLTÜ

Bayram UYGUN, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Arkeoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Kütahya
byrmuygun@gmail.com

ÖZET

Bu çalışmada, Kütahya ili, Çelikler Seyitömer Elektrik Üretim Anonim Şirketi sahasında bulunan Seyitömer Höyük'te Erken Tunç Çağı Boğa Kültünü anlamak için kazı çalışmaları neticesinde bulunan boğa figürinleri ve ocaklar incelendi. Seyitömer Höyük konumu gereği, Anadolu ile Mezopotamya arasındaki köprünün önemli ayaklarından biri olduğunu gösteren buluntular içermektedir. Özellikle Seyitömer Höyük ETÇ III B evresine ait saray yapısı içinde ele geçen mühürler ve beraberindeki diğer buluntular (metal iğneler, boncuklar) Mezopotamya ayağını, ETÇ III tabakasına ait mimari öğelerden biri olan ocaklar ise Batı Anadolu ayağını oluşturan öğeler arasındadır. Seyitömer Höyüğün bu denli stratejik bir durak konumuna sahip olmasının temelini ise ETÇ III tabakalarında yoğun olarak karşımıza çıkan kalıplar, fırınlar ve atölyelerde üretilen yoğun seramik üretiminin oluşturduğunu söylemek mümkündür. Çalışma kapsamında incelenen boğa figürinleri ve ocaklar, Seyitömer Höyük ETÇ III tabakasında bir boğa kültürünün varlığından bahsetmek için yeterli veriyi oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Seyitömer Höyük, Erken Tunç Çağı, Boğa Figürini, Kutsal Ocak, Mezopotamya.

GİRİŞ

Seyitömer Höyük, Kütahya il merkezinin 25 km. kuzeybatısında, Çelikler Seyitömer Elektrik Üretim Anonim Şirketi Kömür rezerv sahası içerisinde, eski Seyitömer Kasabası'nın bulunduğu alanda yer almaktadır (Bilgen, 2015: 7). (Levha I, Harita 1)

Höyük, 150x140 m. ölçülerinde oval bir yapıya sahip olup orijinal yüksekliği yaklaşık 23.5 m'dir (Bilgen, 2015: 7). Kuzey tarafı oldukça dik olan höyüğün güneyi yayvandır. Yapılan çalışmalar, yerleşimin doğal bir tepe (Aydın, 1991: 192), ana kayalık üzerinde (Aydın, 1991: 191-204) kurulduğunu göstermiştir.

Seyitömer Höyüğün altında bulunduğu belirtilen 12 milyon ton kömür rezervinin kullanılabilir duruma getirilmesi amacıyla yürütülen arkeolojik kazı çalışmaları ilk olarak, 1989 yılında Eskişehir Müzesi Müdürlüğü (Aydın, 1991: 191-204) tarafından başlatılmıştır. Kazı çalışmaları 1990-1995 yılları arasında Afyon Müzesi Müdürlüğü tarafından yürütülmüştür (Topbaş, 1992: 11-34), (Topbaş, 1993: 1-30), (Topbaş 1994: 297-310), (İlaoğlu, 1996: 1-20). Seyitömer Höyüğü kazıları yaklaşık on yıl aradan sonra, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi (DPÜ) ve Türkiye Kömür İşletmeleri Genel Müdürlüğü'nün (TKİ) ortak projesi olarak 2006-2010 yılları arasında Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Arkeoloji bölümünce gerçekleştirilmiştir (Bilgen, 2015: 7). (Levha I, Resim 1)

Bugüne kadar yapılan kazı çalışmaları sonucunda Seyitömer Höyük'te, Erken Tunç Çağı'nın, arkeoloji literatüründe ETÇ II ve ETÇ III olarak adlandırılan dönemlerinin var olduğu saptanmıştır. ETÇ II tabakası yapılan sondaj çalışmaları sonucu tespit edilmiştir. V. tabaka olarak adlandırılan ETÇ III döneminde ise yerleşimin üç kez yıkılarak tekrar inşa edildiği saptanmış; bu üç evre A, B ve C şeklinde sıralanmıştır. Üç kez yaşanan evreleşmenin altında, Seyitömer Höyüğün bir üretim ve ticaret merkezi, dolayısıyla vazgeçilemeyen bir yerleşim olduğu gerçeğini yansıtmaktadır.

Seyitömer Höyük ETÇ III tabakasında ele geçen boğa figürülleri çalışmanın konusunu oluşturan boğa kültü ile ilişkili buluntulardır. Söz konusu kütle bağlantılı diğer bir unsuru oluşturan boğa başı biçimli ocaklar ise, Seyitömer Höyük'te ETÇ III'e ait tüm yaşam mekânlarında görülmektedir. Her mekânda ısınma ve pişirme gibi işlevsel olarak kullanılan ocakların, saray ve tapınak yapıları ana odalarının içinde de yer alması, bunların aynı zamanda kutsal bir kimliğe sahip olduğunu ve boğa kültürüne işaret ettiğini göstermektedir.

Boğa ve Ocak Kültü

Boğa Kültürünün Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Tarih öncesi çağlarda insanlar, doğayla başa çıkmak ve iklim koşullarının elverdiği ölçüde beslenmek için toplayıcılık yapmış, havaların soğuduğu dönemlerde ise avcılık yaparak mağaralarda yaşamıştır. Üst Paleolitik dönemde görülmeye başlanan mağara resimleri, genellikle avlanma şansını arttırmak amacıyla yapılmış bir "av büyü" olarak yorumlanan av sahnelerinden oluşmaktadır (Şimşek, 2017: 592-593). Boynuzlu hayvanlara ait figürler (Kılıç ve Turgut, 2016: 775) Fransa'da Lascaux Mağarası (Labuer, 1998: 15), Chauvet Mağarası ve Niaux Mağarası kalker duvarları üzerinde görülmektedir (Lejeune ve Welte, 2004: 276). Bunlardan boğa figürleri bazen stilize edilerek çizilmiş bazen de özenle, doğal boyutlarında anatomik

ayrıntılıyla tasvir edilmiştir (Curtis, 2006: 55-62), (Guthrie, 2006: 107-220). Anadolu'da Antalya yakınlarındaki Öküzini Mağarası, Paleolitik dönem buluntuları açısından değerli bir yere sahiptir (Şimşek, 2017: 593). Öküzini Mağarasında ayakta durur biçimde, kabartma tekniği ile yapılmış bir boğa tasviri vardır (Otte vd., 1994: 201-213). Beldibi Mağarasında ise kazıma tekniğiyle yapılmış, başını geriye çevirmiş olarak ve yatar pozisyonda betimlenmiş bir boğa figürü bulunmaktadır (Otte vd., 1994: 201-213).

Paleolitik dönemin avcı-toplayıcı besin ekonomisine sahip tüketici toplum düzeni, Neolitik döneme gelindiğinde tarım ve hayvancılık kaynaklı besin ekonomisine sahip üretici toplum yapısına dönüşmüştür. Bu bağlamda, toprağın besin ekonomisindeki öneminin artmasına paralel olarak, toprağın sürülmesinde kullanılan boğa gücün sembolü haline gelmiştir (Şimşek, 2017: 592). Zira Güneydoğu Anadolu'nun erken ve en önemli Neolitik merkezlerinden biri olan Göbekli Tepe'de, T şeklindeki taş stel üzerinde boğa başı tasviri görülmektedir (Schmidt, 2000: 1-14). Anadolu'da Neolitik kültür geleneğini en iyi yansıtan merkezlerden biri olan Konya Ovası'nda yer alan Çatalhöyük'te, tapınak (kutsal mekân-shrine) olarak kullanıldığı düşünülen 50 civarındaki yapının duvarlarında, sıva üzerine kırmızı, yeşil, siyah ve beyaz boyalarla yapılmış duvar resimlerine rastlanılmıştır. Resimlerde geometrik bezekler, dans eden avcılar, insanlar, boğalar ve akbabalar betimlenmiştir (Mellaart, 2003: 75-100). Kat kat sürülen sıvanın plastik bir biçimde biçimlendirilmesi ya da kesilmesi sonucu yapılmış duvar kabartmalarında da boğa figürleri sıkça görülmektedir (Hodder, 2006: 35). Bazen de boğa boynuzları sekilere gömülü olarak saptanmıştır (Hodder, 2006: 46), (Mellaart, 2003: 24).

Kalkolitik döneme gelindiğinde ise, boğa tasvirleri stilize bir hale bürünmüş ve yalnızca boynuz şeklinde çizilmeye başlanmıştır (Şimşek, 2017: 596).

Erken Tunç Çağı, güçlü beyliklerin ortaya çıktığı bir dönemdir (Özgüç, 2002a: 400; Akurgal, 2000: 22-28). Ancak bu dönem Anadolu'sunda, inanç siteminde önemli bir değişiklik yaşanmamıştır. Gücün sembolü olarak tasvir edilen boğanın da, sosyal statünün belirginleştiği toplumlarda tanrısallık simgesi olarak kullanıldığı Alaca Höyük Kral Mezarlarında (Şimşek, 2017: 592) bulunan kurslar, standart başlıkları ve sistrumlar gibi madeni eserler üzerinden bilinmektedir (Şimşek, 2017: 596) ("Boğanın erkek tanrıyı, geyiğin ise tanrıçayı simgelediği düşünülmektedir. Höyüğün güneydoğusunda yer alan 13 no.lu mezar, normal halktan ziyade özel kişiler ve eşlerine ait mezarlar olduğu için "kral" mezarları olarak anılmaktadır." Özyar, 2010: 233). Ayrıca gömü işleminden sonra yenen ölü yemeğinden arta kalan öküz kafaları ve bacak kemiklerinin de mezar üzerine dizilerek bırakıldığı görülmektedir (Baltacıoğlu, 2002: 91; Ertem, 1965: 45; Koşay, 1951: 12, 54, 60, 66-68, 70-73). Bu dönemin önemli yerleşimlerinden biri olan Demirci Höyük'te (Korfmann, 2010: 215) ana tanrıça kültürünün varlığı bilinmektedir. Bununla birlikte, buluntular arasında yer alan kilden yapılmış büyük baş hayvan figürinleri arasında boğa önemli bir yer tutmaktadır (Korfmann, 1996: fig.1,6,11).

M. Ö. 2. bin yılın ilk çeyreğinde Anadolu, geniş topraklara sahip, kral ve kraliçelerin idare ettiği şehirler devletleri tarafından yönetilmekteydi (Özgüç, 2010: 244). ("Anadolu halkı ile takas esasına dayanan ticaret ilişkileri geliştiren Assurlu tüccarlar, geniş kapsamlı ticari koloni merkezleri (Karum ve Wabartum) kurmuşlardır." Karauğuz, 2005: 21), (Ünal, 2003: 65-68), (Özgüç, 2010: 244), ("Bu çağda Anadolu'daki tüm karumların bağlı olduğu ticaret merkezi Kültepe-Kaniş Karumu'dur." Özgüç, 2010: 245), ("Yönetim bakımından bütün Karumlar

Kaniş'e o da doğrudan Assur'a bağlıydı." Özgüç, 2005: 6), ("Dönemin diğer önemli şehirleri Acemhöyük, Alishar, Karahöyük, Boğazköy (Hattuşa) gibi merkezler olmuştur." Darga, 1992: 12), (Kinal, 1998: 64), (Özgüç, 2002b: 402-403), (Steiner, 1989: 471-480). "Koloni Çağı" olarak da adlandırılan bu dönemin özgün buluntuları arasında "Bibru" adı verilen, kilden yapılmış hayvan biçimli kaplar önemli bir yer tutmaktadır. Bu kaplar aslan, antilop, domuz, kartal, keklik, köpek ve boğa şeklinde biçimlendirilmişlerdir. Kült törenleri sırasında libasyon kabı olarak kullanıldığı düşünülen bu kapların tanrı ve tanrıça simgesi oldukları belirtilmektedir (Özgüç, 2010: 250).

Hitit çağına gelindiğinde, toprağa bağlı ekonomik yapı ve inanç gereği boğa Hitit toplumu içinde önemli bir yere sahip olmuş; artık insan görünümünde tasvir edilen tanrıların kutsal hayvanı haline gelmiştir. Ayrıca tanrısalığın simgesi olarak, erkek tanrıların başlarında görülen külahlar üzerinde farklı sayılarda boynuzlarla betimlenmiştir ("Hitit Panteonunda önemli bir yere sahip olan ve boğayla sembolize edilen Fırtına Tanrısına, Hattiler Taru, Hurriler ise Teşup diyorlardı" Şimşek, 2017: 597). Boğa tasvirlerine vazolar üzerindeki kabartmalarda, bibru adı verilen heykel şeklindeki kaplarda, pt. heykellerde ve kaya kabartmaları üzerinde rastlanmaktadır. Hüseyinde Tepe'si'nin Eski Hitit Dönemi katında ele geçen vazo üzerinde, müzik ve dans eşliğinde yapılan kült törenleri sahnelenmektedir. Yine bu vazo üzerinde Fırtına Tanrısına tapınımı gösteren boğa figürü de karşımıza çıkmaktadır (Sipahi ve Yıldırım, 2010: 286). İnandiktepe'de, Eski Hitit Dönemi katında açığa çıkarılan tapınak içinde, üzeri kabartmalı bir vazo (İnandık vazosu) ve yanında pt. üç boğa heykeli bulunmuştur (Özgüç, 2010: 260). Hattuşa-Büyükkale'de açığa çıkarılmış olan boğa biçimli kaplar (Hurri ve Şerri) (Dinçol, 2010: 289) ile Hititlere ait Yazılıkaya Açık Hava Tapınağı kabartmalarında, iki en büyük erkek ve kadın tanrının yanında yer alan boğalar diğer önemli örnekleri oluşturmaktadırlar (Şimşek, 2017: 597).

Doğu Anadolu'da Elazığ ili sınırları içinde yer alan İmikuşağı Höyüğü'nün 10. yapı katı surlarla çevrilidir. Salonlardan birinin zeminine gömülü halde üzeri çamur sıvalı-ıslı siyah renkte boğa başı ve kazı çalışmaları sırasında höyükte boğa figürinleri bulunmuştur. Söz konusu buluntular aracılığıyla askeri bir yerleşimden çok dinsel karaktere sahip olan yerleşim, buluntularının çekirdek bölgedeki Hitit merkezlerinde ele geçen buluntularla benzerlik göstermesi açısından önemlidir (Sevin, 2010: 351).

Ocak Kültürünün Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Anadolu'daki ilk ocak örnekleri, Paleolitik merkezler olan Karain (Yalçınkaya, 1990: 45-46) ve Öküzini (Yalçınkaya, 1994: 44-45) Mağaralarında zeminden hafif yükseltilerek oluşturulmuş, etrafi taş dizelerinden ibaret, yuvarlak formlu öğeler olarak bilinmektedir (Işıklı vd., 2014: 135).

Neolitik Dönem Çatalhöyük (Mellaart, 2003: 103), (Hodder, 2006: 109) tapınaklarında karşımıza çıkan zemine sabit olarak yapılmış ocaklarda, boynuzlu hayvanlara ait figürlerinin dinsel birer obje olarak kullanılmaya başlandığını göstermektedir. Ayrıca yine aynı döneme tarihlenen Höyücek Höyük'ten (Duru ve Umurtak, 2005: 14 Lev.7-14/1) ele geçen antropomorfik betimli bir ocak parçası önemli verilerdendir.

Anadolu'da sadece bir geçiş evresi olarak gözlenen Kalkolitik Dönem ocakları ise tipolojik açıdan Neolitik Dönem ocaklarından farklılık göstermemektedir (Işıklı vd., 2014: 135). Ancak İç Anadolu Bölgesinde, Aksaray ili sınırları içinde yer alan Güvercinkayası yerleşmesinin

Kalkolitik dönem tabakasında açığa çıkarılmış olan bir yapı içinde kubbeli bir fırın, içinde bir çift boğa boynuzu bulunan at nalı biçimli bir maltız ve yapının ortasında kenarları pervazlı dairesel ocak, kült olgusuna işaret etmektedir (Gülçur, 2000: 88-89 fig.4-5).

Erken Tunç Çağı yerleşimlerinden Beycesultan'daki tapınak yapıları içinde yer alan ocak ve sunaklar, yan yana kullanımları açısından ilk örneklerdir (Lloyd, 1972: 24-25 fig.7-9 pl.15).

Assur Ticaret Kolonileri Çağı karumlarının başında gelen Kültepe (Özgüç ve Özgüç, 1953: 2), (Özgüç, 1959: 22-23) yerleşiminde açığa çıkarılan at nalı biçimli ocaklar önemli bir grubu oluşturmaktadır. Söz konusu grup Doğu Anadolu'da görülen Karaz Kültürü ("M.Ö. IV bin ortalarından itibaren Yakınoğu coğrafyasında, Torosların kuzeyinde kalan dağlık kesimde (Doğu Anadolu toprakları) ve onun doğal uzantısı kabul edilen Transkafyasya ve Kuzeybatı İran topraklarında büyük bir kültürel birliklilik ortaya çıkar. Bu kültürel birliklilik çok farklı isimlerle anılsa da daha çok Erken Transkafkasya Kültürü, Kura-Aras Kültürü, Khirbet-Kerak Kültürü veya Karaz Kültürü isimleriyle bilinmektedir. M.Ö. 3500'den hemen sonra ortaya çıkan kültür, M.Ö. 2000'leri izleyen yıllarda sona ermiştir." Işıklı, 2010: 64) merkezlerinde tespit edilmiş ocak örnekleriyle büyük benzerlik göstermektedir. Geç Kalkolitik Çağa ait boynuzlu kutsal ocaklar, Sos Höyük (Sagona, 2010: 42-49) ve Güzelova Höyüğü (Koşay ve Vary, 1967) örneklerinden; daha geç dönem boynuzlu ocakları ise Pulur Höyük'ten (Koşay, 1961: 14) bilinmektedir ("Pulur Höyük, X. yapı katı 79, 80 ve 83 no.lu tapınak yapılarının içinde açığa çıkarılan ocak vazifesi görmüş olan heykeller, Beycesultan ETÇ II dönemi tapınakları içinde açığa çıkarılan sunaklarla çağdaş olarak değerlendirilmiştir (Koşay, 1976: 79-80).

Karaz Kültürü ile ilişkili diğer bir yerleşim olan Norşuntepe'nin XXIV. tabakasında (ETÇ II) açığa çıkarılan dairesel planlı kerpiç yapı içinde yuvarlak tabanlı, at nalı biçimli, boynuz çıkıntılı ocak yer almaktadır (Hauptmann, 1976: 59 fig.8). Yine Elazığ ili sınırları içindeki aynı kültüre ait Tepecik Höyüğü ETÇ evresinde yangın geçirmiş bir konut içinde bulunmuş olan üç boynuzlu kutsal ocak, bir diğer örneği oluşturmaktadır (Esin, 2000: 125 fig.4).

Anadolu'nun ilk merkezi devletini kurmuş olan Hititlerde de dinsel kullanıma yönelik ocakların var olduğu görülmektedir (Işıklı vd., 2014: 136-137). Boğazköy'de taban kısımları taş döşeli sabit ocaklar ve tapınak çevrelerinde dinsel törenlerde kullanıldığı anlaşılan dairesel formlu ve geniş çaplı ocak yerleri tespit edilmiştir (Seeher, 2000: 299-308).

Seyitömer Höyük ETÇ III tabakasına ait üç evrede açığa çıkarılan boğa figürinleri ve ocaklar hakkında;

"Konutlar içerisinde bulunan ocakların hepsi aynı plana sahiptir. Ocaklar kil ve taş kullanılarak yapılmıştır. Ocaklarla yaşam alanı olarak kullanılmış tüm mekânlar içerisinde karşılaşılmaktadır. Ayrıca tapınağın ana odasında da aynı plana sahip bir ocağın varlığı ve yerleşimin bu tabakasından ele geçen boğa figürinleri ocakların kutsal bir nitelik taşıdığı yönündeki düşünceleri destekler durumda olup, boğa kültüne işaret etmektedirler." denilerek, boğa kültürünün varlığından bahsedilmektedir" (Bilgen, 2015: 153).

Seyitömer Höyük Boğa Figürinleri

Seyitömer Höyük ETÇ III dönemine ait A, B ve C evrelerinde on adet boğa figürini bulunmuştur. Bunlar höyüğün kuzeyindeki yamaçta, yoğun yangın izlerinin görüldüğü kerpiç yığını içinde, toplu olarak ele geçmiştirler. (Levha II, Resim 2)

In-situ buluntu özelliği göstermeyen söz konusu figürinler tipolojik açıdan incelenmiş ve 2 ana tip altında toplanmıştır. Bunlar “Uzun Silindirik Boyunlu Boğa Figürinleri” ve “Kısa Silindirik Boyunlu Boğa Figürinleri” olarak tanımlanmıştır.

Uzun Silindirik Boyunlu Boğa Figürinleri (Levha II, Resim 3)

Uzun silindirik boyunlu boğa figürinleri yedi örnekle temsil edilmektedir. Değerlendirilen örneklerin genellikle boynuz çıkıntılarında ve ayaklarda kırık ve noksanlıkların olduğu gözlenmiştir. Figürinler öne çıkıntılı üçgen biçimli başlı olup yüzlerinde detaya yer verilmemiştir. Uçları noksan olan boynuz çıkıntıları, başın iki yanında, başa doğru hafif genişleyen yuvarlağımsı kesitlidir. Uzun silindirik boyun kısımları gövdeye doğru hafif genişlemektedir. Yatay ve uzun gövdenin alt kısmında yer alan bacaklar genellikle noksan olup, tam olan örneklerde bacakların kısa ve küt olarak yapıldığı gözlenmiştir.

Dört örnekte hamur renginde uygulanan astar dışında herhangi bir bezeme unsuruna rastlanmamıştır. Bir örnek, çift başlı, çift boyunlu ve tek gövdeli oluşuyla diğer örneklerden ayrılır. Boyunların birleşme kısmında (bağrında), her iki yanı yatay çentiklerle bezenmiş dikey bir kabartma çıkıntı bulunmaktadır. Aynı tip bezeme tek başlı olan bir örnekte de görülmektedir. Söz konusu iki örnek dışında, diğer bir figürinde kuyruk detayı, kalça kısmında bacak arasından başlayıp sırta kadar çıkan, yine kenarları yatay çentikli kabartma şeklinde verilmiştir.

Kısa Silindirik Boyunlu Boğa Figürinleri (Levha II, Resim 4)

Kısa silindirik boyunlu boğa figürinleri üç örnekle temsil edilmektedir. Yapım teknikleri ve şekil itibarıyla birinci tipte aynı özelliklere sahip bu grup boyun kısımlarının daha kısa ve kalın oluşuyla farklılık gösterir.

Değerlendirilen örneklerin hepsinde yer yer korunmuş astar bezeme dışında, kalça kısmında bacak arasından başlayıp sırta kadar çıkan, kenarları yatay çentikli kabartma kuyruk detayı verilmiştir. Yalnızca bir örneğin, boyun alt kısmında göğüs üzerinde, her iki yanı yatay çentiklerle bezenmiş dikey bir kabartma ile detaylandırılmıştır.

Tipolojik açıdan incelenen Seyitömer Höyük ETÇ III dönemine ait boğa figürinlerinin benzerlerine Troia, Karataş-Semayük, Beycesultan ve Demirci Höyük'te rastlanmaktadır. (Levha IV, Harita 2)

Troia III (ETÇ II) (Blegen vd., 1951: fig.236 no.35-482) ve Troia V'te (Blegen vd., 1951: fig.53 no.34-39) bulunan örnekler, hamurun ortadan sıkıtılması sonucu oluşturulan bir gövde, boynuz ve kuyruk detaylarının belirgin olarak gösterilmesi açısından benzerdir.

Karataş-Semayük (Mellink, 1970: 250) ETÇ II dönemine tarihlendirilmiş E açmasından ele geçen boğa figürünü kısa bacaklı, kalın boyunlu olması ve kuyruğun gövdeye bitişik olarak yapılması yönünden benzerlik göstermektedir.

Beycesultan (Lloyd ve Mellaart, 1962: 269) Höyüğünde ele geçen ve ETÇ başlarına tarihlenen iki boğa figürünü, geniş sırt kavsine sahip olmaları yönüyle Seyitömer Höyük örnekleri ile benzerdir.

Demirci Höyük (Orro, 1939, 25), (Obladen-Kauder, 1996) ETÇ tabakalarında kısa bacaklı, kuyrukları gövdeye bitişik olarak yapılmış, bodur ve tıknaz formda boğa figürinleri ele geçmiştir. Söz konusu özellikler göz önüne alındığında bu yönleriyle Seyitömer Höyük örneklerine benzerlikleri dikkat çekicidir.

Yapılan değerlendirmeye göre Seyitömer Höyük ETÇ III boğa figürinlerinin diğer yerleşmelerde ele geçen örneklerle biçimlendirme tekniği, form ve detayların işlenişi bakımından benzerlik gösterdiği anlaşılmaktadır.

Seyitömer Höyük Ocakları

Boğa kültü ile ilişkili olarak değerlendirilen ocaklar, Seyitömer Höyük ETÇ III döneminin her üç evresinde de bulunmaktadır. Seyitömer Höyük Erken Tunç Çağı III tabakası A evresine ait 5 (beş), B evresine ait 17 (on yedi), C evresine ait 14 (on dört) adet olmak üzere, toplam otuz altı adet ocak incelenmiştir (Levha III, Plan 1).

Bu ocaklar, çoğunlukla önlerinde taban seviyesinden hafifçe yükseltilerek oluşturulmuş yuvarlak bir platform ile bu platformun gerisinde yer alan dikdörtgen bir yükseltinin (platform) kısa kenarlarında yer alan boynuz şeklindeki iki çıkıntıdan oluşmaktadır (Bilgen vd., 2013: 205). Bununla birlikte bazı ocakların, dikdörtgen biçimli platformunun ön kısmına paralel ve yine platformun orta kısmına gelecek şekilde yerleştirilmiş, elips biçimli bir çıkıntıya sahip oldukları gözlenmektedir. Bu çıkıntı ile ocak başı arasında da bir boşluk bulunmaktadır. Bu haliyle, yuvarlak alanlar boğanın yüz kısmını, kısa kenarlarda yer alan çıkıntılar boğanın boynuzlarını, elips şeklindeki çıkıntı ise boğanın alnını simgeliyor olmalıdır.

Ocakların yapım tekniği incelendiğinde üç farklı biçimde şekillendirildikleri tespit edilmiştir. Bunlardan ilkinin tümüyle sarı renkli kilden yapılmış ocaklar oluşturur. İkinci grupta ocağın baş kısmı, plaka şeklindeki taşların dizilip üzerlerinin kille sıvanmasıyla oluşturulmuştur. Üçüncü grupta ise, plaka halindeki iki taşın dikey yerleştirilmesiyle boynuz kısmı oluşturulmuş ve geri kalan bölümlerle beraber kille sıvanmasıyla yapılmıştır (Bilgen, 2013: 99). (Levha III, Resim 5)

Ocaklara konut olarak tanımlanan yapıların tümünde, ayrıca tapınak yapısının (B ve A evreleri) ana odasında, saray yapısı ana odasında ve yaşam alanı olan yan odaları içinde rastlanmaktadır. Tespit edildikleri tüm mekânlarda aynı plana sahip oldukları gözlenen ocakların, yapım teknikleri gibi boyutları da farklılık göstermektedir (Ünan, 2014: 78).

Ocaklar öncelikle, ocağın arkasındaki dikdörtgen platform üzerinde yer alan boynuzların şekillerine göre incelenmiştir. Buna göre üç farklı tipin tespit edildiği ocaklar, “Boynuz çıkıntıları kare kesitli”, “Boynuz çıkıntıları dikdörtgen kesitli”, “Boynuz çıkıntıları yarım daire kesitli” olarak tanımlanmıştır. “Boynuz çıkıntısı olmayan” ocaklar ise dördüncü tipi oluşturmuştur.

Boynuz Çıkıntıları Kare Kesitli Ocaklar

Bu tipi, boynuz çıkıntıları kare kesitli bir yükselti şeklinde olan ocaklar oluşturur. Bu tip altı örnekle temsil edilmektedir. Örneklerin tümü konut olarak tanımlanan mekânlar içinde açığa çıkarılmıştır. Bunların beş tanesi, platform kısmı ve boynuz çıkıntıları plaka şeklindeki taşların dizilip üzerlerinin kille sıvanmasıyla; bir tanesi ise yalnızca kille oluşturulmuştur.

Boynuz Çıkıntıları Dikdörtgen Kesitli Ocaklar

Boynuz çıkıntıları dikdörtgen kesitli olan grup ikinci tipi oluşturmaktadır. Bu tip on altı örnekle temsil edilmektedir. Bu tipe dâhil ocaklar; saray yapısında tek örnek; sarayın yaşam mekânı olan yan odalarında iki örnek ve diğer mekânlarda on üç örnek olarak dağılım göstermektedir. Biçimlendirme tekniği açısından, kille şekillendirilen dokuz örnek ve iki plaka taşın dikey

yerleştirilerek boynuz kısmının oluşturulması ve geri kalan bölümlerle beraber kille sıvanma-
sıyla şekillendirilen yedi adet örnekle sınıflamak mümkündür.

Boynuz Çıkıntıları Yarım Daire Kesitli Ocaklar

Bu tip ocaklar yarım daire şeklindeki boynuz çıkıntılarının hafif yükseltilmesiyle oluşturulmuş
gruptur. Dokuz örnekle temsil edilmektedir. Bu tipe dâhil ocaklar; tapınak yapısında tek örnek;
sarayın yaşam mekânı olan yan odalarında iki örnek ve diğer mekânlarda altı örnek olarak
dağılım göstermektedir. Örneklerin tamamı kille şekillendirilmiştir.

Boynuz Çıkıntısı Bulunmayan Ocaklar

Dikdörtgen biçimli platformlu olup boynuz çıkıntısı bulunmayan gruptur. Bu tip beş örnekle
temsil edilmektedir. Bu tipe dâhil ocaklar; tapınak yapısında tek örnek ve diğer mekânlarda
dört örnek olarak dağılım göstermektedir. Örneklerin tamamı kille şekillendirilmiştir.

Seyitömer Höyük ETÇ III tabakasında açığa çıkarılan ocaklar işlevsel olmalarının yanında
“kutsal” olarak değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmenin yapılmasında; üzerinde ateşin
yandığı yuvarlak platformun boğanın yüzünü, kısa kenarında yer alan çıkıntıların da boğanın
boynuzlarını temsil ettiği düşüncesi etkili olmuştur. Ocakların arka kısmında yer alan boynuz
şeklindeki yükseltelerin ise işlevsel değil; mekânların ya da ateşin korunmasına yönelik kutsal
öğeler olduğunu söylemek mümkündür. Büyük olasılıkla, tanrısal birer simge olan boynuzlar,
tanrının koruyuculuğuna sığınmak amacıyla yapılmışlardır (Bilgen, 2013: 96-97).

Tipolojik açıdan incelen Seyitömer Höyük ETÇ III dönemine ait ocakların benzerlerine Bey-
cesultan, Karataş-Semayük, Troia, Demirci Höyük, Limantepe, Çeşme-Bağlararası Höyük ve
Tarsus-Gözlükule’de rastlanmaktadır. (Levha IV, Harita 2)

Beycesultan XVI, XV, XIV yapı katlarındaki megaron planlı yapılar içinde rastlanan ve ETÇ
II dönemine tarihlenen ocaklar, ocağın boynuz çıkıntıları önüne sıvı sunumları için konumlan-
dırılmış kaplar ya da bölmelerden dolayı altar olarak değerlendirilmiştir (Lloyd ve Mellaart,
1962: 36-58).

Karataş-Semayük (Uhri, 2000: 77), (Warner, 1994: 185), (Mellink, 1970: 250) ETÇ II taba-
kasına ait MEE b atölye yapısı içinde açığa çıkarılan ocak, Beycesultan yerleşmesindeki gibi
stelli olarak inşa edilmiş olup, Seyitömer örnekleriyle boynuz çıkıntıları ve yuvarlak platforma
sahip olması yönüyle benzerlik göstermektedir.

Ancak bu iki yerleşmedeki örneklerde rastlanan stellere Seyitömer Höyük örneklerinde rastlan-
mamıştır. Seyitömer Höyüğün ETÇ II tabakası açıldığında söz konusu unsurlarla karşılaşılması
durumunda bu konu yeni bir boyut kazanacaktır.

Troia II,(Uhri, 2000: 53), (Naumann, 1991: 191) Demirci Höyük,(Uhri, 2000: 62-63), Korf-
mann, 1983: 206-207) Tarsus (Diamant ve Rutter, 1969: 147-177) ETÇ II ve III'e tarihlenen
F tabakasında, Liman Tepe'nin (Erkanal vd., 2009: 350) VI. tabakasında (ETÇ I) açığa
çıkarılan Ev 3'te, Çeşme-Bağlararası (Şahoğlu vd., 2013: 491) Höyüğün ETÇ II dönemine
tarihlenen M-39 yapısında ve Tarsus-Gözlükule’de (Goldman, 1940: 60-86) bulunmuş olan
ocaklar, Seyitömer Höyük örneklerine, yuvarlak planlı bir platforma sahip olmaları yönüyle
benzer olarak gösterilebilir.

Adı geçen yerleşmelerde açığa çıkarılan ocakların megaron planlı mekânlar içinde tespit edildiği, Seyitömer ETÇ III evresi mekânlarının da nerdeyse tamamına yakınının megaron planlı olmasından dolayı benzer olarak değerlendirilmek mümkün olacaktır.

Değerlendirme ve Sonuç

Seyitömer Höyük Erken Tunç Çağı III (ETÇ III) dönemi boğa figürinleri ile ETÇ III A, B ve C yapı katlarına ait olan boğa başı biçimli ocaklar incelenmiştir. Boğa figürinleri yanmış kerpiç yığıntısının içinden ele geçmiş ve buldukları yerde hiçbir mimari unsura rastlanmamıştır. Bu durum, söz konusu nesnelerin ETÇ III'ün hangi evresine ait oldukları sorusunu doğurmaktadır.

Seyitömer Höyük ETÇ III tabakasının bütün evrelerinde (V-A, B ve C) yangın izleri ile karşılaşmaktadır. Yaşanan bir yangının ardından figürinlerin toplanarak enkaz kalıntılarının içine atılmış olabileceği düşünülmüş olsa da incelenen figürinlerin hiçbirinde yangın ve ateş izine rastlanılmaması bu durumu pek mümkün kılmamaktadır. Ancak, V-A, B ve C evrelerinde yaşanan yangın olayları sonrasında gerçekleştirilen yenileme ve tamirat aşamasında, bu elim yangın olayının tekrarlanmaması için yeni üretilen figürinlerin, adak adı altında eski molozlarla birlikte atılmış olabileceği düşünülmektedir.

Yapılan kazı çalışmaları sonucunda elde edilen verilere göre kerpiç kullanımının ETÇ III'ün C evresinde daha yoğun olduğu söylenmektedir (Bilgen, 2015: 119). Bu veri göz önüne alındığında, V-C evresinde yaşanan yangın olayından sonra V-B evresinin inşası sırasında, söz konusu adak sunma olayının yaşanmış olduğunu söylemek mümkün olacaktır. Dolayısıyla tez kapsamında incelenen on adet boğa figürininin ETÇ III V-B evresine ait buluntular olduğu düşünülmektedir.

Boğa kültürünün gelişimini, belirlediğimiz kronolojik çerçeve içinde (Paleolitik dönemden Hitit dönemi sonuna kadar) ikinci bölümde detaylandırmıştık. Ele alınan dönemler ve yerleşmelerde boğa olgusu farklı şekillerde karşımıza çıkmakta ancak, aynı olguyu sembolize etmekteydi. Seyitömer Höyük ETÇ III tabakasının B evresinde bulunan figürinlerin benzer özelliklerine dayanarak Anadolu'nun batı, güney ve iç kesimleriyle olan ilişkiden bahsetmek doğru olacaktır.

İncelenen tüm ocaklar boğa yüzünün yansıtıldığı yuvarlak bir platform halinde biçimlendirilmişlerdir. Anadolu'da Paleolitik dönemden itibaren görülen ocakların genelinde karşımıza çıkan söz konusu yuvarlak platform; başlarda boğa başı olarak düşünülmesine de temelde ateşin dağılarak olası yangın olaylarına mahal vermemesi amacıyla sınırlama içgüdüleriyle oluşturulmuş olmalıdır. Ayrıca yakma işleminin ardından geriye kalacak olan atık külün dağılması ve temizlenmesini kolaylaştırmak amacı güdülmüş olmalıdır. Seyitömer Höyük ETÇ III tabakasında açığa çıkarılan tüm ocakların yuvarlak platformu üzerinde yoğun ateş izi mevcuttur. Ancak hiçbir örnekte duman ve is kalıntısına rastlanmamıştır. Bu durumda yakacağın yerleşimin dışında bir alanda (olasılıkla fırınlarda) yakıldığı ve elde edilen közün taşınarak ocaklarda kullanıldığı düşünülebilir.

Seyitömer Höyük ETÇ III döneminde ocaklar üç evrede de karşımıza çıkmaktadır. A ve B evresinde bulunan tapınak yapısı içinde, B evresine ait saray yapısının ana odası ile yan odalarında ve her üç evrenin nerdeyse bütün konut yapılarında ocaklara rastlanmıştır. Tapınak yapılarının içinde tespit edilen ocaklarla konut nitelikli yapılarda bulunan örnekler, plan ve işçilik açısından aynı özellikleri yansıtmaktadırlar. Ayrıca bazı ocak örnekleri üzerinde

çömlekler, üçayaklı çömlekler vb. kapların ateşin yandığı yuvarlak platform üzerinde in situ olarak bulunmuştur. Bu durumda, ocakların hem işlevsel olarak kullanıldığını ve aynı zamanda kutsal bir anlam taşıdıklarını söylemek mümkündür. Ocak gerisinde inşa edilen boynuz ve alın çıkıntıları üzerinde herhangi bir buluntuya rastlanmaması söz konusu boynuz çıkıntılarının işlevsel olmayıp, tamamen kült amaçlı oluşturulduğunu düşündürmektedir. Seyitömer Höyük ETÇ III insanları ocakların işlevselliğini ve kutsallığını kompozit olarak birleştirmede boğa başını örnek almışlar ve kültü bu çerçevede oluşturmuşlardır.

Ateşin faydaları ve önemi bilinmesine karşın, olası bir terslikte yaratabileceği olumsuzluklar göz önüne alınarak bir çözüm olarak boğanın kullanıldığı düşünmek mümkündür. Çünkü yerleşimde, bu tabakada ele geçen pt. ana tanrıça figürinleri ve mermer idoller aynı zamanda bir ana tanrıça kültürünün varlığını göstermektedir (Bilgen, 2015: 187). Bazı depolama kapları içindeki buğday kalıntıları arasında bulunan idollerin buraya, ürünlerin korunması ve bereketli olması amacıyla konulduğunu düşündürmektedir. Bu veriden yola çıkarak, ocaklarda biçim olarak boğa başının tercih edilmesi de aynı düşüncenin ürünü olmalıdır.

Değiniilmesi gereken bir diğer konu ocak sayılarının evreler arasında gösterdiği farklılıktır. Ancak, sayısal farklılığın görülmesine rağmen başka bir ocak tipine rastlanmaması ve biçimsel standardın her evrede korunması, inanç sisteminin devamlılığını göstermektedir. Buradan yola çıkarak ETÇ III evrelerinde höyükte yaşayan insanlar arasında sosyal ve kültürel farkın olmadığı, dolayısıyla aynı toplumun yaşadığını söylemek mümkün olacaktır.

Boğa figürinleri için belirlemiş olduğumuz çerçeve (Paleolitik dönemden Hitit dönemine kadar) ocaklar içinde kullanılmıştır. Ele alınan dönemler ve yerleşmelerde farklı şekillerde karşımıza çıkan ocak olgusu, Seyitömer Höyük ETÇ III tabakasının A, B ve C evrelerinde karşımıza çıkmıştır. Ocaklar figürinlere oranla daha geniş bir etkileşim yelpazesi çizmektedir. Söz konusu kültürel trafik sahasında Kıyı ve İç Ege Bölgesi, Akdeniz Bölgesi ve Orta Anadolu'nun olduğunu söylemek mümkündür.

Seyitömer Höyük ETÇ III dönemi ocakları Beycesultan höyüğünün I tabakasındaki tapınaklar içinde açığa çıkarılan ocaklarla benzeşmektedir. Ancak S. Lloyd ve J. Mellaart'ın Beycesultan vol I, Lev. XVI'da bahsettikleri üzere bu ocaklar, boğa kültü ile ilgili altınlar olarak değerlendirilmiştir. Söz konusu öğelerin bu şekilde değerlendirilmesinde ocaklar önüne sıvı sunumu için yerleştirilen kapların etkili olduğu düşünülmektedir. Seyitömer Höyük örneklerinin ise daha çok işlevsel olup bunun yanında da boğa kültü ile ilişkili olarak boynuz şeklindeki çıkıntıların yapıldığı sonucuna varılmıştır. Ayrıca Seyitömer ocaklarında sıvı sunumuyla ilişkili herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Böylece, özellikle Beycesultan Höyüğüyle bir etkileşimin olduğunu, ancak yerleşimler arasındaki etkileşimin birebir olarak aktarılmadığını söylemek mümkündür.

Tüm bu unsurlar ele alındığında insanlık tarihi boyunca boğanın ve boğa kültürünün önemli bir yere sahip olduğu açıktır. Paleolitik dönemde mağara duvarlarında başlayan boğa kültü resim, figürin, heykel ve mimari unsurlar olarak karşımıza çıkmış ve süreç boyunca devam etmiştir. Seyitömer Höyük'te boğa kültürüne işaret eden unsurlar boğa figürinleri ve ocaklardan oluşmaktadır. ETÇ III tabakasından başka, Seyitömer Höyük Roma Dönemi tabakasında açığa çıkarılan bir bothros ve bothros içinden ele geçen binlerce boğa figürini parçaları, yerleşmede bu dönemde de bir boğa kültürünün varlığını göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Akurgal, E. (2000), *Anadolu Kültür Tarihi*, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Aydın, N. (1991), *Seyitömer Höyük Kurtarma Kazısı 1989, I. Müze KKS*, Ankara.
- Baltacıoğlu, H. (2002), Arkeolojik ve Antropolojik Verilerin Işığında Alacahöyük Kral Mezarları Konusunda Gözlemler, *Orta Çağda Anadolu*, Ankara: Ayı Basım.
- Bilgen A. N. (2015) *Seyitömer Höyük I*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Bilgen, A. N. (2013), *Seyitömer Höyük Kazısı (2011-2012)*, Kütahta: Üçmart Press.
- Bilgen, A.N., Coşkun, G., Bilgen, Z., Ünan, N., Silek, S., Çırakoğlu, S., Özcan, F. Ç., Kuru, A., Kuzu, Z., (2013), "Seyitömer Höyük 2011 Yılı Kazısı" 34. Kazı Sonuçları Toplantısı 1, Çorum.
- Bittel, K., Otto, H., (1939), *Demircihöyük*, Berlin.
- Blegen, C., Caskey, J., Rawson, M., (1951), *Troy, Third, Fourth and Fifth Settlements*, Vol.II Text and Plates, Princeton.
- Curtis, G., (2006), *The Cave Painters: Probing the Mysteries of the World's First Artists*, New York.
- Darga, M., (1992), *Hitit Sanatı*, İstanbul: Akbank Yayınları.
- Diamant, S., Rutter, J., (1969), Horned Objects in Anatolia and The Near East and Possible Connexions With The Minoan "Horns of Consecration, *Anatolian Studies Vol. 19*, British Institute at Ankara.
- Dinçol, A., (2010), Hititler, *Tarihöncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası, ArkeoAtlas Özel Koleksiyon*, İstanbul: Doğan Burda Dergi Yayıncılık ve Pazarlama.
- Duru, R., Umurtak, G., (2005), *Höyücek, 1989-1992 Yılları Arasında Yapılan Kazıların Sonuçları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Erkanal, H., Şahoğlu, V., Tuncel, R., Kouka, O., Keskin, L., Tuğcu, İ., (2009), Liman Tepe 2008 Yılı Kara Kazıları, *31. Kazı Sonuçları Toplantısı 1*, Denizli.
- Ertem, H., (1965), *Boğazköy Metinlerine göre Hititler Devri Anadolu'sunun Faunası*, Ankara.
- Esin, U., (2000), Tepecik Kurtarma Kazıları, *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi*, Ankara: Başak Matbaacılık ve Tanıtım Hizmetleri Ltd. Şti.
- Goldman, H., (1940), "Excavation at Gözlu Kule, Tarsus, 1938", *AJA 44*.
- Guthrie, R. D., (2006), *The Nature of Paleolithic Art*, Chicago.
- Gülçur, S., (2000), Güvercinkaya Kazısı ve Çevre Araştırmaları, *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi*, Başak Matbaacılık ve Tanıtım Hizmetleri Ltd. Şti., Ankara, s. 98-99, fig. 4-5.
- Hauptmann, H., (1976), Kalkolitik Çağdan İlk Tunç Çağının Bitimine Kadar Norşuntepe'de Yerleşimin Gelişimi, *VIII. Türk Tarih Kongresi, I. Cilt*, Ankara.
- Hodder, I., (2006), *Çatalhöyük - Leoparın Öyküsü*, İstanbul.

- Işıklı, Mehmet, (2010), Erzurum'da TTK Adına Yapılan Kazılardan Ele Geçen Özel Bir Buluntu Grubu: Boynuzlu Objeler, *XVI. Türk Tarih Kongresi*, I. Cilt, Ankara.
- Işıklı, M., Erkmen, M., Çalkaya, N., (2014), Erzurum Yöresi Karaz Kültürü Ocakları, *XVII. Türk Tarih Kongresi*, I. Cilt, Ankara.
- İlaslı, A., (1996), Seyitömer Höyüğü 1993 Yılı Kurtarma Kazısı, *VI. Müze KKS*, Ankara.
- Karağuz, G, (2005), *Arkeolojik ve Filolojik Belgeler Işığında M. Ö. II. Binde Orta Anadolu'nun Güney Kesimi*, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Kılıç, Y., Turgut, M., (2016), Eski Anadolu'da Bucrania Kültü Ve Bu Kültürün Günümüz Bozkır'ına Yansımaları, *Uluslararası Sempozyum: Geçmişten Günümüze Bozkır*, Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Kınal, F., (1998), *Eski Anadolu Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Korfmann, M., (1983), *Demircihöyük I*, Mainz am Rhein.
- Korfmann, M., (1996), *Demircihuyuk Die Ergebnisse Der Ausgrabungen 1975-1978 Band IV*, Mainz: Verlag Philipp Von Zabern, Gegründet 1785.
- Korfmann, M., (2010), Demirci Höyük, *Tarihöncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası, Arkeoatlas Özel Koleksiyon*, İstanbul: Doğan Burda Dergi Yayıncılık ve Pazarlama.
- Koşay H. Z., (1951), *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Kazısı 1937-1939'daki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Rapor*, Ankara.
- Koşay, H. Z., (1961), Pulur Kazısı, *VI. Türk Tarih Kongresi*, Ankara.
- Koşay, H. Z., (1976), Keban'ın Pulur (Sakyol) Höyüğü Kazısında Bulunan Kutsal Ocaklar, *VIII. Türk Tarih Kongresi*, I. Cilt, Ankara.
- Koşay, H. Z., Vary, H, (1967), Güzelova Kazısı, *Atatürk Üniversitesi Yayınları, No: 46, Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırmaları, Seri No: 20*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Lauber, P., (1998), *Painters of the caves*, Washington.
- Lejeune, M., Welte, A. C., (2004), *L'art du Paléolithique supérieur. Actes des colloques 8.2 et 8.3*, Liège: XIVe Congrès de l'UISPP.
- Lloyd, S., (1972), *Beycesultan III*, London.
- Lloyd, S., Mellaart, J., (1962), *Beycesultan Vol I*, London.
- Mellaart, J., (2003), *Çatalhöyük- Anadolu'da Neolitik Bir Kent*, İstanbul.
- Mellink, M. J., (1970), Excavationns at Karataş-Semahöyük and Elmalı, Lycia 1969, *AJA* 74.
- Naumann, R., (1991), *Eski Anadolu Mimarlığı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Obladen-Kauder, J., (1996) Die Kleinfunde Aus Ton, Knochen und Metall, Demircihöyük Die Ergebnisse Der Ausgrabungen 1975-1978, ed. M. Korfmann *Demircihöyük Band IV*, Die Kleinfunde, Mainz.

- Otte, M., Yalçınkaya, I., Leotard, M. J., Kartal, M., Bar-Yosef, O., Kozłowski, J., (1994), Öküzeni: Une site du Paléolithique tardif en Anatolie, *Bulletin de l'Association Scientifique Liégeoise pour la Recherche Archéologique XXI*, Paris.
- Özgüç, T., (1959), *Kültepe-Kaniş, Assur Ticaret Kolonilerinin Merkezinde Yapılan Yeni Araştırmalar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özgüç, T., (2002a), Eski Tunç Çağı Hitit Kültürünün Kaynağı Olarak Hatti Kültürü, *Hititler ve Hitit İmparatorluğu: Bin Tanrılı Halk*, Bonn.
- Özgüç, T., (2002b), Anadolu Şehir Devletleri Eski Tunç Çağı'ndan Assur Ticaret Kolonilerine, *Hititler ve Hitit İmparatorluğu: Bin Tanrılı Halk*, Bonn.
- Özgüç, T., (2005), *Kültepe, Kaniş/Neşa*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Özgüç, T., (2010), Assur Ticaret Kolonileri, *Tarihöncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası, Arkeoatlas Özel Koleksiyon*, İstanbul: Doğan Burda Dergi Yayıncılık ve Pazarlama.
- Özgüç, T., (2010), İnandıktepe, *Tarihöncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası, Arkeoatlas Özel Koleksiyon*, İstanbul: Doğan Burda Dergi Yayıncılık ve Pazarlama.
- Özgüç, T., Özgüç, N., (1953), *TTK Tarafından Yapılan Kültepe Kazısı Raporu 1949*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özyar, A., (2010), Alaca Höyük ve Horoztepe, *Tarihöncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası, Arkeoatlas Özel Koleksiyon*, İstanbul: Doğan Burda Dergi Yayıncılık ve Pazarlama.
- Sagona, A., (2010), Sos Höyük: An Ancient Settlement near Erzurum, *Geçmişten Geleceğe Armağan : A Gift from Past to the Future, edited by Mehmet Işıklı and Mine Artu*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Schmidt, K., (2000), Göbekli Tepe and the Rock Art of the Near East, *TÜBA-AR 3*, Ankara.
- Seeher, J., (2000), Boğazköy, Boğazköy-Hattuşa 1998 Yılı Kazı Çalışmaları, *XXI. Kazı Sonuçları Toplantısı, Cilt. I*, Ankara.
- Sevin, V., (2010), İmikuşağı Höyük, *Tarihöncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası, Arkeoatlas Özel Koleksiyon*, İstanbul: Doğan Burda Dergi Yayıncılık ve Pazarlama.
- Sipahi, T., Yıldırım, T., (2010), Hüseyindede, *Tarihöncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası, Arkeoatlas Özel Koleksiyon*, İstanbul, Doğan Burda Dergi Yayıncılık ve Pazarlama.
- Steiner, G., (1989), Kültepe- Kaneş und der Anitta Text, Edited by Emre K., Mellink M., Hrouda B., Özgüç N., *Anatolia and Ancient Near East: Studies in Honor of Tahsin Özgüç*, Ankara.
- Şahoğlu, V., Erkanal, H., Büyükulusoy, Ü., Ç., Erbil, Y., (2013), Çeşme-Bağlararası 2010 Yılı Kazıları, *33. Kazı Sonuçları Toplantısı 4*, Ankara.
- Şimşek, F., (2017), Eskiçağ Topluluklarında Boğa Algısı ve İnancı, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 10 Sayı: 52.

- Topbaş, A., (1992), Kütahya Seyitömer Höyüğü 1990 Yılı Kurtarma Kazısı, *II. Müze KKS*, Ankara.
- Topbaş, A., (1993), Seyitömer Höyüğü 1991 Yılı Kurtarma Kazısı, *III. Müze KKS*, Ankara.
- Topbaş, A., (1994), Seyitömer Höyüğü 1992 Yılı Kurtarma Kazısı, *IV. Müze KKS*, Ankara.
- Uhri, A., (2000), Batı Anadolu Erken Tunç Çağı'nda Mutfak Kültürü Açısından Ocak ve Fırımlar, *Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, İzmir.
- Ünal, A., (2003), *Hititler Devrinde Anadolu II*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Ünan, Ünan, (2014), *Seyitömer Höyük Erken Tunç Çağı III Ocakları*, TÜBA-AR 17/2014, s. 78.
- Warner, J. L., (1994), *Elmalı-Karataş II The Early Bronze Age Village of Karataş*, Bryn Mawr Pub., USA.
- Yalçinkaya, I., (1990), 1988 Yılı Karain Kazısı, *XI. Kazı Sonuçları Toplantısı I. Cilt*, Ankara.
- Yalçinkaya, I., (1994), 1992 Yılı Öküzini Kazıları, *XV. Kazı Sonuçları Toplantısı I. Cilt*, Ankara. (<https://www.google.com.tr/search=türkiye+haritası> https://www.google.com.tr/search=1C1OKWM_trTR774TR774)

Levhalar

Levha I

Harita 1: Seyitömer Höyüğü Konumu.

Kaynak: <https://www.google.com.tr/search=türkiye+haritası> ve https://www.google.com.tr/search=1C1OKWM_trTR774TR774 adreslerinden alınan haritalar Bayram Uygun tarafından dizayn edilmiştir.

Resim 1: Seyitömer Höyük.

Kaynak: Seyitömer Höyük Kazı Arşivi.

Levha
II

Resim 2: Seyitömer Höyük ETÇ III Boğa Figürinleri.

Kaynak: Seyitömer Höyük Kazı Arşivi.

Resim 3: Uzun Silindirik Boyunlu Boğa Figürinleri
Kaynak: Seyitömer Höyük Kazı Arşivi.

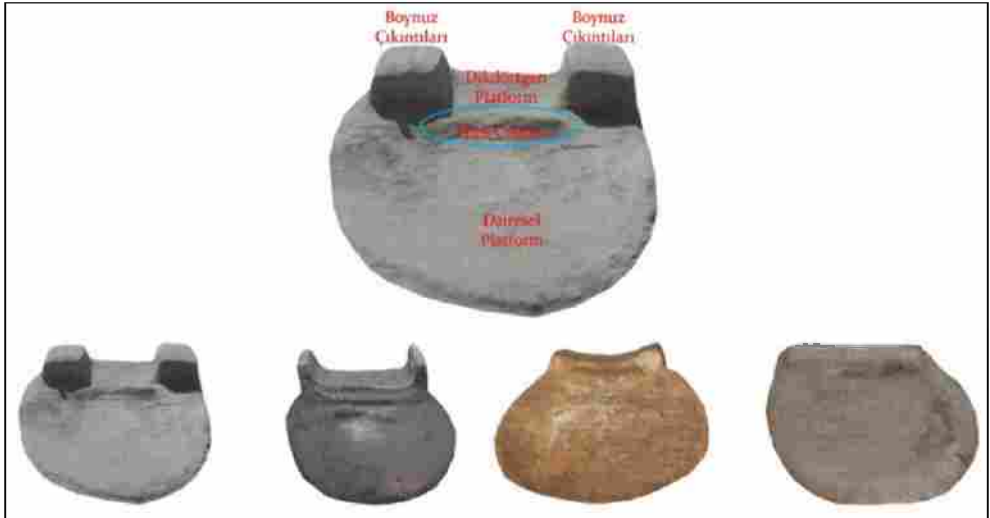
Levha III

Plan 1: Seyitömer Höyük ETÇ III V-A, B ve C Evresi Ocaklarının Dağılımı.

Resim 4: Uzun Silindirik Boyunlu Boğa Figürinleri
Kaynak: Seyitömer Höyük Kazı Arşivi.

Resim 5: Ocak Tipleri

Kaynak: Seyitömer Höyük Kazı Arşivi.

Levha IV

Harita 2: Boğa Figürinleri ve Ocakların Benzerlerinin Olduğu Yerleşimleri Gösterir Harita.

(BİLGEB, 2015)

Kaynak: Bayram Uygun tarafından FreeHand ve Photoshop programları kullanılarak çizilmiştir.

ARKEOLOJİNİN DOĞUŞU VE TÜRK ARKEOLOJİSİ

Mehmet Ali KOCABAŞ, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Arkeoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Kütahya
arkeologmalikocabas@gmail.com

ÖZET

Dünya'da, 15. Yüzyılda temelleri atılmaya başlanan arkeoloji bilimi, kutsal kitaplara bakılarak araştırmacılara ilham kaynağı olmuştur. Kutsal kitaplardan yola çıkarak adı geçen yerleşim yerlerini bulmaya yönelik olarak bir takım seyyahların gezileri ile başlayan bu bilim, sadece değerli eserleri bulma derdinde olmayan, maddi kaygıdan çok manevi değer bilinci taşıyan gezginler sayesinde temelleri atılmıştır. Tarihsel süreç içinde toprağın altına saklanmış gizemi, tüm gerçekliğiyle açığa çıkartmayı amaçlayan Arkeoloji biliminin doğuşunu ve Türk arkeolojisini inceleyeceğiz. Ayrıca bu makalede Arkeolojinin ve müzeciliğin kökenini bunun yanında Atatürk zamanı arkeoloji ve de Arkeoloji ile gelişen milliyetçilik hareketlerini inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Türk Arkeolojisi, İlk Türk Kazıları, Anadolu, 15. Yüzyıl.

GİRİŞ

Köken olarak incelendiğinde Arkeoloji kelimesi Antik Yunanca'da "arkeo" eski, "logos" ise bilim anlamı taşır. Günümüz Türkçesinde ise eskinin ve ya geçmişin bilimi olarak tercüme edilir. Yazılı ve yazısız dönemlerde insanlığın kültürel geçmişini, kültürlerin değişimini ve birbirleriyle ilişkilerini inceleyen bir bilim dalıdır (Ökse, 2007). Arkeoloji bilimini sadece kazı bilimi (eskinin bilimi) olarak değerlendirilmesi kıt ve eksik olacağından dolayı, kısmen de olsa insan eliyle oluşturulmuş, geçmiş zamanlarda meydana gelmiş kalıntıları araştırma, bulma, yorumlamanın yanı sıra sebep sonuç ilişkisi içerisinde eserler üzerinden anlamlandırma yaparak geçmişin bilimini oluşturur demek daha açıklayıcı olacaktır (Zoroğlu, 2013). Maddi kültür oluşturan arkeolojik eserler ve belgeler ışığında, insan geçmişini anlamak arkeoloji biliminin en önemli amacıdır. Ayrıca tarihsel bir süreç içinde yok olan kültürlerin anlaşılmasına da katkıda bulunan bir bilim dalıdır (Özbilen, 2020). Toplumların geçmişi öğrenmek için çaba gösterdikleri ve ilgi duydukları yaygın bir kamıdır. Gelişmiş ülkelerden geri kalmış ülkelere kadar tüm halklar köklerini tarihsel bir süreç içerisinde görmek istemişler ve kimliklerini geçmişe bağlayıp bu tarihsel süreç içerisinde hüküm sürmüş kavimler, krallıklar, imparatorluklar, uygarlıklar ve kültür oluşturan medeniyetler ile özdeşleşip, bütünlüşmek istemişlerdir (Özdoğan, 2007).

Arkeolojinin kökeni:

Temelleri 14. Yüzyıl Avrupası'na Rönesans Dönemine kadar inen arkeoloji bilimi, farklı yöntem ve bakış açılarıyla birleşerek 18. Yüzyıl sonlarında bugünkü akademik anlamını oluşturmuştur (Özdoğan, 2007). Arkeoloji kavramının doğuşunu 18. ve 19. Yüzyıllarda Louvre Müzesi'nde (1793), British Müzesi'nde (1879) ve Berlin İmparatorluk Müzesi'nde (1885) yer almaya başlayan, Antik Yunan, Roma ve Yakınoğu uygarlıklarına ait eserlerin sergilenmeye başladıktan sonra oluştuğunu söyleyebiliriz (Mutlu & B.Mutlu 2018). Batı dünyasının maceraperest gezginleri, XV. Yüzyıldan itibaren doğu dünyasına bilhassa Osmanlı topraklarına seyahatler düzenlemişler ve antik dönemlere ait kalıntıları inceleyip güzel buldukları eserleri, gravürleri ile beraber yayınlamışlardır. XVIII. Yüzyıla gelindiğinde ise Yunan eserlerini ve eski sanat eserlerini toplama hevesi meydana gelmiş ve Osmanlı topraklarına ilgi artmıştır (Özkan, 1999). 19. yüzyılın ortalarında kutsal kitaplardan, antik kaynaklar ve eserlerden geçmişlerini öğrenmek isteyen arkeologlar, kazı faaliyetlerini destekleyen ilk enstitüleri de kurmuşlardır (Renfrew 1980).

Arkeoloji olarak karşımıza çıkan ilk kazı çalışmaları geçmişi anlama, yorumlama arzusundan çok eski tarihi eserleri toprağın altından özensizce çıkartmak ve bu çıkan eserleri biriktirmek şeklinde gerçekleşmiştir. Bu şekilde başlayan Arkeoloji bilimini hak ettiği yere gelmesinde önemli katkı sağlayacak arkeologlar ise kutsal kitaplardan yola çıkarak dünya üzerinde araştırmalara başlamışlardır (Gölbaş, 2016). Arkeolojinin kökeninin anlaşılmasında farkında olmadan katkıda bulunmuş, günümüz dünyasının şu anki veriler ışığındaki ulaşabildiği ilk arkeologu ise MÖ 6. Yüzyılda yaşamış Babil kralı Nabonidus'tur. 3200 yıl önce inşa edilen Naram-sin tapınağının bir temel tuğlasını bulan Babil Kralı Nabonidus, ilkel Arkeolojinin temelini oluşturur (Koca, 2012).

Müzeciliğin Kökeni:

Kökeni bakımından ele alırsak ilham perisi “muse’a” dayanan müze kavramı, kar amacı gütmeyen insan yaşantısının görüldüğü her döneme şahitlik eden eserler üzerine incelemeler yapan, toplayan, koruyan, bilgiyi yayan ve eğitim gayesiyle topluma görsel zevk sağlama doğrultusunda teşhir eden kuruluşlardır (Keş & Akyürek 2018).

Merak duygusu içinde olan 15. Yüzyıl soylu ailelerinin yürütmüş oldukları araştırmalar sonucunda beğeni gören eserlerin toplanıp derlenmesi ve sergilenmesi, müzeciliğin temelini oluşturur (Ökse, 2007). İnsanoğlunda bulunan merak duygusu, kendinden önce yaşamış atalarının ve geçmişinde yer alan maddi kalıntılarının izlerini aramaya ve anlamaya yöneltmiştir. Roma İmparatorluk döneminde, bu merak duygusu ile hareket eden Avrupa kıtasının zengin ve asil ailelerinden oluşan bir grup, Anadolu ve Yunanistan başta olmak üzere çok sayıda arkeolojik eseri satın alma yoluyla ve ya toplama yoluyla varlıklı ailelerin malikânelerinde teşhir etmeye başlamışlardır. Arkeolojik değeri olan eserlere sahip olmanın toplum arasında saygınlık ve statü simgesi sayılmasından dolayı bu eserlerin önemi artmış bununla birlikte kaçak yollarla ticareti yapılmaya başlanmıştır. Ayrıca XVI. Yüzyıl Avrupa’sında özellikle İtalya’da asil aileler arasında şan ve gösteriş için evlerin bir bölümünde galeriler oluşturulup satın alınan ve ya toplanan eski eserler sergilenmiştir (Ünar, 2013). Anadolu ve Yakınoğu topraklarında, Alman, İngiliz, Amerikalı ve Fransızların kökenlerini bulma arayışı kazıları başlatmış bununla birlikte Avrupa Ülkelerinin ve Amerika’da bulunan müzeler kıymetli eserlerle doldurulmaya başlanmıştır (Mutlu & B.Mutlu 2018).

Anadolu toprakları üzerinde ki müzecilik faaliyetleri ise; Osmanlı Devletinin son dönemlerinde toprak altında ki eserlerin gün yüzüne çıkartılması ve sergilenmesiyle ortaya çıktı. Bu sayede tarihi eserlerin önemi 19. Yüzyılın ikinci yarısında anlaşılmaya başlanmıştır (Erdem, T, 2005). Türkiye’de müzeciliğin temeli Atatürk doğmadan önce Osmanlı’nın son dönemlerinde Osman Hamdi Bey ile atılmıştır. Sonrasında ise Halil Edhem Bey müzecilik faaliyetlerine devam etmiştir. Türk müzelerinin ilk resmi eserini çivi yazılı bir tablet oluşturur. Bir Osmanlı subayının Musul’da dolaşırken bulduğu bu eseri kayıt altına alıp demirbaş listesine ekledikten sonra İstanbul’a göndermiş burada ne olduğu anlaşılmamış birilerinin bu çivi yazılı tableti Peygamberin “Teyennüm Taşı” (Topuk taşı) olabileceğini söylemesi üzerine Topkapı Sarayı’nda Kutsal Emanetlerin arasına konulmuştur (Çınaroğlu, 2010)

Türkiye Arkeolojisi:

Geçmişten günümüze kadar pek çok medeniyete ev sahipliği yapan günümüz Türkiye toprakları, tarihin derinliklerine gömülen uygarlıklara ait birçok kalıntıyı muhafaza etmiş ve Arkeolojinin doğuşunu ve de Anadolu’nun zenginliklerinin anlaşılmasını kolaylaştırmıştır (Mumcu, 1963). Anadolu topraklarında hüküm sürmüş Osmanlı Devleti’nin Padişahı Fatih Sultan Mehmet döneminden bu yana tarihi eserlerin muhafaza edilmesi ve yaşatılması hususunda bir gelenek vardı ve bu gelenek daha sonraki yıllarda Türkiye topraklarında yürütülecek kazı çalışmalarının temelini oluşturmuştur (Erdem, T, 2005). XIX. yüzyılın ikinci yarısında temelleri atılan Türkiye topraklarındaki kazı faaliyetleri, bilimsel, siyasi ve askeri amaçlar doğrultusunda yapılan seyahatler ile başlamış, Avrupa kıtasında temelleri atılmış ve gelişmekte olan Arkeoloji biliminin Türkiye topraklarındaki ilk kazı çalışmalarını ise gene Avrupa’dan gelen yabancı kökenli Arkeologlar tarafından gerçekleştirilmiştir (Ünar, 2020).

Türkiye toprakları, dünyanın eşsiz arkeolojik alanlarına sahiptir ve bu topraklar insanlığın varoluş sürecinden itibaren aralıksız bir yerleşime ev sahipliği yapmıştır. Avrupa ülkelerinin, atalarının köklerini Anadolu diye tabir edilen günümüz Türkiye'sinde arama isteği, 18. Yüzyılın ikinci yarısından başlayan tarihi zenginliklerimize duyulan ilgi ile başlamış, sonrasında ise Eski Yunan ve Roma kalıntılarını keşfetmek amaçlı geziler ile devam etmiştir. Bu geziler zamanla, sistemli kazılara dönüşmüştür. Çok değerli olan arkeolojik eserler Osmanlı egemenliğinde olan Anadolu ve Mezopotamya'da kazılar esnasında çıkartılarak 19. yüzyıl içerisinde Avrupa müzelerine taşınmıştır (Ökse, 2007).

Atatürk Zamanı Arkeoloji:

Yabancı kökenli Arkeologların temellerini attığı Arkeoloji bilimini, Türkiye Cumhuriyeti Döneminde M. Kemal Atatürk'ün gayretleri ile önemli gelişmeler göstermiş, sonrasında dünya Arkeolojisi ile yüksek bir yarışa girilmiş çok kısa bir süreç içinde de ciddi sonuçlar alınmıştır. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde M. Kemal'in direktifleriyle 1931'de Türk Tarih Kurumu, 1934'de Türk Arkeoloji Enstitüsü kurulmuş, nitelikli elemanlar yetiştirmek amaçlıda İstanbul Üniversitesi'nde Arkeoloji Kürsüsü, 1935 yılında ise Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi açılarak eğitim alanına yatırım yapılmıştır. Bu açılan eğitim kurumlarında çalıştırılmak üzere yurt dışından başta Nazi Almanya'sından kaçan bilim insanları Türkiye'ye çağırılmıştır (Ünar, 2020). Ayrıca Arkeoloji ve Tarih eğitimi almaları için Türk öğrenciler yurt dışına gönderilmiştir (Ünar, 2019). Atatürk, emsali az görülen tarihi eserlere sahip bu Anadolu topraklarının daha iyi anlaşılması ve de araştırılması için sonraki yıllarda daha fazla öğrencinin Avrupa'da eğitim almasını istemiştir. Bu sayede köklerimizizin İslamiyet ile sınırlandırmayıp daha önceki dönemlerde de araştırılması gerekliliğini sağlamış, "ulus devlet" anlayışının temelini atmıştır (Meydan, 2007). Atatürk Türk kimliği ile yeni bir ulusu Anadolu ile bütünleştirmek istemiştir. Batılı tarihçiler ve politikacılar o dönemlerde Türk sözünü Anadolu'ya ait olmayan zorla işgal eden olarak algı oluşturmuyorlardı. Atatürk'e göre milletler her dönemde yer değiştirebileceğinden ve farklı coğrafyalara yerleşebileceklerinden dolayı bu bakış açısının yanlış ve yanlış olduğunu ileri sürerek günümüz Türkiye topraklarına anavatan demiştir (Özdoğan, 2011).

Vatanımızda toprak altında gömülü bulunan ve araştırılmayı bekleyen Arkeolojik alanların tarih öncesi devirlerini aydınlatmak adına Atatürk döneminde Türk Tarih Kurumu 13 yerde kazı çalışması yürütmüş, kazılardan elde edilen sonuçlar belgelenip kurum adına yayınlanmıştır (Yüzer, 2006). Atatürk zamanında Türk bilim insanları tarafından gerçekleştirilmiş olan kazı çalışmalarının başında 1931 yılında yürütülen Çankırıkapı kazısı gelir. Sonrasında 1932'de Ankara Orman Fidanlığı kazısı, 1933 senesinde Ahlatlıbel, Karalar ve Ankara Kalesi kazıları gelir. Daha sonra 1934 yılında Göllüdağ ve Pazarlı, 1935 yılında Alacahöyük, 1937'de Etiyokuşu, İzmir Namazgah, İstanbul Sarayburnu, 1937-1941 yılları arasında Karaoğlan Kazısı, 1938'de Ankara Tayyare Meydanı, 1936-1939'da Trakya Tümülüsleri kazıları yürütülmüştür (Ünar, 2020).

Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk, tarihi eserlere ve Arkeoloji bilimine oldukça meraklıdır. Hayattayken müze ve ören yerlerini ziyarette bulunmuştur. Ankara Gavurkale kazısı, Ankara Ahlatlıbel kazısı, Diyarbakır Surları, İzmir Bergama Antik Kenti, Edirne Müzesi, Mersin Vi-ranşehir Harabeleri, İstanbul Arkeoloji Müzesi, Çorum Alacahöyük Kazısı, 1923-1938 yılları arasında ziyarette bulunduğu yerlerden bazılarıdır (Ünar, 2019).

Kendi ülkesini korumaya yönelik yürüttüğü birçok politikada başarı sağlayan Ulu Önder; Arkeoloji biliminin temelini oluşturup Avrupalı ülkelere köklerimiz kabul ettirmenin önünü açmıştır. Bu sayede büyük devletlerin bile hayal edemeyeceği noktalara ulaşmış, ulus bilincinin de temeli atılmış, Araplaşmaktan çok kendi kimliğimiz ile bu topraklarda var olacağımız Atatürk'ün öngörülü davranışları ile Arkeoloji bilimi sayesinde bir temele dayandırılmıştır (Polat & İpek 2019).

Arkeoloji ve Milliyetçilik Hareketleri:

Arkeoloji biliminin doğuşunu devletlerin, milliyetçilik faaliyetlerinden ve yurttaş oluşturma isteğinden etkilenerek geliştiğini söylemek doğru olacaktır. Ulu Önder Atatürk'ün ortak kültürel bir kimlik oluşturma arzusunda olduğu ve bu doğrultuda Tarih ve Arkeoloji kürsülerinin temelini atıp köklerimiz yapılıp yapılacak araştırmalara katkı sağladığı bilinmektedir (Altunkaya, 2018). Türkiye Cumhuriyeti topraklarında Türk Tarih Kurumu bünyesinde daha sistemli hale getirilen kazılar sayesinde Türk Tarih Tezinin ispatlanmasını sağlayacak kanıtlara da ulaşılabilecektir (Yüzer, 2006). Birçok devletin arkeolojik nesne üzerinden yararlanarak vatanlarına ait tapuya ulaşmayı amaçlar. Nazi Almanyası'nın Doğu Avrupa'yı işgalinden sonra orada başlatılan kazılar ile hem işgali meşrulaştırmak hem de kalıcılık oluşturulmak istenmiş halka ise köklerine sahip çıkılıyor izlenimi verilmiştir. Yapılan kazılar ile Alman Nasyonal Sosyalist Partisi, Gustav Kossina'nın ortaya atmış olduğu Alman Ari ırkının göç tezi üzerinden, işgal ettikleri bölgeleri meşrulaştırmak adına tarih öncesi dönemlerde atalarının Doğu Avrupa topraklarında yaşadıklarını öne sürüp kazılar yapılmıştır. Bu da Adolf Hitler'e Doğu Avrupa'nın tapusunu yasallaştırmıştır (Dikkaya, 2018). Ayrıca üstün ırk anlayışına hizmet etmek için Naziler bayraklarında Svastika formunu kullanmışlardır. Alman Arkeolog Heinrich Schliemann'ın Troya III'te bulduğu Svastika bezemeli buluntular Aryan ırkı ile ilişkilendirilmiş ve bayraklarında geçmiş topluluklara ait olan bir sembol kullanılarak bu üstün ırk anlayışı sağlam bir temele dayandırılmak istenmiştir (Duru & Koparal 2019). Bu bağlamda birçok devlet ülke sınırlarının içinde ve dışında kazılar yürütmüştür ve halen yürütmektedir. Arkeolojik kazılar ile etnik yapıyı birleştirmek ve toplumu bir arada tutup köklerine sahip çıkılmasını amaçlayarak geniş toplum yapılarının bütünleşmesinin temeli atılmak istenmiştir. Bununla birlikte devletlerin Arkeolojik kazılar ile meşrulaşmalarına örnek olarak İsrail'in Ortadoğu üzerinde yürüttüğü çalışmaları gösterebiliriz (Dikkaya, 2018).

Osmanlılar 20. Yüzyılın başlarına kadar Ulus düşüncesine sahip olmamalarının nedeni Ümmetçi bir anlayış içinde olmalarıdır. Bu anlayış içinde hareket eden Osmanlılar "Türk Kimliğini" de benimsememiş, hatta reddetmişlerdir (Özdoğan, 2006). Osmanlı Devletinin Arkeolojiye aniden ilgi duymasının nedeni ise Avrupa'da başlayan milliyetçi Arkeolojiye yönelik ilginin artmasından kaynaklanır. Bu ilgede Osmanlı'nın son dönemlerinde ortaya çıkar. Modern devletlerin, ulusal kimlik oluşturma çabaları ise tarihi bir onur sağlayacağından dolayı bu devletleri Arkeolojik kazılara ve araştırmalara yöneltti. Osmanlı topraklarında yapılan Arkeolojik çalışmalar, atalarının köklerini arayan Avrupalıları, Osmanlı Devleti sınırları içindeki topraklarda hak sahibi oldukları iddialarını da doğruluyordu. Bu düşünce doğrultusunda olan Avrupalılar, Kitap-ı Mukaddes'te geçen olayların gerçekliğini deliller ile göstermek sonrasında da bu topraklarda yönetim hakkına sahip olma düşüncesi içerisine girmişlerdir (Shaw, 2004).

SONUÇ

Arkeoloji olarak karşımıza çıkan ilk kazı çalışmaları geçmişi anlama, yorumlama arzusundan çok eski tarihi eserleri toprağın altından özensizce çıkartmak ve bu çıkan eserleri biriktirmek şeklinde gerçekleşmiştir. Dünyada Arkeolojinin doğuşu ve gelişmesinde yatan en önemli faktör eskiye duyulan merak duygusudur. İnsanoğlunda bulunan merak duygusu, kendinden önce yaşamış atalarının ve geçmişinde yer alan maddi kalıntılarının izlerini aramaya ve anlamaya yönelmiştir. Kutsal kitaplardan yola çıkarak adı geçen yerleşim yerlerini bulmaya yönelik olarak bir takım seyyahların gezileri ile başlayan bu bilim, sadece değerli eserleri bulma derdinde olmayan, maddi kaygıdan çok manevi değer bilinci taşıyan gezginler sayesinde temelleri atılmıştır. Bu temeller üzerinde araştırmalara başlanmış ve günümüz arkeoloji anlayışına ulaşılmıştır.

Arkeolojik değeri olan eserlere sahip olmanın bir statü ve saygınlık sayılması halen günümüz dünyasında bile devam eden bir anlayıştır. Bu anlayış ile eser kaçakçılığı artmış ve Arkeolojik alanların talanına sebep olmuştur. Büyük bir kitlenin uğraştığı eser kaçakçılığı dünya ülkelerinin çoğunda yasal değildir ve yaptırımı ağırdır. Türkiye’de ise eser kaçakçılığında alınan önlemler yeterli düzeyde değildir.

Türkiye toprakları, insanlığın varoluş sürecinden itibaren yerleşim görmüş eşsiz bir açık hava müzesi konumundadır. Bu durumdan dolayı birçok araştırmacı bu topraklara yönelmiş ve Anadolu en erken kazılara da ev sahipliği yapmıştır. Günümüz Türkiye’inde arkeolojinin ilerlemesinde ki en önemli faktör üzerinde bulunduğu tarihin çok eski dönemlere kadar gitmesidir. Osmanlı'nın son dönemlerinde giderek bilinçli hale gelen bu topraklar üzerindeki tarihi değerlerin anlaşılması Osman Hamdi Bey ile yükselmiş devamı niteliğinde ele aldığımız Atatürk döneminde ivme kazanarak günümüzde ki arkeoloji anlayışına ulaşmıştır.

KAYNAKÇA

- Altunkayalier, B. H., (2018). *Ulus-Devlet Kavramının Ortaya Çıkış Sürecinde Arkeoloji*. Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E – Dergisi. Cilt:5, Sayı:2, S. 2-11.
- Çınaroğlu, A. (2010). *Atatürk ve Alacahöyük*, Ankara. Yüksel İnşaat.
- Dikkaya, F., (2018). *Arkeoloji: Toprağın Altındaki İktidarı Bulmak*. Ahmet Haşim Köse (Ed.), In Social Sciences and the Power, S.76-84. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Duru, G., Koparal, E., (2019). *Türkiye Arkeolojisi'nin Göstergibilimsel Bir Çözümlemesi*. Yaşar Ersoy - Elif Koparal - Güneş Duru - Zeynep Aktüre (Ed.). Arkeoloji ve Göstergibilim. S.189-205. İstanbul. Ege Yayınları.
- Erdem, T, Y., (2005). *Atatürk Dönemi Arkeoloji Çalışmalarından Biri: Sultanahmet Kazısı*. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 21 (62) , S. 747-774.
- Gölbaş, A., (2016). *Türk Arkeolojisinin Kuramı*. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. Cilt: 9 Sayı: 46. S. 302-316.

- Keş, Y., Akyürek, B. A. (2018). *Teknoloji İle Büyüyen Yeni Nesil İçin İnteraktif Müzeler*. Medeniyet Sanat - İMÜ Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 2, S. 95-110.
- Koca, O. Z., (2012). *Cumhuriyet Döneminde Arkeolojiye Bakış*. T.C. İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı. İstanbul.
- Meydan, S. (2007). *Atatürk ve Türklerin Saklı Tarihi*. Truva Yayınları. İstanbul.
- Mumcu., A. (1963). *Eski Eserler Hukuku ve Türkiye*. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S. 67, Ankara, S. 45-76.
- Mutlu., M. Başaran Mutlu (2018). *Anadolu 'da Arkeolojinin Kurumsallaşma Süreci ve Gelişimi*. Academic Knowledge, 1. (1), S. 64-76.
- ÖKSE, A. T., (2007). *Atatürk ve Türkiye'de Arkeolojinin Gelişmesi*, Atatürk'ün Doğumunun 125. Yılına Armağan Kitabı. Kocaeli Üniversitesi Yayınları. S. 181-192.
- Özbilen, S., (2020). *Arkeoloji; Geçmiş, Zaman ve Kuram*. "OANNES" Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi. Cilt / 2. Sayı / 1. S. 41-65. Samsun.
- Özdoğan, M., (2006). *Türkiye Arkeolojisine Tarihsel Süreç İçinde Bir Bakış*. Ü. Yalçın, C. Pulak ve R. Slotta (Ed.) Uluburun Gemisi. 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti. S. 29-46. Deutsches Bergbau-Museum Bochum, Bochum.
- Özdoğan, M., (2007). *Çağdaş Düşünme Aracı Olarak Arkeoloji*. Belkıs Dinçol ve Ali Dinçol'a Armağan. İstanbul. Ege Yayınları. S. 569-575.
- Özdoğan, M., (2011). *Arkeolojik Kazılar: Bilimsel Çalışma mı? Toprak Hafriyatı mı?* Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Özkan, S. (1999). *Osmanlı Devleti 'nde Arkeolojik Kazı Ve Müzecilik Faaliyetleri*. 75. Doğum Yılında Prof. Dr. İsmail Aka'ya Armağan-Timurlu Tarihine Adanmış Bir Ömür, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, İzmir.
- Polat, F., İpek, M., (2019). *Atatürk ve Arkeoloji*. İstanbul. Çanakkale Kitaplığı Yayınları.
- Renfrew, C., (1980). *The Great Tradition versus the Great Divide: Archaeology as Anthropology?*, American Journal of Archaeology, 84: S. 287-29.
- Shaw, Wendy M. K. (2004), *Osmanlı Müzeciliği: Müzeler, Arkeoloji ve Tarihin görselleştirilmesi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ünar, Ş. (2013). *Atatürk Döneminde (1923-1938) Eski Eser Politikaları Ve Türkiye 'de Yapılan Kazı Çalışmaları*. TC. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Konya.
- Ünar, Ş. (2019). *Atatürk Dönemi 'nde Eski Eserlerin Korunmasına Yönelik Yapılan Hukuki Düzenlemeler*. Anasay. Yıl.3. Sayı 8. S. 147 – 161.
- Ünar, Ş. (2020). *Atatürk Dönemi 'nde Türk Arkeolojisi*. Anasay. Yıl.4. Sayı 11. S. 129 –148.
- Zoroğlu, L. K., (2013). *Arkeolojinin Doğuşu ve Kuramsal Gelişimi Konusunda Bir Deneme*. Jeofizik Bülteni Arkeoloji Jeofiziği Sayı: 72. S. 66-69.
- Yüzer, A., (2006). *Atatürk Döneminde Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Çalışmalar (1931-1938)*. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı. İstanbul.

POP ART SANAT AKIMI VE CLAES OLDENBURG

Seçil GÜLTEKİN, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Resim Anasanat Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Kütahya
secilgultekin@hotmail.com

ÖZET

Amerika ve İngiltere’de ortaya çıkan Pop art akımı, ilham kaynağını popüler kültürün getirdiği imgelerden alır. Sıradan olan, sanat içerisinde gösterilemeyecek kadar basit sayılan konular ve objeler bu akımda birer sanat eseri haline gelir. Akım, popüler kültürü övme ve sorgulamanın yanı sıra entelektüel sanat eleştirmenlerine karşı yapılan bir tepkidir. Pop Sanat’a herkesin ulaşabileceği ve görebileceği konuları içermesi özelliği sebebiyle halk sanatı da denilmektedir. Birçok sanatçı, baş döndüren hızlı yaşa ve tüket mantığına hizmet eden resimli dergileri, medya starlarını ve reklamlardaki sunulan imgeleri incelemiş ve halka neden çekici geldiği konusunda yeni sorgulamalar getirmiştir. Hem eleştiren aynı zamanda da onaylanan bir tepki olarak Pop Art sanatı doğmuştur. Pop Art, popüler kültüre göndermedir. Anlatım biçimi çok çeşitlidir ve geniş alanlara yayılabilir. Geniş kitlelere hitap edebilir. Richard Hamilton, David Honkey, Eduardo Paolozzi, Jasper Johns, Robert Rauschenberg, Andy Warhol, Roy Linchtenstein, Claes Oldenburg gibi sanatçılar Pop Art sanatının bazı önde gelen isimleridir. Bu sanatçılar arasında Claes Oldenburg ticari malzeme ve ürünleri kullanarak sanat yapan Amerikan Pop Art sanatçısıdır. Çevresel sanat türünde örnekler vermiştir. New York sokakları onun yaptığı eserlere ilham kaynağı olmuştur. Claes Oldenburg kendisini, basit ve sıradan objelerin devleştirilmiş heykelleriyle tanıtır. Sıradan nesnelere ilahlaştıran boyutlara getirmiş “önemli” kavramının boyutla olan ilişkisini bozmaya çalışmıştır. Oldenburg yaptığı eserlerle heykelciliğe yeni bir boyut kazandırmış yumuşak heykelciliğin temellerini atmıştır. Yumuşak heykel tarzının öncüsü olarak da bilinmektedir. Araştırmanın amacı, Pop Art sanatında ürünler vermiş sanatçıları ve eserlerini araştırmak, bunların arasında dev heykelleriyle sokakları dolduran sanatçı Claes Oldenburg’un sanat anlayışını ve eserlerini incelemektir. Çalışma, Pop Art sanatını, sanatçıların yaptığı eserlerle birlikte inceleyip tanımlamak ve Oldenburg’ın sanat anlayışını ele almak açısından önemlidir. Araştırma, tarama modelinde desenlemiştir.

Anahtar Kelimeler: Pop Art, Claes Oldenburg, yumuşak heykel, mimari heykel

GİRİŞ

İkinci Dünya savaşı sonrasında gelişen ekonomi ve buna bağlı üretim yeni bir kültürün oluşmasına sebep olmuştur. Bu yeni kültürün adı tüketim kültürüdür. 20 yy'ın ortalarında etkisini güçlü bir şekilde hissettiren tüketim kültürünün deviniminin sağlanabilmesi için gerekli ticaret anlayışında da birtakım yenilenmelere gidilmiştir. Üretilen metayı beğendirme, gerekliliğine inandırma ve sonunda tüketiciye ulaştırma. Bu endüstri çağının kendi yarattığı yapay ekosistemidir. Bu sistem çarkının düzgün işleyebilmesi için reklamcılık sektörü önemli bir yere gelmiştir. Reklamcılık artık, oluşan yeni kültürün olmazsa olmazlarından.

O dönemde birçok sanatçı baş döndüren hızlı yaşa ve tüket mantığına hizmet eden resimli dergileri, medya starlarını ve reklamlardaki sunulan imgeleri incelemeye ve halka neden çekici geldiği konusunda yeni sorgulamalar getirmiştir. Bu, eleştiren aynı zamanda da onaylayan bir tepki olarak Pop Art sanatını doğurmuştur. Reklamcılık öğelerini Pop Art'ın ilk tanımını yapan Hamilton, Pop Art akımının kalabalık bir izleyiciye, özellikle gençlere hitap etmesi gerektiğini belirtmiş ve onun geçicilik, aldatıcılık çekicilik özelliklerini vurgulamıştır (Hollingsworth, 2009, 473). Pop Art, popüler kültüre göndermedir. Anlatım biçimi çok çeşitlidir ve geniş alanlara yayılabilir, geniş kitlelere hitap edebilir.

Pop Art

Pop Art ilk kez 1956'da popüler kültürü tanıtan reklam malzemelerin sergilendiği "İşte Yarın" sergisiyle seyirci karşısına çıkmıştır. Bu yıllarda Pop Art tam olarak adı yerleşmemiş ve henüz zamana gelmemiş bir eğilimdir (Farthing, 2012: 485). 1960 sonrası itibarıyla Amerika ve İngiltere olmak üzere Atlantik'in iki yakasında kendini kabul ettirmeye başlamıştır. İlk defa 1958'de kullanılan "Pop Art" terimi popüler sanat yaratmayı hedeflese de daha sonraları farklı boyutlarda kendini göstermiştir.

Pop Art, kent kültürünün odağını teşkil ettiği ana anlatım öğelerini: Fotoğraflar, çizimler ve reklamlardan alınma, sıradan insanın belleğine yer etmiş imgelem biçimlerini kullanır. Çarpıcılığın önem taşıması sebebiyle, parlak renkler ön plana çıkmıştır (Beksaç, 2000: 138). Daha önceleri değersiz, adi (bayağı), sanat alanına kesinlikle almamaz sayılan konu ve objeleri sanat konusu sayarak değerlendirmektedir (Kımay, 1998: 323). Kola şişeleri, posterler, konserve kutuları, hatta yediğimiz hamburger artık bir sanat objesidir. Herkesin bildiği gördüğü bu nesnelere, bir yüzyıldır üretilen soyut eserlerin yanında oldukça kolay anlaşılır bir sanat yapıtı haline gelmiştir. Bu sebeple Pop Sanatı'na Halk Sanatı da denir.

Alışılabilmiş estetik sanat kurallarını dikkate almayan akım, entelektüellere karşıdır. Herkes sanatı eleştirebilir, değerlendirebilir, beğenip beğenmediğini korkmadan söyleme lüksüne sahiptir. Pop Art bu yönüyle popüler kültürü eleştirmek ya da övmekten ziyade eleştirmenlerin tepeden bakan tavrına da karşıdır. Pop Art yüksek kültür ile kitle kültürü arasındaki sınırları eritmiş olması, yaşam ile sanat arasında köprüler kurması, resim sanatının Greenberg Modernizm'ine dayanan kurallarını alt üst etmiş olması açısından, biçimci modernizmin sonunu hazırlayan başlıca akımlar arasındadır (Antmen, 2014: 163).

Pop Art sanatçılarına cesaret veren Marcel Duchamp olmuştur denilebilir. Gremaner'e göre, (1997) Marcel Duchamp'ın yapıtları ve düşünceleri genç pop sanatçıları derinden etkile-

miştir. Onun sanata hazır yapım eşyayı, “Ready Made”i sokması ve bu eşyaya basit bir anlam değişmesiyle sanatsal bir anlam yüklemesi, geleceğin Pop Art sanatçılarının, resim dilinde iletişim araçlarının kullandığı imgelerden yararlanma ve tablotu dış gerçekten ayıran sınırı ortadan kaldırma isteklerine uygun düşmüştür. Hazır nesnelere sergilemesi sanatta yeni bir gerçekçilik ortaya çıkarmış, sanatsal algı şemasını daha da genişletmiştir. Dada akımının bu hazır nesnelere sergileyip sanata farklı bir bakış sunmasının etkisi o kadar bellidir ki birçok eleştirmen tarafından Pop Art’a Neo-Dada ismi önerilmiştir.

İngiliz Pop Art sanatçısı Hamilton’ın “İşte Yarın” sergisi için dergi fotoğraflarından yararlanarak yaptığı “Günümüz Evlerini Bu Denli Farklı, Çekici Yapan Nedir?” kolaj afiş çalışması Pop Art’ın ilk örneklerinden biridir (Resim 1.1). Çalışma, dönemin popüler olan birçok öğesini bir çerçevede göstermesiyle, popüler kültürün özetidir.

Resim 1.1: Richard Hamilton, Günümüz Evlerini Bu Denli Farklı, Çekici Yapan Nedir? 1956

Kaynak: https://miamirail.org/wp-content/uploads/2014/06/rh_todayshome.jpg, 2017

Resmin sol kısmında Atletik vücutlu kişinin tuttuğu büyük bir kırmızı lolipopun üzerinde “POP” yazan bu imge, o zamanın toplumu ve kültürü hakkında yaptığı isabetli gözlemlerle neredeyse kült statüsüne ulaşmıştır (Hodge, 2013: 189). (Resim 1.1).

Belli bir tarzın karşılığı olmayan “Pop Sanatı”, sanatsal akımdan çok döneminde kendi ifadesini bulmuş bir söylem olarak görülmüştür (Gayret, 2016: 66-67). Soyut Ekspresyonist anlatımdan, kavramsal sanata geçişte kendine yer bulmuş Pop Sanat İngiltere’de büyük heyecanla karşılanmıştır, fakat günümüzde Amerikan kültürünü temsil ettiği, Amerikan sanatının daha çok sahiplendiği bir akım olarak algılanmaktadır.

İngiltere’deki önemli Pop Art sanatçıları: Richard Hamilton, David Honkey, Eduardo Paolozzi’dir. Jasper Johns, Robert Rauschenberg, Andy Warhol, Roy Lichtenstein, Claes Oldenburg Amerika’daki önemli Pop Art sanatçılarından bazılarıdır.

Kendi içeriği gibi bir anda parlayan ve şöhretini hızlıca kaybeden Pop Art, sanatçıları tarafından akıma yakışan ürünler vermeye devam etmesi sayesinde varlığını 1970’lere kadar sürdürmüştür.

Pop Art Sanatçıları ve Eserleri

Richard Hamilton

1922 Londra doğumlu İngiliz ressamdır. 1938'de 16 yaşında kraliyet akademisine girmeyi başarmış fakat İkinci Dünya savaşının patlak vermesiyle okul kapatıldığından eğitim hayatına ara vermiştir. 1946 yılında okul tekrardan açılmış ve 1948-1951 yılında akademiye geri dönerek sanat eğitimine devam etmiştir. 1950'de ilk sergisini açan sanatçı” Eduardo Paolozzi ile birlikte 1952 de “Bağımsız” grubunu kurmuşlardır (Walther, 2000:733).

Pop Art'ın ilk tanımını yapan Hamilton'ın bildirisi, aynı zamanda yapmaya çalıştığının da bir özetidir: “Popüler (bir izleyici için tasarlanmış); Geçici (kısa vadeli çözüm); Gözden çıkarılabilir (kolaylıkla unutulmuş); Düşük maliyetli seri üretim ürünü, Genç (gençliği hedefleyen); Esprili, Seksi, Reklam hileli; cazibeli ve büyük işletmelerdir (Phillips, 2016: 90). Yalnız burada önemli bir noktaya değinilirse Hamilton'un ve ondan sonraki pop art sanatçılarının popüler kültüre olan yaklaşımı tamamen onu yermek ya da karşı çıkmak amacı taşıymıyordu. Basit anlatımıyla yaşadıkları ve deneyimledikleri dünyadaki yoğun ve sıklıkla kaşımıza çıkan, içimize nüfus eden etrafımızı sarmalamış nesnelere, imajlara ilgi duyuyorlardı (Arnason, 2004: 479).

Popüler kültürün ikonlarına duyulan bu ilgi entelektüel birikimi olan sanatçıyı sadece seyirci ve aktarımcı olarak ele almak yanlış olur. Çalışmalarında ironi ve mizah barındıran sanatçı etrafındaki olan bitenden habersiz değil aksine bilincinde bir sanatçıdır. Hamilton, yaptığı işin bilinçli bir iş olduğunu anlatmak için sürekli kamuoyuna açıklama yapma gereği duymuştur. Bu yönüyle diğer pop sanatçılarından ayrılır.

Resim 1.2: Richard Hamilton, Fun House, 1956

Kaynak: https://www.contemporary-art-auction.com/wp-content/uploads/2016/11/X_FUN-HOUSE.jpg, 2017

Resim 1.3: Richard Hamilton, Hommage à Chrysler Corp.1957

Kaynak: https://static.artuk.org/w944h944/TATE/TATE_TATE_T06950_10.jpg, 2017

Resim 1.4: Richard Hamilton, I' m Dreaming of a White Christmas, 1967

Kaynak : <https://www.moma.org/collection/works/76483>, 2017

(Resim.1.4) Sanatçının Bing Crosby in filminden bir sahnenin görüntüsüne efektler kullanarak renkleri negatifleriyle ters çevirmiş bununla birlikte görüntüdeki kahraman da siyah adama dönüşmüştür.

David Honkey

1937'de Bradford (İngiltere) doğumlu sanatçı kraliyet sanat akademisinden mezun olmadan ulusal üne kavuşacak kadar yetenekli ve üretken bir sanatçıdır. Peroksitle açılmış saçları, büyükanınların kullanabileceği gözlükleri ve altın payetli ceketleriyle altmışların hazcı, hareketli sitilini yansıtır (Resim 1.5). Kendi imajı popüler kültürü yansıtsa da çalışmalarını daha çok kendi ve arkadaşlarının yaşamından, aşklarından ilham alır (Arnson, 2004: 481).

Resim 1.5: David Hockney 'in 1960 stilini yansıtan imajı.

Kaynak: www.googlecom.tr, 2017.

Resim 1.6: David Hockney, Bigger Splash, 1962

Kaynak: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/en/5/53/Hockney%2C_A_Bigger_Splash.jpg, 2017.

Tuvalin genellikle geometrik olarak bölünmüş, ortada havuzun olduğu, su sıçramasının görüldüğü yazı hatırlatan bu düz renkli sade resim, modern dünyanın yaşam stilini yansıtmaktadır.

Fotoğrafları kullanarak yaptığı kübist etkiler taşıyan resimlerde parçalanmalar değişik optik görüntüler elde etmesini sağlamıştır. Kübist özellikler taşıyan “Brooklyn Köprüsü” bu tür çalışmalarına bir örnektir (Resim 1.7).

Resim 1.7: David Hockney, The Brooklyn Bridge, 1982

Kaynak: <https://woolanayu.files.wordpress.com/2014/04/brooklynbridge.jpg>, 2017

Hockney'in ilerleyen zaman içerisindeki resimleri incelendiğinde popüler kültür simgelerinden sıkılıp klasik, gerçekçi resimlere dönüş yaptığı görülmektedir.

Son dönem çalışmalarında Matisse'e özgü renk kullanımı görülen renkli çalışmaları dikkat çeker (Resim,1.8). Tuval üzerine yağlı boya ile yaptığı peyzaj çalışması sanatında ki geri dönüşleri gösterir.

Resim 1.8: David Hockney, Garden, 2015

Kaynak: <https://hyperallergic.com/369975/the-digital-decline-of-david-hockney/> 2017

Eduardo Paolozzi

1924 doğumlu İtalyan asıllı İskoç olan sanatçı İngiltere'deki Pop Art akımının önemli temsilcilerindendir. Kolaj ağırlıklı çalışan ressam "It's a Psychological Fact Pleasure Helps Your Disposition" adlı çalışmasını (Resim,1.9) 1940'larda yani Hamilton'un magazin fotoğraflarından yararlanarak yarattığı posterden çok daha önce yapmıştır. (Cartay, 2006: 10).

Resim 1.9: Eduardo Paolozzi, It's a Psychological Fact Pleasure Helps Your Disposition, 1948

Kaynak: http://www.tate.org.uk/art/images/work/P/P02/P02053_10.jpg, 2017.

Hedonizmi (zevkçilik) açıkça belli eden ilk kolaj çalışmaları arasında “I was a Rich Man’s Playing ” gösterilen resim (Resim 1.10) sanatçının tarzını da yansıtır.

Resim 1.10: Eduardo Paolozzi, I Was A Rich Man Playing Eduardo Plaything, 1942

Kaynak: http://www.tate.org.uk/art/images/work/T/T01/T01462_10.jpg, 2017

Paolozzi pop kültürünün hedonist kısmına vurgu yapan bir ressamdır. Resim bolca cinsel ima içerir. Erkek cinsel organını temsil eden silahın kadın vulvasına doğru ateş alması, kadının cinsel çekiciliğini ortaya çıkaran Pin-up tarzı kadın figürü erkek dünyasının hedonizmine göndermedir.

Kolaj çalışmalarının yanında heykel sanatıyla da ilgilenen sanatçı. Burada konu olarak makineleri ele alır. Heykeller bazen makine parçaları görüntülerinden oluşur ya da makinayı andıran, makineleşmiş insanı yapıdadır.

Resim1.11: Eduardo Paolozzi,head,1989

Kaynak: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/a7/Head_of_Invention_2007.jpg, 2017

Jasper Johns

1930 yılında Augusta, Georgia’da doğan Jasper Johns, anne ve babası ayrıldıktan sonra çocukluğunu Güney Carolina ‘da dedesi amcası ve halasıyla geçirmiştir (Hustvedt, 1989: 27). New York’ta sanat eğitimi alan Johns, Robert Rauschenberg ile tanışır. Beraber yaşamaya başlayan ikili bu sebeple yaptıkları işlerde de birbirlerini etkiledikleri görülür.

Resim 1.12: Jasper Johns, Flag, 1955

Kaynak : <http://www.phaidon.com/resource/johnsflaglead.jpg>, 2017.

1955 yılında kendisiyle hep anımsanacak olan ilk bayrak çalışmasını yapar (Resim 1.12). Bu çalışmayla Eski malzemelerinden olan mumlu boya kullanarak Soyut Expresyonist ve onları izleyenlerin boyayı akıtarak ve damlatarak yaptıkları eserleri unutturan, eski ustalara yakışacak zenginlikte bir sonuç elde eden sanatçı Ocak 1958’de New York’ta ilk kez sergilendiğinde pek taktir görmediği gibi, kamu oyununda kızgınlık yaratmıştır (Lynton ,2015:283). Amerikan bayrağı üzerine yaptığı çok fazla çalışması olan John bayrakları üç boyutlu hale getirip üst üste koyarak sergilemiş, bazen bavul biçimine, bazen haritaya bazen de hedef tahtasına benzeterek acaba ne yapmak istemiştir anlayamamıştır. Şahiner’e göre (2008) Johns, aslında alttan alta kapitalizmle ve dolayısıyla Amerika’nın sanat pazarıyla dalga geçmektedir. O güne değin kutsal sayılan kimi göstergeler aracılığıyla, bunların altındaki sıradanlığı sorgulayarak, devam etmekte olan bu kültürel balayını sona erdirmek istemektedir.

Resim 1.13: Jasper Johns, Three Flag, 1958

Kaynak: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/en/d/d7/Three_Flags.jpg, 2017

Johns’un işlerinin çoğu bira şişesi, bayrak, hedef tahtası, rakam ya da harf gibi kendinden önce başkaları tarafından yapılmış şeylerin yeniden üretimidir. Johns, bu sanat dışı hazır biçimleri almış onları sanat dünyasına sokmuştur (Yılmaz, 2013: 254).

Robert Rauschenberg

Resim 1.14: Robert Rauschenberg, Bed, 1955

Kaynak: <https://i.pinimg.com/originals/81/6c/9c/816c9c7341de71dfe57cf4c719367009.jpg>, 2017
1925'te Port Arthur Teksas doğumlu Rauschenberg ressam, heykeltıraş ve performans sanatçısıdır. Paris ve New York'da sanat eğitimi almıştır. Amerikan Pop'una kattığı en bilindik eseri "Bed" (yatak) (Resim 1.14) alışıla gelmiş tuval üzerine rasgele boya sürme eyleminin kendi anlatım dağarcığını kısıtladığını fark etmesiyle kendince sıradanlaşan bu eyleme karşı yarattığı yeni fikirlerin sanatına yansımastır. Sanatçı sağdan soldan bulduğu her tür nesneyi bir araya getirip bazen boyayarak bezende olduğu gibi bırakarak yeni bir anlatım biçimi elde etmiştir. Sanat anlayışını yansıtan "Monogram" adlı eseri buna en güzel örnektir (Resim 1.15).

Resim 1.15: Robert Rauschenberg, Monogram, 1959

Kaynak: http://www.artnet.com/magazineus/features/saltz/saltz1-11-06_detail.asp?Picnum=4, 2017
Otomobil tekerleği ile kuşatılmış dondurulmuş Angora keçisi, kolaj ve serbest fırça boyamalarıyla yapılmış resmin üzerindedir. Eser zemin üzerine konularak sergilenmektedir. (Resim 1.15). Rauschenberg resimlerinde genellikle hazır nesnelere yanında kendine ait fırça izlerini de katar. Bunun sebebi hala sanatçının orda olduğunu vurgulamaktır. Sanatçının sanat yaşamı boyunca soyut anlatım tarzını terk etmediği görülür.

Resim 1.16: Robert Rauschenberg: Persimmon, 1964

Kaynak:<http://www.nybooks.com/articles/2017/05/11/robert-rauschenberg-confidence-man-american-art/> 2017

Rauschenberg, 1960'lerde Velasquez'in Rokeby Venüsü'yle Rubens'in 'Süslenen Venüsü'nden bazı figür örnekleri alarak (1964) çağdaş öğeler arasına yerleştirir (Turani, 2015: 189). Turani'nin postmodern resmi tanımlarken verdiği bu örnek Rauschenberg'in eski ve yeninin çatışmasından sağlanan uyumu da gösterir (Resim 1.16).

Andy Warhol

1928'de Pennsylvania'da doğmuştur. Polonya Göçmeni olan sanatçının asıl adı Andrew Warhola'dır. 1940 yılların başında çevresindeki nesnelerin ve arkadaşlarının resimlerini yaparak amatör olarak resme başlamıştır (Yılmaz, 2009: 383). 1945 yılında ana dersi resim ağırlıklı olan Carnegie Teknoloji Enstitüsü'nde reklam tasarımcılığı okuyan sanatçı New York'a giderek reklam grafikerliğiyle uğraşmıştır. Fakat Warhol'un asıl istediği başarılı bir sanatçı olmaktır.

Resim 1.17: Andy Warhol, serisi, 1967

Kaynak: <https://static1.squarespace.com>.2017

Resimlerinde ünlü sarkıcıları, film yıldızlarını konu alan Warhol genellikle görüntüleri tekrarlar. Kendisi bu özellikle (tekrarlama) anlatmak istediklerinin altını çizmek istemiştir. Aynı zamanda kendini zaten makinaya benzettiğini ifade eden warhol'un kişiliğini sanatına aktarması söz konusudur.

Warhol kapitalizmin yarattığı popüler kültürün benzeşim kalıplarını ve seri üretim mantığını yansıtırken, yaşanan kültüre mal olmuş imajları buldukları alandan koparıp, bambaşka bir alana taşımıştır (Şahiner, 2008: 141). Buna en güzel örnek çorba konserveleridir (Resim 1.18).

Resim 1.18: Andy Warhol,,Campbell's Soup, 1962

Kaynak:https://www.moma.org/wp/moma_learning/wp-content/uploads/2012/06/Warhol.-Soup-Cans-469x292.jpg 6.11.2017

Campbell çorba konservesi adlı yapıtın otuz iki farklı çeşitlemesinin yer aldığı bir serigrafi baskı sergisinde tuvaler rafa dayanmış, böylece bir süper market görüntüsü elde edilmiştir (Hodge, 2013: 31). Konserveler artık bir sanat yapıtına dönüşmüştür ve market yerine bir sanat galerisinde başka amaçlı müşterisini beklemektedir.

Roy Linchtenstein,

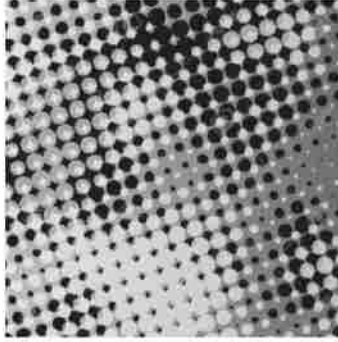
Resim 1.19: Roy Linchtenstein, Ten Dolar Bill, 1956

Kaynak:https://upload.wikimedia.org/wikipedia/en/thumb/a/a3/Ten_Dollar_Bill_Lichtenstein.jpg/250px-Ten_Dollar_Bill_Lichtenstein.jpg, 2017.

1923 New York doğumlu ressam Columbia'da Ohio devlet üniversitesinde sanat eğitimi almıştır. Linchtenstein, 1956 da yabancılaştırdığı on dolarlık bir kağıt paranın litografisiyle Pop Art sanatının kökeni sayılacak bir yapıtı imza atmıştır (Resim 1.19).

Sanatçı New Jersey'deki Rutgers Üniversitesinde hocalık yaptığı sıralarda Jim Dine, Claes Oldenburg ve George Segal ile tanışır. 1950'lerin sonunda yaptığı Soyut Expresyonist tarzını bırakarak, tüketici toplumunun ve reklam dünyasının karakteristik elemanlarını resim ve tablolarına uyarlamıştır.

Linchtenstein, karakteristiği ve stili reklam ve çizgi filmlerden alınan resimler yapar. Bu resimlerin ana özellikleri kalın siyah kontur çizgiler, düz temel renkler ve baskıda ton eklemek için kullanılan " benday" noktalarıdır (Resim 1.20). Benday noktalama tekniği denilen bu doku Amerikan illüstratör ve baskıcı Benjamin Day tarafından ilk defa kullanılmıştır ve 60'lı yılların çizgi romanlarında sıklıkla görülür.

Resim 1.20: Benday noktaları
Kaynak: www.google.picture, 2017.

Savaş ve romantik komik kitaplara dayanan panellerden yaptığı çalışmalar erken döneminde yaptı en önemli çalışmalarıdır (Stokstat, 2005: 1103)

Sanatçı ucuz aşk ifadeleri ve savaş çizgi romanlarından esinlenmesini şöyle açıklar: İnsanların hiçbir yere asamayacağı kadar kötü bir resim yapmak çok zor. Herkes her şeyi alıp duvarına asabiliyor. Damlatma resim denilen paçavraları duvarlarına asıyor ancak ticari sanata karşı herkes nefret dolu. Görünen o ki yeteri kadar nefret edememişler (Farthing, 2014: 490). Böyle bir açıklama ile toplumun sanat algısına gönderme yapmıştır.

Resim 1.21: Roy Lichtenstein, In the Car, 1963.

Kaynak: <https://www.nationalgalleries.org/sites/default/files/styles/thumbnail/public/externals/6376.jpg?itok=3nUxIXUG>, 2017.

Roy Lichtenstein'ı asıl üne kavuşturan çizgi roman kitaplarından fırlama kareleri andıran yağlıboya tablosu “Arabada” dönemin modasını bizlere gösterir (Resim 1.21). Marilyn Monroe’u andıran sarı saçlı kadın dönemim kadın stilini yansıtır. Bu tarz resimlerini çizgi roman karelerini slaytla büyüterek tuvale yansıtmış ve çizmiştir. Çizimlerini bazen kalıplar kullanarak yağlı boya ile dikkatli şekilde boyayarak gerçekleştirmiştir.

1962’den çizgi roman tarzında resimlerden oluşan sergisiyle üne kavuşan ressam 1970 den itibaren sanat tarihindeki birçok ünlü ressamın resimlerini kendi tarzıyla yorumlayarak, sanatın ikonlarını canlı tutmayı amaçlamıştır (Resim 1.22).

Resim 1.22: Lichtenstein' Bedroom at Arles, 1992

Kaynak: <http://dmstigersart.weebly.com/unit-3-still-life-collage.html>, 2017.

1888 tarihli Vincent Van Gogh’un Arles’deki odasını yaptığı resmin uyarlaması olan bu eser geçmiş sanat yapıtlarına olan bir övgü niteliğindedir. Adeta sanatçının imzası haline gelen raster dokusu duvarlarda görülür. Masa ve sandalye dönemin modasına uyugun olarak resmedilmiştir.

Claes Oldenburg’un Yaşamı ve Sanatı

1929 yılında Stockholm doğumlu İsveç kökenli ABD’li heykeltir. Babasının diplomat olması sebebiyle çocukluğu İsveç, Norveç ve ABD’de geçmiştir. Yale Üniversitesinde İngiliz Edebiyatı Bölümünden mezun olduktan sonra gazetede muhabir yardımcılığı yapmış, 1952 de sanatçı olmaya kara vererek aynı yıl Chicago Sanat Enstitüsü’nde Paul Wiegardt’la çalışmaya başlamıştır (Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, 1997: 1365).

Claes Oldenburg ticari malzeme ve ürünlerini kullanarak sanat yapan Amerikan Pop Art sanatçıları arasında yer alır. Çevresel sanat türünde örnekler vermiştir. New York’ta yaşamaya başlayan sanatçı New York sokakları onun yaptığı eserlerde ilham kaynağıdır. Sokaktaki nesnelere ilginç bulan sanatçı, sokakta ıvır zıvır denilecek ; teneke kutuları, tahtalar, ambalaj kutuları, poşetler, çöpe atılmış kokuşmuş ne varsa toplamış Raushenberg’in yaptığı gibi bir nesnenin kendi kimliğini ortaya koymasına izin vermek yerine, Oldenburg buluntu objeyi kendi görüntüsünde yeniden tanımlamıştır: Gördüğüm şeyin kendisi değil ama onun formundaki kendimdir (Fineberg, 2014:187) diyerek sanatçı kişiliğinin bir parçası olarak gördüğü bu nesnelere sergilemekle kendini sergilemenin aynı şey olduğunu belirtmiştir. Topladığı bu objeleri New York kentini simgeleyen heykellere dönüştürmüş Judson galerisinde açtığı sokak isimli ilk sergisinde sunmuştur.

Sanatçının ilham kaynakları sokaklardan bulduğu atıklardan sonra daha sevecen yönde değişime uğramıştır. Dükkân adı verdiği atölyesinde artık sokak atıklarından uzaklaşmış vitrinde

sunulacak objelere yönelmiştir. Claes Oldenburg kendisini, basit ve sıradan objelerin devleştirilmiş heykelleriyle tanıtır. Atölyesinde sergilediği Sanatçının dev “Hamburger” çalışması daha sonra yumuşak heykel tarzının öncüsü olarak yer almasına sebep olacak en bilindik heykeldir. Oldenburg’un ünlü sözleri “ Kendini gündelik zırvalarla meşgul eden ama yine de zirveye çıkan bir sanattan yanayım” diyerek Pop Art’ı bütünüyle tanımlamıştır (Fortenberry,2015:76).

Resim 2.1: Claes Oldenburg,Hamburger,1962

Kaynak: http://foodoncanvas.eu/wp-content/uploads/2015/11/slide_289535_2288765_free.jpg, 2017.

Resim2.2: Claes Oldenburg, Floor Cake, 1962

Kaynak: <http://sanatkaravani.com/wp-content/uploads/2017/04/bir-dilim-kek-620x400.jpg>, 2017

İlk bakışta iştah kabartan kek dilimi ve hamburger heykeli yaklaşık alçıyla sertleştirilmiş kumaş ve sentetik boyaların görülmesiyle bu düşünceden uzaklaşmaya sebep olur. Görünüşte kek ve hamburger benzeyen heykel kendi özülü çelişkisi aslında kendinin bir hamburger ya da kek olmadığını bize söyleyerek temsil ve simgeleme sanatı nedir sorularını seyirciye düşündürür. Kumaşlardan oluşan bu heykellerin içi karton kutu, sünger plastik ile doldurularak hacim kazandırılmıştır. Dev hamburgerin boyutları:132 cm yükseklik, 224 cm çapındadır (Resim.2.1).

Resim 2.3: Claes Oldenburg, Soft Bath tub,1966

Kaynak: <https://image.slidesharecdn.com/claesoldenburg-090829194524-phpapp01/95/claes-oldenburg-7-728.jpg?cb=1251575145>, 2017.

Sanatçı heykellerini yansıttığı objeyle tezatlık oluşturacak malzemeler kullanmıştır. Banyo sert bir cisim olması gerekirken Oldenburg onu yumuşak bir banyo haline getirmiş, çalışmasına mizah katmıştır. Yumuşak banyo-hayalet versiyonu çalışması ile gerçeküstücülerle ilişkilendirilebilir (Huntürk,2011: 297).

Oldenburg heykel sanatına hem çok farklı malzemeyle yaklaşmış hem de sıradan olan nesnelere devleştirerek yüceltmiş aynı zamanda da bir gücü simgeleyen büyüklük, yücelik anlatımını da sıradanlaştırarak alışıya getirmiştir. Sanatçı genelde bu tarz çelişkileri kullanarak paradokslar yaratmayı sever. Tankın üzerine yerleştirilmiş füze şeklinde ki ruj savaş olgusunda anlam kayması yaratmayı başarmıştır. Bu eseriyle savaşmak yerine sevmenin önemini vurgulamak istemiş olabilir (Resim.2.4).

Resim 2.4: Claes Oldenburg, Lipstick on Caterpillar Tracks, 1969

Kaynak: <https://claudiamillerblog.files.wordpress.com/2015/11/lipstick.jpg>, 2017.

İlerleyen zamanlarda sokakların, parkların Oldenburg'un sıradan nesnelere üzerinden yaratıcı tasarımlar yaparak devasa boyuttaki mimari heykellere dönüştürdüğü eserlerle dolmaya başladığı görülür. Claes Oldenburg'un sevecen ve aynı zamanda abürt bir hassasiyetle büyüterek yaptığı Clothespin (mandal) bunlara bir örnektir (Resim 2.5).

Resim 2.5: Claes Oldenburg, Clothespin, 1976, Fikedalfiya

Kaynak: http://withart.visitphilly.com/images/uploads/artwork/Clothespin-R.Tarver_full_size.jpg, 2017.

Anıtsal Boyuttaki bu mandal heykeli ne bir tarihten kahraman ne de mitolojiden fırlama bir karakterdir. Ama sanki onlarla eş değer bir şekilde başkõşede yerini almıştır. Bu ironik yaklaşım ile ne yapmaya çalışılmış belirsizdir. Ya da artık insanoğlu sıradan olan nesnelerin kõlesi mi olmuştur sorusunu sordurur.

Claes Oldenburg'un Heykelleri

Resim 2.6: Claes Oldenburg, Big Sweep (Büyük Süpürge),2006

Paslanmaz çelik, alüminyum, fiber takviyeli plastik materyallerinden üretilen heykel (resim 2.6) emaye ile boyanmıştır. Colorado, Denver müzesinde dışarıda sergilenmektedir. Şehrin oluşabilecek tüm pisliğinden bir anda kurtaracak kadar devasa büyüklüktedir.

Resim 2.7: Claes Oldenburg, Dropped Cone (Düşmüş Külâh), 2011

Paslanmaz çelik, fiber takviyeli plastik, balsa ahşabı, polyester ve boya kullanılarak yapılmış heykel (Resim 2.7) Almanya Köln’de bulunmaktadır. Binanın üzerine düşmüş izlenimi veren dondurma Gülliver’in cüceler ülkesinde gezerken elindeki dondurmasını düşürmüş kendi boyutundan küçük bir binanın üzerine denk gelmiş gibidir. Şehrin büyüklüğünü küçülten bu eser, üzerinde durduğu inşayı oldukça dikkat çekici hale getirmiştir.

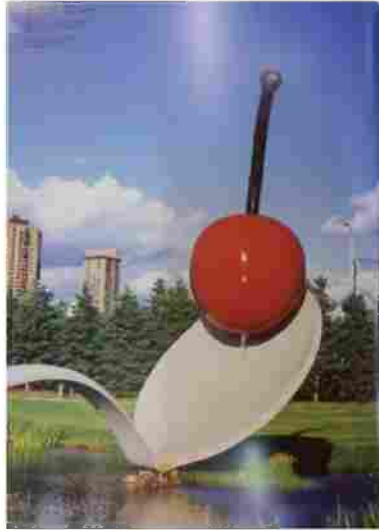
Resim 2.8: Claes Oldenburg, Torn Notebook (Yırtılmış Defter), 1996

1996 yılında Nebraska, Lincoln üniversitesinin bahçesine yerleştirilen heykel (Resim 2.8) paslanmaz çelik alüminyum, poliüretan emaye ve çelikle kaplanmıştır. Çimlerin üzerine fırlatılmış bir defter görüntüsü veren heykel kanatlarını açarak yükselmeye hazırlanan bir kuş görüntüsü de vermektedir.

Resim 2.9: Claes Oldenburg, Saw (Testere), 1996

Güçlendirilmiş plastikten yapılmış heykel, sertleştirilmiş polyester boyayla renklendirilmiştir. Japonya'nın Tokyo kentinde uluslararası sergi merkezinde 1996 yılından itibaren sunulan bu eser batı tarzı bir el testeresidir (Resim 2.7). Testerenin yarısı toprağın altına girmiş görünen testereye alttan ilave yapılarak sabitlenmiştir. Testerenin gri dişleri binaların yapısıyla uyum içindedir.

Resim 2.10: Claes Oldenburg, The Spoonbridge and Cherry (Kaşık Sapı ve Kiraz), 1988

Paslanmaz çelik ve emaye kaplı heykel, parka gelen birçok ziyaretçinin dikkatini çeker niteliktedir. Köprü görüntüsü veren kaşığın sapı eğimlidir kaşıkla gerçek boyutlarının orantısında olan kiraz kaşığın ağız kısmındadır. Kirazın sapından yaz ve bahar mevsiminde su fişkirir. Esere kış mevsiminde bakıldığında üzerine yağın karlarla farklı bir görüntü verir. Karla kaplanan kaşığın üzerindeki kiraz kremanın üzerine kondurulmuş gibi durur.

SONUÇ

İngiltere ve Amerika'da aynı anda ortaya çıkan Pop Art bir akımdan ziyade belli bir tarzı olamayan, çok çeşitli anlatım biçimine sahip bir eğilimdir. Pop Art'a ait bir çok eseri incelediğimizde kolaj tekniği sıkça görülür. İlham kaynağını popüler kültürün arzu nesnelereinden alır. Modernizme karşı oluşan postmodernizmin bir parçası olmuş, bugüne kadar oluşmuş bilindik tüm sanatsal anlayışın karşısında farklı bir duruş sergileyerek entelektüelleri şaşırtmıştır. Cesaretini Dada Akımı'nın hazır nesnelere sergileyip sanat olarak adlandırmasından almıştır. Pop Art tüketim dünyasına ait ne varsa kabul etmiş, bazen eleştiren bazen de oluşan durumu olduğu gibi sergileyerek değişimin farkındalığını artırmaya çalışmıştır. Soyut Expresyonizm'in anlaşılmasını tavrına da gönderme yapan Pop Art sanatçıları, sıradan sayılabilecek nesnelere sanata dahil etmiş, onları yüceltmış seyirciye yeni sorular sordurtmuştur. Ne kadar görüntü itibarıyla basit duran objeler olsa da anlamlandırma boyutunda Soyut Expresyonist eserler kadar zorlayıcıdır. Etkisi kısa süren Pop Art 1960 ve 70'li yıllarda toplumda coşkuyla karşılanıp benimsenmiştir.

Claes Oldenburg ticari malzeme ve ürünleri kullanarak sanat yapan Amerikan Pop Art sanatçısıdır. Oldenburg yaptığı eserlerle heykelticiliğe yeni bir boyut kazandırmış yumuşak heykelticiliğin temellerini atmıştır. Çevresel sanat türünde örnekler vermiştir. New York sokakları onun yaptığı eserlere ilham kaynağı olmuştur. Claes Oldenburg kendisini, basit ve sıradan objelerin devleştirilmiş heykelleriyle tanıtır. Sıradan nesnelere ilahlaştıran boyutlara getirmiş önemli kavramının boyutla olan ilişkisini bozmaya çalışmıştır. Heykelleri sokaklarda sergilenmektedir ve mimari heykel özelliği taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Antman, A. (2016). "20.Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar." Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Arnason,H.H (2004). " History Of Modern Art" Prentice Hall, Singapore.
- Bektaş, E. (2000). "Avrupa Sanatı'na Giriş." Engin Yayıncılık. İstanbul
- Cartay,D. (2006). " Movement İn Modern Art Pop Art." Tate Publishing,2006.
- Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi(1997).Yem Yayınları,Cilt:3
- Farthing, S. (2017). "Sanatın Tüm Öyküsü." Hayalperest Yayınevi. İstanbul
- Fineberg, J. (2013). " 1940'tan Günümüze Sanat."Karakalem Kitapevi, İzmir.
- Fortenberry, D. (2015). "Tarih Boyunca Sanat Dünya Tarihinde Üsluplar Ve Akımlar, Çev: Dilek Şendil, Süreyya Evren, Yapı Kredi Yayınları, Çin.
- Gayret,T.(2017). "1950'ler Sonrası Gelişim Gösteren Pop Sanat Natürmortları Üzerinden Bir Sanat Tarihi Okuması" Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
- Germaner, S. (1997). "1960 Sonrası Sanat." Kabcacı Yayınevi, İstanbul.
- Hodge, S.(2013). "Beş Yaşındaki Çocuk Bunu Neden Yapamaz." Hayalperest Yayınevi, İstanbul
- Hodge, S.(2013). " Gerçekten Bilmeniz Gereken 50 Sanat Fikri."Bkz Yayıncılık,İstanbul.
- Hollingsworth, M. (2009). "Dünya Sanat Tarihi."İnkılap Yayınevi,İstanbul.

- Huntürk, Ö. (2011). “Heykel Ve Sanat Kramları” Kitabevi, İstanbul.
- Hustvedt, A. (1989). “Jasper Johns.” Ediciones Poligrafa, Barcelona.
- Kınay, C. (1993). “Sanat Tarihi.” Kültür Bakanlığı, Ankara.
- Lynton, N. (2015). “Modern Sanatın Öyküsü.” Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Phillips, S. (2016). “İzmler Modern Sanatı Anlamak.” Yem Yayınları. Çin
- Stokstad, M. (2005). “Art History” Prentice Hall, New Jersey.
- Şahiner, R. (2008). “Sanatta Postmodern Kırımlar Ya Da Modernin Yapıbozumu.” Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul.
- Turani, A. (2015). “Çağdaş Sanat Felsefesi” Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Walther, F. (2000). “Art Of The 20th Century” Taschen, Spain.
- Yılmaz, M. (2013). Modernden Postmoderne Sanat. Ütopya Yayınevi, Ankara.
- Yılmaz, M. (2009). Sanatçıları Okumak Ya Da Postmodern Söyleşiler. Ütopya Yayınevi, Ankara.

HABEŞİSTAN ÖZELİNDE; I. DÜNYA SAVAŞI BOYUNCA DOĞU AFRİKA'DA OSMANLI DEVLETİ'NİN FAALİYETLERİ

Esra ALTUN, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Kütahya
esra.altun8@ogr.dpu.edu.tr

ÖZET

Doğu Afrika; Kızıldeniz'e kıyıları bulunması sebebiyle önemli bir konuma sahiptir. I. Dünya Savaşı döneminde savaşan iki bloğun Kızıldeniz sahillerinde varlık mücadelesi savaşın zorunluluğu olan askeri-lojistik hedefler ve siyasi propaganda araçlarıyla doğrudan ilişkili görünmektedir. Bu hedeflerin merkezi konumunda olan bölge ülkelerinden birisi de Habeşistan (Etiyopya)'dır. Osmanlı Devleti 16.yy. itibariyle burada bir eyalete de sahip olmuştur. Bölgede 19.yy. itibariyle kısmen yok olan Osmanlı etkisi 1913'te buraya bir Baş Şehbender tayiniyle yeniden belirmeye başlamıştır. Bu noktada ilişkilerin merkezinde iki isim; Osmanlı Başkonsolosu Mazhar Bey ve Habeşistan'ın genç imparatoru Lij Iyasu bulunmaktadır. İkili arasındaki yakın ilişki ülkeye sınır sömürge toprakları bulunan Müttefik devletlerinin de yakın takibindedir. Savaş sürecinde yaşanan gelişmelerin yabancı devletlerin ülke üzerinde etkisini artırma çabalarına zemin oluşturduğu anlaşılmaktadır. Çalışmanın odağı, bu faaliyetler neticesinde Osmanlı Devleti'nin politikasını anlama ve buna bağlı olarak başlatılan teşebbüsleri incelemektir.

Çalışmanın ana kaynaklarını; Türk arşiv vesikaları, Arap Bulletin nüshaları, Türkçe ve İngilizce telif-tetkik eserler oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti, Habeşistan, Mazhar Bey, Lij Iyasu.

GİRİŞ

“Habeşistan günümüz adıyla Etiyopya; Birinci Dünya Savaşı'nın yeteri kadar bilinmeyen fakat oldukça önemli olan diplomatik bir cephesidir” (Tepedelen:2007). Sömürge İmparatorluklarının yayıldığı bir çağda Afrika'da bağımsızlığını korumayı başarmış olan ülke, savaş sırasında tüm tarafların dikkatle izlediği; tarafsız devletlerden biridir. Başkent Addis Ababa savaşın ilk iki yılında yoğun diplomatik mücadelelerin sahnelendiği bir alan olmuştur.

Bu mücadelede yer alan devletlerin arşivleri incelendiğinde savaşta Habeşistan'ın konumuna dair detaylar da ortaya çıkarılacaktır. Çok aktörlü bu mücadelede kapsamlı bir araştırmanın ortaya konulması elbette uzun bir süre gerektirmektedir. Zira hem Müttefik devletlerin yani İngiltere, Fransa ve İtalya hem de Merkezi güçlerin Almanya, Osmanlı ve Avusturya devlet arşivlerinde, Avrupalı Devletlerin sömürge ofisi dosyaları üzerine ciddi bir araştırma yapılmasıyla inceleme tamamlanabilir. Burada Osmanlı arşivlerinin önemi ve ihtiva ettiği belgelerin niteliği dikkate değerdir. İlgili arşivde yapılan araştırmaların sonucunda elde edilen bilgiler bu çalışmanın kaynaklarındadır.

Nüfusunun hemen hemen yarısı Müslüman olan bu ülke Merkezi Devletlerin İslam propagandasına zemin ve fırsat sağlayan bir alan olarak görülmektedir. Somali'de İngiltere'ye karşı süren Müslüman direniş, Habeş Hükümdarı'nın eşit bir toplum yaratma isteği ve Müslüman soyundan geldiğini ilan etmesi bu fırsatı daha da güçlendirmekteydi. Arap coğrafyasında Osmanlı karşıtı fikirlerin hissedilmeye başlandığı savaş döneminde Afrika Müslümanlarından gelebilecek böylesi bir destek bu coğrafyada Osmanlı siyaseti için ciddi bir kazanım yaratabilirdi. İslami propagandanın yanı sıra Türk tarafı için Mısır'a gerçekleştirilecek bir harekâta Mısır'da ve Sudan'da İngiliz yönetimini uğraştıracak ve gücünü bölebilecek isyan hareketi Habeşistan'dan Sudan'daki İngiliz yönetimine yapılacak bir saldırı ile başlatılabilirdi. Addis Ababa'daki Türk ve Alman temsilcilerinin bu teşebbüs için dikkate değer bir çaba sarf ettiği Osmanlı arşivinde yer alan resmî yazışmalardan da anlaşılmaktadır. Bu propaganda ve çeşitli faaliyetler İtilaf güçlerinin de aktif olarak kullandığı bir araç olmuştur. Habeşistan'dan gelebilecek tehdidi önlemek adına gerçekleştirilen teşebbüslere kaynaklarda sık sık rastlanılmaktadır.

Habeşistan'ın içinde bulunduğu siyasî durum savaş boyunca hassas bir profil çizmektedir. Yaşanan gelişmelerin yol açtığı 1916 yılındaki hükümet darbesi diplomatik mücadelenin sonunu getirirken ülkeyi de neredeyse bir iç savaşa sürüklemiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın Diplomatik Cephesi Habeşistan'da Yaşanan Gelişmeler

Birinci Dünya Savaşı'nda hem Merkezi Güçlerin hem de Müttefiklerin Habeşistan'a olan ilgileri Mısır, Sudan, Kızıldeniz, Hint Okyanusu ve bu ikisi arasındaki bağlantıyı sağlayan Bab'ül Mendep Boğazı, Arap Yarımadası'nda yaşanan gelişmeler, Avrupa'nın savaşında cephelere taşınan Hindistanlı ve Afrikalı askerler ve dahi Avrupalıların sömürgeleştirdikleri kendilerine ait olmayan toprakları elde tutma çabaları ile bağlantılıydı. Burada çıkacak bir karışıklık veya Habeşistan'ın Merkezi Güçler tarafında savaşa dahil olması İngilizlerin Sudan ve Mısır'daki çıkarlarını tehdit ediyordu. Buna karşın Alman Doğu Afrika müstemlekelerinin, etrafını kuşatan Müttefik sömürgelerinden biraz olsun rahatlaması demektir. Bunun gibi pek çok unsur bu ilginin sebebinin teşkil etmekte ve açıklamaktadır. Osmanlı Devleti ise Mısır'a

bir harekât düzenlenmesi durumunda Mısır Harekâtına buradan gelebilecek her türlü desteği ve İngilizlerin gücünü kırarak bir karışıklığı oluşturmayı hedeflemekteydi. Aynı zamanda, Arap Yarımadasında gittikçe hassas bir hal alan Türk hakimiyeti karşısında Kızıldeniz'in karşı kıyılarından gelebilecek bir saldırı hareketi olup olmadığı dikkatle takip edilmekteydi.

“1914'te I. Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla birlikte İngiltere'de izinli olan Wingate, kalış süresini kısaltmış ve 9 Eylül 1914'de sorumlu olduğu Sudan'a dönmüştü. Savaş haberi zayıf yağış alan Nil nedeniyle bir önceki yıl ciddi şekilde acı çeken Sudanlıların ekseriyeti için çok az önem taşıyordu” (Bukhari: 1972,149). Habeşistan; Amero adındaki bir gazete ile savaşa dair haberleri takip ediyordu. (Yıldız:2018,45-56). Sömürge yönetimlerinin ise askeri hazırlıkları olduğu görülmüyordu. Hem Arap Yarımadası hem de Afrika'da savaş başlamadan önce Avrupalı güçler bir takım askeri girişimlerde bulunmaya başlamışlardı. (Polat: 2919, 71-82) İtalyanlar Eritre'nin Habeş sınırında bulunan Asmara kentinde askeri kuvvetlerini artırıyorlardı, İngilizler Hargeisa'da bir harekât üssü tesisine çalışıyor ve de askerlerin ihtiyaçlarını karşılamak için iâşe temini noktasında da teşebbüslerde bulunuyorlardı. Habeşistan için savaş öncesinde önemli bir tehlike İtalyanlardan gelmekteydi. Bu tehlike karşısında kuvvetlerini artırmışlar ve mevzilerini güçlendirme eğilimlerine yönelmişlerdir. Bu doğrultuda Avusturya'dan top satın almışlardı ve bu toplar Cibuti limanına getirilmiştir ancak Fransızların yönetiminde olan Cibuti'de toplar zorla alıkonulmuştu. Nihayetinde Habeşistan Hükümeti topları ve mühimmatı ülkeye getirmeyi başardı (BOA: HR.SYS 2335/6; 2335/9; DHR,ŞFR, 443/82). Bu olay Habeşistan'ın hassas vaziyetine dair pek çok nedeni anlamamızı sağlamaktadır ve Osmanlı Hükümeti'nin Doğu Afrika'daki faaliyetlerinde Habeşistan'ın önemi nedir sorusuna da yanıt verir. Habeşistan'ın sahilde bir toprağının olmaması ve etrafının sömürge idareleriyle çevrili olması ülkenin iç ve dış siyasetinde belirleyici bir öneme sahiptir. Ekonomik, ticarî ve askerî birtakım girişimlerde kendine yetebilecek ya da tam bağımsız bir sisteme sahip değildi. Sürekli olarak İtalyanların varlığı bir endişe unsuruydu. “Savaşın başlamasıyla birlikte Habeşistan İtalya'nın Müttefiklere savaş ilan edeceğini umuyordu bununla birlikte İtalya'nın tarafsızlığı Habeşistan'ın Eritre üzerinde planlarını hayal kırıklığına uğrattı ve Habeşistan ile Müttefikler arasındaki kötüleşen ilişkilere bir sebep daha ekledi” (Bukhari: 153). Habeş Halkının umumiyetle harp haberlerine ilgisiz kaldığı fakat burada bulunan tüccarlar ve Osmanlı tebaasının vaziyet-i Osmaniye hakkında malumat talep ettikleri kaydedilmektedir (HR.SYS: 2335/7).

Savaş esnasında burası ile her konudaki iletişimi sağlayan ve yürüten Osmanlı Başkonsolosu Mazhar Bey'dir. İlişkilerin odağında Habeşistan'ın o dönemki genç imparatoru Lij Iyasu ile kurduğu yakınlık bulunmaktadır. Lij Iyasu 1911'de Habeşistan'ın yenilikçi İmparatoru II. Menelik'in bir dizi felç geçirdikten sonra gittikçe durumunun kötüleşmesinden dolayı tahtın varisi olarak tayin edilmişti. Menelik'in soyundan gelen bir erkek varisi olmadığı için İmparator, torunu Iyasu'yu tahtının mirasçısı olarak belirlemişti. Iyasu'nun yaşı küçüktü ve henüz reşit değildi. Yaşı ile ilgili kaynaklar arasında bazı ihtilaflar da mevcuttur. Ancak, nihayetinde tahttan indirildiğinde bile oldukça genç bir yaştadır. Bununla ilgili ihtilaflar da kaynaklar arası minimum farklılıklarla açıklanır. (Mackale,1998:156, Marcus,1994:111, Ficquet,2014:5, Tepedelen,2007:746). Lij Iyasu kaynakların aktardığına göre Etiyopya resmî belgelerinde King of Kings, yani Etiyopya geleneğinde kralların kralı imparator manasındaki unvanı hiç kullanmamıştır. Daha çok Li'ul Lij Iyasu İngilizce Supreme-Prince Iyasu/ Impe-

rial Prince anlamındaki unvanı kullanmıştır. Li'ul terimi Habeş dilinde yüce, soylu demektir. Yani kendini Yüce prens olarak adlandırdığı iddia edilmektedir (Ficquet ve Smidt:2014,193). Lij Iyasu'nun savaş döneminde radikal teşebbüslerinin incelenmesi aşamasında yaşının getirdiği olgunluk derecesi de birçok farklı açıdan değerlendirilmektedir.

Habeşistan'ın Kızıldeniz'e yakınlığı Arap Yarımadasındaki gelişmelerden bağımsız olarak incelenmemesini de gerektirir. Buradan yapılabilecek haberleşme, askerî hamleler ve Hindistan yolundan elde edilen avantajlar Merkezi güçler tarafından dikkatle takip edilmektedir. "Mart 1915 tarihinde Cidde Rüşumat Başmüdürlüğü'nden alınan telgrafa göre Halep'ten yeteri kadar erzak desteği sağlanamayınca Hicaz'ın erzak ihtiyacını karşılayabilmek için Sevakin'den erzak alımı düşünülmüştür" (Karaköse: 157, 2018). Sevakin Habeşistan sınırındaki İtalyan kolonisi durumuna getirilen Eritre'nin kuzeyinde Cidde'nin güney çaprazında ve el-Kunfuda'nun tam karşı sahilinde yer alan Sudan'a ait bir adadır. Port Sudan ve Eritre arasında kalır. Savaş boyunca Kızıldeniz sahilleri İngiliz Fransız ve İtalyan gemilerinin ablukasındadır. (FO: 371/2768, 76953, April 23 1916)

Habeşistan hükümdarı Lij Iyasu savaş sırasında Osmanlı Devleti ve Almanya ile oldukça yakın bir temas içerisindeydi. Osmanlı makamlarının Habeş Hükümeti'ne bazı vaatleri ve karşılığında birtakım talepleri vardı. Başkumandan Vekili Enver Paşa 1 Haziran 1915 tarihli Hariciye Nezareti'ne çektiği telgrafında "Habeşistan'da bulunan Müslüman kabilelerin aynı zamanda İtalya aleyhine tahriki ve bu yolda çalışacak rüesa ve meşâyihе dahi tarafımızdan unvan ve rütbe verilmesinin münasip olduğu düşüncesindeyim. Ahiren bizim olan Somali sevahilinden Habeşistan'a arazi vaadiyle Habeşlilerin İngilizler ve Fransızlar aleyhine sevki evvelce tasvip buyurulduğu gibi Habeşlilerin İtalya elindeki arazinin onlara verileceği garantisıyla İtalyanlar aleyhine tahrikine çalışılmasını da lüzumlu görüyorum. Bu babda Habeşistan Şehbenderimize emir ve talimat verilmesi istirham olunur" demekteydi (BOA; HR.SYS. 2335/32).

Lij Iyasu'nun talebi ise Habeşistan'ın istikbal ve tamamıyeti hakkında teminat ve Kudüs meselesinde bazı yardımlar gösterilmesi ve İngiliz ve İtalya Somali'sinde bir liman ile Eritre'nin dağlık kısımlarının kendisine bırakılması ve sevâhili sâirenin Osmanlı'ya ait kalmasıydı. Kafî olarak anlaşılırsa sahra muntkasında Osmanlı lehine harekâta başlayacaktı. Eğer İtalya Osmanlı'ya karşı harbe girerse Habeşistan da Eritre'ye hücum edecekti. Fakat İtalya'nın durumu kesinleşmeden İngiliz ve Fransızlara karşı Habeşistan'ı hücumla teşvik noktasında Mazhar Bey tereddüt göstermekteydi. Zira Osmanlı ve Alman Hükümetlerinin hangi görüşü paylaştıkları ve siyasi vaziyeti tamamıyla bilinmemekteydi. Böyle bir hücumun İtalya'yı Müttefiklere daha da yaklaştırmasından korkuluyordu. Lij Iyasu açıktan açığa Müttefiklere ilanı harpten evvel mümkün olursa Hükümeti Osmaniye ve Almanya nezdine bir heyet göndermeyi düşünmekteydi. Bu heyet Yemen tarihiyle seyahat edip Mısır'a karşı olan vaziyet-i harbiyeyi de tetkik edecekti (HR.SYS. 2335/32). 2-3 Şubat 1915'de Birinci Kanal Harekâtının gerçekleştirilmesi (Polat: 2015) ve öncesinde yapılan hazırlıklar Habeşistan'ın dikkatle takip ettiği bir mevzuuydu. Addis Ababa'daki İngiliz temsilci W. Gilbert Thesiger ve Edward Grey arasındaki yazışmalarda "Mısır'ın herhangi bir düşmanca saldırıya karşı kendi gücünü elinde tutması sorunu şu anda Habeşistan'ı gerçekten ilgilendiren bir noktadır, bu ülkeye Alman gücünün temasına neden olma ihtimali ile ilgili olduğu için Türk tarafında belirgin veya geçici bir başarı burada büyük

bir etkiye sahip olacaktır” denilmektedir.(TNA: FO, 371/2491, 183217/69.22, 2 Aralık 1915)¹ Mazhar Bey'in Habeş hükümdarını Merkezi kuvvetlerin zaferine inandırması gerekiyordu. İstanbul'a gönderdiği telgraflardan birinde Yemen yoluyla bir iki uçak gönderilmesini ve Prensi teşvik edici ve etkili vaatler ita edilmesi ve bazı Habeş ricaline para sarfına müsaade verilmesini istemektedir. Uçakların gönderilmesi daimî muharebede aracılık etmede ve gündelik Aden ile Zanzibar mıntıklarında dahi arzı hizmet edebilirdi. Uçakların gönderilmesine karar verilirse şimdiden burada ihtiyaten benzin toplanılması gerektiği düşünülmüştü ve gönderilecek uçakların adedine işaret olarak “birader” yahut “biraderlerin ikisi” veyahut “üçü de afiyettir” şeklinde bir tarifname keşide ettirilmesi istenmekteydi (HR.SYS., 2335/33). Fakat bu uçakların gönderildiğine dair herhangi bir kayda rastlanılmamaktadır ki istenilse bile mevcut bir savaş durumunda merkezden bu kadar uzak, devletin sınırları dahilinde olmayan ve İtilaf kuvvetleri tarafından denetlenen bir bölgeye bu tür bir desteğin sağlanması oldukça zor görünmektedir. Ancak Lij Iyasu'yu ikna etmek de önemliydi. Zira İtalyanların Eritre müstemlekelerinde Mısır'da istihdam edilmek üzere bir ordu hazırlamakta olduklarına dair alınan istihbarat bilgileri mevcuttur ve Enver Paşa Hariciye Nezareti'ne gönderdiği bir telgrafta bu bilginin tahkikini istemektedir. Aynı zamanda 1915 tarihli bir diğer belge Habeşistan ordusunun Mısır'da istihdamının Müttefikler tarafından düşünüldüğünün Rus basınında yazıldığını söylemektedir. İtilaf devletleri Habeşistan'ın Osmanlı aleyhine savaşa girmesini talep etmekteydiler, bu maksatla Addis Ababa'ya bir heyet gönderileceği bilgisi Alman sefaretine de bildirilmişti. (BOA: HR.SYS. 2335/64, 14 04 1915)

Bu atmosferde Osmanlı Başkonsolosu Mazhar Bey'e daha fazla fırsat sunan, Lij Iyasu ile yakın bir dostluk kurmasını sağlayan önemli bir nokta göze çarpmaktadır. Iyasu'nun babası Ras Mikail Wollo ve Tigray bölgelerinin hakîmi ve kökeninde Müslüman bir soya sahipti. II. Menelik'in kızıyla evlenmiş ve öncesinde din değiştirerek Hıristiyanlığa geçmişti. Mikail'in özünde hala Müslüman olduğu ve bunu politik hedefleri için gizlediği de ileri sürülür. Iyasu'nun da iktidarı boyunca özellikle Osmanlı Başkonsolosu ile yakın olduğu dönem boyunca Hıristiyan dinini bırakarak Müslümanlığı seçtiğine dair çok fazla spekülasyon yapılmıştı. Gerçekte Iyasu'nun resmî olarak İslam'ı seçtiğine dair kanıtlar bulunmamakla birlikte Müslümanlığa eğilimi olduğu iddia edilmektedir. (Zewde:2011, Ali:2012) Iyasu üzerinde İslam'ın etkisi muhtemelen daha çok siyasi kazanımlar üzerineydi din değiştirmesi hususunda kesin bir kanıt yoktur. Onun hedefi Habeşistan'daki Müslüman nüfusun desteğini almak ve Somali Mollası ile birlikte öncelikli olarak sahilde ülkesine bir toprak kazandırmak olabilirdi. Molla'ya verdiği destek ve faaliyetleri böyle bir hedefe yönelik görünüyordu.

Mazhar Bey ve Lij Iyasu'nun faaliyetleri; Somali Mollasına silah desteği ve 1916 Hükümet Darbesi

Sömürgeciliğe karşı büyük bir direniş gösteren Seyyid Muhammed Abdullah bin Hasan'ın mücadelesi 1889'a başladı. (Kavas: 2009, Lewis;1988, 65) Somali, Avrupalı devletlerin bölgede sömürge yönetimlerini kurmalarıyla üç parçaya ayrılmış; İngiltere, Fransa ve İtalya tarafından paylaşılmıştı. Abdullah Hasan yerli halktan sağladığı destek ile Somali'nin bir kısmını elinde

¹ İlgili belgeye Doç. Dr. Ü. Gülsüm Polat'ın 2015'te yayımlanan ve aynı zamanda doktora tezi olan “*Osmanlı Devleti ve İngiltere Ekseninde I Dünya Savaşı Yıllarında Mısır*” başlıklı kitabında da kullandığı üzere çalışma sürecinde elde edilen İngiliz arşivi nüshalarından ulaşılmıştır.

tutuyordu. Zaman zaman Etiyopya'nın da bu paylaşımına katıldığı topraklarını Somali'ye doğru genişletme politikası güttüğü görülmekteydi. (Kakwenzaire:1985; Samatar:1982) Somali ve Etiyopya arasında geçmişten gelen bir husumet söz konusuydu; Müslüman Somalililer ile Hıristiyan çoğunluğa ve yönetime sahip Habeşliler Avrupalı işgalinde birbirlerine karşı fırsatını bulduklarında bir saldırı gerçekleştiriyorlardı. Habeşistan, paylaşımında Avrupalı devletlerle anlaşmalar ve bazen de askerî girişimlerle Molla'nın elinde tuttuğu Somali topraklarına yönelmiş, Molla ise 1896 ve 1935 İtalyan saldırısında Etiyopya üzerine adamlarını sevk etmişti. (Kakwenzaire: 36) “1914 ve 1916 yılları arasında benzeri görülmemiş bir tarihsel olay gerçekleşti; kaydedilen tarihte ilk kez bir Etiyopya İmparatoru, Etiyopya antik geleneğinin koruyucusu ve Somalili bir milliyetçi bir tür siyasî bağdaştırmaya ulaşmayı amaçlayan karşılıklı hamleler yaptı”. (Kakwenzaire:36) Savaşın başladığı yıl olan 1914 senesinde İngilizlerin dolaylı olarak yer aldığı bir teşebbüste Molla ve Lij İyasu'nun olası bir ittifakının bölgede ne gibi bir değişime yol açacağı açıkça görülebilirdi. O yıl İngilizler eliyle ve tahrikiyle Somali Habeş sınırında asi rüesadan Ogaz Haşi(?)'nin bundan bir iki sene evvel Berbera'da İngilizlerle görüştüğü ve bu görüşmenin sonunda hediyelerle döndüğü bilgisi Osmanlı makamlarına Mazhar Bey tarafından paylaşılıyordu. Görüşmeden sonra aldığı yönlendirme ile olsa gerek Molla'nın üzerine bir saldırı gerçekleştirmiş olan bu rüesa Molla'nın gücünü ve harekât yönünü Habeş sınırına doğru çekmeyi planlamıştı. Nihayetinde Molla silahlı adamlarını bu yöne doğru gönderdi ve onları Harar'a yakın mevkie kadar sürmüştü. Sömürgeci güçlere bilhassa İngilizlere karşı bir direniş hareketinin öncüsü olan Molla ve Lij İyasu'nun yakınlığı bu tür iki yerli halk arasındaki çatışmayı bitirebilir İngiliz yönetimine karşı çok daha fazla öfke ve mücadeleyi de beraberinde getirebilirdi. (BOA: HR.SYS. 2335/9, 12 09 1914) “1910 ve 1916 yılları arasında İngiliz yönetimi Berbera'da ve Protektoranın batı kesiminde kıpırdayamaz hale gelmişti” (Kakwenzaire: 37) “İngilizlerin Somali Protektorası Aden garnizonuna et ve diğer emtia tedariki için kolaylık sağlıyordu, İngiliz Hindistan'ının savunulması için de önemliydi”. (Samatar: 91) Lij İyasu 1916 yaz aylarında Somali halkı ile ittifakının anlaşılır bir nedeni olacak olan bazı faaliyetlerini hızlandırdı. Harar ve Jigjiga'da oldukça fazla vakit geçiriyor ve bölge halkı ile yakın temas sağlamaya devam ediyordu. Niyeti görünüşe göre sahile ulaşmak için bir askerî harekât düzenlemek ve Hargeisa'da karışıklık çıkararak buradaki İngiliz üslerine saldırmaktı. Daha sonra İngiliz yönetimindeki Berbera'ya ulaşmak için Hargeisa'yı ele geçirmeyi düşünmüş olmalıdır. (Arab Bulletin, No. 23 Vol. I September 2, 1916: 300) Bu adım Osmanlı makamlarının vaatleri ile ve Molla Hasan'ın direniş hareketi ile uyum sağlıyordu. Somali Müslümanlarının Osmanlı “cihad”ına katılmaları oldukça önemliydi prensin bu harekate karar vermesi ve düzenlemesi Osmanlı Devleti için de bir kazanım olabilirdi. Molla'ya da eğer Osmanlı düşmanlarını oralardan çıkarmada başarılı olursa kendisine emir veya şeyhülmeşayih unvanının verileceği söylenmekteydi hatta ferik veya müşir rütbeleri de vaat olunabilirdi. (BOA: HR.SYS., 2335/25, 11 04 1915; HR.SYS. 2335/38, 08 07 1915) Somali arazisinin hukukî olarak ve geçmişten gelen hakla Osmanlı'ya ait olduğu düşünülüyordu. Habeşistan Molla'ya gerekli görülen yardımı yaparsa Zeyla ile Belhar arasında münasip bir sahil ve Harar vilayeti hududu şarkiyesinden o sahile kadar takriben 120 km tuluunda ve kırk elli kilometre arzında bir mıntika vaat ediliyor ve Kudüs'teki Deyrus Sultan Manastırı'nın geçmişten bu yana süre gelen Kıpti Habeş uyuşmazlığının Habeşliler lehine halledilebileceği güvencesi veriliyordu. (BOA: HR.SYS. 2335/64, 14 04 1915; HR.SYS. 2335/32, 01 06

1915; DH.EUM.4.ŞB.6/30, 10 08 1916; Orhonlu: 171) 1915 yılında Harar'da Mazhar Bey ve Lij Iyasu arasında bir mülakat gerçekleştirilmişti. Esasen Iyasu'nun Fransız Elçisi'nin davetiyle Cibuti'ye gerçekleştireceği ziyaret sırasında vuku bulan bu görüşme prensin Osmanlı Devleti'ne olan dostluğunun en önemli göstergesidir. Zira Cibuti ziyaretini Mazhar Bey'den gelen bir haber ile yarıda kesen Iyasu derhal Harar'a geçmişti. Beraberinde gelen Habeşistan Bakanları'ndan bazıları ve Fransız Elçisi'nin bu değişiklik neticesinde hayal kırıklığına uğramış vaziyette başkente döndüğü Mazhar Bey tarafından merkeze bildirilmekteydi. İlgili belgede Fransa'nın bu ziyarette Cibuti idaresini "muvakkaten" (geçici olarak) Habeşlilere terk edeceğinin öğrenildiği anlaşılmaktadır. (BOA: DH.EUM.5.ŞB. 80/31, 21 03 1915) Burada Iyasu'nun siyasetine yönelik olarak Fransızların sahilde geçici bir hakimiyet taleplerinin Osmanlı vaadine karşılık cazip gelmediği de anlaşılmaktadır. Zira Bab-ı Âli, Zeyla ve Belhar arasında 120 Kilometrelik bir alanı ve İtalyanların elinde bulunan yerlerin fethedilmesi durumunda buralardan da Habeşistan'a toprak sözü veriyordu. (Arab Bulletin: No. 26 Vol. I October 16 1916, 351; BOA: HR.SYS. 2335/64, 14 04 1915)

Osmanlı Devleti'nin Molla'ya ve Habeşistan hükümdarı Lij Iyasu'ya askerî anlamda ciddi ve somut bir desteğinin olmadığı anlaşılmaktadır. Mazhar Bey'in buraya yönelik yürüttüğü siyaset şu sözlerle açıklanmaktadır: "I. Süveyş Kanalı Seferi'nin Şubat 1915'te başarısızlıkla sonuçlanması üzerine Mazhar Bey Etiyopya'yı Somali'deki Müslüman Mollaları ve Güney Sudan'daki Müslüman unsurları bir araya getirecek bir ittifak tasarlamış ve bu şekilde oluşturulacak bir askerî güç ile güneyden Nil Deltası'na doğru bir hareket düzenlenebileceğini düşünmüştür."(Tepedelen:2007, 747-748) Bu siyasetin ne kadar hayata geçirilebildiği sorusu meseleyi anlamak noktasında önemlidir. Bu doğrultuda genellikle propaganda ve istihbarat faaliyetleri çerçevesinde girilen teşebbüsler söz konusuydu ve amaç Müslümanları İtilaf güçlerine karşı isyana teşvik etmektir. Somali'de halka bu doğrultuda beyannameler dağıtılıyordu. (Samatar: 134) Yalnız Aden'deki VII Kolordu kumandanı Ali Said Paşa ile Molla arasında irtibatlar söz konusuydu. "Seyyid Somali'deki Üçlü İttifak'a İngiliz, Fransız ve İtalyanlara karşı Ali Said Paşa'ya yardım çağrısında bulunuyordu. Komutan eğer Seyyid karşılığında halkını Osmanlı Protektorası altına alacak olursa gerekli yardımı sağlamayı kabul etmişti. Hatta Seyyid'in elçisi Almad Shirwa Jaama tarafından bir anlaşma imzalanmış fakat anlaşma belgesi İtalyanların eline geçince Seyyid'e hiç ulaşmamıştı. (Samatar: 133; Yılmaz:2020, 46) Molla'ya somut destek Habeş Hükümdarı'ndan gelmekteydi. Konsolos tarafından önerilen güvenilir bir adama Lij Iyasu, Molla'ya gönderilmek üzere 10.000 fişenk ve Hükümet ve Almanya ile teşriki siyaset edilen bildiri ve kelime şahadet bulunan bir nâmei mahremane göndermişti. (BOA: HR.SYS. 2335/39, 18 07 1915) Iyasu "Daraawiish'e maddi yardım ve silah yardımı sağladı ve Etiyopyalı Müslümanlar ve Daraawiish İttifakının korkusu, Avrupa başkentlerini ve Etiyopya Ortodoks Kilisesi'ni alarma geçirdi". (Issa-Salwe: 35) "Hasan'a gönderilen silah ve cephaneler Bagheri'den kervanlar vasıtasıyla dervişlere ulaştırılacaktır". (Yılmaz:2020, 65) Pek çok defa silah, cephane yüklü deve kervanları Iyasu'dan Molla'ya gönderilmişti. Bunlarda biri İngiliz kuvvetleri tarafından ele geçirildi. 1400 deve, 300 inek, 50 tay, 51 tüfek ve 300 kişilik erzak vardı. (Irons:2013, 206) Molla'nın İngiliz birliklerine yönelik gerçekleştirdiği baskınlar endişe yaratıyordu Iyasu'nun desteği ise bu durumda endişeyi artırmakta ve kabul edilemez bulunmaktaydı.

Lij İyasu'nun Birinci Dünya Savaşı'na denk gelen kısa saltanatı bir hükümet darbesiyle son bulmuştu. Molla'ya sağladığı cephane desteği, Osmanlı Devleti temsilcisi Mazhar Bey ile kurduğu yakın ilişki, Müslümanlığa gösterdiği belirgin hoşgörüsü, idarî politikaları gibi birçok sebep kendine ve liderliğine karşı Habeşistan'da yönetici, soylu ve ruhban sınıfında öfkeye neden olmuştu. "Darbe gerçekleştiğinde öne sürülen neden Etiyopya soyluları nezdinde onun Hıristiyanlığa karşı İslam'ı seçerek, ihtida ederek meydan okuduğu yönündeydi". (Merse-Hazen:1913,68-71; Tekle Hawariat'den naklen Ali: ,139) İyasu daha savaş başlamadan önce yönetim stratejisini merkezi hükümetten ayrı olarak ve bazı değişimlerin sinyalleriyle uygulamaya başlamıştı. Sık sık başkentten ayrılıyor; Habeşistan sınır bölgelerine Müslüman ve Hıristiyan Habeş halkın yaşadığı bazen de sorunlu sayılabilecek alanlara ziyaretler gerçekleştiriyordu. (Marcus:1994; Zewde:2001, 115) Müslümanlıktan Hıristiyanlığa dönmüş olan Wollo hakîmi babası Mikael'in; oğlunun hükümdarlığında büyük bir güce sahip olması, kuzeyin kralı olarak Menelik'in sembolik de olsa tacını giymesi, soyluların ve merkezi hükümetin tepkisini çekmiş, İyasu aleyhinde birleşmelerine sebep olmuştu. (Zewde:2001, 125) Avrupalıların ülkede imtiyazları bulunması ve sömürge çıkarları sebebiyle merkezi hükümet üzerinde yoğun bir etkileri söz konusuydu. (Zewde:2001, 111-114) İyasu'nun Müslümanlığı seçtiğine dair kesin kanıtların olmadığı iddia edilse de (Ali:2012) Mazhar Bey'in merkeze bildirdiğine göre İyasu kendisini Muhammediyy'un Neseb olarak yani Peygamber'in soyundan geldiğine dair bir iddiayı taşıyordu. (Arab Bulletin: No. 26 Vol. I October 16 1916, 351,358; BOA: HR.SYS. 2335/32, 01 06 1915) Buna karşın 1915'te Habeşistan Dışişleri Bakanı Beyyene Yimer'in yazışmalarına göre Mazhar Bey İyasu'ya Hıristiyan yılbaşısı için tebrik mesajı göndermişti. (Smidt:2014b, 107; Tepedelen: 2007) "12 Eylül 1916'da Müttefikler Etiyopya Hükümeti'ne İyasu'nun davranışlarıyla ilgili bir açıklık getirilmesini istedikleri ortak nota yazdılar ve silah ambargosu uygulanacağını bildirdiler". (Marcus, 115; Arab Bulletin: Vol.I No.27 October 26 1916, 377; Vol.I No.30, November 15 1916,) Zaten tepkili olan hükümet ve soylular için bu durum etkili bir teşvik olmuştu Ortodoks Hıristiyan Patriği Abuna Mathewos'a giderek İyasu'ya karşı sadakat yeminlerinden azledilmelerini istediler. Başta çekingen davranan Abun sonunda bu isteklerini yerine getirdi; İyasu aforoz edildi ve 27 Eylül 1916 tarihinde hükümet darbesi gerçekleştirildi. (Hassen-Erşahin: 2018; Marcus: 19914; Smidt: 181-205; Tepedelen: 2007; Arab Bulletin: Vol.I No.30, November 15 1916)

Mikael harekete geçmek için bir müddet beklemiş olsa da Dessie'deki İtalyan telgraf hattını bloke ederek Avrupa ile tüm iletişimi kesmişti. Harar Valisi Tafari'nin Fitawrari Gabri'ye gönderdiği İyasu'nun yakalanmasına dair telgraf prensin eline geçmişti. İddia edildiğine göre "İyasu İngiliz ve Fransızlara dostluk kurmaya yönelik arzularını dile getirmiş ve İncil üzerine yemin ederek gerçek bir Hristiyan olduğunu dile getirmişti". (Arab Bulletin: Vol.I No.30, November 15 1916, 437) Lij İyasu Harar'dan kaçmayı başardıktan sonra kapılar kapanmıştı ve Shoan ordusunun komutanı Dejaz Balcha "Harar 'a girdiğinde Hıristiyan Habeşliler tarafından Somalilerin büyük bir katliamı gerçekleşti".(Arab Bulletin: Vol.I No.30, November 15 1916, 437)

Almanya, Avusturya ve Türkiye temsilcileri yeni hükümeti tanımayı reddetti. (Arab Bulletin: No.33 Vol. I, December 4 1916, 498) Ülke dünya savaşının yaşandığı bir dönemde neredeyse bir iç savaş sürüklenmişti. Nihayetinde İyasu tahttan indirildi ve yerine Menelik'in kızı Zawditu İmparatoriçe olarak seçildi naip olarak ileride tahtın sahibi olacak olan Tafari atandı.

SONUÇ

Habeşistan'a yönelik savaşın ilk iki yılı boyunca yoğun bir diplomatik çaba sarf edilmiştir. Hem Müttefikler hem de Merkezi güçler için Habeşistan'da yaşanacak gelişmeler tarafların kazanımlarına etki edebilecek nitelikte görülmekteydi. Müttefiklerin sömürge politikalarından bu yana ülke üzerinde siyasi ve ekonomik etkileri, elde ettikleri imtiyazlar neticesinde belirli avantajlar sağlıyordu. Türk-Alman ittifakının Habeşistan siyaseti diplomatik temsil aracılığıyla ve propaganda faaliyetleriyle yürütülmüş, bölge liderlerinin önemli desteği de büyük ölçüde sağlanmıştı. Fakat her iki devletin mevcut bir savaşın ortasında Habeşistan lideri Iyasu ve Somalili direnişçi Abdullah Seyyid'e askerî ve ekonomik ne tür yardımlarda bulunduğu açık olmamakla birlikte muhtemelen somut bir karşılık bulmakta yetersiz kalıyordu. Böyle bir atmosferde Habeşistan'ın genç İmparatoru Lij Iyasu'nun özellikle Osmanlı Devleti ile buradaki Osmanlı Konsolosu Mazhar Bey aracılığıyla geliştirdiği siyaset konsolosun buradaki etkisinin dikkate değer olduğunu göstermektedir. Ancak İtilaf Devletlerinin sıkı denetimi altında olan Kızıldeniz'de Mazhar Bey ve Iyasu'nun ortak politikalarının riski göze alarak bu kadar açık şekilde vücut bulması ülkedeki merkezi hükümetin doğal olarak tepkisini çekmekteydi. 1916 darbesi Lij Iyasu'nun sonunu getirmiş bundan sonra Mazhar Bey İstanbul'la bütün iletişimini de kaybetmişti. Darbeye sebep olarak gösterilen Iyasu'nun İslam dinine yönelik yoğun ilgisi, Molla'ya silah ve cephane desteği, Iyasu'nun iç siyasette atama politikaları belirli bir nefret ve endişenin ortaya çıkmasında önemli sebeplerdi. Savaşın ilk iki yılı Osmanlı Devleti'nin elde ettiği zaferler de göz önüne alındığında Habeşistan'daki hedefler neredeyse elde edilme aşamasına gelmişti fakat Mekke'deki Şerif Hüseyin'in 1916 yılında Türklere karşı isyan başlatması İngilizleri Habeşistan'ı tehlike olmaktan çıkarmak mecburiyetinde bırakıyordu. Nitekim darbeye rollerinin olduğu da güçlü iddialar arasındaydı. Bunun sonucunda 1917 yılı artık buradaki Türk-Alman etkisinin sonu oldu.

KAYNAKÇA

Arşiv

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

HR.SYS. 2335/6, 20.06.1914; HR.SYS. 2335/7, 04 08 1914; HR.SYS. 2335/9, 12 09 1914; HR.SYS. 2335/25, 11 04 1915; HR.SYS. 2335/32 01 06 1915; HR.SYS. 2335/33; HR.SYS. 2335/38, 08 07 1915; HR.SYS. 2335/39, 18 07 1915; HR.SYS. 2335/64, 14 04 1915; DH,ŞFR. 443/82, 1330 E 25; DH.EUM.4.ŞB.6/30, 10 08 1916; DH.EUM.5.ŞB. 80/31, 21 03 1915;

İngiliz Arşivi

TNA: FO, 371/2491, 183217/69.22, 2 Aralık 1915; 371/2768, 76953, April 23 1916.

Qatar National Library: German War: Turkish and German Intrigues in India, India Office Records and Private Papers, İngiliz Sefareti, Addis Ababa 20 Aralık 1914.

Arab Bulletin /Arab Bureau

Arab Bulletin: Vol. I No.30, November 15 1916.

Arab Bulletin: Vol. I No.33, December 4 1916.

Arab Bulletin: Vol. I No.27, October 26 1916.

Arab Bulletin, Vol. I No.23, September 2 1916.

Kitap, Makale ve Tezler

- Ali, A. M. (2012). *Etiyopya Türkiye İlişkileri: Karşılıklı Şüphe ve Anlaşmazlıktan Karşılıklı Anlayış ve İşbirliğine*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Bukhari, S. A. (1972). *Military Aspects of Internal Security in The Anglo -Egyptian Sudan 1898 1920*. London: Royal Holloway Collage.
- Hassen, I. A., & Erşahin, S. (2018, Mart). İhtida'nın Bedeli: Etiyopya Kralı Iyasu Örneği (1913-1916). *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 7(1).
- Henze, P. B. (2000). *Layers of Time A History of Ethiopia*. Newyork: Palgrave.
- Kakwezai, P. K. (1985). Sayyid Muhammad Abdille Hassan, Lij Yasu and The World War I Politics: 1914-1916. *Transafrican Journal of History*, 36-45.
- Lewis, I. M. (1988). *A Modern History of Somalia*. Boulder/ Londra: Westview Press.
- Marcus, H. G. (1994). *A History of Ethiopia*. Berkeley/Los Angeles/London: University of California Press.
- McKale, D. (1998). *War By Revolution, Germany and Great Britain in the Middle East in the era of World War I*. Kent/Ohio/London.
- Omar, A. H. (2013, December). The Coup d'Etat of September 26, 1916: Different Perceptions. *Journal of Ethiopian Studies*, 46, 99-120.
- Orhonlu, C. (1996). *Osmanlı'nın Güney Siyaseti Habeş Eyaleti*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Polat, Ü. G. (2015). *Osmanlı Devleti ve İngiltere Ekseninde I. Dünya Savaşı Yıllarında Mısır*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Polat, Ü. G. (2019). *Türk-Arap İlişkileri Eski Eyaletler Yeni Komşulara Dönüşürken 1914-1923*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Prüfer, C. (2018). *Germany's Covert War in The Middle East Espionage, Propaganda and Diplomacy in World War I*. (K. Morrow, Dü., & K. Morrow, Çev.) London, New york: I.B.Tauris & Co. Ltd.
- Beachey, R. (1990). *The Warrior Mullah The Horn Aflame 1892-1920*. London: Bellew Publishing.
- Samatar, S. S. (1982). *Oral Poetry and Somali Nationalism The Case of Sayyid Muhammad Abdille Hasan* (Cilt African Studies Series 32). London, Cambridge: Cambridge University Press.
- Smidt, W. G. (2014a). Glossary of Terms and Events of the Lij Iyasu Period Controversial and Non-Controversial Facts and Interpretations. E. Ficquet, & Wolbert G. C. Smidt (Dü) içinde, *The Life and Times of Lij Iyasu of Ethiopia New Insights* (s. 181-205). Zürich Berlin.
- Smidt, W. G. (2014b). The Foreign Politics of Lij Iyasu in 1915/16 According to Newly Discovered Government Papers. E. Ficquet, & W. Smidt (Dü) içinde, *The Life and Times of Lij Iyasu of Ethiopia New Insights* (s. 103-110). Zürich Berlin.
- Tepedelen, K. (2007, Ağustos). *I. Dünya Savaşı'nın Unutulmuş Bir Diplomatik Cephesi Etiyopya*. Belleten, LXXI(261), 745-752.
- Yıldız, F. (2018, June). The Diplomatic Relationships between the Republic of Turkey and Ethiopia. Addis Ababa University College of Social Sciences Center for African and Oriental Studies (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
- Yılmaz, T. O. (2020). *Birinci Dünya Savaşı'nda Teşkilat-ı Mahsusa'nın Doğu Afrika'daki Faaliyetleri*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı Harp Tarihi ve Strateji Yüksek Lisans Programı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Zahoric, J. (2013). Iyasu V of Ethiopia (1913-1916): Perilous Traitor or A True Modernizer? *Akta Fakulty Filozoficke Zapadoceske Univerzity v. Plezni.*, 2, 124-136.
- Zewde, B. (2001). *A History of Modern Etiyopya 1855-1991*. Addis Ababa: Addis Ababa University Press.

TBMM'NİN AÇILIŞININ 100. YILI ANISINA
KÜTAHYA DÜMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU

“ANKARA OTURUMU”

14 Mayıs 2020 - Perşembe

ERZURUK KONGRESİ OTURUMU		OTURUM BAŞKANI: DOÇ. DR. ERSEN ERSOY	
SAAT	ABD/ASD	BİLDİRİ SAHİBİ	BİLDİRİ BAŞLIĞI
16:30 - 17:30	TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI	BAHADIR KURT	XVI. YÜZYIL DİVAN ŞAIRİ BURSALI REMZİ VE DİVANI'NIN BİLİNMEYEN BİR NÜSHASI ÜZERİNE
	TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI	DEVREM GENÇER KIZILIRMAK	ÇAĞDAŞLAŞMA YOLUNDA KLASİK ESER TERCÜMELERİ
	TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI	ELİF YOKUŞ	OĞUZ ATAY'IN BEYAZ MANTOLU ADAM ADLI HİKÂYESİNDE TOPLUMSAL YABANCILAŞMA BİREYİN VAROLUŞSAL PROBLEMİ VE ÖTEKİLEŞTİRME
	TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI	HAKAN YAŞA	100 TEMEL ESER UYGULAMASININ DEĞERLENDİRİLMESİ VE TASNIFI

XVI. YÜZYIL DİVAN ŞAİRİ BURSALI REMZÎ VE DİVANI'NIN BİLİNMEYEN BİR NÜSHASI ÜZERİNE

Bahadır KURT, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, Kütahya
bhdkrt@hotmail.com

ÖZET

XVI. yüzyıl dîvân şairlerinden olan Bursalı Remzî'nin asıl adı Mustafa'dır. Bu yüzyılda dîvân edebiyatı sahasında zirve yapmış usta şairlerin yetişmesi Remzî gibi birçok şairi gölgede bırakmıştır. Bu yüzden kanaatimizce Remzî, değeri yeterince anlaşılamamış önemli bir şairdir. Osmanlı coğrafyasının çeşitli bölgelerinde müderrislik ve kadılık görevinde bulunan şair, âşıkâne tarzda yazdığı şiirlerini bir dîvânda toplamıştır. Özellikle önemli nazire mecmualarında bulunan çokça şiirinden hareketle, onun bir nazire şairi olduğu ve gazelleriyle edebiyatımızda kendine yer edinmeyi başardığı söylenebilir. Türkçe şiirlerinde genel olarak sade sayılabilecek bir dil kullanan şairin Arapça ve Farsça olarak kaleme aldığı kaside ve gazelleri de bulunmaktadır.

2017 yılında *Remzî Dîvânı (İnceleme-metin)* isimli yüksek lisans tezi çalışmamızda, Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki 19 Hk 35851 numaralı dîvân nüshası esas alınmış ve çeşitli mecmualardan elde ettiğimiz manzumeler de çalışmamıza eklenmişti. Fakat tamamlamış olduğumuz bu çalışmadan sonraki yıllarda *Remzî Dîvânı*'nın Medine'de yeni bir nüshasına tesadüf edilmiştir. Medine Arif Hikmet Kütüphanesi 140/811 numarada kayıtlı güzel bir tezhibe sahip talik hatla yazılmış nüsha, Çorum nüshasına nazaran daha hacimli ve daha kıymetlidir.

İki bölümden oluşan çalışmamızın birinci bölümünde Bursalı Remzî'nin hayatı ve edebi şahsiyeti hakkında bilgi verildikten sonra ikinci bölümde *Remzî Dîvânı*'nın yeni tesadüf ettiğimiz Medine nüshası üzerinde durulacaktır.

Anahtar kelimeler: XVI. Yüzyıl, Dîvân Edebiyatı, Remzî, Bursa, Medine Arif Hikmet Kütüphanesi

GİRİŞ

Osmanlı'nın son döneminin önemli âlim ve şairlerinden olan Şeyhülislam Arif Hikmet, on iki bin ciltlik kütüphanesinden yaklaşık beş bin kadar eseri Medine'de Mescid-i Nebevî'nin kible tarafına 1853-1855 yılları arasında yaptırdığı ve günümüzde de aynı isimle anılan kütüphaneye vakfetmiştir (Bilge, 1991: 365). Arif Hikmet Bey tarafından özenle seçilmiş bu nadir eserler, genellikle müellif nüshaları ve kıymetli hattatlar tarafından yazılan eserlerden oluşmaktadır (Bilge, 1991: 367). Çalışmamıza konu olan *Remzî Dîvânı*'nın yeni nüshası da Medine'de bulunan bu kıymetli kütüphanenin envanterinde yer almaktadır.

Remzî Dîvânı'nın şüana kadar tespit edebildiğimiz iki nüshanın ilki tarafımızdan yüksek lisans tezi olarak hazırlanmış Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki 19 Hk 35851 numarada kayıtlıdır. Yeni tesadüf edilen diğer nüsha ise; Medine Arif Hikmet Kütüphanesi 140/811 numarada kayıtlıdır.

2017 yılında *Remzî Dîvânı* üzerine yaptığımız çalışma, yeni nüshanın bulunması ile tekrardan ele alınmak mecburiyetinde kalınmış ve bu nüshanın tanıtılmasına ihtiyaç duyulmuştur.

1.1. Remzî'nin Hayatı

Şairin çağdaşı ve diğer biyografik kaynaklarda Remzî'nin asıl adının "*Mustafa*" olduğunu nakledilmiştir (Kılıç, 2010: 1381; Kutluk, 1989: 415; Atlansoy, 1998: 296; Sâmî, 1891: 2299; Süreyya, 1996: 1375; İsen, 1994: 221). Bazı kaynaklarda şairin ismi konusunda farklılıklar göze çarpmaktadır (Nev'î-zâde Atâî, H.1268: 414; Peremeci, 1940: 233; Edirneli Sehî, H.1325: 124). Şair, dîvânın Medine nüshasında bulunan sebab-i te'lif kısmında "*bu çâker-i kemîne bende-i dirîne Mustafa bin Mehemmed e'r-Remzî*" olarak ismini açıkça belirtmiştir.

Şair; işaret, gizli ve kapalı bir sûrette söyleme anlamına gelen remz (رمز) kelimesini mahlas olarak seçmiştir (Devellioğlu, 2007: 885). Remz kelimesine nispet yâsının eklenmesiyle şairimizin mahlası olan Remzî kelimesi elde edilmiştir.

Şairin memleketi ve doğum yerinin Bursa olduğu hususunda tüm kaynaklar hemfikirdir (Kılıç, 2010: 1381; Edirneli Sehî, H.1325: 124; Riyâzî, 06 Hk 1275: 55b; Sâmî, 1891: 2299; İsen, 1994: 221). Şairin doğum tarihi konusunda ise kaynaklarda net bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Âşık Çelebi, Remzî'nin ölüm tarihini verdikten sonra "*...fevt olup semend-i 'ömri meydân-ı hudûd-ı seb'îne irgürmüşdür.*" (Kılıç, 2010: 1382) ifadelerini kullanarak şairin doğum tarihini yaklaşık olarak bildirir. Bu bilgiler ışığında şairin doğum tarihinin yaklaşık H. 884/ M. 1479-1480 olduğu söylenebilir.

Remzî'nin babasının ismi Mehemmed'dir. Kaynaklarda dönemin ticaretle uğraşan zengin ve saygıdeğer bir tüccar olduğu bildirilmektedir (Kılıç, 2010: 1381; Kutluk, 1989: 415; Atlansoy, 1998: 296; İsen, 1994: 221). Remzî'nin annesi, dönemin velîlerinden Müeyyedzâde Hacı Efendi'nin kız kardeşidir (Kutluk, 1989: 641). Kaynaklarda verilen bilgiler ışığında; Remzî'nin, kendisi gibi şair ve kadı olan "*İlmi*" mahlaslı, asıl adı Mehemmed olan ve halk arasında "*Remzîzâde*" ismiyle tanınan bir oğlunun olduğu da anlaşılmaktadır (Kutluk, 1989: 640-641).

Eğitim hayatı, şair hakkında değerlendirme yapılırken üzerinde durulması gereken önemli hususların başında gelmektedir. Çünkü bir dîvân şairinin, dîvân edebiyatı kaynaklarından tam manasıyla faydalanabilmesi için hiç şüphesiz ilim sahibi olması ve bu yolda çaba göstermesi

gerekmektedir. Remzî'nin de böyle bir düşünceye sahip olduğunu, ilim yolunda kararlılıkla ilerlediğini ve başarıyı yakaladığını görmekteyiz.

Kaynaklar, Remzî'nin küçük yaşlarda ilim tahsiline başladığından genel ifadelerle bahsetmektedir. Bu hususta Âşık Çelebi, Remzî'nin daha çocukluk yıllarında ilim öğrenme yoluna girdiğini bu yolda ilerleyerek kendini geliştirip belâgat ve berâat ilminde kıymetli bir hoca olduğunu belirtmiştir (Kılıç, 2010: 1381; Edirneli Sehî, H.1325: 124; Sâmî, 1891: 2299; İsen, 1994: 221).

Kınalızâde, Remzî'nin ilim yolunda kıymetli bir âlim olduğunu ve bu yolda ilerlerken Şir'âtü'l-islâm şarihi Seyyid 'Alizâde'den ders aldığını, medrese tahsilini bitirerek ondan mülâzım olduğunu belirtir (Kutluk, 1989: 415).

Remzî, hocasından icâzet aldıktan sonra Gelibolu, Galata, Mardin ve bazı büyük şehirlerde görev yapmıştır (Edirneli Sehî, H.1325: 124; Kılıç, 2010: 1382; Kutluk, 1989: 415; Sâmî, 1891: 2299; İsen, 1994: 221). Bu görevleri arasında ilk sırayı müderrislik mesleğinin aldığını ve Remzî'nin bir müddet müderrislik yaptıktan sonra kadılık mesleğine geçtiğini öğrenmekteyiz (Kâtip Çelebi, 1971: 790; Edirneli Sehî, H.1325: 124; Kılıç, 2010: 1382; Kutluk, 1989: 415; Sâmî, 1891: 2299; İsen, 1994: 221).

Âşık Çelebi, Remzî'nin temiz, gösterişsiz, zayıf ve ince bir yapıya sahip olduğunu; mizaç olarak ise kibar konuşan, samimi, kin tutmayan, derviş meşrepli, muradına erememiş bir âşık olarak dertli tabiatlı bir kimse olduğunu ve hayatı boyunca kimseyi incitmeyecek kadar naif bir karaktere sahip olduğunu ifade etmektedir (Kılıç, 2010: 1382)

Remzî'nin doğum tarihi açık olarak kaynaklarda belirtilmediğinden tam olarak kaç yıl yaşadığı bilinmemektedir. Ancak Âşık Çelebi'nin verdiği bilgilere dayanarak şairimizin yetmişli yaşlarında vefat ettiğini söyleyebiliriz (Kılıç, 2010: 1382).

Kaynaklarda şairin ölüm yılı ile ilgili iki farklı tarih belirtilmektedir. Bazı kaynaklarda Remzî'nin, son görev yeri olan Mardin kadılığı esnasında H. 954/M.1547-1548'de Sivas'ta vefat ettiği bildirilmektedir (Kılıç, 2010: 1382; Kutluk, 1989: 415; Atlansoy, 1998: 296; Sâmî, 1891: 2299). Bu bilgilerden farklı olarak Göyünç'ün eserinde Remzî'nin H. 955 yılında Mardin'de kadılık yaptığını gösteren bir belge bulunması şairin vefatının H. 956 yılında olduğu görüşünü kuvvetlendirmektedir (Göyünç, 1969: 48). Kâtip Çelebi ve Riyâzî de bu bilgiyi destekler nitelikte Remzî'nin ölüm yılını H. 956/M. 1549-1550 olarak belirtmiştir (Kâtip Çelebi, 1971: 790; Riyâzî, 06 Hk 1275: 55b). Mehmed Süreyya ve Mehmet Nâil Tuman ise şairin ölüm yılını H. 954 veya H. 956 olarak belirtmiş; ayrıca Tuman, şairin kabrinin de Sivas'ta olduğunu ifade etmiştir (Süreyya, 1996: 1375).

1.2. Edebi Kişiliği

1.2.1. Dil ve Üslûp Özellikleri

XVI. yüzyılda önemli kültür merkezlerinden biri olan Bursa'da dünyaya gelen Remzî, burada edindiği dil ve kültür birikimiyle medrese tahsilini tamamlamasını takip eden süre zarfında olgunlaştırdığı dil ve üslûbuyla kendine has bir çizgi oluşturmuştur. Manzûmelerini de bu üslûp çizgisi doğrultusunda vücûda getirmiştir.

Şair hakkında bilgi veren kaynaklar, Remzî'nin Arapça kasideleri okuyup inceleyerek onlara nazireler yazacak kadar Arapçaya hâkim olduğunu, etkileyici gazeller yazdığını, gençliğinden beri nazma düşkün olduğunu ve şiir söylemekte olduğunu ve şiirleriyle devrin usta şairleri arasında itibar görenlerden olduğunu dile getirir (Kılıç, 2010: 1382; Kutluk, 1989: 415; Edirneli Sehî, H.1325: 124; Atlansoy, 1998: 296-297; Eydur, 2017: 77)

Remzî, üç dilin de inceliklerine vâkıf olmuş; Arapça, Farsça ve Türkçe kelimelerden kafiye ve redifleri zorluk çekmeden şiirlerinde kullanmıştır. Şairin dili döneminin dil estetiğine göre ne sadedir ne de çok fazla ağır ve ağırdadır. Yalnız dîvânın dîbâce kısmı ağır bir dille yazılmıştır. Bu kısımda fazlasıyla Arapça ve Farsça kelimeler, terkipler kullanılmış, sık sık *Kur'ân-ı Kerîm*'den âyetlere ve hadis-i şeriflere yer verilmiştir. Şair, âyetlerin ve hadislerin haricinde Arapça atasözleri ve kalıplaşmış cümleleri de şiirlerinde ustalıkla kullanmıştır. Ayrıca Remzî, Türk dilini en iyi yansıtan atasözleri ve deyimlerin yanı sıra arkaik kelimelere de eserinde yer vermiştir.

Remzî, mutasavvıf bir şair olmamakla beraber şiirlerinde din ve tasavvufla ilgili remizlere de dîvân edebiyatı geleneğine uygun olarak yer vermiştir. Şair, duygu ve düşüncelerini ifade ederken âyetlerden, hadislerden ve peygamber kıssalarından telmih ve iktibas yoluyla istifade etmiştir. Şiirlerinde genel olarak sade sayılabilecek bir dil ile âşıkâne üslûbun hâkim olduğu görülmektedir.

Elinden ehl-i muhabbet düşürmez ise n'ola

Ki **Remzî'nün** gazeliyyâtı 'âşıkâne düşer

[Medine 58^a]

Remzî, aşağıdaki beyitte tarzını ve üslûbunu herkesin beğeneceğini ifade etmektedir:

Murâdı **Remzî'nün** vâsıf-ı cemâl-i pür-kemâlidir

Bu tarzı kim kabûl itmez ya bu üslûbı kim sevmez [g.74/7]

Remzî'de üslûp özelliği olarak ele alabileceğimiz mürâca' olarak bilinen karşılıklı konuşma biçimine (dedim-dedi) örnek beyitler bulunmaktadır. Bunun yanında şair kimi beyitlerde de harf oyunlarına başvurmuştur. *Dîvân*'daki harflerle şair, âşıkla sevgilinin çeşitli özellikleri arasında sık sık benzerlik ilişkisi kurmuş ve çeşitli tasavvurlara yer vermiştir.

Bu hususta sevgilinin saçı cim'e (ج), boyu elif'e (ل), kaşınun'a (ن) benzetilir. Şair, aşağıdaki beyitte harfleri sırasıyla açıkça vererek cân kelimesini ortaya çıkarmıştır:

Ol zülfi *cîm* u kaddi *elif* kaşî *nûn* eger

Görünmese cüdâ olur elbette *cân* bana

[g.4/2]

Remzî'nin dikkat çeken diğer bir üslûp özelliği ise îhâm-ı tenâsüb sanatına düşkünlüğüdür. Şairin çoğu beytinde bu sanata örnek kullanım görmek mümkündür. Tenâsüb sanatının başlıca bir türü olan îhâm-ı tenâsüb, türlü anlamları olan bir kelimenin kasedilmemiş anlamıyla beyit içindeki diğer kelime arasında anlam ilgisi kurmakla oluşur.

Aşağıdaki beyitte şair, çektiği dertlerden dolayı döktüğü gözyaşlarının coşkusunu Nil ve Fırat nehirleriyle aynı görür. Şair, göz manasında da gelen "ayn" kelimesiyle "hûn ve hûnfeşân" kelimeleri arasında îhâm-ı tenâsüb yapmıştır:

Eşk-i çeşmim cûşda Nil u Fırâtun 'aymıdır

Bir bakımda *hûn-ı zahm-ı hûn-feşân*ımdur benüm

[g.123/4]

1.2.2. Şiiri Hakkındaki Düşünceleri

Remzî, şiirlerinin etkileyciliğini, inceliğini ve dokunaklı oluşunu sûznâk, sûziş sıfatlarıyla ifade eder. Şair, aşağıdaki beyitte sözlerinin, okuyanların içini yaktığını söyleyerek kendi dış görünüşünün de şiirleri kadar iç yakıcı ve üzüntü verici bir vaziyette olduğunu ifade eder:

Remzîyem görenün özi göyünür

Sözlerüm gibi sûznâk oldum [g.138/5]

Remzî, şiirlerinin ne kadar etkileyici olduğunu ifade ederken *Dîvân*'ındaki şiirleri her okuyanın yanıp yakıldığını, bu yüzden dîvânın ateşlerde yanmasının gerektiğini söyler:

Sûzişinden her nefes yanar yakılır okuyan

Göreyin odlara yansın **Remzî** dîvânun senün [g.101/9]

Şair, ateş saçan kaleminin yazdığı varakların gönül yakıcı müsveddeler olduğunu ifade ederek şiirlerinin yakıcılığını anımsatır:

Evrâk-ı **Remzî** sûz-ı dil eyler müsevvedât

Gelsin beyâna hâme-i âteş-feşân-ile [g.179/7]

Remzî, aşağıdaki beyitte *Dîvân*'ını güzel bir dilbere benzeterek onun sayfalarındaki yazıları sevgilinin ayva tüyelerine, noktaları da sevgilinin benine benzetmektedir:

Remzînün dîvânı bir hoş tâze dil-berdür k'anun

Levh-i hüsninde hutûtı nokta hattı hâldür [g.32/7]

Remzî, kendi şiirlerinin Peygamber Efendimiz'in şairi olan Hassân'ın şiirleri kadar güzel olduğu görüşündedir:

Remzî bilürüz vezn-i selfsde olupdur

Nazm-ı hüsnün midhati Hassâna berâber [g.37/7]

Remzî, güzel bir biçimle yazdığı şiirlerini okuyan herkesin şiirlerini beğendiğini ve kendisini alkışladıklarını ifade eder:

Nazma bir vech-ile **Remzî** hüsn-i sûret virdi kim

Gören eş'ârın okur tahsîn tahsîn üstine [g.187/5]

Remzî, aşağıdaki beyitte şiirlerini, değerli taşlar giyinmiş dilbere benzeterek onların şiirden anlamayan cahiller elinde kalmasından şikâyet etmektedir:

Nazm-ı **Remzî** bir murassa'-püş dil-berdür velî

Kurtarımaz yakasın nâdân elinden el-gıyâs [g.22/5]

1.3. Remzî'nin Diğer Şairlerle İlişkisi

Remzî'nin etkilendiği şairleri tespiti hususunda nazire mecmuaları önemli kaynaklardır. Remzî'nin, *Pervâne Bey Nazîre Mecmuası*'nda kırk üç adet, Edirneli Nazmî'nin *Mecma'u'n-Nezâ'ir*'inde ise otuz altı adet şiiri bulunmaktadır. Remzî bu nazîre mecmualarındaki zemin şiirleri bulunan şairlerden etkilenecek onlara nazîreler yazmıştır.

Pervâne Bey Nazîre Mecmuası'nda Remzî'nin gazellerinin zeminini oluşturan şiirler; Âhî, Ahmedî, Ahmed Paşa, Celîlî, Hafî, Harimî (Sultan Korkud), Hayâlî (Abdülkerim-zâde),

Kemâl-i Zerd, Muhibbî, Necâtî, Nizâmî, Revânî, Selimî (Yavuz Sultan Selim), Şevkî, Şeyhî, Tâcizâde Câfer Çelebi, Vasfî, Visâlî, Zâtî gibi şairlere aittir.

Edimeli Nazmî'nin *Mecma' u 'n-Nezâ'ir*'inde Remzî'nin gazellerinin zeminini oluşturan şiirler ise; Âlî, Âhî, Ahmedî, Ahmed Paşa, Hafî, Hayâlî (Abdülkerim-zâde), Hâşimî-i 'Acem, Nesimî, Nizâmî, Kemâl-i Zerd, Kemal Paşa-zâde, Necâtî, Nesimî, Nihâlî, Nizâmî, Revânî, Sa'dî, Safî, Şeyhî, Tâcizâde Câfer Çelebi, Ulvî (Ahmed Paşa), Vasfî, Zâtî, Zülâlî gibi şairlere aittir.

1.4. Dîvânı

Yaptığımız araştırmalar doğrultusunda Remzî'nin bilinen tek eseri, çalışma yaptığımız *Dîvân*'ıdır. XVI. yüzyıl tezkirelerinde, şairden ve onun şiirlerinden övgüyle söz edilmektedir. Ancak bu kaynaklarda *Dîvân*'ından veya başka bir eserinden bahsedilmemektedir.

Araştırmalarımıza göre şairin *Dîvân*'ından bahseden ilk önemli kaynak, XVII. yüzyılda Fâizî tarafından yazılan *Zübdetü'l-Eş'âr*'dır. Fâizî, yedi beyit örneğini şairin dîvânından aldığını “*dîvânı görülp bu şi'r ketb olundı*” kaydıyla bildirmektedir (Kayabaşı, 1997: 321-322). Diğer bir kaynak da yine XVII. yüzyılda Kâtip Çelebi tarafından kaleme alınmış olan *Keşfü'z-Zünûn*'dur. Bu eserde Remzî'nin bir *Dîvân*'ı olduğu ve bu eserin Türkçe olduğu ifade edilmektedir (Kâtip Çelebi, 1971: 790). Şair, şu beyitte *Dîvân*'ının varlığından bahsetmektedir:

Remzî'nün dîvânı bir hoş tâze dil-berdür k'anun

Levh-i hüsninde hutûtü nokta hattı hâldür

[g.32/7]

2.1. Dîvânın Nüshaları

2.1.1. Çorum Hasan Paşa Nüshası

Remzî Dîvânı'nın yurt içindeki bilinen tek nüshası Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde 19 Hk 35851 arşiv numarasında kayıtlıdır.

Eserin fiziki özellikleri; ebru süslemeli mukavva kapak, sırtı yeşil meşin, cedveller ve başlıklar siyah mürekkep, 205x190-125x70 mm (dış-iç) ölçülerinde, her sayfası 15 satırdan oluşan 65 varaklık nüsha, harekeli nesih yazı türüyle isim filigranlı kâğıt üzerine yazılmıştır.

Bu nüsha “*Dîvân-ı Şeyh Remzî*” ser-levhası ile başlar. Başında manzum-mensur karışık bir dîbâce bulunmaktadır. Şair, dîbâceye besmele beytiyle başlayıp Allah'a hamd ve Peygamber Efendimiz'e övgüyle devam etmiştir. Remzî, daha sonra şairlik ve şiir hakkındaki görüşlerini dile getirerek dîbâcesine son vermiştir. Bu bölümden sonra bir Arapça bir Farsça olmak üzere beş kaside bulunmaktadır. Kasidelerden sonra “İbtidâ-i Gazeliyât” başlığıyla harf sırasına göre kafiyenmiş, iki yüz on iki gazel bulunmaktadır. Ayrıca gazeliyât bölümünde iki murabba yer almaktadır. Eserde herhangi bir kayıt ve mühür bulunmamaktadır.

2.1.2. Medine Arif Hikmet Nüshası

Remzî Dîvânı'nın yurt dışındaki bilinen tek nüshası Medine Arif Hikmet Kütüphanesi 140/811 numarada kayıtlıdır.

Medine nüshası 156 varaktan oluşmaktadır. Eserin fiziki özellikleri; cedveller, başlıklar ve duraklar altın yaldızlı; başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Dîbâce kısmında “beyt, nazım,

nesir” gibi ifadelerde mavi mürekkep kullanılmıştır. 210x170 mm ölçülerinde ve her sayfası 13 satırdan oluşmaktadır. Talik yazı çeşidiyle kaleme alınan nüshada mısralar çift sütun halinde yerleştirilmiştir. Eserin orijinalini göremediğimizden dolayı cilt özellikleriyle ilgili bilgi verilememektedir. Eserin 1^b varağı ve 38^b'de başlayan gazeliyat bölümü güzel bir tezhibe sahiptir.

Medine Nüshası 1^b vr.

Medine Nüshası 38^b vr.

Medine nüshası, “Divân-ı Remzî” ser-levhası ile başlar. Başında manzum-mensur karışık bir dîbâce bulunmaktadır. Dîbâce mesnevi nazım şekli ile kaleme alınmış 13 beyitlik münacatla başlar.

Medine nüshası 9^b ile Çorum nüshası 6^b varaklarına kadar benzerlik göstermektedir. Çorum nüshasında 6^b'den sonra kasideler gelmesine rağmen Medine nüshasının dîbâce kısmı devam etmektedir. Nüshanın 10^b-15^a varakları arasında Çorum nüshasında bulunmayan 117 beyitlik bir mesnevi bulunmaktadır. Mesnevinin ilk beyti şöyledir:

fe' ilâtün / mefâ'ilün / fe' ilün

Bu serâyende-i terâne-i 'aşk

Dil-i gûyende-i fesâne-i 'aşk

Mesneviden sonra 15^b-17^a varakları arasında eserin sebab-i telifi mensur olarak yer almaktadır. Çorum nüshasında bulunmayan bu bölümde şair, önemli detaylar vermektedir. Bunlardan ilki şairin kendi ismini ve babasının ismini *Mustafa bin Mehemmed e'r-Remzî* olarak kaydetmesidir.

Bu bölümde verilen diğer önemli bilgi ise, Şairin, Yavuz Sultan Selim Edirne'ye geldiği vakit orada Edirne kadısı ve *Şir'atü'l-islâm* şarihi Seyyid 'Alizâde'nin öğrencisi olduğu bu sırada devlet erkânı sayesinde Yavuz Sultan Selim'e kaside sunma şerefine nail olduğu ve kendisine Nişancı Mehmed Çelebi tarafından inam verilmesidir.

Şair, sebab-i telif bölümünde divânını bir araya getirme fikrinin nasıl oluştuğunu da anlatmaktadır. Çeşitli bölgelerde müderrislik ve kadılık görevinde bulunan şair divânını toplama işini

sonraya ertelemiş “*kelâma ragbet ve ehline himmet olup bikemâlihi metâ'-ı hüner-i revâc üzere oldugın görüp bu fakîr-i muhtâc elinden ve dilinden geldiği cüz'î ve küllî vâk'î olan kelimâtı cem' ve tedvîn ve tertîb ve tezyîn idüp tuhf-e-i meclis-i şerif ve hedîye-i mahfil-i münif eylediği 'arz olundı.*” diyerek şiirlerini bir araya toplamış ve padişaha sunmuştur.

Medine nüshası, Çorum nüshası gibi dîbâce kısmından sonra kasidelerle devam etmektedir. Medine nüshasında, Çorum nüshasından farklı olarak 3 Farsça, 1 Arapça ve 1 Türkçe kaside bulunmaktadır. Bunlardan birinci kaside, tevhid türünde başlıksız olarak Arapça yazılmıştır. İkinci kaside ise; naat türünde Farsça olarak kaleme alınmıştır. Diğer kasideler ise methiye türündedir. Kasidelerin beyit sayıları ve dil özellikleri aşağıda tablo halinde verilmiştir.

Tablo 1: Medine Nüshasında Bulunan Kasidelerin Özellikleri

Kaside Sırası	Beyit Sayısı	Dili
1	19	Arapça
2	24	Farsça
3	40	Farsça
4	30	Farsça
5	64	Farsça
6	56	Türkçe
7	67	Türkçe
8	75	Türkçe
9	82	Türkçe
10	39	Arapça
Toplam	496	

Kasidelerin sona ermesiyle her iki nüshada da gazeliyat bölümü başlamaktadır. Medine nüshasında gazellerin oluştuğu bölüm, “Gazeliyât” başlığıyla (1) harfiyle yazılan gazeller ile başlar ve harf sırasına göre (2) harfiyle son bulur. Medine nüshasında Çorum nüshasında bulunmayan toplam 214 gazel vardır. Gazellerin sayıları, hangi harf aralığında oldukları ve gazellerin beyit sayıları aşağıdaki tablolarda detaylı bir şekilde verilmiştir. Buna göre Medine nüshasının gazeliyat kısmında, Çorum nüshasında bulunmayan gazellerin en fazla (3), (4) ve (5) harfiyle kafiyenmiş olduğu görülmüştür.

Medine nüshasının 51^b varlığında harfî-z-zel başlığı altında verilen gazel dal (6) harfiyle kafiyelidir. Bu sebeple Medine nüshasında da Çorum nüshasında olduğu gibi (7) harfiyle kafiyenmiş gazel bulunmaktadır. Ayrıca harfî-n-nun (8) başlığı altında bir adet (9) harfiyle kafiyeli gazel ve harfî-l-ha (10) başlığında ise; bir adet (11) harfiyle kafiyelenmiş gazel bulunmaktadır.

Tablo 2: Medine Nüshasında Bulunan Gazellerin Harflere Göre Dağılımı ve Çorum Nüshasında Bulunmayan Gazel Sayıları

Harf		Gazel Sırası	Çorum Nüshasında Bulunmayan Gazel Sayısı	Harf		Gazel Sırası	Çorum Nüshasında Bulunmayan Gazel Sayısı
Elif	ا	1-14	6	Dad/Zad	ض	170	-
Be	ب	15-20	2	Tı	ط	171	-
Te	ت	21-26	2	Zı	ظ	172-173	1
Se	ث	27-29	1	Ayn	ع	174	-
Cim	چ - ج	30-33	2	Gayn	غ	175-176	-
Ha	ح	34-38	2	Fe	ف	177-178	1
Hı	خ	39	-	Kaf	ق	179-186	3
Dal	د	40-46	4	Kef	ك - اك	187-213	12
Zel	ذ	-	-	Lam	ل	214-222	1
Rı	ر	47-141	60	Mim	م	223-257	12
Zı	ز	142-157	4	Nun	ن	258-293	17
Sin	س	158-159	1	Vav	و	294-296	2
Şın	ش	160-167	6	He	ه	297-352	24
Sad	ص	168-169	1	Ye	ی	353-419	50
Toplam						419	214

Tablo 3: Medine Nüshasında Bulunan Gazellerin Beyit Sayıları

Beyit Sayısı	Gazel Sayısı
4	2
5	181
6	30
7	188
8	8
9	8
11	1
12	1
Toplam	419

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere şair gazellerini çoğunlukla beş, altı ve yedi beyit olarak kaleme almıştır. XVI. yüzyıl genelinde tercih edilen beyit sayısı beş olmakla birlikte altı ve yedi beyitli gazel yazan şairlerde bulunmaktadır (Ambros, 1999: 1-8). Remzî de bu şairler arasındadır.

Çorum nüshasında yer almayıp Medine nüshasında bulunan gazellerden bazılarının matla beyitleri örnek olarak aşağıda verilmiştir:

9. Gazel

fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün

Şekkerin leblerinin şânına inmiş hasenâ

Âyeti Enbete Allâhü nebâten hasenâ

[Medine 41^a]

18. Gazel

fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün

Dostum bûy-ı zülf-i 'anber-bârunı miskîn idüp

Baş açuk ayaklara saldun beni miskîn idüp

[Medine 43^b]

25. Gazel

mef'ûlü / fâ'ilâtü / mefâ'ilü / fâ'ilün

Ey cân tabîbi hasteni tur var 'iyâdet it

Bu gice hayra gir gel efendi 'ibâdet it

[Medine 45^b]

27. Gazel

fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün

Kılsa çeşmün fitneden bu zülf-i 'ayyâr-ile bahs

Güyyâ Hârut ider Mârut-ı sehâr-ile bahs

[Medine 46^a]

64. Gazel

fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilün

Benlerün milket-i hüsne olalıdan begler

Kul olur anları kim görse mukarrer begler

[Medine 57^a]

94. Gazel

mef'ûlü / fâ'ilâtü / mefâ'ilü / fâ'ilün

Var ey gönül firâk-ile terk it diyâr-ı yâr

Yâr oldu çünkü yâd-ile terk itdi bâr-ı yâr

[Medine 65^a]

130. Gazel

fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün

Câna câdû gözlerün her lahza yüz efsûn ider

Mihrimi günden güne hüsünün gibi efsûn ider

[Medine 75^a]

213. Gazel

fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün

Yakmasun gönlün ilâhî cevri-yârı kimsenün

Gark-ı seyl-âb-ı gam olmasın diyârı kimsenün

[Medine 98^b]

252. Gazel

mefâ'ilün / mefâ'ilün mefâ'ilün / mefâ'ilün

Belâ-yı aşk-ı dil-berden helâk oldum fenâ buldum

Velâkin 'ayn-ı 'ibretle nazar kılsam bekâ buldum [Medine 109^a]

320. Gazel

fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün

Bûse sunsa mest olup meclisde cânân agzıma

Leblerin öpdükce şevkimden gelür cân agzıma [Medine 128^b]

392. Gazel

fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün

'İlm-i sihri kim bilür ol çeşm-i şehlâlar gibi

Kim kılurlar uyhuyı gözlerde rüyâlar gibi [Medine 148^b]

Her iki nüshanın gazeliyat kısmında iki adet murabba bulunmaktadır. Birinci murabba Çorum nüshasının 30^a-30^b varakları arasında Bahâriye başlığıyla yer alırken Medine nüshasında başlıksız olarak 77^a-77^b varakları arasında bulunmaktadır:

mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün

I

Bihamdillâh bahâr irdi yine 'işret zemânıdır

Zemînin nakş eyler her çiçek bir tâze Mânîdur

Gül eydür 'iş idün turmaz bu faslın tâ zemânıdır

Bahâr eyyâmı gül devri yigitlik 'unfuvânıdır

İkinci murabba ise; Çorum nüshasında 48^b-49^a varakları arasında, Medine nüshasında ise; 114a varagında bulunmaktadır:

fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilün

I

Cevher-i bâde ile kalbimüzi pâk idelüm

Mey-fürûş ayagına rûy-ı zeri hâk idelüm

Ne anup cübbe vü destârı ne idrâk idelüm

Mest-i lâ-ya'kıl olalum yakalar çâk idelüm

Medine nüshasının gazeliyat bölümünde 76^a-77^a varakları arasında harfû'r-ra başlığı altında bir adet tahmis yer almaktadır. Bu manzume Çorum nüshasında bulunmamaktadır. Remzî, Necâfî'nin yeter redifli gazeline tahmis yapmıştır:

mef'ûlü / fâ'ilâtü / mefâ'ilü / fâ'ilün

I

Sînem şeh-i hayâlüne halvet serâ yeter
Çeşmim ana serâçe-i pâk u serâ yeter
Câna hadeng-i gamzelerün dil-güşâ yeter
Dil kişverine zülf-i siyâhun belâ yeter
Yakmaga bu vilâyeti ol ejdehâ yeter

Gazeliyat bölümünden sonra eser sona ermektedir. Eserin sonunda hatime veya istinsah kaydına rastlanmamıştır.

Eserin çeşitli varaklarında Arif Hikmet Kütüphanesi mührü ve vakıf mühürleri bulunmaktadır. 1^a varagında ise tesahüb kayıtları ve mühürler bulunmaktadır:

Medine Nüshası 1a vr.

Medine nüshası, Çorum nüshasından yazı çeşidi ve satır sayısı bakımından farklılık göstermesine rağmen dîbâcenin ve şiirlerin yerleşme şekilleri bakımından benzerlik göstermektedir. Medine nüshası Çorum nüshasından 91 varak daha fazladır. Bu durum bize Çorum nüshasının ne kadar eksik bir nüsha olduğunu göstermektedir.

Dîvân'ın Çorum nüshasında 5 kaside, 212 gazel ve 2 murabba bulunmasına karşın Medine nüshasında 10 kaside, 419 gazel, 1, mesnevi, 2 murabba ve 1 tahmis bulunmaktadır. Nazım şekilleri ve detayları hususunda dîvân üzerine daha önce yapılan çalışmadaki veriler ile Medine nüshasında elde ettiğimiz veriler aşağıda tablolar halinde detaylı bir şekilde gösterilmiştir.

2017 yılında Remzî Dîvânı (inceleme-metin) isimli yüksek lisans tezi çalışmamızda, Çorum nüshası ve şiir mecmualarından elde ederek tesis ettiğimiz dîvân metnindeki nazım şekillerinin sayıları aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 4: *Remzî Dîvânı*'nda Bulunan Manzumelerin Nazım Şekilleri ve Sayıları

Nazım Şekli	Manzûme sayısı			Toplam
	Türkçe	Arapça	Farsça	
Kaside	3	1	1	5
Murabba	2	-	-	2
Gazel	228	-	-	228
Toplam	233	1	1	235

Medine nüshasında bulunan nazım şekillerinin sayısı da yine aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 5: Medine Nüshasında Bulunan Manzumelerin Nazım Şekilleri ve Sayıları

Nazım Şekli	Manzûme sayısı			Toplam
	Türkçe	Arapça	Farsça	
Kaside	4	2	4	10
Gazel	417	2	-	419
Murabba	2	-	-	2
Tahmis	1	-	-	1
Mesnevi	1	-	-	1
Toplam	425	4	4	433

SONUÇ

Dîvân edebiyatı, başlangıcından sonuna kadar geniş bir sahada gelişim göstermiştir. Bu alanda eser veren binlerce şairin dîvânları, günümüzde birçok ülkenin kütüphanelerine çeşitli nedenlerden ötürü dağılmış vaziyettedir. Bu yüzden ülkemiz dışındaki kütüphanelerin kataloglarının ortaya çıkarılması edebiyat tarihimiz için büyük önem arz etmektedir. Yurt dışındaki kimi kütüphanelerin yazma eserleri çevrimiçi olarak erişime açmasının yanında halen birçok yurt dışı kütüphanesinin kataloglarına ve eserlerin dijital görüntüsüne ulaşılması hususunda zorluklar çekilmektedir. Bu zorlukların aşılması ve kütüphanelerin katalogları hakkında yapılan çalışmalar, el yazması eserlerin nüshalarına ulaşip eserin tam metninin ortaya çıkarılması bakımından oldukça önemlidir. Bu husus *Remzî Dîvânı*'nın bulunan bu yeni nüshası ile daha net görülmüştür. Bu nüshanın bulunması ile daha önce tarafımızdan yapılan çalışma genişletilerek dîvânın tenkitli metninin ortaya çıkarılması için çalışmalarımız devam etmektedir.

Yapılan bu çalışmayla *Remzî Dîvânı*'nın Çorum nüshasının eksik bir nüsha veya seçme şiirlerden meydana gelen bir nüsha olduğu ortaya çıkarılmıştır. Çalışmamızda dîvânın Medine nüshası üzerinde ayrıntılı bir şekilde durularak diğer nüsha ile farkları belirtilmiştir. İki nüshanın özellik ve nazım şekilleri karşılaştırması tablolar halinde sunulmuştur. *Dîvân*'ın Çorum nüshasında 5 kaside, 212 gazel ve 2 murabba bulunmasına karşın Medine nüshasında 10 kaside, 419 gazel, 1, mesnevi 2 murabba ve 1 tahmis olduğu görülmüştür. Medine nüshasında Çorum nüshasında bulunmayan toplam 214 gazel, 5 kaside, 1 tahmis ve 1 mesnevi ortaya çıkarılmıştır.

Divân'ın Medine nüshası ile birlikte ortaya çıkan bu yeni manzumeler hiç şüphesiz *Remzî Divâm*'nın önemini daha da artıracaktır. Bu nüsha, daha önce tarafımızdan yapılan çalışmanın eksikliğinin giderilip *divân*'ın tam metninin ortaya çıkarılması hususunda son derece önemlidir.

KAYNAKÇA

- AMBROS, Edith Gülçin. (1999). Osmanlı Gazelinin Uzunluğunda Görülen Gelişmeler: 16. Yüzyılda Durum. *Journal of Turkish Studies Türklük Bilimi Araştırmaları*, Abdülbaki Gölpınarlı Hatıra Sayısı II, 20, 1-8.
- ATLANSOY, Kadir. (1998). *Bursa Şairleri-Bursa Vefeyatnamelerindeki Şairlerin Biyografileri*. Bursa: Asa Kitabevi.
- BİLGE, Mustafa L. (1991). Ârif Hikmet Bey Şeyhülislâm. *TDV İslam Ansiklopedisi (C. III, s.365-366)*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- BİLGE, Mustafa L. (1991). Ârif Hikmet Kütüphanesi. *TDV İslam Ansiklopedisi (C. III, s. 366-367)*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Edirneli Sehî. (H.1325). *Tezkire-i Sehî*, İstanbul: Matbaa-ı Amidi.
- DEVELLİOĞLU, Ferit. (2007). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- GÖYÜNÇ, Nejat. (1969). *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- İSEN, Mustafa. (1994). *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*. Ankara: AKM Yayınları.
- Kâtip Çelebi. (1971). *Keşf-el-Zunûn*. C. I. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- KAYABAŞI, Bekir. (1997). *Kâfzâde Fâizî'nin Zübdetü'l-Eş'ârı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- KILIÇ, Filiz. (2010). *Meşâ'irü's-Şu'arâ: İnceleme-Metin*. C. I-III. İstanbul: İstanbul Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- KURT, Bahadır. (2017). *Remzî Divânı (İnceleme-Metin)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- KUTLUK, İbrahim. (1989). *Kınalı-zâde Hasan Çelebi Tezkiretü's-Şuarâ*. C. I-II. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Mehmed Süreyya. (1996). *Sicill-i Osmanî*. (haz. Nuri Akbayar). C. IV. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Nev'î-zâde Atâî. (H.1268). *Hadâiku'l-Hakâik ft Tekmiletü's-Şakâik*. C.II. İstanbul: Matbaa-ı Âmire.
- PEREMECİ, Osman Nuri. (1940). *Edirne Tarihi*. İstanbul: Resimli Ay Matbaası.
- Riyâzî. *Riyâzuş-Şuarâ*. Milli Kütüphane. 06 Hk 1275.
- SÂMÎ, Şemseddin. (1881). *Kâmûsu'l-A'lâm*. C. III, İstanbul: Mihran Matbaası.
- SUNGURHAN, Aysun. (2017). *Beyânî Tezkiresi (Tezkiretü's-Şu'arâ)*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55835,beyani-tezkiresipdf.pdf?0> (24.07.2020).

ÇAĞDAŞLAŞMA YOLUNDA KLASİK ESER TERCÜMELERİ

Devrim GENÇER KIZILIRMAK, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Kütahya devrim7847@hotmail.com

ÖZET

Klâsik eserlerin tercümesi meselesinin, Tanzimat Dönemi ve sonrasında batılılaşma ve modernleşme bağlamlarında, dönem yazarları tarafından tartışıldığı görülür. Sürdürülen tartışmalarda klâsik eserin ne olduğu, hangi eserin klâsik kabul edilmesi gerektiği, edebiyatımızda klâsik eser olup olmadığı, yapılacak tercümelerin kültürel değişimi doğuracağı vb. konular üzerinde ağırlıklı olarak durulmuştur. Cumhuriyet sonrasında ise 1938-1946 yılları arasında Milli Eğitim Bakanı olarak görev yapan Hasan Âli Yücel'in öncülüğünde tercüme faaliyetlerinin devlet eliyle ciddiyetle ele alındığı görülmüştür. Bu bağlamda ilk olarak 1939'da Birinci Türk Neşriyat Kongresi yapılmıştır. Yazarlar, yayıncılar, eğitimciler, araştırmacılar, sanatkarlar, milletvekilleri, bakanlık görevlilerinin katılımlarıyla gerçekleşen kongre sonucunda bir Tercüme Heyeti oluşturulmuştur.

İlk toplantısını 28 Şubat 1940'ta, Ankara'da yapan Heyet, Dr. Adnan Adıvar başkanlığında dört toplantı gerçekleştirir ve bir "Daimî Büro" oluşturulur. Nurullah Ataç'ın reisliğini yaptığı Büro'nun üyeleri arasında Saffet Pala, Sabahattin Eyüboğlu, Sabahattin Ali, Bedrettin Tuncel, Enver Ziya Karal ve Nusret Hızır bulunur. 19 Mayıs 1940 tarihinden itibaren iki ayda bir çıkartılan Tercüme Dergisi'yle devlet kontrolünde tercüme faaliyetlerine hız kazandırılır. Cumhuriyet rejiminin, yapılan inkılapların topluma benimsetilmesinin, Türk modernleşmesinin gerçekleştirilmesinin yollarından birinin de basılacak kitapların modernleşmeyi anlatması, yeni anlayışı desteklemesi gerektiği düşüncesi olmuştur. Zira çağdaşlaşma yolunda devlet eliyle yapılan tercümelerde Batı klâsik eserlerinin ağırlığı dikkati çekmektedir. Tercüme edilen eserlerin, kültürel tanışıklıktan ziyade, modern Türkiye'yi şekillendirirken örnek alınması gereken, Batı kültürünün aktarıcıları olarak işlev gördüklerini düşünmek yanlış olmayacaktır. Hasan Âli Yücel öncülüğünde gerçekleştirilen tercüme faaliyetlerinde sadece Batı klâsikleri değil Doğu edebiyatlarına ait önemli eserlere de yer verildiği görülür.

Anahtar Kelimeler: Hasan Âli Yücel, Kanon, Klâsik Eser, Tercüme, Tercüme Dergisi.

GİRİŞ

Bu çalışmada; klâsik eser, klâsik eser tercümeleri, 1938-1946 yılları arasında Milli Eğitim Bakanı olarak görev yapan Hasan Âli Yücel döneminde yürütülen klâsik eser tercüme faaliyetleri, Tercüme Bürosu tarafından yapılan ve Tercüme dergisinde yayımlanan klâsik eser tercümeleri, kanon edebiyatı bağlamında irdelenmiştir.

Türk Dil Kurumunun güncel sözlüğünde kanon “(isim, müzik, Fransızca canon); eşit aralıklarla ilerleyen ancak birlikte değil, art arda duyulan iki veya daha çok sesin birbirini sürekli taklit etmesiyle oluşan bütün” olarak yer almaktadır.

Kanon sözcüğünün tarihsel süreç içinde taşıdığı anlamlara ilişkin saptamalar yapan Kemal Atakay’a göre; “Yunanca kanon (“değnek, cetvel”; daha sonra, “ölçü, kural”) ile Latince canon (“kural, norm”) sözcüklerinden Batı dillerine geçen “kanon”un belli başlı anlamları şunlardır: 1. Kilise yasası; bir kilise kurulunun belirlediği yasalar bütünü. 2. Laik yasa, kural ya da yasalar bütünü. 3. Genel kural, temel ilke, ölçüt. 4. Kilisece Kutsal Kitap’ın bir bölümü olarak kabul edilen yapıtların tümü. 5. Belli bir yazara vb. ait olduğu kabul edilen kitaplar ya da yapıtların tümü. 6. Önemli ya da temel oldukları kabul edilen yapıtlar, yazarlar, vb.” (Atakay, 2004, s.68).

Jale Parla, kanon sözcüğünün gelenek ve statükoyla ilişkisinin temelde din kaynaklı olduğunu, on altıncı yüzyıldan itibaren seküler kullanımlarının başladığını belirtir. “Ferman, kural, kanun, temel ilke, aforizma, bir konunun sistematik ve bilimsel sunuluşuna ilişkin prosedür, konunun otoritelerinin belirlediği kıstas ve kriterlere ilişkin yargılar anlamına gelen kanon sözcüğü, bir yandan da dine ilişkin kullanımını sürdürmüş ve Kilise’nin özgün kabul ettiği İncil metinleriyle, gene Azizler arasına kabul ettiği yeni isimlerin eklenmesiyle oluşan kutsal metin ve kişilerin listesi olmuştur (Parla, 2004, s.51). Parla, edebi kanonun ise “herhangi bir otoritenin ya da otoriteleri, kutsadığı iyi yazarlar listesi ve buna eklenecek isimlere verilen izin ya da onay (Parla, 2004, s.51)” olduğunu söylemektedir.

Kökene dini bir kelime olan kanonu, hayatta kalmak için birbiriyle mücadele eden metinler arasında yapılan seçim (Bloom, 2014, s.27) veya okunması zorunlu kitaplar listesi değil de tek bir okurun ya da yazarın daha önce yazılmış olan kitapların korunabilmiş olan bölümüyle ilişkisi olarak yaklaşıldığında, kanonun dini anlamını kaybedip edebi Bellek Sanatı ile özdeş görüleceğini (Bloom, 2014, s.24) söyleyen Bloom ise kanona sahibiz çünkü okunacak çok kitap var ve ölümlü olduğumuz için zamanımız sınırlı (Bloom, 2014, s.36) demektedir. Eğer ölümsüz olsaydık ya da İncil’in insana biçtiği 70 yıllık ömrü ikiye katlasaydık kanonlarla ilgili tartışmalardan vazgeçebilirdik (2014, s.38) diyen Bloom, Batı kanonunun; sınırları belirlemek, politik ya da ahlaki olmayan bir ölçü standardı yerleştirmek (2014, s.41) için var olduğunu altını çizmektedir.

Türkiye’de Kanon adlı çalışmasında Murat Belge (2004) kanonu, kim ya da kimlerin yaptığını sorgular ve üç “merci”den söz eder. “Birinci “merci” söz konusu olan alanın, yani toplumdaki “edebiyat işçileri” dairesinin normal “personel”i, yani her çeşitten yazarlar, aydınlar, öğretmenler, gazeteler vb. aralarında eleştirmen gibi, edebiyat tarihçisi gibi, değerlendirmeye doğrudan doğruya ilgili olanları var, ama olmayanları da var. Akademik olanları, az ve etkili, olmayanları, çok ve gene etkili. Bunlar, mezarçı gibi, mücevhere fiyat biçen kuyumcu, arsaya fiyat biçen simsar gibi, işin ehli, işin profesyoneli adamlar. Onun için neyin “kanon” olacağına, neyin

olmayacağına önce bunlar karar verirler. İkinci “merci”, en genel adıyla “siyaset”, biraz daha somutlarsak belki “devlet” denen tüzel kişilik... Üçüncüsü ise “halk”tır ya da “toplum”dur.” (Belge, 2004, s. 55).

“Türk Edebiyatında Kanon ve İnkılap Kanonu” çalışmasında Selçuk Çıkla (2007), Murat Belge’nin edebiyatta kanon oluşturmada sözünü ettiği ikinci mercinin önemli bir etken olmaya çalıştığını vurgulamıştır. “Türkiye’de “kanon”un belirlenmesi konusunda ikinci merci, modernleşmenin başlangıcından bu yana hep var olmuştur. Ancak bugün Türk edebiyatının en önde gelen şair ve yazarlarının isimlerini şöyle bir hatırlarsak (Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa, Tevfik Fikret, Halit Ziya, Mehmet Rauf, Mehmet Akif, Necip Fazıl, Nazım Hikmet...) bunların hepsinin de mevcut yönetimle, siyasi otoriteyle yani ikinci merciyle takışmalı olduğunu, hayatlarının bir kesiminde mutlaka sürgün, baskı, sansür, tehdit, hapis, tecrit gibi uygulamalarla karşı karşıya kaldıklarını, ancak siyasi otoritenin bütün bu kendi kanonunu oluşturma, “kanonize etme (kanonlaştırma, kutsallaştırma)” sürecinden sıyrılarak hem dönemlerinin hem de bugünün yazar, eleştirmen, akademisyenlerinin ve halkın nazarında başka bir kanonun içinde yer edindiklerini açıkça görmek mümkündür. Bu ifadelerden de anlaşıldığı üzere birinci ve üçüncü mercinin oluşturduğu kanonun haricinde bir de ikinci mercinin oluşturmaya çalıştığı bir kanon her zaman var olmuştur.” (Çıkla, 2007, s. 47).

“Kanon veya mecele, ne dersek diyelim, öyle kendiliğinden oluşmadığını, saf estetik bir mesele olmadığını ve zorla şekillendirilebileceğine dikkat çeken Orhan Koçak; iktidar, kasıt, çatışma, siyaset her zaman işin içinde” (2004, s.60) diyerek konunun çok boyutlu değerlendirilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır.

Türk edebiyatında kanon ve inkılap kanonu konusundaki araştırma eksikliğine dikkat çeken Selçuk Çıkla, kanon konusunda şu sorulara kapsamlı bir cevap aranmadığını da belirtmiştir: “1. Türk edebiyatında kanon var mıdır? 2. Varsa bu kanon veya kanonlar nasıl şekillenmiş ve kimler tarafından şekillendirilmiştir? 3. Türk edebiyatında kanonlaşma varsa bu kanonlaşmanın eserleri hangileridir? 4. Türkiye’de kanonlaş(tır)ma devlet, yayınevleri, eserlerin baskı sayıları ve telif ücretleri, yarışma ve ödüller, reklamlar ve tanıtım yazıları, şair ve yazarlarla yapılan röportajlar ile bu şair ve yazarların eserleri üzerine yazılanlar, dergi ve gazeteler, öğretmenler ve üniversiteler, ders kitapları ve antolojiler gibi aygıtların ne gibi rolleri olmuştur?” (Çıkla, 2007, s.49-50).

İncelememiz açısından üzerinde durulması gereken bir diğer kavram ise klâsik eser ve klâsik eser tercüme faaliyetleridir. Türk Dil Kurumu’nun güncel sözlüğünde klâsik sözcüğü; “(Fransızca classique) 1- Üzerinden çok zaman geçtiği hâlde değerini yitirmeyen, türünde örnek olarak görülen eser. 2- XVII. yüzyıl Fransız dili, sanatı ve yazarları ile ilgili olan. 3- Alışılmış. 4- Sannatta kuralcı. 5- Kökleşik. 6- Eski Yunan, Roma ve XVII. yüzyıl Fransız sanatıyla ilgili sanatçı veya eser. 7-Eski Yunan ve Roma çağı dili ve sanatı ile ilgili olan.” anlamlarına gelmektedir.

Edebiyatımızda klâsik eser konusu, Tanzimat dönemi yazarları tarafından tercüme faaliyetleri çerçevesinde tartışılmıştır. Tercüme faaliyetlerinin “sosyal ve kültürel bakımlardan duraklayan, gerileyen, çöküşe doğru yol alan toplumlarda önem kazandığı, genellikle kabul edilen bir görüş (Kaplan, 1998, s.2)” olduğunu aktaran Ramazan Kaplan, Klâsikler Tartışması adlı eserinde “tercüme konusun, her ülkede değişen derece ve niteliklerde “Dünya Edebiyatı”na katılmanın aracı olarak” (Kaplan, 1998, s.4) bakıldığını vurgular. Kaplan, ülkemizde tercüme ve klâsik eser

tercümeleriyle ilgilenenlerin konu hakkındaki görüşlerini genel hatlarıyla şu şekilde toparlamıştır: “Klâsik eserler, güçlü bir edebiyat ortaya koymaya ve gelişmeye azmetmiş her milletin kullanacağı yegâne temel malzeme olarak görülmüş ve çevirilerinin “lâzım değil, elzem” olduğu, bizim klâsik dönemimizin bulunmadığı, klâsiklerimizi yeniden meydana getirmek durumunda olduğumuz, bunun için Yunan-Latin geleneğine bağlanmamız ve klâsikleri çevirmeye Greklerden başlamamız gerektiği (Kaplan, 1998, s.4) şeklindedir. Türk edebiyatında klâsik eser olup olmadığı ile ilgili tartışma ilk kez Ahmet Mithat Efendi'nin Tercüman-ı Hakikat'te yayınlanan “Müsabaka-i Kalemîye İkrâm-ı Aklam” adlı yazısıyla başlamıştır.” (Kaplan, 1998, s.8).

Ahmet Mithat'ın, Sid'in Hulâsası'na yazdığı ön sözde “ ‘klâsik’ denilen eserlerde başlıca iki meziyyet bulunup; bunun birincisi ‘hayal’, ikincisi dahi ‘belâgat’ır ki ikisi de bütün emsallinden daha mümtâz olmaz ise o eser için klâsik olmak ehemmiyeti uzak kalır” (1998, s.13) düşüncesini aktaran Kaplan, ertesini gün Ahmet Mithat'a karşılık veren Ahmet Cevdet'in ise klâsiklerden, “klâsik eserler onlardır ki en büyük müelliflerin mahsul-i tab u kalemi olup meşk ittihazına sâlih ola (...) klâsikler bir millette yetişen eâzın-ı erbâb-ı kalemin mahsulât-ı fikriyesi oldukları cihetle” diye söz ettiğini fakat örnek alınacak yazarları ve eserlerini, büyük ve önemli kılan nitelikleri belirtmediğini de ekler (Kaplan, 1998, s.13). Yine aynı çalışmasında Kaplan, tartışmayı başlatan kişi olmasına rağmen Ahmet Mithat'ın klâsik kelimesi üzerinde durmadığını, (Kaplan, 1998, s.15) klâsiği her şeyin en mükemmeli olarak anladığını (Kaplan, 1998, s.17), bir eserin değerli olmasının başlıca iki sebebinin olduğunu, sözle düşüncenin, güzelliği ve doğruluğu ile beğenilmiş olmasının üzerinde durduğunu ve sözün başkaları tarafından kolaylıkla anlaşılacak bir biçimde söylenmesi, fakat aynı zamanda insanlık için değer taşıyan bir düşüncüyü ortaya koymuş olması (Kaplan, 1998, s.27) gerektiği gibi düşüncelerini aktarır. Dilde, bir değişme dönemi yaşadığımızı kabul eden Ahmet Mithat, düşüncelerin değişmesi hakkında ise, halen oluşumunun devam ettiğini düşündüğü için, fazla bir şey söylememiştir (Kaplan, 1998, s.29), diye eklemektedir.

“Klâsiklerin tercümesinin, Avrupa edebiyatına, hatta medeniyetine katılmanın bir yolu olarak gören Ahmet Mithat'tan (Kaplan, 1998, s.48) sonra tartışmaya katılan Ahmet Cevdet, klâsiklerin dilimize çevirisini tavsiye eden ve bunun için yazarları göreve çağıran Ahmet Mithat'ı destekler (Kaplan, 1998, s.49). Aynı tartışma çerçevesinde Cenap Şehabettin'in klâsiklerin taklit edilmesine şiddetle karşı çıkmasına rağmen klâsik eserlerin çevirisini yararlı bulduğu” (Kaplan, 1998, s.50) görülmektedir.

Klâsiklerin tercümesi, “tartışmaya katılanların hepsi tarafından (Ahmet Mithat, Ahmet Cevdet, Cenap Şehabettin, Necip Asım, Hüseyin Daniş vb.) ifade edilmemiş bile olsa, kültür ve edebiyatımıza katkısı olacak, Avrupa ile aramızdaki gelişmişlik farkını azaltacak bir konu olarak düşünülmüştür. Buna bağlı olarak ortaya konulan düşüncelerle, klâsiklerin çevirisine duyulan ihtiyaç ortak kabul görmekle birlikte, zaman zaman kültürel açıdan doğabilecek sakıncalara da dikkat çekilmiştir.” (Kaplan, a.g.e., s.61)

“Tercümesi yapılacak klâsiklerin, zaman zaman bütün milletlere ait olacağı söylenmişse de, tartışmada, genellikle eski Yunan ve Lâtin klâsikleri ön plânda tutulmuştur. Cumhuriyet dönemindeki ilk resmi çeviri faaliyetlerinde hâkim olan görüşün de bu anlayışın bir yansıması olduğu söylenebilir.” (Kaplan, 1998, s. 62) Klâsik eserin herkesçe kabul görmüş net bir tanımı olmadığı için hangi eserlerin klâsik eser, hangi eserlerin liste dışı kalacağı meselesi de listeyi oluşturanların tercihinin kalacaktır.

Atakay'ın, Cemil Meriç'ten aktardığına göre "Ortaçağ'da 'classicus' talebe demek. Zamanla, klâsik, 'okula ait' manasına gelir. Klâsik kitaplar sınıflarda okutulan kitaplardır. Öğrencilere örnek diye sunulan metinler asırların imtihanından yüz akıyla çıkmış parçalardır... Birçok Avrupa dilinde klâsik demek, Eski Yunan ve Latin yazarları demek. Giderek anlam daha da genişler. Eskilere layık görülen, hatta eskilerin devamcısı ve taklitçisi olan modern yazarlar da klâsik sayılır." (Atakay, 2004, s.74-75)

Klasik eser tercümelerinin, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren belli bir kanonlaştırma nesnesi olup olmadığını sorgulamamızı sağlayacak bir başka kavram ise "kanonik metin" kavramıdır. Selçuk Çıkla'nın A. Cüneyt İssı'dan aktardığına göre "kanonik metinler, uluslaşma sürecinden sonra sahasını genişletmiş, yalnızca din sahasında değil, başka sahalarda da 'insan/toplum/medeniyet inşa etme'yi amaçlayan çeşitli metinler kanonik metinler olarak adlandırılmıştır. Özellikle iktidarın ideolojisini –bu, genellikle ya tamamen ya da kısmen eskiyi reddeden bir söylem üzerine yükselir- yerleştirmek/benimsetmek için ortaya konulan metinlerdir. Çıkla'ya göre kanonik metinlerin en bariz özelliği, o kanonun ülküsüne, prensiplerine, hayat görüşüne inananlar için özel bir anlam ifade etmesi, o kanonun ruhunu yansıtmasıdır. Bu bakımdan belirli metinlerin kanona dâhil edilmesi konusunda diğer bazı metinlere nazaran daha çok çaba sarf edilir. Bu belirli metinlerin kanonik metinler olarak kalıcılıklarının sağlanması için sık sık baskılar yapılır, hakkında değerlendirme yazıları yayımlanır, yazarlarına ödüller verilir, onlardan alıntılar yapılır, antoloji ve ders kitaplarına onlardan parçalar alınır, eğitim bakanlıkları tarafından okullarda öğrencilere tavsiye edilmeleri öğretmenlere salık verilir." (Çıkla, 2007, s.56)

Maarif Vekili Hasan Âli Yücel Dönemi Tercüme Faaliyetleri

17 Aralık 1897'de İstanbul'da doğan Hasan-Âli Yücel, 28 Aralık 1938'de, 41 yaşında iken, istifa eden Saffet Arıkan'ın yerine, Celal Bayar kabinesinde Maarif Vekili olur. Özellikle Cumhurbaşkanlığı İ. İnönü'nün desteğiyle, yakın çalışma ve dost grubunun katılımıyla büyük bir reform hareketi başlatır ve gerçekleştirir (MEB Yay., 1997, s.15-16). Yücel, 5 Ağustos 1946 tarihinde Bakanlık görevinden istifa edene kadar geçen yedi senelik Bakanlık sürecinde eğitim ve kültür alanlarında köklü yenilikler yapmıştır. Hasan-Âli Yücel, 1 ve 2 Mayıs 1939 tarihinde, On Yıllık Neşriyat Sergisi ve Birinci Türk Neşriyat Kongresi'ni açar. Yazarlar, yayıncılar, eğitimciler, araştırmacılar, sanatkarlar, milletvekilleri, bakanlık görevlilerinden oluşan kongre, çeşitli alt gruplara ayrılarak sorunlar ve öneriler üzerinde çalışır. 17 Temmuz 1939'da da bilim insanları, eğitimciler, yazarlar ve sanatçıların katıldığı, eğitim sisteminin ilkelerini ve okul programlarını belirlemek amacıyla Birinci Maarif Şurası toplanır (MEB Yay., 1997, s.16). Hasan-Âli Yücel, Birinci Neşriyat Kongresi'nde dünyayı, özellikle batıyı tanımak zorunluluğunun altını çizmiş, "bu zorunluluk, bizi geniş bir tercüme seferberliğine davet ediyor." demiştir (MEB Yay., 1997, s.17).

Birinci Neşriyat Kongresi'nde resmi ve özel yayın kuruluşlarının verimli çalışmalar için işbirliği yapması, dilimize çevrilecek eserlerin seçilmesi, eğitim kurumları için yazılacak, çevrilecek eserlerin tespiti, bir çocuk kütüphanesi kurulması, halk için yapılacak yayımların belirlenmesi, eski yazılı olan eserlerin çevrilmesi, ansiklopedi, sözlük hazırlanması, telif çeviri için ödüllerin belirlenmesi, yayımevlerine devlet yardımı yapılması, okumaya teşvik için reklamların hazırlanması, yayın, satış ve dağıtımın düzenlenmesi, matbaacılıkta kalitenin artırılması, eserlerin mülkiyet hakkı mevzuatının günün şartlarına göre değiştirilmesi gibi konular görüşülmüştür. (ulusalyayinkongresi, TR-207941)

Maarif Vekilliğince tercüme faaliyetlerini yürütmek için oluşturulan Tercüme Heyeti, ilk toplantısını Ankara'da 28 Şubat 1940 tarihinde yapmıştır. Bu toplantıda hazır bulunanlar; Halide Edip, Saffet Pala, Doktor Adnan, Bedri Tahir Şaman, Avni Başman, Nurettin Artman, Ragıp Hulusi Erdem, Sabahattin Eyüboğlu, Nurullah Ataç, Bedri Tuncel, Enver Ziya Karal, Sabahattin Ali, Cemal Köprülü, Abdülkadir İnan, Kadri Yürükoğlu'dur. Toplantıda Neşriyat Kongresi Tercüme Encümeninin raporları doğrultusunda çalışılması kararlaştırılmıştır. Tercüme usulleri, lügat meselesi, yapılacak tercümelerin kontrole tabi tutulması, imla meseleleri gibi çok çeşitli konuların üzerinde durulmuştur. Bu ilk toplantıdan sonra heyet dört toplantı daha gerçekleştirmiş tercümesi yapılacak kitapların listesi hazırlanmıştır. Son toplantıda bir de daimi büro teşkiline karar verilmiştir. Bu büro, gelen tercüme tetkik edecek kişilere göndermek ve iki ayda bir çıkacak olan Tercüme mecmuasını hazırlamakla görevlendirilmiştir. Daimi büroda Nurullah Ataç (Reis), Saffet Pala (Umumi kâtip), Sabahattin Eyüboğlu, Sabahattin Ali, Bedrettin Tuncel, Enver Ziya Karal ve Nusret Hızır'dan oluşmuştur (Tercüme Dergisi, Sayı-1, 1940, s. 112).

İlk sayısı 19 Mayıs 1940 tarihinde çıkan Tercüme dergisi, 1966 senesindeki son sayısına kadar 87 sayı olarak yayın hayatını sürdürmüştür. İki ayda bir çıkan dergi, on sekiz ciltte toplanmıştır. Dergide ilk sayıdan itibaren tercüme edilen eserlere, yapılması planlanan tercüme eserlerin listelerine, dünya edebiyatında yürütülen tercüme faaliyetlerine ve tercümelemlerle ilgili tenkitlere yer verilmiştir. Hasan-Âli Yücel, buraya aynen aktardığımız şekliyle, Tercüme dergisinin ilk sayısında, tercüme faaliyetlerinin devlet eliyle yürütülme sebeplerini bir giriş yazısıyla anlatır.

“Medeniyet bir bütündür. Şarkı, garbı, yeni veya eski dünyası şahsiyet farklarıyla bu bütünün birer tezahürü sayılabilir. Biz Türkler, tarihin türlü çağlarında ona yeni unsurlar katmış ve ondan, bizim için yeni olan unsurları hiç taassup göstermeden bol bol almışızdır. Sıklet merkezini Avrupa'da tutmakta olan medeniyet bütününe Tanzimat ve daha evvelki uyanma devresinden beri Türk Cemiyeti de teveccüh etmiş bulunuyor. Türk münevveri, pek az istisna ile başta Latin âleminin en kuvvetli mümessili Fransız sosyetesini olmak üzere, bilhassa Meşrutiyet'te Cermen âlemi ile de sıkı temasa başlayarak, Avrupa cemiyetini kültür cephesinden tanımağa çalışmıştır.

Kültür tanışıklığının fikri manzarası, her zaman ve her yerde, dil ve yazılı eser alışverişi ile olmuştur; bizde de aynı hal vaki oluyor. Tercüme; zihni, fikri ve medeni bir intibak olduğuna göre, gün günden daha mütakâmil bir “ana diline nakil” hareketi bizde de tekevvün etmiştir. Münevverlerimiz, kendi aralarında verimli bir birleşme yapamadıkları ve bu işlerde başka memleketlerde büyük müessiriyeti olan naşirlerin bilgili önyak oluşlarına imkân bulunmadığı için tercüme davamız bir türlü rasyonel bir tertibin zincirini takip edemedi. Hususi teşebbüs ve teşekküllerle vücud bulması temenniye çok layık olan bu büyük kültür davasının devlet eline intikali, bu sebeplerle bir zaruret olmuştur.

Maarif Vekilliği'nin tercüme işi ile ciddi surette meşgul oluşu, bu hareketin devlet kadrosu dışında inkişafına bir başlangıç olmak içindir. Bir asırdır nice nice eserleri tercüme ve basma için emek verildiği halde, dünya şaheserlerinden başlıcalarının milli kütüphanemizde bulunmayışı, gelişigüzel çalışıldığıının en kuvvetli, fakat en acıklı bir delilidir.

Neşriyat Kongresini topladığımız zaman, diğer ana kültür meseleleri içerisinde, tercüme işini de bir programa bağlamak, başlıca düşüncelerimizdendi. Maarif Vekilliği, Kongrenin verdiği direktifler dâhilinde, tercüme işinin organizasyonunu kurmağa muvaffak oldu; davamıza yardımını ve emeğini katan arkadaşlarıma teşekkür etmeği borç bilirim.

Tercüme, bizim nazarımızda, mekanik bir nakil hareketi değildir. Herhangi bir eser, ana dile geçirilmiş sayılabilmek için bu işi yapanın, müellifin zihniyetini benimsemesi, daha doğrusu

müellifin mensup olduğu cemiyetin kültür ruhuna gerçekten nüfuz etmesi lazımdır. Böyle olunca da o cemiyetten alacağı mefhumlarla kendi cemiyetinin fikir hazinesini zenginleştir-
mesi tabiidir. Bunun içindir ki ana dilimizin, bu inzibatlı fikir çalışmaları ile yepyeni tekâmül
imkânları kazanacağına inanmaktayız. Her anlayış bir yaratma olduğuna göre, iyi bir mütercim,
büyük bir müellif kıymetindedir.

Muayyen kitapların tercümesi teşebbüsü yanında bizzat tercümenin ne olduğu ve ne olma-
sı lazım geleceği hakkında bizden başka milletlerin bu hususta neler yaptıklarını da görüp
gösterecek tercüme işine bir istikamet ve hız vermeği ihmal etmedik. Tercüme mecmuasını
bu maksatla Türk münevverlerine takdim ediyoruz ve kendilerini bu vasıfta sayanları bize
yardıma davet ediyoruz.” (Tercüme Dergisi, Sayı-1, Mayıs 1940, s.1-2).

Bu çalışmada, Tercüme dergisinin, Hasan-Âli Yücel döneminde 19 Mayıs 1940-Temmuz 1946
tarihleri arasında yayımlanmış olan sayıları incelenmiştir. İlk sayıdan itibaren tercüme faaliyet-
lerine hız kazandıran Tercüme Bürosu, büro dışından yaptıracağı tercüme eserlere ilişkin duyuru-
luları, eserlerin ne şekillerde tercüme ettirileceği ve mütercimlere ödenecek tercüme ücretlerini
de dergi sayfalarından duyurmuştur. Büro, dönem dönem tercüme müsabakaları düzenlemiş ve
kazanan mütercimler ödüllendirilmiştir.¹ Her sayıda yeni çıkan kitapların listesi verilmiştir. İlk
yapılan tercümelemlerin **Devlet Konservatuarı için yapılan piyes tercümelemleri** olduğu görülmüştür.

ÜLKE/Kaynak	SAYI
Fransız	22
Rus	2
İngiliz	5
Alman	1
İrlanda	1
TOPLAM	31

Tablodan da anlaşılacağı üzere piyes tercümelemlerinin 22’si Fransız edebiyatından yapılmıştır.

Tercüme dergisinin ikinci sayısından itibaren Maarif Vekillüğince tercüme ettirilen bazı eserler
başlığı altında tercümesi yapılan bilimsel eserlere yer verilmiştir. Bilimsel eserlerin tercüme
edildiği kaynaklara baktığımızda yine Fransızcadan tercümenin daha fazla olduğu görülmektedir.

ÜLKE/Kaynak	SAYI
Fransız	13
İngiliz	2
Şark-İslam	1
Çek	1
Alman	9
Avusturya	2
İsviçre	2
TOPLAM	30

¹ Tercüme dergisinin üçüncü sayısına bakılabilir.

Tercüme dergisi İkinci Yıla Gireirken (Tercüme Dergisi, 1941, Sayı 7, s.1), Nurullah Ataç'ın kaleme aldığı ve tercüme faaliyetlerinde asıl gayenin “Türk okurlarına, başka dillerde yazan muharrirlerin, bilhassa Avrupa'nın irfanları her tarafa yayılmış muharrirlerinin en iyilerini tanıtmak” olduğunu aktardığı yazısıyla başlar. Yazıda bir sene içinde tercüme alanında yapılanlar değerlendirilmiştir. “Türkiye’de yabancı dil bilmeyenlerin çoğu, bugünkü Avrupa’nın yeni ölmüş veya yaşayan muharrirleri arasında en meşhurlarının sadece adını duymakla kalmamış, dilimize çevrilmiş birkaç parça yazısını da bulmuştur; hatta en yeni muharrirler, şairler hakkında dahi az çok fikir edinebilmiştir. Buna mukabil geçmiş asırların muharrirlerini daha az tanır. Hâlbuki hakiki irfan, dünün bilgisi üzerine kurulan irfandır. ... ifran an’anesinin devam edebilmek için mütemadiyen yenileşmesi, ufkunu genişletmesi, araştırmalara girişmesi lazım geldiğine kanidir.” Dünü anlamanın, kavramanın kaçınılmaz şart olduğunu belirten Ataç: “Bunun için bu mecmuada yeni muharrirlere, yaşayan muharrirlere pek az yer verdik, geçmiş asırların eserlerini, kıymetleri üzerinde hemen herkesin ittifak ettiği eserleri tercüme etmek istemedik.” diyerek tercümesi yapılan eserlerin seçimlerine yönelik görüşlerini ifade etmektedir. Bir yıllık çalışmanın bu açıdan hayli muvaffak olduğunu, birinci cilt gözden geçirildiğinde, tercüme edilen metinlerin her birinin insan fikrinin terakkisi tarihinde bir vesile olduğuna da dikkat çeken Ataç; “Tercüme mecmuasında bazı metinler tercüme edilmiştir ki mecmuamız çıkmasaydı, Türk okurları onlardan daha uzun zaman haberdar olamazlardı (Tercüme Dergisi, 1941, Sayı 7, s.1).” demektedir.

Tercüme faaliyetleri vekillik adına yaptırılan çalışmalarla da sürdürülmüştür. Vekilliğin hazırladığı listeler kitapçılara ya da bakanlık dışından mütercimlere belli bir ücret karşılığında tercüme ettirilmiş, yapılan tercüme, Tercüme mecmuasının Haberler bölümünde duyurulmuştur.

“Maarif Vekilliği geçen yıl, kendi tercüme ettiği kitaplardan başka ayrıca bir liste çıkararak bunda gösterilen kitapların tercüme ettirilmesini kitapçılara tavsiye etmişti. ... Vekillikçe beğenilenler, bir kısmı satın alınmak suretiyle mükâfatlandırılmıştır. ... Kitapçıların bu eserleri ikinci bir dilden değil, asıl metinden, tam olarak tercüme ettirmeleri lazımdır. Vekillik, gönderilecek tercüme asılları ile karşılaştırıp ona göre kararını verecektir.” (Tercüme Dergisi, 1941, Sayı 11).

Maarif Vekilliğinin **kitapçılara tercüme ettirdiği eserler** tabloda gösterilmiştir. Fransız edebiyatından yapılan tercüme bu kategoride de daha fazla olduğu görülmektedir.

ÜLKE/Kaynak	SAYI
İngiliz	20
ABD	4
Alman	11
Fransız	27
Rus	9
İtalyan	2
Macar	1
İran	1
TOPLAM	75

Tercüme dergisinde ikinci ciltten itibaren Maarif Vekilliğince “**Dünya Edebiyatından Tercüme**ler” adı altında neşredilen klâsik eserlere de yer verilmiştir.

ÜLKE/Kaynak	SAYI
Antik Yunan	58
Şark - İslam	9
Hollanda	1
Fransız	77
Alman	22
İtalyan	4
İskandinav	3
Latin	6
Rus	15
Babil Klâsiği	1
Çin Klâsiği	1
Eski Türkçe	1
Macar	1
Belçika	1
İrlanda	1
Avusturya	1
İspanyol	1
İngiliz	21
TOPLAM	224

Dünya Edebiyatından Tercüme bölümünde, Fransız klâsik eserleri ve Antik Yunan klâsik eserlerinin diğer ülke edebiyatlarına oranla daha fazla olduğu dikkati çekmektedir.

Tercüme faaliyetleri hakkındaki gelişmelerin duyurulduğu Tercüme mecmuasının, dördüncü cildinin ilk sayısında (19 Mayıs 1943, Sayı19), Haberler bölümünde, Maarif Vekilliği ve Tercüme Bürosunun planladığı tercüme listesine yer verilmiştir. “Tercüme Bürosu Maarif Vekili Hasan Âli Yücel’in reisliğinde toplanarak Dünya Edebiyatından Tercüme adı altında Vekillikçe yayınlanmakta olan ve önümüzdeki Cumhuriyet Bayramında çıkacak eserlerle sayısı yüzü bulacak klâsiklere beş senede daha 500 eserin katılmasını sağlayacak tedbirler almıştır. 1944 yılından itibaren beş yılda tercüme ettirilip yayınlanmasına karar verilen klâsik eserlerin listesi aşağıda gösterilmiş, şimdiye kadar aynı seride çıkmış eserlerle bu yıl Cumhuriyet Bayramı’nda çıkacak eserlerin adları da bu listeye konulmuştur.”

ÜLKE/Kaynak	SAYI
Babil Klâsiği	1
Hint Klâsikleri	7
Çin Klâsikleri	4
Arap Klâsikleri	12
İran Klâsikleri	18
Yunan Klâsikleri	93
Latin Klâsikleri	21
Latince Klâsikleri	1
İngiliz Klâsikleri	117
Amerikan Klâsikleri	15
Alman Klâsikleri	145
Fransız Klâsikleri	209
Rus Klâsikleri	72
İtalyan Klâsikleri	40
İspanyol Klâsikleri	6
Portekiz Klâsikleri	1
Macar Klâsikleri	6
İskandinav Klâsikleri	9
TOPLAM	777

Toplamda 777 eserin tercüme edilmesine karar verildiği, önceki üç sene içerisinde tercüme edilen eserlerin de bu listeye dâhil edildiği görülmektedir. Listedeki eserlerin çoğunluğunu Fransız klâsik eserleri oluşturmaktadır. Yönünü Batı'ya çevirmiş olan ve çağdaş uygarlık seviyesine çıkmayı amaçlayan ülkedeki tercüme faaliyetlerinde Batı kaynaklı eserlerin daha fazla tercih edilmiş olması garipsenmemelidir.

Tercüme dergisinin beşinci cildine, dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün yazısıyla başlanmıştır. "Reisicumhurumuz Milli Şef İsmet İnönü'nün dergimize ve Maarifimize göstermek lütfunda buldukları yüksek iltifata bundan sonraki çalışmalarımızı hızlandırarak layık olmağı vazife bileceğiz." Devlet eliyle yürütülen tercüme faaliyetlerinden duyduğu mutluluğu anlatan İsmet İnönü'nün yazısı dergide aynen aktarılmıştır. "Tercüme mecmuasının beşinci cildine başlayan Maarifimize bu muvaffakiyeti için tebriklerimi söylemekten zevk duyuyorum. Yabancı dillerden her alanda seçme parçaları güzel Türkçe ile milli kütüphanemize nakletmek kıymetli bir hizmettir. Senelerce süren çalışmalardan sonra elimizde dört cilt bulunuyor ki bunlar, okumayı seven her vatandaşın, bütün ömründe ona ilham verecek, onun ruhunu dinlendirecek bir hazine değerindedir. (7.VII.1944), İsmet İnönü."

Yirmi birinci Cumhuriyet Bayramında Maarif Vekilliği tarafından 105 cilt klâsik ve modern eserin tercüme edildiğini duyurması üzerine Falih Rıfkı Atay, tercüme faaliyetlerinin gerekli-

liğini şu şekilde aktarmıştır: “Tercümelerle kütüphanemize taşıdığımız klâsikler asıl inanışın, mânevi inanışın harcıdır. Bunlarsız ileri kafa olmaz: hâlbuki biz bütün ihtisasları bir kafanın temelleri üstüne kurmak istiyoruz. Biz mesleki bilgiler dışında, tekml mesleklerden hiçbirinin asla benimsemekten kalmayacakları umumi kültürü bu vatanda itibar bulabilecek herkeste arayacağız. Vatanın yakın geleceğinde itibar sahibi olmak isteyenlerin yemek sofraları ile birlikte bir kütüphaneleri olacaktır. Hiç okumamışlar devri nasıl geçmişse, iyi okumamışlar veya okumayı bırakmışlar devri de öyle geçecektir (Tercüme Dergisi, 1944, Sayı-27, s.229).”

Kültürel etkileşimin önemli ayağını oluşturan tercüme faaliyetlerinin önemine değinen Suut Kemal Yetkin, klâsik eser tercüme faaliyetleri sayesinde savaşların bile önüne geçebileceğini söylemektedir: “İnsanı insana tanıtan büyük fikir ve sanat eserleri milletleri de birbirine tanıtır. Bir milletin manevi hüviyeti canlı bir şekilde eserinde değil de nerede yaşar? Tercüme yolu ile sağlanan fikir ve sanat alış verişinin, yalnız fikir ve sanat kalkınmalarını gerçekleştirmekle kalmayacağına, milletlerin de aynı tarzda düşündüklerini, aynı insanlık idealini taşıdıklarını göstererek, onları ruhça birbirine yaklaştıracağına inanıyorum. Ruhça yakınlaşma ile siyaset ve iktisatça anlaşma arasındaki yol, sanıldığı kadar uzun değildir. Milletler Cemiyetinin koruyamadığı barışı, fikir ve sanat alış verişinin bir gün kuracağını bir türlü imkânsız göremiyorum. Tercüme faaliyeti, bu düşüncenin ışığında daha derin bir mâna kazanıyor. (Suut Kemal Yetkin- Ulus’tan).” (Tercüme Dergisi, 1944, Sayı-27, s.240).

Tercüme faaliyetlerinin önemi üzerine yazılan ve Tercüme dergisinde yayımlanan yazıların yanında, yapılan tercümelerde Fransız klâsiklerinin sayıca fazla olmasını, aynı zamanda Maarif Vekâleti mütercimlerinden olan, Lütfi Ay şu şekilde izah etmektedir: “Maarif Bakanlığının bu yıl yayınladığı 105 klâsik tercüme içinde 38 tercüme ile Fransız klâsikleri başta geliyor. Bunu Fransız dilinin Tanzimat’tan beri üzerinde hayli işlediğimiz, bugün de tercümesini daha kolaylıkla başardığımız bir dil olmasından başka bir şeye yoramayız. Memleketimizde Fransızca bilenlerin öteki Batı dillerinden daha çok olduğu iddia edilemezse de bu dilden tercüme edilecek eserlere daha çok istekli çıktığı muhakkaktır. Uzun yıllardır Fransız kültürüne bağlı kalışımız, tercümelerimizi hemen hemen hep bu dilden etmemiz, o dilin kalıplarına kendi dilimizde daha çok, daha zengin karşılıklar bulup üzerinde işlememize imkân vermiştir. Oysaki öbür dilleri tercüme yoluyla daha yeni yeni işliyoruz.” (Tercüme Dergisi, 1944, Sayı-28, s.322).

Tercüme dergisinin 29 ve 30’uncu sayıları “Yunan Özel Sayısı” olarak çıkmıştır. Hasan Âli Yücel, neden böyle bir sayı çıkardıklarını, bu sayı dolayısıyla yazdığı yazıda izah etmiştir. “Daha önceki kıpırdayırları bırakırsak ilk Garba dönüş hareketi, 1839 da Tanzimat’la başlar. Tanzimat, içeriden dışarı bir yönde olmaktan ziyade, dışardan içeriyedir. Birbirini kovalayan yenilmelerin varlığını tehlikeye düşürdüğü Osmanlı İmparatorluğunu yenilerin vasıtalarına sahip olarak kurtarmak, Tanzimatçıların ilk, hatta tek düşüncesidir. Garbı bir medeniyet bütünü olarak anlamamışlar; onun, uzun asırların emeği neticesi olduğunu kavramamışlardır. Dahası, girmek istedikleri bu yeni medeniyetin nereden geldiği ve nereye gittiği hakkında hiçbirinin –politikacılar kadar fikir adamlarının da- aydın bir anlayışları yoktur. Bu sözlerim, bir itham değil, bir olayı açıklamadır. Yoksa bu eksikleriyle dahi Tanzimat adamları tarihimize girmeseydiler, bugün bizler, bu düşünce düzeyine bile erişemezdik. ... içinde bulunmaya mecbur olduğumuz medeniyet dünyasının kökü, eski Yunanadır. Bu ilkenin duyuluşu demek olan Hümanizma iyi anlaşılmadıkça, bu gerçek, şu veya bu türlü taassupçu fikirlere sapılarak

inkâr olunur, bir asırdır hasretle beklediğimiz düşünüş kalkınması olamaz veya uçak devrinde kağınınkine benzer bir ağırlıkta yürür. Milâttan beş asır önce doğan az adamlı ve az zamanlı Yunan medeniyeti bilinmeyerek bugünün ileri yaşayışını tümü ile kavramak, erişilmez bir imkân olur. ... Türk aydınına eski Yunanı, dilde ve fikirde tanıtmak için Tercüme dergimizin iki nüshasını özel olarak çıkartmayı düşündüm. Bu yolda çalışan arkadaşlarımı topladım. Onlara, düşüncelerimi söyledim. Aylardır çalıştılar ve bu güzel eseri meydana getirdiler.” (Tercüme Dergisi, 1944, Sayı-29/30, s.1-3).

Tercüme dergisi daha sonraki sayılarının “Şiir Özel Sayısı” adıyla (34-36’ncı) çıkarıldığı görülür. Şiir Özel Sayısı’nda; Antik Yunan şairlerinden parçalar, Çin şiiri, Batı dillerinden derlenen şiirlerin tercümelerinin yapıldığı görülür.

Hasan Ali Yücel’in bakanlıktan istifa etmesinden sonra da tercüme çalışmaları devam etmiştir. Dergi 1966 senesinde 87. sayısına kadar faaliyet göstermiştir.

Milli Eğitim Bakanlığının yayınlar bibliografyasında (Tuncor, 2014) 1940-1946 senelerinde basılmış olan eserler şu şekildedir.

ÜLKE/Kaynak	SAYI
Alman	51
ABD	3
Babil	1
Çin	4
Eski Türkçe	1
Fransız	173
Hint	2
İngiliz	44
İskandinav	6
İtalyan	12
Latin	17
Macar	13
Modern Tiyatro	44
Rus	62
Şark-İslam	19
Yunan	69
TOPLAM	521

Maarif matbaasında basılan beş yüz yirmi bir eserden yüz yetmiş üç tanesi Fransız klasiklerine aittir. Toplamda yirmi yedi eserin Doğu edebiyatlarına ait olduğu görülmektedir.

SONUÇ

Klâsik eserlerin tercümesi meselesi Tanzimat dönemi ve sonrasında, batılılaşma ve modernleşme bağlamlarında, dönem yazarları tarafından tartışılmıştır. Sürdürülen tartışmalarda yapılacak tercümelerin kültürel değişimi doğuracağı, hangi eserlerin neden klâsik kabul edileceği, edebiyatımızda klâsik eser olup olmadığı gibi konular üzerinde ağırlıklı olarak durulmuştur. Cumhuriyet sonrasında ise 1938-1946 yılları arasında Milli Eğitim Bakanı olarak görev yapan Hasan Âli Yücel'in öncülüğünde tercüme faaliyetlerinin devlet eliyle ciddiyetle yürütüldüğü görülmektedir. Bu dönemde yapılan tercümelemlerde, Batı klâsikleri yanında Doğu edebiyatına ait önemli eserlere de yer verilmiştir. Maarif Vekâleti tarafından bastırılmış olan 521 eserin 494'ü Batı edebiyatına aittir. Ayrıca yapılan tercümelemlerde, tüm kategorilerde görüldü ki, en fazla çeviri Fransız klâsiklerine ait olmuştur.

Cumhuriyet rejiminin, yapılan inkılapların topluma benimsetilmesinin, Türk modernleşmesinin gerçekleştirilmesinin, çağdaş dünya ile etkileşimin sağlanmasının yollarından biri de yapılacak klâsik eser tercümelemlerinin seçimiyle ilgili olmuştur. Bu doğrultuda tercümelemlerin modernleşmeyi anlatması, yeni anlayışı desteklemesi kaçınılmazdır. Zira çağdaşlaşma yolunda devlet eliyle yapılan tercümelemlerde Batı edebiyatlarına ait klâsik eserlerin sayıca çokluğu dikkati çekmektedir. Bu eserlerin kültürel tanışıklıktan ziyade modern Türkiye'yi şekillendirirken örnek alınması gereken, Batı kültürünün aktarıcıları olarak işlev göreceklemlerini de düşünmek yanlış olmayacaktır.

KAYNAKÇA

- Atakay, Kemal(2004), “Kanon Huzursuzluğu”, Yapı Kredi Yayınları, Kitap-lık 68, İstanbul.
- Belge, Murat (2004), “Türkiye’de ‘Kanon’”, Yapı Kredi Yayınları, Kitap-lık 68, İstanbul.
- Bloom, Harold (2014), “Batı Kanonu Çağların Ekolleri ve Kitapları”, İthaki Yayınları, İstanbul.
- Çıkla, Selçuk(2007), “Türk Edebiyatında Kanon ve İnkılap Kanonu”, Muhafazakâr Düşünce Dergisi, Sayı 13-14.
- Doğumunun 100. Yılında Hasan-Âli Yücel (1997), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Kaplan, Ramazan (1998), “Klâsikler Tartışması (Başlangıç Dönemi)”, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Koçak, Orhan, “Kanon mu, Siz İnanıyor Musunuz?” (2004), Yapı Kredi Yayınları, Kitaplık, 68.
- Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları Bibliografyası (1923-1993), (2014), Ferit Ragıp Tuncor, Ankara.
- Parla, Jale (2004), “Edebiyat Kanonları”, Yapı Kredi Yayınları, Kitap-lık, 68.
- Tercüme Dergisi, Cilt 1-7, Sayı 1-37, Maarif Matbaası, Ankara. <http://www.ulusalyayinkongresi.gov.tr/TR-207941/tarihce.html>

OĞUZ ATAY ‘IN BEYAZ MANTOLU ADAM ADLI HikâyeSİNDE TOP- LUMSAL YABANCILAŞMA BİREYİN VAROLUŞSAL PROBLEMİ VE ÖTEKİLEŞTİRME

Elif YOKUŞ, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Kütahya
elifyokuss@hotmail.com

ÖZET

Modern felsefenin kurucusu Descartes ile başlayan akılcılık, insanı merkeze alan hümanizm, bilinebilir tek şeyin olgu olduğunu savunan pozitivism, evrende gerçekleşen olayların bilimsel yasalarla belirlenmiş dolayısıyla bu belirlenmiş olayların gerçekleşmesinin zorunlu olduğunu savunan determenizm gibi kavramları içine alarak “*insan*” için mutlak hakikati ve mutlak mutluluğu bulmanın amacını güden modernizmi, objektif, bilimsel ve nesnel gerekliliğin insanı anlamada yeterli olamayacağı yönünde eleştiren postmodernizm; Albert Einstein’ın İzafiyet Teorisi, Henri Bergson’un Sezgicilik anlayışı ve Freud’un insan bilinçaltını gün yüzüne çıkaran psikanaliz çalışmalarını kendine dayanak oluşturarak belirsiz, parçalı ve çoğulcu bakış açısıyla derin anlamlara yönelmiştir. Bu anlayış; insanın özüne, öznelliğine ve varoluş serüvenine odaklanan felsefi temelli egzistansiyalizm akımının etkisiyle modern düşüncenin uzantılarına karşı bütünü ve düzeni reddeden, paradoksal kurgunun iç içe geçtiği, ironinin, mizahın yer aldığı bir düzlemde yeni roman içeriklerini hazırlamıştır. İşte böylece modernizmin bunalımının getirdiği şizofreni, hezeyan, korku, içe kapanış ve intiharı içine alarak insanın varoluş serüveni anlatılmaya başlanmıştır. Varolmaya çabalayan ama yabancı kalan bu sebeple yazın hayatında gerçek düzleminden kaçışın izdüşümlerini “*kurmaca*” ile yakalayan ve bu “*kurmacanın* edebiyatımızdaki ilk temsilcilerinden olan Oğuz Atay eserlerinde doğu ve batı uygarlıkları arasında sıkışmış, kendini topluma kabul ettirememiş kültürel bunalım ve kimlik arayışı içindeki Cumhuriyet dönemi “*aydın*”ının ruhsal ve düşünsel sorunlarını korku, güvensizlik, umutsuzluk, yalnızlık ve suç gibi duygularla ele almıştır. Kendini aşamayan bireyin toplumdaki var olabilme zorluğunu, toplum tarafından nasıl dışlandığını alaycı bir bakışla anlatırken toplumu kendi kendisiyle yüzleştirmektedir. Beyaz Mantolu Adam hikâyesinde Oğuz Atay; toplumun ötekileştirdiği bireyin yalnızlığını, uyumsuzluğunu, iletişimsizliğini ve yabancılaşmasını trajik bir yansımada anlatmıştır. Toplumdaki “*Öteki*” konumunda yerini alan birey varoluşunu sorgulayan “*Aydın*”ın temsilidir. Hikâyede ismini bile bilmediğimiz beyaz mantolu adam; kimliksizliği ve aykırı duruşu ile temsili aydınının bir ifadesi olarak se-

rüveni boyunca itilip kakılmakta, hırpalanmakta, dışlanmakta ve anlaşılammaktadır. Beyaz mantolu adamı kukla gibi kollarından ipe bağlanıp mağaza vitrine konulmakta halk plajında dışlanmakta ve hikâyenin sonunda da bu varoluşsal mücadeleyi kaybedip intihar etmektedir. İnsanın önce var olması, var olma sürecinde de özünü bulması gerektiğini savunan egzistansiyal düşüncenin temelinde şekillenen bu hikâye; var olmak isteyen fakat dışlanan “öteki”nin mücadelesini kaybedip intihar etmesinin hikâyesidir.

Bu çalışmada; varlık, oluş, varoluş kavramları etrafında egzistansiyalizim akımı ve bu akımın edebiyata yansımalarına değinilecek, modernizm ve postmodernizmin doğuşuna neden olan etkenler açıklanacak, bunun neticesinde Oğuz Atay’ın edebiyata sunduğu anlayış üzerinde durularak romancılığındaki kadar öykücülüğünde de edebiyatımıza kattıkları dolayımıyla edebiyatımızdaki yeri ve önemi vurgulanacak, öykülerinden kısa izdüşümler yakalanarak Oğuz Atay’ın öykücülüğü düzleminde “*Beyaz Mantolu Adam*” hikâyesi; açıklanan tüm bu hususların temelinde ve hikâyedeki bilinçaltına işaret eden imge ve metaforların ışığında çalışmamızın merkezini oluşturan “*yabancılaşma*” ve “*öteki*” kavramlarıyla irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Oğuz Atay, Beyaz Mantolu Adam, Varoluş, Aydın, Ötekileştirme.

GİRİŞ

Modernizmin bütüncül, bireysel, ciddi, maddi, objektif ve determinist uzantılarına karşı parçalı, çoğulcu, sübjektif ve indeterminist zeminine oturan postmodernizm; Türk edebiyatında doğu ve batı uygarlıkları arasında sıkışmış, bunalmış, yalnız, iletişimsiz “aydın”ın ruhsal ve düşünsel sorunlarını dile getirme noktasında kendini göstermiştir. Postmodernizmin edebiyatımıza kavramsal veya olgusal olarak tam anlamıyla vücut bulmamışken modernizmin getirdiği varoluşsal bunalımın izlerini imge, metafor ya da izleklerde gözlemek mümkündür. Bu bağlamda Cumhuriyet dönemi “aydın”ının toplumun içinde ama kıyısında yalnız ve “öteki” konumunu dile getirmiş Yıldız Ecevit’in deyişiyle Türk edebiyatındaki ilk “metafiksiyonalist” ve çağdaş Türk edebiyatında üstkurmacanın ilk uygulayıcısı Oğuz Atay, aynı zamanda Türk edebiyatındaki kalıplaşmayı saptamıştır. (Ecevit, 2018, s.87). Oğuz Atay Türk edebiyatına getirdiği ilklerle ve sunduğu özgün edebi görüntülerle edebiyatımızda önemli bir yere sahiptir. Oğuz Atay’ın bu yenilikçi edebi inşasını sadece romanlarında değil hikâyelerinde de gözlemek mümkündür. Oğuz Atay’ın tüm hikâyeleri “Korkuyu Beklerken” adlı hikâye kitabında toplanmıştır. Oğuz Atay’ın romancılığı kadar öykücülüğü de okuyucuya derin okuma olanağı sunar. İçerikleri ve edebiyatımıza sunmuş olduğu yenilikler dolayısıyla da hikâyeleri önem taşımaktadır. Öyle ki Semih Gümüş bu konuda düşüncelerini şöyle dile getirmiştir:

“Oğuz Atay, üstüne çok daha fazla düşünülmesi romanları ve öteki yapıtlarıyla ilgili çok daha derinlikli ve kapsamlı incelemeler yapılması gereken bir yazar... Oğuz Atay sadece Tutunamayanlar’dan ibaret bir yazar değil. Özellikle kendi ilgi alanım için söyleyebilirim. Korkuyu Beklerken kitabındaki öyküleri bence çok sıra dışı öyküler ve bizim edebiyatımızda yazılmış en güzel öykülerinin bazılarının Oğuz Atay’ın bu kitabında olduğunu söyleyebilirim. Belki bir tek kitabıyla bile öykücülüğümüzde çok seçkin, önemli. Tutunamayanlar gibi dönüp sürekli okunması gereken bir öykü kitabıdır Korkuyu Beklerken.” (Der.İnci ve Türker ,2018, s.281).

İlk öyküsü “Mantolu Adam” hikâyesidir ki bu hikâye daha sonra adı “Beyaz Mantolu Adam” ismini alacaktır. Eserlerinde korku, yabancılaşma, yalnızlık, iletişimsizlik gibi izlekleri ele alarak insanın varoluşunu sorgulayan Kafka’nın ve varoluşu sorgularken mizah ve şizofreni unsurlarını işleyen Dostoyevski’nin izlenimlerini, kendi eserlerinde özgün ifadelerine sızdıran Oğuz Atay “Beyaz Mantolu Adam” hikâyesinde de bu izler etrafında bireyin topluma yabancılaşmasını varoluşçu bir gözlemlerle toplumda anlaşılabilen “öteki”yi ifade etmiştir. Öyle ki bu hikâye “kafkaesk” özellik taşımaktadır. (Ecevit, 2017, s. 475).

Oğuz Atay’ın derin edebi inşasının olgun bir yansıması olarak karşımızda duran öyküleri üzerine yapılan çalışma sayısı nasıl ki sınırlı kalmışsa ilk hikâyesi “Beyaz Mantolu Adam” hikâyesi üzerine müstakil bir çalışma sayısı da oldukça azdır: Özlem Ekin Teker’in “Beyaz Mantolu Adam”da Beden Temsilinin Sorgulanması”, Deniz Topçu’nun “Avazı Çıktığı Kadar Susmak: Beyaz Mantolu Adam”, Yılmaz Evat’ın “İnsan ve Herkes Bağlamında: Beyaz Mantolu Adam”, Murat Gülsoy’un “Beyaz Mantolu Adam: Oyunun Dışındaki”, Kadir Can Dilber’in “Gogol’un Paltosundan Beyaz Mantolu Adam’ı çıkarabilmek: Nesnenin Özne Simülasyonu.”, Hülya Yağcıoğlu’nun “Modern Bir Mesih: Beyaz Mantolu Adam”, Sibel Ercan’ın “Bir Film, Bir Hikâye: Beyaz Mantolu Adam.” çalışmaları ile sınırlı kalmıştır diyebiliriz. Bu çalışmalar sempozyum bildirisi, makale ya da inceleme yazısı olarak karşımıza çıkmaktadır.

“*Beyaz Mantolu Adam*” üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında çalışmaların azlığı ve bu çalışmaların içerik bakımından lazım gelen “kafkaesk” unsurların, çoğunda dile getirilmemesi, Oğuz Atay’ın eserlerinde yer alan izleklerin varoluşsal bir düzlemde ve metaforik unsurlarla bir arada sunulmaması itibariyle sınırlı kaldığı savunulabilir.

Bu çalışma; egzistansiyal düşüncenin temelinde şekillenen “*Beyaz Mantolu Adam*” hikâyesi üzerine yapılan çalışmamızın merkezini oluşturan yabancılaşma ve ötekileştirme kavramlarının birey-toplum ilişkisinde incelenmesi, varoluşsal görünümleri metaforik izlerle gösterilmesi, böylece çoğunlukla romanları ile anılan Oğuz Atay’ın bu bağlamda ilk öyküsünde bahsedilen düşünce boyutundan ve izleklerden yola çıkarak romanlarında olduğu gibi hikâyelerinde de derin okuma sunduğunu vurgulaması ve bu hikâyeyi varoluşsal düzlemde yabancılaşma ve ötekileştirme kavramlarına işaret ederek açıklaması bakımından önemlidir.

Çalışmamızın amacı; “*Beyaz Mantolu Adam Hikâyesi*”nde Oğuz Atay’ın; modernizmin getirdiği bunalımla Cumhuriyet “*aydın*”ının kimlik arayışını, toplumda anlaşılma yansımasını dolayısıyla “*öteki*” durumu ile iletişimsizliğini, yalnızlığını, varoluşunu sorgulatarak yarattığı bu hikâye birey-toplum, varlık-hiçlik düzleminde metaforik öğeler de kullanılarak anlatıldığını tespit etmektir.

1. Varoluşçuluk (Eksistansiyalizm)

Düşünen bir varlık olan insan; kendisini, çevresini, dünyayı, varlığını ve anlamını sorgulamaya başladığında felsefe ortaya çıkmıştır. M.Ö. 6. Yüzyıla kadar gündelik ya da doğa olayları mitolojik öğelere ve Tanrı’ya dayanıyordu. “*Başka bir deyişle, mitoslarda akla dayanan özgür düşüncenin işleyişi görülüyordu. Üstelik mitoslarda kavramlar değil imgeler ağır basıyordu.*” (Hilav,2009,s.29) .Zamanla Yunan toplumunun komşularıyla ticari ilişki içine girmesi yeni kültürleri tanumasını sağlamıştır. Böylece bu yeni fikir ve anlayış mitolojik öğelerin azalmasına sonrasında da felsefi düşüncenin tohumlarının atılmasına neden olmuştur. M.Ö. 7. Yüzyılda İyonya uygarlığında Millet kenti felsefenin ilk çıkış noktası olmuştur. Millet kenti ticaret kenti olduğundan iletişimin ve etkileşimin olduğu bir yerd. Bu etkenler burada düşünce sistemlerinin gelişmesine neden olmuş ve bu yeni düşünce sistemlerini akıl yürütme ile geliştiren insanın merakı ve sorgulamasıyla da mitolojik öğeler yerini akıl yürütmeye bırakmıştır. Böylece felsefe, insanı ve doğayı anlama çabasıyla ortaya çıkmıştır. Felsefi bilgi ise; “Merak eden ve soru soran varlık olarak insanın evren, dünya, kendi ve toplum hakkında aklı ile ortaya koyduğu tümel düşüncelerdir.”(Çüçen, Zafer, Esenyele ,2017, s.12).

Düşünen insan; yaşadığı dünyanın, içinde bulunduğu çevrenin veri alanı içinde sorgulamasını sürdürmüş, önceki sorgulamaları devam ettirmiş veya yeni sorgulamalara gitmiştir. Wartenberg; (2018:21) varoluşçuluğun ilk olarak iki bin beş yüz yıldan uzun süre içinde Antik Yunan’da dile getirilmiş felsefe kavramına sadık kalan yegane çağdaş felsefe yöntemi olduğunu ve Yunanlıların, felsefenin insanların yaşamları hakkındaki temel sorular olan “*Neden burdayım?*”, “*Hayatımı ne şekilde yaşamalıyım?*”, “*Ölümün benim için anlamı ne?*” gibi soruların ele alınması gerektiğini inandıklarını dolayısıyla varoluşçuluğun da felsefenin, insanoğlunun dünden bugüne yüzleştiği temel açmazları keşfetmekle ilgili bu kadim görevine geri döndürmeyi amaçladığını belirtmiştir. Thomas E. Wartenberg’in varoluşçuluğun tarihselliğine dair bu düşüncesinin yanı sıra Talip Karakaya, (2004, s.83) varoluşçuluğun nerede ve kiminle başladığı, neleri ve kimleri kapsadığı yahut dışladığı sorularının yanıtlarının basit olmadığını ve pek çok felsefecinin de sınıflama yaparken çelişik görüşler ortaya attığını belirtmiştir.

Varoluşa dair sorulan soruların Antik Yunan toplumuna kadar uzanması varoluşçuluğun tarihselliğine dair belirsizliğinin bir göstergesi olmasının yanı sıra insanın varoluşuna dair sorgulamalarının ne kadar geçmişe dayandığının, o zamanlarda dahi bu sorgulamaların yegane olduğunun dolayısıyla da varoluşçuluğu, insanoğlunun kendini mitlerden uzaklaştırıp us düzlemine geçtiği zamana kadar temellendirebileceğimizin de göstergesidir. Buna göre; her çağın felsefesi, kendi toplumsal, kültürel ve siyasal koşullarından etkilenmiş ve felsefe bu koşullar ile ulamlarını yaratmış ve bu doğrultuda paradigmasını sunmuştur diyebiliriz. Bu nedenle düşünce geleneklerini ya da yeni düşünce eğilimlerini belli tarihsel veya bilimsel olaylarla temellendirmek doğru olacaktır.

Kendi ulam sınırları içerisinde varoluşçuluk akımını bulacağımız 19. yüzyılın sonlarından günümüze değin devam eden düşünce eğilimlerini de kapsayan ve 20. yüzyıl felsefesi olarak anılan “*Çağdaş Varlık Felsefesi*”nin temelini 15. ve 20. yüzyılları arasını kapsayan önemli kültürel, bilimsel ve tarihsel gelişmeler oluşturmuştur: Coğrafi Keşifler ve Haçlı Seferleri sonucu kilisenin düşünce üzerindeki baskısının azalmasıyla ortaya çıkan Rönesans ve Reform hareketleri ve Descartes ile başlayan akılcılık (rasyonalizm) akımının, Galileo ve Nicolaus Copernicus’un astronomi alanındaki buluşlarının, Galileo’nun deneyciliğini örnek alan İsaac Newton’un ortaya attığı kütle çekim yasasının, eleştirel felsefenin kurucusu olarak kabul edilen Kant’ın felsefedeki temel misyonun bilimi temellendirmek olduğu ve akla ihtiyacı olan deneyin bilginin hammaddesi olduğu görüşünün, Jean-Jacques Rousseau’nun eşitlikçi, özgürlükçü ve demokratik bir çerçeveye oturan görüşünün, John Locke’nin düşünce özgürlüğü ve liberal temelli gelenek ve otoriteye karşı çıkan görüşlerinin şekillendirdiği Orta Çağ’ın dogmatik inançlardan kurtulduğu çağ olarak tanımlanan Aydınlanma Çağı, krallığın, dini hiyerarşinin ve aristokrasinin işçi sınıfı tarafından sorgulanmasıyla ortaya çıkan ve “*İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi*” ile monarşinin haklarını sınırlayıp halka yönetimde söz hakkı tanıyan Fransız İhtilali, bilim ve teknolojinin gelişmesiyle buharlı makinelerin icadı ve İngiltere’nin Anayasal haklara olan ilgisi, mali olanaklara sahip devlet işgücünün makineleşmeyi zorunlu kılmasıyla İngiltere’de meydana gelen ve daha sonra sömürgeciliğin yayılmasına neden olacak Sanayi Devrimi, Freud’un insan bilinçaltını gün yüzüne çıkaran çalışmaları, Albert Einstein’ın zaman kavramının izafi oluşuna dair “*Görelilik Kuramı*”, evrenin işleyişinin çeşitli bilimsel yasalarla belirlenmiş olduğunu savunan, bu belirlenmiş olayların gerçekleşmesinin zorunlu olduğunu öne süren ve “İnsan ahlaki eylemde bulunurken özgür müdür?” sorusunun yanıtını arayan determinizm ve 1. Dünya Savaşı’nın insan üzerindeki büyük yıkımı dolayısıyla modernitenin öne sürdüğü “*üstün insan*” projesine olan güvenin sarsılması neticesinde “*bireysel insan modeli*” ile insanın bireyselliğini ön plana çıkaran ve insanın varlığının anlamını araması gerektiğini savunan Soren Kierkegaard ve Jean Paul Sartre’nin egzistansiyel düşünceleri, Kant’ın eleştirel felsefe temelinde geliştirdiği “*eleştirel düşünce*” kavramıyla öne çıkan Jhon Dewey’in ve bireyin kendi çıkarları doğrultusunda bilgiyi kullanması gerektiğini, bilginin de ancak problemi çözebilme noktasında önemli olduğunu savunan W.James’in pragmatist görüşleri, deneysel yöntem ve bilimsel bilgiye uygun olarak varlığı bir bütün olarak açıklamayı hedefleyen Nicola Hartmann’ın yeni ontoloji adıyla anılan düşünce sistemi “*Çağdaş Varlık Felsefesi*” adı ile sınıflandırılmıştır. Böylece felsefenin dünden bugüne kadarki serüveninin çağdaş ayağında varoluşçuluk (egzistansiyalizm) akımı ortaya çıkmıştır. Çağdaş varlık felsefesi alanında ortaya çıkan varoluşçuluk akımının içeriğine geçmeden önce, bir kavram olarak “*varlık*”ı irdelemek gerekmektedir.

“Varlık felsefesi; varlığın ne olduğunu, anlamını, doğasını, yapısını, ilkelerini ve türlerini inceleyen bir felsefe disiplindir.” (Çüçen, Zafer, Esenyel ,2017, s.27). Ontolojik çerçevede varlığın konusu düşünceden bağımsız dış dünyada bulunan “gerçek varlık” ve insan zihnine bağlı “ideal varlık” olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bilme göre “varlık” deneysel yöntemler kullanılarak duyulabilen konu alanı nesnel olgulara dayanan şüphe götürmez iken, felsefeye göre “varlık” sorgulanır dolayısıyla da varlığından şüphe edilir. Varlık sınıflandırılırken iki bölümde incelenmektedir: Metafizik ve ontoloji. Ontoloji yalnızca fiziksel evreni ele alırken metafizik hem fiziksel hem fizikötesi evreni ele almaktadır. Ontoloji açısından varlık ele alındığında “Varlık var mıdır?” ve “Varlık varsa nedir?” soruları sorulmuştur. “Varlık var mıdır?” sorusunda “Vardır.” diyen realizm ve “Yoktur.” diyen nihilizm ve taoizm akımları; varlık nitelik(varlığın neliği bakımından incelendiğinde ise oluş, madde, idea, hem madde hem idea ve fenomen olmak üzere beş farklı görüş karşımıza çıkmaktadır.

Varoluşçuluk akımını tanımlamadan önce bu kavramı etimolojik açıdan incelemek dolayısıyla öz, oluş, varoluş kavramlarının felsefi açılımlarını yapmak gerekmektedir. “Varoluşçuluk; varoluş (existence) isminden ilkin varoluşsal (existentiel) ve varoluşla ilgili (existential) sıfatları türetilerek ve daha sonra bunlara (-culuk) soneki eklenerek ortaya çıkarılmıştır.” (Foulquie,1991, s.7). Dolayısıyla “existentialism” kavramının dilimizdeki karşılığı varoluşçuluktur. “Varoluşçuluk; varoluşun önceliğini benimseyen bir kuramdır diyebiliriz. Burada şu soruyu sorabiliriz: Varoluşçuluğun önceliği neye orandadır? Bu sorunun yanıtını öz (essence) kavramıyla vermemiz gerekmektedir. O durumda öz kavramının da bir analizini yapmalıyız. Andre Lalande’a göre öz; varlığın tersine bir varlığın doğasını oluşturan demektir.” (Karakaya,2002, s.24). Buna göre Karakaya; bu etimolojik açıklamalara paralel olarak öz kavramının, bir varlığın ne olduğunu ifade ettiğini ve kendisinin oluşumu için varlıkların var olmalarını gerektirmediğini belirterek dünyanın hiçbir yerinde üçgen ya da kare olmadığı halde bu şekillerin geometride yer aldığı örneğinden yola çıkarak özün varlığının olabilirliğine dikkat çekmiş ve bu olabilirliğin varoluşla gerçeklik kazandığını dolayısıyla da insanda ve tanrıda öz ve varoluşun birbirinden ayrılmadığı istisnasını vurgulayarak varlıkbilimde öz ve varoluş ilkelerinin görüldüğünü söylemiştir. Ayrıca varoluşçulara göre “existant” yani var olan ile “etre” yani olmak ya da bulunmak kavramlarının eşanlamlı olmadığını belirterek oluş kavramına dikkat çekmiş özün gerçekleşmesinin oluşta meydana çıktığını dolayısıyla da varlık dışında bir oluşun düşünülmemeyeceği gibi, oluş dışında da bir varlığın düşünülmemeyeceğini böylece oluşun varlığın sıfatı , oluşun tarzlarının da varlığın tavırları olması dolayısıyla varlığın oluşla meydana çıktığını ve yeni biçimler aldığını belirtmiştir. (a.g.e.: 24,25,61,62).

20.yüzyılın etkili ve önemli akımlarından biri olan varoluşçuluk 1930’lu yıllarda Almanya’da ortaya çıkmış Martin Heidegger ve onun öğrencisi J.P. Sartre bu akımı şekillendirmiştir. İnsan ve dünya, insanın dünya ile olan ilişkisinin nasıllığı, insanın özgürlüğü, insanın anlamı gibi konuları kapsayan bu akım nasıl yaşamak gerektiğini seçmek bakımından insanın özgür olduğu gerçeğini açmayı amaçlamaktadır. İnsanın öznelliğini nesnelliğinden üstün tutan bir görüştür. Bu görüşe göre insanın özünü bulabilmesi için önce var olması gerekmektedir. Böylece insanın “var olma” süreci içerisinde özünü bulması gerektiğini savunmuştur. Bu akım, bireyselliğin insan yaşamının temel bir değeri olduğu inancına dayanmaktadır. “Varoluşçuluk; insan bireyin dünyada var olduğu somut gerçeğinden yola çıkan bir felsefe türüdür. Tüm insanların gündelik hayatta paylaştıkları şeyler, bilgiye ve gerçekliğin doğasına temel oluşturur. Varoluşçuluk bazen

'beni, bana' bazen de 'ben' olarak birinci kişiye ait insan deneyimine odaklanır." (Zack,s,304). Dolayısıyla varoluşçuluğu bireyin somut varlığını ve yaşantısını betimleyen ve çözümleyen bir felsefe olarak tanımlayabiliriz. (Hilav,2019,s.177)

Varoluşçuluk, varoluşun bireysel olduğunu öne sürdüğünden insanı mutlak ya da sonsuz bir tözün tezahürü olarak gören her tülü öğretiyeye ve idealizme karşı çıkmıştır. Geleneksel felsefenin özün varoluştan önce geldiği görüşün aksine varoluşun özden önce geldiğini yani insanın önce var olduğunu daha sonra kendisini tanımlayıp özünü yarattığını dile getirerek dünyaya fırlatılmış olan insanın, özünü kendisinin belirleyeceğini, bireysel insan varlığının değişmez, özsel bir varlığının bulunmadığını savunmuştur. Dolayısıyla bireyin mutlak bir irade özgürlüğüne sahip olduğunu, özgürlüğe mahkum olduğunu ve bunların da insana özünü oluşturma imkanı sunduğunu görüşünü ileri sürerek nesneden yola çıkan varlıkla ilgili nesnel doğrulara ulaşmaya çalışan görüşlere karşı öznen hareketle öznel hakikatlerin önemini vurgulamıştır. Felsefenin nesneliliği araması yerine korkuyu, yabancılaşmayı, hiçlik duygusunu ve insanı ele alıp özneliliğe yönelmesi gerektiğini ve hakikatin özneliliği dolayısıyla hiçbir soyutlamanın bireysel varoluşun gerçekliğini kavrayamayacağını vurgulamıştır. Bu akım özellikle hümanizm ve ateizm boyutu içinde evrenin akılla anlaşılabilir olmadığını, özü itibariyle saçma ve anlamsız olduğunu ve evrene anlamın insan tarafından verildiğini belirterek bu doğrultuda ahlaki kuralları da sorumlu olan insan tarafından yaratıldığını savunmuştur.

Varoluşçuluğun bu özellikleri dolayısıyla ve daha çok Sartre'nin görüşleri temelinde bu akımın ilkeleri meydana gelmiştir: Varoluşçuluk özden önce gelir, insan kendi özünü seçer, sınırsız özgürlük, sorumluluk, iç sıkıntısı. Bu ilkeler ekseninde varoluşçuluk, edebiyatta da insan, özgürlük, ölüm, kaygı, iç sıkıntısı, zaman gibi ana izlekleri bilhassa roman ve hikâyede karakter ve mekan unsurlarına taşıyarak kendini göstermiştir diyebiliriz.

Varoluşçuluk akımının temsilcileri ateist varoluşçular ve Teist varoluşçular olarak sınıflandırılmıştır. Ateist varoluşçuların başlıca temsilcileri; Martin Heidegger, Jean Paul Sartre'dir. Teist varoluşçuların başlıca temsilcileri; Soren Kierkegaard, Gabriel Marcel ve Karl Jasper'dir. İnsansal varoluşun açıklanamayacağını ancak aydınlatılabileceğini savunan Karl Jasper, insan varlığının çelişmeli yanları üzerinde durmuştur ki ona göre varoluş bir başarısızlıktır, varoluşsal başarısızlık ise bilgisizliktir. (Hilav,2019, s.178). Önemli olanın insanın varoluşu olduğunu söyleyen Sartre'nin varlık açılımında "kendinde varlık ve kendi için varlık vardır. O, nesnelerin varoluşunu bizim varoluşumuza bağlamıştır. (Karakaya, 2004,s.58).Heidegger ise varolmayı kendi terminolojisiyle ifade ettiği "Dasein" ile açıklamıştır. Felsefenin somut olana yönelmesi gerektiğini savunan Soren Kierkegaard varoluşun kişinin seçimleriyle olabileceğini savunmuştur. Gabriel Marcel ise bireysel özünü insanın kendisinin belirlediğini ve insanın olduğu şeyden başka bir şey olmadığını belirtmiştir.(Foulquie, 1991, s.96).

"Yalnız varoluşçularla varoluşçuluğu benimsemeyenleri ayırmak üzere birkaç ölçüt verebiliriz. İnsaşı ölümlü kaygı verici dünyada varolur; kendini özellikle geçiciliğine bakarak değerlendirir dersiniz, Heidegger'ci olduğunuz anlaşılır. İnsan, "kendi-içinde-varlık"ı bağdaştırmaya çalışır dersiniz, s,z, Sartre'nin varoluşçuluğunu benimsemiş sayarsınız. Yok eğer Descartes gibi "Ben düşünen özüm."; Platon gibi "Gerçek nesnelere, idealardır." Ya da Kant gibi "Bütün tasarımlarımızda ben vardır." Dersiniz varoluşçu felsefenin dışına çıkmış sayılırsınız." (Wahl,s.33)

Nasıl ki felsefe, toplumun kültürel ve siyasal koşullarından etkilenerek kendi ulamları içinde paradigmasını sunmuş ise; edebiyat da varolduğu toplumun şartlarına bigane kalamayarak oluşan düşünce sistemlerini kendi yaratım içeriklerine sızdırmıştır diyebiliriz.

Varoluşçuluğun dünya edebiyatındaki başlıca temsilcileri arasında Fyodor M. Dostoyevski, Albert Camus, Samuel Beckett, Franz Kafka'yı gösterebiliriz. Varoluşçuluk; edebiyatın zemini üzerinde kendini Dostoyevski'de özellikle “*Yeraltından Notlar*”, Albert Camus'da “*Yabancı*”, Samuel Beckett'de “*Molloy-Molone Ölüyor-Adlandırılmayan*” üçlemesi, ve Franz Kafka'da “*Dönüşüm*” ile göstermiştir.

Türk edebiyatındaki başlıca temsilcileri arasında Yusuf Atılgan ve Demir Özlü vardır. Yusuf Atılgan “*Aylak Adam*” ile, Demir Özlü ise “*Bir Küçük Burjuvanın Gençlik Yılları*” ile varoluşçuluğun temel savlarını yansıtmışlardır.

Çalışmamızın konusunu oluşturan ve Türk edebiyatında önemli bir yere sahip Oğuz Atay da varoluşçuluğun izlek ve içeriklerini romanlarında ve hikâyelerinde işlemiştir. Yıldız Ecevit varoluşçuluk bağlamında Oğuz Atay için şöyle demiştir:

“Varoluşçuluk maddesel felsefelerin karşısındadır, aşkın bir düzlemde yer alır. Konusu maddeler evreni, bilim ve dış dünya olmayıp insanın kendisidir. Bu felsefede insan bilinci ile kendi geleceğini kendi kurar, kendi istemiyle kendi oluşturur. Her ne kadar varoluşçu felsefelerin güdümünde yaşanan bir sorunsal özenti diye adlandırsa ve içerik olarak özgül bir varoluş sorunsalı yaşasa da Oğuz Atay gerek entelektüel gerekse kurmaca düzlemde bu felsefeden yararlanır.” (Ecevit, 2017, s.171).

Oğuz Atay'ın, edebiyatında sunduğu varoluşçu görünümleri “*Oğuz Atay*” başlığı altında ayrıntılı olarak izah edilecektir.

2. Modernizm ve Postmodernizm

Rönesans ve Reform hareketleri ile rasyonel düşünce, bilimsel yöntem, Fransız Devrimi ve Napolyon'un etki alanı ile Avrupa'ya yayılan bilim-teknik alanındaki gelişmeler artmıştır. Bu gelişmeler ile buharlı makinelerin bulunması endüstriyi doğurarak Sanayi Devrimi'ni gerçekleştirmiştir. Böylece skolastik kilise zihniyetinden kurtuluş; geleneğe ve klasiğe karşı çıkışla aklın ve bilimin egemenliğine kapı aralamıştır. Bu anlamda modernizm Ortaçağ'dan ayrılan kentli düşünceyi temsil etmektedir. Hasan Yürek; “*Modernleşme sürecinde oldukça hızlı bir şekilde ortaya çıkan bilimsel alandaki gelişmeler ve bu gelişmelerin Sanayi Devrimi gibi aşamalarla hayata girmesi sonucu değişime uğramıştır.*” demiştir. (Yürek,2008, s.187)

Aydınlanma sonrasında insan, bilgiye özgürce ulaşmış rasyonelliğin temelinde özgürce ulaştığı bilgi ve akli merkezleştirerek geleneksel, mistik ve metafizik olandan uzaklaşmış dolayısıyla maddi olanı ön planda tutarak manevi olandan uzaklaşmıştır. Böylece,kendi varlığını anlamlandırma ve yorumlamaya da uzak kalmıştır.

“Şunu da belirtmek gerekirse bilimsel çalışmaların temelini oluşturan evrensellik ve rasyonalizm gibi büyük anlatılara yönelik eleştiriler dikkate alındığında modernizmi bütünüyle akılcılıkla özdeşleştirmek de doğru değildir. Çünkü aydınlanma epistemolojisinde nesnel (mutlak) bilgiye ulaşma sırasında birey merkeze alınmıştır. Fakat modern süreçte bilginin evrenselliği zamanla bireyin farkındalığının ortadan kalkmasına neden olmuştur.” (Şahin, 2019,s.237)

Aydınlanma Çağı ile akıl ve bilgi merkezli anlayış zamanla insan üzerinde baskı oluşturmaya başlamıştır. Öyle ki Paul Fereyabend (1991:42) tek tip insan modelinin meydana getirilmesinde aklın modern insanı üzerinde bir baskı aracı olduğuna dikkat çekerek toplumsal ve bilimsel baskı mekanizmalarının akla uygun yaşamakla meşrulaştırıldığına dikkat çekmiştir.

Modern dünyanın katı, dogmatik, mutlak gerçekçiliği karşısında birey, metafiziğe ve mistik olana özlem duymuştur. 20.yüzyılda ortaya çıkan savaşlar, soykırımlar, sömürgeciliğin yaygınlaşması; aydınlanma felsefesine ve modernleşmeye olan inancın sorgulanmasına neden olarak modern bilgi ve mutlak gerçeklik kavramlarının eleştirilmesine yol açmıştır. Ayrıca, Henri Bergson'un "*sezgicilik kuramı*", Albert Einstein'in "*görelilik kuramı*" ve Freud'un bilinç ve bilinçaltı yaklaşımları ile mutlak gerçekliğin ve "*varlık*"ın bilimsel verilerinin getirilerine göre şekillenen inancı sarsmıştır. Modernleşme sürecinin bireye; bilimde gelinen nokta ve teknolojinin sundukları sayesinde güce, mutluluğa ve sınırsız özgürlüğe ulaşacağı vaadi yerini hayal kırıklığı ve güvensizliğe bırakmıştır.

"Aydınların modernleşme sürecinin yanlışlarına yönelik itirazlarını modern insanın en önemli sorunlarından biri olan bireysel varoluş problemi ile ilişkilendirmek mümkündür. Bu sebeple postmodern çağda artan sorunlarının üstesinden gelemeyerek kendilerini yaşamdan soyutlayan aydınların, çıktıkları yolculukta "bireyleşim"/ "ruhsal büyüme" sürecine girip köklerine bağlanmak şeklinde hayata tutunmayı amaçları görülmektedir." (Şahin, 2019,s.250)

Manevi olana özlem ve mutlakçı sisteme bir başkaldırı olarak postmodern düşünce kendini göstermeye başlamıştır. Postmodernizm; edebiyat eleştirisinde Irving Howe Harry Levin modernizst hareketin tahrip oluşuna karşılık postmodernizm terimini 1950'li yıllara kadar uzanmakla birlikte postmodernizm ilkin 1960'larda Leslie Fiedler ve İhab Hassan gibi postmodern edebiyata dair farklı görüşler ortaya atan edebiyat eleştirmenleri tarafından kullanılmıştır. Ayrıca klasik modernizmden postmodern bir kopuş görsel sanatlarda fark edilirken edebiyatta bu kopuş daha belirsizdir. 1960'ların sanat, mimari ve edebiyatını betimlemek için kullanılan dil hala avangardizm retoriğinden ve modernleşme ideolojisinden kaynaklandığı için bu kısım postmodernizmin tarihçesi olarak sınırlandırılabilir. Ancak 1970'li yıllarda sahici bir postmodern kültürden söz edilebilir. (Küçük, 2018: 233-249).Jean Francois Lyotard ise bu kavramın kendini gösterdiği tarihin 1950'li yıl olduğunu söylemektedir. Bazı araştırmacılara göre ise ilk kez tarihçi Arnold Toynbee tarafından "*A study of History*" adlı eserinde 1947 yılında kullanılmıştır.

Postmodernizm kelimesindeki "*-post*" öneki sebebiyle anlam içeriği konusunda fikir ayrılıkları yaşanmıştır. Bu noktada İsmet Emre:

"Kavram olarak -post öneki Batı dillerinde bir sürecin sonu anlamına geliyorsa da terimleşmiş haliyle post-modernizm, modernin sonu, modernden sonra doğmuş; onun devamı içerdiği boyutlardan birinin süreği yahut antimodernizm anlamlarında kullanılmaktadır. Kavram konusunda bütün bu kargaşalar kavramın iç bünyesindeki heterojenlik kadar söz konusu kavramı tanımlamaya çalışan yazarların kendi bakış açılarına göre anlamlandırmalarından da kaynaklanmaktadır." (Emre, 2006, s.20) demiştir.

Postmodernistler modern öğretilere kuşkuyla yaklaşmış, merkezleştirilmiş bilgi yerine bilginin yerelliğine vurgu yapmışlardır. Mutlak bilgi ve dogmalara dayanan modernizmi, insanı tekdüzeleşiren dolayısıyla kimlik kaybına uğratan bir sistem olarak gören postmodernizm;

insanın bu mutlak doğru ve yanlışın arasında sıkışmış ve bunalmışlığını çoğulculuk anlayışla çözüme ulaştırmayı amaçlamış modernizmin ciddiliği karşısında oyun ve ironi ile tavır takınmıştır. Böylece maddi olanın yerini manevi olan geçmiş nesne yerine özne ön plana çıkarılarak gösterilen yerine gösteren önem kazanmıştır. Bu yeni anlayış modernizmin tekçi okuma ve yorumlama metodolojini postmodernizm yeni çoğulcu okumalara ve yorumlamalara fırsat veren bir sistem sunmuştur.

Postmodernizm; ampirik, mantıksal ve rasyonel açıklamaları önemsemez; genelleyici açıklamaya, merkezleştirmeye, hiyerarşiye, herhangi bir ideolojiye ve kurallara karşı çıkmaktadır. Postmodernistler kelimeleri sessizliğe tercih ettikleri gibi imgelemi deneyime tercih ederler. Böylece yeni bir dünya içinde yeni anlamsal boyutlar da romanda yerini bulmuştur. 1970'li yıllarda Türk romanı politik işlevini sürdürürken 1980'li yıllarda radikal değişimlere uğramıştır. Böylece postmodernizm bu yıllarda edebiyatımızda kendini göstermiştir. Bu anlayışta Çetin (2006, s.85) akli ve mantıki olanı tek ölçüt olarak alınmış görünürken somut, maddi değerlerin yanında ruhsal, manevi değerlerin de ortaya çıktığını belirtmiştir. Bu bakımdan romanda hem içerik hem şekil bakımından yenilikler getirilmiş, gerçeklik kaygan bir zemine oturtulmuştur. Bu gerçeklik algısı değişmiş, belirsizleşmiş, parçalanmış hatta iç içe geçmiştir. Bu gerçeklik katmanlarının yanı sıra Simund Freud ve Carl Gustav Jung'un bilinç, bilinçaltı ve bilinçdışı verileri kullanılarak yeni anlam katmanları da meydana getirilmiştir. Öyle ki, Türk Yurdu Dergisininin 288.sayısında yayımlanan makalesinde Nesrin Karaca, postmodernizmin özünde gerçeklik kavramını sorgulayan bir süreç olduğu ve F. Nietzsche'nin doktrinlerinin bu akımın ilk kıvılcımlarının atılmasında temel teşkil ettiğini ve onun felsefesinin pozitivist ve determinist görüşlerin benimsediği nedensellik anlayışına, gerçek ve mutlak değerlere, sistem düşüncesine bir saldırı olarak değerlendirilebileceğini belirtmiştir. Postmodern eserde anlam metin ile okuyucunun ortak etkinliği olarak seçkin sanat ve kitle kültürü arasındaki mesafe kapatılmıştır. Üstkurmaca, metinlerarasılık, pastiş, parodi, ironi, çoğulculuk, parçalılık, belirsizlik, kopukluk postmodern eserin temel öğeleridir.

1.Dünya Savaşı'na kadar kurtarıcı bir sistem olarak sunulan modern sistemler savaş sonrasında sorgulanmaya başlanmıştır. Savaş sonrası yaşanan mutsuzluk, umutsuzluk insanları fikri krizlere iterek felsefe, psikoloji gibi daha soyut kavramlarla çözüm aramaya yöneltmiştir. Modernizmin bireyselleşme sürecindeki birey; sunulan mutlak bilgiye olan inançla narsizim boyutundaki kendine olan güveni, daha sonra yine aynı modern dünyaya ayak uyduramaması sonucu bir kimlik bunalımı hatta kimlik kaybına uğrayarak kendine ve topluma yabancılaşmıştır. Böylece öz güven kaybı yaşayan, kaygılı, bunalmış, tutunamayan insan tipiyle bir arayış yolculuğuna gitmiştir. Bu benlik inşası; bir süre sonra yabancılaşan, yalnızlaşan bireyin varlık-yokluk problemini doğurmuştur. Tekçiliğe karşı çoğulculuğu savunan birey kendini anlatamama ve anlamlandırılmama sorunuyla başa çıkamayarak ikilik eksenindeki şizofreni ve yokluk eksenindeki intihara gitmiştir. Bu arayışlar ile bireyin yalnızlaşması ile içsel güveninin yitimi sonucu "*tutunamayan*" insan tipi ortaya çıkmıştır. Bu da "*kimlik*" bunalımına ve bireyin hem kendine hem topluma yabancılaşmasına neden olmuştur. Bu durum edebi metinlere de yansımış; bu belirsiz, güvensiz ruh hali metinlerde gerçeklik algısının deformasyonu, kimliğin sorgulanmasıyla hayal-gerçek kesitlerinin iç içeliği şeklinde kendini göstermiştir. Modernşelmenin öne sürdüğü bireyselleşme süreci zaman içinde bireyi manevi olandan yani duygudan uzaklaştırmış dolayısıyla da mekanikleşmiş insanın kendine ve topluma yabancılaşan yalnız

bir özne görüntüsüne dönüşmüştür. Modernizmin sundukları ile kendini anlatamayan birey, zamanla benlik duygusundan uzaklaşarak ya da kaybederek yabancılaşma olgusuna gitmiştir. Bu benlik inşasının serüveninde kaygı, umutsuzluk, bunalım, hezeyan duyguları ile parçalı ve bölük bir algı içinde anlamı ve yorumu derinleştirmiş yeni çıkış yolları aranmıştır.

3. Oğuz Atay

Oğuz Atay 'ın metinlerinde modernist özelliklerin yanı sıra postmodernist öğeler vardır. (Ecevit, 2008 s.87). Ayrıca, Oğuz Atay Türk edebiyatında postmodernizmin temel öğelerinden olan bilinç akışı tekniğinin ilk uygulayıcısıdır.

Romanlarında modern çağın sonrasında bireyin yaşadığı bunalımı modern sistemlerin insan ruhundaki bunalımı dile getirmiştir. Yalnızlaşan, yabancılaşan birey kendini ve yaşadığı dünyayı anlamlandırmaya çalışırken kendi “ben”ini inşa yoluna gider. Bu yolculuk varoluşun bir çıkış noktası halini alırken kimliğine dair sorgulamalara gitmiştir, bu sorgulamalar hem bireysel hem toplumsal yabancılaşmanın boyutunda tezahür etmiştir. Ecevit bu konuda: “*Heidegger'in onlar alanı dediği toplumsal yaşamdan kopup iç dünyalarında kendilerine yeni bir 'ben' oluşturmaya çalışan Oğuz Atay'ın roman kişileri varoluşçu felsefelerin düşümsel şablonlarıyla bire bir örtüşen edimlerde bulunurlar.*” demiştir. (Ecevit,2017,s.171). Öyle ki Oğuz Atay Tutunamayanlar romanında Turgut Özben ve Tehlikeli Oyunlar romanında Hikmet Benol karakterlerinin soyadlarında bireyin benliğin inşasındaki serüvenindeki arayışına işaret etmiştir.

Oğuz Atay metnini ontolojik katmanlarda oluşturarak çok anlamlılığa olanak tanıyan Gustav Jung'un söylemi ile ortak bilinçaltının arketiplerini imgeleştirmiştir. O romanlarında olduğu gibi hikâyelerinde de bu düzlemde insan-toplum ikilemiyle “öteki”nin konumunu anlatmıştır.

Eserlerinde; korku, yabancılaşma, anlamsızlık, yalnızlık, güvensizlik gibi özellikler barındırması dolayısıyla “*kafkaesk*” özellik taşımaktadır. (Ecevit:1989:79) Ayrıca, bireyin iç sıkıntısının izdüşümlerini yakalamıştır. Oğuz Atay 'ın hikâyelerindeki bu bireyin görüntülerine genel olarak bakacak olursak yabancılaşma adeta üzerine yapıştıran beyaz bir kadın mantosu ile kalabalık içinde dolaşan bir adamı, çatı katında unutulmuş bir ölüyü, istasyonda bir şeyler anlatma çabasındaki insanları yahut hikâyecileri, korkuyu beklerken evine sığınmış bir adamı görürüz. Öyle ki izlekler onun hikâyelerinde bazen bir mantoda bazen istasyonda bazen bir evde, mektupta, tahta bir atta alt metnin katmanlarında çoklu anlam ifadelerine katılır. Bununla alakalı Akatlı (Haz. İnci ve Türker,2018, s.44) “*Korkuyu Beklerken*” öykülerinde bireyin salt toplumun yaraladığı bir üyesi olarak sergilendiğini belirtmiştir.

“*Tutunamayanlar*” romanında Oğuz Atay, yirminci yüzyılın bunalan modern aydın insanını Turgut Özben ve Selim Işık karakterleri üzerinden anlatmış, aydınının yahut modern insanın varoluşundaki anlamsızlığını sorgulamış ve birey olma yolundaki istek ve hayal kırıklığını anlatırken “*Olrıc*” ile şizofreni diyebileceğimiz izlekte bu benlik arayışı ve bunalımındaki göstergesini sunmuştur. “*Tehlikeli Oyunlar*” romanında ise Hikmet Benol karakterinin kimlik bunalımını, benliğini sorgulamasını ve intihara sürüklenişini anlatan Oğuz Atay varoluş sancısı içinde olan karakterini oyun kavramını da kullanarak kaçış imgesini bu kavram içine yerleştirmiştir. Modern akıl merkezine yerleştirilmiş tek tip düşünme şeklinin bireyde doğurduğu sıkışmışlık hissi ekseninde panik atak, mutsuzluk ve şizofreni gibi psikolojik rahatsızlıklar yabancılaşmanın bir reaksiyonu olarak da postmodern düşüncenin nüvelerini oluşturmuştur.

Bu modern gerçekliğin önemini kaybetmesinin bir sonucu olarak parçalanmışlığın muhtevaya sızmış halidir. Bu aynı zamanda anlam arayışındaki bireyin kendini bulma serüvenindeki umutsuzluğu dolayısıyla yaşadığı bir kimlik bölünmesine de işaret etmektedir. Selim Işık toplumla ilişkisini kaybederek yaşadığı düzene yabancılaşmıştır.

“*Tehlikeli Oyunlar*” romanında modern çağın meydana getirdiği mutsuz, umutsuz, bencil toplumun insanlığı hasta etmesinden ve bu modern toplum inşasındaki insanlığın “ölüm”ünden bahsederek bu sistemin insanlığın sonu olduğunu vurgulamıştır. Öyle ki romanda Hikmet Benol yaşadığı bunalımdan kaçış olarak oyunu seçmiştir, oyun onun modern düzenin içinde yaşadığı gerçek düzlemde bir kaçış noktası olmuş böylece gerçek olmayan bir düzlemde kimlik bunalımından kaçmak istemiştir. Burada Oğuz Atay postmodernizmde kullanılan ironi ve oyun kavramlarını kullanmıştır. Hikmet Benol ölümü yeni bir hayata geçiş olarak düşünerek intihar eder. İntihar, postmodern anlatıların hayattan kopuş ve bir vazgeçişin ifadesidir.

4. Beyaz Mantolu Adam Üzerine

“*Beyaz Mantolu Adam*” hikâyesi Oğuz Atay’ın yazdığı ilk hikâyedir. Bu öyküde varoluşsal temaların imgesel boyutta vücut bularak birey-toplum ilişkisi bağlamında toplumun ittiği, anlamadığı “öteki” ve “aydın” olarak bireyin yabancı duruşu anlatılırken anlam da manto, vitrin, intihar, kalabalık ve teklük anlam içeriklerinde genişletilmiştir.

Buradaki yabancılaşma ve yalnızlaşma duygusu; birey, toplum, modern şehirleşme ekseninde işlenmiştir.

Yıldız Ecevit (1989:78) Oğuz Atay’ın yapıtlarında; bireyin içinde yaşadığı toplumun, kişilik bulma sürecinde onun karşıt figürünü oluşturduğunu, aydın ile toplum arasında oluşan uçurumun bireyi yalnızlığa iterek yabancılaştırdığını ve Atay’ın aydınlarının bu uçurumu toplumun maddeleşen değer ölçüleri nedeniyle aydını barındırmak istemediği için aşamadıklarını, aşmak da istemediklerini belirtmiştir.

Hikâyede kimliğini bilmediğimiz bir adam önce bir cami avlusunda görmekteyiz. Avludan çıkan adam bir satıcıdan kadın mantosu satın alır. Satıcı onunla alay eder. Adam kalabalığa karışır. Bu kadın mantosu ve adamın sessizliği nedeniyle çevredekiler onu turist ya da turist taklidi yapan biri sanır. Sonra bir vitrin camının önünde durur kalabalık onun çevresini sarar. Onu kollarından bağlayarak vitrine koyarlar alay ederler. Tüm bunlara rağmen adam sessizdir. Buradan ayrıldıktan sonra da halk plajına girer. Orada da halk tarafından itilip kakılır. İnsanlar onun hakkında fikir yürütür ve yargıda bulunur. Hikâyenin sonunda “*beyaz mantolu adam*” kendini denize bırakarak intihar eder.

“*Üstündeki beyaz kadın mantosu onun toplum dışı konumunu simgeler. Bu simge-mantoyu satın almak ve öykünün sonunda ölüme gitmek dışında yaptığı her şey onun istenci dışında gelişir; kendisinin karşıt figürü toplumun yönlendiriciliğinde gerçekleşir: dilencilik, hamallık, gömlek satıcılığı, vitrin mankenliği... yaptırır ona insanlar.*” (Ecevit,2017, s.479).Onun kadın mantosu kalabalık içindeki savruluşu, sessizliği ve aykırılığı; onun bir “aydın” olarak fikri aykırılığına, anlaşılmasına bu yüzden de yabancılaşmasına işaret etmektedir. Yabancılaşma sözcüğü her ne kadar Latince “*alienation*” sözcüğünden gelse de bu sözcüğün de kökeni Yunanca “*allogrios*”tan gelmektedir. Bu sözcükten türeyen “*allostrosis*” ise Stoacı öğretinin

“*kendini kabul ettirme*” anlamına gelen “*oikeiosis*” sözcüğü ile ilişkilidir. Bu sözcük bir kimsenin kendi emeğinin ürünlerinden kopması, hayatın çekici yönlerine kayıtsız kalma, ayrı düşme anlamını içermektedir. (Binbirçiçek Akdeniz, 2017, s.15) Öyleyse; bu hikâyenin içeriğindeki anlamında, “*aydın*”ın kendini topluma kabul ettirememesi sonucu hayata karşı kayıtsız kalmasını ve toplumdan ayrı düşerek “*yabancı*” oluşunu yakalamak mümkün olur.

Bir diğer yorum da beyaz mantosun metaforik açılımındaki ölüm olgusudur. Öyle ki modern dünyaya ayak uydurmaya çalışan fakat modern hayatın vadettiğini verememesi sonucu hayal kırıklığı ile özgüven kaybı yaşayan birey topluma ve kendine de yabancılaşır. Oadaki bu yabancılaşma beraberinde bunalımı, parçalanmışlığı ve ölümü getirir. Bunu Burak Ercan: “*Beyaz renk ve manto sözcükleri birlikte kefeni çağrıştırır. İnsanın vücudunu saran bu beyaz renkli elbise onun ölüm yolculuğunda giydiği bir elbisedir.*” (Ercan, 2017) şeklinde ifade etmiştir. Öyleyse bu beyaz kadın mantosu; hem onun turist sanılması ve dışlanması sebebiyle yabancılaşmaya hem de rengi itibariye ve hikâye intihar ile sonlandığı için de varlık-hiçlik ikilemine işaret etmiştir yorumunu getirebiliriz. Oğuz Atay’ın beyaz mantolu adamı madde boyutuyla vardır, yaşamaktadır ancak varoluşsal bir problem düzleminde anlayamadığı için kimliğiyle, kendi verdiği kararlarla var olamamıştır. Toplumun bireyi olabileceken toplumun ittiği “*öteki*” konumuna yerleşmiştir. Bu durumu G. Belkıs Yeter Şahin şöyle ifade etmiştir: “*Modernleşme sürecinde bilim alanındaki gelişmelerle güce, mutluluğa, sınırsız özgürlüğe kavuşacağını düşünen insanlık için nesne karşısında ortaya çıkan psikik semptomlar kısa bir süre sonra yabancılaşmayla yalnızlaşmayla ve tükenmişlik sendromuyla birleşerek bireysel varlık-yokluk sorunsalına dönüşür.*” (Yeter Şahin, 2019, s.267)

Modern hayatın kentsel yaşamında teknoloji ile birlikte kitlesel iletişim araçları sunduğu göstergelerle kısa yollu iletişimi sağlayarak anlamı göstergelere sığdırmış ve simülasyonu ve gerçekle ilişkisi ekseninde insan sürüklendiği bu sistem içinde sessizleşmiştir. Bu sessizlik bireyin anlam ve kimlik arayışındaki serüveninde yabancılaşması dolayısıyla zamanla silikleşen bireyin kendini kamuya dahil ettirme yahut kabul ettirme çabasının bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Sessizleşen birey varlık ile yokluk çizelgesi üzerinde artık yabancı olduğu yahut yabancı olduğunu hissettiği toplumda kendini anlatma çabasından çoktan vazgeçtiğinin de bir ifade olarak yorumlamak mümkündür.

Sessizliği ile kıyafeti ile toplum onu “*yabancı*” görmüştür. Doğan Yaşat: “*Oğuz Atay’ın yapıtlarında bütün açıklığıyla karşımıza çıkan ‘yeni’ bir dil kurma çabası, modernist sanatın estetik kategorilerinden biri olan ‘suskun’ izleği ile yakından ilgilidir. Bu bakımdan öykü mekanında beliren ‘suskun’ nun çeşitli hallerinden ilki, hali hazırda verili olan dilin dönüştürülmesi aracılığıyla, anlatım biçiminde; ikincisi ise toplum tarafından kendilerine atfedilen kimliği deşilleyerek ‘benlik’ arayışına girişen karakterler aracılığıyla içerikte görünür kılınır*”. (Der: Tezgör,2018, s.33)

“*Oğuz Atay’ın toplumdaki geçerli ölçütlerin dışına çıkmış, bireyleşmiş insanın; değer yarguları, davranışları ve yaşam biçimleriyle bir bütün olan karşıt bir dünyanın insanları arasındaki konumunu anlatır; topluma yabancılaşmanın boyutlarını vurgular. Ana figürdeki yabancılaştırma etmeni işlevi gören özellikler birey-toplum karşıtlığındaki uyumsuzluğu daha da belirgin kılar.*”(Ecevit,1989:87)

Hikâye boyunca beyaz mantolu adam susma orucu tutan Hintli bir rahip gibi sessizdir. Daniel Gideman “*Duygusal Zeka*” adlı kitabında modernleşen toplumda teknoloji ve bilim alanındaki gelişmelerin insanın pratikteki sorunlarını çözmede yetersiz kaldığını ve insanın bu yüzden Uzak Doğu kültürüne yöneldiğini anlatmıştır. Bu bağlamda Oğuz Atay'ın kahramanını sessiz bırakması buna da işaret ediyor olabilir diyebiliriz. Öyle ki modernizmin sunduğu “*Üstün insan*” projesinin vaat ettiğini verememesi ve bu sebeple yaşanan hayal kırıklığı neticesinde bireyin/Türk aydınının doğu-batı arasına sıkışıp kalmış kimlik bunalımının bir işareti olarak maddi şeyler yerine daha soyut, manevi şeyleri temsilen “*suskunluk*”u, susma orucu ile doğuya yönelme olarak anlamlandırmak mümkün görünmektedir.

Oğuz Atay Türk edebiyatındaki yerini öykücülüğü ile edinmemiş olsa da onun öyküleri gerek müstakil bir eser olarak değerlendirildiğinde gerekse romanlarına yeni okumalar sağlayabilmesi açısından önem taşımaktadır. Oğuz Atay'ın kullandığı imgeler, metaforlar ve özellikle onun “Beyaz Mantolu Adam” hikâyesine sinmiş “kafkaesk” öge; toplumsal yabancılaşma, bireyin varoluşsal sorunları ve ötekileştirme konusunda metnin içeriklerine sinerek okuyucuya derin okuma fırsatı sunmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmada hem modernist hem postmodernist özellikler taşıyan Oğuz Atay'ın “Beyaz Mantolu Adam” hikâyesinde; ontolojik düzlemde egzistansiyalizmin sunuşları ile modernizm ve postmodernizmin tarihsel gelişimine değinerek hikâyenin metafor izlenimleri sunulmuştur.

Hikâyenin varoluşçu temelinde bireyin toplumda yabancı kalışı ve birey olma mücadelesinde ötekileştirilmesinin anlatıldığını saptamak için öncelikle varoluşçuluk kavramı etimolojik olarak incelenerek tarihselliğine inilmiştir. Bu sayede yabancılaşma ve bireyin benlik inşası konularına değinilmiştir. Yabancılaşma ve benlik, öteki kavramlarının tarihselliğinde oluşum nedenleri açıklanmıştır.

Daha sonra Oğuz Atay romanları ile edebi kişiliğine kısaca değinilmiş son olarak da çalışmamızın konusu olan “Beyaz Mantolu Adam Hikâyesinde Toplumsal Yabancılaşma Bireyin Varoluşsal Problemi ve Ötekileştirme” başlığı altında önceki başlıklarda açıklanan hususlar doğrultusunda açıklanmıştır.

Görülmüştür ki bu hikâye okuyucuya çok katmanlı bir derin okuma olanağı sunmuştur. Hikâye içine yerleştirilen insan, eşya veya söylemler ile imgesel ya da metaforik olarak anlam boyutları inşa edilmiştir. Bu anlamların hikâyeyi derinleştirdiği görülmüştür. Sorgulayan birey olarak “aydın”ın bir simgesi olan mantolu adam ile okuyucu da bu anlam içeriklerinin ne olduğunu sorgulamak durumunda kalmıştır. Yer verilen izleklerin, salt anlamlarının yanında modern dünya ile gelen yeni bunalımlara işaret edildiği saptanmıştır.

Bu çalışma hem ontolojik boyutta, hem Gustav Jung temelli metarorik boyutta bireyi sessizliğini, yabancılığını, yalnızlığını yazarın dünyasına içinde bulunduğu modern-postmodern dünyalar arasındaki konumunu değerlendirerek bunların izdüşümlerini açıklamıştır. Aydınım anlam ve benlik arayışındaki serüveninde toplumda yalnızlaşması dolayısıyla yabancılaşarak öteki konumu edebi görüntülerine yansıtan Oğuz Atay'ın “Beyaz Mantolu Adam” hikâyesinde ironi kavramını kullanarak derin okuma sunduğu olanakları ile hikâye irdelenmiştir.

KAYNAKÇA

- Ecevit, Yıldız, (2018). Türk Romanında Postmodern Açılımlar. İstanbul: İletişim Yayınları
- Ecevit, Yıldız, (2017). “Ben Burdayım...” Oğuz Atay’ın Biyografik ve Kurmaca Dünyası. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gümüş, Semih. (2006). Postmodernizm ve Edebiyat. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yürek, Hasan, (2008). Romanında Modernist Etkinin Boyutları, Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,28 (1), 187-202.
- Çetin, Nurullah. (2006). Roman Çözümleme Yöntemi. Ankara: Edep Otağı Yayınları.Haz. İnci, H. Ve Türker, E. (2018). Oğuz Atay İçin Bir Sempozyum. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Der. Tezgör, H. (2018). “Korkuyu Beklerken” Gelenler Oğuz Atay Üzerine Yazılar. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şahin, G. Belkıs, (2019). Türk Postmodern Anlatılarında Modernizm Eleştirisi. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Jung, Gustav, (2012). Dört Arketip. İstanbul: Metis yayınları. Çev Zehra Aksu Yılmaz
- Sartre, J.Paul. (2019). Varoluşçuluk. İstanbul: Say Yayınları. Çev. Asım Bezirci
- Binbirçiçek Akdeniz, E, (2017). J.P. Sartre’da Yabancılaşma Fenomeni. İstanbul: Parodi Yayıncılık.
- Çüçen , Kadir, Zafer Zeynep, ve Esenyel, Adnan (2017). Varlık Felsefesi. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Hilav Selahattin, (2019). Felsefe El Kitabı.İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Wartenberg Thomas, (2018).İstanbul: Say Yayınları.çev Nurdan SOYSAL
- Karakaya Talip, (2004). Jean Paul Sartre ve Varoluşçuluk. Ankara: Elis Yayınları.
- Foulquie, Paul, (1991). Varoluşçuluk. İstanbul: İletişim yayınları. Çev.Yakup Şahan.
- Zack, Naomi, (2019) A’dan Z’ye Felsefe, Antik Yunandan Postmodern Döneme Felsefe Tarihi. İstanbul: Say yayınları, Çev.Şükrü Alpagut.
- Hançerlioğlu, Orhan, (2018). Felsefe Sözlüğü, İstanbul: Remzi kitabevi.
- Whal, Jean, (1999). Varoluşçuluğun Tarihiçesi. İstanbul: Payel Yayınevi, Çev. Bertan Onaran
- Feyerabent, Paul.(1991). Özgür Bir Toplumda Bilim. İstanbul:Ayrıntı Yayınları. Çev Ahmet Kardan
- Küçük, Mehmet, (2018). Modernite Postmodernite. İstanbul: Say Yayınları.
- Ecevit, Yıldız.(1989). Oğuz Atay’da Aydın Olgusu. İstanbul: Ara Yayıncılık.
- Karaca, Nesrin,(2011), Türk Edebiyatında Postmodernizm,, Türk yurdu dergisi 4(288),198208.

100 TEMEL ESER UYGULAMASININ DEĞERLENDİRİLMESİ VE TASNİFİ

Hakan YAŞA, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Kütahya
hakanyasa23@hotmail.com

ÖZET

Bu bildiriye, Milli Eğitim Bakanlığı'nın 19.8.2004 tarih, 2004/60 sayılı Orta Öğretim Öğrencileri için 100 Temel Eser Genelgesi ile 4.8.2005 tarih 2005/70 sayılı İlköğretim Okullarında Okutulacak 100 Temel Eser Genelgesi'nin amaç ve işlevi, gruplara ve dönemlere göre tasnifi, edebi türlerine göre değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca bu sürecin fayda-zarar anlamında hangi sonuçları ortaya çıkardığının tespit edilmesi, her iki listede yer alan eserlerin temel eser, klasik eser ölçütlerine uygunluğunun sınanması, listelerdeki kitapların çocuk gelişimi ve okuma kültürü edinmede çocuğun dil gelişimi, bilişsel gelişim, kişilik gelişimi, sosyal, kültürel ve toplumsal gelişimine katkısının incelenmesi amaçlanmaktadır.

Milli Eğitim Bakanlığı kendi genelgesinde bu çalışmanın amaçlarından birisinin “*öğrencilere okuma alışkanlığı kazandırmak (MEB, 2004)*” olduğu belirtilmiştir. Devamında “*bu yolla onları düşünen, düşündüğünü doğru ve açık bir şekilde ifade eden, algılama gücü yüksek, yorum ve sentez kabiliyeti yüksek bireyler olmasını gaye edinmiştir (MEB, 2004)*” denilmektedir.

Genelgede “*Doğruların tek noktadan değil, çeşitli bakış açılarıyla bakmak suretiyle ortaya çıkacağını kavramış, güzellik duygusu ve estetik anlayışı gelişmiş, kültürlü, millî ve manevî değerlere sahip yüksek karakterli bireyler yetiştirmek (MEB, 2004)*” ifadeleri de yer almaktadır.

Dilin gelişimi için toplum olarak okuma alışkanlığına sahip olunması büyük arz etmektedir.

Ülkemizde okuma alışkanlığının istenilen seviyede olmadığı bilinmekle birlikte, bu durumun önündeki engelleri ortadan kaldırmak için eğitim sisteminin bazı konularda güncellenmesinin yapılması, iletişim ortamının etkilerini doğru değerlendirme süreçlerinin de başlatılması gerekmektedir.

Bu çalışmayla 100 Temel Eser'in günümüz toplumsal değerleri ve sosyokültürel gelişmelerine katkısı dikkate alınarak; belirlenen eserlerin tür bakımından birbirine oranları, tasnifleri, uygulamada izlenen yol, sürecin olumlu ve olumsuz etkileri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: 100 Temel Eser, Okumak, Çocuk Gelişimi, İlkokul, Ortaokul, Okuma Alışkanlığı

GİRİŞ

Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 2004 ve 2005 tarihlerinde yayımlanan genelgede hem ortaöğretim öğrencilerinin hem de ilköğretim öğrencilerinin okuma alışkanlığı kazanmaları, bu yolla kendilerini doğru ve açık bir şekilde ifade edebilmeleri amaçlanmıştır. “*Algılama gücü yüksek, analitik düşünen, sentez kabiliyeti kazanmış doğruların tek noktadan değil, çeşitli yönlerden bakmak yoluyla ortaya çıkacağını kavramış, güzellik duygusu ve estetik anlayışı gelişmiş, kültürlü, millî ve manevî değere sahip, yüksek karakterli bireyler olarak yetişmeleri için ‘100 Temel Eser’ listesinin hazırlandığı (MEB, 2004)*” belirtilmiştir.

Kitaplar insanı mekânın ve dar zamanın sınırlarından kurtarır. Aynı eserleri okumuş, o eserlerdeki dil varlığı ile duygu ve düşünce zenginliğini fark etmiş, hatta özümsemiş bireylerden oluşan toplum hiç şüphesiz daha hoşgörülü, daha paylaşımcı, kültür seviyesi yüksek, bağımsız düşünme kabiliyeti kazanmış bireylerden oluşacaktır.

Düşüncenin vasıtası dildir. Dilin de en olgun örnekleri güzel yazılmış kitaplarda bulunabilir. Kitabın düşüncüyü geliştirmesi de bundandır. Düşünme kültürü kitap okuma ile gerçekleşir.

Tanık Buğra 1972 yılında Tercüman’da yayınlanan yazısında “*Kitaplara destanlar yazılmıştır. Okumak ise daima övülmüştür: En iyi şey en kötü ile en yararlı, en zararlı ile ve en besleyici, en çürütücü ile aynı piyasada tezgâh bulmuştur. İnsanların –okuyucuların– çoğu birincilerin yerine ve onların niyetine ikincilere para, zaman, duygu ve kafa bağlamışlardır. Bana kalırsa insanlığın en ciddi problemi oldum olası budur; toplumların üstündeki kitap baskısı (Buğra, 1972: 168)*” der.

Devamından şu ifadeler vardır: “*Türkiye bu baskı yüzünden bir nesil kaybetmiş, kıyısından döndüğü uçurumu kitaplar açmış, temizlenmesi daha yıllar sürecektir büyük bunalımımız, birbirimize düşman kesilişimiz kitaplar vasıtasıyla olmuştur. (Buğra, 1972: 168)*” diyerek kitabın ve okumanın önemini vurgulamıştır.

O dönemde kitap politikasına ciddi bir ihtiyaç duyulmasından olsa gerek “*Bin Temel Eser*” adıyla kapsamlı bir çalışma yapılmış, bu çalışma ile Türk Edebiyatının tanıtılması amaçlanmıştır. İyi bir fikir ve çalışmanın ürünü olan bu hareket o dönemin siyasi bunalımı ve kısa süren koalisyon hükümetlerinden dolayı programda hedeflenenler gerçekleştirilemeden başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

1970’li yıllarda temeli atılan fakat sonuç alınamayan bu çalışmanın elzem olduğu 2000’li yıllarda anlaşılacak çalışma sağlam temellere oturtulmaya çalışılmıştır.

Bu bağlamda 100 Temel Eser adlı çalışma 2004 ve 2005 yıllarında Millî Eğitim Bakanlığınca İlk ve ortaokullarda uygulanmaya çalışılmıştır.

1. Amaç ve işlev

Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 2004 ve 2005 yıllarında yayımlanan genelgeyle gündeme gelen ve akabinde uygulamaya konulan 100 Temel Eser Projesi çocukları kitapla buluşturma, kitabın sırlarla dolu dünyasıyla çocukları tanıştırma noktasında önemli bir adımdır. Öğrencilerin kabiliyetlerini ortaya çıkarmak, Türkçenin doğru, etkili ve güzel kullanımını sağlamak, çocukların becerilerini geliştirmek ve kelime hazinesini zengin kılabilmek amacıyla başlatılan bu proje kapsamında öğrenciler için Türk ve dünya edebiyatı ürünlerinden seçilmiş 100 eserden oluşan kitap listesi bakanlıkça hazırlanmıştır.

“Projelerin temel amacı, seçilmiş 100 kitabı okunması gereken yapıtlar olarak belirlemek ve ilköğretim çağındaki öğrencilerin bu kitapları okumalarını sağlayarak okuma kültürlerinin oluşmasına ve okuma alışkanlığı kazanmalarına yardımcı olmaktır.”(Dilidüzgün,2006:23)

Okuma seviyesinin düşük olduğu ülkemizde ilk ve ortaöğretimdeki öğrenciler temele alınarak bu seviye yükseltilmeye çalışılmış, geleceğe ufku daha geniş, kabiliyetli, doğru düşünebilen entelektüel bireyler yetiştirmek amaçlanmıştır.

Böylelikle bu bireylerin farklı bakış açılarına sahip olması, kendilerini daha iyi ifade edebilmesi, toplumun milli ve manevi değerleri için çalışan, yüksek kültür ve ahlaka sahip kimseler olması arzu edilmektedir.

Dilin korunması ve gelişmesi, başta çocuklar olmak üzere toplumdaki her yaş grubunun okuma alışkanlığı kazanması toplumsal kazanım, ahlaki ve kültürel değerlerin sağlanması açısından önemlidir.

Amaçlanan bu hedeflerin önündeki engelleri ortadan kaldırmak için eğitim sisteminin bazı konularda güncellenmesinin yanında, iletişim ortamının etkilerini doğru değerlendirme süreçlerinin de başlatılmasını sağlamak hususları da genel anlamda sürecin amaç ve işlevi içerisindedir.

Ortaöğretim için hazırlanan 100 Temel eser listesi aşağıda sıralanmaktadır:

ROMAN

1. Açlık (Knut Hamsun)
2. Aganta Burina Burinata (Halikarnas Balıkcısı(Cevat Şakir Karaağaçlı)
3. Akdeniz (Panait Istrati)
4. Ayaşlı ile Kiracıları (Memduh Şevket Esendal)
5. Babalar ve Oğullar (Turgenyev)
6. Beyaz Diş (Jack London)
7. Beyaz Gemi (Cengiz Aytmatov)
8. Bir Bilim Adamının Romanı (Oğuz Atay)
9. Cemo (Kemal Bilbaşar)
10. Çalığışu (Reşat Nuri Güntekin)
11. Çanlar Kimin İçin Çalıyor (Ernest Hemingway)
12. Derviş ve Ölüm (Mehmet Selimoviç)
13. Dokuzuncu Hariciye Koğuşu (Peyami Safa)
14. Don Kişot (Cervantes)
15. Drina Köprüsü (İvo Andriç)
16. Drina'da Son Gün (Faik Baysal)
17. Esir Şehrin İnsanları (Kemal Tahir)
18. Eskicinin Oğulları (Orhan Kemal)

19. Fareler ve İnsanlar (John Steinbeck)
20. Fatih-Harbiye (Peyami Safa)
21. Gora (Rabindranath Tagore)
22. Gün Olur Asra Bedel (Cengiz Aytmatov)
23. İbrahim Efendi Konağı (Samiha Ayverdi)
24. İki Şehrin Hikayesi (Charles Dickens)
25. Kalpaklılar (Samim Kocagöz)
26. Kaplumbağalar (roman) (Fakir Baykurt)
27. Karartma Geceleri (Rıfat Ilgaz)
28. Kayıp Aranyor (roman) (Sait Faik Abasıyanık)
29. Kiralık Konak (Yakup Kadri Karaosmanoğlu)
30. Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç (Hüseyin Rahmi Gürpınar)
31. Kuyucaklı Yusuf (Sabahattin Ali)
32. Küçük Ağa (Tarık Buğra)
33. Madame Bovary (Flaubert)
34. Mai ve Siyah (Halit Ziya Uşaklıgil)
35. Mor Salkımlı Ev (Halide Edib Adıvar)
36. Onlar da İnsandı (Cengiz Dağcı)
37. Ölü Canlar (Gogol)
38. Robinson Crusoe (Daniel Defoe)
39. Sahnenin Dışındakiler (Ahmet Hamdi Tanpınar)
40. Savaş ve Barış (Tolstoy)
41. Sefiller (Victor Hugo)
42. Sergüzeşt (Samipaşazade Sezai)
43. Ses ve Öfke (William Faulkner)
44. Sinekli Bakkal (Halide Edib Adıvar)
45. Sokakta (Bahattin Özkıışı)
46. Suç ve Ceza (Dostoyevski)
47. Tütün Zamanı (roman) (Necati Cumalı)
48. Vadideki Zambak (Balzac)
49. Yaban (Yakup Kadri Karaosmanoğlu)
50. Yaşar Ne Yaşar Ne Yaşamaz (Aziz Nesin)
51. Yedinci Gün (roman) (Orhan Hançerlioğlu)
52. Yılkı Atı (Abbas Sayar)

SÖYLEV

1. Nutuk (Mustafa Kemal Atatürk)

TIYATRO

1. Faust (Goethe)

HİKÂYE

1. Çağlayanlar (Ahmet Hikmet Müftüoğlu)
2. Dede Korkut Hikayeleri
3. Gazoz Ağacı (Sabahattin Kudret Aksal)
4. Gurbet Hikayeleri (Refik Halit Karay)
5. Gülistan (Sad-i Şirazi)
6. Ömer Seyfettin Hikayelerinden Seçmeler
7. Haldun Taner Hikayelerinden Seçmeler
8. Sait Fahi Abasıyanık Hikayelerinden seçmeler
9. Kelile ve Dimne (Beydeba)
10. Kerem ile Aslı
11. Memleket Hikayeleri (Refik Halit Karay)

ŞİİR

1. Orhan Veli Kanık'ın Bütün Şiirleri
2. Çile (Necip Fazıl Kısakürek)
3. Divan Şiirinden Seçmeler
4. Dostlar Beni Hatırlasın (Aşık Veysel)
5. Halk Şiirinden Seçmeler
6. Han Duvarları (Faruk Nafiz Çamlıbel)
7. Kendi Gök Kubbeimiz (Yahya Kemal Beyatlı)
8. Kutadgu Bilig'den Seçmeler
9. Memleketimden İnsan Manzaraları (Nazım Hikmet)
10. Mesnevi'den Seçmeler (Mevlana)
11. Otuz Beş Yaş (Cahit Sıtkı Tarancı)
12. Safahat (Mehmet Âkif Ersoy)
13. Ahmet Muhip Dıranas şiirlerinden seçmeler
14. Ahmet Kutsi Tecer şiirlerinden seçmeler
15. Yunus Emre Divanı'ndan seçmeler

DENEME

1. Beş Şehir (Ahmet Hamdi Tanpınar)
2. Bize Göre (Ahmet Haşim)
3. Boğaziçi Mehtapları (Abdülhak Şinasi Hisar)
4. Boğaziçi Şingir Mıngır (Salah Bırsel)
5. Bu Ülke (Cemil Meriç)
6. Devlet (Platon)
7. Diyorlar Ki (Ruşen Eşref Günaydın)
8. Eğil Dağlar (Yahya Kemal Beyatlı)
9. Gençlerle Başbaşa (Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil)
10. Sokrates'in Savunması (Eflatun)
11. Şehir Mektupları (Ahmet Rasim)
12. Türkçenin Sırları (Nihad Sami Banarlı)

GEZİ

1. Anadolu Notları (Reşat Nuri Güntekin)
2. Seyahatname (Evliya Çelebi)

ANI

1. Çankaya (Falih Rıfkı Atay)
2. Zeytindağı (Falih Rıfkı Atay)

BİYOĞRAFI

1. Suyu Arayan Adam (Şevket Süreyya Aydemir)

FIKRA

1. Nasreddin Hoca Fıkralarından Seçmeler

MASAL

1. Türk masalları (Naki Tezel)

İlköğretim için hazırlanan 100 Temel eser listesi aşağıda sıralanmaktadır.

TÜRK EDEBİYATI

1. Dede Korkut Kitabı (Hikâye)
(İlköğretim İçin Uyarlama)
2. Mevlana'nın Mesnevisinden Seçme Hikayeler (Hikâye)
(İlköğretim Çocukları İçin Seçme Hikayeler)
3. Karagöz ile Hacivat
(İlköğretim İçin Seçme Hikayeler)

4. Vatan Yahut Silistre (Namık Kemal-Tiyatro)
5. Ömer'in Çocukluğu (Muallim Naci-Hatıra)
6. Gulyabani (Hüseyin Rahmi Gürpınar-Roman)
7. Şermin (Tevfik Fikret-Şiir)
8. Altın Işık (Ziya Gökalp-Hikâye)
9. Yalnız Efe (Ömer Seyfettin-Roman)
10. Çocuk Şiirleri (İbrahim Alaattin Gövsa-Şiir)
11. Hep O Şarkı (Yakup Kadri Karaosmanoğlu-Roman)
12. Peri Kızı ile Çoban Hikayesi (Orhan Seyfi Orhon-Hikâye)
13. Uluç Reis (Halikarnas Balıkcısı-Hikâye)
14. Damla Damla (Ruşen Eşref Ünaydın-Roman)
15. Bağrıyanık Ömer (Mahmut Yesari-Roman)
16. Domaniç Dağlarının Yolcusu (Şükûfe Nihal-Hatıra)
17. Evvel Zaman İçinde (Eflatun Cem Güney-Hikâye)
18. Cumhuriyet Öncesi Yazarlardan Çocuklara Hikayeler (Mehmet Seyda-Hikâye)
19. Gururlu Peri (Mehmet Seyda-Roman)
20. Akın (Faruk Nafiz Çamlıbel-Tiyatro)
21. Havaya Uçan At (Peyami Safa-Roman)
22. Benim Küçük Dostlarım (Halide Nusret Zorlutuna-Hatıra)
23. Sevdalı Bulut (Nazım Hikmet-Hikâye)
24. Kuklacı (Kemalettin Tuğcu-Roman)
25. Yer Altında Bir Şehir (Kemalettin Tuğcu-Roman)
26. Arif Nihat Asya'dan Seçme Şiirler (Arif Nihat Asya-Şiir)
27. Sait Faik Abasıyanık'tan Seçme Hikayeler(Hikâye)
28. Koçyiğit Köroğlu (Ahmet Kutsi Tecer-Tiyatro)
29. Az Gittik Uz Gittik (Pertev Naili Boratav-Folklör)
30. Aritmetik İyi Kuşlar Pekiyi (Cemal Süreya-Hikâye)
31. Çocuklara Şiirler (Vehbi Cem Aşkun-Şiir)
32. 87 Oğuz (Rakım Çalapala-Hikâye)
33. **Yonca Kız (Kemal Bilbaşar-Roman)[**çıkarıldı]**
34. Bitmeyen Gece (Mithat Enç-Hikâye)
35. Halime Kaptan (Rıfat Ilgaz-Roman)
36. Gümüş Kanat (Cahit Uçuk-Hikâye)
37. Vatan Toprağı (Mükerrem Kamil Su-Roman)
38. **Barbaros Hayrettin Geliyor (Feridun Fazıl Tülbentçi-Roman)[*çıkarıldı]**

39. Eşref Saat (Şevket Rado-Deneme)
40. Nasreddin Hoca Hikayeleri (Orhan Veli-Hikâye)
41. İnci'nin Maceraları (Orhan Kemal-Hikâye)
42. Allı ile Fırfır (Oğuz Tansel-Hikâye)
43. Tiryaki Sözleri (Cenap Şahabettin-Antoloji)
44. Keloğlan Masalları (Tahir Alangu-Hikâye)
45. Billur Köşk Masalları (Tahir Alangu-Hikâye)
46. Osmancık (Tarık Buğra-Roman)
47. Balım Kız Dalım Oğul (Ceyhun Atuf Kansu-Deneme)
48. Falaka (Ahmet Rasim-Hikâye)
49. Bir Gemi Yelken Açtı (Ali Mümtaz Arolat-Şiir)
50. Üç Minik Serçem (Necati Cumalı-Roman)
51. Memleket Şiirleri Antolojisi (Osman Atilla-Şiir)
52. Ülkemin Efsaneleri (İbrahim Zeki Burdurlu-Mitoloji)
- 53. Anılarda Öyküler (İbrahim Zeki Burdurlu-Hikâye) [çıkarıldı]**
54. Aldı Sözü Anadolu (Mehmet Önder-Hikâye)
55. Göl Çocukları (İbrahim Örs-Hikâye)
56. Misakinler Tekkesi (Reşat Nuri Güntekin-Roman)
57. Tanrı Misafiri (Reşat Nuri Güntekin-Roman)
58. Ötleğen Kuşu (Halil Karagöz-Hikâye)
59. Anılar Ordusu (Bekir Yıldız-Hikâye)
60. Yankılı Kayalar (Yılmaz Boyunağa-Roman)
61. Yürekdede ile Padişah (Cahit Zarifoğlu-Hikâye)
62. Serçe Kuş (Cahit Zarifoğlu-Hikâye)
63. Bir Küçük Osmancık Vardı (Hasan Nail Canat-Roman)

HAZIRLATILACAK ESERLER

1. Tekerlemeler
2. Türkçede Deyimler
3. Türk Atasözlerinden Seçmeler
4. Türk Bilmecelerinden Seçmeler
5. Türk Ninnilerinden Seçmeler
6. Türkülerden Seçmeler
7. Türk Manilerinden Seçmeler

DÜNYA EDEBİYATI

1. Küçük Prens (Antoine de Saint-Exupery-Roman) [çıkarıldı]

2. Şeker Portakalı (Jose Mauro de Vasconcelos-Roman)

3. Oliver Twist (Charles Dickens-Roman)

4. Alice Harikalar Ülkesinde (Lewis Carroll-Roman)

5. Gülliver'in Gezileri (Jonathan Swift-Roman)

6. Define Adası (Robert Louis Stevenson-Roman)

7. Robin Hood (Howard Pyle-Roman)

8. Tom Sawyer (Mark Twain-Roman)

9. Ezop Masalları(Hikâye)

10. Andersen Masalları I-II(Hikâye)

11. Üç Silahşörler (Alexandre Dumas, père-Roman)

12. La Fontaine'den Seçmeler(Hikâye)

13. Pinokyo (Carlo Collodi-Hikâye)

14. Seksen Günde Devr-i Âlem (Jules Verne-Roman)

15. İnci (John Steinbeck-Roman)

16. Beyaz Yele (René Guillot-Roman)

17. Peter Pan (James Matthew Barrie-Roman)

18. Uçan Sınıf (Erich Kastner-Roman)

19. Yağmur Yağdıran Kedi (Marcel Aymé-Hikâye)

20. Ölümsüz Aile (Natalie Babbitt-Roman)

21. Yaşlı Adam ve Deniz (Ernest Hemingway-Roman)

22. Mutlu Prens (Oscar Wilde-Hikâye)

23. Şamatalı Köy (Astrid Lindgren-Hikâye)

24. Momo (Michael Ende-Roman)

25. Heidi (Johanna Spyri-Roman)

26. İnsan Ne İle Yaşar (Lew Tolstoy-Hikâye)

27. Sol Ayağım (Christy Brown-Roman)

28. Hikâyeler (Anton Çehov-hikâye)

29. Değirmenimden Mektuplar (Alphonse Daudet-Roman)

30. Pollyanna (Eleanor Porter-Hikâye)

[çıkarıldı] * Listenin ilk yayınlanışında bulunmasına rağmen, sonradan çıkarılmış olan eserler. Yerlerine, “Mehmet Akif Ersoy’dan Seçmeler” ve “Necip Fazıl Kısakürek’ten Seçmeler” adlı eserler eklenmiştir.

[*çıkarıldı] * Bir Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenin başvurusu değerlendirilerek “müstehcen ifadelerin yer aldığı, çocukları şiddete özendirdiği” gerekçesiyle 2012’de listeden çıkarıldı.

[**çıkarıldı] * “İçeriğinde öğrenci seviyesine uygun olmayan davranış ve olumsuz ifadelerin yer alması” gerekçesiyle 2014 yılında listeden çıkarıldı.

1-Türlerine Göre Tasnifi

Ortaöğretim okullarında okutulması için hazırlanan listede Türk edebiyatından 73, dünya edebiyatından 27 esere yer verilmiştir. Listeler hazırlanarak okullara gönderilmiş, bu kitapların Türk Dili ve Edebiyatı ve Türkçe derslerinin müfredatları ile ilişkilendirilmesi istenmiştir. Bu konuda başarı gösteren öğrencilerin ödüllendirilmesi, kitapların tanıtılması amacıyla çeşitli etkinlikler düzenlenmesi istenmiştir.

Bu listeyi roman, hikâye, şiir, deneme, anı, biyografi, gezi, fıkra, masal, söylev, tiyatro şeklinde türlerine göre tasnif etmek isabetli olacaktır.

Edebi tür olarak; 52 Roman, 15 şiir, 12 deneme, 11 hikâye, 2 anı, 2 gezi, 1 söylev, 1 tiyatro, 1 biyografi, 1 masal, 1 fıkradan oluşmaktadır.

52 adet roman türününün 31 tanesi yerli 21 tanesi yabancı yazar tarafından kaleme alınmıştır. Şiir, gezi, anı, fıkra, masal ve biyografi türlerinin tamamı yerli yazarlarımızın eserleri olmakla birlikte; 11 adet hikâyenin 9'u yerli, 2'si yabancı yazara aittir. 12 adet denemenin 10'u yerli, 2'si yabancı yazar eseridir. 1 tane olan tiyatro ise yabancı yazar eseridir.

İlköğretim okulları için oluşturulan listede Türk edebiyatından 70, dünya edebiyatından 30 esere yer verilmiştir.

Türk Edebiyatını inceleyecek olursak;

Roman, hikâye, tiyatro, hatıra, şiir, deneme, folklor, mitoloji, antoloji, tekerleme, deyim, atasözü, bilmece, ninni, türkü, mani şeklinde türlerine göre tasnif etmek isabetli olacaktır.

Bu edebi türler 27 hikâye, 19 roman, 7 şiir, 3 hatıra, 3 tiyatro, 2 deneme, 1 folklor, 1 mitoloji, 1 antoloji, 1 tekerleme, 1 deyim, 1 atasözü, 1 bilmece, 1 ninni, 1 türkü, 1 maniden oluşmaktadır.

Dünya Edebiyatını inceleyecek olursak;

20 roman. 10 hikâye kitabından oluşmaktadır.

2. Katkıları

Yapılan çalışmaların etkili olduğu ve sürece katkı sağladığı yönünde bir takım görüşler mevcuttur.

“Öğrencilerin düzeylerine uygun, Türkçenin anlatım gücünü yansıtan değişik türlerden eserlerle karşılaşması gerekir. 100 Temel Eser de bu amaçla çıkarılan kaynak eserlerdir.”(Akçay E. 2009:1)

“100 Temel Eser'den metinler arası okuma yaparken de yararlanılabilmektedir. Aynı konuyu veya ana fikri işleyen metinlerin peş peşe okutulması hem karşılaştırma yapma imkânı verir hem de tekrarlanarak bilgilerin pekiştirilmesine katkıda bulunur. Derste öğrenilen bir metnin konusunu aynı konuyu işleyen bir eser okutturularak, öğrencide öğrenilen bilginin kalıcı olması sağlanabilir.”(Akçay E. 2009:12)

“100 Temel Eser’de de her türlü zekâ alanına hitap edebilecek temalar bulunmaktadır. 100 Temel Eser’in okunması hem dilin hem de zekânın geliştirilebilmesini sağlamaktadır. Bu durumda, eserler sadece okunması gereken kaynak değil aynı zamanda gelişmek için ihtiyaç olarak görülebilir.” (Akçay E. 2009:26)

R. Descartes: *“En iyi kitapların okunması, geçmiş yüzyılların en büyük insanlarıyla konuşmak gibidir.”* Geçmişten geleceğe bir köprü kurmanın yoludur kitap okumak. Bu amaçla 100 Temel Eser ve daha niceleri okunmaya değerdir. 100 Temel Eser’in çıkarılmasındaki tek amaç boş zamanları değerlendirmek değildir. En önemli amaç kültürel mirasın aktarılabilmesi ve bilinçli nesillerin yetiştirilebilmesidir. Yaşayarak öğrenmenin yolunun da buradan geçtiği söylenilebilir.” (Akçay E. 2009:32)

100 Temel Eser Listesi’nde yer alan kitaplarda “çalışkanlık, bilimsellik, adil olma, dürüstlük, duyarlılık, bağımsızlık, dayanışma, aile birliğine önem verme, barış, sevgi, saygı, hoşgörü, özgürlük, sorumluluk, yardımseverlik ve vatanseverlik kavramlarına sıklıkla yer verilmiştir. Kavramların kullanımına bakıldığında 100 Temel Eser Listesi’ndeki kitaplarda sevgi değerinin ilk sırada yer aldığı; bunu duyarlılık, yardımseverlik, saygı, sorumluluk değerlerinin takip ettiği; sağlıklı olmaya önem verme, barış, özgürlük, bilimsellik değerlerinin çok az yer aldığı görülmektedir.

“Yerli eserlerde bilimsellik değerinin, şu kişisel nitelikleri yansıttığı görülmüştür: Bilimi insanlık yararına kullanma; bilimin faydalı olduğunu eğitim yolu ile aktarma; cahil kalmamak için eğitim yolu ile bilimin yaygınlaşması; bilimsel verilerden yararlanma” (Şen, Ü. 2007:96)

Yabancı eserlerde özgürlük değerinin şu kişisel nitelikleri yansıttığı görülmüştür.

“Özgürlüğün getirdiği faydaları bilme, özgürlüğün değerini bilme, tutsak hayatı yaşamaktan- sa ölmeyi göze alma, özgürlüğün her şeyden üstün olduğunu fark etme, özgürlüğün sadece bedensel olmadığı ruhun da özgürlüğü olduğunu kavrama, düşünce özgürlüğünün farkına varma, hayvanların doğal ortamlarında özgür olduğunu bilme, çocukların özgür kararlar almalarında ailelerin destek vermesi görülmektedir.” (Şen, Ü. 2007:323)

Öğretmenlerin rehberliğinde eserlerin okunup incelenmesi, öğrencilerde sadece yaratılıştan gelen kabiliyetlerin gün yüzüne çıkmasına yardımcı olmayacak, aynı zamanda bu metinler sayesinde öğrenciler Türkçe’nin güzel, doğru ve etkili kullanılması becerisini de kazanacaklardır. Bu sayede kelime hazineleri de önemli ölçüde zenginleşecektir.

3.Eleştiri ve Öneriler

Sürecin olumsuz etkilerinin olduğu ve ciddi eksikliklerin bulunduğu yönünde eleştiriler mevcuttur. Bu eleştirilerle birlikte bir takım önerilerin yapılmasını da sürece katkı sağlaması açısından faydalı bulabiliriz.

Belirlenen eserlerin dar kapsamlı bir aydınlar kadrosuyla sınırlı tutulmaması gerektiği yönünde fikirler mevcuttur. Öğretmenlerin tercihlerinin saptanması, içinde bulunduğumuz toplumun entelektüel tarihine çocukların da dâhil edilmesi, bu çeşitliliğin içinde yetişmeyi bir anlamda mümkün kılabilmeyi gerektirecek adımlar atılmalıdır. Yaşayan yazarlara da yer verilmesi, çok satmayan ama edebiyat değeri yüksek yazarlara yönelmeyi sağlayacak çalışmaların da yapılması gerektiği yönünde kanaatler vardır.

100 Temel Eser serisinde millî kültürümüzü yansıtan eserler (atasözleri, deyimler, halk hikâyeleri, masallar, ninniler, mâniler vb.) okutulurken özen gösterilmelidir. Öğrencilerin kitapları okurken bir yandan da değerlerimizi kazanmaları noktasında fayda sağlayacak adımların atılması sağlanmalıdır. Bilinçli bir okuma için de öğretmenlerin önceden kazanımları belirlemeleri gerekmektedir.

100 Temel Eser hususunda en çok tartışılan konu da eserlerin yaş seviyelerine göre ayrılmasıdır. “İlköğretim” ve “Ortaöğretim” olarak ayrılmaktadır. Fakat İlköğretim ve Ortaöğretim kendi içerisinde de seviyelere ayrılmalıdır. İlköğretim seviyesi için çıkarılan eserlerde 1, 2, 3 ve 4. sınıfların dikkate alınmadan sadece 5. sınıfların dikkate alınması da çok tartışılan fakat çözüme kavuşmayan bir konu olmuştur. Talim Terbiye Kurulu Başkanlığından bu tartışmaların bitmesi için uzman kadrosuyla eserleri yaş seviyesine göre gruplandırarak yeni bir liste oluşturması istenmiştir.

“100 Temel Eserlerin aslına uygun olmadan çevrildiği ve her yayınevının gelişi güzel 100 Temel Eser yayınlaması insanların kafasında bulanıklığa yol açtığı yönünde güçlü eleştiriler vardır. Milli Eğitim Bakanlığı ile Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı iş birliği yaparak 100 Temel Eser’i yayınlayan basınevlerini sıkı bir şekilde denetleyerek bu bulanıklığı ortadan kaldırmalıdır.”(Akçay E. 2009:75)

Bu proje temel eserler arasında birlik sağlamayı, öğrencilerin okuma alışkanlığını geliştirmesini hedeflemiştir. Başlangıçta bu çalışma olumlu karşılanmasına rağmen projenin uygulanması hedeflenen düzeyde olmamıştır. Yayınevlerinin projeyi ticari bir araç olarak kullanması ciddi problemlere yol açmıştır. Herhangi bir eserin bugün onlarca baskısı farklı yayınevleri tarafından basılmaktadır. Bu basımlarda içerik ve baskı kalitesi birbiriyle örtüşmemektedir. Okuma alışkanlığı kazandırması gereken bu eserler öğrencilerin okumaktan soğumasına sebep olmaktadır şeklinde başkaca eleştiriler mevcuttur.

Yapılan bu çalışmalar kapsamında 100 Temel Eser listelerinin okutturulması okuma alışkanlıklarının kazanımıyla birlikte; yazma, konuşma ve dinleme üzerinde de önemli etkilere sahiptir. Bunun dışında bir kültür sisteminin oluşturulmasına da katkı sağlar. 100 Temel Eser çalışmasının Türkçe eğitimine katkısı da önemlidir.

100 Temel eser uygulamasının plan ve program dahilinde ve nitelikli öğretmen kadrosu kontrolünde yapılması bu projeye sadece Türkçe değil her alanda katkı sağlayacağı belirtilmiştir. Bu sebeple öncelikli olarak öğretmen adaylarının okumaya olumlu yaklaşımları sağlanmalıdır. Bu durum neticesinde okumayı, araştırmayı, gelişmeyi seven bir toplum ortaya çıkar.

4.Müfredattan Çıkarılması

17.12.2018 tarih 2018/17 sayılı Genelge ile 2004 ve 2005 yıllarında çıkarılan Genelgeler iptal edilerek Mülga haline getirilmiştir.

Söz konusu uygulamanın kaldırılmasında telif hakkı olmayan farklı yayınevlerinin listede yer alan eserlerin baskısını yaptığı, çeviri eserlerin içeriğine yönelik yaşanan çeşitli sorunlar etkili olmuştur. Milli Eğitim Bakanlığı'nın patentli logosu bulunmamasına rağmen farklı tasarımlardaki "MEB Tavsiyeli 100 Temel Eser" logolarının kullanılması ve bu logoların listede olmayan eserlerde de kullanılarak kamuoyunun yanılgıya düşürülmesi nedeniyle uygulamaya son verildiği belirtilmiştir.

KAYNAKÇA

Milli Eğitim Bakanlığı, 19.08.2004 tarih, 2004/60 Sayı, 100 Eser Konulu Genelge (İlköğretim Okullarında Okutulacak 100 Temel Eser)

Milli Eğitim Bakanlığı, 04.08.2005 tarih, 2005/70 Sayı, 100 Eser Konulu Genelge (Ortaöğretim Okullarında Okutulacak 100 Temel Eser).

Dilidüzgün, S. (2006) “Eğitim Gerçeği Açısından 100 Temel Eser Tartışmaları”, Varlık Dergisi, S. 23

Akçay, E. (2009) 100 Temel Eser`in Kelime Kazanımı Açısından Değerlendirilmesi (MEB Tarafından İlköğretim II. Kademe İçin Önerilen 100 Temel Eser`den Seçilen Beş Eser Örneğinde) (3-4-5-6-7)

Şen, Ü. (2007). Milli Eğitim Bakanlığının 2005 Yılında Tavsiye Ettiği 100 Temel Eser Yoluyla Türkçe Eğitiminde Değerler Öğretimi Üzerine Bir Araştırma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara. (9-10)

Buğra, Tarık (1979) Düşman sanatı kazanmak adlı makale S: 168

TBMM'NİN AÇILIŞININ 100. YILI ANISINA
KÜTAHYA DÜMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU

“KUVÂ-Yİ MİLLİYE OTURUMU”

15 Mayıs 2020 - Cuma

KUVÂ-Yİ MİLLİYE OTURUMU	OTURUM BAŞKANI: DR. ÖĞR. ÜYESİ EREN EVİN KILIÇKAYA BOĞ
----------------------------	--

SAAT	ABD/ASD	BİLDİRİ SAHİBİ	BİLDİRİ BAŞLIĞI
------	---------	----------------	-----------------

10:00 - 11:00	SANAT VE TASARIM	CEMRE ASLAN	ŞEHİRLER ARASI YOL BİLGİLENDİRME HARİTASI VE KART TASARIMI
	SANAT VE TASARIM	CEYDA KURTEŞ	TÜRKİYE'DE YAYIN İLLÜSTRASYONUNUN TARİHSEL SÜRECİ VE TEKNOLOJİK GELİŞMELERİN ETKİLERİ
	SANAT VE TASARIM	DENİZ BABİLİK	POP UP SANATININ ÇOCUK KİTAPLARINDAKİ KULLANIMININ İNCELENMESİ VE ÜÇ BOYUTLU BİR ÇOCUK KİTABI UYGULAMASI
	SANAT VE TASARIM	ELİF GÜLER	TÜRK EDEBİYATI KLASİKLERİNİN KİTAP KAPAĞI TASARIMLARINDA Kİ KÜLTÜREL ETKİLERİN İNCELENMESİ

ŞEHİRLER ARASI YOL BİLGİLENDİRME HARİTASI VE KART TASARIMI

Cemre ASLAN, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Sanat ve Tasarım Anasanat Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Kütahya
cemrecece95@gmail.com

ÖZET

Dünya'nın belirli bir bölümünün ya da bir kısmının kuşbakışı görünüşünün istenilen oranda küçültülerek ve belirlenen düzleme aktararak oluşturulmasına harita denir. Coğrafi olarak bir yerle ilgili bilgiye, grafiksel olarak hazırlanan haritalar ile ulaşılabilmektedir. Haritalar yeryüzünün coğrafi şekillerini ve ilişkilerini en iyi yansıtan öğedir. Bu sebeple, modern yaşamda insanların yer planlaması yapmada ve bulunduğu alanın en doğru şekilde kullanması için başvurulması gereken zorunlu bir araçtır. Günümüzde her alanda kullanılan haritalar, metro istasyonları, uçaklar, otobüsler ve akla gelebilecek bir çok ulaşım hizmetlerinin yanı sıra iklim, çevre, tüketim, tarım, madencilik, enerji, imalat ve sanayi gibi alanlarda da önemi artmaktadır.

Ancak Dünyaya kıyasla Türkiye'de harita alanında yapılan çalışmalara yeterince rastlanılmaktadır. Özellikle yol haritalarının yeterli düzeyde olmadığı söylenebilir. Günümüzde şehir içi ve şehir dışı ulaşımında önemli bir yere sahip olan yol bilgilendirme haritaları, ulaşım alanının vazgeçilmez öğelerinden biridir. Bulduğumuz noktada nerede olduğumuz veya on dakika sonra nerede olacağımızı göstermesi açısından insanlara kaynaklık etmektedir. Bu yüzden yol haritalarının kullanımının Türkiye'de daha belirgin bir varlık göstermesi beklenmektedir. Bu gerekçeden hareketle, bu çalışmada şehirler arası yol bilgilendirme haritası ve kart tasarımının uygulanması üzerinde durulmuştur. Ayrıca bu çalışmada haritaların gelişimi ve günümüzde haritaların kullanımına yönelik çalışmalara değinmek ve şehirler arası yol haritası tasarımı yapmak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Harita, Coğrafi, Dijitalleşme, Yol Haritası, Kart Tasarımı.

1.GİRİŞ

Harita, yeryüzünün tamamının veya bir kısmının belirli ölçeklerle küçültülerek bir düzlem üzerine iki boyutlu olarak yansıtılmasıdır. Bu araştırmanın yapılmasındaki amaç ise, şehirler arası yol bilgilendirme haritası ve kart tasarımının, ulaşım yöntemlerini göstermede ve seyahat kolaylığı sağlama açısından önemini ortaya koymaktır. Arkeolojik kazılardan elde edilen verilerden, haritacılığın dünyanın en eski bilimlerinden biri olduğu ve matematik, astronomi, fizik gibi bilim dallarıyla yakından ilişkili olduğu ve beraber gelişme gösterdiği belirlenmiştir. (Özağaç, 2006) Bugüne ulaşmış en eski harita olarak bilinen eserin M.Ö. 3800 yıllarına ait olduğu düşünülen, Babillerden kalma harita olduğu varsayılmaktadır fakat yakın zamanda, bilinen bu tarihi değiştiren bir olay gerçekleşmiştir. Çatalhöyük'teki kazılarda bir evin duvarında bundan yaklaşık 8205 yıl önce yapılan ilk harita bulunmuştur. Böylelikle M.Ö. 6200 yıllarından kalan Çatalhöyük Şehir Planı harita tarihinin 8200 yıllık olduğunu kanıtlamıştır. Bu durum, fazladan 2500 yıllık daha haritacılık geçmişine sahip olduğumuzu ortaya çıkarmıştır (Çelik, 2016) (Görsel 1-2).

Görsel 1.

Görsel 2.

(Görsel 1-2. Çatalhöyük'te bulunan ilk harita örneği, (www.arkeokur.tumblr.com, 13.02.2020)

2.1. Harita Nedir?

İnsanlığın yerleşik hayata geçmesinden sonra yaşamımızda önemli bir yer edinen harita, belirlenen bir yerin ve o yerle ilgili gerekli bilgileri semboller vasıtası ile iki veya üç boyutlu bir düzleme aktarılmasıdır. Geçmişten günümüze coğrafi mekânlarda ve yeryüzündeki herhangi bir olayı görsel olarak daha kolay ve etkili bir biçimde anlamamızı sağlayan harita, uzun yıllar boyunca bulunduğu ortamı ve dünyayı anlamaya çalışan insanoğlu için çok önemli bir görsel iletişim kaynağı olmuştur.

İlk çağda yaşayan ve öncelikli amacı yaşamak için beslenmek olan insanlar avlanma ve beslenme bölgelerini, kendilerince ortak bir işaret dili ile kayalara oyarak günümüz modern kartografya sına dair harita işaretlerinin temellerini atmışlardır. İnsanların sözlü iletişimden çok, bu yol ile iletişim kurmaları daha eskilere uzanmaktadır. Haritaların, mekânsal verilerin zaman aşırı aktarımında, insanlar tarafından yazıdan önce kullanılmaya başlandığı genel olarak kabul edilmektedir. (Çelik, 2016)

2.2. Haritacılığın Kullanım Alanları Nelerdir?

Haritalar belirlenen bir konumdaki yerle ilgili problemlerin çözümünde veya o yerle ilgili farklı bilgiler edinmek için kullanılan en etkili araçtır. Haritalar ile bir yerle ilgili yükseklik, konum, yön uzaklık, yoğunluk, büyüklük, yapı, şekil, hiyerarşi gibi çeşitli bilgilere ulaşılabilir.

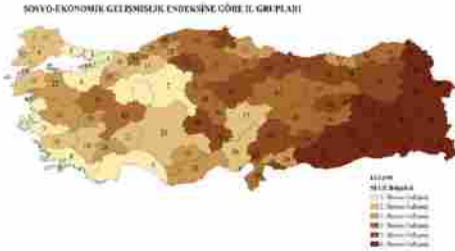
bilmektedir. Bunun yanında coğrafi bilgi sistemleri ortamında kullanılan haritalar aşağıdaki ana başlıklarda toplanabilir:

- Kadastral amaçlı haritalar
- Sosyo-ekonomik amaçlı haritalar (tematik haritalar) (nüfus, altyapı, yerleşim, iş dağılımı, öğretim, tarım vb. konularda ilgili istatistiklerden türetilen haritalar)
- Çevre amaçlı haritalar (bitki örtüsü, toprak, hidroloji, jeoloji, orman vb.)
- Diğer haritalar (su kirliliği, hava ve toprak kirliliği gibi kaynakların kullanımı ve özellikle yanlış kullanımı ile ilişkili haritalar) (Uluğtekin ve Bildirici, 1997)

Örneğin; kadastral (kadastro) haritalarda bir bölgede bulunan özel arsa ve binaları gösteren haritalardır. Kadastro kelime anlamı “Catastro”dan gelmektedir. Bu arsalar büyük ölçekli haritalarda sistematik bir şekilde numaralandırılarak gösterilir. Kadastral haritalar, özel kamu kuruluşlarınınca arsaların kaydının tutulduğu haritalardır (Görsel 3).

Sosyo-ekonomik amaçlı haritalar, yeryüzünün veya bir parçasının, belli bir orana göre küçültülerek düzlem üzerine çizilen taslağının bir temayı (tarih, dil, nüfus, eğitim durumu, yoksulluk vb.) gösterecek şekilde hazırlanması ile oluşturulan haritalara ‘Tematik Harita’ denir (Şener, Koyuncu, Köroğlu, Gültaşlı, 2014)(Görsel 4).

Çevre amaçlı haritalar belirli bir bölgenin bitki örtüsü, toprak kirliliği vb. özelliklerini gösteren haritalardır. Diğer haritalar olarak adlandırılan haritalar ise, su kirliliği hava kirliliği gibi kaynakların durumunu gösteren haritalardır (Görsel 5). Türkiye’de bu haritaya verilebilecek örneklerden biri İnsan ve Doğa Haklarından Sorumlu Genel Başkan Yardımcılığı’nın yaptığı “Türkiye Çevre Tehdidi Haritası” örnek verilebilir (Görsel 6).

(Görsel 3. Kadastral harita örneği, (<https://1.bp.blogspot.com>, 18.02.2020)

Görsel 4. Sosyo-ekonomik gelişmişlik haritası, (<https://yereldemokrasi.net>, 18.02.2020)

(Görsel 5. Çevre haritası örneği, (<http://www.diken.com.tr>, 18.02.2020)

Görsel 6. Sosyo-ekonomik gelişmişlik haritası, (www.memurlar.net, 18.02.2020)

2.3.Yol Haritası Nedir?

Yol haritaları, karayolları üzerinde belirlenmiş çizgilerden oluşan ve bir noktadan diğer noktaya ulaşmak için gerekli bilgileri gösteren harita çeşididir. Yol haritaları ulaşım alanında çok önemli bir yere sahiptir. Geçmiş yıllardan günümüze kadarki dönemde teknolojik gelişmelerle birlikte kendini daha da geliştiren yol haritaları, günlük yaşantımızda bize kolaylık sağlaması açısından faydalı bir araçtır. Bir düzlem üzerine iki boyutlu basılarak yön bulmamıza yardımcı olan haritalar şu anda GPS (Global Positioning System-Küresel konumlandırma sistemleri) sistemleri ve uygulamalar üzerinden üç boyutlu olarak kullanılmaktadır. Gelişen teknoloji ile yol haritalarına daha fazla özellikler eklemiştir. Örneğin; Büyükşehir belediyelerinin şehir içi ulaşımında otobüsün o an hangi durakta olduğuna, kaç dakika da yola çıkacağına ve hangi rotalarda ilerlediği gösteren uygulamalar oluşturmuşlardır. Bir diğer Örnek ise Google Haritalardır. Google haritalar, Google Şirketinin oluşturduğu bir uygulamadır. Bu uygulama üzerinden seyahat ederken belirli noktalar arası süreyi gösterme, sesli yol tarifinde bulunma, yol çalışmaları ve trafik olan bölgeleri gösterme vb. birçok özellik bulunması yol haritalarının daha gelişmesini sağlamakta ve önemini ortaya koymaktadır.

2.4. Harita Alanında Yapılan Çalışmalar

Haritacılık ve insanlık arasında yüzyılları aşkın bir bağ bulunmaktadır. İlk mağara resimlerinden günümüze kadar bulunduğu yeri göstermek için çeşitli işaretler ve semboller kullanan insanlığın, bulunduğu yerdeki varlığını gösterme isteğinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. İnsanlar yıllar geçtikçe daha fazla bilgi sahibi olmaya ve bu bilgi birikimini farklı alanlarda kullanarak yaşamlarını kolay hale getirmeye başlamışlardır. Harita da insanların bu bilgi birikimi ve ihtiyacından ötürü ortaya çıkmış ve gelişim göstermiştir. Günümüzde ise teknolojinin gelişimiyle haritacılık ve harita teknikleri çok büyük değişimler yaşamaya başlamıştır.

19. yüzyılın başlarında artan sanayileşmenin zorlamalarıyla haritacılığa olan istemler artmış ve arazi ölçme faaliyetleri, bu zamana kadar olanların yani sıra, ulaşım yollarının yapımına, kanal yapımına ve demiryolu yapımına doğru genişlemiştir. Bu dönemde özellikle Alman haritacılarının etkileri göze çarpmaktadır. Ünlü haritacı Friedrich Wilhelm Bessel, daha sonra General Baeyer'le birlikte, yalnızca meridyen yayının dörtte birini yeniden belirlemek ve bu arada diğer tüm ölçmeleri gölgede bırakmakla kalmamış, aynı zamanda onun ismiyle bilinen bazı ölçme aletini de bulmuştur (Köktürk, 2004).

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte jeodezik konum belirlenme konusunda büyük çapta ilerlemeler kaydedilmiştir. GPS adlı bir sistemin gelişmesiyle birlikte yeryüzündeki jeodezik noktadaki konumları belirlemek çok daha kolay, hızlı ve daha doğru sonuçlar verdiği görülmektedir.

İnsanlık, uyduların yeryüzünün her bir noktasını görecek şekilde bir ağ halinde dünya etrafına yerleştirilmeleri sonrasında GPS denilen konum belirleme aletleri ile tanıştı. Günümüzdeki pek çok GPS cihazının da halen kullanmakta olduğu bu sistem ilk olarak Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından 1960'lı yılların sonunda dünya etrafına 24 adet uydu yerleştirilmesi ile çalışmaya başladı (Kaplan ve Hegart, 2005).

Askeri alanla başlayan GPS'ler günümüzde internetin yaygınlaşmasıyla ve boyutlarının küçülmesiyle birlikte cep telefonlarından bilgisayarlara ve elektronik saatlere kadar birçok alanda kullanılmaya başlanmıştır. GPS sistemlerinin kullanıma en iyi örnek Google Maps verilebilir.

2.5. Harita İllüstrasyonunda Yurt İçi ve Yurt Dışı Örnekleri

Haritacılığın en eski bilim dallarından olduğu genel olarak bilinmektedir. Türk tarihinde ise Piri Reis'in çalışmalarından Matrakçı Nasuh'a kadar uzanan çok önemli harita geçmişimiz bulunmaktadır.

Örneğin Türkiye'de; Gaye Bekiroğlu 2017 yılındaki "Matrakçı Nasuh'un Galata ve İstanbul Minyatürlerinin Harita Tekniği Açısından İncelenmesi" makalesinde Osmanlı dönemindeki Matrakçı Nasuh'un incelenmiştir ve makalesinde şöyle söylemiştir. "Harita tüm insanlık tarihi incelendiğinde insanlar için çok önemli olmuştur. Osmanlı tarihi incelendiğinde de harita niteliği taşıyan birçok eserle karşılaşmak mümkündür. Özellikle Piri Reis'in çizmiş olduğu dünya haritası günümüzde dahi niteliği açısından çok değerli görülmektedir. Ancak aynı dönemde yaşamasına rağmen Matrakçı Nasuh'un minyatürlerinin harita niteliği Piri Reis'in eserleri kadar ön plana çıkmamıştır. Hâlbuki Piri Reis'in eserleri deniz haritacılığı açısından ne kadar önemliyse, Matrakçı'nın minyatürleri de kara haritacılığı açısından oldukça değerlidir. Bu çalışmada kendine has bir üslupla çizdiği minyatürlerle tarihten günümüze ışık tutan Matrakçı Nasuh'un minyatürleri haritacılık tekniği açısından incelenmiştir. Bu kapsamda minyatürlerdeki kale, cami, kilise, köprü, han, hamam, akarsu, dağlar vb. önemli yerler günümüz teknolojisiyle elde edilen Google Earth görüntüleriyle karşılaştırılarak, minyatürler geometrik ve topolojik doğruluk açısından incelenmiştir. 16. yüzyılın şartları dikkate alındığında Matrakçı Nasuh'un minyatürlerinin topolojik doğruluk anlamında oldukça iyi olduğu gözlenmiştir." (Görsel 7).

(Görsel 7. Matrakçı Nasuh İstanbul Minyatürü, (<https://www.fikriyat.com>, 19.02.2020)

Yurtdışı örneklerine gelindiğinde ise; J.R.R. Tolkien'in *The Lord Of The Rings* kitabında bulunan Orta *Orta Dünya haritası* ise en ilginç örneklerden biridir. Bu haritalar ünlü illüstratör Pauline Baynes'a aittir. 1970 yılında Allen & Unwin yayıneviyle, Yüzüklerin Efendisi çizimleri için anlaşan Baynes, aynı zamandan Tolkien'in hayal gücünün bir ürünü olan *Orta Dünya haritasını* kâğıda aktarmak için yardımcı olmuştur. Antika değeri olan bu haritanın üstünde yazarın notları ve çizimleri hâlâ bulunmaktadır. Bu harita bize harita illüstrasyonunun diğer harita alanlarının dışında, grafik ürünlerinde de kullanıldığının en iyi örneklerinden biridir (Görsel 8-9-10-11).

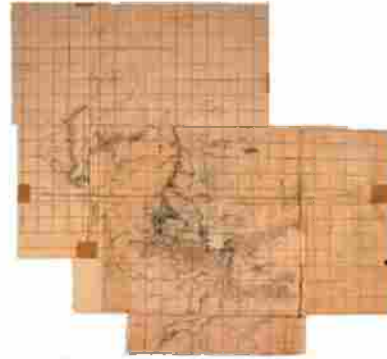
(Görsel 8. Moria'nın Batı Kapısı, (<https://fantazy.org/tolkienin-orta-dunya-haritalari>, 19.02.2020)

(Görsel 9. Helms Deep, (<https://fantazy.org/tolkienin-orta-dunya-haritalari>, 19.02.2020)

(Görsel 10. Rohan Haritası, Gondor ve Mordor, (<https://fantazy.org/tolkienin-orta-dunya-haritalari>, 19.02.2020)

(Görsel 11. Orta Dünya Haritası, (<https://fantazy.org/tolkienin-orta-dunya-haritalari>, 19.02.2020)

2.6. Haritacılık Alanında İllüstrasyon ve Bilgilendirme Tasarımının Önemi

Haritalar bir yerin gösterimi ve o yer ile ilgili bilgilere ulaşmamızdaki en önemli araçlardan biridir. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda harita illüstrasyonlarının haritanın gelişimine katkısının büyük olduğu söylenebilir.

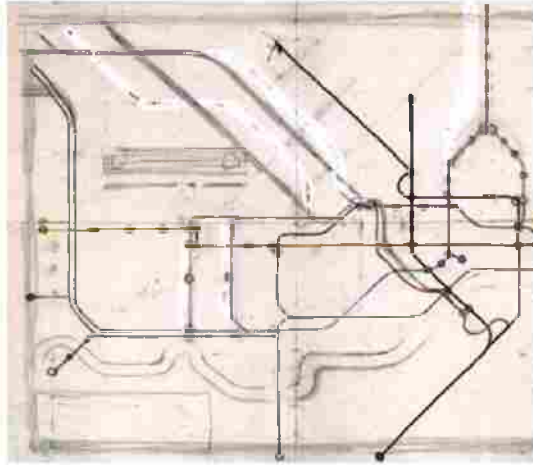
İllüstrasyon, metinlerin ve fikirlerin tasvir edilmesi ve açıklanması amacıyla uygulanan en yaygın resimleme türüdür. Yayın dünyasının bir bölümünde; öğretici, bilimsel, teknik ve mesleki resimlerde; ayrıntıları vurgulayan, açıklayıcı özellikle illüstrasyonlar yer alır; diğer bölümde ise değişik katmanlarda büyük kitlelere seslenen, çeşitli serbest teknik ve stillerde yapılmış olan illüstrasyonlar güçlü bir anlatım aracı olarak kullanılırlar. İllüstrasyonlar tanıtım ve reklam medyalarında görsel çözümler üreten en önemli etmenlerden biridir. İlintili oldukları metni

tanımlayıp, değişik anlam ve boyutlarda yeniden algılanmasına yardımcı olurlar. Konu kavram ve eylemlerin kolayca kavranıp benimsenmesinde, sevilmesinde etkili olurlar(Açıkgöz, 2007). Günümüzde ise İngilizce karşılığı, Latince karşılığına paralel olarak, Türkçe karşılığında daha zengin bir anlama sahiptir. Dilimizde, Türk Dil Kurumu'nun sözlüğüne göre yalnızca "resimleme" anlamına gelen sözcük, İngilizce 'de; "Bir kitap ya da dergi resimlemek", "bir karşılaştırma ya da açıklama yapmak", "onaylanması için bir örnek sunmak", "aydınlatıcı eylem ya da süreç", "izah", "çizim", "tasvir", "misal", "örnekleme", "tanım" anlamlarında karşılık bulur (Gönüllü, 2017).

Harita illüstrasyonları bir yerin görselleştirilmesinde en sık kullanılan yöntemdir. Geçmişte kullanılan haritalara baktığımızda kâğıt üzerinde yön bulmamızı sağlayan çizgi, renk ve kabartmalar o yer hakkında bilgi edinmemize yardımcı olmaktadır. Bu yönüyle haritalar üzerindeki grafiksel dil, okuma yazma bilmeyen birinin dahi anlayabileceği görsel unsurlara sahip olmalıdır. Bu noktadan itibaren bilgilendirme tasarımının önemi daha da ön plana çıkmaktadır.

Harita tasarımının en önemli örneklerinden olan Londra Metrosu haritası, bilgilendirmede bir dönemin başlangıcıdır. Bir devre mühendisi olan Harry Beck'in tasarladığı bu harita, ilk kez ulaşımaya yönelik bilgiyi coğrafi bilginin üstüne taşır. Günümüzde neredeyse tüm metro hatlarında uygulanan bu tasarım mantığı, bilginin aktarımı konusunda önemli bir örnektir. Harita ile bilgi aktarımında kullanılan bu bakış, bugünün bilgilendirme tasarımına da ışık tutar. (Taşçıoğlu ve Aydın, 2015: 233)

“Tek bir kimsenin bir şeye katkısıyla tarihin akışını değiştirebilmesine genellikle az rastlanır, ancak arada bazıları ve nadiren biri her şeyi tamamen değiştirecek fevkalade bir fikirle çıkagelir. Bu ucuz ödev defterine 1931 yılında çalاکalem çizilmiş bu çizgiler işte tam da bu kategoriye girer” (Owenden, 2013: 168). Modern Londra Metrosu'na ait tüm versiyonlar ve tekrarlar işte bu ilk eskizden meydana gelmiştir. Bu haritada Beck, çeşitli noktalar arasındaki mesafeyi değil, ilişkiyi göstermektedir (Green, 2013: 12).

(Görsel 12. Harry Beck'in 1931 yılında Londra Metrosu haritası için yaptığı eskiz),

(<https://twitter.com/brendancormier/status/791110866045284353>, 10.03.2020)

3. Şehirler Arası Yol Bilgilendirme Haritası ve Kart Tasarımı Uygulaması

3.1. Sınırlılık

Bu çalışma, İstanbul-İzmir, İstanbul-Ankara, İstanbul-Antalya yol güzergâhları ile sınırlıdır.

3.2. Uygulama

Bu çalışmada belirlenen şehirler arasındaki yol haritası tasarımı yapılmıştır. Araştırmanın amacı ülkemizde bulunan otobüs şirketlerinin, yolcuların seyahat süresi boyunca nerede bulduklarını gösteren herhangi bir uygulama yapmamış olmasından ya da var olan uygulamaların yeterli düzeyde görülmemesinden yola çıkarak bir yol haritası tasarımı yapmaktır. Bu çalışmada teknolojik sistemlerin olmadığı ortamlarda dahi kullanılabilir bir tasarım yapılmaya çalışılmıştır. Bu haritalar üzerinde, şehirler arasındaki ulaşım süresi, durak yerleri ve belirlenen illerin, incelenip sahip olduğu kültürel, tarihsel öğeleri araştırılarak illüstrasyon çalışmaları yapılmıştır. Toplamda 9 adet illüstrasyon bulunmaktadır. Bunlar; Ankara da Anıtkabir, İstanbul da Galata kulesi, Bolu da Zafer kulesi, Bursa da Ulu Cami, İzmir de Saat Kulesi, Balıkesir de İskele Binası, Afyon da Zafer Müzesi, Antalya da Saat Kulesi ve Isparta'daki Aya Payana Kilisesidir.

3.2.1. İstanbul - Antalya

Görsel 13. İstanbul – Antalya yol haritası ön kısım

Görsel 14. İstanbul – Antalya yol haritası arka kısım

3.2.2. İstanbul – İzmir

Görsel 15. İstanbul – İzmir yol haritası ön kısım

Görsel 16. İstanbul – İzmir yol haritası arka kısım

3.2.3. İstanbul – Ankara

Görsel 18. İstanbul – Ankara yol haritası arka kısım

4. Metodoloji

Şehirler arası bilgilendirme haritası ve kart tasarımı kapsamında yurtdışı ve Türkiye'deki mevcut kullanım durumunu örneklendirerek ulaşım sistemleri üzerindeki ve diğer alanlardaki kullanımı ortaya koyan bu çalışma, genel tarama modellerinden ilgili literatürün taranması ve nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesine bağlı bir araştırma olarak kurgulanmıştır.

4.1. Araştırma Modeli

Araştırmaya dair veriler; çoğunlukla harita alanında geçmişten bu zamana kadar olan süreçleri ile ilgili daha önce yapılmış araştırma raporu, makale, tez, kitap, dergi yayınlarından ve web sitelerinden edinilerek bir araya getirilmiştir. Yine aynı tür kaynaklardan Türkiye ve yurtdışındaki kullanımına yönelik bilgiler toplanmıştır. Belirlenen içeriğe göre verilerin nitelikli ulaşım alanlarında kullanımının faydaları ele alınmıştır. Harita alanında ki gelişmeler üzerinden yol haritalarının önemi ortaya koyularak, yorumlanmış ve yol haritası tasarımı uygulaması yapılmıştır.

4.2 Verilerin Toplanması ve sonuç

Yol haritalarının, bireylerin ulaşımını kolay hale getirmesini sağlaması, bulunduğu konumu göstermesi açısından fayda sağladığı söylenebilmektedir. Klasik yol haritalarının, teknolojik ürünlerin bulunmadığı alanlarda birçok avantajı bulunmaktadır. Ancak günümüz teknolojisinin gelişmesiyle birlikte klasik yol haritaları önemi gittikçe azalmaktadır. Şehirleşmenin arttığı günümüz şartlarında tasarımcıların, insanların haritalar ile daha fazla etkileşim kurmasını sağlaması ve ulaşım hizmetlerini sağlayan firmaların bu konudaki gelişimini ve desteklerini arttırması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, S. (2007) Sanat Eğitiminde İllüstrasyon. Yayımlanmış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Bildirici, İ.Ö., Uçar, D. (1997) “Coğrafi Bilgi Sistemleri ve Genelleştirme” (basılmamış çalışma).
- Çelik, G. (2016) Eski Haritaların Modern Haritalar ile Karşılaştırılması: Mapanalyst Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul
- Elliott, D. K. ve Christopher, J. H., 2005, Understanding GPS: principles and applications, Artech House, Norwood MA, USA
- Gönüllü, A. B. (2017). İllüstrasyon (Resimleme) Sanatını Tanımlamak. Websitesi, 10 Mart 2020 tarihinde https://drive.google.com/file/d/0Byr78_LL0s0fYVd2OU02b1V6MVU/view adresinden erişildi.
- Green, Oliver (2013). Frank Pick’s London: Art, Design and the Modern City. Londra: V&A Publishing.
- Keskin, G. & Selvi, H. (2017). Matrakçı Nasuh’un Galata ve İstanbul Minyatürlerinin Harita Tekniği Açısından İncelenmesi. Website, 10 Mart 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/istem/issue/33548/305771> adresinden erişildi.
- Köktürk, E. (2004, Nisan). Jeodezi, Jeoinformasyon ve Arazi Yönetimi Dergisi, 90(15). Erişim adresi: <http://www.hkmo.gov.tr>
- Overden, Mark (2013). London Underground by Design. Londra: Penguin Books.
- Özağaç, S. (2006) Cumhuriyet Dönemi Türk Haritacılık Tarihi Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara
- Şener, Ü., Koyuncu, E., Köroğlu, T., ve Gültaşlı, M., (2014) Sosyoekonomik Haritalama Rehberi, Stratejik Yerel Yönetişim Projesi, İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü”; 12.)
- Taşçoğlu, M., Aydın, D. (2015). Grafik Tasarımın Bilgilendirme ve Yönlendirme Tasarımındaki Rolü ve Londra Eskişehir Örnekleri Üzerinden Bir İnceleme, Websitesi, 10 Mart 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/pub/sanattasarim/issue/20644/220259> adresinden erişildi.

TÜRKİYE'DE YAYIN İLLÜSTRASYONUNUN TARİHSEL SÜRECİ VE GELİŞİMİ

Ceyda KURTEŞ, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Sanat ve Tasarım Anasanat Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Kütahya
ceyda.kurtes@ogr.dpu.edu.tr

ÖZET

İllüstrasyon, grafik tasarımın önemli dallarından biridir. Kapsamına giren yayın illüstrasyonuna ise insanlar günlük hayatta okudukları gazete, dergi, kitap, ansiklopedi, makale, haber, öykü, roman, şiir gibi çeşitli alanlarda sıkça karşılaşmaktadır. Yayın illüstrasyonu, metnin içinde yer alan mesajı okuyucuya en etkili şekilde iletebilmek ve metnin içeriğinin belki de bir bakışta kavranmasını sağlamak gibi önemli işlevlere sahiptir. Bu araştırmanın amacı da basın ve grafik tasarım tarihinde bu önemli işlevleri üstlenen yayın illüstrasyonunu daha yakından incelemek olmuştur. Araştırma kapsamında illüstrasyonun tanımı yapılarak amacının ne olduğuna kısaca değinilmiştir. Özellikle yayın illüstrasyonunun ne olduğu ve kullanım alanları hakkında geniş bir bilgi sunularak yayın illüstrasyonunun tarihsel süreci ele alınmış, Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet sonrası olarak iki ana başlıkta gelişimi incelenmiştir. Bu bağlamda tarihsel süreçle birlikte gelişen teknolojinin yayın illüstrasyonlarında nasıl bir değişime yol açtığı, illüstrasyonun gelenekselden kopup dijital yöne yönelmesine kronolojik olarak yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İllüstrasyon, Yayın İllüstrasyonu, Editöryal İllüstrasyon, Dijital İllüstrasyon, İllüstrasyon Türleri.

GİRİŞ

İllüstrasyon, görsel iletişim ve grafik tasarımın önemli anlatım biçimlerinden biridir. İllüstrasyon kelimesinin dildeki geçmişine bakıldığında Cumhuriyet öncesine dayandığı görülmektedir. Fransız devrimi etkisinin Osmanlı Devleti'ne ulaşmasıyla birlikte Türkler Fransızca'ya karşı ilgi göstermeye başlamışlardır. İllüstrasyon kelimesi böylelikle dile girmiştir. İllüstrasyonun mesaj iletme gibi bir görevi vardır ve bunlar amaçlarına göre türlere ayrılmaktadır. İllüstrasyonun, mağara resimlerinden günümüzdeki dijital sanata kadar bir takım gelişim evreleri ve etkilendiği alanlar olmakla birlikte teknikleri açısından da giderek geniş bir yelpazeye sahip olduğu görülmektedir. Özellikle teknolojinin gelişmesiyle birlikte farklı mecralarda çalışmalar ortaya çıkmaktadır. İllüstrasyon teknikleri böylece genel olarak “analog teknikler” ve “dijital teknikler” olarak gruplandırılabilir.

Bu çalışmada illüstrasyon türlerinden biri olan “yayın illüstrasyonu” konu olarak ele alınmıştır. Yayın illüstrasyonun, özellikle gazete ve dergilerde geniş bir alanı kapladığı görülmektedir. Türkiye’de basılı yayınların çoğalmasıyla birlikte yayın illüstrasyonlarının gündem, politika, insanlık vb. konuları okuyucuya aktarma gibi önemli bir görevi olmuştur. “Geçmişte gazetelerde daha sık kullanılan editöryal illüstrasyonlar etkin mesajlar üreten, gündemle ilişkili olarak metinlerini okunmasını ve anlamlandırılmasını kolaylaştıran görsel betimleme alanlarıdır” (Onursoy, 2017:901).

Araştırmanın Yöntemi

Yapılan literatür taraması sonucunda illüstrasyonun türlerinden olan yayın illüstrasyonu hakkında daha çok genel bilgiler olduğu görülmüş, bu nedenle yayın illüstrasyonu ile ilgili okuyucuya ayrıntılı bir bilgi birikimi sunulmak istenmiştir. Araştırma genel tarama modelinde, ilgili literatürün incelenmesi çerçevesinde gerçekleşmiş ve ilgili bildirimler, kitaplar, sözlükler, güvenilir internet kaynakları, makaleler ve tezlerin incelenmesiyle elde edilen verilerden yararlanılarak oluşturulmuştur.

İllüstrasyon

İllüstrasyon Latince “illustra’sto” ve “illust’ro” gibi kelime köklerinden gelmektedir. Bu kelime bilgilendirmek, anlaşılır olmasını sağlamak, öğretmek gibi anlamları ifade etmektedir. Türk diline çizim ve betimleyici resimleme olarak geçen illüstrasyonun resim sanatının bir türü olduğu söylenebilir ancak Türkiye’de illüstrasyon sanatının bazen “resim” olarak isimlendirildiği görülmektedir. Bunun nedeni Türk Dil Kurumu’nun sözlüğüne bakıldığında “illüstrasyon: resimleme” olarak karşılık bulmasıdır ancak illüstrasyon ve resim birbirinden farklı alanlardır. İllüstrasyon “betimleme ve nitelendirme” amacı taşımaktadır. Resme bakıldığında ise böyle bir kaygı taşımadığı görülmektedir.

İllüstrasyon, grafik sanatların önemli dallarından biridir ve amacı istenilen bir ihtiyacı karşılamaktır: Kelimeleri veya yazıları anlatan kavramları izleyiciye bir mesaj olarak iletebilmekte, onu bilgilendirme özelliği taşımaktadır. “İllüstrasyonlar; problemlerin çözümü, süsleme, eğlendirme, bezeme, yorum yapma, bilgilendirme, esinlendirme, açıklama, eğitime, teşvik etme, şaşırtma, büyüleme ve hikâye anlatma gibi işlevler için yaratıcı, farklı ve son derece kişisel yollara başvurarak içeriğin görsel bir biçimde iletilmesini sağlar” (Wigan, 2012:9).

İllüstrasyon Türleri

İllüstrasyon kullanım alanlarına göre üç gruba ayrılmaktadır: Reklam illüstrasyonu, bilimsel ve teknik illüstrasyon ve bu araştırmada incelenen yayın illüstrasyonudur.

Reklam illüstrasyonları bir ürün ve hizmeti tanıtmak amacıyla yapılmaktadır. Basın ilanları, takvimler, tebrik kartları, çıkartmalar ve afişler gibi grafik tasarım ürünlerini içermektedir. Bilimsel ve teknik illüstrasyonlar ise botanik, tıp, zooloji, mekanik, jeoloji, gibi bilimsel alanlar için öğretici ve tanımlayıcı amaçlarla yapılmaktadır. Genelde bu illüstrasyonlar ayrıntılıdır ve belli bir bilgi birikimi gerektirmektedir. Örneğin; tıp illüstrasyonları yapan bir illüstratör biyoloji ve anatomi bilgisine sahip olmalıdır.

Yayın (Editöryal) İllüstrasyonu

Yayın illüstrasyonu, “editöryal illüstrasyon” olarak da adlandırılmaktadır. Bir yayında verilen metni açıklayan ve onu anlamlandıran illüstrasyon türüdür. “Genellikle dergi ve kitap yayıncılığında bir öykü, tema veya yorumlama amacıyla sanat editörleri tarafından sipariş edilir” (Wigan, 2012:264). Gazete, dergi, kitap, ansiklopedi, makale, haber, öykü, roman, şiir gibi geniş bir alanı kapsamakta, kısaca metinlerin içeriği hakkında okuyucuya bilgi vermektedirler. Yayın sektöründeki illüstratör, bu metinler hakkında bilgili ve görüş sahibi olmalıdır. Metinde verilen mesaj izleyiciye yorumunu anlatmalı ve gerekirse metaforlara başvurulmalıdır. Dağ (2015) Editöryal illüstrasyonun rafine bir süzgeçten geçmiş yorumu gerektirdiğini dolayısıyla olaylar ve olgular arasında kavramsal bir bağlantı kurulması gerektiğini ifade etmiştir.

Yayın illüstrasyonlarında önemli konulardan biri de konuyu iyi anlamak ve hızlı çalışarak kısıtlı çalışma süreleri içinde siparişleri karşılamaktır. İllüstratör, belli bir yayım periyoduna göre çalışmaktadır. Bir yayında devamlı olarak çalışmak illüstratörün yeni teknikler denemesini ve geniş kitlelere ulaşabilmesini sağlamaktadır. Diğer önemli bir konu olarak bu alanda çalışan illüstratörden insanlık, gündem, dünya ve politikayla ilgili bilgi birikimine sahip olması beklenmektedir. Özellikle politik illüstrasyonların yayın illüstrasyonu içinde dünyada en popüler olduğu görülmektedir. Genel olarak ise yayın illüstrasyonu, Türkiye’de gazete ve dergilerde giderek gelişmekte bu da illüstrasyonun gitgide bir mesleki alan olarak tercih edilmesini sağlamaktadır.

Cumhuriyet Öncesi Yayın İllüstrasyonu

İnsanlar tarih boyunca duygu ve düşüncelerini bir şekilde dışa vurmaya çalışmışlardır. Mağara tasvirleri bunun ilk örneklerinden sayılmaktadır. Bu tasvirler anlatımcı bir tutum sergiledikleri için illüstrasyon alanında da incelenmektedir. “Geçmiş bu denli eskiye dayanan illüstrasyonun dünyada farklı kültürel ortamlarda ve farklı amaçlar doğrultusunda yapılarak bugünkü seviyeye geldiğini söylemek mümkündür” (Demir,2019:1).

Basılı kaynak sayfalarında olan minyatürleri de illüstrasyon olarak değerlendirmek de doğrudur çünkü anlatımı ve içeriğine bakıldığında resim alanına değil illüstrasyon alanına daha yakın olduğu görülmektedir. Büyüктаşçıyan (2016) insanların kendilerini ifade etmek, kayıt altına almak, bir şeyleri anlatmak ya da mesaj vermek gibi amaçlarla kendilerini görsellerle ifade edebilme türlerinden biri olan minyatürleri oluşturduklarını ifade etmiştir. Örnek olarak

Anadolu'daki Selçuklu Türkleri doğudan etkilenerek minyatüre yönelmişlerdir. Bu resim ve çizimlerle illüstrasyonun temelini atılmış olduğu söylenebilir. Daha sonra minyatür sanatının Osmanlı Dönemi'nde farklı yöntem ve alanlarla çeşitlenip geliştiği görülmektedir. Bunların örneklerini kitap ve dergilerin kapak ve iç sayfalarındaki illüstrasyonlarda ayrıca farklı yayınlar ve gazetelerde görebilmek mümkündür.

1727 yılında İbrahim Müteferrika'nın matbaayı Anadolu'ya getirmesi ile basımcılık ve yayın alanı oluşmaya başlamıştır. En çok kitap olmak üzere; dergi ve gazete gibi alanlarda yayın illüstrasyonlarına metinleri açıklamak amacıyla yer verilmiştir. Bu şekilde illüstrasyonun önemi git gide artmaya başlamıştır. Kurulan matbaada din dışı konuları içeren birçok kitap basılmıştır. "...matbaanın kurulmasıyla birlikte Osmanlı'da kültür alanında olumlu gelişmelerin yaşanmasında illüstrasyonun katkısı yadsınmaz. Öyle ki, matbaa çevresinde yeni iş kollarının kurulması ve yeni mesleklerin yapılmış olması bu duruma en iyi örnektir" (Demir, 2019:6). 18. yy. sonlarında litografinin (taş baskı) bulunması, Anadolu'daki illüstrasyon örneklerinin yapımını ve üretimini oldukça geliştirmiştir. Litografi tekniği, çok renkli üretim ve nitelikli illüstrasyonların üretilmesi imkânını sağlamıştır. Aynı zamanda halk da serbest illüstrasyonla ilgilenmeye başlamıştır. Yayın illüstrasyonlarının alanı sayılabilecek hikâye, masal ve destanlardaki metinlere uygun illüstrasyonlar yapılmaya başlanmıştır. Litografi haricinde metal, ağaç ve linol kalıplarla elde yapılan çizimlerle birlikte çeşitli türde bir üretim alanı ortaya çıkmıştır.

1870 yılında ise Teodor Kasap tarafından dönemin ilk mizah dergisi olan "Diyojen" dergisi çıkarılmıştır. Osmanlı'nın modern mizah örneklerinin ilk yayınlandığı dergi olma özelliği taşıyan dergide çeşitli karikatürler ve çizimlere yer verilmiştir. Özellikle karikatür çizimlerinin örneklerine önceden beri rastlansa da etkin kullanımına genel olarak bu gibi mizah dergilerinin basımıyla başlandığı söylenebilir.

Görsel 1. *Diyojen Dergisi İllüstrasyon*

Osmanlı İmparatorluğu yıkılma devrinde yüzünü batıya çevirmiştir. 1839 Tanzimat Fermanı, 1856 Islahat Fermanı, 1876 – 1908 yıllarındaki Meşrutiyet'in ilanı ile batılılaşma hareketleri giderek büyümüştür. 1882 yılında kurulan Sanayi-i Nefise Mektebi'nde sanatçılar batı etkisinde çalışmalar yapmışlardır. Bu okulun kurulması aynı zamanda resim ve illüstrasyonun saray dışına çıkmasını sağlamıştır.

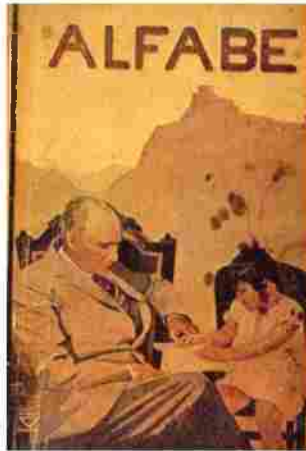
1920’de Sedat Simavi tarafından yayın illüstrasyonun önemli örneklerini içinde barındıran “Dersaadet” adlı gazete yayınlanmaya başlamıştır. “Sedat Simavi’nin, henüz Cumhuriyet’ten önce sergilediği renkli ve resimli zengin dergicilik anlayışı, Cumhuriyet sonrası yayıncılığa da ışık tutmuş, bir basamak olmuştur” (Soydan, 2014:33). “Dersaadet, yazmak yerine kullandığı illüstrasyonlardaki mesajlarla sansürü delmeyi başaran bir gazete olması nedeniyle Türk basın tarihinde önemli bir yer tutmaktadır” (Onursoy, 2017 :905).

Görsel 2. Dersaadet Gazetesi İllüstrasyonları

Cumhuriyet Sonrası Yayın İllüstrasyonu

Türkiye’de illüstrasyonun batı ülkelerine göre gelişimi daha yavaş olsa da modern anlamdaki örnekleri cumhuriyet döneminde görülmektedir. “2. Meşrutiyetin ilanından beş altı yıl sonra ortaya çıkan 1.Dünya Savaşı ile başlayan ve Cumhuriyetin kurulmasına kadar geçen süre grafik sanatı alanında durgunluğa neden olmuştur” (MEB, 2012: 10).

Görsel 3. İhap Hulusi’nin Alfabe Kapağı İllüstrasyonu

Cumhuriyet'in ilanından sonra yeni yönetim şeklinin desteklenmesi amacıyla basın ve yayının önemi oldukça artmıştır. Cumhuriyetle birlikte gelenekselliğin yerini modern bir tasarım anlayışı almıştır. Latin alfabesine geçilmesi ve Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun (Öğretim Birliği Yasası) kabul edilmesiyle birlikte modern ama halkın anlayacağı şekilde yazılı metinleri destekleyen öğretici illüstrasyonlara daha fazla yer verilmiştir. Bu dönemde öne çıkan ilk Türk grafik sanatçısı ve illüstratörü olan İhap Hulusi Görey Atatürk'ün dikkatini çekmiş ve İhap Hulusi'den bir alfabe kapağı hazırlamasını istemiştir. İhap Hulusi'nin bu kitap kapak illüstrasyonu 1970'li yıllara dek kullanılmıştır.

Türkiye'de profesyonel olarak yayın illüstrasyonları Resimli Ay, Akbaba, Marko Paşa gibi dergilerle başlamıştır. Bu dergilerden biri olan Akbaba Dergisi, Türkiye'nin ilk mizah dergisidir. Dergi, 1922'de Beş Hececiler adlı edebiyat akımının iki önemli üyelerinden Yusuf Ziya Ortaç ve Orhan Seyfi Orhon tarafından kurulmuştur. Akbaba Dergisi bundan önce kurulan Aydede Dergisi'nin yerini almıştır. Aydede dergisinin kapanma sebebi, mizah dergisi olma amacından saparak siyasi ve politik konulara yönelmiş olmasıdır. Derginin kapanmasıyla birlikte çizerleri Akbaba Dergisi bünyesinde çalışmaya başlamışlardır. Akbaba Dergisi'nin çizerleri ise Münif Fehim Özerman, Ali Ulvi, Ramiz Gökçe, Zeki Beyner, Semih Balcıoğlu'dur. "Akbaba Dergisi bünyesinde bulunan yetenekli yazarlar ve çizerleri sayesinde yıllar boyunca okuyucularına, hem çok zengin içerikler sunarken aynı zamanda hem de çok zengin bir görsel tat vermiştir" (Özgen 2009:35). "Akbaba'da, günümüzün mizah dergilerindeki çok kareli, bant karikatürlerden çok, bir veya iki kareden oluşan ve tam sayfa yayınlanan karikatürlere rastlanıyordu" (tr.wikipedia.org). Dağ (2015) derginin çizimleri için şunları ifade etmiştir: Özellikle ilk yıllarında günümüzdeki görsel mizah anlayışından farklı olan, daha resimsel ya da illüstratif denilebilecek çalışmalarla editöryal illüstrasyona yakındır diyebiliriz. Derginin çizimleri incelendiğinde modern bir anlayış sürdürdükleri görülmektedir. Aynı zamanda derginin kendi adında bir matbaasının olması ve dergilerini burada basması işlerine ne kadar özen ve önem verdiklerini göstermektedir. Dergi bu nedenle uzun süre ayakta kalabilmiş, döneminin uzun süre yayınlanan dergisi olma özelliğine sahip olmuştur. "...uzun yıllar boyunca Türk mizahının temel taşlarından biri olmayı başarabilmiş, aynı zamanda pek çok karikatürcü ve mizah yazarı için de bir okul işlevi görmüştür" (Kayış, 2005: 43).

Görsel 4. Akbaba Dergisi Kapak İllüstrasyonu

1955'te çıkan Bakanlar Kurulu kararıyla Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Okulu 1957 yılında açılmış ve grafik sanatlar ders olarak gösterilmeye başlamıştır. Bu da illüstrasyonun gelişimi açısından önemli bir adım olmuştur. “1950 ve 1960'lı yıllarda çok partili dönemle birlikte Türkiye tekrar dışa açılmıştır. Yabancı yatırımların desteklenmesi sonucunda pazarlama olanakları artmış, gazete ve dergilerdeki reklamların sayısı artmış, gelişen ofset baskı teknikleriyle kitap basımı, afiş, gazete ve dergilerin sayıları artarken nitelikleri de değişmiştir” (MEB, 2012:13). 1960'lardan sonra illüstrasyonda teknolojinin olanakları sayesinde baskı teknikleri de gelişmiş ve yeni tasarım anlayışları ortaya çıkmıştır. “... bu dönemde ofset, tipo baskıya göre çok pahalı bulunduğu için daha önceki dönemlerde kurulmuş olan yayınevleri etkinliklerini sürdürürken 1970'lerde büyük gazetelerin kurduğu matbaalar yayın hayatına atılmışlardır” (Özcan, 2017:12).

Yayın illüstrasyonun örnekleri, 1970 öncesinde Babîali ressamı yani gazete ressamı olarak bilinen zanaatkarlar tarafından yapılmıştır. “Özellikle 1970 öncesinin gazetelerinin, dergilerinin sayfalarına ya da kapaklarına göz atıldığında çizgi ve resimle oluşturulan bir görsellik fark edilmektedir” (Onursoy, 2017:901). Bu yayınlarda illüstrasyonun tercih edilmesinin altında ise çeşitli sebepler yatmaktadır: “Bir kere fotoğraf çekmek, basmak ve matbaa için uygun hâle getirmek daha maliyetliydi; fotoğrafçı bulmak da pek mümkün değildi. Hele konuya uygun görseli fotoğrafla oluşturmak zaman alıyordu. Baskı teknolojilerinin yetersizliği, konuya uygun görselin hızla üretilmesi zorunluluğu gibi nedenler, basımı fotoğrafa göre daha kolay olan illüstrasyonun tercih edilmesinin başlıca nedeniydi” (gmk.org.tr).

1970'lerde bilgisayar ve programların ortaya çıkmasıyla yeni tasarım anlayışları daha da ileri götürmeye başlamıştır. İllüstrasyonlar “airbrush” tekniği ile yapılmaya başlanmıştır. 1990'lı yıllardan sonra sanatçılar, bilgisayarları daha yetkin kullanmaya ve daha önceleri el ile çizilen illüstrasyonları bilgisayar programları ile çizmeye başlamıştır. 2000'li yıllarda illüstrasyonun çeşitlenmesiyle birlikte illüstrasyon altın çağını yaşamıştır. Adobe firmasına ait olan Adobe Photoshop ve Adobe Illustrator gibi programlar sayesinde illüstrasyon dijitalleşmiştir. Ivan Edward Sutherland ile 1963 yılında “sketchpad” ile başlayan, grafik tabletlerle devam eden bu süreç dijital değişimin en belirgin yeniliklerindedir.

Görsel 5. Ivan Sutherland Sketchpad Kullanırken

Dijital görüntü sanatı, bir bakıma illüstratöre yeni bir kâğıt ve kalem imkânıyla birlikte yeni teknikler deneme imkânı sunmaktadır. Özellikle günümüzde illüstratörlerin büyük bir çoğunluğunun grafik tabletler aracılığıyla çizim yapmaya yöneldiği görülmektedir. “Dijital dünyanın getirmiş olduğu yeni görüntü ortamı ve bilgisayar destekli tasarım, çizim yapmayı cezbedici hale getirerek, kişileri dijital illüstrasyona yönlendirmiştir” (Karaçeper, 2018:76).

SONUÇ

Genel olarak sanatçının her çağda elindeki teknolojik aracı kullandığı söylenebilir. “İlk çağlarda bitki köklerinden elde ettiği boyalarla mağara duvarlarına resimler çizmiş, yazının keşfiyle destanlarını önceleri taş tabletlere kazımış, matbaanın ve baskı tekniklerinin gelişmesi ile topluma anlatmak istediklerini kitaplara basmıştır. Kısaca çağının her türlü tekniğinden yararlanmışır” (Uğurlu, 2008:259). Günümüzün vazgeçilmez aracı haline gelen dijital teknoloji, illüstrasyonu hayal edilemeyen bir seviyeye taşımıştır. (Karaçeper, 2018:76). Wigan (2012) ise teknolojik gelişmelerin illüstrasyon pratiğini kökünden değiştirdiğini, kişisel ve özgün görsel dilleriyle illüstratörlerin hiç olmadıkları kadar revaçta olduklarını ifade etmiştir.

İllüstrasyon, Türkiye’de hızla gelişmeye başlamış; reklam, pazarlama ve basın yayın alanı çoğalmıştır. Böylelikle günümüzdeki teknolojik gelişmelerle birlikte zengin anlatımı olan basılı yayınlar aracılığıyla yayın illüstrasyonu daha geniş kitlelere ulaştırılmıştır. Bu gelişmeler sayesinde illüstrasyonun gitgide mesleki bir alan olarak tercih edilmeye başlandığı da görülmektedir. İllüstrasyon, genel olarak Türkiye’de modern tasarım anlayışıyla sürdürülmekte ve çağımıza uygun ilerlemekle birlikte ulusal ve uluslararası olarak önemli üretim potansiyeline sahip olmuştur.

KAYNAKÇA

- Ak, H. A. (2013, Ocak). Dijital Sanat. 15. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri. Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Bilgili, M. G. Y., Ünal, A. N. Y. ve Doğaner, G. (2018). 21. Yüzyılda Türkiye’de Edebiyat Dergilerinde İllüstrasyon ve Eserlerinin İncelenmesi, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(12): 404-408.
- Boztepe, D. K. (2015). *İllüstrasyonun Tarihsel Süreci ve Gelişimi* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Büyükaşçıyan, L. (2016). *Fantastik ve Sürrealizmin Görsel İletişimle İllüstrasyona Yansımaları* (Yüksek Lisans Tezi). Işık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Demir, H. (2019) Türkiye’de İllüstrasyon Tasarımını Dönem Farkı ve Teknolojik Gelişmelerin Etkisi Üzerinden İncelemek. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(36):5.
- Dağ, E., S. (2015). *İllüstrasyonun İkinci Altın Çağı*, İstanbul: Grafik Tasarım Yayıncılık.
- Gönüllü, A. B. (2017, Mayıs). İllüstrasyon (Resimleme) Sanatını Tanımlamak. 1. *Uluslararası Felsefe, Eğitim, Sanat ve Bilim Tarihi Sempozyumu*. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla.
- İşli, E., N. ve Durmaz, Ö. (2013). Babıâli’nin Ressamları: 'Zanaat' tan 'Tasarım' a Geçişin Aktörleri 22 Mayıs 2020 tarihinde <http://gmk.org.tr/news/turkiyeden/babialinin-ressamlari-zanaattan-tasarima-gecisin-aktorleri> adresinden erişildi.
- Karaçeper, S. (2018). Dijital Teknoloji ve Grafik Tasarımda Yenilikler. *Aydın Sanat Dergisi*, 1(8): 73-83.
- Kayış, Y. (2005). Arşiv Belgeleri Işığında "Akbaba" Dergisinin İlk Kapanışı, *Mizah Kültürü Dergisi*, 34, 43-64.

- Onursoy, S. (2017). Türk Gazetecilik Kültüründe İllüstrasyon: Dersaadet Gazetesi İllüstrasyonlarına Göstergebilimsel Bir Yaklaşım. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 5(2): 902-925.
- Özcan, A. (2017). *Baskı Öncesi, Baskı ve Baskı Sonrası Ciltleme Pratik Bilgiler El Kitabı*. İstanbul: ABM Yayınevi.
- Özgen A. (2009). *Akbaba Dergisi ve Akbaba Dergisi'nin Türk Çağdaş Grafik Sanatındaki Yeri ve Önemi* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı. (2012). *Türk Grafik Sanatı Tarihi*. Ankara.
- Uğurlu, H. (2008). Teknoloji Sanat İlişkisi: Günümüzde Teknolojik Sanatların Amacı. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2): 247-260.
- Soydan, K. (2014). “*Türk Kültürüne Göre Çocuk Hikâye Kitaplarında İllüstrasyon*”. İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Wigan, M. (2012). *Görsel İllüstrasyon Sözlüğü* (2. bs., C.1). İstanbul: Literatür.
- Yurtseven, D. (2015) *Gelişen Teknoloji ile Birlikte Dijital İllüstrasyonun Günümüz Grafik Tasarımına Etkileri* (Yüksek Lisans Tezi). Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- [https://tr.wikipedia.org/wiki/Diyojen_\(dergi\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Diyojen_(dergi)) (Erişim Tarihi: 13.05.2020).
- [https://tr.wikipedia.org/wiki/Akbaba_\(dergi\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Akbaba_(dergi)) (Erişim Tarihi: 23.05.2020).
- [https://tr.wikipedia.org/wiki/Diyojen_\(dergi\)#/media/Dosya:Diyojen_dergi_kapak.jpg](https://tr.wikipedia.org/wiki/Diyojen_(dergi)#/media/Dosya:Diyojen_dergi_kapak.jpg) (Erişim Tarihi: 22.05.2020).
- <https://pbs.twimg.com/media/DkQ85oPW0AANfpM.jpg> (Erişim Tarihi: 22.05.2020).
- <https://img-s2.onedio.com/id-5563098432611c392dc80b73/rev-0/w-635/listing/f-jpg-webkit-s-defe4dfe8ed26b0488c356b7d885cf51dbc2e5ca.webp> (Erişim Tarihi: 22.05.2020).
- <https://www.peramezat.com/peramezat/dosyalar/yeniurun/1366/235.JPG?m=1537546333> (Erişim Tarihi: 22.05.2020).
- https://bimaplus.org/wp-content/uploads/2018/12/ImageToNews_Sketchpad-01.png (Erişim Tarihi: 22.05.2020).

POP UP SANATININ ÇOCUK KİTAPLARINDAKİ KULLANIMININ İNCELENMESİ VE ÜÇ BOYUTLU BİR ÇOCUK KİTABI UYGULAMASI

Deniz BABİLİK, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sanat ve Tasarım Anasanat Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Kütahya
denizbabilik6@gmail.com

ÖZET

İnsan doğasının yapı taşı olan bilinç, beyin veri tabanının zihinsel faaliyetlerinin sonucunda oluşur. Bilinç, insanın kendisini, çevresini ve olup biteni tanıma, algılama, kavrama, fark etme yetisini kapsamaktadır. Bu yetiler, çocukluk dönemini kapsayan bir sürece sahiptir. Çocuk yaşta edinilen bilinç aşısı, kişinin gelecek dönemlerini etkileyecek bir döngü oluşturmaktadır. 7-9 yaş aralığındaki çocuklar, kişisel gelişim adına ilk adımlarını atmaktadırlar. Bu dönemde çocuğa yüklenen davranış psikolojisi, çocuğun ileriki yaşlarına kalıtsal olarak taşınmaktadır.

Çocuk kitapları, çocuk gelişimi açısından oldukça büyük bir öneme sahiptir. Kitap, çocukların dil becerilerini geliştiren, onları bilişsel, duygusal, ruhsal ve ahlaki açıdan geliştiren araçlardan biridir. Çocuklar kitaplar sayesinde düşünmeyi, etrafında olan şeyleri sorgulamayı ve kendini geliştirmeyi öğrenir. Bu nedenle çocuklara kitap okumayı ve yeni bilgiler öğrenmeyi sevdirecek yöntemler seçilmelidir. Bu yöntemlerden biri olan pop up tekniğinin çocuk kitaplarında uygulanması, çocuğun gözünde eğlenceli bir öğrenme stili oluşturmaktadır. Pop up, el becerisine ve katlama tasarımına dayalı, üç boyutlu genellikle malzemesi kağıt olan bir tasarımdır.

Pop up sanatının üç boyutlu etkisi, çocuğun görsel algısının gelişimine ve kişisel öğrenimine yardımcı olmaktadır. Pop up çocuk kitapları çocukta, hem boyutsal düşünme hem de dokusal olarak algılama yönünün yanı sıra heyecan, merak, ilgi ve keşfetme isteği oluşturmaktadır. İki boyutlu çocuk kitapları, boyutsal algılama yönünden daha kısıtlayıcıdır. Üç boyutlu çocuk kitabı tasarımları, çocuğun görseli modelleme ve boyutlandırma özelliklerini kullanarak ufak oyunlarla okurken eğlendirmeyi, çocukta merak uyandırmayı, doku hissini, hayal gücünü geliştirmeyi ve yaşayarak öğrenmeyi sağlamaktadır. Bu çalışmada, görsel modelleme temeline oturan bir yaklaşım tarzı olan pop up sanat akımının, çocuk kitaplarındaki yeri, etkileri incelenmiş ve örnek bir uygulama oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Pop up, Hikaye Kitabı Tasarımı, Çocuk Gelişimi, Üç Boyutlu Kitaplar, Çocuk Kitapları.

GİRİŞ

Türkiye’de 7 yaşında okuma yazma öğrenen çocuklar, öğrenme sürecine başlar. 7-9 yaş arası çocuklar, sezgisel dönemden somut işlemler sürecine geçiş yapar. Bu dönemde çocuk sosyal benliğini keşfeder. Bireyin adaptasyonu için de önemli bir evre olan 7 yaşta. "Ben kimim? Etrafımdaki bireyler kimdir? Benimle onlar arasındaki mesafe nedir?" gibi sorulara yanıt aramaya çalışır. Çocuk bu dönemde sosyal birey olarak toplum içerisindeki yerini alma çabası içindedir. (Öztürk, 2010:3)

Çocuklar, farklı yaş gruplarında farklı öğrenme biçimlerine gereksinim duymaktadırlar. Çocukların ne zaman, neyi, neden öğrenmeleri gerektiği ve nasıl daha kolay ve etkili öğrenebilecekleri yanıtlanması gereken öncelikli sorudur (Healy, 1997). Çocuklar, her şeyi her zaman öğrenemezler, son olarak her şeyi aynı düzeyde de öğrenemezler. Bütün bu sınırlılıklar öğrenmenin çok boyutluluğuna dikkat çekmektedir. Çocuğun yaşı, ne öğrenebileceği ve nasıl öğrenebileceği konusunda referans edilse de “öğretim ortamının nasıl düzenlendiği” çok daha önemlidir (Katz, 1995, 1999). Uygun zamanda uygun öğrenme koşullarının yaratılması, zihinsel becerilerin kazanılmasında etkili olmaktadır (Healy, 1997).

7-9 yaş aralığında ki çocuklar, somut işlemler dönemine geçiş yapar ve bu dönemde uygulanan ü. boyutlu öğrenim süreci, iki boyutlu öğrenim sürecine göre görsel hafıza, öğrenme hızı, eğlenerek öğrenme, öğrenmeyi ve okumayı sevme, okuma alışkanlığı ve hayal gücü geliştirme bakımından daha etkili olduğu gözlemlenmiştir.

Üç boyutlu kitaplar, çocuklara bir tiyatro sahnesinin dekorunun içindeymiş gibi bir atmosfer sağlayabilmesinin yanı sıra; keşfetmeyi, ufak oyunlarla okurken eğlendirmeyi, doku hissini, kısacası yaşayarak öğrenmeyi sağlarlar. Klasik basımlı kitaplara oranla çok y. n.ü duyulara hitap edebilir olması, bu kitapların tercih edilmesindeki en önemli etkidir (Uygun, 2010:3). Bu çalışmada 7-9 yaş çocuklara yönelik, onların gelişimsel düzeyine uygun resimsiz bir hikaye kitabı resimlenip ve pop-up tekniği uygulanarak çocukları okumaya ve öğrenmeye teşvik etmek üzerine çalışmalar yürütülmesi ve bunun sonucunda Türkiye’de yeterince yaygın olmayan pop up tekniğinin çocuklara aktarılması amaçlanmıştır.

Metodoloji

Araştırmanın Modeli

Pop up sanatının çocuk kitapları alanında yapılan uygulamaları inceleme yöntemi olarak bu çalışmada, genel tarama modellerinden ilgili literatürün taranması, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesine bağlı olarak kurgulanmış ve elde edilen veriler ışığında hareketli kitap tasarlanması yöntemlerinden yararlanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda araştırmanın uygulama sürecinde 7-9 yaş aralığındaki çocuklara yönelik bir hikâye yazılarak uygun üslupla illüstrasyon çalışmaları yapılmıştır.

Verilerin Toplanması

Bu çalışmada pop up tekniği, pop up tekniğinin kullanıldığı alanlar, pop up tekniğinin çocuk kitaplarındaki kullanımı ile ilgili veriler; makale, tez ve internet kaynakları bir araya getirilerek ele alınmıştır.

Bulgular ve Yorum

Pop up Tekniği Nedir?

Pop up, el becerisine ve katlama tasarımına dayalı, üç boyutlu genellikle malzemesi kağıt olan bir üründür. Ağırlıklı olarak kitaplarda kullanılan pop up tekniği, okuyucu tarafından elle hareket ettirilen ya da sayfalar açıldığında kendiliğinden otomatik hareket edebilen sayfalardan bağımsız parçalara sahip kitaplardır. Hatta bazı hareketli kitaplar tamamen farklı formlara geçebilirler. Bu kitaplar iki boyutlu yüzeysel malzemelerin çeşitli birleştirme ya da katlama yöntemleri ile üç boyutlu ve hareketli mekanizmalara dönüştürülmesi ile elde edilir. Hareketli kitaplar açılır kitap, üç boyutlu kitap ya da pop up kitap gibi isimler alırlar. Pop up tekniği pek çok farklı amaçla kullanılmakta ve pek çok farklı yaştan, kültürden ve eğitim seviyesinden insanın ilgisini çekmektedir (Aktaran: Sarı, 2015: 15). Pop up kitapların tasarım açısından temeli, resimlemeye dayanmaktadır. Kitap bu resimleme, katlama ve hareketlendirme tekniklerinin tümünün kullanılmasıyla beraber çocuklar için unutulması zor olan eğitici bir materyale dönüşmektedir (Tuncalı, 2011: 1).

Pop Up Kitapların Tarihçesi

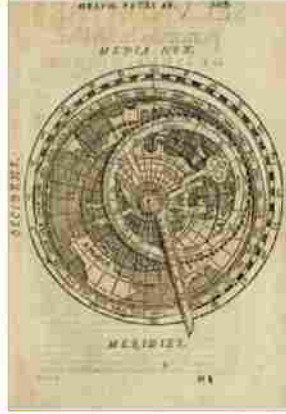
Günümüzde çoğunlukla çocuk kitapları olarak tasarlanırsa da hareketli (pop up) kitapları tarihi boyunca birçok farklı alanda kullanılmıştır. Hendrix'e göre "Hareketli (pop up) kitaplar genellikle çocuk kitapları ve oyuncaklar arasında bir ara gibi düşünülür. En erken çocuk hareketli (pop up) kitaplarının öncüleri yetişkin hareketli (pop up) kitaplardır. Hareketli (pop up) kitapların tarihi 13.yüzyıla kadar dayanmaktadır. İlk olarak yetişkinlerin eğitiminde kullanılma amacıyla ortaya çıkmışlardır". Özellikle dini takvimler, matematiksel, bilimsel (Resim 1) ve astronomik hesaplamalar için ve seyahat yardımcısı olarak kullanılmışlardır (Aktaran: Erdoğan, 2019: 32).

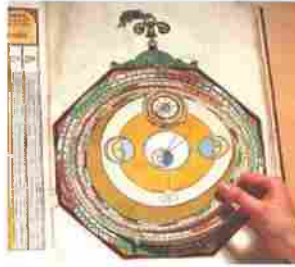
Resim 1: *A Brief History of the Pop-Up Book* (www.blog.bookstellyouwhy.com, 29.03.2020)

"Hareketli bir parçalara sahip bilinen en eski kitap, 13. yüzyılda teorilerini göstermek için döner bir disk veya volvelle tekniği kullanılarak yapılmıştır. Bu çalışma Mayorka Katalanca mistik ve şair Ramon Llull tarafından üretilmiştir." (Resim 2) Bu dönemde okuryazar yetişkinler için fikirleri statik bir örnekle elde edilmesi amaçlanarak daha kesin bir şekilde eğitmek ve aktarmak amacıyla üretilen hareketli parçalara sahip kitaplar hazırlanmıştır. Bugün hayatta kalan en eski hareketli kitaplardan biri, Peter Apian'ın 1540 yılında basılmış olan "Astronomicum caesareum"

(İmparatorun Astronomi) 'dir (Resim 3). 19. yüzyıla kadar pop up tekniği sadece eğitim ve ahlaki değerleri öğretmek amacıyla kullanılmıştır. Taşınabilir kitapların popülaritesi yüzyıllar boyunca arttı. Ekonomi ve boş zamanlarının yanı sıra okuryazarlık ve işçilik maliyetleri, ilk başlangıcından bu yana üretilen kitapların sayısını doğrudan etkiledi (Puleo, 2011: 10,11).

Resim 2: *Astronomicum Caesareum Usage.* (www.omeka.fas.harvard.edu.com, 29.03.2020)

Resim 3: *Decoding the Medieval Volvelle.* (www.blog.bookstellyouwhy.com, 29.03.2020)

İlk çocuk pop-up kitapları, 18. yüzyılda görülmektedir. 1700'lerde ortaya çıkan Endüstri Devrimi'nin yarattığı eğitimli orta sınıf nüfus ile çocukluğun önemi kabul edilmiş ve yayıncılar; bu orta sınıf için özellikle din ve görgü öğretmeye yönelik kitaplar, çocuklara yüksek sesle okunabilecek resimli kitaplar, alfabe kitapları, aritmetik kitaplar ve öykü kitapları yayınlamaya başlamıştır. Böylelikle çocuk kitaplarındaki çeşitlilik artmış ve İngiliz kitapçı Robert Sayer, 1760'lı yıllarda, ilk hareketli kitabı yaratmıştır. 'Metamorfoz' olarak adlandırılan bu hareketli kitaplar, sayfaları kaldırıldığında altında bir harlequin (palyaço) figürü içeren ve bir dizi kanattan oluşan resimli çocuk kitaplarıdır (Aktaran: Zeybek, 2019:14).

19. yüzyılın sonlarında hareketli çocuk kitaplarının popülerliği arttıkça daha önce büyükler için yazılmış olan hikayeler ve çocuklara anlatılan masallar, çocuklar için daha ilgi çekici bir halde yeniden üretilmeye başlamıştır. Bu üretimlere; Moby Dick, Pinocchio(Resim 4), Alice Harikalar Diyarında(Resim 5), Çizmeli Kedi gibi klasiklerin hareketli kitap olarak yeniden tasarlanması örnek gösterilebilir. Bunun sonrasında eğitim amacının dışında sadece eğlence ve boş vakit değerlendirme amaçlı kitap üretimi başlamıştır (Aktaran: Keş, Sarca, 2019:277, 278).

Resim 4: *THE POP-UP PINOCCHIO*, (www.stellabooks.com, 28.03.2020)

Resim 5: *Alice's Adventures in Wonderland: A Pop-up Adaptation*, (www.amazon.com, 28.03.2020)

Hareketli kitaplar insanların her gün yaşanan olaylara ve çevreye karşı yeni bir bakış açısı geliştirmelerini ve deneyimlerini artırmalarını sağlamıştır. Tek sahnede bir çok hareketin gerçekleştiği karmaşık mekanizmalı kitaplar günlük sıradan aktiviteleri daha cazip hale getirmişlerdir (Aktaran: Keş, Sarca, 2019:279).

Pop Up Kitap Türleri

• Tünel Kitap

Tünel kitap, pipe show l adı verilen katmanlar halindeki figürlerden oluşan hareketsiz ama derinliği ve boyut hissi olan kitaplardır. Değişik katlardan oluşan bu çalışmada çizimler, fotoğraflar vb... materyaller kullanılarak kâğıtla, üç boyutlu ve derinliği olan kitapçıklar elde edilebilmektedir (Resim 6).

Resim 6: *Açılır kitap*, (www.wikiwand.com, 30.03.2020)

• Volvelles (Diyagram Kartlar)

Volvelle kelimesi Fransızcadan gelen bir kelimedir. Ama asıl kelimenin Latince “volvere” kelimesinden üretildiği düşünülmektedir. Kitap ya da kâğıdın üstüne monte edilmiş ve çevrilebilen kâğıt disk olarak tasarlanmış mekanizması olan pop up türüdür. Bilimsel yöntemlerde hesaplama aracı olarak ve astroloji alanlarında kullanılmıştır. Bugün de pop up kitaplarında tasarım aracı olarak kullanıldığı görülebilir. Spiral kartlar (volvelle) iç içe geçmiş iki ya da daha fazla diskten de oluşabilmektedir. Bilinen ilk volvelle Paris de Benedik rahibi Matthew tarafından 1250’de tasarlanmıştır.

• Pop up Kartlar

Pop up kartlar en yoğun olarak viktorya döneminde genelde sevgililer günü amacı ile (dönemi yansıtan süslemeleri olan) kullanılmıştır. İngilterede ‘Valentine cards’ olarak da adlandırılan bu kartların oluşumu, 18. yüzyılda İngiltere de hediye değişimi yerine kart değişimi ile başlamıştır ve sevgililer günü geleneğine dönüşmüştür. Daha sonra bu kartlar Amerika’da da yaygınlaşmış ve benimsenmiştir. Kartların içine romantik bir şiir yazılıp; kalpler, çiçekler, kuşlar gibi desenlerle tasarlanmıştır. Daha sonraki örneklerinde aşk tanrıları, çocuklar ve kadın resimleriyle dekore edilmiştir. Yapılması emek ve yetenek gereken bu kartlar el işi sanat eseri sayılmaktadırlar. Çok sevilen bu kartlar, sevgililer gününün dışında da doğum günleri, kutlamalar vb. amaçlarla yaygınlaşmış ve çeşitlilik kazanmıştır. Günümüzde fabrika üretimi sonucu elde edilen pop up kartlar değişik malzemelerle de (saten, kadife) tasarlanmaktadır.

Pop up kartlar bir platform (kâğıt ve çeşitleri gibi) üzerine hareketli ve kâğıttan yapılmış çizim ve şekillerin yerleştirilmesiyle tasarlanmaktadır. Basit bir pop up kart, ortadan eşit şekilde katlanmış olan kartın içine yerleştirilen şekil, açılıp kapanarak hareket ettirilmiş olur. Çizimde kat mekanizması görülmektedir. Bu kartlar merdiven gibi düşünülebilir. Bu mekanizma açıldığında en öne yerleştirilmiş resim ayağa kalkar ve üç boyut hissi sağlanmış olmaktadır. Resimde görülen ikinci katın üstüne kaplan resmi yapıştırılmış olur ve ikinci kat da arkadaki kata bağlanmıştır. Böylece hepsi aynı anda zorlanmadan hareket etmektedir. Buradaki örnekte görülen çizimdeki kartların üstüne çizim yapılabilir, ikinci kat ve ilk katın arasına tekrar resim yapıştırılabilmektedir.

• Bebek Evleri

Evleri konu alan pop up tasarımları (kaleler, dükkânlar veya umumi binalar) kâğıt mühendisleri ve tasarımcılar için önemli olmuştur. Meggendorfer' in ‘Thes Puppenhause’ (1889) erken bir örnektir. 1981 de Random House tarafından Amerika’da yayımlanmış; ‘Bebek evi’ ‘Beyaz Saray’ gibi hareketli kâğıt tasarımlarda ortaya çıkmıştır. Keith Moseley'in, ‘Victorian House Book’ (Viktorya zamam ev kitabı), hem kâğıt evin iç ve dış kısımlarını göstermekte, hem de binaların sosyal tarihini çocuklara ilginç ve eğlenceli bir yöntemle vermekte olan faydalı bir kitaptır. Bebek evleri pop up katlama tekniğinin genelde en karmaşık ve üç boyutlu etkinin daha fazla olduğu pop up uygulamasıdır. Bu uygulamalar kâğıt mühendisliğinden anlamayı ve tasarımların hatasız olarak kırım ve kesimlerinin yapılmasını gerektirir. Bu tip tasarımlar kitap içinde olabileceği gibi tamamen ayakta durabilen ve boyutlu bir nesne olarak görülebilen uygulamalar olabilir. Kitap içinde tasarlanmış olanlar 180 derece, hatta 360 dereceye kadar açılabilen örnekleri vardır. Evin içindeki katlar kâğıt platform olacak şekilde sayfaya yapıştırılırlar ve onun üstüne de diğer pop up teknikleriyle tasarlanmış figür ve nesnelere çizilmektedir (Tuncalı, 2011: 26-33).

Pop Up Yapım Teknikleri

• Tek Parça Tekniği

Basit olarak tasarlanmış bir pop-up bile iki boyutlu olarak resimlenmiş bir tasarımdan daha etkileyici ve dikkat çekici görünebilmektedir. Her zaman için karışık ve çok parçalı bir tasarım gerekli olmayabilir. Tek bir parçadan yola çıkılarak tasarlanmış bir pop-up tekniği istenen etkiyi sağlayabilmektedir. Bu bakımdan her tekniğin arasındaki farklılık ve yapılış yöntemleri iyice araştırılmalı ve teknikler üzerinde çalışılmalıdır. “Tek parça kâğıt üzerinden kesilerek tasarlanarak yapılan bu teknik en basit pop-up yapım tekniklerindedir. Ama bu tekniğin içinde de açı, platform kesim ve kat yerlerine, simetrik ve asimetrik olmasına dayalı daha da karmaşık yöntemler vardır. Ortadan kat yeri olan simetrik bir tasarım başlangıç için kolay tasarlanmaya uygundur. Diğer teknikler başlangıçta karmaşık olduklarından dolayı kafa karıştırıcı olabilmektedir”

• Çoklu Parça Tekniği

Tek parçalı tasarımlarının aksine, çok parçadan oluşan pop uplar daha az “sade” veya bir şekilde yapılması ve tasarlanması daha kolay olarak görülmektedir. Kuşkusuz daha çok parça ekleyerek pop-up yapmak, pop-up tasarlamadan önce tekniği seçmekle ilgilidir. Daha sonra problem bu seçimle ilgili tekniklere ve bunların sayfa üzerinde nasıl kontrol edilebileceğine dönüşmektedir. Bütün problemlerde olduğu gibi değişkenler arttırıldıkça, tasarım daha zor hale gelmektedir. Karışık gibi gözükmesine rağmen çoklu parça tekniğinin öğrenilmesi şaşırtıcı şekilde kolay ve küçük bir çabayla ilginç, değişik biçimlerin oluşmasına yol açar (Jackson, 1993:69).

Çoklu parça teknikleri tek parça tekniklerinden daha farklıdır. Her bir tekniğin kendi metotları vardır ve bir teknik başka bir teknikle karıştırılmamalıdır. Her bir tekniğin oluşmasına yol açacağı formlar da birbirinden oldukça farklı olacaktır. Bu da pop-up yapımına yeni başlayanların çoklu parça pop uplarının potansiyelini tam olarak kavrayabilmelerini zorlaştırmaktadır. Pop-up yapımın kavranmasında en önemli yöntem, detaylardan çok egzersizlerden geçmektedir. Egzersizlerden sonra öğrenilen teknikler pek çok biçime uyarlanabilir.

• V’ tekniği

“Bu teknik çoklu parça tekniklerinin en basit ve en kullanışlı olanlarından. Hemen hemen her makul şekilde sağlam, kendi kendine destek verebilen şekil, alt ve dikey kat yerine basitçe yapıştırıcı sürülerek oluşturulabilir. Pop-up figürünün kâğıda yapıştırmanın iki yolu vardır: Birincisi alt kısımdaki yapışkan şeritlerin direkt olarak sayfaya yapıştırılması, ikincisi de şeritlerin kâğıdın altında görüş alanının dışında kalacak şekilde boşluklara itilmesidir. İlk yöntem ikincisine göre daha basittir, fakat yapışkan şeritleri kâğıt yüzeyinde görülecek şekilde bırakır. Eğer kâğıt malzemeler birbirine uymuyorsa bu durum göz zevkini bozabilir.

Pop up Kitapların Yaratıcılığa Katkıları

Yaratıcılık kişinin var olmayan bir şeyi belleğinde oluşturabilme, herkesin gördüğü bildiği bir şeyi herkesten farklı yollarla yapabilme ve yeni fikirler geliştirebilme yetisi olarak tanımlanmıştır. “Bireyin çevresindekileri algılayıp, kendine özgü imgeler yaratarak onları biçimlendirebilmesi için gerekli ilk koşul duyularını harekete geçirebilmesini öğrenmesidir. Baktığını gören, işittiğini duyan, dokunduğunu hisseden yaratıcı insan, eğitimle yetiştirilebilir” (Tekin Bender, 2006: 73).

SONUÇ

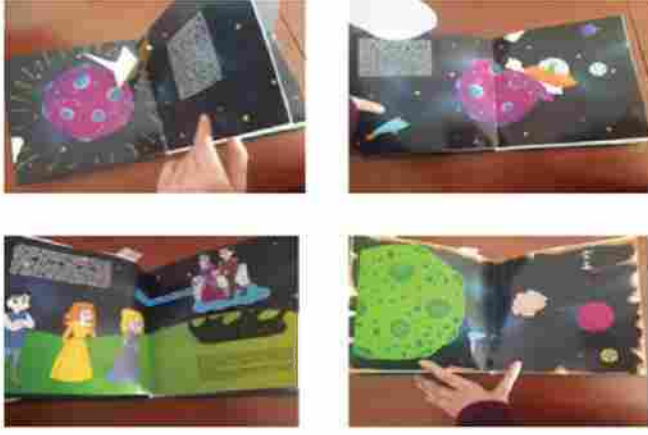
Bu araştırmada pop up kitap tasarımının gelişimi, çocuklar üzerindeki etkisi incelenip yapılan araştırmalar doğrultusunda 7-9 yaş aralığı kapsamındaki çocuklara yönelik oluşturulan hikaye pop up kitap uygulamasına dönüştürülmüştür.

Resim 7: Uygulamanın eskiz ve renklendirilmiş hali

Resim 8: Uygulamanın kitap kapağı tasarımı

Resim 9: Uygulamanın iç sayfa tasarımları

Resim 10: Uygulamanın iç sayfa tasarımları

Resimli çocuk kitapları, çocukların hayal gücünü geliştiren, merak duygusunu güçlendiren ve onlara erken yaşlarda okuma alışkanlığı kazandıran yapıtlardır. İllüstrasyonların üç boyutlu olması, hareket edebilmesi ve sürprizli sayfaların olması ise bu becerileri artırmasına katkı sağlamaktadır. Bu çalışma çocuklarda üç boyutlu düşünmeyi güçlendiren pop up kitap tasarımlarının Türkiye’de bilinirliğini arttırmak ve bu alanda çalışma yapacak kişilere kaynak olma amacı doğrultusunda çalışma yürütülmüştür.

KAYNAKÇA

- Uygun, E. (2010). *Üç Boyutlu Kitap İllüstrasyonlarının İlköğretim Birinci Kademe Öğrencilerinin Yaratıcılıklarını Geliştirmekteki Etkileri* (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Resim-İş Öğretmenliği Bilim Dalı, Konya.
- Sarı, M. (2015). 3-D(Pop-up) Tekniği ile Tarihi Ağaçların Yöre Peyzajını Genç Nesillere Anlatılması Üzerine Bir Çalışma "Hikaye Anlatan Tarihi Ağaçlar" (Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Isparta.
- Tuncalı, E. (2011). *Çocuk Pop up Kitaplarının Tasarım Sorunları ve Teknikleri, Bir Uygulama* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Grafik Anasanat Dalı, Ankara.
- Erdoğan, M. (2019). *Görsel Sanatlar Eğitiminde Mitolojik Öykü Temalı Hareketli (Pop up) Kitapların Kullanımı* (Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Resim İş Eğitimi Bilim Dalı, Denizli.
- Puleo, B. (2011). *Next Stop: Pop-ups The Influence of Paper Engineering on Visual Media* (Master Article). Marywood University, Master of Fine Arts: Visual Arts – Graphic Design, Pennsylvania.
- Zeybek, H. (2019). *Pop-up Çocuk Kitabı Tasarımı: Kedi Nerede* (Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Grafik Tasarım Anasanat Dalı, Isparta.
- Keş, Y. ve Sarıca S. (2014). *Hareketli Kitap İllüstrasyonlarının Tarih Boyunca Farklı Kullanımları Üzerine Bir İnceleme*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi 266-283.
- Tekin Bender M. (2006). *Resim-iş eğitimi öğrencilerinde duygusal zeka ve yaratıcılık ilişkileri*. (Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

URL Kaynakları

- 7 Yaş Grubunda Picasso'nun Sanatının Işığında Sanat Kavram ve Tekniklerinin Kavratılması, https://www.academia.edu/6452120/7_Yaş_Grubunda_Picassonun_Sanatının_Işığında_Sanat_Kavram_ve_Tekniklerinin_Kavratılması. Erişim: 27.03.2020

Resimler

- Resim 1: A Brief History of the Pop-Up Book, <https://blog.bookstellyouwhy.com/a-brief-history-of-the-pop-up-book>, Erişim: 29.03.2020
- Resim 2: Astronomicum Caesareum Usage, <http://hum11c.omeka.fas.harvard.edu/items/show/39?>, Erişim: 29.03.2020
- Resim 3: Decoding the Medieval Volvelle, <https://blogs.getty.edu/iris/decoding-the-medieval-volvelle/>, Erişim: 29.03.2020
- Resim 4: THE POP-UP PINOCCHIO, <https://stellabooks.com/books/carlo-collodi/the-pop-up-pinocchio/1310743>, 28.03.2020
- Resim 5: Alice's Adventures in Wonderland: A Pop-up Adaptation, <https://www.amazon.com/Alices-Adventures-Wonderland-Pop-up-Adaptation/dp/0689847432>, 28.03.2020
- Resim 6: Açılır kitap, (https://www.wikiwand.com/tr/Açılır_kitap, 30.03.2020)

TÜRK EDEBİYATI KLASİKLERİNİN KİTAP KAPAĞI TASARIMLARINDAKİ KÜLTÜREL ETKİLERİN İNCELENMESİ

Elif GÜLER, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Sanat ve Tasarım Anasanat Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Kütahya
elifgulerr94@gmail.com

ÖZET

Toplumların başlıca kültür kaynağı olan edebi eserler, içlerinde topluma ayna tutacak birçok değer barındırır. Türk edebiyatı klasikleri de bir döneme ışık tutmuş birçok olay ve olgu içerir. Türk kültürü yüzyıllardır nesilden nesile aktarılan çok zengin ve çeşitli bir kültürdür. Bu özelliğiyle Türk eserlerinde her an izlerini görmek mümkündür. Kültürel unsurlarımız olan; Dil, din, gelenek görenek, sanat, dünya görüşü, tarih ve dönemsel etmenlere edebi eserlerde bolca yer verilmiştir. Bu özelliğiyle topluma ve geleceğe ışık tutar.

Bu araştırmanın amacı; Çok zengin bir kaynak olan Türk edebiyatı klasiklerinin kapak tasarımlarındaki kültürel etki ve yansımaların milli kültürümüze ait, dil, din, sanat, gelenek görenek, tarih ve sosyal yaşam gibi kültürel unsurlar bakımından incelenmesidir.

Bu araştırma nitel ve uygulamaya dayalı bir çalışmadır. Araştırma Türk Klasiklerinden; Samipaşazade Sezai'nin "Sergüzeşt", Muallim Naci'nin "Ömer'in Çocuklu", Namık Kemal'in "Vatan Yahut Silistre", Ahmet Mithat Efendi'nin "Felatun Bey ile Rakım Efendi", Şinasi'nin "Şair Evlenmesi" adlı eserlerinin kapak tasarımlarında ki kültürel etkilerinin incelenmesi bu eserler arasından random yolu ile seçilen üç eserin uygulamaları ile sınırlıdır.

Bu araştırma Türk klasik yazılı eserlerindeki kültürel unsurların kitap kapaklarındaki işlenişinin incelenmesi ve kapak tasarımlarında bu unsurlara daha fazla yer verilmesini sağlamak açısından önemlidir.

Araştırma sonuçlarına göre, Türk edebi eserlerinde bulunan kültürel unsurların kitap kapaklarında da yer almasının; okurların bu eserler hakkında merakını uyandırmak, eser ile kapak arasındaki bağı sağlamlaştırmak bunun yanı sıra kültürel değerlerimizin tasarımlardaki etkisini gözlemleyebilmek ve daha fazla bulunması gerektiğini vurgulayabilmek açısından yararlı olacağı düşünülmektedir. Uygulama çalışmalarında, metnin içeriği ve kültürel unsurlar ele alınarak üretilen tasarımlarda, illüstrasyon tekniği kullanılmıştır ve tasarımlar yapılan eskiz çalışmaları ile taslak halinde dijital ortama aktarılıp düzenlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk Klasikleri, Türk Edebiyatı, Kültürel Etki, Kitap Kapakları, Kültürel Unsurlar

GİRİŞ

Dünya üzerinde yaşayan tüm toplumların geçmişten bugüne, gelecek nesillere bıraktıkları en önemli miras Kültür'dür. Bu sözcüğü dilimizde ilk kullananlardan olan Ziya Gökalp'e göre kültür, "Bir milletin dinî, ahlaki, akli, estetik, lisani, iktisadi ve fennî hayatlarının ahenkli bir bütünüdür." (Gökalp, 1975: 27) "Bir Millet tarafından çağlar boyunca yaratılan ve bugüne kadar gelen, maddi ve manevi her şey milli kültür kavramına girer." (Yeğin vd. 1976: 69) Kültür etkileşim aracılığı ile meydana gelir bu etkileşimi sağlayan en önemli unsur dildir. Bu yüzden dil milli kültürümüzün en önemli unsurlarından biridir. "Dil, kendisi ile oluşturulmuş edebî ürünler aracılığıyla görücüye çıkar. Daha farklı bir ifade ile edebiyat ürünleri bir dilin imkânlarını, zenginliğini, güzelliğini gösteren en önemli araçlardır." (Göçer, 2012:55) Bu ifadeyi göz önüne aldığımızda, kültürümüzün en temel taşıyıcı araçlarından birinin edebiyat olduğunu anlıyoruz. Edebi eserler yazıldığı dönem ve barındırdığı değerler bakımından incelendiğinde tam bir kültür deryasıdır. Bu eserlerin kültür bakımından zengin bir içeriğe sahip olması içerinde barındırdığı kültür unsurlarının geçmişe ve bugüne ışık tutmasındandır. Türk Edebiyatı Klasiklerini incelediğimizde, tarihimizde bulunan pek çok önemli kültür unsurlarını görme ve değerlendirme şansına sahip oluruz. Buna bağlı olarak çok zengin bir kültür mirası olan edebi eserlerimizin içeriğinde barındırdığı kültürel unsurların bir ön izlenim olan kitap kapaklarındaki yansımaları da çok önemlidir.

Henüz okumadığımız ve içeriği hakkında bilgi sahibi olmadığımız kitabı bize ilk sevdiren ve ilğimizi ilk çeken unsur kitabın kapağıdır. Kitap kapağının okuyucuya bir ön izlenim sunması ve ona içerik ile ilgili bir mesaj vermesi beklenir. Kapak ne kadar başarılı ve içeriği ne kadar yansıtıyor ise okuyucu kitlenin kitaba yönelmesi, okuyup incelemesi o kadar etkili olur.

Türk Milli Kültür Unsurlarının İncelenmesi

Bütün kültürler maddî ve manevî olmak üzere iki kısımdan oluşur. "Kültürün manevî kısmına "Millî Kültür" denilmektedir." (CESUR, 1999:8-9)

Çağımızda millî kültür alanına giren öğeler oldukça geniş tutulmaktadır. Bunların başında dil ve edebiyat geldiği kuşkusuzdur. Onu tarih, inanç (din), gelenekler, töreler, sanat, sosyal yaşam ve davranış biçimi (aile ilişkileri, nezaket kuralları, giyim, mutfak vb), hukuk ve ekonomi düzenleri izlemektedir. (SOYSAL, 1985:238)

Gelenek

"Yazılı olmayan bu kanunlar, toplumun ya-şayışı üzerinde etkilidir. İnsanların davranışlarını düzenler. Her toplum kendi gelenek- göreneklerine göre bir yaşam tarzı oluştu-rur. Bu da kültürün bir parçası olur" (Türk Edebiyatı, 2019).

Kültür, toplumları şekillendiren önemli faktörlerden biridir. Kültürün de iskeleti geleneklerdir. Geleneklerini toplumlar, uzun zaman içinde kazanırlar ve değişimleri de zordur. Milletleri diğer milletlerden ayıran özelliklerden biri gelenektir. Bir toplumun devamlılığı için geleneklerinin yeni nesillerde yaşatılması önemlidir. Türk toplumunun, bazı önemli gelenekleri şöyle sıralanabilir: Dini yaşayışı, sanat gelenekleri, dilin yapısı ve devletsiz kalmama geleneği gibi. Türk toplumunun tarihte daima bir devleti olmuştur. İslamiyet'i de kendine göre yaşamaktadır. (Dikici, 2001:251-258)

Değerler, toplumdaki topluma değişebilmektedir. Bir toplumun geçmişinde mutlu ve ızdırıraplı yaşayışları, o toplumun hayatında büyük etkiler bırakır. Bu etkiler, zamanla toplumda gelenek haline gelir. Bu gelenekler, insan vücudundaki iskelete benzer. Nasıl ki bir organizma, iskelet üzerinde ayakta duruyorsa, toplumlar da gelenekleri üzerine ayakta durur. (Dikici, 2001:253)

Dil

“Dil, düşünce, duygu ve isteklerin, bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan öğeler ve kurallardan yararlanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan, çok yönlü çok gelişmiş bir dizgedir ” (Aksan, 2007: 55). “Dil, bir milletin kültürel değerlerinin en önemli unsurudur ” (Güftâ vd. 2011: 243).

İnsanı diğer varlıklardan ayıran ve üstün kılan dil; kültürün aynası, taşıyıcısı, koruyucusu ve temelidir. Dil, kültürün aynasıdır, çünkü bir milletin kültüründe olan her şey o milletin dilinde de görülür. Bir dilin söz varlığı, o dilin kültürü hakkında en doğru bilgiyi veren kaynaklardanır. Dil, düşüncenin, dolayısıyla bir milletin kültürünün, bakış açısının yansımasıdır. Toplumunu oluşturan fertler arasında sosyal akrabalık bağının kurulmasını sağlayan dil, kültürün temelidir, çünkü dil olmadan kültür oluşamaz (Güftâ vd. 2011: 245).

Bir milletin diline bakılarak o milletin kültürü incelenebilir. Kültürde olan her şey dilde karşılığını bulur. Bir dilin söz varlığının (sözcük hazinesinin) incelenmesi o dili konuşan toplumun maddî ve manevî kültürü hakkında en inandırıcı tanıkları getirir. O ulusun yaşayış biçimi, inançları, gelenekleri, toplumda önem verilen kavramlar ve tarih boyunca ortaya çıkan çeşitli değişimler, giderek o toplumun birçok nitelikleri, söz varlığında kendini belli eder. Hatta hakkında bilgi sahibi olunmayan, görülmeyen, tanınmayan bir ülkenin dilini kitaplardan veya bir kimseden, iyi öğrenme olanağının bulunduğu varsayılsa, yalnızca dil aracılığıyla, o ülkede yaşayan ulusun kültürünün ana çizgileriyle incelenip öğrenileceği söylenebilir (Aksan, 2004: 179).

Kültürü, milletin var olduğu ilk günden günümüze kadar yaşadıklarını, geçmişini, tarihî görünümünü bir yük trenine benzetirsek; dil her vagonunda o milletin değişik dönemlerine ait değerlerini, yaşanmışlıklarını taşıyan bu trenin günümüze ve geleceğe ulaşmasını sağlayan raylar gibidir. Nasıl ki raylar olmadan tren ilerleyemez, olduğu yerden hareket edemez ve doğal olarak ulaşım işlevini yerine getiremez; dil de olmadan kültürle ilgili olarak geçmişe ait ne varsa ne günümüze ne de geleceğe taşınabilir. Bu dil rayları sayesinde milletin geçmişine ait ne kadar değer varsa, ne kadar yaşanmışlık ve hatıralar varsa, ne kadar tecrübe varsa hepsi gelecek kuşaklara ulaştırılır (Göçer,2012:55).

Dil, edebiyat eserleri aracılığı ile ait olduğu toplumun/kültürün aynası gibidir. Kültür ile ilgili her şey dil aracılığı ile kendini gösterir.

Kültür, edebiyatın beslendiği en önemli hazinelerden biridir. Aynı zamanda edebiyat ürünleri de kültürün tanıtılmasına, benimsenmesine aracılık eden önemli araçlardır. Bir edebî metin içindeki kültürel motiflerle zenginlik kazanır ve ayna zamanda ait olduğu kültürün değerlerin geniş kitlelere ulaşmasını sağlar (Göçer,2012:56).

Din

Kültürün önemli bir unsuru olan din, tarih, sanat, dil, ve estetik gibi insanlığın başlangıcından bu yana insanla beraber var olan, içerdiği inanç ve ibadet ilkeleriyle daima kültürler üzerinde büyük etkisi olan bir olgudur (Güven,2012:933).

Din-kültür ilişkisi tek taraflı değil, çift yönlüdür. Din bir taraftan inanç, ibadet, ahlâk esasları ve bunlara bağlı olarak ortaya çıkan hayat tarzı ile kültüre şekil verirken, diğer taraftan kültürün değer ve imkânlarına göre kendisine yaşam ve uygulama alanı bulmuştur. Yani dinî düşünce ve hayat, toplumun kültürel birikime göre şekil kazanmıştır.

Dinin kültürel öğeler içerisinde çok yakın ilişkisi olduğu alanlardan biri ahlâktır; onlar arasında sıkı bir bağ vardır. Çünkü insanların yeme-içmeleri, giyim kuşamları, ibadet ve dua şekilleri, olaylar karşısındaki tavır ve tepkileri üzerinde belirleyici olan en önemli etmen dindir. Helal ve haram olan şeyler din tarafından belirlendiği gibi, sosyal ve kültürel hayatla ilgili bazı davranışları onaylayıp, bazılarını onaylamayarak toplumun değer yargıları üzerinde belirleyici olmaktadır (Tanrıverdi,2018: 598).

Sanat

İlk Türk kültür ve medeniyeti, Türklerin devlet kurduğu coğrafyanın etkisi ile “*Bozkır Kültürü*” ve “*Bozkır Medeniyeti*” olarak adlandırılmaktadır. Hayvancılığa dayalı yaşam biçimi, Türk sanatında hayvan üslubu olarak adlandırılabilir bir üslubun baskın olmasını sağlamıştır. Türk sanatının en tipik özelliği hayvan motiflerinin çok fazla kullanılmış olmasıdır.

İslamiyet öncesi Türk toplumunda müzik, “*Kam*”ların veya “*Şaman*”ların “*Şaman Davulu*” kullanarak oluşturdukları ritmik ezgi eşliğinde yönettiği dinî törenlerde icra edilmiştir. Daha sonraları “*Ozan*”lar, “*Kopuz*” adı verilen sazları eşliğinde destanları icra etmişlerdir.

Türkler İslamiyet’i kabul ettikten sonra özellikle dinî mimariye büyük önem vermişlerdir. Karahanlılar döneminde ilk camiler kerpiçten yapılmış ve alçılarla kaplanmıştır. Daha sonraki dönemlerde ise tuğla kullanılarak çeşitli yapılar inşa edilmiştir. Selçuklular döneminde ise mimaride önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemde Türkler; Orta Asya Türk mimarisi ile İslam mimarisini birleştirerek önemli eserler vermişlerdir. Bu dönemde, dinî mimaride cami, türbe, kümbet, medrese, tekke ve zaviyeler; askerî mimaride sur, kale ve hisarlar; ticarî mimaride köprü ve kervansaraylar; sivil mimaride ise saray, köşk, han ve hamam gibi eserler inşa edilmiştir. Süsleme sanatlarından “*Minyatür, Çini, Halı ve Kilim*” çok gelişmiştir. (TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı,2019)

1908’de İkinci Meşrutiyet’in ilanı ile birlikte yaşanan hürriyet ortamında ve milliyetçilik akımının etkisi ile Türk kültür ve sanatında da millî bir tarz yaratma çabaları ağırlık kazanmıştır.

Türkiye Cumhuriyetinin kurulduğu yıllarda da mimaride millî bir tarz yaratma çabaları devam etmiş, 1927 ve sonrasında ise Batılı mimarların yaptığı eserler, Türk mimarisine damga vurmuştur. İkinci dünya savaşı öncesinde yaşanan siyasî gelişmelerin etkisi ile yeniden bir millî mimarî yaratma çabası başlamıştır. Türk mimarisinde, 1950’li yıllardan sonra Batı etkisine dayalı bir mimarî anlayışı görülmektedir. Mimaride yaşanan bu gelişme evreleri, Türk sanatının bütünü için geçerli bir gelişme çizgisidir (TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı,2019).

Tarih

Kültür tarihsel gelişim sürecinin bir sonucudur. Tarihi olmayan bir toplum olmadığı gibi tarihten bağımsız bir kültür de düşünülemez.

Milleti, dolayısıyla kültürü meydana getiren unsurlardan birisi olan tarih, bir milletin çağlar içindeki yürüyüş ve görünüşüdür. Tarih mazidir, fakat bu mazi bugünün ve dünün fertlerini millet içerisinde birbirine bağlayarak geleceğe taşır. Fertler arasında kader birliği temin eder. Aynı millete mensup insanlar tarih sayesinde akrabalıklarının farkına varabilirler. Tarih bir milletin nere-den gelip nereye gittiğini gösteren kültür unsuru olarak, o milletin hayatında önemli bir yer tutar. (Kaya,2019)

Sosyal Yaşam

Sosyal yaşamı etkileyen gelenek, giyim, etik ahlak kuralları, toplumca benimsen alışkanlıklar vb. her şey kültüre bir ahenk katar.

Türkiye’de yaşam, yüzlerce yıllık bir geçmişin, çağdaş bir şimdiyle bir arada var olduğu kültürel ve geleneksel bir çeşitliliğe ayna tutar. Bu ülkenin konukları egzotik olduğu kadar tanıdık bir görünümle karşılaşırlar; zira doğu ve batı dünyasının büyüleyici bütünlüğü Türk yaşam biçiminin özünü oluşturur (Sarı, 2017: 8).

Türk Edebiyatı Klasiklerinin Kitap Kapaklarında ki Kültürel Unsur İncelemeleri

Tarihsel süreçte, birikim sonucu meydana gelen kültürel hazinemizi gelecek kuşaklara aktarmanın en etkili yollarından biri olan edebi eserlerimizin kitap kapaklarında, içeriğinde bulunan kültürel unsurlara daha fazla değer vermemiz hem esere bütünsel açıdan değer kazandıracak hem de okurların ilgisini çekip onların bu değerli kültürel mirasa olan etkisini arttıracaktır. Bu kısımda Türk edebiyatı klasiklerinin seçkin örneklerinden olan eserlerin barındırdığı kültürel değerlerin kapak tasarımlarında işlenişini incelenecektir.

Samipaşazade Sezai- Sergüzeşt

Samipaşazade Sezai’nin Şergüzeşt adlı eseri, esir ticaretlerinin vahim bir durum olduğunu bunun kötü sonuçlarını ve insanların eşitliği düşüncelerini anlatmaya çalışır.

Sergüzeşt romanında Türk okuyucunun ilgi duyduğu esaret konusu ele alınır. Dilber Kafkasya’dan Türkiye’ye getirilmiş genç bir kızdır. Halayık olarak çalıştığı konaklarda çeşitli zorluklarla karşılaşır. Samipaşazâde Sezai Dilber’in Kafkasya’da başlayıp Mısır’a kadar uzanan hüznü dolu sergüzeştini anlatır. Sevgilisi Celâl Beyin Dilber’e kavuşmak için önüne gelene onu sorması, her ağlayan insanı sevgilisi sanması, Mısır’da kapatıldığı yerden kendisini içten içe seven harem ağası Cevher tarafından kurtarılması insanı etkileyici bir biçimde kaleme alınmıştır. (D&R-Kültür ve Sanat, 2019).

Resim 1’de Kapakta kullanılan Gül Türk kültüründe gençliği, aşkı ve sevgiyi temsil eder niteliktedir. Gül hem çok güzel hem de zarif ve narin bir çiçektir. Bu özelliği ile kadının narinliğinin ve zarafetinin temsili olmuştur. Nitekim romanda ele alınan Dilber küçük yaşta ailesinden koparılmış güzel ve masum bir genç kızdır. Hayatı boyunca çeşitli eziyetlere maruz kalmış ve sevdiğinden ayrı düşmüştür. Bundan dolayı Kitap kapağında Dilber bir silüet ile değil onu ve aşkını anlatan dalından koparılmış bir gül motifi ile yansıtılmıştır.

Resim 1: “Sergüzeşt”, Kardelen Yayınları, Kitap Kapak Tasarımı

Resim 2: “Serdüzeşt” Can Yayınları, Kitap Kapak Tasarımı

Resim 2’de bulunan kitap kapağı tasarımında bir genç kız figürüne yer verilmiştir. Hem kitap kapağını çevreleyen dış kısımda hem de resmi kesit halde kullanmaya yarayan iç çerçeve kısmında geleneksel renkler içeren küçük motifler kullanılmıştır. Kapakta kullanılan görsel bir Türk sanat eseri olan Osman Hamdi Bey’in “İki müzisyen Kız” adlı eserinden alınmıştır. İçerikten bağımsız olarak üretilmiş olan eserin kitap kapağında kullanılmasının amacı,

Eserin Türk kültürüne ait bir eser oluşu ve Osmanlı motifleriyle birlikte çalgı çalan bir genç kız figürüne yer vermesi olabilir. Bunun nedeni olarak da romanın içeriğinde bulunan bir kısım da Dilber’i alan diğer bir kişinin ona çalgı çalmayı ve şarkı söylemeyi öğretmesi gösterilebilir. Böylece iki eser arasında bağlantı kurulmuş ve içeriğe atıf yapılmıştır.

Muallim Naci- Ömer’in Çocukluğu

Ömer’in çocukluğu, Muallim Naci’nin kendi hayatını ele aldığı bir anı romanıdır. Kitapta sekiz yaşında ki bir çocuk tarafından ailesi, yaşadığı dönem ve içinde bulunduğu şartlar anlatılmaktadır. Eserde yazarın babasıyla olan ilişkisine, nasıl muallim olduğuna ve Naci ismini kullanmaya başlaması gibi olaylara da değinmektedir.

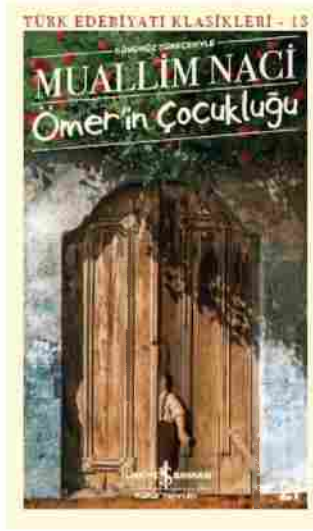

Resim 3: “Ömer’in Çocukluğu” Babil Yayınları, Kitap Kapak Tasarımı

Resim 3’ te gözlemlediğimiz kitap kapağı tasarımında Ömer ve Baba figürü dikkat çekmektedir. Ömer babasına hayranlık duyan bir çocuktur. Babası orta boylu, yapılı, dürüst ve mert bir insandır. Mahallerinde ki herkes bu iyi yürekli ve ahlaklı adama imrenmektedir.

Bir zaman sonra Ömer’in babası hastalanır. Hastalığına deva aradıysa da bulamaz. Bir gün mektepten eve döndüğünde Ömer evin önünde bir kalabalık ve dahası da babasının tabutunu görür. Bu hayatında hissettiği en büyük acıdır ve ömrü boyunca bu günü unutamaz. Kapak tasarımında da sosyal hayatımızın bir parçası olan ataerkil aile yapısının izlerine rastlanmaktadır. Baba figürü bir çocuk için paha biçilemez bir değerdedir. Çocuğun babasına olan sevgisi ve özlemi burada resmedilmiştir. Yine o döneme ait bir giyim parçası olan fes kullanımına da atıfta bulunulmuştur.

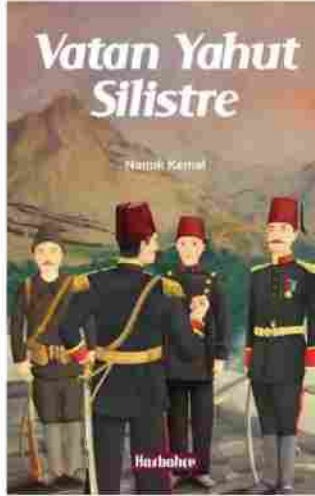
Resim 4’te kullanılan kapı sosyal hayatın bir simgesidir. Aile hayatımız ve çevresel yaşantımız arasında bir bağ kurar. Ömer anlattığı hatıralarda aile ve çevresi ile ilgili bir çok olaya değinir. Kapakta Ömer’in yaşadığı evin betimlemesine yönelik bir kapı görselleştirilmiş ve çocuğun çevre ve ailesi arasında yaşadığı olaylarla birlikte her zorlukta evine, ailesine sığınması dışarıya karşı istekli fakat ürkek tavri konu edilmiştir.

Resim 4: “Ömer’in Çocukluğu” Türkiye İş Bankası Yayınları , Kitap Kapak Tasarımı

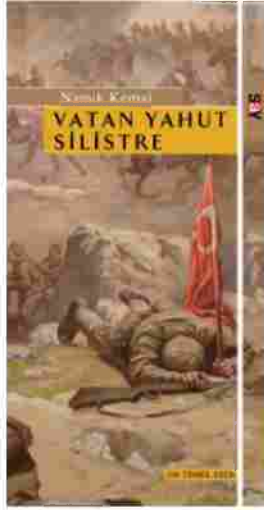
Namık Kemal- Vatan Yahut Silistre

Edebiyatımızda önemli bir yere sahip olan Vatan yahut Silistre eseri, Türk Edebiyatı'nda batılı anlamda yazılıp oynanmış ilk tiyatro eseridir. Eserde Türk insanın kahramanlığı ve vatanseverlik duyguları ön plana çıkarılmıştır. Bunun yanında bir aşk hikayesi de olay örgüsü içerisinde yer almaktadır. Tarihimiz de yer alan Kırım Savaşı sırasında Bulgaristan topraklarında bulunan Silistre adlı kent kalabalık bir Rus ordusu tarafından kuşatılmış, Musa Hulusi paşa komutanlığındaki Türk kuvvetleri tarafından 40 gün boyunca kahramanca savunulmuştur.

Resim 5: “Vatan Yahut Silistre” Hasbahçe Yayınları, Kitap Kapak Tasarımı

Resim 5’te Kitabımızın baş karakterleri olan İslam bey, Adem karakterine bürünmüş Zekiye, Kumandan Sıtkı Bey ve Abdullah çavuş yer almaktadır. İslam bey kuşatma haberi duyulunca gönüllü olarak orduya katılmaya karar verir. Zekiye ile vedalaşacağı sırada onun da kendisine karşı olan duygularını öğrenir. Zekiye’nin gönlü bu ayrılığa razı olmaz ve o da erkek kılığına girerek gönüllüler arasına katılır. Kapakta bu durum görselleştirilmiştir. Askerimizin o dönemde giydiği kıyafetler o döneme ait fes giyimi aktarılmıştır. Orta da Adem kılığına bürünmüş Zekiye masum ve ürkek ifadesiyle göze çarpmaktadır.

Resim 6: “Vatan Yahut Silistre” Say Yayınları, Kitap Kapak Tasarımı

Resim 6’ da Kahramanca Vatanı savunan ve bu uğurda şehit olan askerlerimiz görselleştirilmiştir. İncelenen Kapak tasarımında Dumlupınar Muharebesi’nde şehit düşmüş fakat bayrağı elinden bırakmamış Şehit Sancaktar Mehmet’in görseli kullanılmıştır.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk; Muharebe sahasını gezerken yerde şehitler arasında düşman topçu mermisinin açtığı çukura gömülmüş bir sancaktar görür. Bu aziz Şehit toprağın üzerinde katılmış kolu ile sancağı dimdik tutmaktadır. Bu durumdan duygulanan Başkomutan savaş sonrasında yapılacak şehit asker anıtı için bunun sembol olarak alınmasını emreder. Bu sembol bugün aynı zamanda üniversitemizin logosunda da bulunmaktadır.

Eserin kapak tasarımında bu görsel kullanılarak eserde yer alan vatan millet sevgisi ve vatanın her bir karış toprağını kahramanca savunma mücadelesi işlenmiştir.

Kapakta bulunan ve askerimizin şehit olmasına rağmen bırakmadığı bayrak, savaşın ortasında dimdik ve güçlü duruşu ile İstiklal Marşımızın şu benzersiz sözleri bir kez daha gönlümüze nakşettirir;

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;

Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.

O benim milletimin yıldızıdır parlayacak;

O benimdir, o benim milletimindir ancak.

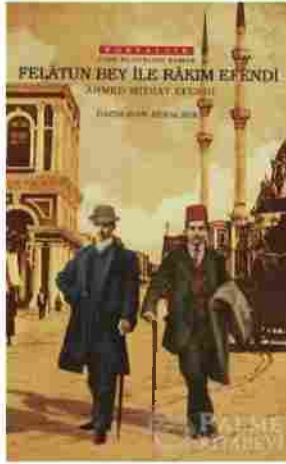
*Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilal;
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helal!
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlal.
Hakkıdır, hür yaşamış bayrağımın hürriyet;
Hakkıdır, Hak'ka tapan milletimin istiklal!*

Mehmet Akif ERSOY

Ahmet Mithat Efendi- Felatun Bey İle Rakım Efendi

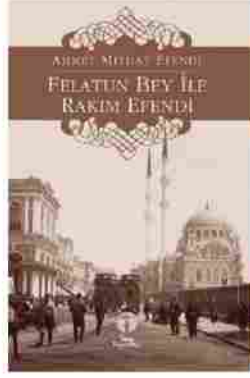
Tanzimat Dönemi yazarlarından olan Ahmet Mithat Efendi, belki dönemin içerisinde de barınan iki tip karakteri ele almış ve onların yaşadığı olaylarla birlikte bir toplum eleştirisine ışık tutmuştur.

Felâton ve Râkım yakın muhitlerde, biri alafanga özentisi bir babanın elinde, diğeri babası ölünce zor koşullarda, anne ve dadısının fedakârlıklarıyla büyümüş yirmili yaşlarda iki arkadaşdır. Felâton Bey şık giyinmenin, gezip tozmanın peşinde, Batı özentisi bir tiptir; Râkım Efendi ise çalışkan, kendini yetiştirmiş, Doğu ve Batı kültürlerini özümsemiş biridir. Ahmet Mithat Efendi birbirine bütünüyle zıt bu iki tipi çeşitli olaylar içinde, kimi zaman oldukça mizahi bir dille karşılaştırarak ideal bir tip yaratır. Yazarın yaşamöyküsüyle paralellikler de taşıyan roman, Batılılaşma eşiğindeki toplumun meselelerini bu yeni kültürü sindiremeyen alafanga züppe tipiyle ortaya koyar. (İş Bankası Kültür Yayınları,2019)

Resim 7: “Felatun Bey ile Rakım Efendi ” Palme Kitapevi, Kitap Kapak Tasarımı

Resim 7’de eserini okuyucuları için Felatun Bey ile Rakım Efendi karakterleri görselleştirilmiştir. Felatun Bey Romanda da anlatıldığı üzere batılı tarzda bir giyim kuşama sahipken rakım efendi kendi kültürünün izlerini taşımaktadır. Giyimlerinde olduğu gibi duruşlarında dahi birbirlerine karşı zıtlıkları mevcuttur. Karakterler burada dönemin giyim modasını benimsemişler bunun dahilinde bastonu da bir aksesuar olarak kullanmışlardır. Yine kapağı incelediğimizde dini kültürel değerlerimizden olan cami görselini görmekteyiz. Arka plan fotoğrafına genel olarak baktığımızda da o döneme ait bir izlenim şekillenmekte.

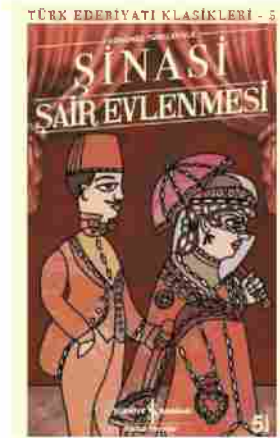
Resim 8: “Felatun Bey ile Rakım Efendi” Tema Yayınları, Kitap Kapak Tasarımı

Resim 8’de Felatun Bey ile Rakım Efendi halkın arasında karakterlere özgü bir izlenim yaratılmaksızın bulunan figürler olarak işlenmiştir. Burada yalnızca döneme ait bir fotoğraf görmekteyiz. Buradaki görsel aslında bir önceki görsele bulunan durum fotoğrafının geniş açılısidir. Ama bir önceki kapak incelememizde halkın içinden seçilmiş karakterleri seçip gözlemleyebilirken burada onlar toplumun içine karışmış ve her yer de olabilecek konumda ele alınmıştır.

Şinasi- Şair Evlenmesi

Şinasi’nin Şair evlenmesi edebiyat tarihimizdeki ilk yazılı tiyatro eserdir olması bakımından önemlidir.

Şair Evlenmesi oyunu, alafranga davranışları ve kıyafetiyle mahallelinin pek de hoşuna gitmeyen Müştak Bey adında yoksul fakat ileri görüşlü bir şairin sevip istediği genç ve güzel Kumru Hanım yerine onun huysuz ve yaşlı ablası Sakine Hanım’la evlenmeye mecbur edilmesini konu edinir. Bu küçük entrika etrafında çöpçüsünden bekçisine, imamından yenge hanımına bütün mahalle halkı bir araya gelir. Şinasi, çağdaş bir edebiyatta tiyatro türünün gerekliliğini anlamış ve bu yapıtı ortaya koymuştur. (İş Bankası Kültür Yayınları,2019)

Resim 9: “Şair Evlenmesi” Türkiye İş Bankası Yayınları, Kitap Kapak Tasarımı

Resim 9 'da incelediğimiz “Şair Evlenmesi” kapak tasarımı bize o dönemin sosyal yaşamından ipuçları vermektedir. Dönemin şartları ve ahlaki değerleri göz önüne alınarak kişilerin tanışması ve evlenmesi görücü vasıtalarıyla sağlanan daha resmi bir çerçeve içinde yapılmaktadır. Kapakta dönemin modasına ayak uyduran ve bu bağlamda oldukça şık görünen iki karakter bizi karşılar. İncelemeye devam ettiğimizde Şairimizin evleneceği kişiyle fazla göz göze gelememesini, dönemin var olan çekingenlik unsurunu bize birbirlerine bakmıyor oluşlarıyla anlatmaya çalışır. Kadın figürünü incelediğimizde kendini kapatan ve saklamaya çalışan bir karakter karşımıza çıkar bu da aslında kardeşi sevip beğenen karakterimizin bir entrika doğrultusunda hiç görmediği ablası ile evlenişine vurgu yapmaktadır.

Yöntem

Bu araştırma, nitel ve uygulamaya dayalı bir çalışma olup araştırma kapsamında uygulama ve eser analizi çalışmaları yapılmıştır. Uygulama çalışmalarında illüstrasyon tekniği kullanılmıştır. İllüstrasyon; reklam, eğitim ve fantastik anlatımlara destek olarak çizilen veya bizzat kendisi sanatsal bir eser olarak tasarlanan çalışmalardır. Bu çalışmada Türk klasikleri eserleri kültürel unsurlar açısından incelenmiş uygulanan kapak tasarımlarının eser analizleri de buna göre yapılmıştır.

Uygulama

Kitap kapaklarında kültürel unsurların varlığına olan ihtiyaç ve tasarımsal değerlendirilmeler sonucunda bu bölümde yorumsal bir üslupla uygulanan tasarımlara yer verilmiştir.

Resim 10: Sergüzeşt, Kitap Kapağı Uygulaması

İncelemiş olduğumuz Sergüzeşt adlı eser daha önce de bahsettiğimiz üzere, hayatı esir olarak geçen ve ömrü boyunca eziyetlere maruz kalan güzel ve masum bir genç kızın hikayesini anlatmaktaydı. Bu bağlamlar dolayısıyla bu esere uygulanan kitap kapağı tasarımında kullanılan kardelen; halk arasında “Garipçe”, “Öksüz”, “Boynu bükük” gibi yerel adlarla da anılmaktadır. Aynı zamanda kardelen zorlu kış şartlarına rağmen açan, bembeyaz ve boynu bükük bir çiçek oluşu bakımından romanda anlatılan Dilber’e benzer o gittiği her yere güzelliğini

de götürür mahcup ve boynu büküktür. Dilber aynı bir kardelen çiçeği gibi tüm zorluklara rağmen tertemiz ve masum kalmayı başarmış umudunu yitirdiği son ana kadar ayakta kalmaya ve direnmeye çalışmıştır.

Resim 11: Felatun Bey ile Rakım Efendi, Kitap kapağı Uygulaması

Resim 11’ de yer alan uygulama çalışmasında, Felatun Bey ve Rakım Efendi karakterleri yorumlanmıştır. O dönemin bir parçası olan fes Rakım bir İstanbul bey efendisi olan Rakım efendiyi simgeler. Diğer yandan Fötr şapka Batılılaşmayı yalnızca şekilcilik olarak uygulamakta olan Felatun beyin bir simgesidir. O giyiminden yaşayış tarzına kadar batılılaşma meraklısıdır. Baston ise bir zamanların şıklık ve batılılık göstergesidir. Bu yüzden iki karaktere de tesir eder çünkü Rakım Efendi hem Doğu hem batı medeniyetini özünde yorumlamış ve bunu doğru bir biçimde özünü kaybetmeden kullanabilen bir kişidir.

Resim 12: Şair Evlenmesi, Kitap kapağı Uygulaması

Son olarak incelediğimiz Şinasi’nin Şair Evlenmesi adlı eserin kitap kapağı uygulamasın da, kızların bir dönem sevdiği ya da beğendiği erkeğe mendilini vermesi bunun sonucunda o kişinin kızın gönlünün onda olduğu anlaması olgusu yorumlanarak işlenmiştir. “Şair Evlenmesi” adlı

eserin kapak tasarımında Şairimizin Kumru hanıma olan izdivaç talebinin türlü entrikalarla kız kardeşi ile sonuçlanması ele alınır. Görselde iki adet birbirine yapı bakımından benzeyen fakat görünüşü farklı olan mendil bulunur. Burada kız kardeşlerin farklılığına değinilmiştir. Daha sonra bu iki mendil birleşerek bir gelinlik üzeri görünümü oluşturur fakat bu görünümde bir taraf diğerinden aydınlıktır. Burada, Şairimizin istediği bir izdivacın istemediği bir neticeye doğru varmasına değinilir.

SONUÇ

Kültürümüz için çok değerli ve zengin bir kaynak olan Türk edebiyatı klasiklerinin incelemeleri yapılmış ve bu doğrultuda kitap kapaklarda yer verilen kültürel unsurlar yorumlanmıştır. Kapak tasarımlarında bulunan kültürel etki ve değerlerin kitap kapaklarında daha fazla bulunması ve vurgulanması fikri ortaya koyulmuş. Bu bağlamda random olarak seçilen üç adet eserin, kültürel içerik bakımından zenginliği göz önüne alınarak günümüz tasarım anlayışına uygun tasarımsal yorumlama ve uygulama çalışmaları yapılmıştır. Eserlerin bu kültürel değerlerinin, Türk edebiyat klasiklerinin kapaklarında var olamaya devam etmesi hem okuyucunun ilgisini esere yönlendirmeye hem de biz tasarımcılar açısından kitap kapaklarının, içerikle uyumunu daha etkili bir tasarım diliyle ifade etme anlayışına ışık tutar. Yapılan araştırma sonucunda, milli kültürel unsurlar ve Türk eserlerindeki yeri incelenmiş. Daha önce yapılmış çalışmalar üzerinden değerlendirmeler yapılmış buna dahil olarak yapılan uygulamalarla birlikte etkili bir sonuca ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Aksan, Doğan. Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim. Ankara: TDK Yayınları, 2007
- Aksan, Doğan. Dilbilim ve Türkçe Yazıları. İstanbul: Multilingual Yayınları, 2004
- Cesur, Erdinç. Organizasyon Kültürü ve İşletmelerde Kültürel Değişim Sorunları. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999.
- Göçer, Ali. “Dil-Kültür İlişkisi ve Etkileşimi Üzerine”. Türk Dili C. 729: s: 50-57, Ankara: 2012, <https://scholar.google.com.tr/citations?user=1bxRTsoAAAAJ&hl=tr>, (ET: 29.10.2019).
- Gökalp, Ziya. Türkçülüğün Esasları. İstanbul: Sebil Matbaacılık, 1975.
- Güftâ, Hüseyin ve Kan, Mustafa Onur. “İlköğretim 7. sınıf Türkçe Ders Kitabının Dil ile İlgili Kültür Öğeleri Açısından İncelenmesi”. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi C.8
- Soysal, İsmail. “İletişim İnkılabı ve Milli Kültür”. Erdem Dergisi s: 231-244, Ankara: 1985, <https://scholar.google.com.tr/citations?user=1bxRTsoAAAAJ&hl=tr>, (ET: 01.11.2019).
- Yeğin, Münip ve Okay, Orhan ve Şahinoğlu, Nazif. Türk Kültür ve Medeniyeti (Makaleler). Ankara: Sevinç Matbaası, 1976.
- S.15 s.239-256, Hatay: 2011, https://scholar.google.com.tr/scholar?cluster=5166128369918571706&hl=tr&as_sdt=0,5 (ET: 02.11.2019)
- Tanrıverdi, Hüseyin. “Din-Kültür İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme”. Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi C.8 S.3, s.595-601, Ordu: 2018, <https://dergipark>.

org.tr/tr/download/article-file/582432 (ET: 02.11.2019)

Güven, Mustafa. “Kültürün Bir Unsuru Olarak Din”. Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi, C1. S1. s. 993- 935 yyy, 2004

Türk Dili ve Edebiyatı Dersleri Kaynak Eğitim Sitesi, <https://www.turkedebiyati.org/kultur-nerdir-kultur-hakkinda-kultur-anlami/> (ET: 08.11.2019)

Dikici, Abdullah. “Geleneklerin Toplumdaki Yeri ve Önemi”. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi C.11 S.2, s.251258, Elazığ: 2001, <http://web.firat.edu.tr/sosyalbil/dergi/arsiv/cilt11/sayi2/251-258.pdf> (ET: 08.11.2019)

TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı; Türk Kültürü; (ET:09.11.2019) <https://www.ktb.gov.tr/TR-96255/turk-kulturu.html>

Kaya,Duygu; Kültürün Öğeleri; (ET: 10.11.2019) <https://dygkaya.wordpress.com/toplum-ve-kultur/kulturun-ogeleri/>

Sarı, İbrahim. Türkün Yaşamı. Antalya: NoktaE-Book Publishing, 2017

Türk Dili ve Edebiyatı Dersleri Kaynak Eğitim Sitesi, <https://www.turkedebiyati.org/kultur-nerdir-kultur-hakkinda-kultur-anlami/> (ET: 08.11.2019)

D&R Kültür Sanat ve Eğlence Sitesi, <https://www.dr.com.tr/Kitap/Serguzest/Samipasazade-Sezai/Edebiyat/Roman/Turk-Klasik/urunno=0000000168486> (ET:09.12.2019)

Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Sitesi, <https://www.iskultura.com.tr/felatun-bey-ile-rakim-efendi.aspx> (ET:011.12.2019)

Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Sitesi, <https://www.iskultura.com.tr/sair-evlenmesi.aspx> (ET:12.12.2019)

Görseller

Resim 1: <https://www.halkkitabevi.com/serguzest-45>

Resim 2: <https://canyayinlari.com/kitapdetay/22482/serguzest-gunumuz-turkcesiyle/>

Resim 3: <https://www.babil.com/omerin-cocuklugu-kitabi-muallim-naci-parilti-yayinlari-9799756231912>

Resim 4: <https://www.iskultura.com.tr/omerin-cocuklugu.aspx>

Resim 5: <http://www.hasbahcekitap.com/kitap/vatan-yahut-silistre-1432>

Resim 6: https://www.google.com/search?q=vatan+yahut+silistre&rlz=1C1SQJL_trTR873TR873&sxsrf=ACYBGNSv3GATQWMXPrLP1kHMoY3pZFvy-Gw:1577345672863&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=2ahUKEwj2k5PE5tLmAh-Vht3EKHYKjClkQ_AUoAXoECBMQAw&biw=1536&bih=722#imgrc=bW2MYCes-3V4a_M:

Resim 7:<https://palmekkitabevi.com/felatun-bey-ile-rakim-efendi-21>

Resim 8: <https://www.dr.com.tr/Kitap/Felatun-Bey-Ile-Rakim-Efendi/Edebiyat/Roman/Turk-Klasik/urunno=0001725112001>

Resim 9:<https://www.iskultura.com.tr/sair-evlenmesi.aspx>

TBMM'NİN AÇILIŞININ 100. YILI ANISINA
KÜTAHYA DURLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU

“TEMSİL HEYETİ OTURUMU”

15 Mayıs 2020 - Cuma

TEMSİL HEYETİ OTURUMU	OTURUM BAŞKANI: DOÇ. DR. ÇETİN ÖZDİLEK
--------------------------	--

SAAT	ABD/ASD	BİLDİRİ SAHİBİ	BİLDİRİ BAŞLIĞI
------	---------	----------------	-----------------

10:30 - 11:30	BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR	EYÜP ACAR	ORTAÖĞRETİM BRANŞ ÖĞRETMENLERİNİN ÖRGÜTSEL STRES, İŞ DOYUMU, YAŞAM DOYUMU SEVİYELERİNİN BAZI DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ
	BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR	İBRAHİM DURAN	FUTBOL HAKEMLERİNİN MÜSABAKA ÖNCESİ KAYGI DÜZEYLERİNİN KARAR VERMEYE ETKİSİ (KÜTAHYA İLİ ÖRNEĞİ)
	BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR	MEHMET SAİT TEKE	TÜRK SPOR POLİTİKALARI NASIL OLMALIDIR?
	BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR	MAHMUT ULUKAN	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ BESYO SPOR YÖNETİCİLİĞİ BÖLÜMÜNDE ÖĞRENİM GÖREN ÖĞRENCİLERİN DUYGUSAL ZEKALARININ LİDERLİK ÖĞRENİM GÖREN ÖĞRENCİLERİN DUYGUSAL ZEKALARININ LİDERLİK ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN İNCELENMESİ

ORTAÖĞRETİM BRANŞ ÖĞRETMENLERİNİN ÖRGÜTSEL STRES İLE İŞ DOYUMU, SEVİYELERİNİN BAZI DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ

Eyüp ACAR, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, Kütahya
eyup.acar@ogr.dpu.edu.tr

ÖZET

Bu araştırma, ortaöğretim devlet okullarında görevli branş öğretmenlerinin örgütsel stres ile iş doyumu seviyelerinin bazı değişkenlere göre anlamlı düzeyde farklılık gösterip göstermediğini belirlemek ve aralarındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın yöntemi betimsel araştırma yöntemlerinden tarama yöntemidir. Araştırma grubunu Kütahya merkezinde görev yapan erkek=216 bayan=212 toplam=428 öğretmen oluşturmaktadır. Verilerin toplanmasında, araştırmacı tarafından geliştirilen kişisel bilgi formu, çalışma ortamındaki stres düzeyini belirlemek için Örgütsel Stres Ölçeği, iş doyumunu ölçebilmek için, Minnesota İş Doyumu Ölçeği kullanılmıştır. Verilerin analizinde IBM SPSS 20. Paket programı kullanılmıştır. Veriler normal bir dağılım gösterdiği için parametrik test yöntemleri kullanılmıştır.

Sonuç olarak, öğretmenlerin örgütsel stres ve iş doyumu arasında orta düzeyde pozitif yönde bir ilişki vardır. Öğretmenlerin cinsiyet, medeni durum, kıdem değişkeni ile örgütsel stres ve iş doyumu arasında anlamlı bir farklılığa rastlanmazken, öğretmenlerin yaş ve eğitim durumu değişkeni ile iş doyumu arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen, Stres, Doyum, İş Stresi, İş Doyumu,

GİRİŞ

Modernleşen hayat ve gelişen teknoloji hayatımıza çok fazla yenilik ve kolaylıklar getirmiştir. Çalışma yaşamımız değişmiş toplu çalışma ortamları oluşmuştur, değişen yaşam koşulları günlük yaşamda ve iş yaşamında pek çok kolaylıklar sağlasa da kendi içerisinde bir takım sorunları da beraberinde getirmiştir. Çalışma yaşamında ortaya çıkan bu sorunlardan bazıları da örgütsel stres ve iş doyumudur.

Stresin birçok tanımı vardır. Selye (1997)'ye göre stres insan bedeninin fizyolojik bir tepkisi olarak tanımlanmaktadır. Organizmanın, bedeni ve ruhi sınırlarının zorlanması ve tehdit edilmesiyle meydana gelen bir vaziyet olarak ifade edilen stresle, tesirli bir şekilde baş edilemediğinde kurumsal ve bireysel verimliliğin düşmesi, çalışanların yaşamdan haz almaması ve çevresindeki insanlarla yakın ilişkiler kurmaktan çekinmeleri gibi olumsuz sonuçlar ortaya çıkmaktadır (Baltaş ve Baltaş, 2008).

Stres hayatımızın her aşamasında vardır. İş ortamında yaşanan stres de bunların başında gelmektedir. Ortak bir amacın başarılması amacıyla bireysel gayretlerini sistemli ve bilinçli şekilde bir araya getiren insanlar cemiyeti olan örgüt, strese elverişli bir ortam hazırlar. Örgütteki bireylerin kaynaklarının istekler karşısında yetersiz kaldığında ortaya çıkan strese, örgütsel stres denilmektedir (Trevor ve Enright, 1990). İş tatmini bireyin işinden memnun olma ya da memnun olmama durumunu ifade etmektedir. Doygunluk hissi ancak işin özellikleriyle, bireyin talepleri birbirini karşıladığı zaman ortaya çıkan bir durumdur (Bingöl, 1997).

Öğretmenlik mesleği en stresli meslek gurupları arasında yer almaktadır. Nitekim Amerikan Stres Enstitüsü'nün yaptığı bir araştırmadan elde edilen bulgulara göre öğretmenlik mesleği sağlık açısından tehlikeli bir meslek olarak görülmekte ve günlük hayat sorunları ile etkili bir şekilde başa çıkabilmeyi zorlaştıran yüksek riskli meslek guruplarından sayılmaktadır (Baltaş ve Baltaş 2000:62).

Öğretmenlik mesleği stresli bir meslektir ve bu alanda birçok çalışma yapılmıştır. Bu alanda yapılan çalışmalara ikiye ayırırsak birincisi strese sebep olan faktörlerin belirlenmesine yönelik yapılan araştırmalar ikincisi stres düzeyleri ve bazı değişkenler açısından incelenmesine yönelik araştırmalar diyebiliriz. Strese sebep olan bazı faktörlerin mesleki statünün düşüklüğü, ücret yetersizliği, yöneticinin tutumu, insan ilişkileri, rol çatışması, denetim ve iletişim şekli gibi faktörler olduğu gösterilmiştir (Cemaloğlu ve Ertürk, 2007; Demirtaş, 2007; Çankaya ve Tan, 2010; Moğul, 2014). Stres düzeylerini belirlemeye yönelik yapılan araştırmalarda farklı sonuçlar görülmektedir. Bunun sebebini her kurumun ya da her bölgenin birbirinden farklılık göstermesi olarak değerlendirmekteyiz. Bir kurumda ya da bölgede öğretmenler fazla strese maruz kalmaz iken bu durum farklı bir kurumda ya da bölgede farklı olabilmektedir. Bu konuda bir bütünlükten bahsetmek biraz zor olacaktır. Öğretmenlik mesleği stresli bir meslek olsa da bu her kurumda yada bölgede öğretmen stres yaşıyor diyemeyiz. Kurumsal yapılaşma kişiler ya da bölgesel etkenler bu durumu etkileyici faktörler olabilir.

Bunların yanında kurumsal olarak da baktığımızda örgütsel hedeflerin amacına ulaşabilmesi için kurum çalışanlarının kurumlarına olan sadakatleri da önemli görülmektedir. Kurumuyla bütünleşmiş bir birey yerine getirmesi gereken görevleri bir zorunluluk görmez, kurumuna

olan bağlılığının bir ifadesi olarak bu görevleri istekli bir şekilde yerine getirecektir (Atakan ve Ersoy, 2015). Kuruma olan bağlılığın gerçekleşebilmesi için öğretmen işinden haz almalı işini sevmelidir. Aşırı strese ve baskıya maruz kalmamalıdır. İş tatmini ve yaşam doyumunun personelin performansını yükselttiği ve daha yüksek örgütsel sadakate ve bağlılığa yol açtığı da tespit edilmiştir (Iverson ve Maguire, 1999., Akt. Çevik, 2014). Gökçe (2010) iş doyumunu, bireyin işine yönelik olarak tutumlarını ifade etme, şeklinde tanımlamaktadır. İş doyumunu bireyin tecrübelerini de içeren geçmişteki ve bugünkü deneyimlerini yansıtan değerlendirmelerin sonucudur. Bir kurumun tutumu, bireyin iş ortamını benimsemesi, kabullenmesi, sahip çıkması, ve işe karşı olumlu tutum geliştirmeleri açısından önemlidir (Özgen, Öztürk, ve Yalçın, 2005). Öğretmenlerin işlerinden almış oldukları doyumun yüksek olması verimliliğini de arttırmakta doyumun düşük olması da verimliliğini azalmaktadır (Kılıç, 2003). Kurumdaki iş doyumunu ve doyumсуuzluğu kurumun elaman bulmasında da olumlu ve olumsuz yönde etki yapmaktadır (Akbaş, 2006). Özel kurumlar için geçerli olan bu durumu kamu kurumları için düşünecek olursak mutlu bir çalışma ortamının olduğu insanların işinden memnun olduğu ve zevk aldığı bir kurumda çalışmayı herkes tercih edeceklerdir.

Çalışma ortamında stresle birlikte ruh sağlığımız da etkilenebilir. İş ortamında başarılı olamamak ya da doyum elde edememek bu sebepler arasındadır ki insanların hayatındaki beklenmedik durumların uzaması ve nedensiz ortaya çıkması ruh sağlığı sorunlarından ve depresyon olarak da tanımlanmaktadır (Acar, Yiğit, ve Ramazanoğlu, 2017).

Tüm bunlar düşünüldüğünde öğretmenlerin ruh sağlığı, bunları etkileyecek olan stres ve iş tatminleri eğitim sistemimiz için önemlidir. Bir ülkenin eğitim sisteminin başarısı eğitim sürecini tamamlayan gençlerin yeterli donanıma sahip, verimli ve ekonomik katkı düzeyleri ile değerlendirilmelidir (Çalışkan, 2007). Bu gençleri yetiştirenler de öğretmenlerimiz olduğu unutulmamalıdır. Öğretmenin sağlıklı bir şekilde çalışabilmesi için ruh sağlığının yerinde olması işini sevmesi, kendini tüm benliği ile öğrencilerine verebilmesi gerekmektedir. İş hayatında yaşanan stres öğretmeni olumsuz etkileyecek ve öğrencilerine faydalı olamayacaktır. Böyle bir durumun branş öğretmenlerinde farklılık gösterip göstermediğini belirlemek adına iş stresi branş öğretmenlerinde iş doyumunu etkiler mi? Bazı kişisel farklılıklara göre öğretmenlerin örgütsel stres ve iş doyumunu seviyelerinde belirleyici bir farklılık var mıdır? Belirleyici farklılıklar öğretmenlerin hangi demografik özelliklerinden kaynaklanmaktadır? Gibi sorulara bu çalışmada cevap aranmıştır.

Materyal ve metot

Araştırmanın Modeli

Çalışmanın amacına yönelik olarak çalışmada, mevcut olan durumu belirlemeyi amaçlayan betimsel taramaya ve aralarında bir ilişki olup olmadığını, ilişkinin düzeyini belirleyebilmek için ilişkisel tarama yöntemi kullanılmıştır. Betimsel tarama önceden ya da günümüzde var olan bir vaziyeti olduğu şekliyle müdahale etmeden tasvir etmeyi amaçlayan bir araştırma yaklaşımıdır. Araştırmaya mevzu olan olay, fert ya da nesne kendi şartları içinde ve aynen tanımlanmaya çalışılır. Onları, rastgele bir şekilde etkileme ya da değiştirme çabası gösterilmez. İlişkisel tarama çeşitleri ise; iki yada daha fazla sayıdaki değişkenler arasındaki değişimi, durumunu veya derecesini belirlemeyi hedefleyen araştırma modelidir (Karasar, 2003).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın Evrenini Kütahya il merkezinde çalışmakta olan Ortaöğretim öğretmenleri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini Kütahya il merkezinde 2018-2019 eğitim öğretim yılında lise de çalışmakta olan, Sosyal bilimler (TDE, Tarih, Coğrafya, Felsefe, Yabancı Dil, Diğer) =164 Sayısal Bilimler: (Matematik, Fizik, Kimya, Biyoloji, Diğer)=139 Sanat ve Spor (Beden Eğitimi, Müzik, Resim, Diğer) = 125 Toplamda 428 öğretmen oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları ve Yöntemleri

Veri toplama aracı üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm: Kişisel özellikler (Cinsiyet, Yaş, Medeni Durum, Eğitim Durumu, Kıdem, Branş) İkinci bölüm: Örgütsel Stres Ölçeği Üçüncü bölüm: İş doyumu ölçeği 'dir.

Örgütsel Stres Ölçeği; 1988 yılında Theorell ve arkadaşları 100 soruluk bir anket olarak ölçeği belirlemişler ve yaygın olarak kullanılmaktadır. Çalışmada kullanılan ölçek Kısa versiyon örgütsel stres ölçeği olup 100 soruluk uzun formundan Türkçeye uyarlanması ve yeniden faktör analizi Yıldırım, Tasmektepligil ve Üzümlü (2011) tarafından yapılmıştır. Kısa versiyon örgütsel stres ölçeği: 17 soru ve üç alt boyuttan oluşmaktadır. "İş Yüklü" boyutu (1., 2., 3., 4., ve 5.), "Kontrol" boyutu (6., 7., 8., 9., 10. ve 11.) ve "Sosyal Destek" alt ölçeği ise 6 sorudan (12., 13., 14., 15., 16., ve 17.) sorulardan meydana gelmektedir (Alves ve ark.,2004) . Ölçeklerde yer alan ifadeleri; "hiçbir zaman (1); çok nadir (2); bazen (3); çoğu zaman (4) ve her zaman (5) olmak üzere 5'li ölçek üzerinde değerlendirmeleri istenmiştir. Ölçeğin Cronbach's Alpha iç tutarlılık değerleri ise ($\alpha=0.79$) olarak bulunmuştur. Ölçekteki bazı maddelere ilişkin ifadeler ters puanlanmıştır. Her bir alt boyutun puanlarının toplanması ile, ilgili alt boyutun toplam skoru hesaplanmıştır. Buna göre, yüksek puan alan öğretmenlerin örgütsel stres düzeyleri daha yüksek olmaktadır.

Minnesota İş Doyumu Ölçeği (MDO):MDÖ Weiss ve diğ. (1967) tarafından İş görenlerin işleri ve çalışma ortamları ile ilgili iş tatminlerini ölçmek için geliştirilmiştir. Ölçeğin uzun formu beş boyut ve 100 madde den oluşmaktadır. Her bir boyutta 5 soru vardır. Kısa formu ise bu yirmi alt boyutun her birinden madde test korelasyonu en yüksek maddenin seçilmesiyle oluşturulan 20 maddelik bir ölçektir. Ölçeğin içsel ve dışsal doyum diye iki alt boyutu olmakla birlikte tamamının toplamı genel doyum vermektedir. MDÖ'nin orijinal kısa formunun farklı meslek gruplarından toplamda 1460 iş görene uygulanması sonucu yapılan güvenilirlik analizlerinde ölçeğin genel doyum için medyanı 0,90 içsel doyum için medyanı 0,86 ve dışsal doyum için medyanı 0,80 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin tekrar test sonrasında elde edilen korelasyon katsayısının ise 0.70 olduğu bildirilmiştir (Akt. Üstüner, 2009). MDÖ'nin kısa formunda ölçeğin tamamından alınan puan genel tatmin puanı ayrıca içsel ve dışsal tatmin puanları elde edilebilmektedir. Genel tatmin puanı, ölçekte yer alan maddelerden elde edilen puanların toplamının ölçekteki soru sayısına bölünmesiyle hesaplanmaktadır (Martins ve Proença, 2012).

İstatistiksel Analiz

Verilerin analiz edilmesinde IBM SPSS Statistics 20 Paket program kullanılmıştır. Eksik veriler tespit edilerek çıkartılmış ve analize dahil edilmemiştir. Verilerin analizine geçmeden önce uygun analiz yöntemini belirlemek için verilerin normal dağılıp dağılmadıklarına normallik

testi yapılarak bakılmış olup basıklık ve çarpıklık değerlerinin ve histogram grafiklerinin normal dağılıma sahip olduğu görülmüştür. Veriler normal dağılıma sahip olduğu için parametrik testler uygulanmıştır. Ortalama değerler arasındaki farkı tespit etmek için Independent sample (bağımsız örneklem) t testi, ve One Way Anova testi, alt guruplar arasındaki farkı tespit etmek için post hoc tukey testi kullanılmıştır. Ölçekler arasındaki ilişkinin analizi ise, pearson momentler çarpım korelasyon katsayı tekniği uygulanarak hesaplanmıştır.

3. Bulgular

Araştırmanın tanımlayıcı istatistik verilerine göre araştırmaya katılan öğretmenlerin %50.5'i erkek %49.5'i kadın, yaş guruplarına göre %28.5'i 21-30 yaş gurubu, %40.0'i 31-40 yaş gurubu, %24,1'i 41-50 yaş gurubu, %7.5'i 51-60 yaş gurubunu oluşturduğu, medeni durumlarına bakıldığında %79.0'i evli, %21.0'i bekar, eğitim durumuna bakıldığında %74.5'i lisans, %25.5'i yüksek lisans mezunu olduğu, branşlara göre ayırdığımızda sosyal bilimler %38.3'ü sayısal bilimler %32.5'i sanat ve spor %29.2 olarak görülmektedir.

Tablo 1. Öğretmenlerin örgütsel stres, iş doyumu arasındaki ilişki

		Örgütsel Stres	İş doyum
Örgütsel Stres Ölçeği	Pearson Correlation	1	,406**
	Sig. (2-tailed)		,000
	N	428	428
İç Doyum Ölçeği	Pearson Correlation	,406**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	
	N	428	428

***. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).*

Tablo incelendiğinde uygulanan Korelasyon analizi sonuçlarında, Örgütsel Stres ile İş doyum arasında orta düzeyde pozitif yönde ,406** bir ilişki olduğu söylenebilir ($p>0.01$).

Tablo 2. Öğretmenlerin cinsiyet değişkenine göre örgütsel stres ve iş doyum arasındaki t testi sonuçları

	Cinsiyet	N	X	SS	t	p
Örgütsel Stres	Erkek	216	63,8657	6,00818	-1,532	,126
	Bayan	212	64,7170	5,47161		
İş Doyumu	Erkek	216	74,8426	10,02848	-1,655	,099
	Bayan	212	76,4906	10,57023		

Tablo incelendiğinde yapılan t-testi sonucuna göre öğretmenlerin cinsiyet değişkeni ile örgütsel stres puan ortalamaları ve İş doyum puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark yoktur ($p>0.05$).

Tablo 3. Öğretmenlerin yaş değişkenine göre örgütsel stres arasındaki ANOVA testi sonuçları

Yaş	N	X	SS	F	p
21-30	122	64,4508	5,33366	,127	,944
31-40	171	64,2982	6,06523		
41-50	103	64,2427	5,77769		
51-60	32	63,7500	5,79766		
Toplam	428	64,2874	5,75773		

Tablo incelendiğinde öğretmenlerin yaş değişkeni ile örgütsel stres ölçeği puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark yoktur ($p < 0.05$).

Tablo 4. Öğretmenlerin yaş değişkenine göre iş doyumu arasındaki ANOVA testi sonuçları

Yaş	N	X	SS	F	p
21-30	122	75,9344	10,23261	2,673	,047*
31-40	171	74,4912	10,40157		
41-50	103	75,9320	10,55356		
51-60	32	79,9688	8,46429		
Toplam	428	75,6589	10,32132		

***P<0.05**

Tablo incelendiğinde 51-60 yaş gurubu iş doyumu ortalama puanlara göre diğer yaş gurublarından daha yüksek ortalama puana sahiptir. Öğretmenlerin yaş değişkenine göre iş doyumu puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark vardır ($p < 0.05$).

Farklılığın hangi yaş gurubu arasında olduğunu tespit etmek için önce varyansların homojenliği değerine bakılmış olup varyanslar ($p = ,489$) homojen bir dağılım göstermektedir $p > 0.05$. Homojen bir dağılımda farklılığın hangi guruplar arasında olduğunu tespit etmek için yapılan Post Hoc Tukey test sonucuna göre 31-40 yaş gurubu ile 51-60 yaş gurubu arasında farklılığın olduğu bulunmuştur.

Tablo 5. Öğretmenlerin medeni durum değişkenine göre örgütsel stres ve iş doyumu arasındaki t testi sonuçları

	Medeni Durumu	N	X	SS	t	p
Örgütsel Stres	Evli	338	64,3047	6,05896	,143	,886
	Bekar	90	64,2222	4,47660		
İş Doyumu	Evli	338	75,9497	9,48279	,944	,347
	Bekar	90	74,5667	13,00307		

Tablo incelendiğinde yapılan t-testi sonucuna göre öğretmenlerin medeni durum değişkeni ile örgütsel stres puan ortalamaları ve İş doyumu puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark yoktur ($p > 0.05$).

Tablo 6. Öğretmenlerin eğitim durumu değişkeni ile örgütsel stres ve iş doyumu arasındaki t testi sonuçları

	Eğitim Düzeyi	N	X	SS	t	p
Örgütsel Stres	Lisans	319	64,420	5,8690	,815	,415
	Yüksek Lisans	109	63,899	5,4261		
İş Doyumu	Lisans	319	76,627	10,2240	3,359	,001*
	Yüksek Lisans	109	72,825	10,1259		

***P<0.05**

Tablo incelendiğinde yapılan t-testi sonucuna göre öğretmenlerin eğitim durumu değişkeni ile örgütsel stres puan ortalamaları arasında anlamlı fark bulunmazken öğretmenlerin eğitim durumu değişkeni ile İş doyumu puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark vardır ($p<0.05$).

Tablo 7. Öğretmenlerin kıdem değişkenine göre örgütsel stres arasındaki ANOVA testi sonuçları

Kıdem	N	X	SS	F	p
1-5 yıl	119	64,8739	5,49970	1,586	,192
6-10 yıl	103	63,3786	5,95426		
11-15 yıl	80	63,9375	5,85769		
16 ve üzeri	126	64,6984	5,72890		
Toplam	428	64,2874	5,75773		

Tablo incelendiğinde yapılan ANOVA testi sonucuna göre öğretmenlerin kıdem değişkeni ile örgütsel stres puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark yoktur ($p>0.05$).

Tablo 8. Öğretmenlerin kıdem değişkenine göre iş doyumu arasındaki ANOVA testi sonuçları

Kıdem	N	X	SS	F	p
1-5 yıl	119	75,8739	10,41475	1,569	,196
6-10 yıl	103	73,9515	11,19732		
11-15 yıl	80	75,5875	9,49843		
16 ve üzeri	126	76,8968	9,90905		
Toplam	428	75,8739	10,41475		

Tablo incelendiğinde 16 ve üzeri kıdem yılına sahip olan öğretmenlerin diğer kıdem yılına sahip olan öğretmenlere göre iş doyumu puan ortalamaları daha yüksek gözükmektedir. Fakat yapılan ANOVA testi sonucuna göre öğretmenlerin kıdem değişkeni ile iş doyumu puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark yoktur ($p>0.05$).

Tartışma ve Sonuç

Mevcut araştırmanın bulgularına göre, öğretmenlerin örgütsel stres ve iş doyumu arasında orta düzeyde pozitif yönlü ilişki olması öğretmenlerin iş ortamında ne kadar iş stresi yaşasa da iş doyumlarını düşürmediğini, aksine iş stres seviyeleri yükseldikçe iş doyumları da yükselmiştir diyebiliriz. Çeşitli ülkelerde gerçekleştirilen araştırmalarda öğretmenlik mesleğinin en çok stres içeren meslek gurupları arasında yer aldığı bulgusu (Stoeber ve Rennert, 2008) dikkate alındığında, bu sonucu hem öğretmenlerin kendi iyi oluşları açısından hem de bunun sınıf içi uygulamalara olası etkilerinden dolayı olumlu bir durum olarak görmek mümkündür.

İş doyumu ve iş stresi arasındaki ilişkiyi belirlemek için ilköğretim okulu öğretmenlerine yönelik yapılan bir araştırmada ise (Günbaylı ve Tokel, 2012) iş doyumu ve iş stresi puanları arasında anlamlı seviyede ters yönde bir ilişkinin olduğunu bulmuşlardır. Bu sonuca göre öğretmenlerin İş doyumu düştükçe iş stresleri artmakta, iş doyumu arttıkça iş stres puanları düşmektedir denilmektedir.

Öğretmenlerin yaş değişkeni ile iş doyumu arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Bu farklılığa göre 51-60 gurubu öğretmenlerin diğer yaş guruplarına göre iş doyumu ortalamaları daha yüksek olduğu görülmektedir. Farklılığın hangi guruplar arasında olduğunu belirlemek için yapılan tukey testinde 51-60 yaş gurubu ile 31-40 yaş gurubu arasında bir fark olduğu görülmektedir. 51-60 yaş gurubu öğretmenlerin iş doyumları 31-40 yaş gurubu öğretmenlere göre daha yüksektir. Sağlık çalışanlarının iş doyumu ve algılanan iş stresi üzerine yapılan çalışmada yaş değişkenine göre 45 yaş ve üstü çalışanların iş doyumlarının diğer yaş guruplarına göre daha yüksek olduğunu belirtmişlerdir (Erşan, Yıldırım, Doğan, ve Doğan, 2013). Erşan ve arkadaşlarının bulduğu sonuç çalışmamızla paralellik göstermektedir ve bu bulgumuzu desteklemektedir.

Öğretmenlerin kıdem yılı değişkenine göre örgütsel stres ve iş doyumu arasında anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır. İş doyumu değişkeni puanlarında anlamlı çıkmasa da ortalama puanlara baktığımızda 16 ve üzeri çalışma yılına sahip olanların puanları diğer çalışma yılına sahip olanlara göre daha yüksektir.

Eser ve Bedel (2017) tarafından okul öncesi öğretmenleri üzerine yapılan bir çalışmada okulun yeri, yaş, hizmet yılı ve eğitim düzeyi değişkenlerinin iş doyumu üzerine etkili olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Çelik (2010) tarafından yapılan çalışmada, özel okullarda çalışmakta olan beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin iş doyum düzeyleri, resmi okullarda çalışmakta olan beden eğitimi ve spor öğretmenlerinden daha yüksek olduğu, kıdem ve gelir değişkenlerinde ise, iş doyum düzeylerinde anlamlı bir fark bulunmadığı, yaş, cinsiyet ve medeni durum değişkenlerinde de anlamlı bir fark tespit edememiştir.

Öğretmenlerin medeni durum değişkenine göre örgütsel stres ve iş doyumu arasında anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır. Bu çalışma için evli veya bekar olmanın iş stresi ve iş doyumu açısından bir farklılık olmadığını söyleyebiliriz. Öğretmenlerin eğitim durum değişkenine göre örgütsel stres arasında anlamlı bir farklılığa rastlanmazken, öğretmenlerin eğitim durumu değişkenine göre iş doyumu arasında anlamlı bir farklılığa rastlanmıştır. Bu farklılığa göre dört yıllık fakülte mezunu öğretmenlerin yüksek lisans mezunu öğretmenlere göre iş doyumu seviyeleri daha yüksek bulunmuştur.

Sonuç olarak Y.Lisans mezunlarının iş doyumunun daha düşük çıkmasını öğretmenlerin kendi eğitim kurumlarının iş doyumunu beklentilerini tatmin etmedikleri, yüksek lisans mezunu olarak milli eğitim bakanlığı tarafından yeterli derecede destek göremedikleri olarak yorumlayabiliriz. Y.Lisans mezunu öğretmenlerin iş doyumlarının artırılması için milli eğitim bakanlığı tarafından bir üst öğrenimi teşvik edici çalışmalar ile öğretmeni tatmin edici adımlar atılmalıdır. Yüksek lisans mezunu öğretmenlerin lisans mezunu öğretmenlere göre teşvik ve tatmin edici çok az diyebileceğimiz ayrıcalıkları vardır. Bunlar; MEB yönetmeliklerin de var olan Y.Lisans mezunu öğretmenlerin bir üst öğrenimini bitirdiğinde belgelemesi halinde bir kademe terfi ilerleme hakkı alır, MEB öğretmen ve idarecilerin ek ders yönetmeliğinde Y.Lisans mezunları bir üst öğrenimini bitirdiğini belgelemesi halinde, fiili olarak girmiş olduğu ek derslerde yüzde beş artırımlı alma hakkı vardır. Bunların yetersiz olduğunu ve öğretmenlerin iş doyumlarının daha yüksek tutulabilmesi için ilave haklar getirilmelidir diyebiliriz.

KAYNAKÇA

- Acar, E. Yiğit, Ş., & Ramazanoğlu, T.M. (2017). 9 ve 10 Sınıflarda Spor Yapan ve Spor Yapmayan Lise Öğrencilerin Depresyon Düzeylerinin İncelenmesi *The Journal of Academic Social Science*, 5, (61) 349-356.
- Akbaş, G.,(2006). İstanbul İli Bahçelievler İlçesindeki Mesleki Ve Teknik Eğitim Okullarında Çalışan Öğretmenlerin İş Doyum Düzeylerinin Belirlenmesi. Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Atakan, M. M., & Ersoy, A. (2015). Spor Bilimleri Fakülteleri ve Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokullarında Çalışan Akademik Personelin Örgütsel Bağlılık ve Örgütsel Adalet Düzeylerinin İncelenmesi - Spor Bilimleri Dergisi *Hacettepe Journal of Sport Sciences* 2015, 26 (3), 90–104
- Baltaş, Z., & Baltaş, A. (2008). Stres ve Başa Çıkma Yolları. İSTANBUL: Remzi kitabevi.
- Bingöl, D. (1997). İnsan Kaynakları Yönetimi. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Cemaloğlu, N., Ertürk, A. (2007) Öğretmenlerin Maruz Kaldıkları Yıldırma Eylemlerinin Cinsiyet Yönünden İncelenmesi, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5 (2), 345-362
- Çalışkan, Ş. (2007). Eğitimin getirisi (Uşak ili örneği). Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, 12(2), 235-252.
- Çankaya, İ. H., Tan, Ç. (2010) Öğretmenlerin Algılarına Göre Okul Temelli Sosyal Destek Ve Stres Arasındaki İlişki, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (2), 211-221
- Çelik, B. (2010) Özel Okullarda ve Resmi Okullarda Görev Yapan Beden Eğitimi Öğretmenlerinin İş Doyum Düzeylerinin Araştırılması. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Demirtaş, A. S. (2007) İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerinde Algılanan Sosyal Destek Ve Yalnızlık Düzeyleri İle Stresle Başa Çıkma Düzeyleri Arasındaki İlişki, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara

- Erşan, E. E., Yıldırım, G., Doğan, O., ve Doğan, S. (2013) “Sağlık Çalışanlarının İş Doyumu Ve Algılanan İş Stresi İle Aralarındaki İlişkinin İncelenmesi” *Anadolu Psikiyatri Dergisi* 115.
- Eser, Ş. ve Bedel, E., F. (2017). İş Doyumu, Meslekaş İlişkileri Ve Okul İdaresi Desteği: Okul Öncesi Öğretmenleri Üzerinde Bir Araştırma. *MJER/AEAD*, 72-78.
- Gökçe, G. (2010). İngilizce Hazırlık Öğretim Elemanlarının Tükenmişlik Düzeyleri İle Öğrencilerin Başarıları Arasındaki İlişki. *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.*
- Günbaylı İ., & Tokel, A. (2012). İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin İş Doyumu Ve İş Stresi Düzeylerinin Karşılaştırmalı Analiz, *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* C:3 S:5
- Karasar, N. (2003). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Kılıç, Y. (2003). Lise Öğretmenlerinin Örgütsel Adalet Ve İş Doyumu Algıları Arasındaki İlişki. *Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.*
- Moğul, E. (2014) Özel Okullar Ve Devlet Okullarında Çalışan Ortaokul Öğretmenlerinin Örgütsel Stres Kaynaklarının Karşılaştırmalı Analizi, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul*
- Özgen, H. Öztürk, A. Yalçın, A. (2005). *İnsan Kaynakları Yönetimi*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Özgen, H. Öztürk, A. Yalçın, A. (2005). *İnsan Kaynakları Yönetimi*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Selye, H. ,(1997), *Stress without distress*, London: Teach Yourself Books.
- Stoeber, J., & Rennert, D. (2008). Perfectionism in school teachers: Relations with stressappraisals, coping styles, and burnout. *Anxiety, Stress, & Coping*, 21, 37-53.
- Trevor, P. J., & Enright, S. J. (1990). *Anxiety and Stress Management*. London: Routledge
- Üstüner, M. (2009) “Öğretmenler İçin Örgütsel Bağlılık Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması,” *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 10, 1: 1-17.
- Yıldırım Y., Taşmektepligil M.Ç., (2011) “Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokullarındaki akademisyen Personelin Örgütsel Stres ve Tükenmişlik Düzeyleri arasındaki İlişkinin İncelenmesi “ *SPORMETRE Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 2011, IX (4) 131-140

FUTBOL HAKEMLERİNİN MÜSABAKA ÖNCESİ KAYGI DÜZEYLERİNİN KARAR VERMEYE ETKİSİ (KÜTAHYA İLİ ÖRNEĞİ)

İbrahim DURAN, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Kütahya
ibrahimdurann43@gmail.com

ÖZET

Bu çalışma futbol hakemlerinin müsabaka öncesi kaygı düzeylerinin karar vermeye etkisini ölçmek amacıyla yapılmıştır. Bu araştırma Kütahya ilinde 2018-2019 yılında futbol hakemliği yapan 70'i erkek 1'i bayan olmak üzere toplam 71 hakem üzerinde uygulanmıştır. Çalışmada Mann, Harmoni ve Power tarafından (1998) geliştirilmiş olup Deniz (2004) tarafından Türkçeye uyarlanan "Melbourne Karar Verme Ölçeği" ve Spielberg ve arkadaşları (1990) tarafından geliştirilen, Öner ve Le Compte (1983) tarafından Türkçeye uyarlanan " Durumluluk Kaygı Ölçeği" kullanılmıştır. Çalışmada verilerin analizi için SPSS 20 programı kullanılmıştır. Çalışmada T-testi ve Korelasyon kullanılmıştır. Çalışma sonucunda yaş, hakemlik süresi, klasman durumu ve öğrenim durumu değişkenlerine göre karar verme ve kaygı düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Kaygı ile karar vermede öz saygı ve dikkatli karar verme stilleri arasında negatif yönde bir ilişki bulunmuştur. Yani kaygı düzeyi azaldıkça karar vermede öz saygı ve dikkatli karar verme stili becerisi artmaktadır. Kaygı ile kaçınan karar verme ve panik karar verme stilleri arasında pozitif yönden bir ilişki bulunmuştur. Yani kaygı arttıkça kaçınan karar verme ve panik karar verme stilleri becerisi artmaktadır. Kaygı ile erteleyici karar verme stili arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Futbol, Hakem, Kaygı, Karar verme

GİRİŞ

Çağın oyunu olarak anılan futbol dünyada en çok ilgi gösterilen spordur. Milyonların izlediği yüksek ekonomik yatırımların yapıldığı bu sporun saha içi yönetimini futbol hakemleri yapmaktadır (Albayrak, İbiş ve Kayışoğlu,2012). En genel tanımı ile futbol hakemi, önceden resmi olarak belirlenmiş oyun kurallarını uygulayarak futbol maçlarını yöneten kişidir. Bu yönetim sırasında seyirci, yönetici ve diğer etkenlerle birlikte saha içindeki oyuncuların kazanma isteği hakemin müsabaka yönetimi sırasındaki stres durumunu artırır. (Bakıntaş,2008).

Hakem futbol müsabakalarının en önemli parçalarından biri olmakla birlikte, bir futbol müsabakasının güzel, heyecan verici, Fair Play kuralları çerçevesinde geçmesinde veya olaylı, kavgalı, sıkıntılı bir ortam içerisinde oynanmasında hakemin rolü büyüktür. Hakemlik; bilgi, tecrübe, yeterlilik, konsantrasyon ve fiziksel olarak yeterlilik gerektirir (Orta,2000).

İyi bir hakemlik yolunda karar verme becerisi, ne zaman ve nasıl kararlar uygulanması gerektiğini bilmektir. Burada hakemler bir lider gibi tek başlarına ve emin adımlarla iyi birer uygulayıcı olmak zorundadırlar (Yarmalı,2000). Futbol hakemliği hususunda karar verme sürecinin büyük bir kısmını görsel bilgi oluşturmaktadır ve hakem çok kısıtlı bir süre içerisinde verdiği kararı duyurmak durumundadır. Yani kısaca hakem bir pozisyon sırasında durumu algılar, analiz eder ve pozisyonu yorumlayıp o duruma en uygun kararı verir. (Cel,1994 akt. Engin ve Çelik,2019).

Hakem kendini her açıdan güvende hissettiği sürece doğru karar verebilir (Bilgen,2004 akt. Uzunoglu,2018).

Hakemlerin verdiği kararlar üzerinde fizyolojik ve psikolojik durumlarının etkisi büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle hakemlerin fiziksel özellikleri kadar önemli olan kaygı, korku, stres gibi faktörleri kontrol ederek doğru karar verme ve müsabakaları en az hata ile tamamlama özellikleri olması lazımdır, eğer bunu sağlayamazsa yüksek kaygı seviyesi hakemler için hatalı kararların artmasına sebep olabilir (Taşmektepligil, Aydın, Ağaoğlu ve Öğreten,2004).

Kaygı; dış dünyadan kaynaklanan bir tehlike ihtimali ya da kişi tarafından tehlikeli olarak algılanıp yorumlanan herhangi bir durum karşısında yaşanan bir duygu olarak tanımlanabilir (Sinanoğlu ve Ulutaş,2003). Kaygı durumluluk ve sürekli kaygı olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Durumluk kaygı, sporcuyu anlamaya çalışmada önemli bir kriterdir. Devam eden yarışmalarda, yarışmalar sonrasında ve öncesinde sporcu açısından önemli bir kaygı türüdür. (İkizler,1993 akt. Civan, Arı, Görücü ve Özdemir,2010).

Bu araştırmamızda Kütahya ilinde futbol hakemliği yapanların müsabaka öncesi kaygı düzeyleri ölçülerek karar verme yeteneğine etkisi araştırılmıştır.

YÖNTEM

Araştırma Grubu

Araştırmaya Kütahya ilinde 2018-2019 futbol sezonunda hakemlik yapan 30'u aday ve 41'i il ve klasman hakemi olmak üzere toplam 71 hakem katılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Hakemler hakkındaki bilgileri ve verileri toplamak için karar verme ölçeği ve durumluluk kaygı ölçeği kullanılmıştır.

Melbourne Karar Verme Ölçeği

Mann, Harmoni ve Power tarafından 1998 yılında geliştirilmiştir. Deniz (2004) Türkçeye çevirerek geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapmıştır. Melbourne Karar Verme Ölçeği iki kısma ayrılmaktadır. I. kısım: Karar vermede özsaygıyı (kendine güven) belirlemeyi amaçlamaktadır. Altı maddeden oluşmakta ve üç maddesi ters yönde puanlanmaktadır. Puanlama maddelere verilen “Doğru” yanıtı 2 puan, “Bazen Doğru” yanıtı 1 puan, “Doğru Değil” yanıtı 0 puan şeklinde yapılmaktadır. Ölçekten alınabilecek maksimum puan 12’dir. Yüksek puanlar karar vermede özsaygının yüksek olduğunun göstergesidir. II. Kısım ise 22 maddeden oluşmakta ve karar verme stillerini ölçmektedir. Dört alt faktörü bulunmaktadır (Deniz,2004 akt. Yılmaz,2011).

1. Dikkatli Karar Verme Stili: Bireyin karar vermeden önce özenle gerekli bilgiyi araması ve alternatifleri dikkatlice değerlendirdikten sonra seçim yapma durumudur. Bu faktör altı madde (2, 4, 6, 8, 12, 16) ile ifade edilmiştir.
2. Kaçınan Karar Verme Stili: Bireyin karar vermekten kaçınması, kararları başkalarına bırakma eğiliminde olması ve böylece sorumluluğu bir başkasına devrederek karar vermekten kurtulmaya çalışma durumudur. Bu faktör altı madde (3, 9, 11, 14, 17, 19) ile ifade edilmiştir.
3. Erteleyici Karar Verme Stili: Bireyin kararı geçerli bir neden olmaksızın sürekli erteleme, geciktirme ve sürüncemede bırakma durumudur. Bu faktör, beş madde (5, 7, 10, 18, 21) ile ifade edilmiştir.
4. Panik Karar Verme Stili: Bireyin bir karar durumu ile karşı karşıya kaldığında, kendini zaman baskısı altında hissederek aceleci davranışlar sergileyip çabuk çözümlere ulaşma çabası durumudur. Bu faktör, beş madde (1, 13, 15, 20, 22) ile ifade edilmiştir.

Durumluluk Kaygı Ölçeği

Durumluluk Kaygı Ölçeği Spielberg ve arkadaşları tarafından 1970 yılında geliştirilmiştir. Türkçe’ye ise 1985’te Öner ve Le Compte tarafından çevirilmiş ve uyarlanmıştır (Büyüköztürk,1997). Toplam madde sayısı 20’dir. Durumluluk Kaygı Ölçeği maddeleri (1) hiç, (2) biraz, (3) çok ve (4) tamamiyle gibi sıklardan oluşur.

Verilerin Analizi

Araştırmada elden edilen verilerin analizleri SPSS 20 programı kullanılarak yapılmıştır. Demografik özelliklerle kaygı ve karar verme arasındaki ilişkiyi ölçmek için Independent Samples T-Testi kullanılmıştır. Müsabaka öncesi kaygı düzeyleri ile karar verme arasındaki ilişkiyi ölçmek için ise Korelasyon testi kullanılmıştır.

Bulgular

Araştırma, 2018-2019 futbol sezonunda Kütahya ilinde futbol hakem hakemliği yapan 71 hakem üzerinde gerçekleştirilmiştir. Bu hakemlerin 70’i erkek 1’i bayandır . Hakemlerin 36(50,7)

tanesi 22 yaş ve altı ve 35(49,3) tanesi 23 yaş ve üstüdür. Bu hakemlerin klasman düzeylerine bakıldığında 30(42,3) tanesi aday hakem, 41(57,7) tanesi il hakemi ve klasman hakemleridir. Hakemlerin hakemlik süreleri 44(62,0) tanesi 3 yıl ve daha az hakemlik yapmış, 27(38,0) tanesi 4 yıl ve üzeri yıl hakemlik yapmıştır.

Tablo 1. Müsabaka Öncesi Durumluluk Kaygı Ölçeği Yaş Grubu Karşılaştırması

	YAŞ	N	X	SS	t	p
Durumluluk Kaygı Ölçeği	22 Yaş ve Altı	36	31,3611	8,11754	1,490	141
	23 Yaş ve Üstü	35	28,5143	7,97559	1,491,	141

Tablo 1 incelendiğinde yaş değişkenine göre durumluluk kaygı ölçeğinde anlamlı bir fark olmadığını tespit edilmiştir ($p>0,05$).

Tablo 2. Müsabaka Öncesi Durumluluk Kaygı Ölçeği Hakemlik Süresi Grubu Karşılaştırması

	Hakemlik Süresi	N	X	SS	t	p
Durumluluk Kaygı Ölçeği	3 yıl ve daha az	44	30,0000	7,85627	056	956
	4 yıl ve üstü	27	29,8889	8,67948	054	957

Tablo 2 incelendiğinde hakemlik süresi değişkenine göre durumluluk kaygı ölçeğinde anlamlı bir fark olmadığını tespit edilmiştir ($p>0,05$).

Tablo 3. Müsabaka Öncesi Durumluluk Kaygı Ölçeği Klasman Grubu Karşılaştırması

	KLASMAN	N	X	SS	t	p
Durumluluk Kaygı Ölçeği	Aday Hakem	30	31,1333	9,04675	1,044	300
	İl ve Klasman H.	41	29,0976	7,36140	1,012	316

Tablo 3 incelendiğinde klasman grubu değişkenine göre durumluluk kaygı ölçeğinde anlamlı bir fark olmadığını tespit edilmiştir ($p>0,05$).

Tablo 4. Müsabaka Öncesi Durumluluk Kaygı Ölçeği Öğrenim Durumu Karşılaştırması

	Öğrenim Durumu	N	X	SS	t	p
Durumluluk Kaygı Ölçeği	Lise	21	29,6667	8,89569	-194	846
	Lisans ve Lisansüstü	50	30,0800	7,86062	-195	855

Tablo 4 incelendiğinde öğrenim durumu değişkenine göre durumluluk kaygı ölçeğinde anlamlı bir fark olmadığını tespit edilmiştir ($p>0,05$).

Tablo 5. Karar Verme Ölçeği Yaş Karşılaştırması

Alt Boyutlar	Yaş	N	X	Ss	t	p
Karar Vermede Öz Saygı	22 Yaş ve Altı	36	10,3611	1,31624	-1,678	098
	23 Yaş ve Üstü	35	10,9143	1,46270	-1,676	098
Dikkatli Karar Verme Stili	22 Yaş ve Altı	36	9,6667	1,69031	-301	764
	23 Yaş ve Üstü	35	9,8000	2,26030	-301	765
Kaçınan Karar Verme Stili	22 Yaş ve Altı	36	3,7222	1,76653	882	381
	23 Yaş ve Üstü	35	3,2286	2,39093	877	384
Erteleyici Karar Verme Stili	22 Yaş ve Altı	36	2,3889	1,76113	-497	621
	23 Yaş ve Üstü	36	2,6000	1,81821	-497	621
Panik Karar Verme Stili	22 Yaş ve Altı	36	2,8333	2,39643	1,458	149
	23 Yaş ve Üstü	35	2,0571	2,07141	1,461	149

Tablo 5 incelendiğinde yaş değişkenine göre karar verme ölçeğinin bütün alt boyutlarında anlamlı bir fark olmadığını tespit edilmiştir ($p>0,05$).

Tablo 6. Karar Verme Ölçeği Hakemlik Süresi Karşılaştırması

Alt Boyutlar	Hakemlik Süresi	N	X	Ss	t	p
Karar Vermede Öz Saygı	3 yıl ve daha az	44	10,4772	1,47046	-1,201	234
	4 yıl ve üzeri	27	10,8889	1,28103	-1,242	219
Dikkatli Karar Verme Stili	3 yıl ve daha az	44	9,7727	1,90304	233	817
	4 yıl ve üzeri	27	9,6666	1,79743	236	814
Kaçınan Karar Verme Stili	3 yıl ve daha az	44	3,3636	2,14683	-524	602
	4 yıl ve üzeri	27	3,6667	2,68901	-496	622
Erteleyici Karar Verme Stili	3 yıl ve daha az	44	2,5455	1,89804	315	754
	4 yıl ve üzeri	27	2,4074	1,59950	328	744
Panik Karar Verme Stili	3 yıl ve daha az	44	2,6818	2,23890	1,102	274
	4 yıl ve üzeri	27	2,0741	2,28584	1,096	278

Tablo 6 incelendiğinde hakemlik süresi değişkenine göre karar verme ölçeğinin bütün alt boyutlarında anlamlı bir fark olmadığını tespit edilmiştir ($p>0,05$).

Tablo 7. Karar Verme Ölçeği Klasman Durumu Karşılaştırması

Alt Boyutlar	Klasman	N	X	Ss	t	p
Karar Vermede Öz Saygı	Aday Hakem	30	10,4333	1,38174	-1,028	308
	İl ve Klasman Hakemleri	41	10,7805	1,42324	-1,033	306
Dikkatli Karar Verme Stili	Aday Hakem	30	9,7667	1,92414	132	895
	İl ve Klasman Hakemleri	41	9,7073	1,81994	131	896
Kaçınan Karar Verme Stili	Aday Hakem	30	3,8000	2,35475	983	329
	İl ve Klasman Hakemleri	41	3,2439	2,35351	983	329
Erteleyici Karar Verme Stili	Aday Hakem	30	2,8333	1,82101	1,387	170
	İl ve Klasman Hakemleri	41	2,2439	1,72888	1,376	174
Panik Karar Verme Stili	Aday Hakem	30	3,0333	2,39947	1,892	063
	İl ve Klasman Hakemleri	41	2,0244	2,07952	1,850	069

Tablo 7 incelendiğinde klasman durumu değişkenine göre karar verme ölçeğinin bütün alt boyutlarında anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir ($p>0,05$).

Tablo 8. Karar Verme Ölçeği Öğrenim Durumu Karşılaştırması

Alt Boyutlar	Öğrenim Durumu	N	X	Ss	t	p
Karar Vermede Öz Saygı	Lise	21	10,9048	1,17918	1,053	296
	Lisans ve Lisansüstü	50	10,5200	1,48791	1,158	253
Dikkatli Karar Verme Stili	Lise	21	9,7143	1,97846	-053	958
	Lisans ve Lisansüstü	50	9,7400	1,81614	-051	959
Kaçınan Karar Verme Stili	Lise	21	3,4286	1,32557	-116	908
	Lisans ve Lisansüstü	50	3,5000	2,68214	-150	881
Erteleyici Karar Verme Stili	Lise	21	2,4286	1,74847	-196	845
	Lisans ve Lisansüstü	50	2,5200	1,80972	-199	843
Panik Karar Verme Stili	Lise	21	2,0000	2,28035	-1,090	279
	Lisans ve Lisansüstü	50	2,6400	2,24754	-1,084	285

Tablo 8 incelendiğinde öğrenim durumu değişkenine göre karar verme ölçeğinin bütün alt boyutlarında anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir ($p>0,05$).

Tablo 9. Durumluluk Kaygı Ölçeği Karar Verme İlişkisi

		Karar Vermede Öz Saygı	Dikkatli Karar Verme Stili	Kaçıngan Karar Verme Stili	Erteleyici Karar Verme Stili	Panik Karar Verme Stili
DURUMLULUK	Pearson Correlation	-,468**	-,243*	,441**	,213	,295*
KAYGI DURUMU	Sig. (2-tailed)	,000	,041	,000	,074	,013
	N	71	71	71	71	71

Tablo 9 incelendiğinde durumluluk kaygı puanı ile karar vermede öz saygı arasında negatif yönde orta şiddette anlamlı bir ilişki vardır ($r= -468$; $p<.05$). Yani kaygı azaldıkça karar vermede öz saygı becerisi artmaktadır.

Tablo 9 incelendiğinde durumluluk kaygı puanı ile dikkatli karar verme stili arasında negatif yönde zayıf şiddette anlamlı bir ilişki vardır ($r= -243$; $p<.05$). Yani kaygı azaldıkça dikkatli karar verme stili becerisi artmaktadır.

Tablo 9 incelendiğinde durumluluk kaygı puanı ile kaçıngan karar verme arasında pozitif yönde orta şiddette anlamlı bir ilişki vardır ($r= 441$; $p<.05$). Yani kaygı arttıkça kaçıngan karar verme becerisi artmaktadır.

Tablo 9 incelendiğinde durumluluk kaygı puanı ile erteleyici karar verme stili arasında anlamlı bir ilişki yoktur ($p>0,5$).

Tablo 9 incelendiğinde durumluluk kaygı puanı ile panik karar verme stili arasında pozitif yönde zayıf şiddette anlamlı bir ilişki vardır ($r= 295$; $p<.05$). Yani kaygı arttıkça panik karar verme stili becerisi artmaktadır.

SONUÇ

Çalışmaya 70'i erkek 1'i bayan olmak üzere toplam 71 hakem katılmıştır. Hakemlerin 36(50,7) tanesi 22 yaş ve altı ve 35(49,3) tanesi 23 yaş ve üstüdür. Bu hakemlerin klasman düzeyleri 30(42,3) tanesi aday hakem, 41(57,7) tanesi il hakemi ve klasman hakemleridir. Hakemlerin hakemlik süreleri 44(62,0) tanesi 3 yıl ve daha az hakemlik yapmış, 27(38,0) tanesi 4 yıl ve üzeri yıl hakemlik yapmıştır.

Hakemlerin müsabaka öncesi kaygı düzeylerine yaş, hakemlik süresi, öğrenim durumu ve klasman durumu değişkenlerine göre incelendiğinde kaygı düzeyleri bakımından bir farklılık göstermediği bulunmuştur. Futbol hakemlerinde kaygı düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelendiği çalışmada, hakemlik süresi, hakemlik kategorisi ve hakemlik yapma süresine göre kaygı düzeylerinin farklılık göstermediği bulunmuştur (Zorba ve ark, 2016). Araştırma bulguları çalışmamızı destekler niteliktedir.

Hakemlerin yaş, hakemlik süresi, klasman durumu ve öğrenim düzeyleri değişkenlerine göre karar verme yeteneklerinde bir farklılık olmadığı bulunmuştur. Türk futbol hakemlerinin karar

verme stillerinin klasmanlarına ve bazı değişkenlere göre incelendiği çalışmada, yaş gruplarına göre Melbourne karar verme ölçeğinin karar verme özsayı (1.kısım) boyutunda ve karar verme stilleri alt boyutları boyutlarından dikkatli, erteleyici ve panik karar verme stillerinde bir farklılık olmadığı bulunmuştur (Uzunoglu, Ö.F. 2008). Araştırma bulguları çalışmamızı destekler niteliktedir.

Hakemlerin müsabaka öncesi kaygı düzeylerinin karar verme yeteneğine olan etkisi incelendiğinde, müsabaka öncesindeki kaygı azaldıkça karar vermede özsayı ve dikkatli karar verme becerilerinin arttığını bulunmuştur. Müsabaka öncesindeki kaygı arttıkça kaçınan karar verme ve panik karar verme stili becerilerinin de arttığı bulunmuştur. Müsabaka öncesi kaygı düzeyi ile erteleyici karar verme stili arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Sonuç olarak müsabaka öncesindeki kaygı azaldıkça karar verme yeteneği artmaktadır. Kaygı arttıkça ise karar verme yeteneği azalmaktadır.

KAYNAKÇA

- Albayrak, O., İbiş, S., Kayışoğlu, N. B. (2012). Futbol hakemlerinin meslek ve aile yaşantılarında karşılaşmış oldukları sorunlar, *Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi Ve Spor Bilim Dergisi*, (2012) 14 (1), 75-82.
- Alisinanoğlu, F., Ulutaş, İ. (2003). Çocukların kaygı düzeyleri ile annelerinin kaygı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelemesi, *Eğitim ve Bilim*, (2003) 28 (128), 65-71.
- Bakıntaş, Z. (2008). *Futbol hakemlerinin müsabaka öncesi ve sonrası yaşadığı kaygı düzeylerinin değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Civan, A., Arı, R., Görücü, A., Özdemir, M. (2010). Bireysel ve takım sporlarının müsabaka öncesi ve sonrası sorumluluk ve sürekli kaygı düzeylerinin karşılaştırılması, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, (2010) 7 (1).
- Engin, S., Çelik, V. (2019). VAR'lığın yeter! hakemlerin gözünden video yardımcı hakem sistemi, *International Journal of Sport Culture and Science*, (2019) 7 (2).
- Orta, L. (2000) *Dünya'da ve Türkiye'de Futbol Hakemliğinin Başlangıcı ve Gelişimi Semineri, Onsekiz Mart Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bölümü, Çanakkale.*
- Taşmektepligil, M. Y., Aydın, İ., Ağaoğlu, S. A., Öğreten, N. (2004). Farklı branşlarda görev yapan faal hakemlerin maç öncesi sorumluluk kaygı düzeylerinin karşılaştırılması ve bazı değişkenlerin sorumluluk kaygılarına etkileri, *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, (2004) 4 (25). 40.
- Uzunoglu, Ö.F. (2008). *Türk futbol hakemlerinin karar verme stillerinin klasmanlarına ve bazı değişkenlere göre incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Konya.
- Yarmalı E.S. (2000) *30 Dakikada doğru karar verme*, İstanbul: Damla Yayınevi.
- Yılmaz, S. A. (2011). *Üniversite öğrencilerinin karar vermede özsayı ve karar verme stillerinin benlik saygısı ve utangaçlık açısından incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Psikolojik Rehberlik ve Danışmanlık Bilim Dalı, Konya.
- Zorba E., Göksel A. G., Pala A., Zorba N. (2016). Futbol Hakemlerinin Müsabaka Öncesi Sürekli Kaygı Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi (Ege Bölgesi Örneği), *Ankara Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, Spor metre*, 14, 2.

TÜRK SPOR POLİTİKALARI NASIL OLMALIDIR?

Mehmet Sait TEKE, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, Kütahya
mehmetsaitteke@gmail.com

ÖZET

Spor, insanların toplum hayatında yerini alan sosyal yaşamını da etkileyen bir olgudur. Son yıllarda bilinçli spor yapma oranının arttığı görülmektedir, bunun sebeplerinden bazıları bilimsel çalışmaların gelişmesi ve teknolojinin getirdiği yenilikler sayesinde bilginin çabuk ulaşılabilesinin yolunun açılmasıdır. Toplumun spora olan ilgisini sporun yönetim biçimi direk etkilemektedir. Toplumun sosyal birlikteliğinin oluşmasını da spor önemli bir etmendir. Başarılı spor ülkelerine baktığımız da spor politikalarını doğru uyguladıklarını ve küçük yaştan itibaren eğitim sistemleriyle sporu doğru bir şekilde kaynaştırdıklarını görmekteyiz. Sağlık, eğitim ve spor sektörleri arasında işbirliğinin doğru sağlanmış olduğunu görürüz. Böylelikle spor yoluyla sağlıklı toplum hedeflerine ulaşmak için gerekli stratejileri uyguladıklarını görebilmekteyiz. Avrupa birliğine üye olan ülkelerin spor politikalarına bakacak olursak, halk kulüplere bağlı olarak spor yapmaktadır. Yerel yönetimlerin gözetiminde ve yönlendirmesiyle tesis kullanımından tutun başarılı sporcuların tespitine ve yönlendirilip okul ve sporu bir arada kaynaştırma da ne kadar başarılı olduklarını doğru spor politikalarını belirleyip doğru uygulayabildiklerinden kaynaklandığını görebiliriz. Türkiye olarak spor politikaları hedefi belirlerken, tüm vatandaşlar için spor anlayışıyla topluma düzenli egzersiz ve hareketlilik kazandırılması, bireyin ve toplumun spor yoluyla sağlıklı ve huzurlu olmasının sağlanması, başarılı bir spor ülkesi olmak için gerekli şartların temini, üstün, başarılı ve kabiliyetli çocuk ve gençlerin tespit edilerek gelişimlerinin sağlanması, spor yapma olanağının herkese eşit olacak şekilde verilmesi, amatör branşlara ve sporculara gereken destek ve şartlarının iyileştirilmesi olarak belirleyebiliriz.

Bu çalışmamızın gerekçesi de, spor kültürünün topluma yayılması, bilinçli spor yapma oranının artırılması, gerekli tesisleşmenin yapılması, belediyeler, spor federasyonları, üniversiteler, spor kulüpleri, merkezi ve yerel yönetimlerin aynı spor politika ve hedeflere yönelerek işbirliği göstermelerinin önemini ortaya koymaktır.

2018 Yılında Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine yapılan seçimle geçilince bazı kurum kuruluşların yapısında da değişiklik olmuştur, 703 sayılı kararname ile 3289 sayılı yasa “Gençlik ve spor hizmetleri yasasına” dönüştürülmüş görev ve yetkileri yeniden belirlenmiştir. Dünyanın önde gelen spor organizasyonlarına ev sahipliği yapabilmek, bunun için gerekli olan tesis, altyapı, kural koyan güçlü devlet imaj ve gerçekliğinin organizasyon seçim öncesinde yapılacak güçlü kulis çalışmaları ve spor politikalarının doğru uygulanmasına bağlı olduğunun ortaya konması, güçlü ve eksik yönlerin ortaya konularak doğru teşhislerle müdahale edilmesi gerekmektedir.

Anahtar kelimeler: Spor, Politika, Sağlık, Yönetim, Eğitim, Siyaset.

Giriş

Politika Ve Siyaset Kavramları

Politika ve siyasetin, insanlığın birlikte yaşama gerekliliğinin olduğu dönemden beri süre geldiği görülmektedir. İnsanların bir arada yaşayarak oluşturdukları topluluklar ile kabile, devlet kurmaları ve birbirlerini yönetmeleri politika ve siyaset gibi kavramların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Çoğu zaman iç içe girmiş bu iki kavramın birbirine benzerliğine rastlamak mümkündür. Siyaset kelimesi Arapçadan gelen bir kelime olup seyis kelimesiyle aynı kökten türemiştir. Siyaset kelimesi politika kelimesiyle eşanlamlı olarak kullanılmasına rağmen, politika kelimesinin kökeni eski Yunan'a dayanmaktadır. Literatürde birçok farklı siyaset tanımının mevcut olduğunu görürüz. Bu tanımların başlıcaları şunlardır:

Aristo'ya göre 'Siyaset yüce ve anlamlı, beşeri bir faaliyettir' Benjamin D'Israeli'ye Aristo'nun aksine siyaseti yüce ve anlamlı bir faaliyet olarak görmemekte ve siyaseti 'İnsanları aldatma yoluyla yönetme sanatı' olarak tanımlamaktadır (Doğar 1997). Kısaca siyaset devletin yönetilmesi işidir. Burada dikkat edilmesi gereken husus siyasetin, milletin yönetiminden sorumlu olan devlet yapısının yönetilmesi ile sınırlı olmadığıdır. Yönetimden bahsedilen her yerde siyaset ve politikanın olması beklenen bir durumdur. Ancak devlet yapısının daha büyük olmasından mütevellit siyaset kavramının daha çok devlet yönetiminde yer almasına neden olmuştur. Çünkü devletin yönetilmesinde yasama, yürütme ve yargı gibi erklerin işlevini yerine getirilmesi siyaset ile mümkündür. Diğer taraftan kavramsal olarak siyasetle iç içe girmiş politika, siyasetten farklı olarak yönetim ile hiçbir ilgisi yoktur. Politika sadece yönetim sürecinde siyasete yol gösterecek, belirlenen hedeflere ulaşmak için fikir ve yöntem belirterek yönetimin işlevini artıran bir kavramdır. Türk Dil Kurumu politikayı şu şekilde tanımlamaktadır; Devletin etkinliklerini amaç, yöntem ve içerik olarak düzenleme ve gerçekleştirme esaslarının bütünü (TDK, Genel Türkçe sözlük). Siyaset ve politika, ülke gelişmişliğini artırmak için devlet yönetiminde büyük bir öneme sahiptir. Bu durum ülkemizde devlet eliyle yönetilen sporda da geçerlidir. Ülke de daha çok kişinin spor yapması gençlerin hem fiziksel hem ruhsal olarak daha sağlıklı bireyler olarak yetişmesi için önemi büyüktür. Spor yönetimi aslında Türkiye de yasa ve yönetmeliklerle daha ileri seviyeye taşınmak istenmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra yürürlüğe giren ilk iki (1924,1961) anayasalarında sporla ilgili herhangi bir ifadeye yer verilmezken, hali hazırda yürürlükte olan 1982 anayasasının 58 ve 59. Maddeleri ile gençlik ve spor konusu devletin ödevi sayılmıştır. Adı geçen anayasa maddelerinde yer alan ifadeler şu şekildedir;

58. madde: devlet gençleri alkol düşkünlüğünden, uyuşturucu maddelerden, suçluluk, kumar ve benzeri kötü alışkanlıklardan ve cehaletten korumak için gerekli tedbirleri alır. (T.C. Anayasası)

59. madde: Devlet her yaştaki Türk vatandaşlarının beden ve ruh sağlığını geliştirecek tedbirleri alır, sporun kitlelere yayılmasını teşvik eder. Devlet başarılı sporcuyu korur. (T.C. Anayasası)

Sporda anayasal olarak düzenlemeler yapması devletin konuya verdiği önemi göstermektedir. Sadece anayasal olarak değil, sporun sevk ve idaresinde de birçok yönetmelik çıkarması bu görüşü desteklemektedir. Öte yandan devletin yönetimine aday olan partilerin programları, devletin kalkınma planlarında spora yer vermesi spor olgusunun önemsendiğinin bir başka göstergesidir.

Sporun Tanımı

Literatürde yer alan tanımlardan bazıları şunlardır;

Spor, insan ruhundaki mücadele ve başarıya azminin, sistemli ve adil şartlar içinde, çeşitli güçlükleri göze alarak bir yarışmaya dönüşmesidir (Karakuş, 2005). Kişinin, önceden belirlenmiş kurallara uygun olarak, maddi bir karşılık için yahut sadece zevk için, araçlı veya araçsız, tek yada takım halinde, kendisiyle doğayla veya başkalarıyla rekabet esasına dayanan mücadelelerini içeren, fiziksel ve zihinsel yeteneklerini kullandığı ve geliştirdiği etkinlikler ile bu alanla uğraşan mesleklerin ve ilgililerin faaliyetlerini içeren bir kavramdır (Erten, 2006). Spor tek başına veya toplu olarak yapılan, kendine özgü kuralları olan genelinde bir yarışmaya dayanan bedensel ve zihinsel yetilerin gelişimini sağlayan eğitici ve eğlendirici uğraştır (Kuter,2005). Spor yenme ve başarıya gibi insan içgüdüsünün tatminini amaç edinen, belirli kurallar içerisinde yapılan rekabete dayalı, sosyalleştirici, fiziki, zihni ve ruhi hareketler bütünüdür (Dogu,2002). Spor, bilinçli veya bilinçsiz olarak bireylerin kemik yapısını güçlendirdikleri ve kaslarının gelişmelerini sağladıkları, vücudun esnekliğini geliştirdikleri ve hareket kapasitelerini arttırdıkları fiziksel ve zihinsel hareketler bütünüdür.

Sporun Önemi

Düzenlenen spor organizasyonları farklı kültürden insanların birbirlerini tanımaları, birbirlerine yakınlaşmalarını sağlamakta, insanların kendi ülkelerine olan birlik ve beraberlik gibi değerlerin artmasına sebep olduğu gözükmektedir. Sporun fiziksel ve psikolojik olarak kişinin özelliklerini iyileştirdiği, özgüveni ve yeterlilik duygularını geliştirdiği bilimsel bir gerçektir. Halen kronik veya başka hastalıkların tedavi protokollerinin başında hareketli olmak, yürümek, vücudu egzersizlerle çalıştırmak gerektiğini göz önünde bulundurursak hem fiziksel hem de psikolojik toplum sağlığının oluşturulmasındaki yerini daha iyi anlayabiliriz.

Spor, sağlık ve eğitimle iç içe geçmeli, aralarında ki işbirliğinin daha fazla olması sağlanmalı dolayısıyla toplum ve bireylerin sağlığı dikkate alınmalıdır. Bilimsel araştırmalar sonucunda dünya sağlık örgütü çocuklar için günde bir saat, yetişkinler için yarım saat fiziksel hareketlilik önermektedir.

Türkiyenin Spor Politikaları

Spor politikası kelimesiyle ilgili sporu toplumda nereye konumlandığımızı, ulaşmak istediğimiz hedeflerin ne olduğu, bu hedeflere nasıl ulaşılması gerektiğini belirten bir yol haritasının oluşturulması gerekmektedir. Ayrıca ülkenin ulusal ve uluslararası alanda gereken sportif bakış açısını da eğitim ve öğretim kurumlarından başlayarak diğer paydaşlarında aynı hedef doğrultusunda olması sağlanmalı ve bu felsefe doğrultusunda hareket edilmesi gerekmektedir. Sağlıklı politikalar belirlenirken; bireylerin sağlığını, işgücünü, üretimini, verimliliğini etkileyen sporun, önemli bir faktör olduğu göz önüne alınarak daha sağlıklı spor politikalarının oluşturulması sağlanmalıdır. Bugüne kadar oluşturulan spor politikalarına bakacak olursak, anayasada yer alan 58. ve 59. Maddeler, kurulan hükümetlerin programları, kalkınma planlarında ki spor ile ilgili olan kısımlarından oluştuğunu görmekteyiz.

Hükümet Programlarında Spor

Hükümet programlarında spor konusunda genellikle eğitim ve gençlikle ilgili konulara yer verilmiştir. Sporda eğitimin öneminin yanında, eğitimde sporun yeri ve önemine vurgu yapılmıştır. Sporun amaçları olarak beden ve ruh sağlığının, insan kişiliğinin geliştirilmesi, gençlerin boş zamanlarının değerlendirilmesi ve maddi ve manevi gelişiminin sağlanması dile getirilmiştir. Genel olarak hükümet programların da şu ifadeler öne çıkmaktadır; Terbiye-i bedeniye, izcilik, sağlam vücut, sporun teşkilatlanması, yüksek beden terbiyesi enstitüsünün açılması, spor sahalarının kurulması, spordaki her dalı çağdaş seviyeye ulaştırmak, her yaşta herkesin spora teşvik edileceği. Lüzumlu tesislerin inşa edilmesi, sporu kanun, nizam, ahlak ve disiplin ölçüleri içinde gelişmesi, gençliğin moral ve fizik gücünü arttırmak, spor ve kültür faaliyetleri, beden ve ruh sağlığı, kitle ve geleneksel sporlara yönlendirmek. Spor akademileri kurmak, halkın spor yapması, okul içi spor, amatör spora katkı, kötü alışkanlıklardan uzak tutulması için sporun yaygınlaştırılması ve benzeri ifadelerle farklı zamanlarda aynı ortak sorunların teşhisini koyabildiklerini ama uygulamada gerekli şartlar oluşmadığı için istenilen hedeflere tam olarak ulaşamadığı görülmektedir. Tesislerin sayı ve niteliklerinin yükseltilecek ülke geneline dengeli dağılımı programların ortak amacıdır. Sporun kitlelere yayılması ve amatör sporun teşvik edilmesini birçok hükümet programı hedef olarak almıştır. Bunun yanında milli sporlarımızın ve geleneksel spor dallarımızın geliştirilmesi de amaçlar arasındadır.

Kalkınma Planlarında Spor

Birinci beş yıllık kalkınma planında spor yer almamıştır.

İkinci beş yıllık kalkınma planında ise spora yer verilmiştir. Türkiye de amatör değil profesyonel spora, kitle sporuna değil seyir sporlarına ağırlık verilmekte olup bunun olumsuz yansımalarına spor kulüplerinin ve tesislerinin kuruluş ve işleyişinde ve beden terbiyesi genel müdürlüğünün çalışmalarında rastlanılmaktadır. Üçüncü beş yıllık kalkınma planında kitle sporları ile geleneksel sporlara ağırlık verileceği, spor malzemelerinin standardizasyonunun sağlanması hususunda tedbirler getirilmektedir. Dördüncü beş yıllık kalkınma planında ise toplu işyerlerinde ve yerleşme merkezlerinde spor merkezlerinin kurulması ve sporcuların toplumsal güvenlik kapsamına alınması hususu yer almaktadır. Beşinci beş yıllık kalkınma planında ise şehir imar planlarının hazırlanışında spor alanlarına ağırlık verileceği, spor malzemelerinin imalatının teşvik edilmesi, Türk güreşinin özel olarak destekleneceği ifade edilmektedir. Altıncı beş yıllık kalkınma planında spor, eğitim, sağlık ve araştırma merkezlerinin yaygınlaştırılması, spor istatistiklerinin uluslararası standartlara uygun hale getirilmesi ve profesyonelliğin teşvik edilmesi yer almıştır. Yedinci beş yıllık planda özel sektör kulüpleri, mahalli idarelerin katkı ve rolünün artırılmasına değinilmiştir. Sekizinci planda spor elemanlarının hizmet içi eğitimleri, tam bağımsız spor federasyonları ve spor kulüpleri, teknolojiyi yakından takip ve olimpiyatlara yönelik hazırlıkların yapılması gerekliliği üstünde durulmuştur. Dokuzuncu kalkınma planında spor yer almamış gençlikle ilgili topluma kazandırılmaları yönünde ibarelere yer verilmiştir. Son olarak yapılan onuncu kalkınma planında ise sporun bir yaşam tarzı olarak benimsenmesi, başarılı sporcuların yetiştirilmesi, etiğin sporda yerleştirilmesi ve ülke geneline spor alt yapısının dengeli bir şekilde dağılmasının sağlanması ifadelerine yer verilmiştir.

Spor Politikaları

Spor politikalarının önemli olma sebepleri arasında, gelecek olan nesillerimizin sağlıklı olmaları, toplum sağlığının önemsenmesi, toplum içindeki barış ve huzurun temin edilmesinde ve bireylerin sosyalleşme sürecine olan sporun katkısını sayabiliriz. Bu çağımızdaki ülkelerin övünç ve Prestijlerini arttıracak referanslarda spordaki başarılar en ön sıralarda yer almaktadır. Bu yüzden olimpiyat ve uluslararası organizasyonlardaki başarı ve madalya sıralamasında başarılı olmak için büyük çaba sarf etmekte olduklarını görürüz. Hem sporcunun hem de ülkenin tanınma oranı ve güçlü millet algısı oluşturması spora olan ilgiyi ve önemi arttırmaktadır. Son yıllarda ülkemizin yaptığı tesisleşmedeki yatırımlar sporun gelişmesine katkıda bulunmuştur. Toplumun bilinçli bir şekilde spor ve egzersiz yapması, gençlerin küçük yaştan başlayarak spora yönlendirilmeleri, içlerinden başarılı sporcuların tespit edilerek değerlendirilmeleri, spora ilgili olan tüm kuruluşların aynı dille konuşup ortak hedefe birlikte hareket ederek işbirliği içerisinde Türkiye'nin spor politikalarını doğru uygulayabildiklerinde başarıya ulaşıldığını göreceğiz. Spor politikalarının kapsamında tüm bireyler için spor anlayışıyla ülkemizde yaşayan herkes için düzenli fiziksel aktivite alışkanlığı kazandırılması, spor yoluyla sosyalleşme ve iç huzur temini, çocuk ve gençlerden yetenekli olanların belirlenerek üst düzey sporcu olarak yetiştirilmeleri, spora katılımı arttıracak olan amatör spor branşlarına ve sporculara desteğin artırılması ve her alanda yapılacak iyileştirmelerle ülkemizin başarılı bir spor ülkesi haline gelmesini sayabiliriz.

Spor Politikalarının Temel Amaçları

Sporun ülkede yaygınlaşarak gelişmesini sağlamak. Bireylerin yaşı kaç olursa olsun spor yapabilmelerine olanak sağlayarak teşvik etmek. Gelecek nesillerimizin sağlıklı olarak yetişmesini sağlamak. Kişilerin istedikleri branşlar da spor yapabilmeleri için gerekli şartları oluşturmak. Coğrafyaya ve bölgelere göre spor tesisleri için gerekli spor tesis Envanteri çıkarmak, ihtiyaçları belirlemek, tesisleşmeyi ülke genelinde planlayıp yaymak. İlkokul, ortaokul, lise ve yüksekokul aşamalarında milli eğitim bakanlığı ve Y.Ö.K. ile işbirliği ve koordinasyon içinde bulunarak beden eğitimi ve spor derslerini ve spor ile ilgili faaliyetleri belirlemek. Alanlarında uzman ve nitelikli sporla ilgili Antrenör, yönetici, öğretmen ve elemanlar yetiştirilmesi. Sporda kabiliyetli çocuk ve gençlerin tespiti ve değerlendirilmesi. Sporcuların ve spor elemanlarının etik kurallara uyan, fair-play sahibi, Dopinge karşı bireyler olmalarının sağlanması ve sporda şiddetin önlenmesine yönelik çalışmalar. Olimpiyat ve uluslararası şampiyonalara daha fazla sayıda sporcuyla katılabilmek için yapılacak çalışmalar. Engelli bireylerin spora katılımını teşvik ederek gerekli şartların temin edilmesini sağlamak. Ülkemizde olimpiyat ve diğer uluslararası şampiyonaların düzenlenmesini sağlayarak Türkiye'nin reklamı ve imajını arttırmak. Sporla ilgili tüm kurum ve kuruluşlarla ilgili işbirliği ve koordinasyonda bulunmak.

Spor Politikalarının Temel İlke ve Değerleri

Dostluk, barış, kardeşlik ve etik değerlere bağlı olarak evrensel kurallar içerisinde hareket etmek, sporun ruhu olan saygı ve fair-play çerçevesinde insan odaklı olarak katılımıcılığın sağlanması, bilime ve araştırmaya dayalı olarak, güvenilirliğin, mükemmelliğin, uygulanabilirliğin, şeffaflığın, hesap verilebilirliğin, fırsat eşitliğinin, adaletin, liyakatin ön planda olduğu bir spor atmosferi oluşturmak. Ülkemizin spor politikalarının etkili ve verimli olabilmesi, aşağıdaki ulusal gençlik ve spor politikası belgesinde de yer alan konuların düzenlenmesi ve sorunların giderilebilme düzeyiyle belli olacaktır.

Temel Politika Alanları

- Spor yönetimi alanı
- Sporla ilgili kurumlar arasında işbirliğinin sağlanması
- Sporun yerel yönetimlerde desteklenmesi
- Spor federasyonları ve spor kulüplerinin yeniden yapılanması
- Spor tesislerinin ergonomik bir şekilde yapılması ve herkes tarafından kullanılması
- Sponsorluk ve spor ekonomisinin geliştirilmesi
- Spor kültürü ve herkes için spor
- Sporun yaygınlaştırılması için eğitim ve öğretim kurullarıyla çalışılması
- Yaşam boyu sporun yaygınlaştırılması
- Seyirci kültürünün kazandırılması
- Elit sporcu yetiştirmek
- Uzman ve nitelikli teknik eleman yetiştirilmesi
- Ülke ülkede genel sportif yetenek taraması yapılması
- Yüksek performanslı sporcu yetiştirilmesi
- Başarının ödüllendirilmesi ve teşvik programlarının geliştirilmesi
- Spor hukuku
- Sporcu haklarını korunması
- Engelliler ve spor
- Spor tesislerinin engellilerin erişimine uygun hale getirilmesi
- Engellilerin sportif performanslarının artırılmasına yönelik çalışmaların yapılması
- Eğitim kurumlarında engellilere yönelik faaliyetlere yer verilmesi
- Engellilerin spor aracılığıyla tedavisi
- Sporcu sağlığı
- Sporcuların sağlıklı bir şekilde spora katılımının sağlanması
- Sporcu sakatlıklarının önlenmesi ve tedavilerinin yapılmasına yönelik çalışmalar
- Sporcu beslenmesi ve Doping mücadelenin yaygınlaştırılması
- Uluslararası spor organizasyonları ve olimpiyatlar
- İstanbul'un olimpiyat oyunlarına ev sahipliği yapabilmesini sağlamak
- Uluslararası spor organizasyonlarına ev sahipliği yapabilmek için çalışmalar yapmak
- Sporcuların üst düzeyde performansa ulaşması için gerekli çalışmaları yaparak olimpiyat ve diğer organizasyonlara katılımı arttırmak
- Gönüllülük sisteminin sporda uygulanması. (Ulusal gençlik ve spor politikası belgesi, resmi gazete de yayımlanan 27.1.2013 tarih ve 28541 sayılı)

SONUÇ

Yukarıda ki saydığımız temel politika alanlarının her birinde yapacağımız iyileştirme, ilerleme, uygulama ve düzenlemeler bize başarı olarak geri dönecek, ülke olarak performans ve madalya anlamında üst sıralarda olmamızı sağlayacak, sağlıklı nesiller yetiştirmemize katkı da bulunacak, toplumun daha sağlıklı olması sağlanacaktır. Türkiye’de sporun kitlelere yayılması, yeterli sayı ve nitelikte spor tesislerinin dağılımı, kuruluşlarla verimli bir işbirliği ve ortak çalışma alışkanlığının yerleştirilmesi önemini korumaktadır.

Vergi reformu çalışmalarında ve yerel yönetimlere ilişkin düzenlemelerde, gençlik ve spor hizmetleri için yeni kaynaklar yaratılmalıdır. Özel sektörün, spor politikalarının oluşumu, spor yönetimi, spor organizasyonları, spor yatırımları konusunda daha fazla yer alması sağlanmalıdır. Spor alanında yatırım yapacak iş adamlarına proje desteği ve kredi kolaylıkları sağlanmalıdır. Sporda Sponsorluk ve profesyonel Menajerliğin gelişmesinde kuruluşların katkılarının artırılması için gerekli hukuki ve mali düzenlemeler yapılmalıdır. Spor malzemesi üreten yerli firmalar teşvik edilmeli markalaşmaları sağlanmalıdır. Spordaki gelişme ve yeniliklerin izlenebileceği sergi ve fuarlar, seminerler, ortak çalışmalar ile gerçekleştirilmelidir. Sporu yöneten kurumlardaki kişilerin, yöneticilerin ve görevlilerin sporu seven, sporu bilen liyakat sahibi kişilerden olması ve tercih edilmesi gerekmektedir. Spor tesislerinin yapımında ergonomik olması dikkate alınmalı, tesislerin belli takımlara ya da kişilere özel kullanımında yetkililerin hassas davranmaları ve iltimas geçmemeleri adaletli olmaları sağlanmalıdır. Yerel yönetimlerin spor tesislerinin yapımı ve bakımında yetki ve kaynakları artırılmalı, üniversiteler, spor organizasyonu ve eğitim alanında projeler ve hizmetler üreterek sporun gelişmesine daha fazla katkıda bulunmalıdır. Sporda bilimsel araştırmalar, spor müzeleri, sporla ilgili yayınlar ve spor eğitimi gibi konularda projeler desteklenmelidir. Spor kulüplerinin vakıflar, sendikalar, dernekler gibi hükümet dışı kuruluşların ve basının spor konusundaki çalışmalarını destekleyici düzenlemeler yapılmalıdır. Merkezi kuruluşların yönetim ve denetimi ile sporda özlenen atılım ve başarılarla ulaşılamayacağını bilerek sporda özel sektörün, yerel yönetimlerin, üniversitelerin ve hükümet dışı kuruluşların ağırlığını ve katılımını arttıracak düzenlemeler yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Doğar, Y. (1997), Türkiye’de spor yönetimi. Adana: öz Akdeniz ofset
- Doğu, G. (2002) belediyelerin sporla ilgili işlevleri: Düzce belediyesi örneği. Çağdaş yönetimler dergisi. S: 11
- Erten, R. (2006) Türk sporunun yapısal düzeni. Gazi üniversitesi hukuk fakültesi dergisi, S: 10
- Karakuş, S. (2005) Beden eğitimi ve spor Yüksek Okulun da okuyan öğrencilerin fiziksel sağlıkları ile serbest zaman ve sigara kullanımı arasındaki ilişkinin incelenmesi. Gazi üniversitesi Kırşehir eğitim fakültesi dergisi S:7
- Kuter, F, Ö, Atasoy, B, (2005) Küreselleşme ve spor. Uludağ üniversitesi eğitim fakültesi dergisi, S:22
- Ulusal gençlik ve spor belgesi. Resmi gazete, 27.12.2013 tarih 28541 sayılı
- T.C. Anayasası (tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011) Erişim tarihi 18.03.2020
- TDK (sozluk.gov.tr) Erişim tarihi 15.03.2020

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ BESYO SPOR YÖNETİCİLİĞİ BÖLÜMÜNDE ÖĞRENİM GÖREN ÖĞRENCİLERİN DUYGUSAL ZEKÂLARININ LİDERLİK ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN İNCELENMESİ

Mahmut ULUKAN, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, Kütahya
mhmtulkn@gmail.com

ÖZET

Bu çalışmada amaç, spor yöneticiliği bölümünde öğrenim gören öğrencilerin duygusal zekâlarının liderlik üzerindeki etkisini incelemektir. Araştırmaya Akdeniz Üniversitesi BESYO spor yöneticiliği bölümünde öğrenim gören 51 kadın ve 71 erkek olmak üzere 122 öğrenci gönüllü katılmıştır. Araştırmada katılımcıların duygusal zeka düzeylerini tespit etmek için Schutte ve arkadaşlarının (1998) 33 madde olarak geliştirdiği, Austin ve arkadaşları (2004) tarafından 41 madde olarak tekrar düzenlenmiş olan ve Türkçe'ye uyarlaması Tatar ve arkadaşları (2011) tarafından yapılan Schutte Duygusal Zeka Ölçeği ile katılımcıların liderlik özelliklerini belirlemek için Lee G. Bolman ve Terrence E. Deal (1990) tarafından geliştirilen, Dereli (2003) tarafından Türkçe'ye uyarlama çalışmaları gerçekleştirilmiş olan Liderlik Yönelimleri Anketi kullanılmıştır. Araştırmada kişisel özellikler frekans ve yüzde dağılımlar alınarak değerlendirilmiştir. Araştırmada kullanılan veriler anket yöntemiyle toplanmış olup, ikili değişkenler için t-testi, üç ve daha fazla değişkenler için tek yönlü varyans (ANOVA) analizi yapılmıştır. Ayrıca duygusal zeka ve liderlik arasındaki ilişkinin tespiti için Pearson Korelasyon testi uygulanmıştır. Verilerin analiz etmek için SPSS 22.00 paket programı kullanılmıştır. Sonuç olarak, araştırmaya katılım gösteren öğrencilerin cinsiyet değişkenine göre, duygusal zekâdan ve liderlikten aldıkları puanlar incelendiğinde kadınların puanlarının, erkeklere oranla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada araştırmaya katılım gösteren öğrenciler arasında yaş değişkenine göre incelendiğinde duygusal zekâ ve liderlik düzeylerinde anlamlı farklılıklar görülmüştür. Ayrıca spor yöneticiliği bölümünde öğrenim gören öğrencilerin duygusal zekâlarının liderlik yönelimlerini pozitif yönde etkilediği gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Spor, Duygusal Zekâ, Liderlik, Spor Yöneticiliği, Yönelim

GİRİŞ

Spor, kişinin psikolojik ve fizyolojik açıdan sağlığında gelişim gösteren, motorsal ve zihinsel olarak belirli bir düzeye ulaştıran, sosyal davranışlarında düzenlemeler yapan biyolojik bir olgudur. Başka bir deyişle spor, bireyin ruhen, bedenen ve bireylerin fikirlerinin gelişmesinde ve bireyler arasında sosyalleşmeyi ve koordinasyonu sağlayan bir olgudur (Yetim, 2015).

En geniş anlamıyla zekâ, zihin yönünden genel bir güçlülük olarak ifade edilir. Ayrıca zeka soyut düşünme, muhakeme etme, somut-soyut arasındaki ilişkiyi anlayabilme, öğrenme kabiliyeti, problem çözme ve bu zihinsel işlevleri uyumlu bir şekilde kullanabilme yeteneğidir (Gardner, 1993; Güney, 2000; Kuru, 2001). Zekânın çevre koşullarından bağımsız olduğu ifade edilmektedir. Ancak, yapılan son çalışmalar, çevre koşullarının zekâ üzerinde belirleyici rol oynadığını ortaya koymuştur (Baymur, 1984). Zekâ alanlarından biri olan duygusal zekânın İngilizcedeki karşılığı "Emotional Intelligence" (EI) olarak tanımlanırken, alanyazında kullanımı daha çok "Emotional Quotient" (EQ) olarak ifade edilmiştir.

Duygusal zeka kavramı bilim insanları sadece kendinin değil aynı zamanda başkalarının duygularını gözlemleme, bunların arasındaki ayrımı yapabilme, dışardan gelen baskılarla baş edebilme, duyguların etkili bir şekilde ifade edilebilmesi için onları yönetebilme ve buradan edindiği deneyimlerle düşünce ve davranışlarını yönlendirebilme ve kullanabilme becerisi olarak ifade etmişlerdir (Salovey ve Mayer, 1990; Mayer ve Salovey, 1993, Cooper ve Sawaf, 2003; Brackett ve Warner, 2004; Çakar ve Arbak, 2004). Duygusal zekâ düzeyleri yüksek olan bireylerin; duygularını yönetmekte daha etkin olduklarını, duygusal problemlerle başa çıkmada ve kaygı ve stres gibi sorunların yönetiminde daha başarılı olduğu, bununla birlikte sosyal ilişkilerde daha yapıcı ve pozitif yaklaşımlar sergilemektedirler (Mayer ve diğ., 2004). Bu bağlamda duygusal zekânın liderlik üzerindeki etkisi de yadsınamaz.

Liderler etrafındaki diğer insanlar için örnektirler. Spor ve egzersiz psikolojisinde alana önemli katkı yapabilecek önemli psikolojik kavramlardan birisi de liderliktir. Bu yüzden liderlik insanları etkileyebilmek ve üstün performans yaratmak için önemlidir. Liderlik, bir grup insan topluluğunun belirli bir amaç için toplanma ve belirlenen bu amaca ulaşmak için onları hareketlendirme, bilgi ve yeteneklerinin bütününe ya da bazı şartların olgunlaşmasıyla kişisel ya da grup hedeflerine ulaşılabilmesi için birinin başkalarının eylemlerini etkisi altına alması ya da yönlendirilebilmesi olarak tanımlanabilir (Zel, 2001; Eren, 2001; Efil, 2002).

Liderlik için önemli bir özellik olan bir kavramda zekadır. Yapılan araştırmalar sonucunda elde edilen bilgiler doğrultusunda liderlik ile zekâ arasında güçlü ilişkiler olduğu tespit edilmiştir (Bass, 1990). Zekâ ve liderlik ilişkisini gösteren çalışmalarda ve üstün zekâlılar için yapılan eğitimlere ya da rehberliklere ilişkin literatür taramalarında, liderlik ve zeka kavramından çokça bahsedildiği ve bu iki kavramın ilişkili olduğu görülmüştür. Bu bağlamda, liderlik özelliğinin belirlenmesinde önemli bir nitelik olduğu düşünülen zekânın ve liderliğin ölçülmesi uzun bir zaman almıştır (Jolly ve Ketler, 2004). Hollingworth (1939) üstün zekâyâ sahip olanların liderlik alanında daha etkili olduğu düşüncesindeki "Şimdiye kadar hiç kimse aptallığı bir liderin özelliği olarak göstermemiştir" sözüyle belirttiği gibi zekâ, liderliğin tanımında önemli bir ölçüt olarak görülmüştür (akt: Emir ve Acar, 2007). Sternberg (2005) liderlik alanındaki

üstünlüğün önemli özelliklerinden biri olarak zekâyı göstermiş ve liderliği, üretilen yeni fikirlerin özelliğinin değerlendirilmesi ve bunların uygulanması ile başkalarının bu fikrin önemini kabul etmesini sağlamak olarak ifade etmiştir.

Bu çalışmada amaç, Akdeniz üniversitesinde spor yöneticiliği bölümündeki öğrencilerin duygusal zekâlarının liderlik üzerindeki etkisini incelemektir.

Materyal ve Yöntem

Bu bölümde araştırmaya katılan örneklem grup, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve verilerin analizi yer almaktadır.

Araştırma Grubu

Araştırmaya Akdeniz Üniversitesi BESYO spor yöneticiliği bölümünde öğrenim gören 51 kadın ve 71 erkek olmak üzere 122 öğrenci katılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada *Schutte Duygusal Zeka Ölçeği* ve *Liderlik Yönelimleri Anketi* kullanılmıştır. Ayrıca araştırmacı tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu kullanılmıştır.

Schutte Duygusal Zeka Ölçeği: Schutte ve arkadaşlarının (1998) 33 madde olarak belirlediği ölçek Austin ve arkadaşları (2004) tarafından 41 madde olarak tekrar düzenlenmiş olan *Duygusal Zeka Ölçeği*nin Türkçe'ye uyarlanması Tatar ve arkadaşları (2011) tarafından yapılmıştır. *Duygusal Zeka Ölçeği* 41 madde ve 3 alt boyut oluşan 5'li Likert tipinde bir ölçektir. Ölçekten alınan en düşük puan 41 en fazla puan 205 olduğu belirlenmiştir. Ölçekten alınan toplam puanın yüksek olması, duygusal zekâ düzeyinin yüksek olduğunu ifade etmektedir. Schutte *Duygusal Zeka Ölçeği*nin Cronbach Alpha katsayısı 0.82 olarak saptanmıştır.

Liderlik Yönelimleri Anketi: Lee G. Bolman ve Terrence E. Deal (1990) tarafından geliştirilmiş olan ölçeğin Türkçe'ye uyarlama çalışmaları Dereli (2003) tarafından yapılmıştır. Ölçek toplam 32 ifade 4 alt boyut ve 5'li likert tipinden oluşmaktadır. Ölçekte karizmatik liderlik, dönüşümsel liderlik, insana yönelik ve yapıya yönelik liderlik olmak üzere dört temel boyut analiz edilmektedir. Ölçekten alınan puanın yüksek olması bireyin belirtilen liderlik özelliklerinin sürekli sahip olmasını; ölçekten alınan puanın düşük olması ise hiç sergilemediğini göstermektedir. *Liderlik Yönelimleri Ölçeği*nin Cronbach Alpha katsayısı 0,93 olarak saptanmıştır.

Verilerin Toplanması

Araştırmada kullanılan anket formu, Akdeniz Üniversitesi Spor Yöneticiliği bölümünde bulunan öğrencilere ders saati dışında geçirdikleri boş zamanlarında araştırmacı tarafından uygulanmıştır. Çalışmada yer alan spor yöneticiliği bölümündeki öğrencileri anketler dağıtılmadan önce araştırma hakkında gerekli bilgiler verilmiş ve veri toplama aracının doğru doldurulması için detaylı açıklamalar yapılmıştır.

Araştırmacı tarafından toplanmış olan veriler kontrol edilerek eksik ya da yanlış doldurulmuş olanlar tespit edilmiş ve araştırma dışında bırakılmıştır. Sonrasında, öğrencilere uygulanan veri toplama formundan kabul görülebilir nitelikte olan 122 anket analiz edilmesi için kodlanarak SPSS programına aktarılmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde Schutte Duygusal Zekâ Ölçeği, Liderlik Yönelimleri Anketi ve analizleri belirlemek için betimleyici istatistiklerden yararlanılmıştır. Schutte Duygusal Zekâ Ölçeği ve Liderlik Yönelimleri alt boyutlarını cinsiyet, yaş, gelir, yaşanılan yer, anne ve baba eğitim, boş vakitlerinde ne yaptığı ve spor yapma değişkenlerine göre oluşan gruplar arasındaki farklılıkların incelenmesi için ikili gruplarda t-testi, ikiden fazla olan gruplarda tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Duygusal Zekâ ile Liderlik Yönelimleri arasındaki ilişkinin analiz edilmesi için Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon yöntemleri kullanılmıştır. Araştırma verilerinin analizinde SPSS 22.00 paket programı kullanılmıştır.

Bulgular

Tablo 1: Spor Yöneticisi Öğrencilerinin Kişisel ve Betimsel Bilgileri

	Gruplar	N	%
Cinsiyet	Kadın	51	41,8
	Erkek	71	58,2
	Toplam	122	100
Yaş	18 – 19	15	12,3
	20 – 21	48	39,3
	22 – 23	38	31,1
	24 ve üstü	21	17,2
	Toplam	122	100
Sınıf	Sınıf 1	25	20,4
	Sınıf 2	33	27,1
	Sınıf 3	33	27,1
	Sınıf 4	31	25,4
	Toplam	122	100

Tablo 1'e göre çalışmaya 51 kadın ve 71 erkek olmak üzere toplam 122 üniversite öğrencisi katılmıştır. Yaş değişkenine göre 18-19 yaşında 15 öğrenci, 20-21 yaşında 48 öğrenci, 22-23 yaşında 38 öğrenci, 24 ve üstü yaş kategorisinde 21 öğrenci olduğu görülmüştür. Öğrenim gördüğü sınıf derecesine göre 25 kişi 1. Sınıf, 33 kişi 2. Sınıf, 33 kişi 3. Sınıf ve 31 kişi de 4. Sınıf olduğu görülmüştür.

Tablo 2: Spor Yöneticiliği Bölümü Öğrencilerinin Cinsiyet Değişkenine Göre Duygusal Zekâlarına ve Liderlik Yönelimlerine İlişkin T-Testi Sonucu

	Cinsiyet	N	X	SS	Min.	Max.	t	P
İnsana Yönelik Liderlik	Kadın	51	33,47	4,72	22,00	40,00	1,336	,184
	Erkek	71	32,40	4,02	20,00	40,00		
Yapıya Yönelik Liderlik	Kadın	51	32,56	4,90	19,00	40,00	,496	,621
	Erkek	71	32,14	4,53	21,00	39,00		
Dönüşümsel Liderlik	Kadın	51	31,29	5,69	20,00	40,00	,701	,485
	Erkek	71	30,64	4,47	20,00	38,00		
Karizmatik Liderlik	Kadın	51	31,60	5,60	17,00	40,00	,177	,860
	Erkek	71	31,45	4,22	20,00	39,00		
Toplam	Kadın	51	128,94	19,38	87,00	160,00	,724	,470
	Erkek	71	126,64	15,55	81,00	152,00		
İyimserlik/ Ruh Halinin Düzenlenmesi	Kadın	51	82,52	12,47	25,00	101,00	,666	,507
	Erkek	71	81,22	9,16	53,00	99,00		
Duyguların Kullanımı	Kadın	51	20,88	10,90	12,00	34,00	1,286	,201
	Erkek	71	19,84	9,78	12,00	30,00		
Duyguların Değerlendirilmesi	Kadın	51	42,41	4,89	18,00	59,00	,749	,455
	Erkek	71	41,00	3,99	17,00	59,00		
Toplam	Kadın	51	145,82	17,81	112,00	181,00	1,241	,217
	Erek	71	142,07	15,43	117,00	183,00		
p>0,05								

Tablo 2'ye göre spor yöneticiliği bölümü öğrencilerinin cinsiyet değişkeni ile duygusal zekâ ve liderlik yönelimleri alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür. [p=0,470; p>0,05; p=0,217; p>0,05]. Verilere göre spor yöneticiliği bölümü öğrencilerinin cinsiyete göre liderlik yönelimleri kadınlarda en düşük (\bar{X} =87,00), en yüksek (\bar{X} =160,00) puan olduğu görülürken erkeklerde en düşük (\bar{X} =81,00), en yüksek (\bar{X} =152,00) puan olduğu görülmüştür. Duygusal zekâ puanları incelendiğinde kadınlarda en düşük (\bar{X} =112,00), en yüksek (\bar{X} =181,00) puan olduğu görülürken erkeklerde en düşük (\bar{X} =117,00), en yüksek (\bar{X} =183,00) puan olduğu görülmüştür.

Tablo 3: Spor Yöneticiliği Bölümü Öğrencilerinin Yaş Değişkenine Göre Duygusal Zekâlarına ve Liderlik Yönelimlerine İlişkin ANNOVA Testi Sonucu

	Yaş	N	X	SS	Min.	Max.	F	P
İnsana Yönelik Liderlik	18 – 19	15	32,33	3,10	27,00	36,00	,351	,788
	20 – 21	48	32,52	4,68	20,00	40,00		
	22 – 23	38	33,36	4,21	22,00	40,00		
	24 ve üstü	21	33,04	4,70	24,00	40,00		
Yapıya Yönelik Liderlik	18 – 19	15	31,20	3,94	22,00	37,00	,437	,727
	20 – 21	48	32,20	4,83	21,00	40,00		
	22 – 23	38	32,57	4,95	19,00	40,00		
	24 ve üstü	21	32,90	4,44	24,00	39,00		
Dönüşümsel Liderlik	18 – 19	15	29,80	4,64	20,00	37,00	,370	,775
	20 – 21	48	31,02	4,84	20,00	40,00		
	22 – 23	38	31,52	5,46	20,00	40,00		
	24 ve üstü	21	30,73	4,98	21,00	38,00		
Karizmatik Liderlik	18 – 19	15	31,06	6,01	17,00	39,00	,070	,976
	20 – 21	48	31,52	4,16	20,00	40,00		
	22 – 23	38	31,73	5,14	20,00	40,00		
	24 ve üstü	21	31,42	5,08	18,00	38,00		
Toplam	18 – 19	15	124,40	15,93	87,00	147,00	,268	,848
	20 – 21	48	127,27	16,90	81,00	160,00		
	22 – 23	38	129,05	18,30	87,00	160,00		
	24 ve üstü	21	128,60	17,69	94,00	152,00		
İyimserlik/ Ruh Halinin Düzenlenmesi	18 – 19	15	84,00	9,35	68,00	100,00	1,041	,377
	20 – 21	48	79,70	12,85	25,00	101,00		
	22 – 23	38	83,02	8,75	64,00	101,00		
	24 ve üstü	21	82,77	8,74	64,00	99,00		
Duyguların Kullanımı	18 – 19	15	19,60	4,67	12,00	54,00	1,775	,044*
	20 – 21	48	20,50	4,12	12,00	59,00		
	22 – 23	38	19,34	4,93	12,00	59,00		
	24 ve üstü	21	21,95	3,47	16,00	59,00		
Duyguların Değerlendirilmesi	18 – 19	15	41,66	8,35	22,00	27,00	2,784	,156
	20 – 21	48	41,56	9,88	18,00	30,00		
	22 – 23	38	38,78	11,80	17,00	34,00		
	24 ve üstü	21	46,66	7,53	34,00	29,00		
Toplam	18 – 19	15	145,26	14,93	120,00	181,00	2,077	,107
	20 – 21	48	141,77	15,87	112,00	178,00		
	22 – 23	38	141,15	17,62	113,00	181,00		
	24 ve üstü	21	151,23	15,58	124,00	183,00		

p > 0,05

Tablo 3'e göre spor yöneticiliği bölümü öğrencilerinin yaş değişkeni ile duygusal zeka alt boyutlarından olan duyguların kullanımı arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür [$p=0,044$; $p<0,05$]. Yaş değişkeni ile duygusal zekânın İyimserlik/Ruh Halinin Düzenlenmesi ve Duyguların Değerlendirilmesi alt boyutları ile liderlik yönelimleri alt boyutları arasında anlamlı farklılık olmadığı görülmüştür [$p=0,377$; $p>0,05$; $p=0,107$; $p>0,05$]. Verilere göre spor yöneticiliği bölümü öğrencilerinin en düşük puan ($\bar{X}=81,00$) 20-21 yaş aralığında, en yüksek puan ($\bar{X}=160,00$) 20-21 ve 22-23 yaş aralığında olduğu gözlemlenmiştir. Duygusal zekâ puanları incelendiğinde en düşük puan ($\bar{X}=112,00$) 20-21 yaş aralığında, en yüksek puan ($\bar{X}=183,00$) 24 yaş ve üstü olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 4: Spor Yöneticiliği Bölümü Öğrencilerinin Sınıf Değişkenine Göre Duygusal Zekâlarına ve Liderlik Yönelimlerine İlişkin ANNOVA Testi Sonucu

	Yaş	N	X	SS	Min.	Max.	F	P
İnsana Yönelik Liderlik	Sınıf 1	25	31,64	4,36	20,00	39,00	1,542	,207
	Sınıf 2	33	32,27	4,41	21,00	40,00		
	Sınıf 3	33	33,57	4,24	24,00	40,00		
	Sınıf 4	31	33,67	4,25	24,00	40,00		
Yapıya Yönelik Liderlik	Sınıf 1	25	29,80	5,10	19,00	40,00	3,673	,014*
	Sınıf 2	33	32,33	4,99	21,00	39,00		
	Sınıf 3	33	33,60	4,16	26,00	40,00		
	Sınıf 4	31	32,96	3,85	26,00	39,00		
Dönüşümsel Liderlik	Sınıf 1	25	29,04	5,55	20,00	39,00	2,027	,114
	Sınıf 2	33	31,00	3,92	23,00	39,00		
	Sınıf 3	33	32,27	4,55	23,00	40,00		
	Sınıf 4	31	30,90	5,75	20,00	38,00		
Karizmatik Liderlik	Sınıf 1	25	29,64	5,72	17,00	39,00	1,875	,138
	Sınıf 2	33	31,57	4,46	20,00	40,00		
	Sınıf 3	33	32,57	3,88	25,00	40,00		
	Sınıf 4	31	31,83	5,11	18,00	38,00		
Toplam	Sınıf 1	25	120,12	18,46	81,00	150,00	2,508	,062
	Sınıf 2	33	127,18	16,54	92,00	156,00		
	Sınıf 3	33	132,03	15,38	104,00	160,00		
	Sınıf 4	31	129,60	17,53	94,00	152,00		
İyimserlik/Ruh Halinin Düzenlenmesi	Sınıf 1	25	82,00	11,26	64,00	101,00	1,031	,382
	Sınıf 2	33	79,72	9,04	61,00	99,00		
	Sınıf 3	33	81,24	13,34	25,00	101,00		
	Sınıf 4	31	84,32	8,17	64,00	101,00		
Duyguların Kullanımı	Sınıf 1	25	21,48	3,42	29,00	27,00	1,868	,139
	Sınıf 2	33	19,60	3,91	27,00	27,00		
	Sınıf 3	33	19,72	5,29	18,00	30,00		
	Sınıf 4	31	20,61	4,52	17,00	34,00		

Duyguların Değerlendirilmesi	Sınıf 1	25	45,48	7,09	13,00	55,00	1,111	,348
	Sınıf 2	33	42,00	8,27	12,00	58,00		
	Sınıf 3	33	39,81	12,39	12,00	59,00		
	Sınıf 4	31	39,90	11,27	13,00	59,00		
Toplam	Sınıf 1	25	148,96	15,08	126,00	181,00	1,480	,223
	Sınıf 2	33	141,33	16,64	117,00	183,00		
	Sınıf 3	33	140,78	16,52	112,00	173,00		
	Sınıf 4	31	144,83	17,05	113,00	181,00		

p > 0,05

Tablo 4'e göre spor yöneticiliği bölümü öğrencilerinin sınıf değişkeni ile liderlik ölçeğinin alt boyutu olan yapıya yönelik liderlik arasında anlamlı fark olduğu görülmüştür [p=0,014; p<0,05]. Sınıf değişkeni ile liderlik yönelimleri alt boyutlarında insana yönelik liderlik, dönüşümsel liderlik ve karizmatik liderlik alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür [p=0,207; p>0,05; p=0,114; p>0,05; p=0,138; p>0,05]. Verilere göre spor yöneticiliği bölümü öğrencilerinin liderlik yönelimleri en düşük puanı (\bar{X} =81,00) 1. Sınıf, en yüksek puanı (\bar{X} =160,00) 3. Sınıf olduğu gözlemlenmiştir. Duygusal zekâ puanları incelendiğinde ise en düşük puanın (\bar{X} =112,00) 3. Sınıf, en yüksek puanın (\bar{X} =183,00) 2. Sınıf olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 5: Duygusal Zekâ ve Liderlik Yönelimleri Arasındaki Korelasyon Testi Sonucu

	r	p	n	r	p	n	r	p	n	r	p	n	r	p	n			
İnsana Yönelik Liderlik	1	,804**	122	,751**	,000	122	,766**	,000	122	,464**	,000	122	,162	,074	122	,018	,843	122
Yapıya Yönelik Liderlik	1	,795**	122	,781**	,000	122	,404**	,000	122	,023	,799	122	-,208*	,022	122			
Dönüşümsel Liderlik	1	,767**	122	,344*	,000	122	,034	,709	122	-,172	,059	122						
Karizmatik Liderlik	1	,431**	122	,081	,000	122	-,091	,372	122									
İyimserlik/ Ruh Halinin Düzenlenmesi	1	-,018	122	-,116	,847	122												
Duyguların Kullanımı	1	,549*	122															

Duyguların Değerlendirilmesi	r							1
	p							
	n							
p < 0,05								

Tablo 5 incelendiğinde duygusal zekâ ve liderlik yönelimleri arasında anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Liderlik yönelimleri alt boyutlarından biri olan insana yönelik liderliğin; duygusal zekanın alt boyutlarından biri olan iyimserlik/ruh hailinin değerlendirilmesi ($r = .464^{**}$, $p < .000$); ile pozitif yönde orta düzeyde ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Liderlik yönelimleri alt boyutlarından biri olan dönüşümsel liderliğin; duygusal zekanın alt boyutlarından biri olan duyguların değerlendirilmesi ($r = -.208^{*}$, $p < .022$); ile negatif yönde düşük düzeyde ilişkili olduğu gözlemlenmiştir. Liderlik yönelimleri alt boyutlarından biri olan yapıya yönelik liderliğin; duygusal zekanın alt boyutlarından biri olan iyimserlik/ruh hailinin değerlendirilmesi ($r = .344^{*}$, $p < .000$); ile pozitif yönde orta düzeyde ilişkili olduğu görülmektedir. Liderlik yönelimleri alt boyutlarından biri olan karizmatik liderliğin; duygusal zeka ölçeğinin alt boyutlarından biri olan iyimserlik/ruh hailinin değerlendirilmesi ($r = .431^{**}$, $p < .000$); ile pozitif yönde orta düzeyde ilişkili olduğu görülmüştür. Liderlik yönelimleri alt boyutlarından biri olan insana yönelik liderliğin; duygusal zekanın alt boyutlarından biri olan iyimserlik/ruh hailinin değerlendirilmesi ($r = .404^{**}$, $p < .000$); ile pozitif yönde orta düzeyde ilişkili olduğu görülmektedir.

SONUÇ

Araştırmada, Akdeniz Üniversitesi BESYO spor yöneticiliğinde öğrenim gören 51 kadın ve 71 erkek olmak üzere 122 öğrencinin duygusal zekâlarının liderlik üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışmaya başlarken kişinin duygusal zekâsının liderlik düzeylerine olumlu katkıları olacağı düşüncesiyle hareket edilmiştir.

Araştırmaya katılan 122 kişiye Duygusal Zekâ ve Liderlik Yönelim anketi uygulanmış olup, bulunan sonuçlar yaş, cinsiyet, sınıf ve genel olarak değerlendirmeye alınarak anlamlı bir farklılık olup olmadığı gözlemlenmiştir.

Araştırmada katılımcıların öncelikle demografik bilgileri ile ilgili soruları cevaplamaları sağlanmıştır. Sonraki bölümlerde ise sırasıyla Duygusal Zekâ ve Liderlik Yönelim Ölçeğindeki ifadelerle katılım düzeylerini belirtecek cevaplar vermeleri sağlanmıştır. Toplanan verilerin analizi ve yapılan değerlendirmeler ile bulgular elde edilmiş ve bu bulgular yorumlanarak sonuca ulaşılmıştır.

Araştırma bulgularına göre üniversite öğrencilerinin cinsiyete değişkenine göre, liderlik ve duygusal zekâ puanları gözlemlendiğinde kadınların almış olduğu puanların, erkeklerin almış olduğu puanlara oranla yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca yapılan bu çalışmada araştırmaya katılım gösteren öğrenciler arasında yaşa göre duygusal zekâ ve liderlik seviyelerinde anlamlı farklılık olduğu görülmüştür.

Tablo 2’de spor yöneticiliği bölümü öğrencilerinin cinsiyet değişkeni ile duygusal zekâ ve liderlik yönelimleri alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığına belirlemek için

T-Testi uygulanmıştır. Bulgulara göre spor yöneticiliği bölümü öğrencilerinin cinsiyete göre liderlik puanlarının kadınların aldıkları puanların erkeklere göre daha fazla olduğu görülmüştür. Duygusal zekâ puanları incelendiğinde ise erkeklerin aldıkları puanların kadınlara göre daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Erdoğan'ın yapmış olduğu araştırma sonuçlarına göre kadınların almış oldukları duygusal zekadan alınan puanların, erkek öğrencilerin aldıkları puanlara göre daha yüksek olduğu görülmüştür (Erdoğan, 2008). Bu da bizim çalışmamızı sonucunu desteklememektedir.

Tablo 3' te yapılan Anova testi sonucuna göre spor yöneticiliği bölümü öğrencilerinin yaş değişkeni ve duygusal zekanın alt boyutlarından biri olan duyguların kullanımı arasında anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Yaş değişkenine göre duygusal zekanın iyimserlik/ruh halinin düzenlenmesi ve duyguların değerlendirilmesi alt boyutları ile liderlik yönelimleri alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir.

Spor yöneticiliği bölümü öğrencilerinin yaş değişkeni ile duygusal zekâ alt boyutu olan duyguların kullanımı arasında anlamlı bir fark görülmüştür. Ayrıca duygusal zekâ puanları incelendiğinde 24 yaş üstü öğrencilerin daha yüksek puana sahip oldukları görülmüştür. Sevinç ve ark. (2012)'nin yapmış oldukları çalışmada benzer sonuçlar bulunmuştur.

Spor yöneticiliği bölümü öğrencilerinin yaş değişkeni ile liderlik yönelimleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Çetinkaya ve İmamoğlu (2018)'nin yapmış olduğu çalışmada spor eğitimi öğrencilerinin yaş değişkeni ile liderlik yönelimleri arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Bu çalışmanın sonucu yaptığımız çalışmanın sonucunu desteklememektedir.

Tablo 4'e göre spor yöneticiliği bölümü öğrencilerinin sınıf değişkeni ile liderlik yönelimleri alt boyutu olan yapıya yönelik liderlik arasında anlamlı bir fark olduğu gözlemlenmiştir. Duygusal zekâ alt boyutları ayrı ayrı incelendiğinde dördüncü sınıfta okuyanların diğer sınıflara göre duygusal zekâlarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Özdenk'in yapmış olduğu çalışmada sınıf ile duygusal zekâ puanı karşılaştırıldığında, dördüncü sınıfta okuyanların duygusal zeka puanı diğer sınıfta okuyanlara göre daha yüksek olduğu görülmüştür (Özdenk, 2018). Özdenk'in yapmış olduğu çalışmada da bu bulguları desteklemektedir.

Spor yöneticiliği bölümü öğrencilerinin sınıf değişkeni ile liderlik yönelimleri alt boyutu olan yapıya yönelik liderlik arasında anlamlı bir fark görülmüştür. Verilere göre spor yöneticiliği bölümü öğrencilerinin liderlik yönelimleri en yüksek puanı 3. Sınıf olduğu gözlemlenmiştir. Cengiz ve Güllü (2018)'nin yapmış oldukları çalışmanın sonucuyla benzerdir.

Tablo 5 incelendiğinde duygusal zekâ ve liderlik arasında olumlu yönde orta düzeyde ilişki olduğu gözlemlenmiştir. Danacı'nın yapmış olduğu araştırma sonucunda liderlik ve duygusal zekâ arasında olumlu yönde ve düşük düzeyde bir ilişkinin olduğu görülmüştür (Danacı, 2015). Danacı'nın araştırmasının bulguları çalışmamızın sonucunu desteklemektedir.

Sonuç olarak, Akdeniz Üniversitesi Spor Yöneticiliği bölümünde öğrenim gören öğrencilerin duygusal zekâlarının liderlik yönelimlerini orta düzeyde pozitif yönde etkilediği görülmüştür.

KAYNAKÇA

- Acar, F. (2001). Duygusal Zeka Yeteneklerinin Göreve Yönelik ve İnsana Yönelik Liderlik Davranışları ile İlişkisi: Banka Şube Müdürleri Üzerine Bir Alan Araştırması. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Austin, E.J., Saklofske, D.H., Huang, S.H., ve McKenney, D. (2004). Measurement of trait emotional intelligence: Testing and cross-validating a modified version of Schutte et al.'s (1998) measure. *Personality and individual differences*, 36(3), 555-562.
- Bass, B. M. (1990). Bass and Stogdill's Handbook of Leadership: Theory, Research, and Managerial Applications, 3. Bs, London: Collier Macmillan
- Brackett, J. ve Warner, R. (2004). EQ and its relation to everyday behaviour. *Personality and Individual Differences*, 36, 1387-1402.
- Cengiz, R. ve Güllü, S. (2018). Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Liderlik Yönelimleri ile Fiziksel Saygı Düzeylerinin İncelenmesi. *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 3(4), 94-108.
- Cooper, R. K., ve Sawaf, A. (2003). *Liderlikte Duygusal Zeka* (3. Baskı) İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Çakar, U. ve Arbak, Y. (2004). Modern Yaklaşımlar Işığında Değişen Duygu-Zeka İlişkisi ve Duygusal Zeka. *DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(3), 23-48.
- Çetinkaya, G., İmamoğlu, G. (2018). Üniversite spor eğitilmiş öğrencilerin liderlik yönelimlerinin farklı değişkenlere göre araştırılması, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(59), 719-725. <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2018.2681>
- Danacı, E., (2015). *Spor Yöneticilerinin Liderlik Ve Duygusal Zekâ Düzeyleri Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, İstanbul
- Dereli M. (2003) *İlköğretim Okulu Müdürlerinin Liderlik Davranışları*. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Ankara.
- Efil, İ. (2002). *İşletmelerde yönetim ve organizasyon*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı.
- Emir, S., Acar, S., (2007) Zekâ-Liderlik İlişkisi: Üstün Zekâlı Olan Ve Olmayan Öğrencilerin Liderlik Becerilerinin Karşılaştırılması. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 189-201
- Erdoğan, Y. (2008). Duygusal Zekanın Bazı Değişkenler açısından incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(23), 62-76.
- Eren, E. (2001). *Stratejik yönetim ve işletme politikası*. İstanbul: Beta.
- Ergun, T. (1981). *Türk kamu yönetiminde önderlik davranışı*. Ankara: Todaie.
- Gardner H. (1993) *Multiple Intelligences: The Theory in Practice*, Basic Books, A division of Harper Collins Publishers, Inc., New York, 26-27.

- Jolly, J. ve T. Kettler (2004). “*Authentic Assessment of Leadership in Problem-Solving Groups*”. *Gifted Child Today*. 27/1Hollingworth'un (1939)
- Lee, Y. H. (2018). *Emotional intelligence, servant leadership, and development goal orientation in athletic directors. Sport Management Review*.
- Lee, Y. H., ve Chelladurai, P. (2017). *Emotional intelligence, emotional labor, coach burnout, job satisfaction, and turnover intention in sport leadership. European Sport Management*
- Mayer, J. D. ve Salovey, P.; (1995), “*Emotional intelligence and construction and regulation of feelings*”. *Applied and Preventing Psychology*, 4, 197-208.
- Mayer, J. D., ve P. Salovey (1993). *The Intelligence of Emotional Intelligence. Intelligence*, 17, 433.
- Mayer, J.D., Salovey, P., Caruso, DR. (2004). *Emotional intelligence: Theory, findings, and implications. Psychological Inquiry*, 15(3), 197-215.
- Özdenk, S., (2015). *Bireysel ve Takım Sporuyla Uğraşan Sporcular ile Spor Yapmayanların Duygusal Zekâ ve Liderliklerinin İncelenmesi” Doktora Tezi, Ankara.*
- Özdenk, S., (2018). *Spor Eğitimi Alan Üniversite Öğrencilerinin Duygusal Zekâ Düzeylerinin İncelenmesi, Turkish Studies Social Sciences, ISSN:1308-2140, 1033-1045, Ankara*
- Salovey P. Mayer J.D (1990) *Emotional Intelligence. Imagination, Cognition and Personality*, 9:185-211.
- Schutte, N.S., Malouff, J.M., Hall, L.E., Haggery, D.J., Cooper, J.T., Golden, C.J. & Dornheim, L. (1998). Development and validation of a measure of emotional intelligence. *Personality and Individual Differences*, 25(2), 167-177.
- Sevindik, F., Uncu, F., Dilek Güneş, D. (2012). Sağlık yüksekokulu öğrencilerinin duygusal zeka düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi, F.Ü. Sağ. Bil. Tıp. Derg. 26(1), 21-26.
- Sternberg, R. J. (2005). “*WICS: A Model of Giftedness in Leadership*” *Roeper Review*. 28,1 37-44.
- Tatar, A., Tok, S. ve Saltukoğlu, G. (2011). Gözden geçirilmiş Schutte duygusal zeka ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması ve psikometrik özelliklerinin incelenmesi. *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni*, 21(4), 325-338.
- Yetim, A. (2015). *Sosyoloji ve spor*. Ankara: Berikan.
- Zel, U. (2001) *Kişilik ve Liderlik*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 90-91

TBMM'NİN AÇILIŞININ 100. YILI ANISINA
KÜTAHYA DÜMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU

“ANADOLU VE RUMELİ MÜDAFAA-YI HUKUK CEMİYETİ OTURUMU”

15 Mayıs 2020 - Cuma

ANADOLU VE RUMELİ MÜDAFAA-YI HUKUK CEMİYETİ OTURUMU	OTURUM BAŞKANI: DOÇ. DR. MİHRİ BARIŞ KARAVELİOĞLU
---	---

SAAT	ABD/ASD	BİLDİRİ SAHİBİ	BİLDİRİ BAŞLIĞI
------	---------	----------------	-----------------

11:30 - 12:30	BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR	OĞUZ AKALAN	MODERN OLİMPİYATLARDA SPORCULARA YÖNELİK UYGULANAN AMATÖRLÜK KURALI VE OYUNLAR SÜRECİNDE BU KURALIN UYGULANMASINDA KARŞILAŞILAN SORUNLAR
	BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR	PIYAMI ÇAKTO	BEDEN EĞİTİMİ ÖĞRETMENLERİNİN DERSLERDE EN ÇOK KULLANDIKLARI VE EN AZ KULLANDIKLARI ÖĞRETİM YÖNTEMLERİ VE KARŞILAŞTIKLARI SORUNLARIN İNCELENMESİ (Kütahya İli Örneği)
	BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR	RESUL AYDOĞAN	REKREATİF OYUNLAR VE EĞİTSEL OYUNLAR FARKLARININ KAVRAMSAL OLARAK İNCELENMESİ
	BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR	SALİH ERKUT	BOŞ ZAMAN DOĞADA GEÇİREN BİREYLERİN ÇEVRE DUYARLILIK DÜZEYLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

MODERN OLİMPİYATLARDA SPORCULARA YÖNELİK UYGULANAN AMATÖRLÜK KURALI VE OYUNLAR SÜRECİNDE BU KURALIN UYGULANMASINDA KARŞILAŞILAN SORUNLAR

Oğuz AKALAN, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, Kütahya
oguzakalan4343@gmail.com

ÖZET

Modern Olimpiyatların mimarı olan Pierre de Coubertin'in çabalarıyla 23 Haziran 1894 tarihinde kurulan Uluslararası Olimpiyat Komitesinin (IOC) aldığı kararla oyunlar ilki 1896 yılında Antik Olimpiyatların yapıldığı yer olan Yunanistan'ın Atina şehrinde organize edilmiş olup; günümüze kadar farklı ülkelerin farklı şehirlerinde dörder yıllık aralıklarla 31 defa düzenlenmiştir. Oyunların 32.si ise Japonya'nın Tokyo şehrinde organize edilecektir. IOC kurulduğu zaman çeşitli ilke kararları almıştır. Bunlardan birisi de sporcularda amatörlük şartının aranmasıdır. Bu karara göre; oyunlara katılan sporcuların yaptıkları spordan herhangi bir gelir etmemeleri gerekmektedir. Oyunlara katılmanın kazanmaktan daha önemli olduğunu savunan Baron Pierre de Coubertin, sporun profesyonel olarak yapılmasının ve gelir edilmesinin sporun özünü bozacağını düşünmekteydi. Bu sebeple, sporcuların amatör olup olmadıkları, gelir elde edip etmedikleri sıkı takip edilmiş ve bu süreçte birçok sporcunun madalyaları geri alınmış ve oyunlardan men edilmiştir. Olimpiyatların ilk yıllarında yetenekleriyle çok fazla maddi harcama yapmadan katılan sporcular, günümüz şartlarında rekabetin artması ve spor biliminin gelişmesiyle uzun bir süreçte zamanını tamamen spora adanarak ve büyük maddi harcamalar yaparak üst düzey sporcu olabilmektedirler. Bu nedenle de sporcuların gelir elde etmeleri kaçınılmaz hale gelmiştir. Zaman içerisinde sporcular, katıldıkları müsabakalardan/ yarışmalardan ve şirketlerin sponsorluklarından gelir etmeye başlamış ve bu gelir gittikçe artmıştır. Amatörlük ilkesiyle ters düşen bu durum, önceleri katı bir şekilde uygulanırken zamanla IOC tarafından yumuşatılmak zorunda kalmıştır. Bu çalışmada amacımız; 124 yıllık Olimpiyat Oyunları sürecinde bu ilkeye ne kadar uyulup uyulamadığı, sebepleri ve bu konuda ceza alan sporcuları araştırmaktır.

Anahtar Kelimeler: Olimpiyat, amatörlük, profesyonellik, olimpik komite, ilkeler

GİRİŞ

Tarihin başlangıcı ile beraber insanoğlu, başta kendisini ve ailesini doğal şartlara uydurmak ve korumak amacıyla değişik hareketler ve davranışlar geliştirmiştir. Spor kavramı insanoğlunun geliştirmiş olduğu hareketlerin bir bütünü olarak görülmüştür. Daha sonraki süreçlerde spor kavramı modernleşmeyle beraber boş zaman faaliyetlerinin yanında bireyin fiziksel, psikolojik, sosyal, zihinsel ve kültürel gelişimine katkıda bulunmuştur. Beden eğitimi ve spor faaliyetlerinin yapılış amacı sağlıklı bir birey olmak boş zamanları değerlendirebilmek, kişinin performansını, kendine olan özgüvenini ve kişiler arası ilişkileri artırmak amacıyla yapıldığı görülmektedir. Zamanla spor faaliyetleri kişiler ve toplumlar arası yarışmalar dönüşmüştür. Bu yarışmaların en önemlilerden bir tanesinde olimpiyat oyunlarıdır. İnsanlar ve milletler arasındaki mücadeleyi simgeleyen Modern Olimpiyat Oyunları, ilk defa 1896 yılında Atina'da başlamıştır. Tüm dünya sporcularını festival havasında biraraya getiren ve her dört yılda bir düzenlenen Olimpiyat Oyunları'nın amacı; gençliği karşılıklı anlayış içerisinde ve dostluk ruhu çerçevesinde eğiterek, daha iyi ve daha barışsever bir dünya kurulmasına katkıda bulunmaktır. Olimpiyat oyunlarına başlarken şu ilkelere önme verilmiştir. Bu ilkeler; Antik Olimpiyatlarda olduğu gibi dört yılda bir yapılacak. Tüm dünya sporcularına açık olacak, Sadece büyükler kategorisinde yapılacak, Amatörlüğe bağlı kalınarak sırayla isteyen her ülkede yapılacaktır. Başlangıçta bu amaçlarla başlatılan Olimpiyat Hareketi, daha sonra ülkelerin ekonomik, siyasal ve sosyal beklentilerinin olduğu organizasyonlar haline gelmiştir. Sporun yapısı içerisinde görülebilen menfaatlerden olan ekonomik çıkarlar, talepler ve gerilimler zamanla, dünyanın en büyük spor organizasyonu olan Olimpiyat Oyunları'nda görülmeye başlamıştır. Bu durum, Olimpiyat Oyunları'nı barışçı faaliyetlerinin yanında, politik ve ekonomik bazı meselelerin de içine sürüklemiştir. Ülkeler arasındaki çekişmelerin yansımaları olimpiyat Oyunlarına doğrudan etki etmeye başlayınca, sporcuların oyunlara bakış açısı da değişmiş oldu. Amatör olarak katılan sporcuların, teknolojinin de gelişmesiyle beraber başarı elde etmeleri çok zor bir hale geldi. Amatörlük kavramını Coubertin için en önemli ilkelere biriydi. İtalyan Carlo AİROLDİ, modern olimpiyat oyunlarında amatörlük ilkesinin ilk uygulandığı sporcu olarak tarihe geçmiştir. AİROLDİ, Oyunlardan bir önceki yıl zorlu Milano- Barselona (1050 km) uzunluğunda yarışı kazanmış ve bir para ödülü almıştı (Arscott, 2014). Bu durumun tespit edilmesi sonucu AİROLDİ oyunlara dahil edilmemiştir. Carlo AİROLDİ'ye uygulanan bu yaptırım aslında bize amatörlük ilkesinin olimpiyat oyunlarında çok ciddi bir şekilde uygulanacağını, bu ilkeye bağlı kalınacağını, bu ilkedan kesinlikle taviz verilmeyeceğini göstermektedir. Zaman içerisinde bir çok sporcuya amatörlük ilkesine aykırı davrandıklarından dolayı değişik yaptırımlar uygulanmıştır. Ülkemizde ise 1948 Londra Olimpiyatları'nın altın madalyalı güreşçileri; Nasuh Akar, Gazanfer Bilge, Halil Kaya ve Yaşar Doğu ile bronz madalyalı Ruhi Sarıalp'in evrakını amatör olmadıkları gerekçesiyle geri çevrilmişlerdir. Neden olarak da, 1948 Londra Olimpiyat Oyunları'ndan sonra bu sporcuların para ile ödüllendirilmeleri ve onların da bunu kabul etmeleri gösterilir (Özsoy, 2011). Olimpiyat Oyunları gün geçtikçe ülkeler, organizatörler, antrenörler ve sporcular için en büyük hayal haline gelmiştir. Sporcuların diğer rakipleriyle başa çıkabilmeleri

için, ekonomik desteğe ihtiyaçları oluşmaya başladı. Sporcular sporu, meslek haline getirmek zorunda kaldılar. Bu durumlar ise amatörlük kavramıyla tamamen zıt bir haldeydi. Amatörlük kavramı sporcular ve ülkeler için engel teşkil etmeye başlamıştı. Ülkemizde ise sporcuların maddi destek sağlayabilmeleri amacıyla anayasamızda bazı değişikliklere gidilmiş, sporculara yapılan yardım resmi hale getirilmiştir. IOC'nin 7. Başkanı Samaranch'ın seçildikten kısa bir süre sonra 1984 yılında olimpiyatlara katılımda amatörlük şartını kaldırmıştır (Erkiner, 2018). Alınan bu karar sonucunda, hem ülkemiz sporcuları hemde diğer ülke sporcuları arasında, amatörlük ilkesiyle meydana gelen eşitsizlik ortadan kalkmış oldu.

Yöntem

Çalışmada Olimpiyat Oyunlarının en sert uygulanan ilkelerinden birisi olan amatörlük ilkesinin, ne şekilde uygulandığı, bu ilkeye uymayan ülkemizdeki ve tüm dünyadaki olimpiyatlara katılma hakkı kazanan sporcuların spor yaşamları sürecindeki yaşadıkları sıkıntıları belirlenmek amacıyla, Tarihsel Araştırma Yöntemine göre çalışmamız gerçekleştirilmiştir.

Amatörlük ve Profesyonellik Kavramları

Bu bağlamda günümüzde spor amatör ve profesyonel şekilde yapılmaktadır. Türk Dil Kurumunun Türkçe sözlüğüne göre amatör, "Bir işi para kazanmak için değil, yalnız zevki için yapan, hevesli, meraklı (kimse), özengen, profesyonel karşıtı" diye tanımlanırken, profesyonelliği ise "Bir işi kazanç sağlamak amacıyla yapan kimse, amatör karşıtı" şeklinde tanımlanmıştır (<https://sozluk.gov.tr/2020>). Amatörlük kelimesi sevmek hoşlanmak anlamına gelen Latince AMARE sözcüğünden gelmektedir. Amatörlük kavramı, eski Yunan'da mevcut olmayan bir kavramdı. Bazı zamanlara kadar tanıdığımız anlamıyla amatörlük kavramı 19. yüzyıl aristokrat İngiltere'sinde doğmuş ve oradaki anlamıyla dünyaya yayılmıştır. Amatör sporcu bu kelimenin hudutları içinde kaldığı müddetçe, sevdiği ve hoşlandığı için herhangi bir spor branşı ile uğraşan atlete verilen isim olmaktadır (Firatlı 1988). Tanımlamalardan da yola çıkarak Amatörlük; bir işin maddi bir gelir elde etmek için değil, yalnızca boş vakit değerlendirme aracı olarak zevk için yapılması demektir. Amatör sporcu, spor ile bir maddi bir kazanç ve herhangi bir ödül kazanmak için değil yalnızca spor yapmak için uğraşan kişidir. Yani, burada amaç sporu meslek haline getirmek ya da düzenli bir gelir elde etmek değildir. Profesyonel sporcu ise, uğraştığı spor dalını bir meslek haline getirmiş ve zamanının çoğunu o spor dalından maddi bir gelir elde etmek için geçiren kişiler olarak kabul edilebilir. Günümüz şartlarında bazı amatör sporcular, sporu bir meslek haline getirmeden ve para kazanmak amacıyla yapmıyor olarak gözükseler de yüksek miktarlarda gelir ve kazanç elde etmektedirler. "Teorik olarak, amatörlük ve profesyonelliğin sınırlarının tespit edilebilmesi mümkün olsa da uygulamada bu sınırı çizmenin zorlaştığını ve sağlık ve fiziksel nedenlerle yapılan spor dışında, amatörlüğün giderek zedelendiğini, her elit sporcunun mutlaka maddi bir karşılık almak suretiyle spor yaptığını ifade etmek gerekir" (Küçükgüngör, 1999). Amatörlük ve profesyonellik kavramlarını özetleyecek olursak; "Amatörlük bir işin para kazanmak için değil, yalnızca hobi olarak zevk için yapılması demektir. Amatör sporcular, sporu bir para veya ödül kazanmak için değil yalnızca spor yapmak için faaliyet gösteren kişilerdir. Profesyonel sporcu ise, sporun bir dalını meslek olarak edinmiş ve zamanının tamamını o spor dalında para kazanmak için geçiren kişiler olarak tanımlanmaktadır (Tekin, 2016)."

Modern Olimpiyatların Doğuşu ve Sporculara Yönelik Uygulanan Amatörlük Kuralları

Paris'te 1 Ocak 1863'te doğan Baron Pierre de Coubertin, modern oyunların kurucusun olarak tarih sayfalarında yer almıştır. Fransa, 1870 yılında Prusya'ya yenilmiş sonra da II. Napolyon yıkılmış ve Monarşi yerini Cumhuriyete bırakmıştır. Coubertin'e göre, Fransa'nın içinde bulunduğu bu durumun sebebi fosilleşmiş olan eğitim sistemiydi. Ona göre eğitim sisteminin değişmesi gerekiyordu. Meslek olarak eğitimciliği seçen Coubertin, İngiltere ve Amerika'ya giderek bu ülkelerin eğitim sistemlerini inceledi. Bu incelemeleri sırasında Anglo-Sakson eğitim sisteminde reform yapan Thomas Arnold'un fikirlerinden yararlandı. Çalışmaları sırasında takım sporlarının gençliğin benliğini bulmasında etkili olduğunu gözlemledi. Coubertin artık eğitimciliğinin yanında sporu yeni bir uğraş alanı olarak seçmiştir (Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi (T.M.O.K.), 1988). Coubertin, İngiltere ve Amerika'ya geziler düzenledi ve gezilerinin dönüşünde "Atletizm" ve "Atletik Sporlar" adlı dergileri yayınladı. Daha sonra ki süreçte Fransa'da Racing Kulübü ve Atletizm ve Cemiyet derneklerinin yönetimine girdi ve Union des Societes François Spor Atlaetiquel (U.S.F.S.A.) Atletik Spor Kulüpleri Birliği adı verilen teşkilatta genel sekreteri görevine getirildi. Bu olaylardan sonra spora bakış açısı değişen Coubertin, sporu sadece kendi ülkesi Fransa için değil, diğer ülkeleri için yani tüm dünya ülkeleri için düşünmeye başladı. Coubertin; spor sayesinde insanların birebirleriyle olan ilişkileri arasında oluşan düşmanlıkları ve gereksiz rekabet ruhunu azaltabileceğine inanıyordu. U.S.F.S.A.'nın beşinci kuruluş yıldönümü olan 25 Kasım 1892 tarihinde yapılan toplantıda o güne kadar kafasında olgunlaştırdığı düşüncelerini "Modern Dünyamda Beden Eğitimi" konulu konuşmasında dile getirdi. Coubertin, bu toplantıda ilk defa, Olimpik oyunlardan bahsetti. (T.M.O.K., 1985). Modern Olimpiyat oyunları, Pierre De Coubertin'in 1892 yılında ortaya koymuş olduğu fikir ve uygulamalarla günümüze kadar artan ilgi ve gelişmeyle dünyanın sayılı uluslararası organizasyonlarından biri olmaya devam etmektedir. Coubertin, dünyadaki özellikle de Avrupa'daki savaşların durdurulması ümidiyle, "tam amatör ruhla ve sportmence yarışmalar yapılmalı, çeşitli milletlerden insanlar, kültürler, örf ve adetler tanıtılmalı ve dünya savaşmaktan ziyade sevgi ve barış içinde olmalı" düşüncesiyle Olimpiyat felsefesini tesis etmeye çalışmıştır. Coubertin'e göre, Olimpizm, bir sistem değil, düşünce yapısıdır (Şenduran, 2012). 16 Haziran 1894'te 37 spor kuruluşunu temsilen 78 kişi ve 9 ülkeden 20 delegenin de bulunduğu 2000'i aşkın bir davetli ve dinleyici, Coubertin'in organize ettiği International Athletic Congress'inde buluştular (Koryürek, 1996). Baron Pierre de Coubertin girişimi ile 23 Haziran 1894 tarihinde Paris'te toplanılan ve bu kongre de Uluslar Arası Olimpiyat Komitesi (I.O.C.) kurulmuştur. Yapılan ilk toplantıda şu kararlar alınmıştır;

Olimpiyatlar;

- Antik Olimpiyatlarda olduğu gibi dört yılda bir yapılacak,
- Tüm dünya sporcularına açık olacak
- Sadece büyükler kategorisinde yapılacak
- Amatörlüğe bağlı kalınarak sırayla isteyen her ülkede yapılacaktır.

Baron Pierre de Coubertin'in "Olimpiyatlardaki en önemli unsur kazanmak değil katılmaktır. Yaşamdaki en önemli unsur zafer değil mücadeledir. Önemli olan birinci gelmek değil, sonuna

kadar savaşılabilmektedir.” sözleri olimpiyat oyunlarının amacını net olarak ortaya koymaktadır (Erdal, 2007). Ayrıca Coubertin, Olimpiyat oyunlarının yeniden başlaması konusundaki bir konuşmasında: "Sporu kuvvetlendirmek ve yüceltmek, özerkliğini ve devamlılığını sağlamak, modern dünyamızda eğitici rollerini daha mükemmel bir biçimde yerine getirmelerini sağlamak ve cemiyet hayatı için lüzumlu olan atletlerin adali faaliyetlerine şan ve şeref kazandırmak, galeyana getirmek, ideal rekabeti canlandırmak için olimpiyat oyunları yeniden başlatılmaktadır” demiştir (Şentürk, 2007) Alınan kararları inceleyecek olursak sporun yapılabilmesinde gerekli olan zihinsel ve bedensel nitelikleri en üst seviyeye çıkarabilmek, oyunları tüm dünyaya sporcularına açık hale getirerek, barışçıl ve yaşanabilir bir dünya oluşturabilmek, sporu kullanarak ta insanları sevgi, saygı, hoşgörü, dostluk ve kardeşlik duyguları ile donatabilmek amaçlanmıştır. Olimpik prensiplerin en önemlilerinden birisi de sporcuların amatör statüsünde olmalarının gerekliliğiydi. Bu kural antik oyunların içerisinde yer almıyordu. Amatör kurallar 19. Yüzyılda İngiltere de ortaya çıkmış ve bir işle uğraşan kesime bazı spor dalları kapalı tutulmak istenmiştir. Böylelikle belli bir işle uğraşan kişilerin spordaki fair-play dediğimiz olguları kavrayamayacakları düşünülmüş ve yarışmaların temiz kalması istenmiştir. Ayrıca diğer bir durum ise dar gelirli kişilerin spor faaliyetlerini maddi bir getiri elde etmek amacıyla yapacakları ve de içinde bulunulan sosyal statü seviyesini düşürecekleri korkusuydu. Yine o dönemlerde amatörlik ve profesyonellik kavramları sporcuların paraları ne amaçla harcadıklarıyla belirleniyordu. Dar gelirli kişiler spordan kazandıkları parayı aileleri için harcarlarken, geliri iyi olan kişiler ise kazandıkları parayı harçlık yapıyorlardı. İşçi sınıfındaki spor ile uğraşan kişiler amatör sporcu olarak kabul edilmiyorlardı. Ana teması amatör prensiplerinin araştırılması olan 1894 kuruluş kongresinde üzerinde çok tartışılan amatörlik konusu statüde de ayrıntılı olarak yer almış; oyunların değerinin, eski olimpik oyunlarda olduğu gibi, yarışmaların yalnız amatörlere açık tutuluşunda ve maddi değerli ödüllerin yasaklanmasında olduğu vurgulanmıştır. Amatörlük prensibi ile sporcuların performans çabalarını kazanma hırsı ve maddi değerler nedeniyle göstermelerini engellemek isteyen Coubertin'e göre, spor yoluyla maddi kazanç çabası olimpizmin en önemli ideallerinden “kişisel mükemmelleşme” ile bir arada bulunamazdı. Bu nedenle amatörlik denetimlerine başlangıçtan itibaren özen gösterilmiş, spor üzerinden herhangi bir ayni ya da nakdi yardım almış sporcuların oyunlara katılımları önlenmeye çalışılmıştı (Yıldırım, 2014). Amatörlük kavramı Coubertin için en önemli ilkelerden biriydi. I.O.C.'de amatörlik kavramını sürekli dile getiriyordu. İtalyan Carlo AİROLDİ, modern olimpiyat oyunlarında amatörlik ilkesinin ilk uygulandığı sporcu olarak tarihe geçmiştir. Şubat 1896 'nın sonunda, kazanma şansının çok yüksek olduğu açılış maratonunda yer almak üzere Milano'dan yola çıkan İtalyan Carlo AİROLDİ gerçekte acınacak durumdaydı. Önce Yugoslavya'daki Ragusa'ya kadar günde ortalama 70 km yaklaşık 1,2 km yürür, Korfu'dan Patrasso'ya giden bir tekneye biner ve yol olmadığı için demiryolu hattı boyunca Atina'ya kadar 219 km daha yürür. Bu çabası bir aydan uzun sürer ve krallık sarayında giriş formunu teslim ettiğinde, profesyonel olduğu gerekçesiyle geri çevrilir. Burada asıl sorun, La Biciletta dergisinin başarılarına ilişkin haberler karşılığında yolculuk giderlerini karşılaması değil, bir önceki yıl zorlu Milano- Barselona (1050 km)uzunluğunda yarışı kazanmış ve bir para ödülü almış olmasıydı (Arscott, 2014) Carlo AİROLDİ'ye uygulanan bu yaptırım aslında bize amatörlik ilkesinin olimpiyat oyunlarında çok ciddi bir şekilde uygulanacağını, bu ilkeye bağlı kalınacağını, bu ilkedan kesinlikle taviz verilmeyeceğini göstermektedir. Ayrıca

günümüzde sponsorluk dediğimiz sporcuya destek sağlama uygulamalarının da oyunlarda ki başlangıcı sayılabilir. Buradaki asıl problem sporcunun, spor faaliyetleri sonucunda bu faaliyetten dolayı gelir elde edip etmediği, herhangi bir maddi menfaat elde edip etmediğidir. Stockholm Olimpiyat Oyunlarında bu güne kadar uygulanmamış kurallar ve yenilikler göze çarpmaktaydı. Kurulan uluslararası federasyonlar, bu olimpiyatlarda yapılan en iyi derecelerin dünya rekoru olarak kabul edilmesini kararlaştırdı. Ayrıca elektrikli kronometre ve foto-finish aletleri de ilk olarak bu oyunlarda kullanılmaya başlandı (Seçilmiş, 2004). 5 Mayıs-22 Temmuz 1912 tarihlerinde Stokholm'de düzenlenen oyunlarda da amatörlük ilkesi sıkı bir şekilde uygulanmıştır. Bu uygulamalar yarışların daha önemli bir hal aldığına göstergesi olmuştur. Modern olimpiyatlar artık modern bir hal almaya başlamıştır. Daha önceki oyunlarda yarışılan pentatlon (beşli yarış) yarışmalarının yanında, Dekatlon (onlu yarış) yarışmaları ilk kez Stockholm Oyunları'nda uygulanmaya başladı. Oyunlarda ki en iyi sporcu, o yıl dekatlon ve pentatlon yarışmalarında birinciliği elde eden kızılderili atlet Jim Thorpe oldu. Thorpe 'nin 28 Mayıs 1888'de ABD'de Oklahoma eyaletinin Prague şehri yakınlarında doğduğu iddia edilmektedir. Amerikalı sporcu. Modern spor dünyasının çok yönlü atletlerinden birisi sayılmaktadır. Annesinin ve babasının etnik kökeni farklı gruplardan gelmektedir. Babası Hiram Thorpe'un İrlandalı bir babası ve Sac ve Fox Ulusu'ndan yerli bir annesi vardır (<https://tr.wikipedia.org>). Thorpe'nin katıldığı ilk yarışma Temmuz'da yapılan pentatlonudur. Bu yarışmada tüm rakiplerini büyük bir farkla geçerek birinci olmuştur. Ertesi gün yüksek atlama da 4. oldu. Bir hafta sonra dekatlon yarışmalarında büyük bir farkla birinci, dekatlonun yapıldığı ilk gün katıldığı uzun atlama da 7. Oldu. Thorpe'nin dekatlonda ki derecesinin kıymetini anlamak için, bu rekorun ancak 16 yıl sonra yenilenebildiğini ve 36 yıl sonra, 1948'de yapılan Londra Olimpiyatlarında bu derecelerle bir gümüş madalya kazanılabileceğini hatırlatmak yetebilir (Koryürek, 2003). İsveç Kralı'nın "Bay Thorpe siz dünyanın en büyük atletisiniz" diye tebrik ettiği bu büyük atlet Amerika'da da milli kahraman olmuştu (Güley, 1996). Ancak Thorpe'yi bir sürpriz bekliyordu. Thorpe'nin yıllar önce bir çiftlikte çalışırken kasaba takımının iddialı bir beyzbol takımında oynayabilmesi için, kaybedeceği yevmiyesinin kendisine ödenmesi olayının Amerika Milli Olimpiyat Komitesi tarafından büyütülerek profesyonel ilan edilmesi ve IOC'ye bildirilmesi, oyunlardan bir yıl sonra madalyalarının elinden alınmasına sebep olmuştur (Karaküçük, 1989). Kızılderili kökenli bir sporcunun Amerika'da büyük bir kahraman haline gelmesi, beyazlar tarafından kabul edilemez bir hal almıştı. Thorpe, kendisine yapılan bu haksızlık karşısında kahrolmuş ve ömrünün sonuna kadar bunun etkisinden kurtulamamıştır. Yaptığı tüm itirazlar dikkate alınmamıştır. Açıkça yazılmasa dahi Avery BRUNDAGE adlı bir Amerikan spor yöneticisinin Thorpe olayındaki olumsuz tavır dile getirilir. Brundage'nin çok katı bir amatörlük kavramına inandığını ve bu yüzden takımının adının temizlenmesi, rekorların ve şampiyonlukların tekrardan gerç verilmesi konularında kesin ve olumsuz bir davranış ortaya koymuştur. Aslında Brundage Amerikan sporunun başında bulundu. 1952-1972 yılları arasında I.O.C. Başkanı olarak ve dünya sporunda gayet katı bir amatörlük ilkesi uygulayarak tüm kararlarda etken oldu (Koryürek, 2003).

Brundage'nin başkanlıktan ayrılmasından sonra, mesele tekrar gündeme getirildi ve 1979 yılında IOC, Jim Thorpe hakkında verilen profesyonellik kararını iptal ederek onun amatörlüğünü tescil etmiştir. Ancak, Thorpe 67 yıl sonra kendisine iade edilen madalyalarını alamamıştır. Çünkü Thorpe 1953 yılında ölmüştü (T.M.O.K., 1988). Olimpiyatlardaki ırkçılığın ilk örnek-

lerinden olan Thorpe'nin başına gelen bu olaydan sonra, dekaton ve pentatlonda ikincilik madalyası almış olan İsveçli Hugo Weislander ve Norveçli Ferdinand Bie, IOC tarafından kendilerine gönderilen altın madalyaları kabul etmediler. (Koryürek, 1996). İsveçli ve Norveçli İki sporcunun yaptıkları olimpiyat ruhuna yakışan bu güzel davranış ile sporu yapanlar arasında sadece dostane bir rekabetin olduğunu göstermektedir. Sporun ruhuna leke süren kişilerin sporcular olmadığını, sporu amacından uzaklaştırılanların kendi ego ve bencilliklerini ön planda tutan yöneticiler ile sürekli siyasi çekişme içerisinde bulunan ülkeler olduğunu gözler önüne sergilemiştir. Amatörlük ilkesinden en fazla etkilenen spor dalı futbol olmuştur. İlk modern oyunların başlangıcı olan 1908 Londra Olimpiyatları'ndan itibaren amatörlük ihlalleri yüzünden 1932 Los Angeles Olimpiyatları'na kadar oyunlarda futbol takımları yer almamıştır.

1932 Los Angeles Olimpiyatları'nda sürekli amatörlük ihlalleri sebebiyle yapılamayan futbol müsabakaları için profesyonelleşerek olimpiyat oyunları programından çıkarılması endişeleri vardı. Bu endişeleri göz önünde bulunduran FIFA amatörlüğü takip edeceğini ve profesyonellerin alınmayacağını garanti etti (Özdilek, 1998). Teknolojinin gelişmesiyle doğru orantılı olarak antrenörlerin bilgi ve donanımları da olumlu şekilde artış göstermeye başlamıştır. Sporculara daha etkili antrenman programları hazırlanmış, olimpiyatlarda ki madalyaların önemi iyice artmıştır. Sporcuların atletik performanslarının ve antrenmanlardaki yüklenme yoğunluk ve miktarlarının da takibi başlamış ve kayıt altına alınmıştır. Antrenörler tarafından sporcuya yaptırılan antrenmanlarda bu kayıtlar göz önünde bulundurulmuş ve dikkate alınmıştır. İskandinav bilim adamları Hannes Kolehmainen ve Paavo Nurmi olimpik koşucular üzerinde atletik takip yöntemleri kullanmaya başladığı bilinmektedir. Sporcu takibinin çağdaş kullanımı 1930'ların sonlarına doğru interval antrenmanlarda Alman Coach Woldemar Gerschler ve Doktor Herbert Reindell tarafından nabız ve dinlenme aralıkları izlenerek kullanılmaya başlanmıştır. (Akyıldız, 2019). Bu çalışmaların doğrultusunda Finli atlet Paavo NURMİ, özellikle de dayanıklılık koşularını içeren yarışmalarda büyük başarılar elde etmiş tüm dünyanın dikkatini çekmeyi başarmıştır. Paavo NURMİ, başarı dolu hikayesine yeni bir başarı daha ekleyebilmek için olimpiyat oyunları başlamadan önce Los Angeles'e gelmiştir. Nurmi, bu olimpiyatta sadece maraton koşacağı için kendisine buna göre bir program hazırladı. Amerika'da olağanüstü bir ilgi gören bu efsaneleşmiş şampiyon her yerde krallar gibi karşılanmış, kendisine büyük sevgi ve saygı gösterilmişti. Bu arada çeşitli firmalar büyük şampiyona armağanlar verirken, bir otomobil fabrikası da bir araba hediye etmişti (T.M.O.K., 1988). Nurmi'nin hediye olarak araba almasını ve son birkaç yıldır yarışlarda parayla koştuğunu tespit eden IOC, bu meşhur atletin yarışlara katılmasına izin vermedi ve kendisini profesyonel ilan etti (Koryürek, 1976).

Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi Tarafından Ülkemiz Sporcularına Uygulanan Amatörlük İlkeleri

Ülkemizin olimpiyat oyunlarındaki başarılarına bakacak olursak ve ülkemizin içinde bulunduğu ortamı da göz önünde bulunduracak olursak en başarılı olimpiyatlardan birisi 1948 Londra Olimpiyatlarıdır. Bu başarılı ortam 2.Dünya savaşıdan sonra tüm ulusumuz büyük bir mutluluk içine sevk etmiştir. Güreş müsabakalarında sporcularımız; Gazanfer BİLGE, Celal ATİK, Mersinli Ahmet KİREÇÇİ, Nasuh AKAR, Yaşar DOĞU ve Ahmet OKTAV Olimpiyat şampiyonu olurken, Halit BALMİR, Adil CANDEMİR, Kenan OLCAY ve Muhlis TAYFUR kendi kilolarında Olimpiyat 2. Olmuşlardır (<https://www.olimpiyatkomitesi.org.tr>). Yine,

güreş branşında Halil KAYA ve tarihimizde ilk kez de atletizm branşında Ruhi SARIALP, Olimpiyat 3. olarak madalya kazanmışlardır (<http://sgm.gsb.gov.tr>). Bu başarılar ülkemizde büyük yankılar uyandırmış. . Yabancı sporcuların maddi durumlarının bizim sporcularımızdan daha iyi olduğu bilinmektedir. Sporcularımızın elde ettikleri bu başarılarından ötürü sporcuların ödüllendirilmesi hususu gündeme gelmiştir. Bazı gazetelerde başarılı sporcularımızın para ve ev ile ödüllendirilmesi gerektiği yazılmaya başlamıştır. 13 Ağustos 1948 tarihli Hürriyet Gazetesinde; “Güreşçilerimiz Taltif Edilmelidir” başlıklı yazısında güreşçilerimize ödül verilmesi teklif edilmiştir. “Onları, kazandıkları muvaffakiyetin ehemmiyeti ile mütenasip bir tarzda taltif etmemiz lazımdır. Güreşçilerimiz amatördür. Onlara nakdi mükâfat veremeyiz. Fakat kendilerine Türk milletinin yapacağı çok şeyler vardır” ifadeleri yer almaktadır (Hürriyet Gazetesi, 1948). Yine başka bir yazıda ise Vatan Gazetesi amatörlük ilkesine atıfta bulunuyordu. “Bu kahraman Türk çocuklarına karşı büyük zaferler kazandırmaları dolayısıyla birçok borçlarımız var. Alkış, takdir karın doyurmaz. Onun içindir ki, bu çocukları amatörlüklerine halel gelmeyecek şekilde mükâfatlandırmak zorundayız” (Vatan Gazetesi, 1948). O tarihlerde yayınlanan çoğu gazetelerin sürekli amatörlük ile ilgili yazılar yazmalarına ve uyarılarda bulunmalarına rağmen madalyaların vermiş olduğu sevinç ve mutluluk ile sporcuların kendilerine sporcuları koruma derneği tarafından nakdi olarak yardımda bulunuldu. İnsanların bir kısmı ödül verilmesiyle alakalı düşünceler içinde olurken bir kısmı da sporcuların amatörlüklerinin kaybolacağıyla alakalı düşüncelere sahiptiler. Bir ülkeden olimpiyat oyunlarına katılacak sporcuların onayları, o ülkedeki milli olimpiyat komiteleri tarafından yapılmaktadır. Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi, 1952 yılında Helsinki’de yapılacak olan Olimpiyat Oyunları öncesinde sporcuların amatörlük fişlerini Uluslararası Olimpiyat Komitesi'ne göndermek üzere incelerken sürpriz bir gelişme olur. Komite, 1948 Londra Olimpiyatları'nın altın madalyalı güreşçileri; Nasuh Akar, Gazanfer Bilge, Halil Kaya ve Yaşar Doğu ile bronz madalyalı Ruhi Sarıalp'in evrakını amatör olmadıkları gerekçesiyle geri çevirir. Neden olarak da, 1948 Londra Olimpiyat Oyunları'ndan sonra bu sporcuların para ile ödüllendirilmeleri ve onların da bunu kabul etmeleri gösterilir. Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi amatör olarak tanınmayan bu sporcuların kafileden çıkarılmaları gerektiğini de Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü'ne bildirir (Özsoy, 2011). Güreşçi Nasuh Akar, Gazanfer Bilge, Halil Kaya ve Yaşar Doğu ile atlet Ruhi Sarıalp para yardımı aldıkları gerekçesiyle Beden Terbiyesi Genel Müdürü ve Türkiye Olimpiyat Komitesi Başkanı Danyel Akbel tarafından Helsinki Olimpiyat Oyunları kafilesinden çıkarıldılar. Bunun üzerine Burhan Felek, bir süre Merkez Danışma Kurulu üyeliğinden ve Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi genel sekreterliğinden uzaklaştırıldı. IOC Türkiye Temsilcisi Reşit Saffet Atabinen görevinden istifa etti. Olaylarda kusursuzluğu anlaşılan Burhan Felek eski görevlerine iade edildi. Türkiye Olimpiyat Komitesi Başkanı ve Beden Terbiyesi Genel Müdürü Danyel Akbel istifa etmek zorunda kaldı. Olimpiyat Komitesi dağıtılarak yerine yenisi oluşturuldu. Bunun üzerine IOC, Bağımsız Türkiye Milli Olimpiyat Komitesikuruluncaya kadar Türkiye'nin oyunlara alınmamasını kararlaştırdı. Türkiye, özel izinle Helsinki Oyunları'na katılabildi (Toros, 2015). Yapılan tüm uyarı ve ihtarlara karşın sporculara verilen para ödülleri, T.M.O.K. tarafından amatörlük ilkesinin ihlal edildiği gerekçesiyle sporcularımızın 1952 Helsinki Olimpiyatlarına katılmalarına engel teşkil etmiştir. Bu olaydan sonraki sporculara devlet tarafından destek verilmesi gündeme gelmiş, ödüllerin resmi hale gelebilmesi için anayasal çalışmalar hız kazanmıştır.

Amatörlük İlkesinin Günümüz Oyunlarında Uygulanma Durumu

Sporu daha önceki yıllarda yapan kişiler beceri, yetenek ve kabiliyetleri doğrultusunda genelde boş zaman faaliyeti olarak görmekteydiler. Bu bakış açısı zamanla değişiklik gösterdi ve spor bir meslek haline geldi ve tam zamanlı yapılmaya başlandı. Spor sadece faaliyet olmaktan çıktı. Kulüpler ve ülkeler arasında büyük bir güç gösteri aracı haline geldi. Hal böyle olunca da sporu yapabilmek ve sürdürebilmek için çok büyük maddi kaynaklara ihtiyaç duyulmaya başlandı. Sporcu ve organizasyonlar için değişik gelir kaynakları aranırken, sporcu ve organizasyonlar için sponsorluk kavramı ortaya çıktı. Teknolojinin de gelişmesiyle TV den oyunlar yayınlanmaya başlanmıştır. İzlenme oranları artıka da sporcuların başarıları da daha önemli hale gelmişti 1960 Roma Olimpiyatları Televizyonlardan başka ülkelere de yayınlanan ilk organizasyon olma özelliğini taşıması açısından bir dönüm noktasıdır. Televizyoncular Roma'da organizatörlere 1 Milyon Dolar civarında bir ödeme yapmışlardır. O günden bu yana TV gelirleri artmış ve günümüzde I.O.C.'nin en büyük gelir kalemini oluşturmaya devam etmektedir (Akgül, 2016). Olimpiyat Oyunları gün geçtikçe ülkeler, organizatörler, antrenörler ve sporcular için en büyük hayal haline gelmiştir. Spor yapma artık çok ciddiyet, zaman ve maddiyat gerektiren bir hal almıştır. Artık sporcular tam zamanlı olarak sporu meslek haline getirmişlerdir. Ülkelerde sporcularını desteklemek için sporculara değişik ödüller vermişler, sporcular kulüplerde oymaya başlamışlardır. Ancak olimpiyatlara katılımlarda amatörlük ilkesi hala devam ediyordu. Bu durumun böyle devam edemeyeceği çok bariz bir şekilde ortaya çıkıyordu. Ülkemizde ise sporcuların maddi destek sağlayabilmeleri amacıyla anayasamızda bazı değişikliklere gidilmiş, sporculara yapılan yardım resmi hale getirilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası'nda spor kavramı, 59'uncu madde ve gerekçesinde; "Sağlık hizmetlerinin bir parçası beden sağlığının spor yaptırarak korunmasıdır. Sporun kitlelere yayılması bu amacın teminine yarayacak araçlardan en etkinidir." şeklinde işlenmiştir. Anayasal düzenleme, "sporun geliştirilmesi, sadece fiilen spor yapanlara değil, seyircileri için de eğitici ve sağlık kurallarına uygun bir ortamda yaşamaya sevk edici etkileri sebebiyle devletçe ele alınması için bir başka sebeptir", şeklinde kolektif izler taşıyan gerekçe ile perçinlenmiştir. Gerekçe, 1982 Anayasası'nın "IX. Gençlik ve Spor" başlıklı bölümünde "Sporun Geliştirilmesi" başlığı altında aşağıdaki şekilde hüküm altına alınmıştır. "Devlet, her yaştaki Türk vatandaşlarının beden ve ruh sağlığını geliştirecek tedbirleri alır, sporun kitlelere yayılmasını teşvik eder. Devlet başarılı sporcuyu korur" (Başaran, 2019). Yapılan bu değişiklik ile sporculara verilen yardımların, sporcuların amatörlük ilkesini ihlal etmelerinin önüne geçilmiştir. Modern Olimpiyatların başladığı dönemde Milli Olimpiyat Komitelerine verilen sporcularının amatörlük ilkelerine uyumluluğunu kontrol ve onaylama görevi verilmişti. Böylelikle, T.M.O.K.'nin 1952 Helsinki Olimpiyatlarında yapmış olduğu sporcularımızın amatörlüğünü uygulamama davranışının önüne geçilmiş oldu.

Ancak amatörlük ilkesi prensibi tüm ülkelerde büyük bir problem haline gelmiş, şikâyetler-çoğalmış, sporcuları amatörlük görünümünün yanında gizli profesyonelliğe teşvik etmeye başlamıştır. Bu durumun bu şekilde uzun sürmeyeceğini anlayan I.O.C. amatörlük ilkesiyle alakalı düzenlemeler yapmaya başlamıştır. Bu ifadeler baktığımızda, IOC'nin 7. Başkanı Samaranch'ın seçildikten kısa bir süre sonra (1980 -2001 yılları arasında yirmi bir yıl başkanlık yapmıştır) 1984 yılında olimpiyatlara katılımda amatörlük şartını kaldırmıştır. Samaranch'ın

bu davranışıyla, olimpizme aykırı davranmadığını, kurucusuna ihanet etmemiş olduğunu ifade edebiliriz. Bunu yapmakla, olimpiyatları bütün sporculara ayırım yapmaksızın açmış ve muhtemelen bu günkü önem ve boyutuna ulaşmasında en önemli adımı atmıştır. Bugün artık amatörlük kavramının, sporun uluslararası aktörlerinin hemen tamamı tarafından terk edilmiş bir kavram olduğu ifade edilmektedir. Alınan bu karar doğrultusunda; Ülkemiz üyelik müzakerelerini sürdürdüğü Avrupa Birliği, Antlaşmasının 2. maddesi çerçevesinde, bir kuruluşun veya federasyonun kendi mevzuatınca sporcularının amatör addetmesine karşın, bu sporcuların ekonomik faaliyette bulduklarını saptayabilecek ve bu saptamasının sonuçlarını uygulayabilecektir (Erkiner, 2018). Alınan karar ve Avrupa Birliği Antlaşmasının maddesine göre, bundan sonraki süreçlerde ülkemiz sporcuları için amatörlük ilkesinin uygulanmayacağı ortaya çıkmıştır. I.O.C.'nin almış olduğu bu kararla olimpiyat oyunları tam olarak tüm dünya sporcularına açılarak sporcular arasındaki eşitlik sağlanmış oldu.

SONUÇ

Dünya gençlerini olimpiyat oyunlarıyla bir araya getirmeyi amaçlayan Pierre de Coubertin, bu amacına ulaşabilmek için çok büyük uğraşlar gösterdi. I.O.C.'yi kurdu ve ilk modern olimpiyat oyunlarını 1896'da Atina'da başlattı. Modern Olimpiyat Oyunlarının çok katı kuralları ve ilkeleri vardı. Bu ilkelerin başında da katılan sporcuların, amatör olması ilkesiydi. Başlangıçta sporun özünü korumak amacıyla alınan bu ilke kararına uyabilmek, zamanla güç bir hal aldı. Olimpiyatların başlarında, Carlo AİROLDİ, Jim Thorpe, Paavo Nurmi gibi sporcular I.O.C. tarafından profesyonel ilan edilmiş olimpiyat oyunlarına alınmamışlardır. Jim Thorpe'nin profesyonellik durumu 1979 yılında I.O.C. tarafından iptal edilerek amatörlüğü onanmıştır. 676 yıl sonra Jim Thorpe'ye madalyaları geri iade edilmiştir. Ancak Thorpe 1953 yılında öldüğü için madalyalarını alamamıştır. Ülkemizde de 1948 Londra olimpiyatlarında büyük başarılar elde eden sporcularımız Güreşçi Nasuh Akar, Gazanfer Bilge, Halil Kaya ve Yaşar Doğu ile atlet Ruhi Sarıalp'e Sporcuları Koruma Derneği aracılığıyla nakdi yardım yapılmıştır. 1952 Helsinki Olimpiyatlarına da katılmaya hak kazanmalarına rağmen bu sporcularımızın, T.M.O.K. tarafından amatörlükleri onaylanmadığı için 1952 Helsinki olimpiyatlarına katılamamışlardır. Sonuç olarak, oyunları ülkelerin siyasal bir propaganda aracı görmeye başlamalarıyla spor, endüstriyel bir hal alarak meslek haline gelmiş, sporcuların giderlerin artmıştır. Sporun meslek haline gelmesi sporu, amatör olarak yapılmak çıkarmış, profesyonel hale dönüştürmüştür. Sporun profesyonel hale gelmesi ise olimpiyat oyunlarının amatörlük ilkesine aykırı olduğu için, amatörlük ilkesi zamanla yumuşatılmış ve sonunda da kaldırılmıştır. IOC'nin 7. Başkanı Samaranch'ın kaldırmış olduğu amatörlük ilkesi, Modern Oyunların kurucusu olan Baron Pierre de Coubertin'in düşüncelerine ters düşsede, günümüzün getirdiği teknolojik gelişmeler, ülkeler arası çekişmeler ve sponsorluk faaliyetleri yüzünden kaldırılmak zorunda kalmıştır. Bu ilkenin önemini yitirmesiyle tüm sporcular arasında ki imkanlar eşitlenmiş, fırsat eşitliği oluşmuştur. Böylece tüm dünya sporcuları, eşit bir yarışma fırsatı elde etmişlerdir. Amatörlük, Türk sporunun gelişmesinde itici güç olmuştur. Uluslararası spor arenaları ve yarışmalarında Ülkemizin en iyi şekilde temsil edilebilmesi için amatör sporcular desteklenmeli ve amatör spor yapan birey sayısının artması gerekmektedir. Her ne kadar Olimpiyat Oyunlarına katılım için, amatörlük şartı aranmasada sporun başlangıcı amatörlükten geçmektedir. Unutulmalıdır ki günümüzde sporu, meslek haline getirerek profesyonel olarak yapan sporcuların çoğu mesleklerine amatör olarak başlamışlardır.

KAYNAKÇA

- Akgül, Y.(2016). *Olimpiyat Çağı*, Neyir Matbaacılık, Ankara, 31.
- Akyıldız, Z. (2019). Antrenman Yükü, *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 14(2), 154.
- Arscott, D. (2014).*Olimpiyatlar Ve İlginç Tarihi*,(Çev: Berna Yılmazcan), Akılçelen Kitapları, Ankara, 50.
- Başaran, M. (2019). Türk Spor Hukukunda Amatör- Profesyonel Sportif Faaliyet Ayrımı Nerede başlar, Nerede Biter? <http://www.futbolekonomi.com/index.php/haberler-makaleler/hukuk/172-murat-baaran/4738-spor-hukuku.html> Erş:(22/02/2020)
- Erdal, R. (2007).*Olimpiyat Oyunları ve Olimpik Sporlar*, Baskı Evi Matbaacılık İstanbul, 12.
- Erkiner, K. (2018). *Uluslararası olimpiyat komitesi ve spor hukuku*. Spor Hukuku Enstitüsü. <http://www.sporhukuku.org.tr/uluslararasi-olimpiyat-komitesi-ve-spor-hukuku/> Erş: 24/02 /2020.
- Fıratlı, J. (1988). *Olimpik Hareket*, Hürriyet Gazetesi Matbaası, İstanbul, 15.
- Güley, E. (1996). *Olimpik Çizgi*. Tercüman Gazetesi, İstanbul, 19.
- Hürriyet Gazetesi, 13 Ağustos 1948, 1.
- Karaküçük, S. (1989).*Tarihi ve Politik Yönden Olimpiyat Oyunları*. G.S.G.M.Yayımları, Ankara.
- Koryürek, C. (1976). *Olimpiyatlar*. Akbank Yayınları, İstanbul, 7-64.
- Koryürek, C. (1996). *Olimpiyat Tarihi M.Ö.776-M.S.1996Klasik ve Modern Olimpiyatlar, Olimpiyatlarda Türkler*. Arçelik Yayınları, İstanbul.
- Koryürek, C. (1996). *Olimpiyat Tarihi M.Ö.776-M.S.1996 Klasik ve Modern Olimpiyatlar, Olimpiyatlarda Türkler*. Arçelik Yayınları, İstanbul.
- Koryürek, C. (2003). Still Matbaacılık, İstanbul, 22-23.
- Küçükgüngör, E. (1999). Türk Hukukunda Sporcuların Hukuki Durumu, *Ankara Barosu Dergisi*, 56(1), 39-52.
- Özdilek Ç. (1998).*Modern Yaz Olimpiyatlarının Yapılacağı Şehrin Belirlenmesinde Etkili Olan Faktörler*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 80
- Özsoy, S.(2011). Basına Yansımalarıyla “1952 Amatörlük Olayı”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26,72.
- Seçilmiş, K. (2004). *Antik Zamandan Günümüze Olimpiyat Oyunları*, İlpress Basın Yayın, İstanbul, 35.
- Şenduran, F.(2012).Toplumdaki Bireylerin Olimpiyat Oyunları Hakkında Yaklaşımları, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 40.
- Şentürk, A. (2007). Antik ve Modern Olimpiyat Oyunlarında Olimpiyat Ateşinin Yakılma Sebepleri ve Bu Güne Kadar Düzenlenen Oyunlarda Meşaleyi Taşıma Seremonileri, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19,221.

T.M.O.K. (1985). *Olimpik Hareket*. Gül Matbaası, İstanbul. s.84-87.

T.M.O.K. (1988). *Olimpik Hareket*. Hürriyet Gazetesi Matbaası, İstanbul.

Tekin, Y. (2016). Türkiye’de Amatör Sporcu Olmak. *Ankara Üniv Spor Bil Fak. D.*, 14(2), 184

Toros, K. (2015). Türkiye Cumhuriyeti Spor Tarihi, Ankara, Erş: (20/03/2020)https://www.academia.edu/30735070/T%C3%BCrkiye_Cumhuriyeti_Spor_Tarihi

Vatan Gazetesi, 22 Ağustos 1948, 8.

Yıldıran, İ. (2014). Antikiteden Moderniteye Olimpiyat Oyunları: İdealler ve Gerçekler, *Hece Dergisi (Batı medeniyeti Özel Sayısı)*, 18(210-212), 567.

<http://sgm.gsb.gov.tr/Sayfalar/126/162/bronz-madalya-kazanan-sporcular.aspx>.

<https://sozluk.gov.tr/2020>.

https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Jim_Thorpe&action=edit§ion=1

<https://www.olimpiyatkomitesi.org.tr/Olimpiyat-Madalyalarimiz>.

BEDEN EĞİTİMİ ÖĞRETMENLERİNİN DERSLERDE EN ÇOK KULLANDIKLARI VE EN AZ KULLANDIKLARI ÖĞRETİM YÖNTEMLERİ VE KARŞILAŞTIKLARI SORUNLARIN İNCELENMESİ (KÜTAHYA İLİ ÖRNEĞİ)

Piyami ÇAKTO, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Kütahya
piyamii1011@gmail.com

ÖZET

Bu çalışma beden eğitimi öğretmenlerinin derslerde kullandıkları öğretim yöntemleri ve bu yöntemlerin kullanımı aşamasında karşılaştıkları sorunların belirlenmesi amacıyla yapılmış tarama modelinde betimsel bir çalışmadır. Araştırmanın evrenini 2019-2020 yılında Kütahya merkezinde görev yapan 101 beden eğitimi öğretmeni oluşturmuştur. Ünlü (2005) tarafından geliştirilen anket formuyla veriler toplanmıştır. Elde edilen veriler yüzde (%) ve frekans (f) kullanılarak analizleri yapılmıştır. Analizler için SPSS 23.0 programı kullanılmıştır.

Yapılan analizler doğrultusunda şu bulgulara ulaşılmıştır: Öğretmenlerin kullandıkları öğretim yöntemlerine göre, beden eğitimi derslerinde en çok kullandıkları gösteri yöntemi; en az kullandıkları yöntem, medya yardımcı öğretim yöntemi olmuştur. Öğretmenlerin en iyi verim aldıkları gösteri yöntemi iken medya yardımcı öğretim yönteminde daha az verim aldıklarını ifade etmişlerdir. Öğretmen görüşlerine göre öğrencilerin en az tercih ettikleri öğretim yöntemi, değerlendirme; en çok tercih edilen yöntem ise, gösteri yöntemleridir. Mesleki çalışma durumlarına göre 1-5 yıl arasında olan öğretmenler, gösteri yöntemini kullanarak daha iyi sonuç aldıklarını ifade etmişlerdir. Hizmet içi seminerlere ve kurslara katılma durumuna göre en iyi sonuç aldıklarını düşündükleri öğretim yöntemine bakıldığında ise gösteri yöntemi konusunda anlamlı bir fark olduğu gözlenmiştir.

Günümüzde mevcut eğitim şartlarına bakıldığında öğretim yöntemlerinin uygulanması sırasında bazı sorunlarla karşılaşmaktayız. Bu sorunların çözümüne yönelik yeni bakış açıları getirmek ve kullanılan öğretim yöntemlerinin daha verimli uygulanması için yapılan bir çalışmadır.

Anahtar Kelimeler: Beden Eğitimi, Öğretmen, Öğretim Yöntemleri, Gösteri, Medya.

GİRİŞ

Eğitim, birden fazla değişkene bağlı olarak doğumdan ölüme kadar devam eden bir olgu olup sosyal, politik, bireysel ve kültürel gibi değişkenleri içinde bulundurduğundan tanının yapılması zor bir kavramdır. Ertürk'e (1994) göre bireyin davranışlarında kasıtlı ve istendik olarak kendi hayatında değişme meydana getirme sürecidir. TDK'ye (2020) göre ise gençlerin ve çocukların toplumda yerlerini almaları için gerekli beceri, bilgi ve anlayışları elde etmelerine ve kişiliklerini geliştirmelerine imkân veren okul içinde ve okul dışındaki davranışların bütünüdür. Toplumlar açısından vazgeçilmez bir gereksinim olan eğitimin genel amacı Varış'a (1994) göre " yetişmekte olan çocukların ve gençlerin topluma sağlıklı ve verimli bir şekilde uyum sağlamalarına yardımcı olmaktır". Eğitim insanın psikolojik, kültürel ve biyolojik yönden kendini tanıması, sorumluluklarını ve haklarını öğrenmesini, ileride hayatını sağlıklı ve mutlu bir şekilde yaşamasını sağlamasına yardımcı olacak davranışları kazanmasını sağlar (Bilgen, 1993). Öğretim sonunda bireyde gözlenmesi kararlaştırılan ve bilinçli tepki olarak tanımlanan eğitimde davranış, bireylerin gelecekteki hayatlarına yön vermelerinde önemli bir ölçüttür (Sönmez, 1999). Bu durumda öğrenme sürecinde öğrendiğimiz bütün bilgi ve beceriler davranıştır. Bir amacı ve hedefi oluşturan davranışların tümü bireye kazandırıldığında o hedefe ulaşıldığı kabul edilebilir. Genel eğitimin bir parçası olan beden eğitimi yetişmekte olan çocuğun oyun hakkını bir sosyal kurum olan okul yaşamı içindeki yerini güvenceye alır (Keske, 2007). Bununla beraber ruhsal ve bedensel eğitimin yanında organik gelişimi, sinir kas koordinasyon gelişimi, hareket-beceri gelişimi ile sportif aktivitelerden zevk almasını ve bireyin sosyal çevresi ile uyum sağlaması açısından önemlidir (Burcher ve Koenig, 1983). Beden eğitimi ve spor eğitimi faaliyetlerinin ilk basamaklarından beri her toplum, kendi ihtiyaçları doğrultusunda yukarıda belirtilen özelliklerin bireye kazandırılmasına yönelik bir dizi hedef kategorileri belirlemekte ve yeni oluşan taleplerin doğrultusunda yeniden değerlendirmeler yaparak hedef özelliklerin kazandırılması amaçlanır (Nixon ve Jewett, 1980). Hedef özelliklerin kazandırılması aşamasında beden eğitimi öğretmenlerinin kullandıkları öğretim yöntemleri etkilidir. Öğretim, "bir alana özgü bilgileri öğrencilere kazandırma süreciyle birlikte süreçte öğrenmeyi kolaylaştıracak etkinlikleri düzenleme, araç gereçleri sağlama ve rehberlik etme işi de bu kavram içinde yer almaktadır" kısaca bir eğitim kurumunda önceden hazırlanmış bir program çerçevesinde amaçlı, planlı, düzenli ve kontrollü olarak yürütülen uygulamalara denilmektedir (Güneş, 2014). Öğretimin gerçekleşmesi aşamaları birden fazla unsura bağlı olmakla beraber etkili bir öğretmen öğretimin vazgeçilmez bir unsurudur. Etkili bir öğretmen, öğrencilerin tamamını öğretim sürecine dahil eden ve öğretim işini etkili ve doğru yöntemler kullanarak hedef davranışları öğrenciye aktarmayı başarabilen öğretmendir (Keske, 2007). En iyi koşullarda bile öğretim zor iken öğretmen ve öğrencinin gereksinimlerini karşılamayan öğretim yöntemlerinin hedef davranışların kazandırılmasında yetersiz kalınacağı düşünülmektedir (Glasser, 1999). Buna binaen öğretim yöntemleri, eğitim durumları planlanırken dikkat edilmesi gereken önemli bir öğedir. Öyle ki hedef davranışların çoğu öğretim yöntemleriyle bireye aktarılır. Öğrencilere yeni davranışların kazandırılması işlemi eğitimde kullanılan yöntemler sayesinde kolaylaşır. Bütün durumlara uyabilecek bir öğretim yöntemi yoktur. İçerik, hedef, öğretmen ve öğrenci değişikçe öğretim yöntemi ve kapsamı da değişecektir (Demirel, 1998). Bu değişimlerle beraber kullanılan öğretim yöntemlerinde karşılaşılan sorunlarda

farklılık gösterecektir. Öğretmenlerin kişisel ve bireysel özelliklerinin yanında ders esnasında kullandıkları öğretim yöntemleri derslerin daha etkili ve verimli bir şekilde geçmesini sağlar ve öğretmene bir kılavuz olarak eşlik eder. Hedef davranışların kazandırılması aşamasında yöntem belirlenirken öğretmenlerin farklı yöntemleri tanımaları önemli bir husustur (Demirel, 1998). Davranışların kazandırılmasında öğrencilerin ve öğretmenlerin ihtiyaçlarının dikkate alındığı, maliyetin, fiziksel şartların, konunun, zamanın ve öğrencide geliştirilmek istenen davranışların hesaba katıldığı etkili bir öğretim yöntemi amaçlara ulaşmada etkili olacaktır. Bu araştırma, eğitimin genelinde önemli bir yere sahip olan öğretmenlerin etkili ve verimli bir şekilde derslerini işleyebilmesi, en çok kullandıkları öğretim yöntemleri ve bu yöntemleri kullanma aşamasında karşılaştıkları sorunları belirleme noktasında öğretmenlere yardımcı olması umulmaktadır. Bu araştırma çerçevesinde, Kütahya ili resmi okullarında görev yapan beden eğitimi öğretmenlerinin öğretim sürecinde kullandıkları öğretim yöntemlerinin neler olduğu ve bu yöntemleri uygularken karşılaştıkları sorunların neler olduğunu belirlemek için yapılmış bir çalışmadır. Bu amaç çerçevesinde aşağıdaki sorulara yanıt aranacaktır.

1. Beden eğitimi öğretmenlerinin en çok kullandıkları ilk üç öğretim yöntemi hangileridir?
2. Beden eğitimi öğretmenlerinin en az kullandıkları ilk üç öğretim yöntemleri hangileridir?
3. Beden eğitimi öğretmenlerinin en az ve en çok kullandıkları yöntemlerin uygulanmasında karşılaştıkları sorunlar nelerdir?

Gereç ve Yöntem

Bu araştırma, Millî Eğitim Bakanlığında görev yapan beden eğitimi öğretmenlerinin beden eğitimi derslerinde kullandıkları öğretim yöntemleri ve bu yöntemleri kullanırken karşılaştıkları sorunların hangileri olduğunu belirlemeye yönelik tarama modelinde tasarlanmış bir araştırmadır. “Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır” (Karasar, 2003). Bu araştırmanın evrenini, 2019-2020 eğitim öğretim yılı Kütahya İli merkezinde Millî Eğitim Müdürlüğü’ne bağlı resmi okullarında görev yapan beden eğitimi öğretmenleri oluşturmuştur. Araştırmanın örneklemini, merkezde görev yapan 37 kadın ve 64 erkek olmak üzere toplamda 101 beden eğitimi öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmada toplanan veriler, Ünlü, (2005)’ tarafından geliştirilen okullarda görev yapan beden eğitimi öğretmenlerinin kullandıkları öğretim yöntemleri ve bu yöntemlerin uygulanması esnasında karşılaştıkları sorunların tespit edilmesine yönelik öğretmen görüşlerini içeren anket formu ile elde edilmiştir. Bir beden eğitimi öğretmeni tarafından 10-15 dakika gibi kısa bir zamanda tamamlanabildiği, rahat anlaşılabilir ve uygulanabilir olduğu araştırmacı tarafından denenmiş ve gözlenmiştir. Ankette, öğretmenlerin demografik özelliklerini belirlemeye yönelik (3) öğretmenlerin kendileri, öğrencileri, beden eğitimi dersi ve okullarının durumu ile ilgili (5) ve beden eğitimi öğretmenlerinin kullandıkları öğretim yöntemleri ve bu yöntemleri uygularken karşılaştıkları sorunların hangileri olduğunu belirlemeye yönelik (15) maddeler bulunmaktadır. Fakat bu araştırma kapsamında amaca ulaştırmada hizmet veremeyeceği düşünülen 4,5,6,7 ve 8. maddeler ankettan çıkarılmıştır. Araştırmada elde edilen verilerin analizinde SPSS 23.0 programından yararlanılmıştır. Ayrıca öğretmenlerin öğretim yöntem ve tekniklerini kullanma düzeyleri ve bu konuda karşılaştıkları sorunların analizinde frekans (f), yüzde (%) kullanılarak betimsel analiz yapılmıştır.

Bulgular

Bu bölümde, görev yapan beden eğitimi öğretmenlerinin kullandıkları öğretim yöntemleri ve bu yöntemlerin uygulanmasında karşılaşılan sorunları tespit etmeye yönelik bulgular ve yorumlar bulunmaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Cinsiyet/Hizmet Yılı Değişkenine Göre Dağılımları

Öğretmenlik Yılı	Cinsiyet		Toplam
	Kadın	Erkek	
1-5 Yıl	23	40	63
	22,8%	39,6%	62,4%
6-10 Yıl	8	15	23
	7,9%	14,9%	22,8%
11-15 Yıl	5	8	13
	5,0%	7,9%	12,9%
16-20 Yıl	1	1	2
	1,0%	1,0%	2,0%
Toplam	37	64	101
	36,6%	63,4%	100,0%

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya katılan kadın adayların %22,8'inin (23 kişi) 1-5 yıl, %7,9'unun (8 kişi) 6-10 yıl, %5,0'inin (5 kişi) 11-15 yıl ve %1,0'inin (1 kişi) 16-20'i hizmet yılına sahip oldukları görülmektedir. Katılan erkek adayların ise %39,6'sının (40 kişi) 1-5 yıl, %14,9'unun (15 kişi) 6-10 yıl, %7,9'unun (8 kişi) 11-15 yıl ve %1,0'inin (1 kişi) 16-20'i hizmet yılına sahip oldukları görülmektedir.

Tablo 2. Katılımcıların Cinsiyet/ Hizmet İçi Kurs Değişkenine Göre Dağılımları

Hizmet İçi Kurs	Cinsiyet		Toplam
	Kadın	Erkek	
Hiç katılmadım	5	10	15
	5,0%	9,9%	14,9%
Yalnızca 1 seminer	14	20	34
	13,9%	19,8%	33,7%
Birden fazla seminer	18	34	52
	17,8%	33,7%	51,5%
Toplam	37	64	101
	36,6%	63,4%	100,0%

Tablo 2 incelendiğinde araştırmaya katılan kadın adayların %5,0'inin (5 kişi) hiçbir seminere katılmadığı, %13,9'unun (14 kişi) yalnızca 1 seminere ve %13,9'inin (18 kişi) birden fazla seminere katıldıkları belirlenmiştir. Araştırmaya katılan erkek adayların %9,9'unun (10 kişi)

hiçbir seminere katılmadığı, %19,8'inin (20 kişi) yalnızca 1 seminere ve %33,7'sinin (34 kişi) birden fazla seminere katıldıkları belirlenmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların En çok Tercih Ettiği ilk Üç Yönteme Ait Dağılımlar

En Çok Tercih Edilen İlk Üç Yöntem	Cinsiyet		Toplam
	Kadın	Erkek	
Gösteri Yöntemi	27	49	76
	26,7%	48,5%	75,2%
Alıştırma Yöntemi	9	11	20
	8,9%	10,9%	19,8%
Anlatım Yöntemi	1	4	5
	1,0%	4,0%	5,0%
Toplam	37	64	101
	36,6%	63,4%	100,0%

Tablo 3 incelendiğinde araştırmaya katılan kadın adayların %26,7'sinin (27 kişi) gösteri yöntemini ilk tercihte, %8,9'unun (9 kişi) alıştırma yöntemini ikinci tercihte ve %1,0'inin (1 kişi) anlatım yöntemini üçüncü tercihte gösterdiği görülmektedir. Ayrıca erkek katılımcıların %48,5'inin (49 kişi) gösteri yöntemini ilk tercihte, %10,9'unun (11 kişi) alıştırma yöntemini ikinci tercihte ve %4,0'ünün (4 kişi) anlatım yöntemini üçüncü tercihte gösterdiği görülmektedir.

Tablo 4. Katılımcıların En Az Tercih Ettiği ilk Üç Yönteme Ait Dağılımlar

En Az Tercih Edilen İlk Üç Yöntem	Cinsiyet		Toplam
	Kadın	Erkek	
Medya Yardımlı Öğretim Yöntemi	21	37	58
	20,8%	36,6%	57,4%
Değerlendirme Yöntemi	11	16	27
	10,9%	15,8%	26,7%
Bağımsız Çalışma Yöntemi	5	11	16
	5,0%	10,9%	15,8%
Toplam	37	64	101
	36,6%	63,4%	100,0%

Tablo 4 incelendiğinde araştırmaya katılan kadın adayların %20,8'inin (21 kişi) medya yardımcı öğretim yöntemini en az kullandığı ilk tercihte, %10,9'unun (11 kişi) değerlendirme yöntemini en az kullandığı ikinci tercihte ve %5,0'inin (5 kişi) bağımsız çalışma yöntemini en az kullandığı üçüncü tercihte gösterdiği görülmektedir. Ayrıca erkek adayların %36,6'sının (37 kişi) medya yardımcı öğretim yöntemini en az kullandığı ilk tercihte, %15,8'inin (16 kişi) değerlendirme yöntemini en az kullandığı ikinci tercihte ve %10,9'unun (11 kişi) bağımsız çalışma yöntemini en az kullandığı üçüncü tercihte gösterdiği görülmektedir.

Tablo 5. Gösteri Yönteminin Uygulanması Sırasında Karşılaşılan Sorunlara Ait Katılımcı Dağılımları

Gösteri Yöntemi/Karşılaşılan Sorunlar	Cinsiyet		Toplam
	Kadın	Erkek	
İyi bir gösteri planı yapılmaması ve önemi ipuçlarının verilememesi	1	4	5
	1,0%	4,0%	5,0%
Gösteride kullanılacak yeterli araç-gerecin bulunmaması	30	49	79
	29,7%	48,5%	78,2%
Taklit etmede güçlük çeken öğrencilerin cesaretlerinin kırılması	6	11	17
	5,9%	10,9%	16,8%
Toplam	37	64	101
	36,6%	63,4%	100,0%

Tablo 5 incelendiğinde araştırmaya katılan kadın (30 kişi, %29,7) ve erkek (49 kişi, %48,5) adaylar için “Gösteride kullanılacak yeterli araç-gerecin bulunmaması” sorunu gösteri yönteminin uygulanması sırasında en sık karşılaşılan sorun olarak görülmektedir.

Tablo 6. Medya Yardımlı Öğretim yönteminin Uygulanması Sırasında Karşılaşılan Sorunlara Ait Katılımcı Dağılımları

Medya Yardımlı Öğretim yöntemi/ Karşılaşılan Sorunlar	Cinsiyet		Toplam
	Kadın	Erkek	
Medya Yardımlı Öğretim yöntemi/ Karşılaşılan Sorunlar	0	1	1
	0,0%	1,0%	1,0%
Öğrencilere gösterilecek film, şema ve tablo gibi araçların iyi seçilememesi	4	12	16
	4,0%	11,9%	15,8%
Seçilen görsel ve işitsel öğelerin öğrenci seviyesine uygun olmaması	3	4	7
	3,0%	4,0%	6,9%
Pahalı bir yöntem olması sebebiyle kullanımının pek yaygın olmaması	27	47	74
	26,7%	46,5%	73,3%
Öğrenci ve öğretmen arası iletişimin çok zayıf olması	3	0	3
	3,0%	0,0%	3,0%
Toplam	37	64	101
	36,6%	63,4%	100,0%

Tablo 6 incelendiğinde araştırmaya katılan kadın (27 kişi, %26,7) ve erkek (47 kişi, %46,5) adaylar için “Pahalı bir yöntem olması sebebiyle kullanımının pek yaygın olmaması” sorunu medya yardımlı öğretim yönteminin uygulanması sırasında en sık karşılaşılan sorun olarak görülmektedir.

Tartışma

Beden eğitimi öğretmenlerinin kullandıkları öğretim yöntemleri ve bu yöntemlerin uygulamasında karşılaştıkları sorunlara ilişkin bulguların tartışma kısmı şu şekildedir: Katılımcıların cinsiyet, hizmet içi kurs ve seminer değişkenlerine bakıldığından erkek öğretmenlerin kadın öğretmenlerden fazla olduğu ve erkek öğretmenlerin seminer ve kurslara katılma oranının kadınlara göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Koç (2005)'te öğretim yöntemleri ile ilgili ortaöğretim kurumları üzerinde yaptığı çalışmasında öğrencilerin en çok ilgi duyduğu öğretim yönteminin gösteri yöntemi olduğunu, öğretmenlerin ise %86,32'lık bir oranla en sık gösteri yöntemini tercih ettiklerini tespit etmiştir ayrıca yaptığı çalışmada erkek öğretmenlerin kadın öğretmenlere göre öğretim yöntemleri konusunda daha fazla hizmet içi eğitim kursuna katıldığını tespit etmiştir. Öğretmenlerin hizmet yılı değişkenlerine bakıldığında 1-5 yıl arasında görev yapan öğretmenlerin sayı üstünlüğü görülmektedir. Cinsiyet değişkenine bağlı olarak hem kadın hem de erkek beden eğitimi öğretmenlerinin sırasıyla kullandıkları ilk üç öğretim yöntemi şu şekilde belirtilmiştir; gösteri, alıştırma ve anlatım yöntemleri olurken en az tercih ettikleri öğretim yöntemleri de sırasıyla şu şekilde belirtilmiştir; medya yardımcı, değerlendirme ve bağımsız öğretim yöntemi olmuştur. Beden eğitimi ve öğretmenlerin kullandıkları öğretim yöntemi çalışmasında öğretmenleri en çok kullandıkları öğretim yöntemi gösteri yöntemi olurken en az kullandıkları öğretim yöntemi ise medya yardımcı öğretim yöntemi olmuştur (Ünlü, 2005). Öğretmenlerin hizmet içi seminer ve kurslara katılma durumlarına göre bakıldığında hizmet içi seminer ve kurslara katılan öğretmenleri gösteri yöntemini daha çok kullandıkları görülmektedir. Aynı zamanda Aydos ve Ünlü (2007)'de yaptıkları çalışmalarında beden eğitimi öğretmenlerinin derslerinde kullandıkları ve en iyi sonuç aldıklarını düşündükleri ilk üç öğretim yöntemlerini şöyle belirtilmiştir; gösteri yöntemi, anlatım yöntemi ve alıştırma yöntemi olduğunu ifade ederken bunun yanı sıra en az tercih ettikleri yöntemler ise değerlendirme yöntemi ve medya yardımcı öğretim yöntemini olduğunu ifade etmişlerdir. Demirhan ve ark. (2003)'te beden eğitimi öğretmenlerinin farklı öğretim yöntem ve teknikleri kullanma düzeyine ilişkin olarak elde ettikleri bulgularda gösteri yönteminin çok sık, alıştırma, anlatım yöntemi ise sık düzeyde kullanıldığını tespit etmişlerdir. Bu sonuçlar elde ettiğimiz verilerin sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Öğretmenlerin en fazla bu yöntemleri kullanmalarının sebebi bir takım soyut bilgi ve kavramların başka yollar ile anlatılmasının zor olduğu durumlarda hem kulağa hem de göze hitap etmesinden dolayı etkili bir yöntem olmasından kaynaklanabilir. Karagöz ve Çivi (1994)'de gösteri yöntemi, daha fazla duyu organını uyardığı ve öğrencilerin dikkatlerini ve ilgilerini çektiği için öğrenmeyi kolaylaştıran bir öğretim yöntemi olduğunu ifade etmiştir. Katılımcılar bu yöntemleri uygularken birtakım sorunlarla karşılaşmışlardır. Katılımcıların cevaplarına göre en çok kullanılan gösteri yönteminde en çok karşılaştıkları sorun "gösteride kullanılacak yeterli araç-gerecin bulunmaması" olurken en az kullandıkları medya yardımcı öğretim yönteminde karşılaştıkları sorunu ise "pahalı bir yöntem olması sebebiyle kullanımının pek yaygın olmaması" olarak belirtmişlerdir. Beden eğitimi derslerinin uygulaması esnasında kullanılan öğretim yöntemi ve bunların kullanımı esnasında karşılaşılan sorunlar öğretim yöntemlerinin verimliliğini düşürmektedir. Bu husustaki eksikliklerin giderildiği bir ortamda bu yöntemleri etkililiği daha iyi olacaktır.

SONUÇ

Kütahya merkez okullarında çalışan beden eğitimi öğretmenlerinin kullandıkları öğretim yöntemleri ve bu yöntemlerin uygulanması sırasında karşılaşılan sorunları belirlemek ve ortadan kaldırmak için elde edilen sonuçlar ve bu sonuçları ışığında öğretim yöntemlerinin daha etkili kullanılabilmesi için yararlı olabileceği düşünülen bazı öneriler şu şekildedir.

1. Öğretmenler beden eğitimi derslerinde en fazla gösteri, alıştırma, anlatım, yöntemlerini kullanmaktadır. En az tercih edilen yöntemler ise; bağımsız çalışma, değerlendirme ve medya yardımcı öğretim yöntemleri olmuştur.
2. Cinsiyet değişkenine göre öğretim yöntemlerini kullanma durumuna bakıldığında, gösteri ve alıştırma yöntemlerini hem kadın hem de erkek öğretmenlerin ilk tercihleri olmuştur.
3. Hizmet içi seminerler ve kurslara katılma durumlarına göre ise birden fazla kurslara katılan öğretmenlerin en çok kullandıkları yöntem gösteri yöntemi olmuştur.
4. En çok kullanılan gösteri yönteminde karşılaşılan sorunlara bakıldığında en fazla “gösteride kullanılacak yeterli araç-gerecin bulunmaması” olduğu belirlenmiştir.

Öneriler

1. Öğretim yöntemlerini kullanırken bütün öğrencilere ulaşmak ve daha etkili sonuç almak için beden eğitimi dersi için sınıf mevcutları 20-25 olarak düzenlenmelidir.
2. Beden eğitimi derslerinin etkili ve verimli geçmesi için haftalık ders saatlerinin artması olumlu etki sağlayacaktır.
3. Beden eğitimi öğretmenlerinin belirli periyotlarla hizmet içi seminer ve kurslara katılarak, yeni gelişme fırsatlarını yakalamak verimliliği artıracaktır.
4. Okulların fiziksel koşulları (araç-gereç, malzeme vb.) gibi eksiklerin giderilmesi durumunda verimlilik artacaktır.

Yukarda belirtilen ihtiyaçlar doğrultusunda eksiklikler giderildiğinde eğitim öğretim faaliyetleri daha hızlı ilerlerken öğretim yöntemlerinin kullanımı ve hedef davranışların kazandırılmasında kolaylık sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Aydos, L. ve Ünlü. H. (2007). Öğretmen görüşlerine göre; beden eğitimi derslerinde öğretmenlerin ve öğrencilerin tercih ettikleri öğretim yöntemleri. Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD) Cilt 8, Sayı 2, (71-81).
- Bilgen, N. (1993). Çağdaş ve demokratik eğitim. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 33.
- Burcher, C. A., Koenig, C. R. (1983). Method and Material For Secondary School Physical Education. Saint Louis: The C.V. Mossey Company
- Büyükkaragöz, S. ve Çivi, C. (1994). Genel öğretim metotları öğretimde planlama uygulama. 10. Baskı. Konya: Atlas Kitabevi, 69.
- Demirhan, G., Coşkun, H., ALTAY, F. Şahin, R. Güvenç, A., Aslan, A. ve Açıkada, C. (2003) Farklı öğretim yöntem ve tekniklerinin beden eğitimi derslerinde kullanım düzeylerine ilişkin görüşler. 3. Ulusal Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Olimpik Eğitim ve Spor Kültürü Sempozyumu (23-24 Mayıs, Uludağ Üniversitesi) Bildiri Kitabı. :108-115.
- Demirel, Ö. (1998). Eğitimde program geliştirme. Ankara: Kardeş Yayınevi.
- Ertürk, S. (1994). Eğitimde program geliştirme. Metaksan A.Ş. Ankara.
- Glasser, W. (1999). Okulda kaliteli eğitim. Çev. Ulaş Kaplan. İstanbul: Beyaz Yayınları.
- Güneş, F. (2014). Öğretim ilke ve yöntemleri. Ankara: Ayrıntı Basım Yayın ve Matbaacılık.
- Ünlü, H. (2005). Beden eğitimi öğretmenlerinin kullandıkları öğretim yöntemleri (Aksaray ve Kırşehir Örneği). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Karasar, N. (2003). Bilimsel araştırma yöntemi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 77.
- Keske, G. (2007). İlköğretim okullarında görev yapan beden eğitimi öğretmenlerinin kullandıkları öğretim yöntemleri ve karşılaştıkları sorunlar (Yüksek Lisans tezi), Çukurova Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Baden Eğitim ve Spor Anabilim Dalı, Adana.
- Koç, M. (2005). Ortaöğretim okullarında görev yapan beden eğitimi öğretmenlerinin öğretim yöntemlerini kullanma durumları ve karşılaştıkları sorunlar. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, G.Ü. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 92.
- Nixon, J. E., Jewett A. E. (1980). An Introduction to Physical Education. 9th. Ed., Philadelphia: Saunders College Publishing. 75-80.
- Sönmez, V. (1999) Sosyal bilgiler öğretimi ve öğretmen Kılavuzu. İstanbul: Milli Eğitim Yayınları, 32.
- Türk Dil Kurumu. (2020). Eğitim. 04.03.2020 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/?kelime=KAR%-C4%B0YER> adresinden erişilmiştir.
- Varış, F. (1994). Eğitim bilimlerine giriş, Konya: Atlas Kitabevi, 8. baskı.

BOŞ ZAMANLARINI DOĞADA GERÇİREN BİREYLERİN ÇEVRESEL DUYARLILIK DÜZEYLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Salih ERKUT, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Kütahya
saliherkut@hotmail.com

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, boş zamanlarını doğada geçiren bireylerin çevresel duyarlılık düzeylerinin çeşitli değişkenler kapsamında incelenmesidir. Araştırma grubunu Türkiye genelinde boş zamanlarını doğada geçiren 302 gönüllü birey oluşturmuştur. Veri toplama aracı olarak kişisel bilgi formunun yanı sıra Demirel (2009) tarafından geliştirilen çevresel duyarlılık ölçeği kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen veriler için SPSS paket programıyla analiz edilmiştir. Verilerin normal dağılımını sağlamak için çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerleri kontrol edilmiştir. Verilerin analizi için t-testi ve ANOVA testinden yararlanılmıştır. Araştırma bulgularına göre, cinsiyet değişkeninde genel bilgi ve öneri alt boyutlarında; yaş değişkeninde kişisel davranış alt boyutunda ve haftalık doğada geçirilen zaman ile boş zamanları doğada geçirme durumu değişkeninde genel bilgi ve kişisel davranış alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p < .05$). Sonuç olarak, araştırmaya katılan bireylerin sahip oldukları boş zamanlarını doğada geçirdikleri gözlenmiş lakin haftalık doğada geçirilen sürenin kısıtlı olduğu gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Rekreasyon, Çevre, Duyarlılık, Rekreasyon, Boş Zaman.

GİRİŞ

Doğal çevre, canlı ve cansız bütün varlıkları kapsayan, onlara var olma olanağı sunan bir bütündür. Bu bağlamda doğal çevrenin yokluğundan bahsetmek mümkün değildir. Çevre; insanların ve diğer canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve etkileşimde buldukları fiziki, biyolojik, sosyal, ekonomik ve kültürel ortam olarak tanımlanabilir (Topal, 2010). Doğada bulunan tüm canlıların yaşamları boyunca birbirleri ile olan karşılıklı ilişkilerini sürdürdükleri biyolojik, fiziksel, sosyal ve kültürel ortam olarak ifade edilmektedir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2014). Günümüzde yaşanan ve açığa çıkan çevre sorunları ise sadece insanların değil doğada bulunan tüm canlıların bugünkü yaşamlarını ve geleceğini tehdit etmektedir (Polat, 2012). Yapılan bu yorumlar ışığında bireylerin var olmaları için çevre yok sayılamaz bir gerçektir. Boş zaman kavramı ise daha bilimsel ve daha kapsamlı bir dille 'rekreasyon' bilimi içerisinde yer almaktadır. Bu bağlamda rekreasyonun tanımına bakacak olursak rekreasyon, insanların çalışma saatleri dışında boş zamanlarında yaptıkları eğlenceli ve eğitici aktivitelerdir (Karaküçük, 2005). Son yıllarda sıklıkla kullanılan ve açık alan rekreasyon faaliyetlerini kapsayan 'ekorekreasyon' kelimesinin tanımına bakacak olursak ekorekreasyon; boş zaman aktivitelerinin doğal kaynakların, korunarak, değiştirilmeden ve yok etmeden sorumluluk içinde kullanılarak gerçekleştirilmesidir (Karaküçük ve Akgül 2016). 19. yüzyılda başlayan, 2. Dünya savaşı döneminde ve sonrasında da giderek gelişen teknoloji bizlere daha fazla boş zaman sağlamıştır. Bireylerin hayatlarında olan boş zaman artışı onları daha farklı aktiviteler bulmaya sevk etmiştir. İnsanların farkına varmadan doğayı boş zaman aktivitelerinin merkezine oturtmaları uzun sürmemiştir. Geçmişten günümüze insanlar ve doğa arasında önemli bir bağ bulunmaktadır. Bireyler boş zaman aktivitelerini değerlendirmek için yapay ve doğal alanları aktif olarak kullanmaktadır. Bu durum doğal ortamları ciddi olarak yormakta ve genellikle kapasiteleri aşarak doğaya ciddi zararlar vermektedir. Bu bağlamda çevre bilinci önemini her geçen gün arttırmaktadır. Çevresel farkındalığa bağlı olarak çevresel duyarlılık da küçük yaşlardan itibaren şekillenir. Çocukların bu özellikleri etkili bir çevre eğitimiyle yönlendirilerek çevreye karşı sorumlu davranışlar geliştirmeleri sağlanabilir (Yıldız, 2017). Rekreasyon ve çevre ilişkisi, insanların monotonluktan sıkıcı bir şehir hayatından ve hareketsizlikten kaçış olarak, özellikle açık alanları rekreatif etkinliklerinde tercih etmeleri sonucu daha belirgin olarak ortaya çıkarmaktadır (Karaküçük, 2005). Bununla birlikte doğa da yapılan rekreasyonel etkinlikler beraberinde de bir takım çevresel sorunlara sebep olmuş ve olmayada devam etmektedir. Ayrıca rekreasyonel etkinliklere katılan kişilerin çevresel sorunlara karşı duyarlılıkları da doğal alana bırakılan etkinin olumlu veya olumsuz olmasında büyük pay sahibidir (Demirel, 2009). Bu nedenle rekreatif etkinlikler planlanırken ekolojik hassasiyete önem verilmelidir. Doğada sergilenmesi gereken davranışlar ve kurallar öncelikli tutularak programın belirleyici ana unsurlarından olmalıdır. Doğa merkezli uygulamalar açık alanlarda yapılan rekreatif etkinliklerde ön planda tutulmalı katılımcı kişiler tarafından temel ilke olarak benimsenmelidir. Bu bilgiler kapsamında bu araştırmanın amacı, boş zaman etkinliklerini doğada gerçekleştiren bireylerin çevresel duyarlılık düzeylerinin çeşitli değişkenler kapsamında incelenmesidir.

Yöntem

Araştırmada, mevcut durumu ortaya çıkartmayı amaçlayan betimsel taramaya (survey) ve ilişkisel taramaya yönelik bir yöntem kullanılmıştır. Betimsel tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu sekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Onları, herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası gösterilmez. İlişkisel tarama modelleri ise iki ve daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir (Karasar, 2004).

Araştırma Grubu

Araştırma grubunu, Türkiye genelinde boş zamanlarını doğada geçiren 302 gönüllü birey oluşturmuştur.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada, Demirel (2009) tarafından geliştirilen çevresel duyarlılık ölçeği kullanılmıştır. Ölçek 17 madde ve 5'li likert (1=Hiç Katılmıyorum 5= Tamamen Katılıyorum) tipinde olup 3 alt boyuttan (Genel bilgi, öneri, kişisel davranış) oluşmaktadır.

Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler için SPSS paket programından faydalanılmış ve değişkenlerin frekans (f) ve yüzde (%) dağılımları hesaplanmıştır. Verilerin normal dağılımını sağlamak için çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerleri kontrol edilmiştir. Çarpıklık ve basıklık değerleri -1 ile +1 olarak kabul edilmiştir (Büyüköztürk, 2011). Kontrol sonucunda araştırma verilerinin parametrik olduğu tespit edilmiştir. Bundan dolayı t-testi ve ANOVA testinden yararlanılmıştır. Anlamlı farklılık çıkan sonuçlarda ise farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla Tukey testinden faydalanılmıştır. Çalışmada hata düzeyi $p < 0.05$ olarak alınmıştır.

Bulgular

Tablo 1. Çevresel Duyarlılığın Cinsiyet Değişkenine İlişkin t Testi Değerleri

Değişken	Cinsiyet	n	\bar{X}	Ss	t	p
Genel Bilgi	Kadın	148	4.69	.32	2.557	.011*
	Erkek	154	4.59	Sdfsdfsdf2		
Öneri	Kadın	148	4.20	.30	2.401	.017*
	Erkek	154	4.11	.37		
Kişisel Davranış	Kadın	148	4.01	.62	1.360	.175
	Erek	154	3.92	.57		
*p<.05						

Tablo 1 incelendiğinde, araştırmaya katılan katılımcıların cinsiyete değişkenine göre genel bilgi ve öneri alt boyutunda kadın ve erkekler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p<.05$).

Tablo 2. Çevresel Duyarlılığın Yaş Değişkenine İlişkin t Testi Değerleri

Değişken	Yaş	n	\bar{x}	Ss	F	p	Post Hoc
Genel Bilgi	18-21 ^a	68	4.59	.34	.801	.525	-
	22-25 ^b	54	4.61	.35			
	26-29 ^c	31	4.68	.34			
	30-33 ^d	64	4.69	.30			
	34 ve üzeri ^e	85	4.64	.35			
Öneri	18-21 ^a	68	4.18	.31	1.701	.150	-
	22-25 ^b	54	4.19	.37			
	26-29 ^c	31	4.22	.31			
	30-33 ^d	64	4.17	.31			
	34 ve üzeri ^e	85	4.08	.38			
Kişisel Davranış	18-21 ^a	68	3.78	.64	3.433	.009*	a-e
	22-25 ^b	54	3.88	.55			
	26-29 ^c	31	3.98	.59			
	30-33 ^d	64	4.02	.59			
	34 ve üzeri ^e	85	4.11	.57			

* $p<.05$

Tablo 2 incelendiğinde, araştırmaya katılan katılımcıların yaş değişkenine göre kişisel davranış alt boyutunda 18-21 yaş arasında olanlar ile 34 yaş ve üzerinde olanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu gözlenmiştir ($p<.05$).

Tablo 3. Çevresel Duyarlılığın Haftalık Doğada Geçirilen Zamana İlişkin t Testi Değerleri

Değişken	Haftalık Doğada Geçirilen Zaman	n	\bar{x}	Ss	F	p	Post Hoc
Genel Bilgi	1 güne	185	4.60	.35	7.377	.001*	c-a,b
	2-4 günb	98	4.65	.31			
	5-7 günc	18	4.91	.13			
Öneri	1 güne	185	4.64	.34	.863	.423	-
	2-4 günb	98	4.13	.32			
	5-7 günc	18	4.16	.38			

Kişisel Davranış	1 güne	185	4.25	.31	1.635	.010*	a-c
	2-4 günb	98	4.15	.35			
		18	3.90	.31			
*p<.05							

Tablo 3 incelendiğinde, araştırmaya katılan katılımcıların haftalık doğada geçirdikleri zaman değişkenine göre genel bilgi ve kişisel davranış alt boyutunda arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir (p<.05). Bu farklılık genel bilgi alt boyutunda doğada haftada 5-7 gün geçirenler ile 1 gün ve 2-4 gün geçirenler arasında olduğu; kişisel davranış alt boyutunda ise doğada haftada 1 gün geçirenler ile 5-7 gün geçirenler arasında olduğu tespit edilmiştir.

Değişken	Boş Zamanı Doğada Geçirme	n	\bar{X}	Ss	t	p
Genel Bilgi	Evet	250	4.66	.31	2.763	.006*
	Hayır	52	4.52	.42		
Öneri	Evet	250	4.16	.34	.591	.555
	Hayır	52	4.13	.35		
Kişisel Davranış	Evet	250	4.00	.59	2.223	.027*
	Hayır	52	3.79	.61		
*p<.05						

Tablo 4 incelendiğinde, araştırmaya katılan katılımcıların boş zamanlarını doğada geçirme durumları değişkenine göre genel bilgi ve kişisel davranış alt boyutunda boş zamanlarını doğada geçirenler ile geçirmeyenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir (p<.05).

SONUÇ

Bu çalışmayla, boş zamanlarını doğada geçiren bireylerin “Çevresel Duyarlılık Ölçeği” ile çevresel farkındalık ve tutumlarına etkisini incelemiştir.

1.Tablo Çizelgede görüldüğü gibi katılımcıların cinsiyetlerine göre çevre duyarlılıkları arasında anlamlı bir fark vardır. Kadın katılımcılar erkek katılımcılara göre duyarlılıkları daha yüksek olarak bulunmuştur. Ortaya çıkan bu sonuç ile kadın katılımcıların çevresel duyarlılığının erkek katılımcılara oranla daha yüksek olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Nitekim Gökdayı ve Demirel (2018) ‘in çevre duyarlılığı üzerine yaptıkları çalışmalar bu bulguları destekler niteliktedir. Çabuk (2003) ise üniversite öğrencilerinin çevre duyarlılıklarının incelendiği bir çalışma da, kadınların çevreye karşı daha duyarlı davranışlar sergilediklerini göstermiştir.

Yücel ve arkadaşları (2006)'nın Adana ilinde yapmış oldukları çevre çalışmasında çevresel değerlerin ortalamalarında kadınların erkeklere göre daha yüksek değerlere sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. İncelemesini yaptığımız yukarıda belirtilen olduğum makaleler çalışmamızı destekler boyuttadır. Net bir şekilde söyleyebiliriz ki kadın bireyler erkek bireylere göre çevre konusunda daha hassas ve duyarlıdırlar. **2. Tablo** Araştırmaya katılan bireylerin, büyük çoğunluğunun genel yaş ortalaması 34 yaş üzeri olduğunu olduğu belirlenmiştir. 34 yaş ve üzeri katılımcıların cevaplarına bakıldığında 18-21 yaş grubunun verdiği cevaplar göz önünde bulundurulduğunda aralarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark gözlemlenmekte ve 34 yaş ve üzeri bireylerin çevre duyarlılıklarının 18-21 yaş grubuna göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Gökdayı ve Demirel (2018) 'in doğa sporları aktivitelerine katılan bireylere uygulamış oldukları çevre duyarlılığı anketinde ise "genel bilgi", "öneri" ve "kişisel davranış" alt boyutuna ilişkin katılımcıların puanları arasında yaşlarına göre anlamlı bir farklılık olmadığı belirlenmiştir. Ortaya çıkan bu sonuç araştırma bulgularımızla farklılık göstermektedir. Ek ve arkadaşları (2009) Adnan Menderes Üniversitesinde farklı akademik alanlarda öğrenim gören öğrencilere yapmış oldukları çalışmada öğrencilerin yaş grupları ile Çevresel Tutum Ölçeğinden alınan toplam puanların ortalamaları arasında anlamlı bir fark saptanmıştır yirmi bir yaş ve üzeri olanlar yirmi yaş ve altında olanlardan daha yüksek puan ortalamaları almışlardır. Bu bilgiler çalışmamızı kısmen desteklemekte lakin 34 yaş arası kaç bireyin bu ankete katıldığı net olarak bilinmemektedir. **3. Tablo** Katılımcıların verdiği cevaplara göre, araştırmaya katılan katılımcıların haftalık doğada geçirdikleri zaman değişkenine göre genel bilgi ve kişisel davranış alt boyutunda arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p < .05$). Bu farklılık genel bilgi alt boyutunda doğada haftada 5-7 gün geçirenler ile 1 gün ve 2-4 gün geçirenler arasında olduğu; kişisel davranış alt boyutunda ise doğada haftada 1 gün geçirenler ile 5-7 gün geçirenler arasında olduğu tespit edilmiştir. Bu bilgilere bakıldığında genel anlamda doğada geçirilen boş zaman süresi arttığında çevre duyarlılığının da yükseldiği gözlemlenmektedir. **4. Tablo** İncelendiğinde, araştırmaya katılan katılımcıların boş zamanlarını doğada geçirme durumları değişkenine göre genel bilgi ve kişisel davranış alt boyutunda boş zamanlarını doğada geçirenler ile geçirmeyenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p < .05$). Verilen cevaplarda boş zamanlarını doğada geçiren bireylerin boş zamanlarını doğada geçirmeyenlere göre çevresel hassasiyetlerinin ve duyarlılıkların daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Boş zamanlarını doğada geçiren bireylerin çevre konusunda daha duyarlı oldukları net bir şekilde gözlemlenmekte ve çevre hassasiyeti konusunda daha titiz davrandıkları kanısına ulaşılmıştır. Sonuç olarak boş zaman etkinliklerini doğada geçiren bireylerin çevre duyarlılıklarının yüksek olduğu kanısına ulaşılmıştır. Boş zaman etkinliklerini doğada geçiren bireyler çevre konusunda hassas tutum sergilemektedirler. Yapılan diğer çalışmaları da göz önünde bulundurarak şunu net olarak söyleyebiliriz ki çevre duyarlılığı konusunda kadınların çevre duyarlılıkları erkeklere oranla daha yüksektir. Katılımcıların yaşları göz önünde bulundurulduğunda 34 yaş ve üzeri katılımcıların çevre konusunda daha hassas olduğu gözlemlenirken diğer çalışmalar incelendiğinde tersi oranlar ya da anlamlı farklılık görülmeyen sonuçlar bulunmaktadır bu bilgilere göre anketin uygulandığı kesimin belirleyici olduğu düşünülmekte hangi gruba uygulandığı önem arz etmektedir. Boş zamanlarını doğada geçiren bireylerin çevre duyarlılığı konusunda vermiş olduğu cevaplar göz önünde bulundurulduğunda ise genel olarak doğada geçirilen süre arttıkça duyarlılığında aynı oranda

yükseldiğini söylemek mümkündür. Boş zaman etkinliklerini doğada geçiren bireylerin vermiş olduğu cevaplar boş zaman etkinliklerini doğada geçirmeyenlerin vermiş olduğu cevaplara oranla belirgin bir şekilde daha olumludur ve çevreye karşı daha duyarlı oldukları söylenebilir. Son olarak, araştırmaya katılan bireylerin sahip oldukları boş zamanlarını doğada geçirdikleri gözlenmiş lakin haftalık doğada geçirilen sürenin kısıtlı olduğu gözlenmiştir.

KAYNAKÇA

- Büyüköztürk, Ş. (2011). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı* (14. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, (2014). Çevresel Etki Değerlendirme Yönetmeliği. *Resmi Gazete*, 29186
- Demirel, M. (2009). Rekreasyonel Etkinliklere Katılım ve Çevresel Duyarlılık. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği A.B.D., Doktora Tezi.
- Ek, N. Kılıç, N. Ögdüm, P. Düzgün, G. (2009) Adnan Menderes Üniversitesinin Farklı Akademik Alanlarda Eğitim Gören İlk ve Son sınıf Öğrencilerinin Çevre Sorunlarına Yönelik Tutum ve Duyarlılıkları “*Kastamonu Eğitim Dergisi*”
- Karaküçük, S. (2005). Rekreasyon (Boş Zamanları Değerlendirme). (Beşinci Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Karaküçük, S. ve Akgül, B. Ekorekreasyon Rekreasyon ve Çevre (Birinci Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Karasar, N. (2004). Bilimsel araştırma yöntemi. *Nobel yayıncılık*, Ankara, 52.
- Polat, G. (2012). *Ortaöğretim 9.Sınıf Öğrencilerinin Öğretim Öncesi ve Sonrasında Çevre Sorunu ve Ekolojik Ayak İzi Anahtar Kavramları İle İlgili Bilişsel Yapılarının Ortaya Konması*. Yayımlanmamış doktora tezi. Balıkesir Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Topal, M. ve Arslan, E. I. (2010). “Türkiye’de Çevre Mühendisliği Bölümleri ve Eğitimi.” *Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*,
- Yıldız, T.G. (2017). Çevre Eğitimi. B.Akman, G.U. Balat ve T.G. Yıldız (Ed.) *Okul Öncesi Dönemde Fen Eğitimi içinde* Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yücel, M., Altunkasa, F., Güçray, S., Uslu, C., Say, N. P. (2009). Adana’da Çevre Duyarlılığı Düzeyinin ve Geliştirme Olanaklarının Araştırılması, *Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*.

TBMM'NİN AÇILIŞININ 100. YILI ANISINA
KÜTAHYA DURLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU

“23 NİSAN 1920 OTURUMU”

15 Mayıs 2020 - Cuma

23 NİSAN 1920 OTURUMU	OTURUM BAŞKANI: DR. ÖĞR. ÜYESİ ALİ BELENLİ
--------------------------	--

SAAT	ABD/ASD	BİLDİRİ SAHİBİ	BİLDİRİ BAŞLIĞI
------	---------	----------------	-----------------

13:30 - 14:30	BATI DİLLERİ VE EDEBİYAT	CANSEL KEDERLİ	EKO-ELEŞTİRİ VE İKLİM KURGU TERİMLERİNİN TARTIŞILMASI
	BATI DİLLERİ VE EDEBİYAT	SERAP GÜRSES	EKOFEMİNİZM VE CHARLOTTE PERKINS GILMAN'İN HERLAND İLE MARGARET ATWOOD'UN THE HANDMAID'S TALE ESERLERİNDEKİ İDEOLOJİSİ
	BATI DİLLERİ VE EDEBİYAT	ALİ GÜLEÇ	BİR İHTİLALİN ANATOMİSİ; YERYÜZÜNÜN LANETLİLERİ'NDE MİLLİ KUVVETLER VE MİLLİ BİLİNÇ
	TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI	OĞUZ KILINÇ	SEVİNÇ ÇOKUM'UN “BİZİM DİYAR” ROMANINDA “ÖLÜM VE KURTULUŞ”
	TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI	KÜBRA TÜRKEL	HAMDULLAH HAMDİ'NİN TUHFETÜ'L-UŞŞÂK MESNEVİSİNİN İNCELENMESİ
	TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI	ŞEYMANUR AYDIN	CENGİZ DAĞCI'NIN KORKUNÇ YILLAR ADLI ROMANININ DİL ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

EKO-ELEŞTİRİ VE İKLİM KURGU TERİMLERİNİN TARTIŞILMASI

Cansel KEDERLİ, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Batı Dilleri ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı, Kütahya;
cansel.kederli@ogr.dpu.edu.tr

ÖZET

Eko-eleştiri ve iklim kurgu, edebiyat alanına yeni bir anlayış getirmiştir. İçerik olarak hem eko-eleştiri hem de iklim kurgu alanları birbirini yakından ilgilendirir. Eko-eleştirinin akademik bir disiplin olarak edebiyat dünyasında yer edinmesine büyük katkı sağlayan edebiyat profesörü Cheryl Glotfelty eko-eleştiriyi “fiziksel çevre ve edebiyat arasındaki ilişkinin çalışması” olarak tanımlar. Öte yandan, gazeteci, muhabir ve iklim aktivisti Dan Bloom tarafından isimlendirilmiş ve özünde tamamen farklı bir tür olmakla beraber eko-eleőtiriyle iliőkilendirilen iklim kurgu türü, kurguyu çevresel olaylarla baędaőtırıp iklim değişikliklerine, küresel ısınmaya ve insanoğlu tarafından doğanın aleyhinde yaratılmış tüm problemlere bir farkındalık sağlamayı amaçlar. İki terim her ne kadar birbiriyle bağlantılı olsa da bu terimlerin edebiyata uygulanması birbirinden farklıdır. İklım kurgu bir edebi tür iken eko-eleştiri edebi bir metnin okunuş ve eleőtiriliő biçimidir. Başka bir deyişle, iklim kurgu türünün yazarları eko-eleőtirmenlerce eleőtirilebilecek eserler üretirler ancak bu eko-eleştirinin yalnızca iklim kurgu türünden eserleri incelediği anlamına gelmez, aksine diğer türlerde yazılmış edebi eserlerin de eko-eleştirisini yapmak mümkündür. Bu bildirinin asıl amacı iki alanı da ayrı ayrı tartıőmak, kurucularını incelemek, özellikle eko-eleştiri alanına mensup önemli eleştirmenlerin kısaca tanıtımını yapmak ve terimlerin edebiyat alanına katkılarından söz etmektir.

Anahtar Kelimeler: eko-eleştiri, iklim kurgu, iklim eleştirisi, ekolojik okuma, yeşil okuma

GİRİŞ

Eko-eleştiri

Eko-eleştiri alanı 1990'lı yıllarda ortaya çıkmış ve eko-eleştiri terimi ilk kez William Rueckert tarafından *Literature and Ecology: An Experiment in Ecocriticism* başlıklı makalesinde kullanılmış, “ekoloji ve ekolojik kavramların edebiyat alanına tatbik edilmesi” olarak tanımlanmıştır. Edebiyat profesörü Cheryll Glotfelty terimin edebiyat dünyasında kendisine bir yer edinmesinde önemli bir rol oynamıştır. Cheryll Glotfelty, *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology* başlıklı antolojide eko-eleştiri terimini “fiziksel çevre ve edebiyat arasındaki ilişkinin çalışılması” olarak tanımlamıştır. *Forum on Literatures of the Environment* başlıklı makalesinde Scott Slovic terim için eko-eleştirin çevresel metinlerin herhangi bir ilmi yaklaşımla çalışılması veya tersine, ilk bakışta insan dışındaki dünyadan bihaber olsa da herhangi bir edebi metindeki ekolojik çıkarımların ve insan-doğa ilişkisinin tahkiki şeklinde yorum yapar. Slovic'in makalesinde de bahsettiği gibi, bir edebi eserde ekolojik bir içerik olmamasına rağmen o eserin eko-eleştirel veya yeşil okumasını yapmak mümkündür, zira eko-eleştiri alanı yalnızca çevresel metinleri incelemeyi değil aynı zamanda herhangi bir edebi metindeki ekolojik içeriği ortaya çıkarmayı da amaçlar. Sinan Akıllı, terimi “edebiyat eleştirisine yönelik yeni bir yaklaşım olan eko-eleştiri, tıpkı edebiyat alanındaki diğer yeni kuramlar gibi, aralarında edebiyat, ekoloji, yerbilimleri, biyoloji, zooloji, kuantum fiziği, antropoloji, kültür araştırmaları, tarih vb. gibi alanların da bulunduğu çokdisiplinli bir yelpazeden doğmuş ve etkilenmiştir. Bunlarla birlikte eko-eleştiri halen kendisini tanımlama süreci içerisinde olan bir yaklaşımdır” (Akıllı, 2003: 7) şeklinde yorumlamıştır.

Eko-eleştiri terimini yakından ilgilendiren dört felsefe bulunmaktadır. Bu felsefeler “derin ekoloji”, “eko-feminizm”, “toplumsal ekoloji” ve “eko-psikoloji” olarak adlandırılır. Derin Ekoloji, doğayı ve insanı birbirinden ayırt eden ve farklılaştıran insan-merkezci görüşleri tamamen reddeden bir bakış açısı sunmaktadır. Başka bir deyişle insanı ve doğayı birbirinden ayıran ve farklılaştıran insan-merkezci düalizmi reddeder; insanı ve doğayı bir bütün olarak ele alır (Yaylı ve Yashkaya, 2015: 459). Eko-eleştirin faydalandığı ikinci kavram “eko-feminizm”, feminist akımı ve ekolojiyi birleştiren bir disiplindir. Eko-feminizm kadın ve doğanın ilişkisini inceleyen feminizm branşı olarak tanımlanabilir. Eko-feminizm terimi ilk kez Fransız feminist Françoise d'Eaubonne tarafından 1974 yılında ortaya atılmıştır. Eko-feminizm feminist cinsiyet eşitliği doktrinlerini metinle birleştirerek okuyucunun veya eleştirmenin beğenisine sunar. Oya Beklan Çetin'in (2005: 63) makalesinde bahsettiği gibi asıl “sorun birey olarak erkekler değil ataerkilliktir”. D'Eaubonne kadınlar ve çevrenin özgürleşmesi için erkek gücünün yerine toplumsal cinsiyete dayanmayan eşitlikçilik ve kadınların liderliğinde ekolojik devrim önerir. Kadınların bu dönüşümdeki rolü erkek gücünün yerine kadın gücünü koymak değil, toplumsal düzeni yeniden şekillendirmek ve formüle etmektir (Çetin, 2005: 63). Eko-eleştirin fayda sağladığı bir diğer felsefe olan “toplumsal ekoloji” aktivist Murray Bookchin tarafından ortaya atılmıştır ve toplum üzerine komüniter ve ekolojik bir bakış açısını benimser. Murray Bookchin insanların doğanın bir parçası olduğunu ve aslında tüm ekolojik krizlerde insanı suçlama konusunda fikir beyan eden derin ekoloji kavramı ile çatışma içerisinde. Bookchin, insanları doğanın evriminde yeri olmayan varlıklar olarak görme fikrine şiddetle

karşı çıkmıştır. Feyzullah Ünal'a (2010) göre, insanın organik evrimin dışında olmadığını hatırlamak önemlidir. Daha da önemlisi insanın, doğal evrim tarafından kendisine bahşedilen potansiyelleri sonucu önemli bir noktada olduğunun vurgulanmasıdır. Eko-eleştirisinin faydalandığı son felsefe ise eko-psikolojidir. Terim Theodore Roszak tarafından bulunmuş ve ilk kez *The Voice of the Earth* başlıklı kitabında kullanılmıştır. Eko-psikolojinin temelinde tüm insanoğlu için barışçıl bir çevre sağlamak bulunur. John V. Davis, eko-psikolojinin ekoloji ve psikolojiyi birleştiren bir felsefi yaklaşım olduğunu savunur. Eko-psikoloji, ekolojiyi ve psikolojiyi kullanarak, doğanın da yardımıyla psikolojik ve ekolojik olarak sürdürülebilir bir yaşam biçimi sağlamayı amaçlar. Eko-eleştirisinin faydalandığı dört ana felsefenin kısa açıklamalarından sonra bu teorinin edebiyatla olan ilişkisini incelemeliyiz. Hüseyin Ayaz'ın çevreci eleştirisinin konusu hakkındaki görüşleri şu şekildedir:

Dünyadaki teknolojik yenilikler ve endüstriyel gelişmeler doğanın en az zarar görmesi prensibinden hareketle değil de ekonomik bir yaklaşımla ve en az maliyet esasına dayalı bir anlayışla gündün güne ilerlemektedir. Hava kirliliğinin, toksik atıkların, endüstriyel ve çevresel kirliliklerin oranı gittikçe artmaktadır. Artan bu olumsuzlukların insanlara anlatılması için pek çok alanda istatistiksel veriler sunulmakta ve bilimsel açıklamalar yapılmaktadır. Ancak bu veriler insanları etkilememekte ve insanları çözüm aramak yönünde harekete geçirememektedir. “Zira insanları bilimsel olarak ortaya konan matematiksel şablonlar ve tablolar, rakamlar ve istatistiksel veriler pek etkilememektedir. İnsan bilincine asıl ulaşan hikâyelerdir” (Oppermann, 2009: 5). Çevreci Eleştiri'nin çıkış noktası da tam olarak burasıdır ve Çevreci Eleştiri çevresel kirliliklerin, felaketlerin, krizlerin insanlar tarafından fark edilmesini ve bu sayede çevre bilincinin edebiyat yoluyla insanlara kazandırılmasını hedeflemektedir (Ayaz, 2014: 287).

Eko-eleştiri alanında çalışan eleştirmenler ve kuramcılar doğanın bir edebi eserdeki temsil edilmiş biçimini ve doğa yazınının bir tür olarak karakterize edilip edilmeyeceği, kadınların ve erkeklerin doğa hakkında birbirlerinden farklı şekilde yazıp yazmadıkları gibi sorularla ilgilenirler. Eko-eleştirmenlerin cevabını aradığı bir çok soru olmasına rağmen eko-eleştirisinin asıl temel varsayımı, Glotfelty'nin belirttiği gibi “insan kültürü fiziksel dünyaya bağlıdır, ondan etkilenir ve etkiler” fikridir. Glotfelty'ye göre doğa ve kültür arasındaki bağlantı, özellikle de dilin ve edebiyatın kültürel ürünleri eko-eleştirisinin ana konuları arasında ter alır.

Çoğu eko-eleştirel eserin kaygısı insan davranışlarının doğa üzerindeki etkisini ortaya çıkarmaktır. Daha önce de belirtildiği gibi herhangi bir eserde, doğa yazını olsun veya olmasın, eko-eleştirel okuma yapmak mümkündür. Yine de eserin çevreci olup olmadığını anlamak konusunda sorulacak belli sorular vardır ki, Ufuk Özdağ Çevreci Eleştiriye Giriş isimli kitabında konuyu şöyle yorumlar:

Lawrence Buell, *The Environmental Imagination* adlı kitapta bir eserin çevreci olup olmadığını belirlememize yarayan dört kriterden bahseder. Bu kriterler şöyle özetlenebilir: 1. Eserde insanın dışındaki çevre sadece bir arka plan değil, insanın tarihinin doğa tarihiyle iç içe olduğu bir mevcudiyettir; 2. Eserde, insan menfaatleri yasal olan yegâne menfaat olarak görülmemektedir; 3. İnsanın çevreye karşı sorumlulukları eserin etik boyutunun bir parçasıdır; 4. Eserde çevrenin değişmezliği değil de bir süreç olduğu düşüncesi en azından dolaylı olarak bulunur (Özdağ, 2017: 33).

Eko-eleştiri alanındaki çalışmaların büyük bir çoğunluğunun ortak amacı insan davranışlarının çevre üzerindeki etkisini incelemektir. Cheryl Glotfelty, *The Ecocriticism Reader Landmarks in Literary Ecology* isimli kitapta edebiyat alanında çalışan kişilerin çevresel problemler sınıra ulaşmışken hiçbir şey olmamış gibi davranmasını yanlış bulur. Kendisine göre sorulması gereken en önemli soru edebiyat alanına mensup kişilerin ortaya çıkan bu çevresel problemle nasıl başa çıkmaları gerektiğidir. Glotfelty'ye göre problem ciddiye alınmalı. Edebiyatçılar sadece vakit bulduklarında değil, tüm kapasitelerini kullanarak çevrenin tahribatına karşı çözüm odaklı çalışmalıdırlar. Çevresel sorunlar hakkında artan endişeler, edebiyat bilgilerini edebiyat ve eleştirinin insanın evrendeki yerini anlamadaki rolünü araştırmaya itmiştir. Eko-eleştirmenler, edebiyatın doğal yaşamı isabetli olarak tasvir etmesini savunurlar. Eko-eleştiri başka bir edebiyat teorisiyle aynı kefeye koymak doğru değildir çünkü eko-eleştirinin kilit noktası bugün insanların onsuz var olamayacağını bildiğimiz doğadır. Eko-eleştiri çevresel krizlerin aşımında kullanılacak cevapları, metinleri inceleyerek edebiyatta arar. Aslında eko-eleştirmenlerin yaptıkları şey yalnızca bir metni okuyup onu yorumlamak değildir. Eko-eleştirmenler metinlerin derinlerinde saklanmış ideolojileri anlamaya, toplumun doğa ile olan ilişkisini açığa çıkarmaya odaklanmışlardır.

-İklim Kurgu

Çevreye olan hassasiyetin artmasıyla, küresel ısınma ve iklim değişikliği ile yakından alakalı bir kurgu türü olan "iklim kurgu" türü ortaya çıkmıştır. İklim değişikliklerinin geçmişteki, şimdiki ve gelecekteki etkileri ile uğraşan iklim kurgu ilk kez gazeteci, muhabir ve aktivist Dan Bloom tarafından literatüre kazandırılmıştır. Bloom, bu yeni kurgu türünü iklim değişikliği ve küresel ısınma endişelerini içinde barındıran tüm roman, kısa hikâye, film, sanat ve anlatıların genel adı şeklinde tanımlamıştır. İklim kurgu türünün orijinal ismi olan "cli-fi" kelimesi İngilizcede iklim anlamına gelen "climate" kelimesinin ilk üç harfiyle bilim kurgu anlamına gelen "sci-fi" kelimesinin son iki harfini birleştirilerek oluşturulmuştur. Bu türdeki eserlerin çoğunluğunda iklim değişikliği ana tema olarak hizmet eder. Bilim kurgu türünde romanlar ve filmler de bazen iklim değişikliği temasını kullanırlar ancak bu kullanım iklim kurgu türü kadar yoğun değildir. İklim kurgu, bir şekilde dünyayı etkilemiş gerçek hayat endişelerini kurgu sanatı ile harmanlayarak okuyucuda veya izleyicide dış dünyada olan bitenle ilgili bir farkındalık yaratmayı amaçlar. Terimin bulucusu Dan Bloom, edebiyat alanında çalışanların, senaristlerin, yazarların sanatlarını iklim meseleleri hakkında konuşmak için kullanabileceklerini vurgular. Çevremizi ve dünyayı etkileyen problemleri hiçbir şey yapmadan seyretmenin yanlış olduğunu vurgulamak isteyen Bloom, bu terimi yaratmasındaki ilhamının insanların duygusuzluğu olduğunu söylüyor. Kendisinin uyanışının da bilgisayar ekranı başında bir blog yazısı yazarken onu "People Get What They Deserve" yani "İnsanlar Hak Ettiklerini Yaşar" şeklinde baskılandığında gerçekleştiğini bildiriyor. İnsanoğlunun istediğini elde etmek kaygısıyla her kaynağı fütursuzca kullanmasının ve dünyayı kendisinin isteğine göre şekillendirme arzusu içerisinde oluşunun iklim kurgu türünü ortaya çıkarmasına şaşırılmamalıdır.

Seyirciler ve okuyucular olarak, dünyanın sonunun geldiği, kaynakların tükendiği, insanın sömürsünden bıkmış doğanın intikam aldığı senaryoları hepimiz okumuş veya izlemiştir. Bu anlamda iklim kurgunun amacının aklımıza getirilen bu senaryolarla birlikte etrafımızda olan bitene tepki vermemizi sağlamak ve doğanın da bir sınırı olduğu fikrine farkındalık

yaratmak olduğunu söylemek yanlış olmaz. Türün en önemli örneklerini, genellikle distopya temalı eserler üreten Kanadalı yazar Margaret Atwood'un verdiğini söyleyebiliriz. Atwood'un *Antilop ve Flurya*, *DelliAddem*, *Tufan Zamanı* gibi eserleri iklim kurgu türünün en nadide örneklerindedir. Elbette bu türde eser veren tek yazar Margaret Atwood değildir. Saci Lloyd'un *The Carbon Diaries 2015* adlı kitabı, Ian McEwan'ın *Solar* adlı kitabı da bu türe örnek verilebilecek eserlerdendir.

SONUÇ

Margaret Atwood'un da dediği gibi iklim değil, her şey değişiyor. İklim kurgu türünün yazarları, şairleri ve senaristleri, sanatın gücünü kullanarak insanoğlunun yüzleşmekle lanetli olduğu tüm problemlere karşı bir farkındalık yaratmaya çalışıyorlar. Hepsinin ortak arzusu çözümün bir parçası olmak, problemin değil. Hem bir edebiyat teorisi olan eko-eleştiri, hem de iklim kurgu türü, özünde, aynı sorunlara ayna tutuyor. Eko-eleştirin işlevi hem ekolojik içeriğe sahip eserleri incelemek hem de ekolojik bir içeriği yokmuş gibi görünen eserlerdeki alt anlamları gün yüzüne çıkarmaktır. Daha önce de bahsedildiği gibi herhangi bir metne de yeşil okuma yapmak mümkündür. İklim kurgu türü de eko-kritiklerin yeşil okuma yapmak amaçlı kullanabilecekleri bir türdür. Dolayısıyla iki terimi de birbirlerine bağlı olarak düşünmek yersiz olmayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akıllı, Sinan. *Yeşil Bir Bakış Açısından Edebiyat Eleştirisi: Eko-eleştiri*. ("Literary Criticism from a Green Perspective: Eco-criticism") Kırsal Çevre Yıllığı (2003): 7-15.
- Ayaz, H. (2014). Çevreci Eleştiri Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *International Journal Of Turkish Literature Culture Education*, 3(3/1), 278-278. doi: 10.7884/teke.268
- Çetin, O . (2005). Ekofeminizm: Kadın Doğa İlişkisi ve Ataerkillik. *Sosyoekonomi* , 1 (1).
- Yaylı, H., & Yastıkaya, R. (2015). İnsan Doğa İlişkisi Tasarımında Radikal Dönüşüm: Derin Ekoloji. *International Journal Of Science Culture And Sport (Intjcs)*, (3). doi: 10.14486/IJSCS312
- Özdağ, U. (2017). *Çevreci Eleştiriye Giriş*. Ürün Yayınları.
- Ünal, F. (2010). *Toplumsal Ekoloji*. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 26.

EKOFEMİNİZM VE CHARLOTTE PERKINS GILMAN'IN HERLAND İLE MARGARET ATWOOD'UN THE HANDMAID'S TALE ESERLERİNDEKİ İDEOLOJİSİ

Serap GÜRSES, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Batı Dilleri ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Kütahya
serap.gurses@ogr.dpu.edu.tr

ÖZET

Feminizmin alt dallarında yer alan ekofeminizm, ekoloji ve feminizmin birleşmesiyle ortaya çıkmış bir kavramdır. Bu kavramların arasındaki bağlantı ise, çevremizin gelişimi ve cinsiyetler arasındaki eşitliğin birbirine engel olmadan var olması üzerine kurulmuştur. Ekofeministler ataerkil düzenin bastırılmasının, bu sonuca ulaşmanın temeli olduğuna inanırlar. Bu bastırılma ise düalizmlerin yok edilmesi, kadınların doğurganlık özgürlüğünü ele almasını ve topluluklar kurulurken feminen özelliklerin geri getirilmesini kapsar. Ekofeministlerin kendi aralarındaki tartışma ise, kadınların doğa ile bağlantıları üzerine kurulmuştur. Bu bağlantının doğal olma olasılığı ve erkekler tarafından aşışılacak amacı ile kurgulanma olasılığı, karşı karşıya getirilir. Buna rağmen ekofeminizmin destekçileri hepsi bir konuda hemfikirdir, bu da asıl amacın ataerkil düzenin kadınları ve doğayı baskı altına alma olanağını mümkün oldukça küçültmek ve bunun sayesinde tüm varlıkları rahata ulaştırmaktır. Bu akımın temsilcilerinin sunduğu problemler ve çözümler edebiyatta da yer almaktadır ve Charlotte Perkins Gilman'ın *Herland* eseri ile Margaret Atwood'un *The Handmaid's Tale* eseri buna uygun örneklerdir. Bu araştırmanın asıl amacı ekofeminizmin anlamını, özelliklerini ve alakalı olanlar için önemini açıklamaktır. Buna ek olarak ise edebiyattan örnekler ile birlikte, tartışılan fikirlerin uygulamalarını netleştirmektir.

Anahtar kelimeler: ekofeminizm, ataerkil düzen, çevre bilimleri, *Herland*, *The Handmaid's Tale*

GİRİŞ

Cinsiyet eşitliğini sosyal, politik ve ekonomik açıdan ele alan feminizm konsepti, dünya genelinde kadın haklarını savunur ve destekleyici aktivitelerle kadınların eşitlik mücadelesindeki birliklerini destekler (Burkett, 2019, par. 1). Feminizm konseptini çeşitli dalgalarına göre üç döneme ayırabildiğimiz gibi, Fransız feminizm, Sosyal feminizm, Liberal feminizm, Sömürgecilik sonrası feminizm ve Ekofeminizm gibi farklı alt dallarda da kategorilendirilebilir. Bu araştırmanın odak noktası Ekofeminizm olmak üzere, konseptin anlamını, karakteristiklerini ve ilgili olan herkes için önemini açıklamayı amaçlar. Buna ek olarak ise kurgusal edebiyattan örnekler vererek ve eleştirmen fikirlerini belirterek, bu konseptle dair farklı bakış açılarının etkilerini göstermektedir.

Ekofeminizm Nedir?

Ekofeminizm basit bir şekilde feminizm ve ekolojinin birleşmesi olarak açıklanabilir. Bu akım kadınların hükmedilmesi ve doğanın kötüye doğru yönelmesinin sebeplerinin ataerkillik ve kapitalizm olduğunu savunur. Feminizm ve ekolojinin arasındaki bağ ise doğanın gelişmesi ile cinsiyetler arasındaki eşitlik, birbirini engellemeden elde edilmesi üzerine kurulmuştur. Bu bakış açısına ek olarak, hem çevrenin hem toplumun yararı adına, günümüzdeki agresif ve baskıcı davranışlar, daha şefkatli ve işbirlikçi davranışlar ile yer değiştirmesi gerekir (Buckingham, par. 1). Ekofeministler oluşturulmuş olan eşitsizliği düzeltmek adına, kadın/erkek, kültür/doğa ve mantık/duygu tarzında ikilemlerin yıkılmasını hedeflerler(Khalil,2018,p.25).

Ekofeminizm sözcüğünün ilk kez 1974 yılında Fransız feminist yazarı ve insan hakları aktivisti Françoise d'Eaubonne'nun *Feminizm ya da Ölüm* olarak çevrilen *Le Féminisme ou la Mort* eserinde ortaya çıkar. D'Eaubonne bu eserinde ataerkillik etkilerden dolayı, kadınların ve doğanın bastırılmasının arasındaki birçok paralelin, çevresel yıkımla sonuçlandığını savunur (Env. and Soc. Portal, par. 1). D'Eaubonne'a göre ataerkilliğin oluşumu iki ana sebepten ötürüdür. Birincisi, erkeklerin icatları sayesinde tarım alanının gelişmesidir. Bu gelişmeler sayesinde antik zamanların önemli bir yaşam kaynağı olan tarım verimliliği, erkek idaresi altında sürdürülmüştür (Eaubonne, 1999, p. 175). İkinci sebep ise kadınların ilahi güçler tarafından değil de erkekler tarafından gebe bırakıldığının idrak edilmesidir. Bu iki bulgu d'Eaubonne'a göre nüfus fazlalığı ve doğal kaynakların tükenme durumuna gelmesi gibi büyük tehdit olan ekolojik facialarla direkt olarak bağlantılıdır (Eaubonne, 1999, p. 176). Buna ek olarak, d'Eaubonne'a göre erkeklerin aksine kadınlar genel olarak ekolojik sorunlar ile daha çok ilgilidir. Bu algının sebebi ise kadınların doğurgan olmaları ve sonuç olarak gelecek nesillere daha özenli yaklaşmalarıdır. D'Eaubonne kadınların kendi vücutları ve gebelik alanında özgürlüklerini elde etmeleri gerektiğini ekler. Çevresel sömürme ve yağmalama gibi geriye dönüşü olmayan yıkımları, buna benzer olan ve maskülen gücün kadınları emir altında tutan ve hatta cinayet aracılığıyla yok eden, cinsiyetler arasındaki ilişkiyle karşılaştırır. Bu karşılaştırmalı fikirlere göre çıkarılan sonuç ise: "Ataerkilliğin bastırılması sadece kadınların özgürlüğü ile kısıtlanmamak üzere, tüm türler için bir umut ve kurtuluştur" (Eaubonne, 1999, p. 176). 1980'ler ve 90'larda ekofeminizm aktivizmi Anti-nükleer, Çevreci ve Lezbiyen feminist akımları arasında büyümüştür. Örgütlerin büyütülmesi ve eylemlerine ilham olmak üzere konferanslar düzenlenmiştir. "Kadınlar ve Dünyada Yaşam: Seksenlerde Ekofeminizm" isimli

ilk konferans 1980’de Amherst, Massachusetts’de yapılmıştır. Bu konferansta feminizmin askerileştirme, iyileştirme, ve ekoloji ile arasındaki ilişkiler incelenmiştir (Lorentzen, 2002, par. 2). Ekofeminizmin öncülerinden olan ve ilk konferansın organizatörlerinden birisi olan Ynestra King, feminizm ve ekolojinin birbirinden ayrılamaz olduğunu, ve erkeklerin kadınlar üzerindeki hakimiyetinin, sosyal ve ekolojik olmak üzere başka şekillerdeki baskıların bir örneği olduğunu savunur (Ecology of fem., par. 1). 1980’li yılların sonuna doğru Ekofeminizmin iki alt dalı oluşur. Bir taraftan radikal ekofeministler, ataerkil toplumun kadınları ve doğayı eşit tutarak her ikisini de kasten küçük düşürüldüğüne inanırlar (Miles, 2018, par. 5). Diğer taraftan kültürel ekofeministler, kadının ve doğanın arasında doğal bir bağ olduğunu savunurlar. Kültürel ekofeministler, bu bağ sayesinde, kadınların çevresel yıkım konusunda daha duyarlı olduklarını öne sürerler (Miles, 2018, par. 6).

Ekofeminist teorisi kapsamında çeşitli bağlantılar incelenmelidir. Bu bağlantıların en önemli üçlüsü ise deneysel, kültürel/sembolik ve epistemolojik bağlantılardır. Deneysel bağlantı, yiyecek, içecek ve yakıt sağlamayı da içeren aile geçindirme görevlerinin dünyanın bazı bölgelerinde dengesiz bir şekilde kadınlara yüklenmesini kapsar (Lorentzen, 2002, par. 5). Kültürel/sembolik olan ikinci bağlantı ise batı kültüründe sembolik bir şekilde kadınların ve doğanın bağdaştırılmasını ima eder. Erkekler maskülenlik, ruh, zihin ve güç ile bağdaştırılırken kadınlar feminenlik, vücut, yeryüzü ve cinsellik ile tanımlanır. Bu fikirlerin örneğin din ve felsefede sürekli olarak tekrarlanması yüzünden, zihnimizde mantıklı ve doğal olarak algılanır (Lorentzen, 2002, par. 6). Epistemolojik bağlantı ise, daha önce bahsedildiği gibi, kadınların doğurgan olmalarından dolayı doğaya ve çevresel problemlere karşı daha şefkatli olmaları inancıdır (Lorentzen, 2002, par. 7). D’Eaubonne’a göre, feminizm ve ekolojiyi birleştirmek, insan türü olarak hayatta kalmamızı sağlayacaktır. Doğanın korunmasında, Ekonominin ve kadınların doğurgan özgürlüğünün önemli bir rol aldığına anlaşılmaması da sağlayacaktır (Roth, 2013, p. 58). Bu yüzden d’Eaubonne kesin bir ekofeminist toplumun var olması için bazı değişikliklerin yer alması gerektiğini savunur. İlk olarak aile birliğinin, baskı ve çocuk manipülasyonuna yer oluşturduğu için, kaldırılmasını önerir (Eaubonne, 1999, p. 198). İkinci değişim ise ataerkilliğin barışseverlik, dingincilik ve duyarlılık tarzında, feminen olarak görülen değerlerin ortadan kaldırılmasına tepki olarak, bu değerlerine sahip olan yeni uluslararası bir toplum oluşturulmasıdır. Bu şekilde iktidarda olan erkeklerin elenmesi amaçlanır (Eaubonne, 1999, pp. 198-199). Son değişim ise büyük çapta yöneten yetkili makamları, daha kompakt olan ve ayrıca hiyerarşi ihtiyacı duymayan, çevreyi dikkate alarak tarım ve yetiştirme teknikleri kullanan kurullar ile değiştirmektir (Eaubonne, 1999, p. 199).

Edebiyatda Ekofeminizm

Ekofeminist bakış açıları ve çözümleri çeşitli edebi eserlerde de yansıtılıyor. Charlotte Perkins Gilman’ın *Herland (Kadınlar Ülkesi)* eserinde cinsiyet konsepti ve kadın hakları merkeze alınmıştır. Bu eserde Gilman ataerkil ikilemleri yok eder ve baskıcı tavırları ortadan kaldırmak amacıyla erkek, kadın ve doğanın arasında bağlar kurar (Abbasi & Moslehi, 2016, p.18).

Kadınların ve doğanın üzerindeki erkek egemenliği bu eserde sürekli olarak vurgulanır. İlk olarak hikâyede keşfe çıkan üç erkek karakterden birisi olan Terry, adada sadece kadınlar yaşadığı için ülkeye “Herland” (Kadınlar Ülkesi) isimini verir. İsimlendirmenin kendi çapında dominantlık belirtisi olmasına ek olarak, verilen ismin “Kadınlar Ülkesi” olması, “Erkekler Ülkesi” olarak değişime olasılığının bir göstergesidir (Rudd, 2005, p. 474). Terry aynı zamanda

bu kadın toplumuyla tanışmadan önce, burada yaşayan vatandaşların çaresizce yönetici bir erkeğe ihtiyacı olduklarını düşünerek, bu ülkenin kralı olacağından emindir (Gilman, 1997, p. 7). Fakat güçlü ve cesaretli kadın karakterlerden dolayı, Terry'nin planları tutmaz ve aynı zamanda Darwin'in doğal seleksiyon ve erkek üstünlüğü fikirlerine karşı konulur (Abbasi-Moslehi, 2016, p. 19).

Ekofemizmin karşılaştığı sorunlardan olan nüfus fazlalığı da eserde yerini alıyor. Adada yaşayan kadınların geçmişte bu durumla şu şekilde baş ettiklerini açıklarlar: “ Bir toplum her otuz yılda bir beş katı büyüse en kısa zamanda ülkenin limitine ulaşılır, özellikle bizimki gibi küçük olan bir ülkede. Onlar kısa bir süre içinde tüm otlanan hayvanları elemişlerdir, son olarak ise koyunları...” (Gilman, 1997, p. 68). Bu kadınlar nüfus fazlalığı ile karşı karşıya geldiklerinde konseyler düzenleyip, hayat kalitesinin gerilemeyeceği limitte bir nüfusa ulaşılması gerektiğinin sonucuna varırlar.

Karşı oldukları nüfus fazlalığının sonuçlarını şu şekilde açıklarlar: sonsuzca birbirinin hep üzerinde olmaya çalışan kaba bir insan kitlesi oluşur, bazıları geçici bir süre için üstte, çoğu sürekli ezik bir şekilde aşağılarda, yoksul ve yozlaşmış insanlardan oluşan umutsuz bir alt tabaka, hiç kimsenin barış ve huzura sahip olmadığı ve asil özelliklerin herkese eşit tanınması ile sonuçlanan ‘yaşam için bir mücadele’ (68).

D'Eaubonne'nun çözümlerinden birisi olan çevreye duyarlı tarım tekniklerinin kullanımı da hikâyeye entegre edilmiştir ve *Herland*'deki kadınlar tarım prodüksiyonunun sağlıklı bir yolunu bulmuşlardır. Eserde geçtiği gibi: “Mücadeleci toplumlarını sürdürmek adına, başkalarının toprağını almak üzere yağmacı keşiflere çıkmadıkları gibi, başkalarının yiyeceğini de elinden almıyorlardı (68). Bunun yerine “toprakten gelen her şey toprağa geri teslim ediliyordu. Bu davranışın elverişli sonucu ise herhangi bir sağlıklı orman gibiydi; çoğu zaman dünyanın diğer yerlerinde görüldüğü gibi gerileme yerine, değeri giderek artan toprakların oluşmasını sağladı” (80).

İkinci bir örnek olarak Margaret Atwood'un *The Handmaid's Tale (Damızlık Kızın Öyküsü)* eseri de ekofeminizm izlenimleri barındırır. Eserdeki hizmetçilerin mazlum olmaları ve itaat etmelerinin yanı sıra, eşleri doğurgan olmayan kumandanların çocuklarını doğurmaları beklenir. Bu hizmetçiler kendi gebeliklerinin özgürlüğünü yaşayamıyorlar (Indu, 2013, p. 8). Ve bu durum kadınların ataerkil toplum tarafından uslandırılıp yönetilmesinin ve bunun kadınların doğal becerilerine yansımalarının bir diğer örneğidir.

Farklı Bakış Açıları

Ekofeminist teorisinin destekleyicilerinin yanı sıra, bazı görüşlerinde yanlış bilgi içerdiğini savunan eleştirmenler de vardır. Bu eleştirmenlerden birisi olan Susan Feldman'e göre, kadınların ve doğanın erkek egemenliği altında olma teorisi, egemenlik mantığına aykırıdır. Bunun sebebi ise Aydınlanma geleneğinde, doğa üzerindeki egemenlik kadın üzerindeki egemenlikle bağdaştırılmamasıdır. Bastırılmış olan obje, bastırılmış olabilmesi için öncelikle kendi iradesine sahip olmalıdır (Feldman, 1998, par. 1). Bir diğer eleştirmen, Janet Biehl, *Rethinking Ecofeminist Politics* (1991) (*Ekofeminizm Politikalarını Tekrar Gözden Geçirmek*) kitabında, ekofeministlerle bazı açılarda hemfikir olduğunu açıklar. Bunlarda tarihten bu yana kadınların bastırılmasının sebebinin erkekler tarafından oluşturulmuş hiyerarşinin olması ve batı kültürünün biosferin önemini algılayamamasıdır (10-11). Fakat Biehl'in katılmadığı nokta ise kadınların kişiliklerine ait olan yönlerini içgüdüsel olarak algılanmasıdır. Bu şekilde bir

algı yaratmak, erkekler tarafından üretilmiş bir düşünce olan ve kadını ilk aşamada biyolojik bir varlık olarak gören zihniyeti kabullenmektir (11). Örneğin kadınların erkeklerden daha ilgili ve yetiştirici olmaları düşüncesi. Biehl'e göre bu durum bazı ekofeministlerin cinsiyet rollerini yıkmak yerine, bu tarz stereotipleri kabullenmesine yol açar (12). Biehl'in bir diğer eleştirdiği nokta ise kadının ve doğanın arasındaki bağın, ideoloji adı altında sosyal bir yapı olarak kabullenilmesidir. Biehl'in bu fikre katılmama sebebi ise kadınları ve doğayı duygusal-laştırmak ve küçümsemek adına erkekler tarafından yaratılmış maskülen bir algı olmasıdır(17).

Sonuç olarak, kadınların ve doğanın erkekler tarafından bastırılıp kontrol altına alındığını savunan Ekofeminizm teorisi bu durumu cinsiyet rolleri, ikilemler ve stereotipleme gibi sebeplere yorar. Bazı ekofeministler kadınların ve doğanın içgüdüsel bir bağı olmasını desteklerken diğerleri bu bağın tamamen erkekler tarafından ortaya konulduğunu savunurlar. Ekofeministlerin düşünceleri belirli noktalarda farklılık gösterse de, ataerkilliğin bastırılmasının tüm varlıkların rahata erdireceği düşüncesinde hemfikirlerdir.

KAYNAKÇA

- Abbasi, Pycaam, and Mahboubeh Moslehi. (2016). Ecofeminism and Gilman's Herland: A Gaardian Approach. *3L The Southeast Asian Journal of English Language Studies*, 22(2), 17–29.
- Biehl, Janet. (1991). *Rethinking Ecofeminist Politics*. Boston: South End Press. Buckingham, Susan. Ecofeminism. Ecofeminism - an Overview | ScienceDirect Topics. International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences (Second Edition), n.d.
- Burkett, Elinor, and Laura Brunell. (2019). Feminism. *Encyclopædia Britannica*. Encyclopædia Britannica, inc.
- Eaubonne, Françoise d'. (1999). Feminism—Ecology: Revolution or Mutation? *Ethics and the Environment*, 4(2), 175–177. The Ecology of Feminism and the Feminism of Ecology. N.p., n.d.
- Feldman, Susan. (1998). Some problems with ecofeminism. *The Paideia Archive: TwentiethWorld Congress of Philosophy*, 22(1).
- Françoise d'Eaubonne's Le Féminisme Ou La Mort. (1974). *Environment & Society Portal*. N.p. Gilman, Charlotte Perkins. (1979). Herland. New York: Pantheon Books.
- Indu, B.C. (1979). Flowers of Survival: An Ecofeminist Reading of Margaret Atwood's The Handmaid's Tale. *International Journal of Humanities and Social Science Invention* 2(4), 7–9.
- Khalil, Sara Abdelsabour Rady. (2018). Ecofeminism and the Deconstruction of Dualisms: Theorising Contemporary American Women's Writing, Durham theses, Durham University.
- Lorentzen, Lois Ann, and Heather Eaton. (2002). Ecofeminism: An Overview. N.p. Print.
- Miles, Kathryn. (2018). *Ecological Feminism*. Encyclopædia Britannica. N.p., 9 Oct.
- Roth-Johnson, Danielle. (2013). Back to the Future: Françoise D'Eaubonne, Ecofeminism and Ecological Crisis. *The International Journal of Literary Humanities*, 10(3), 51–61.
- Rudd, J. (2005). Charlotte Perkins Gilman: Herland. Ed. David Seed. *A Companion to Science Fiction*: 466–476.

BİR İHTİLALİN ANATOMİSİ; YERYÜZÜNÜN LANETLİLERİ'NDE MİLLİ KUVVETLER VE MİLLİ BİLİNÇ

Ali GÜLEÇ, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Batı Dilleri ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Kütahya
ali_gulec@windowslive.com

ÖZET

Siyah Devrim'in el kitabı olarak da bilinen *Yeryüzünün Lanetlileri* sömürgeleştirilmiş insanların gözünden yazılmış bir sömürgeleştirilenin çarpıcı bir örneğidir. Eser sömürgeleştirilmiş insanları daha insancıl bir dünya düzeni getirme konusunda motive etmektedir ve bu minvalde sömürgecilere karşı teknikleri içermektedir. Eser birbiriyle ilintili dört makaleden oluşmaktadır. Kitap sömürgeleştirilmiş insanların bakış açılarının yanı sıra, sömürgeleştirme sonucu ortaya çıkan ruhsal ve psikiyatrik örneklerle, sömürgeleştirme hareketinin yıkıcı sonuçlarını gözler önüne sermektedir. *Yeryüzünün Lanetlileri*'ndeki sistem ve teknikler, Türk Kurtuluş Savaşı'nın Kuva-i Milliye (Milli Kuvvetler) ve ulusal bilinç temalarıyla da benzerlikler taşımaktadır. Fanon bu eserde şiddet ile kurulan statükonun, belirlenen durumu tersine çevirmek için gerekli olan şiddet yoluyla kırılması fikrini desteklemektedir. Irkçılıkla pompalanan ulusun bu ırkçılığın üstesinden gelmesi için şimdi kaba kuvvet ve devrim yolunu kullanmaya yönelmesi gerektiğini savunmaktadır. Çünkü bu ırkçılık, sömürgeleştirilmiş insanlar arasında eşitsizlik, aşağılık ve bir tür kör itaat kültürüne neden olmuştur ve bu kavramlar kaba kuvvet tarafından daha da sıkılaştırılmıştır. Öte yandan, I. Dünya Savaşı'nda müttefik güçlerin dikte ettiği Mondros Ateşkes Antlaşması'nın sert koşulları ile birlikte başkenti ele geçirilen Osmanlı İmparatorluğu'nun, itilaf devletleri tarafından kurulan statükoya karşı kuvvet kullanmak ve ulusal bilinci güçlendirmekten başka bir seçeneği yoktu. Sömürgeleştirme, sömürgeleştirilmiş insanları sadece fiziksel olarak ele geçirmekle kalmamışlardı, aynı zamanda zihinlerini de cebren kontrol altına almıştı. Sömürgeleştirme sırasında ve sonrasında anksiyete, depresyon, intihar eğilimleri vb. gibi ciddi psikiyatrik vakalar ortaya çıkmıştır. Bu, Afrika'nın ve halklarının kişisel ve kültürel değerini azaltmış ve ulusal benliklerinde geri döndürülmesi zor olan yaralar açmıştır. Sömürgeci güçler, sömürülenlere daha aşağı varlıklar olduklarını düşündürmek için onları manipüle ve ikna etmeye çalışmışlardır. Sömürge devleti böylece sömürülen halkların zihinlerini ele geçirmeyi amaçlamaktadır. Sömürgeci devletler, sömürülen ülkenin dilini, kültürünü ve tarihini şekillendirirler. Bu tarihi manipülasyonunun üstesinden gelmek için, ulusal bir kültür sadece bir ulusun geçmiş işleriyle sınırlı olmamakla beraber ulusal bir bilinç oluşturma ve bunu sürdürülebilir hale getirmek bu açıdan elzem olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Frantz Fanon, *Yeryüzünün Lanetlileri*, Milli Kuvvetler, Ulusal Bilinç, Cezayir'in Kurtuluşu, Ulusal Meclis.

GİRİŞ

Kara Devrim'in el kitabı olarak da bilinen *Yeryüzünün Lanetlileri*, sömürge sürecini sömürgeleştirilmiş insanların gözünden anlatan olağanüstü bir örnektir. Sömürülen insanları daha insancıl bir dünya düzeni getirmeye motive etmiştir ve sömürgecilere karşı savaşa tekniklerini içermektedir. Sömürgeleştirilmiş bakış açılarının yanı sıra, bu süreçten kaynaklanan psikiyatrik vakaları da ihtiva etmektedir. Kitap birbirine bağlı dört bölümden oluşmaktadır.

İlk bölümde Fanon, “dekolonizasyonun her daim vahşi bir fenomen olduğunu vurgulamaktadır” (2001:35). Yıllarca süren baskıdan sonra, dekolonizasyon kolay olmayacaktır.” İncilden “İşte böylece sonuncular birinci, birinciler de sonuncu olacak” (Matta: 20:16) alıntısını yaparak sürecin ters yüz olmasına dikkat çekmektedir (2001: 37). Fanon ayrıca Afro-Amerikan bağımsızlığına da odaklanır, bir yandan onlarla benzerlikler ortaya koyarken diğer yandan da aralarındaki ayrımları tartışır. Kolonizasyonu tersine çevirme araçları bağlamında, dekolonizasyon sürecinde ulus “göze göze diş diş” (Çıkış: 24) ilkesini benimseyerek şiddet kullanacaktır. Başka bir deyişle, şiddet ile kurulan statüko yine durumu tersine çevirmek kullanılacaktır. İrkçilikle doldurulan ulusun tek çaresi cebir ve inkılabı kullanarak onun üstesinden gelmektir. Çünkü ırkçılık, sömürgeleştirilmiş insanlar arasında eşitsizlik, aşağılık ve bir tür itaatkârlığa sebep olmuş ve bu mevcut durum kaba kuvvet tarafından temin ve tesis edilmiştir. Burke; “*Yeryüzünün Lanetlileri*”nin gücü, analizin keskinliğinden ziyade şiddet ve retoriğin ilhamına dayanıyor. Bu akademik bir metinden ziyade bir silahlanma ve savaş manifestosu niteliğindedir. Son olarak bu eserin, siyaset biliminden daha ziyade edebi eleştiri yöntemlerine uygulanması gerektiğini” (1976: 128) savunmuştur. Kolonizasyon insanları sadece fiziksel olarak değil aynı zamanda zihinsel ve psikolojik anlamda da etkilemiştir. Kolonizasyon sırasında ve sonrasında anksiyete, depresyon, intihar eğilimleri vb. gibi ciddi psikiyatrik vakalar ortaya çıktı. Bu, Afrika'nın ve halklarının kişisel ve kültürel değerini azalttı. Bray'e göre;

“Kültürel yabancılaşmayı sömürgecilik döneminin bu kadar karakteristik bir şekilde yürütme çabalarını düşündüğümüzde, hiçbir şeyin şansa bırakılmadığını ve sömürge hakimiyetinin aradığı nihai amaç gerçekten de yerel halkı sömürgeciliğin onları karanlıktan kurtarmaya geldiğini ikna etmekte. Sömürgecilik tarafından bilinçli olarak sarf edilen bu çaba, sömürgeciliğin bitmesi halinde, onları bir zamanlar yaşadıkları barbarlığın pençesine kötülüğün ve bozulmanın pençesine terk edecekleri fikriyle destekleniyordu.” (1980: 125-126)

Sömürgeci güç, sömürgeleştirilmiş insanları, sömürgecilere göre daha aşağıda olduklarını düşünmeye ikna etmeye çalışır. Dolayısıyla sömürge devleti, sömürgeleştirilmiş halkların zihinlerine sahip olma çabası güder. Kolonize ülkenin dilini, kültürünü ve tarihini şekillendirir. Bray bu konuya, “sömürgecilerin bunu bilinçli bir şekilde yaptıklarını” belirterek dikkat çekmektedir.

Tarihin bu manipülasyonunun üstesinden gelmesi için, ulusal kültür sadece bir ulusun geçmiş işleriyle sınırlanmamalıdır. İnsanlar, Avrupa merkezli fikir ve beraberinde sömürgecilikle gün be gün savaşırken kendi tarihlerini yeniden yazmaya çalışmalıdırlar. Avrupalı bakış açısına göre Afrikalı insanlar kendilerinden daha aşağı ve klişe Avrupa basmakalıp medeni karakterinin dışında ve kötülüğün ete kemiğe büründüğü insanlar olarak düşünülmüşlerdir. Bu nedenle Fanon, sömürgeciliğin hem fiziksel hem de psikolojik yönlerini dikkate alarak

sömürgeciliğin birçok yönüne odaklanır. Kitap, sömürgeleştirilmiş toplumun psikolojik, politik ve kültürel katmanları üzerine derinlemesine yoğunlaşır. Sorulması gereken sorulardan biri de şiddetin sömürülmüş insanların akıl sağlıklarını iyileştirmeden bir yöntem olup olmadığıdır. Bu sorunun doğrudan bir cevabı olmamasıyla beraber, insanların sömürgeleştirme sırasında giriştikleri mücadeleler ve Avrupa sömürgecilerine karşı girişilen fiziki direnişler için halkın motivasyonunu yükselttiğini gözlemlemek mümkündür. Diğer taraftan mücadelenin entelektüel boyutundan bakıldığında Frantz Fanon'un belirli bir ekol veya ideolojiye bağlı olduğunu söylemenin güç olmasıyla beraber Neo Marksist ideolojiyi ustalıkla kullandığı görülmektedir. Bu konuda Burke;

“Şimdiye kadar olan argüman sömürgeci / sömürgeleştirilmiş, Batı / Batı dışı, sömürgeci / sömürülen, parçalanmış/bütünleşmiş gibi bir dizi karşıtlığa dayanmaktadır. İlk başta Fanon'un bir yerde söylediği gibi, bu kavramlar birbirlerini iptal ederler ve aynı derecede yanıltırlar. Sonra argüman değişir, böylece bu ikilikler diyalektik tez ve antitezi haline gelir. Dolayısıyla bir sentez mümkündür; bu da sömürge çıkmazından kaçmaktır. Çıkış yolu ise şiddettir. Sistem şiddet yoluyla kurulduğu ve sürdürüldüğü için şiddet yoluyla yok edilmesi gerekir. Fanon, ne kadar çok sömürgeci olursa şiddetin o denli artacağını işaret ediyor.” (1976: 132)

diyerek ikilemler üzerinden yola çıkar ve nihai olarak cebirle kullanılan düzenin yine aynı yöntemle yıkılabileceğini sonucuna varır. Bu karşıt kavramlar Hegelci bir şekilde tez ve antitez haline gelir. Bu karşıt kavramdan oluşan sentez, sömürgeci çıkmazdan kaçmayı temsil etmektedir. Şiddet, özgürlük ve sömürgeleştiriminin kapısını açan anahtardır. Sistem şiddet ile kurulduğu ve sürdürüldüğü için, cevap yine şiddettir ve kaba kuvvettir. Bununla birlikte, şiddet ve baskıdan kaynaklanan psikiyatrik vakaları okurken, şiddetin insanları depresyona soktuğu ve hem sömürgecilerin hem de sömürülen halkların zihninde ciddi bir endişe yarattığı için çözüm olmadığını da öğreniyoruz. Avrupalılara karşı Cezayir milis kuvvetleri tarafından yapılan bombalama gibi şiddet içerikli eylemler yerel halkta da anksiyete ve depresif vakalar görülmesine neden olmuştur.

Klasik anlamda şiddetin özgürleştirici niteliklerinin dönüştürülmesinden sonra Burke'un “bütünleşmiş/ dağılmış kırsal/ kentsel, burjuva / köylü” olarak vurguladığı yeni bir dizi ikilemle karşılaşırız(1976: 133). Ancak Frantz Fanon'un köylülüğü desteklemesi, entelektüellerden özellikle de sol gruplar, yani Fransız komünistlerinden sert bir eleştiri aldı. Devrim ateşini yakacak olan işçi sınıfı değil, köylü sınıfı olacağı fikrini kınadılar. Fanon Cezayir Devrimi'nin bir parçası olduğu için Cezayir'in sömürgecilik modelini Cezayir'den farklı olan Afrika'nın geri kalanına yaydı. Çünkü Sahra altı Afrika'da durum Cezayir'den farklıydı. Cezayir'de Fransız sömürgeciler ve Müslümanlar bulunurken, Afrika'nın geri kalanında rejimler baskın olarak tek boyutlu, daha ayrımcı ve baskıcıydı. Fanon'un sadece yayılmacılığı kullanan Fransız sömürgeciliğine odaklandığını aşırı genelleyip genellemediğini sormak da yerinde olacaktır.

Fanon ayrıca, gerginliği azaltan tezini desteklemek için Freudyan bir metafor kullanır. “Yerleşik halkın rahatlamasını sağlamak [dansta] saldırganlığın şiddetin kanalizasyonu, dönüştürüldüğü ve bir araya getirildiği kinetik bir eylem türüdür... Bir araya gelmek, engellenen saldırganlık olan birikmiş libido'nun volkanik bir püskürmede olduğu gibi çözünmesine izin vermektedir”(Fairchild, 1994: 57) der. Sömürgeleştirilmiş halklarda bir çeşit yoğunluk açığa

çıkart ve bu gerilimi serbest bırakmak için yerel dans kullanılır. Sömürgeleştirilmiş halk, kötü birikmiş enerjilerini agresif hareketlerin gözlemlenebileceği dansa dönüştürür. Fanon ayrıca bu birikmiş enerji salınımını, birikmiş libido salınımını ima ettiği volkanik bir patlamaya benzetir.

Fanon'un sömürgeciliğe karşı tutumu oldukça Marksisttir. Sömürgeciliğin ana nedeninin, sonunda sert bir kapitalizme yol açan sermayenin açgözlülüğü olduğu fikrini desteklemektedir. Bu kapitalizme karşı savaşmak için sosyal Marksist reformlar oldukça gereklidir. Bir yandan Fanon, sınıf ayrımının canlılığını vurgular, ancak ulusal mücadele ve sömürgeciliğe karşı mücadele konusunda onu ihmal etme eğilimindedir. Fanon lumpenproletaryadan başlayarak toplumun ve sınıfın bu katmanlarını; "Sömürge ülkelerde tek başına köylülerin devrimci olduğu açıktır, çünkü kaybedecek hiçbir şeyleri yoktur ve kazanacakları şeyler ise tam tersine çoktur. Sınıf sisteminin dışında açlığın pençesindeki köylüler, yalnızca şiddetin çözüm yolu olduğu fikrini keşfeden sömürülenlerin başında gelirler"(2001: 61). Fanon'un köylüleri tercih etmesinin nedeni, ulusal burjuvaziden ve eski özleriyle teması kesen kentsel işçi sınıfından ziyade sadece disiplinli bir grup olmalarıdır. Lumpenproleterya üyeleri, temel üretim araçlarından, yani sermayeden yoksun oldukları için, doğuştan devrimcidir. Ulusal burjuvazi, sömürgeciliğe karşı sesini yükseltmek istemez ve lumpenproletaryanın devrimci eğilimlerini ve tutumlarını kınama eğilimindedir.

Bölüm boyunca Fanon, tarihin uluslararası politikalarla eş güdümlü ele alınmasını sağlar. O zamanlar ABD ve Sovyetler Birliği süper güçleri arasındaki inatçı ve boş rekabet nedeniyle doğal ve beşeri kaynaklarının boşa gittiğini ileri sürer. Eğer uygun şekilde kanalize edilirse, bu kaynaklar Afrikalı insanların refahı için kullanılabilir. Orduda memur olmak yerine sivil gelişim için mühendislik veya mimarlık pozisyonu çok daha fayda sağlayacaktır. "Askeri araştırmalara yatırılan tam anlamıyla astronomik paralar, nükleer savaş teknisyenlerine dönüşen mühendisler on beş yıl içinde az gelişmiş ülkelerin yaşam standartlarını yüzde altmış oranında artırabilirler" (Fanon, 2001: 82) der. Fanon ayrıca Batı dünyasının refahının kaynağını da Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Afrika'yı sömürmesi olarak temellendirir ve bu servetin yeniden dağıtılmasının gerekli olduğuna inanır. Avrupa zenginliklerini Afrika'ya borçludur. "Avrupa tam anlamıyla Üçüncü Dünya'nın bir ürünüdür. Onu mükemmelleştiren, az gelişmiş halklardan çalınan servettir"(Fanon, 2001: 102). Bu nedenle Üçüncü Dünya haklı olarak kendisinin olanı geri kazanma konusunda her hakka sahiptir. Fairchild'e göre "Ulusal partinin liderleri, köylülere karşı olumsuz tutum içindedirler köylülerse ulusal burjuvazinin giyim kuşam, dil vb. konularda batının kültürel normlarını benimsemelerinden kuşku duyarlar"(1994: 195). Ulusal partinin batılı eğilimleri, ulusal burjuvazi ve lumpenproleterya arasında gerginlik yaratır. Burjuvazi halkı küçümserken köylüler, batı geleneklerini ve düşünce biçimlerini hayatlarına uyarlayan burjuvaziye kızarlar. Ulusal parti ve burjuvazi, sömürgeciler tarafından kendi sözcüleri olarak kullanılmışlardır. Sömürgeleştirilmiş toprağın liderliğini elde etseler bile, en başından topraklarında soruna neden olan dış faktörleri açıkça kınamamışlardır. Ulusal partinin liderliği hakkında Olorunsola ve Vaitheswaran; (1970: 123-126)

Ulusal bilincin tuzak çukurlarından" kaçınmak için, bir lider kültünden ziyade partinin başarılı bir devrime öncülük etmesi, liderlerden şüphelenmesi (yani liderleri yaşayan tanrılar gibi övmemesi) gerekir. Tek partili devlete karşı çok sesli bir demokrasi benimsemelidir; Bu nedenle, tek parti olsa dahi politbüro üyeleri şehirler arasında dağıtılacak, idari veya icra mekanizmalarından uzak tutulacaktır. "Halk için otorite değil, halk olarak otoritelelerini kullandıkları ve iradelerini ifade ettikleri bir organizma olacaktır. Bu nedenle parti, ulusu yeniden inşa etmek ve gelişime rehberlik etmek için ulusal bir hareket olacaktır"

diyerek tek bir otokratik yönetimden çöğulcu demokrasinin daha verimli olacağı vurgulamaktadırlar. Devrimden sonra yeni devletin kurulmasıyla başka bir sorun ortaya çıkmaktadır. Devrimi gerçekleştirmeye yardımcı olan beyin takımı yeni ortaya çıkan devlette söz sahibi olmaya çalışıp çalışmayacağı ve ona meydan okuyup okumayacakları belirsizliğini korumaktadır. Bu birçok devrim sonrası gözlenmesi muhtemel durumlardan biridir. Bolşevik devrimi bu duruma uyan iyi bir örnektir. Stalin eski komünist parti üyelerini yok etmiş ve kendi çekirdek ekibini yeniden kurmuştur. Er ya da geç şiddet kullanımıyla, sömürgeciliğin çözülmesi yani dekolonizasyon sürecin kaçınılmaz sonucudur ve yeni çözülmüş bir kolonide ülkede yaşayanlar arasında doğal bir bağ yaratır. Fanon şiddet ve parti üzerine şunları söylemiştir;

Yalnızca şiddet, halkın şiddeti, liderlerin örgütlediği ve yönlendirdiği şiddet, kitlelerin toplumsal gerçekliği kavramasının anahtarını verir. Bu mücadele olmadan, bu praksis olmadan, olsa olsa yalnızca bir karnaval, bir curcuna olur. Hafif bir uyarlanma, tepede birkaç reform, bir bayrak ve en alta da hala Ortaçağ'ı yaşayan, bitmek bilmez hareketine devam eden bölünmez kitleden başka bir şey kalmaz geride. (2001:61)

Ulusal burjuvazi, teknik açıdan hazır olmadığı ve ulusal bilinç sahibi olmadığından için batı burjuvazisinin iz düşümüdür. Fairchild'in (1994: 154) önerdiği gibi;

Fanon, bu orta sınıftan Batı burjuvazisinin iş sektöründen biraz daha fazla olduğunu iddia etmektedir. Fanon bu konuda çarpıcı bir gözlem yapar: Batı burjuvazisine benzeyen bu iş insanları, Fanon'un Avrupa'nın genelevi olarak adlandırdığı bir turizm endüstrisinin gelişmesi lehine ulusal kalkınmayı sıklıkla ihmal ederler.

Batı tarafından manipüle edilen bu ulusal parti, sonunda sömürgeleştirilmiş ülkeyi eski sömürgecinin lunaparkına dönüştürecek lüks mallar kazanma eğilimindedir. Fairchild, sömürgeleştirilmiş ülkenin mevcut durumu konusuna ışık tutuyor;

Tarım işçileri sömürülüyor, yatırım yapılmıyor, kırsal ve iç alanlar göz ardı ediliyor ve pahalı arabalar, evler ve kişisel hesaplar gibi göze çarpan şeylere büyük miktarlar harcanıyor. Bu turist uluslar çoğunlukla Avrupa ve Amerika'nın eğlence yerleri, Güney Amerika, Karayipler, Afrika ve Üçüncü Dünya'nın herhangi bir yerinde belirgin olarak görülmektedir. (1994: 197).

Ulusalçılık ise yolsuzluk ve özünü kaybetme riski taşımaktadır. Fanon'un belirttiği gibi “Milliyetçilikten”, “aşırı milliyetçiliğe, şovenizme ve son olarak ırkçılığa geçtik” (2001: 125). Bu milliyetçilik her zaman bozulma ve kontrolden çıkma risklerini de taşımaktadır. Bu bölümün sonunda Fanon, “Ulusal hükümet, eğer ulusal olmak istiyorsa, halk ve insanlar, dışlanmışlar tarafından ve dışlanmışlar için yönetilmeli” diye vurgulayarak hükümete yönetmenin ideal bir yolunu gösterir(2001:205). İstikrar gerekiyorsa, ulusal hükümet köylülere ve lumpenproletaryaya sırtını dönmemelidir. Halk tarafından ve halk için bir hükümet kurulmalıdır.

Kitabın Ulusal Kültür bölümü, varsayılan aşağılık siyahi kimliğini reddetmeye ve ulusal bir kültür geliştirmeye odaklanmaktadır. İnsanlar devrim yoluyla kendi kültürlerini geri kazanmalı ve geliştirmelidirler. Fanon, edebiyat açısından “kendisini halkın uyanışını sağlamak için savaşıyor, devrimci bir edebiyatçının ulusal bir edebiyatçıya dönüştürdüğünü” öne sürmektedir (Fairchild, 1994: 223). Ulusal bir kimlik kazanma ve düzen kurma aşamalarına tam olarak paralel bir ulusal kültür ve edebiyat geliştirmenin de aşamaları vardır. Fanon için ulusal kültür

mücadelesinin anlamı şu şekildedir; “Ulusal kültür için savaşmak, ilk etapta ulusun kurtuluşu için savaşmak, bir kültürün inşasını mümkün kılan maddi kilit taşı demektir. Popüler mücadele dışında gelişebilecek başka bir kültür savaşı yoktur” (Fairchild, 1994: 233). Fanon, sömürgeciliğe karşı ulusal mücadeleyi, ulusal kültür ve edebiyatın olgunlaşması için bir gereklilik olarak birleştirir. Bireyin, bu ulusal mücadele için savaşmak ve bir parya olarak dairenin dışında kalmamak için yegâne görevi budur.

Sömürgecilik sadece sosyal, fiziksel veya ekonomik rahatsızlıklara neden olmakla kalmamış, aynı zamanda sömürgeleştirilmiş kişiye zihinsel olarak zarar vermiştir. Fanon bir psikiyatrist olarak davasına hizmet etmişti ve çalışmalarına, küçük zihinsel rahatsızlıklardan, sömürgeciliğin ikircikli yüzüne dikkat çekmek için önlenemez zihinsel yıkımlara kadar değişen bazı vaka dahil etmiştir.

Sonuç olarak Fanon bizi “atomik ve ruhsal parçalanmalar” (2001: 311) getiren Batı dünyasını taklit etmememiz, onu olumsuz bir rol modeli olarak kullanmamız ve buna karşı önlemler almamız konusunda uyarılmaktadır. Üçüncü dünyaya, Batı dünyasını veya Batı örgütlerini değil, sorunlarını çözmenin Üçüncü Dünya'nın kendisi olması gerektiğini söylemektedir. Yeni sömürgeleştirilmiş olanların, Fanon tarafından da belirtildiği üzere kendi sorunlarını çözmek için kendi mekanizmalarını inşa edecek zorunluluklarını yerine getirmeleri gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Burke, E. (1976). Frantz Fanon's *"The Wretched of the Earth"*. *Daedalus*, 105(1), 127-135. Retrieved March 30, 2020, from www.jstor.org/stable/20024388
- Fairchild, H. (1994). *Frantz Fanon's The Wretched of the Earth in Contemporary Perspective*. *Journal of Black Studies*, 25(2), 191-199. Retrieved March 30, 2020, from www.jstor.org/stable/2784461.
- Fanon, F. (2001). *Yeryüzünün Lanetlileri*. İstanbul: Avesta.
- Matta 20:16 *İşte böylece sonuncular birinci, birinciler de sonuncu olacak.*: Kutsal Kitap Yeni Çeviri 2001, 2008 (TCL02) (n.d.). <https://www.bible.com/tr/bible/170/MAT.20.16.TCL02>
- Nursey-Bray, P. (1980). *Race and Nation: Ideology in the Thought of Frantz Fanon*. *The Journal of Modern African Studies*, 18(1), 135-142. Retrieved March 30, 2020, from www.jstor.org/stable/160414
- Olorunsola, V., & Ramakris Vaitheswaran. (1970). *Reflections Prompted by Franz Fanon's "The Wretched of the Earth": A Review Essay*. *The Journal of Developing Areas*, 5(1), 123-126. Retrieved March 30, 2020, from www.jstor.org/stable/4189767

SEVİNÇ ÇOKUM'UN “BİZİM DİYAR” ROMANINDA “ÖLÜM VE KURTULUŞ”

Oğuz KILINÇ, Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Türk Dili ve Edebiyatı Doktora Öğrencisi, Kastamonu
edosan06@hotmail.com

ÖZET

Türk roman ve hikayeciliğinin önemli yazarlarından Sevinç Çokum'un Bizim Diyar romanında bir göç hikayesi anlatılmaktadır. Bu göç bir sürgündür. Osmanlı'nın kaybettiği Balkanlar'dan ayrılmak zorunda kalan bir ailenin özelinde o yıllarda bütün Balkan coğrafyasında yaşanan ölümler, bitmeyen zorlu yolculuklar, vatan toprağından zorla ayrılmanın derin üzüntüsü; öte yandan dirayet, kenetlenme, öfke ve yan yanalık anlatılmaktadır. Romanda gerek kahramanların özelinde gerekse olayların genelinde ölüm olgusu “*dertlerden, acıdan, utanç duygusundan kurtulma*” yönleriyle ele alınmaktadır. Balkan coğrafyasında mutlu bir hayat süren, yaşama bağlı olan, capcanlı roman kahramanları, sürgünle birlikte acı çeken, ölümü arzulayan kişilere dönüşmüşlerdir. Biz de bu çalışmamızda romanda geçen ölüm olgusunu, roman kahramanları ve yaşanan olaylar çerçevesinde incelemeyi düşünmekteyiz.

Anahtar Sözcük: Ölüm, Kurtuluş, Bizim Diyar, Balkanlar, Sevinç Çokum

GİRİŞ

Ölüm; her canlının yaşayacağı bir gerçektir. Canlılar içerisinde düşünüen bir varlık olarak öne çıkan insansa bu gerçeği hem çevresinde gözlemlemekte hem de kendi ruhunda bütün çıplaklığıyla hissetmektedir. İnsanı bu derece etkileyen olgunun sanat yapıtlarında kendini göstermesi ise yadsınamaz bir gerçektir. Bunlar içerisinde ölüm olgusunu ele alışı yönüyle edebiyatın ayrı bir yeri vardır. İlk sözlü ve yazılı eserlerden başlayarak bugüne kadar pek çok türde bu olgu işlenmiştir.

Toplumların yaşam şekilleri, gelenek görenekleri ve inançlarına bağlı olarak ölüm olgusunun ele alınışında farklılıklar olduğu görülmektedir. Bazı toplumlarda ölüm, bir son olarak algılanmakta ve dehşet verici bir unsur olarak tanımlanmakta iken bazı toplumlarda bu olgu farklı bir hayata açılan pencere, dünya sıkıntılarından kurtuluş yönleriyle vurgulanmaktadır. Edebi eserlerde, her ne kadar yazarlarının hayata bakışıyla ilgili bireysel farklılıklar görülebilsede genel anlamda bunların, mensup oldukları toplumların yaşam felsefesini yansıttıkları bir gerçektir. Bu bağlamda Türkler sahip oldukları inancın da etkisiyle ölümü bir son olarak değil yeni bir başlangıç olarak görmüşler, onunla savaşmak yerine uzlaşma yoluna gitmişlerdir.

Göktürk Yazıtları'nda ölmek sözcüğü pek çok yerde geçer, ancak bu sözcüklerin pek çoğu aynı zamanda ulusun dağılması, yok olması ya da devletin parçalanması ile ilgilidir. Eski Türkçede "kergek buldu", öldü yerine kullanılan bir söz grubudur. Roux bu kullanımı "gerekenle buluştu" olarak aktarmaktadır. (Roux, 1999: 65) Burada ölüm olgusu acı da olsa yeri ve zamanı geldiğinde yaşanması gereken normal bir süreç olarak karşılanmaktadır.

Kül Tigin yazıtının Kuzey cephesinin onuncu satırında "Öd tengri yaşar. Kişi oğlu kop ölgeli törümüş." (Zamanı Tanrı yaşar. İnsanoğlu hep ölmek için türemiş) şeklinde geçmektedir. (Ergin, 2007: 26-27)

Dede Korkut hikâyelerinde, Deli Dumrul'un Azrail'e meydan okuması, ancak kendi canı ile imtihan olması dikkate değerdir. Deli Dumrul kendisinin de öleceği bilgisini edindikten sonra kendisinin yerine ölecek birini arar. Çünkü Deli Dumrul ölmek istememektedir. Ancak eşi dışında hiçbir yakını buna yanaşmaz. Bu durum insanoğlunun ölümden uzaklaşma çabasının güzel bir örneğidir. (Ergin, 2007: 112-122) Burada da ölüme karşı koyma fakat bunun sonucunda yaşanan çaresizlik ve boyun eğme duygusu görülmektedir.

Yine Divan-ı Lügati't-Türk'te yer verilen Alp Er Tunga Sagusu'nda Alper Tunga özelinde ölüme karşı duyulan acı, öfke ve çaresizlik duyguları ifade edilmektedir.

Divan Edebiyatındaki mersiyelerde ise ölen din ve devlet büyükleri için duyulan üzüntü, onların iyilikleri anlatılmaktadır. Ölen kişi birey olsa da aslında anlatılan geneldir. Yaşanan acı iyi bir insanın ve onun iyiliklerinin kaybıdır. Akif Paşa ve Abdülhak Hamit'de ölüm bireysel ve dehşet verici yönleriyle ele alınmaktadır.

Tanzimatla birlikte edebiyatımıza girmiş olan roman türünde, ölüm olgusu bütün gerçekliğiyle ele alınmıştır. Genellikle roman kahramanları günlük yaşamın içerisinde doğan büyüyen ve ölen gerçek kişilerdir. Romandaki kurguya ya da yazarın tercihlerine bağlı olarak bu olgunun veriliş şeklinde farklılıklar olduğu gözlemlenmektedir.

Bu bağlamda 1950 sonrası roman ve hikâyesinin önemli isimlerinden Sevinç Çokum'un Bizim Diyar romanını ele aldığımızda ölüm olgusunun; "kurtuluş, dayanılmaz acıdan ve utançtan kaçınma, kendini feda etme" yönleriyle ele alındığını görmekteyiz.

Yazar bu eserini 1978'de yazmıştır. Bu romanda Osmanlı Devleti'nin çöküş yılları, Balkan savaşları ve Rumeli'den göçler anlatılmaktadır. Buna bağlı olarak yaşanan sıkıntılar, acılar roman kahramanları üzerinden dile getirilmiştir. Yazar bu romanı yazarken yazılı kaynaklardan ve yakınlarından dinlediği Rumeli'nin gerçek hikâyelerinden faydalanmıştır.

"*Bizim Diyar*" romanında ölüm olgusu şu yönleriyle öne çıkmaktadır:

1. Bizim Diyar'da Ölüm Olgusunun Ele Alınışı:

1.1. Acıdan Kaçma, Uzaklaşma Duygusuyla Ölüme Sığınma:

Roman, Yahya Kemâl Beyathı'nın "1918" adlı şiirinden alınmış olan iki mısra ile başlar.

"Ve göz kapaklarının arkasında eski vatan

Bizim diyâr olarak kaldı tâ kıyâmete dek."

Yahya Kemâl bu şiiri 30 Ekim 1918 tarihinde imzalan Mondoros Mütarekesinde, Osmanlı Devletinin oldukça zor şartları kabul etmesi ve bunun sonucunda yaşanan sıkıntılar üzerine kaleme almıştır.

"Ölenler öldü, kalanlarla muztarip kaldık.

Vatanda hor görülen bir cemâatiz artık.

Ölenler en sonu kurtuldular bu dağdağadan

Ve göz kapaklarının arkasında eski vatan

Bizim diyâr olarak kaldı tâ kıyamete dek."

Burada ölenlerin, kalanlardan daha şanslı olduğu çünkü onların yaşanan acılara şahit olmadıkları ifade edilmektedir. Bu duygu romana da hâkimdir.

Ali Bey, Mihail ve askerlerine ülkelerini terk etmektense öleceklerini şöyle ifade etmektedir:

"Sözlerim anlaşılmamıştır," dedi Mihail. "Size yumuşak davrandım. Usturumca teslim oldu, herkes yollara düştü, bu anlaşılmamış mıdır?"

"Bu toprağı bırakmayız!" diye gürledi Ali Bey. "Teslim olanın boynu kırulsın. Bırakamayız memleketi. Ölmeye razıyız. Yeter ki sürülüp gitmeyelim doğduğumuz yerlerden." (Çokum, 2018: 213)

Gülsüm Ana, eşi Ali Bey'in Mihail tarafından öldürülmesinden sonra ölme isteğini şöyle anlatmaktadır:

"Ağlayın kızlarım, torunlarım. Ağlayın! Kuş gibi tez verdi canını, inanmış değilim. Öyle çabuk oldu. Kendimi kaybetmişim. Niye ölmedim, ha kızlarım? Bunca gördüklerim yetmedi mi? Tek tek her taşın yıkıldığını görüp öyle göçeceğim demek. Giderken kuşağımıza sıkıca sardıydınız tapuları ve altıncıkları... Neye yarar benim kızlarım? Ali Bey'imiz gitti." (Çokum, 2018: 213)

"Günleri karıştırdım," dedi Gülsüm Ana. "Yüz yıldır yollarda gibiyiz. Bu yol unutulmaz, bu gördüklerimiz unutulmaz kızılın. Her adımda yeni acılarla doldu yüreklerimiz. Taş olduk tava olduk kızlarım. Sırat köprüsünden geçer gibiyiz. Yüz kere düşer ölür diriliriz." (Çokum, 2018: 223).

Gülsüm Ana, sürgün yolunda yaşanan baskın sonucu gelini Zeynep'i kaybetmiş, torunlarına yapılan işkenceye tanık olmuş ve Rıza Hoca'nın almış olduğu maddi ve manevi yaralarıyla inlemekte olduğunu görüp şu sözleri sarf etmiştir:

“Rabbim bizi nerelere sürüklersin daha! Çileyse, çekeriz. Acıysa çekeriz, ayrılıksa onu da çekeriz. Bizim gücümüz nereye kadar? Bizim sabrımız nereye kadar? Ben ne için yaşarım daha? Ali Bey'im gittiğinde ölmeliydim. Atayım kendimi sulara, yolumdan şaşayım. Rabbim ben ne zamana kadar boyun büküp şükredeyim?” (Çokum, 2018: 226).

Yine Gülsüm Ana; zorlu yolculuğun ardından Selanik'e vardıklarında kardeşi Haşim'e şu şekilde feryat etmektedir:

“Gözlerin kimleri arar?” dedi. “Ali Bey'i mi? Zeynep'i mi, Rıza Bey'i mi? Yaralı geldik kardeşim. Acılı geldik. Ölelim istedik, ölemedik. Eksik geldik. Ali Bey göçüp gitti. Zeynep'in başına geleni söylemeye dilim varmaz. Radoviçe'de neler oldu bilemeyiz. Pembe kızımız ne oldu bilemeyiz.” (Çokum, 2018: 229).

Cephede gözlerini kaybeden Ethem Bey de İstanbul'a geldikten sonra yaşadıklarını hayalinden şu şekilde geçirmektedir:

“Aylar sonra bir gemiye sessiz, bitkin bir yığın asker ve subay o kopuşun acısını yüklenerek İstanbul'a doğru yol alıyorlardı. Ölmeyi istiyordu. Yıkılmış bir memleket parçasını düşün-
dükçe... Asiyeye ve çocuklar aklına geldikçe.” (Çokum, 2018: 275).

1.2. Utançtan Kaçma, Kurtulma Duygusuyla Ölüme Sığınma:

Gülsüm Ana ve ailesi Balkan coğrafyasında örf ve adetlerine bağlı olarak yaşayan bir ailedir. Dinî ve millî duygularına sıkı sıkıya bağlıdır. Çocuklarını da bu şekilde yetiştirmek isterler. Bu duyguların gereklerini yapmak ve buna uygun yaşamak konusunda mutaaşıptırlar. Aksi durum geçmişe yapılan bir saygısızlık, utanç vesilesi olarak görülmekte ve bundan kaçma, kaçınma isteğiyle ölüm, arzulanılan sığınılan bir yer olarak işlenmektedir.

Romanda günlük hayat, evlenme, akrabalık ilişkileri gibi pek çok sosyal konu çevresinde, yaşanan coğrafyanın örf ve adetlerinden bilgiler verilmektedir. Gayrimüslimlerle barış içerisinde yaşamayı arzu etseler de onların yaşam tarzına uymayı, onlara benzemeyi kendilerine yakıştıramazlar. Gülsüm Ana, kızı Pembe'nin gayrimüslim bir gurup gençle dans etmesine çok kızmış ve bunun karşısında duymuş olduğu utancı şu sözlerle ifade etmiştir:

“Eyvahlar!” dedi Gülsüm Ana. “Rumeli'nin beyleri gayrimüslime yumuşak yüz göstermiş. Rumeli'de atından ürkütüp yol kayıplarına bu gâvurcukları serpmiş, tekbirlerle kaleler almış, tekbirlerle şu toprağa girmiş. Hoş tutulmuş ellerin diklenip anamızı babamızı kırdığı günler aha şuracıktadır! Doksan üçte bizi sürdüğü, camilerimizi, köylerimizi yaktığı aha şuracıktadır. Ovalarda, yaylalarda salınıp gezen, maniler söyleyen Rumeli kızıdır ki, kendi dininden olmayanın elin tutmaz! Onun oyununa ayak uydurmaz, onun şarkisiyle coşmaz. Bildiğimiz budur. Ali Bey ayağa kalksun! Pembe kızımın adı dillendi eyvah! Ben öleyim.” (Çokum, 2018: 24)

Yine İstanbul'da Asiyeye; daha çocukluk çağındaki kızı Mürvet'in Çingenelerle dans ettiğini haber alır. Bu durum karşısında büyük utanç duyan Asiyeye'nin kızıyla yaşadıkları şu şekildedir:

“....Yanına varıp kolundan çekti. Kızın gözlerinde bir korku... Vuracak oldu Asiyeye. Ethem'in bakışları... Vuramadı. “Öleydim,” dedi. “Ben sana sahip çıkamadım, öleydim.” (Çokum, 2018: 268)

Süleyman Efendi, Sırp ordusundan medet ummanın vermiş olduğu utancı şu şekilde ifade etmektedir:

"Çapulcular yol kesmekteymiş," diyordu Saffet Bey. "Şimdi evleri de talan etmeye başlamışlar. Sırp ordusu bir an önce gelip örfi idare ilan etse, bu hareketler önlenir."

"Ne günlere kaldık!" diyordu Süleyman Efendi. "Sırp ordusunu arar olduk. Öleydik Beyim, daha iyiydi." (Çokum, 2018: 204).

Gülsüm Ana evine girip kendilerini hakir gören düşman askerlerinin tutumu karşısındaki utancını "Böyle olacaksa ölelim..." sözlerinden anlamaktayız:

"Az sonra bir yığın asker, çizmeleriyle ince nakışlı halılar, kilimler üzerinde dolaşıyordu. Saklanan ekmeğin çuvalı bulunduğu; "Bundan sonra ekmeği siz bizden alacaksınız," dedi askerin biri. "Kedi köpek gibi birbirinizi yiyerek."

"Böyle olacaksa, ölelim," dedi kadın." (Çokum, 2018: 212).

1.3. Kendini Feda Etme, Başkalarını Kurtarma Duygusuyla Ölüme Sığınma:

Kişinin verebileceği en önemli ve en son şeyi kendi hayatıdır. Bu anlamda hayatın ortaya koyulması en büyük fedakarlık olarak algılanmaktadır. Romanda bu duygu şu şekilde öne çıkmaktadır:

Gülsüm Ana ve ailesi sürgün yolunda ilerlerken baskına uğrarlar. Rıza Hoca ailenin geriye kalan tek erkeğidir. Aile kendisine emanet edilmiştir. Yaşananlara karşı koyabilecek pek gücü ve dermanı kalmasa da yaşanan olaylar karşısında kendini ortay atıp feda eder.

"...Yıkılıp düştü Asiyeye. Mürvet'le Ahmet çıkırıp balarının üstüne kapandılar. Asker, çırayı Ahmet'in bacaklara deşirdi. Can verir gibi bağırdı çocuk. Kaçmaya çabaladı. O kaçıkça asker gülüp üstüne vardı; yanıkların acısıyla katılıp kaldı çocuk.

"Dokunmayın, ilişmeyin onlara!" dedi Rıza Hoca. "Beni öldürün, ilişmeyin çocuklara!" (Çokum, 2018: 223).

Rıfat, cephede ülkesi ve milleti için savaşmaktadır. Annesine yazdığı mektupta kendini ülkesi için feda ettiğini ifade etmektedir:

"Gece çöktü ana. Sessizliği duyuyor musun? Bu sessizliğin Anzakları ürküttüğünü biliyorum. Az sonra aynı sessizlik içinde süngüler karanlığı yırtıp geçecek. Az sonra düşmanın üstüne varacağız ana." Bu meydana ölmeli... Siperleri dolaşırken bir yaralıyı kollarının arasında avuturken, düşündüğü buydu." (Çokum, 2018: 252).

Yine romanda meşrutiyetin ilanı ve hürriyet için gerekirse canın feda edilebileceği ifade edilmektedir:

"...Bilgisizliğime verin efendim. Ben İstanbul'u bile görmüş değilim. Yine de mermer sarayları gözümde canlandırabiliyorum. Oysa Trablus denince, Türkistan denince dağlar dikilir önüme... Ötesini bilemem."

Enver Bey'in yüzünü yandan görebiliyordu. Ne düşündüğünü sezemedi. Ancak yüzünü çevirdiğinde, gözlerinde geniş bozkırların değişen renklerini buldu. Dağlar, çöller ve denizler... "Hürriyet uğruna ölsem..." (Çokum, 2018:185).

"...Mülazım Bey elinde bardak, hayretle gözlerini Kerime'ye dikmişti. "İsterdim ki o ışık uğruna canımı feda edeyim," dedi Kerime. Enver Bey'in yüzüne bir hüznün düşüvermişti. "*Kerime Hanım...*" dedi. "*Canını feda edecek olan biziz.*" *Canını feda edecek olan biziz... Mülazım'ın şaşkın bakışı, karşıdaki tepeler...*" (Çokum, 2018:129).

1.4. Çekinme, Utanma Duygusuyla Ölüme Sığınma:

Zeynep Rifat'a olan sevgisinin anlaşılmasından utanmakta ve bunu ifade etmektense ölmenin daha iyi olduğunu belirtmektedir. Bu mahcubiyeti şu şekilde görmekteyiz:

".....O niyedir? Yoksa beğendiğin, sevdiğin biri mi vardır? Böyle biri varsa, zorla güzellik olmaz. Böyle ağlayanın bir sevdiği olmalıdır. Yoksa niye istenmesin Halim Bey."

"Olsa bile bunu size nasıl söylerim Gülsüm Ana?"

"Niye söyleyemeyesin? Ben de anan sayılırım aracı olur, sevdiğin kişiye veririm seni."

"Söyleyemem. Yer yarılınsın, yer alsın beni söyleyemem."

"Derdini söylemezsen, bir çare bulabilir miyim Zeynep kızım?"

"Söyleyemem Gülsüm Ana. Öleyim daha iyi." (Çokum, 2018: 118).

2. Roman Kahramanlarının Ölümleri:

Romanda acıdan kaçma, utançtan kurtulma, kendini feda etme şeklinde ölümün; arzu edilen, istenen bir olgu olarak karşımıza çıktığını görüyoruz. İstenen, arzu edilen ölüm aynı zamanda acının ifadesi şeklinde olup bu, hiçbir zaman intihara dönüşmemektedir. Çünkü roman kahramanları dinî ve millî duygularına bağlı kişilerdir. Bu bağlamda ölümlerinden haberdar olduğumuz roman kahramanları ve ölüm nedenleri şu şekildedir:

Recep: Recep, Rifat'ın askerlerinden birisidir. Recep'in babası Yunan savaşında şehit olmuştur. Recep de babasıyla aynı kaderi paylaşır. Mihail'i yakalamak üzere baskın düzenledikleri köyde Mihail ve askerleri tarafından vurularak şehit edilmiştir.

Selim Paşa: Nimet Teyze'nin eşidir. Hastalanarak ölmüştür.

Nuriye Nine: Gülsüm Ana'nın çocuklarının dadısı. Hastalıktan ve yaşlılıktan dolayı ölmüştür.

Cemil Bey, Mükerrerem, Sacide Hala: Selanik'e gitmek için yola çıktıklarında yolda baskına uğrayarak canlarını kaybederler. Ölümleri doğrudan verilmemiş olup yaşanan olaylarla sezdirilmiştir.

Ali Bey: Rifat'ın babası. Evine giren Mihail ve askerlerine karşı eşi Gülsüm Ana'yı korumak isterken vurularak öldürülür.

Zeynep: Rifat'ın eşi. Gülsüm Ana ile birlikte Selanik'e sürgün giderken yolda baskına uğrarlar. Zeynep'in ölüp ölmediği tam olarak verilmemekle birlikte düşman askerleri tarafından arabadan indirilip yerlerde sürüklendiği ve sonrasında haber alınmadığı görülmektedir.

"*Birden Zeynep'in çıığıyla sarsıldı. Ateşler sağından solundan hızla geçiyor. Üzerine bir dağ yıkılmış gibi Rıza Hoca'nın. Bir an Zeynep'in sürüklenişini aydınlatıyor çıralar, sonra gölgeler gizliyor kıızı. Hoca doğruluyor. Koşup askerlerin arasından sıyrılmaya çalışıyor kızını. O güçsüz kollarıyla. Tüfeklerin dipçikleri yüzüne iniyor. Acısını duymuyor, kan boynuna doğru iniyor. Sonra Gülsüm Ana'nın haykırışı...*"

Kerime karanlıkta kımıldayan ve gitgide uzaklaşan ışıkların ardından koşuyor.

"Sanki evlenecek olan ben değilim," diyor Zeynep. Vardar kıyısında sarı çiçekler.. "Bu bizim hayatımız. O yok olmasın diye çırpınıyoruz."

Rıfat'ın elleri karanlığı aşır yaklaşır. "Zeynep, size emanet." (Çokum, 2018: 224).

Rıza Hoca: Zeynep'in babası. Selanik'e sürgün giderken yolda baskına uğrarlar. Almış olduğu maddi ve manevi yaralar sonucu hayatını kaybeder.

Haşım Dayı: Rıfat'ın dayısı. İttihat ve meşrutiyet taraftarı, siyasi bir figür. Selanik'te sokak ortasında tabancayla öldürülür.

Rıfat: Gülsüm Ana'nın oğludur. Cephede yakalanmış olduğu salgın hastalık sonucu hayatını kaybeder. Romanda öldüğü açık olarak söylenmemekte, hastalıkla çırpındığı bir anda "yıldız kayması" motifiyle hissettirilmektedir

"Nerdeyiz?"

"Az kalmıştır kumandan. Vapurla karşıya geçtik. Fark etmediniz mi?"

Bir atlı arabada şimdi... Karanlıkta donuk ışık kıpırtıları...

"Üşüyorum."

"O yüksek kuleli binaya az bir yol kalmıştır. Dayanın efendim."

Araba durdu. Koşuşmalar; ağaçların hışırtısı., Yabancı insanlar... Çavuşu arayıp buldu gözleri.

"Bizim diyar... Elden gitti mi?"

Göğe baktı. Bir yıldızın hızla kaydığını gördü." (Çokum, 2018: 255).

Gülsüm Ana: Rıfat'ın annesi. Yaşadığı acılara daha fazla dayanamayarak hastalanıp vefat eder.

"Sarsıldı. Elini alınna götürdü. Yaslanacak yer aradı. Asiyeye çıkırıp koştu yanına. Gülsüm Ana öğürmeye başladı. Ağzından oradakileri şaşkıncu bir kan boşalmaya başladı.

Ağlamayın kızlarım... Ben yıkılmaz bir dağ idim, şimdi tükendim."

Doğrulup kalkmaya çalıştı. Yeniden kasmaya başladı, sonra bitkin düştü, yığıldı şiltenin üzerine." (Çokum, 2018: 263).

SONUÇ

Ölüm teması edebiyatımızda pek çok açıdan kendine yer bulmuştur. Sevinç Çokum'un Bizim Diyar romanında; savaş, ayrılık, özlem temaları çevresinde ölüm temasının şekillendiğini, roman kahramanlarının ölümden korkmadığını, milli ve dini değerleri uğruna ölüme severek rıza gösterdiklerini görmekteyiz. Romanda yaşanan acıların bir ifadesi olarak "ölme, ölümlü arzulama, dünyadan gitme" isteğinin ağır bastığı görülmektedir. Burada da İslam dinindeki ahiret inancının etkili olduğu anlaşılmakta ve ölüm bir son değil tam aksine yeni bir başlangıç, sığınılacak bir yer olarak görülmektedir. Gülsüm Ana ve Ali Bey sıradan bir aile olmaktan ziyade bütün Balkan coğrafyasıyla temasa geçmiş olan bir milleti temsil etmektedir. Buradaki ölümler kahramanların bireysel ölümlerinden ziyade Balkan coğrafyasının, burada oluşturulmuş olan bir kültürün ölümüdür. Bu ölümler normal değil kanlı birer cinayettir

KAYNAKÇA

- Aslan, Ş. (2012). Türk Romanında Ölüm 1859-1910. (Yayımlanmamış doktora tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çokum, Sevinç. (2018). Bizim Diyar. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Ercilasun, Bilge (2009). Sevinç Çokum ve Dört Romanı, Türklük Bilimi Dergisi (TUBAR), S.XXVI, s.81-108
- Ergin, Muharrem. (2007). Orhun Abideleri. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Ergin, Muharrem. (2007). Dede Korkut Kitabı. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Roux, Jean-Paul. (1999). Altay Türklerinde Ölüm. (Çev. Aykut Kazancıgil). İstanbul: Kabalıcı Yayınevi. (1963)
- Sevinç Çokum Kişisel web sitesi (2020). Romanlar. Erişim adresi:
<https://www.sevinccokum.info/>
- Söylemez, Orhan (2003). Göçe Maruz Kalan Türkler ve Edebiyatta Aksisi; Sevinç Çokum, Didem Uslu ve Halimat Bayramuk, Türk Edebiyatı, S. 356, s.38-40

HAMDULLAH HAMDÎ'NİN TUHFETÜ'L-UŞŞÂK MESNEVİSİNİN İNCELENMESİ

Kübra TÜRKEL, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Kütahya
kubra_duzcan@hotmail.com

ÖZET

İlk örnekleri Fars edebiyatında verilen mesnevi nazım şekli beyit sayısının sınırsız oluşuyla Türk şairlerin de dikkatini çekmiş ve bu türde birçok eserin oluşumuna olanak sağlamıştır. Aynı zamanda konu kısıtlamasının olmaması bu türde çeşitli konularda ürünler verebilmeyi sağlamıştır. Türk edebiyatında 11. yüzyıldan bu yana mesnevi nazım şekliyle ürünler verilmeye başlanmış ve yıllar geçtikçe mesnevinin gelişimi ve önemi artmıştır.

15. yüzyıl, Klasik Türk Edebiyatında mesneviciliğin gelişmesinde ve yayılmasında önemli bir yer tutar. Bu yüzyılda Hüsrev ü Şirin, Harnâme gibi şair Şeyhî'ye ait önemli mesneviler dikkati çeker. Dönemin önemli mesnevi yazarlarından biri de Akşemseddin-zâde Muhammed Hamdullah Hamdî'dir. Hamdullah Hamdî, Anadolu sahasının ilk hamse sahibi şairi olmasıyla ve önemli mesneviler yazmasıyla edebiyatımızda yer edinmiştir. Kuşkusuz onun mesnevileri arasında Tuhfetü'l-Uşşâk önemli bir yere sahiptir. Bu eser birçok bilim insanı tarafından ele aldığı konunun yeni olması nedeniyle özgün bulunmuştur.

Bu çalışmada Hamdullah Hamdi'nin hayatı ve edebi kişiliği, Tuhfetü'l-Uşşâk mesnevisinin biçim özellikleri, mesnevinin muhtevası incelenerek bilgiler verilmiş sözü edilen mesnevi hakkında genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hamdullah Hamdi, Tuhfetü'l-Uşşâk, Mesnevi, Klasik Türk Edebiyatı, Fars Edebiyatı.

GİRİŞ

Klasik Türk Edebiyatının en çok kullanılan nazım şekillerinden biri mesnevidir. Mesnevi nazım şeklindeki eserlerin çokça verilmesine olanak sağlayan unsur bu türün özelliklerinden ileri gelmektedir. Mesneviler kendi arasında kafiyeli beyitlerden oluşur, beyit sayısı sınırsızdır ve aruzun kısa kalıplarıyla yazılır. Bütün bu özellikler türün şairler tarafından kullanılmasını kolaylaştırmıştır. Birçok konuda yazılabilen mesneviler konusuna göre gazavatnâme, menâkıbnâme, sümâme, şehrengiz, hilye, mevlid... gibi isimler alır.

Türk Edebiyatında mesnevi nazım şekli Yûsuf Has Hâcib'in 11. yüzyılda kaleme aldığı Kutadgu Bilig ile başlar. 13. Yüzyılda bu türün en önemli eserlerinden biri olan Mevlana'nın Mesnevisi yazılırken 14. yüzyılda Yûnus Emre Risâletü'n-Nushiyye'sini yazar. Âşık Paşa, Şeyhoğlu Mustafa, Ahmedi gibi mesnevi yazarları bu yüzyılda belirir. 15. Yüzyılda Ahmedi Dai, Süleyman Çelebi, Şeyhi, Hamdullah Hamdi bu türün önde gelen isimleri olurlar. 16. Yüzyılda Zâtî, Fuzûlî, Taşlıcalı Yahyâ; 17. yüzyılda Nev'izâde Atâyi, Nâbî; 18. yüzyılda Şeyh Galip ve 19. yüzyılda İzzet Molla dönemlerinin en önemli mesnevilerini yazarak tarihe geçer.

Mesnevi nazım şekli Klasik Türk Edebiyatı'nın her döneminde ilgiyle işlenen bir tür olmuştur. Kimi şairler mesnevi nazım şeklini çok sevmiş ve beş mesnevi yazarak hamse sahibi şairler arasına isimlerini yazdırmışlardır. Bunlardan biri de 15. yüzyıl şairlerinden Akşemseddin-zâde Muhammed Hamdullah Hamdî'dir. Hamdullah Hamdi Anadolu sahasının hamse sahibi ilk şairidir.

Hamdullah Hamdi, 1449'da Göynük'te doğdu. Akşemseddin'in (1389-1459) en küçük oğludur. Asıl adı Mehmed Hamdullah olmakla birlikte daha çok Hamdi Çelebi adıyla anılmıştır. Hamdi Çelebi on iki yaşında iken babası vefat etmiştir. Kendisine vasi olan ağabeylerinden himaye görmediğini ve onlardan çok eziyet çektiğini "Yûsuf u Züleyhâ" mesnevisinin "sebeb-i te'lif" bölümünde bildirir. Bunlar yüzünden İbrani din büyüğü ve atası olan Yusuf'un sıkıntılarını daha iyi anladığını ve kendisini birçok yönden ona benzettiğini söyler. Buna rağmen iyi bir medrese eğitimi görmüştür. Hazırladığı eserlerinden, gayet iyi derecede Arapça ve Farsça öğrenip bildiği ve güçlü bir edebi kültür almış olduğu bariz olarak anlaşılmaktadır. Hakkında yazılan şair tezkirelerde onun "heyet, nucum ve musikide iyi derecede bilgi sahibi" olduğu belirtilmiştir.¹

Enîsî, onun Bursa'da Çelebi Sultan Mehmed Medresesi'nde müderrislik yaptığını, devrin tanınmış alimlerinden Molla Hayalî ile ilmi tartışmalarda bulunduğunu, rüyasında babasının, zahiri ilimleri bırakarak halifelerinden İbrahim Tennuri'den manen faydalanmasını tavsiye etmesi üzerine Kayseri'ye gidip İbrahim Tennuri'ye intisap ettiğini ve hilafet aldıktan sonra Göynük'e döndüğünü bildirir (Menâkıb-ı Akşemseddin, s. 138-139).²

Hamdullah Hamdi'nin edebi dünyasına baktığımızda günümüze taşınan önemli eserler bıraktığını görürüz. Bunlar Divân'ı, Mecâlistü't-Tefâsîr isimli tefsiri ve Hamse'sidir. Hamsesinin içerisinde Yûsuf u Züleyhâ, Leylâ ve Mecnûn, Ahmediyye, Kıyâfet-nâme, Tuhfetü'l-Uşşak mesnevileri bulunmaktadır.

¹ Emîr Hüseyin Enîsî, (haz.: Ali İhsan Yurd - Mustafa Kaçalın) Menâkıb-ı Akşemseddin: Hayatı ve Eserleri, İstanbul 1994, s. 138-139, 147-149

² Öztürk, Zehra (1997) "Hamdullah Hamdi", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. c.15 say. 452

Hamdî'ye göre; şiirin temeli mecazdır. Ancak mecaz, bir hakikatin ifade edilmesi yolunda kullanılmalıdır. Yine Hamdî'ye göre şiirin konusu “muhabbet” olmalıdır. Çünkü “aşk”tan ve “muhabbet”ten bahseden sözleri herkes beğenir. Kâinatın yaratılışının sebebi olarak “muhabbet”i gören şâir, tasavvufî yaratılış anlayışının etkisindedir: “Çü mebde'dür muhabbet kâinata / Hakikat zâtı oldur her sıfâta // Pes ol sözde ki şerh ola muhabbet / N'ola hazz alsa andan cümle millet”. Ancak o bütün şiirlerinde ilâhî aşktan bahsetmemiş, beşerî aşka da gazellerinde yer vermiştir. Bu tutum beşerî aşkı, insanı ilâhî aşka götüren bir yol olarak gören zihniyet olarak düşünülebilir (Şentürk ve Kartal, 2011).

Hamdi Divân'ının dil yönünden dönemin diğer eserlerinden farklı bir yapıya sahip olduğunu söylemek güçtür. O dönem şairlerinde sık sık görülen arkaik kullanımlar ile imale ve zihafardan kaynaklanan bazı vezin aksaklıkları onun şiirinde de yer almaktadır. Hamdî'nin şiirlerinde dikkat çeken en önemli üslûp özelliği, şairin duygu ve düşüncelerini ifade etmede cinas, iştikak, kalb gibi “lafzî” sanatlarla öncelik vermesidir (Şentürk ve Kartal, 2011).

Bazı kaynaklarda Muhammediye, bazı yerlerde de Mevlid ismiyle anılan Ahmediyye, aruzun “fâilâtün fâilâtün fâilün” kalıbıyla 900/1494-95 tarihinde yazılmış olup 1337 beyitten oluşmaktadır. Eserde Hz. Peygamber'in doğumundan, mucizelerinden, peygamberliğinden, hicretinden, miracından ve vefatından bahsedilmektedir (Şentürk ve Kartal, 2011).

Şâirin Leylâ vü Mecnûn mesnevisi, gerek XV. asır Osmanlı toplumuyla olan ilişkisi, gerekse bu asır Türkçesinin özelliklerini yansıtmaya bakımdan önemli ve üzerinde durulması gereken bir eserdir (Şentürk ve Kartal, 2011).

Telif tarihi bilinmeyen Kıyâfet-nâme, aruzun “feilâtün mefâilün feilün” kalıbıyla yazılmış olup, 158 beyitten müteşekkildir. Evliya Çelebi'nin Ayasofya'da Altuntop altında yazıldığını belirttiği bu eser, türünün Türk edebiyatında bilinen ilk örneği olması sebebiyle önemlidir (Şentürk ve Kartal, 2011).

Devrin en güzel Yûsuf u Züleyhâ vasfını Hamdullah Hamdî'nin bu eseri kazanmıştır. 897/1491-92 tarihinde aruzun “feilâtün mefâilün feilün” kalıbıyla yazıldığı eser, 6215 beyitten oluşmaktadır (Şentürk ve Kartal, 2011).

Mecâlisü't-Tefâsîr Enîsî'nin Menâkıb-ı Akşemseddin'i dışındaki diğer kaynaklarda, iki ciltlik bu eser hakkında bilgi verilmez. Gibb, şairin Mecâlisü't-Tefâsîr ve diğer eserleriyle ilgili olarak şu değerlendirmeyi yapar: Âli'ye göre onun ilk eserleri iki küçük ilmi çalışmadır. Biri Mecâlisü't-Tefâsîr diğeri ise meşhur bir hadisin yorumudur.

Şairin, ilm-i kef, tasavvuf ve fıkıh konularıyla ilgili olarak kaleme aldığı risaleleri de elimizde bulunmamaktadır (Güneş, 2014, s. 29-90).

Hamdullah Hamdî'nin en önemli eserlerinden biri de hamsesinden biri olan Tuhfetü'l-Uşşâk'tır. Tuhfetü'l-Uşşâk kelime anlamı olarak Arapça Tuhfe ve Uşşâk kelimelerinden oluşan Tuhfetü'l-Uşşâk tamlaması âşıkların hediyesi veya âşıklara ilginç, beğenilen yeni bir hediye anlamına gelir (Güne, 2014, s. 23).

Hamdullah Hamdî'nin ve Türk edebiyatının tamamen orijinal eserlerinden biri kabul edilen Tuhfetü'l-Uşşâk'ın adı ile ilgili olarak farklı görüşler ileri sürülür. Kâtip Çelebi ve Edirneli Mehmed Mecdî Efendi gibi ünlü biyografi yazarları, eserin adında isabet ederek Tuhfetü'l-Uşşâk şeklinde kaydetmişlerdir. Şair eserinin ismini bizzat kendisi şu şekilde belirterek isim konusundaki tereddütleri ortadan kaldırır.

Adını Tuhfetü'l-Uşşâk kaldum

Tadını menba'ü'l-eşvâk kaldum

Beyitten de anlaşıldığı gibi müellifin Tuhfetü'l-Uşşâk şeklinde de adlandırdığı bu eser, bazı kaynaklarda, Mûnisi'l-Uşşâk şeklinde de geçer.

Tuhfetü'l-Uşşâk'ın, biri Medine Melik Abdülaziz Kütüphanesi Arif Hikmet Bölümü'nde (A) diğeri de British Library'de (B) olmak üzere iki yazma nüshası vardır. Harekeli olan A nüshası (978 beyit)nin, B nüshasından (927 beyit) daha eski, güvenilir ve muhteva bakımından da daha zengin olduğu anlaşılmaktadır.

Mevcut iki nüshanın muhteva bakımından karşılaştırılması sonunda Tuhfetü'l-Uşşâk'taki toplam beyit sayısının 987 (mülemma ve Arapça beyitlerle birlikte) olduğu anlaşılmaktadır (Güneş, 2014, s. 26-27-28).

Şekil Açısından Tuhfetü'l-Uşşâk

Tuhfetü'l-Uşşâk hikayesi mesnevi nazım şekliyle ve aruzun “mefâ'ülün mefâ'ülün fe'ülün” kalıbıyla yazılmıştır. Eserdeki beyitlerin, ortalama % 30'u redifli, % 70'i de kafiyeli kaleme alınmıştır. Kafiyelerin % 65'i zengin kafiye, % 20'si tam kafiye, % 15'i de yarım kafiye. Eser mesnevi nazım şekliyle yazılmasıyla birlikte aralara yerleştirilmiş bir kaside (tevhit) ve on bir gazel aruz kalıplarıyla kaleme alınmıştır (Güneş, 2014, s. 71).

Mesnevi nazım şekliyle ele alınan eserler genellikle birçok bölümden oluşur. Şairin mesneviyi oluşturma şekline göre bu bölümler değişebilir. Hamdullah Hamdi bu mesnevisini 3 ana bölüme ayırmıştır. Bunlar mesnevinin başlangıç kısmı, asıl hikâyenin işlendiği bölüm ve sonuç bölümüdür. Mesnevinin başlangıç kısmı 125 beyitten oluşur. Şair, 1-57. beyitler arasındaki ilk kısımda, tevhit ve münacat türünde kaleme almış olduğu beyitlerinde Allah'ın varlığından, birliğinden ve yarattığı varlıklardan bahsederek O'na sığınıp dua eder. Şair, 58-93. beyitler arasındaki ikinci kısımda Hz. Peygamber'i överek ondan şefaahat talep eder. 94-125. beyitler arasındaki otuz bir beyitlik kısımda, şair tarafından mesnevinin yazılış sebebi üzerinde durulur (Güneş, 2014, s. 70).

125-958. Beyitler arasında Müslüman bir gencin din değiştirerek evlenmesi ve evlendikten sonra çeşitli olaylar yaşayarak tekrar Müslüman olması hikayesi anlatılır.

Eserin sonuç bölümü 959-987. beyitler arasındaki yirmi dokuz beyitlik kısımdır. Ayrıca eserin sonunda Gazel-i Pend isimli bir manzume yer alır (Güneş, 2014, s. 71).

Eserin dil ve üslubuna bakıldığında şairin kelime seçimlerinde öz Türkçeden yana bir tavır sergilediği dikkati çeker. Eski Anadolu Türkçesi dönemi özelliklerini yansıtan eserde vezin gereği çok sayıda ki, kim bağlacı ile çün, ille, niteki, tâ ve meger gibi bağlaçların çok kullanıldığı görülür (Güneş, 2014, s. 74).

Sehî Bey ve Latîfî tarafından hoş tabiatlı, şiirinde epeyce letafet ve nazmında çok tatlılık bulunan biriydi. Türk dilinde ve mesnevide benzeri yoktu, şeklinde takdim edilen Hamdullah Hamdî'nin Tuhfetü'l-Uşşâk'ında kullandığı sade üsluba yalın veya çıplak üslup adı verilir (Güneş, 2014, s. 72-73). Söz sanatlarından tevriye, teşbih, mecaz gibi sanatları güzel bir şekilde kullanır. Örneğin Tuhfetü'l-Uşşâk'ın 622. Beytinde “*Kaldı bu gönül tütüşü hasret kafesinde/Zevk*

eylemes ol la'Ûl-i şeker yâr ile heyhât” diyerek “gönlünü papağana, hasreti kafese, sevgilinin kırmızı dudakları şekere” benzeterek teşbih sanatında oldukça faydalanmıştır.

Muhteva Açısından Tuhfetü'l-Uşşak

Kayseri'de Kutbülvahîdîn Evhadüddin zamanında zengin ve bilgin bir ticaret ehli kişi yaşar. Bu kişi Kayseri ilini kendisine vatan tutmuş, sözüne itibar edilen, dini konularda hassas bir beydir. Günün birinde Allah Teâlâ bu Hoca'ya güzel yüzlü, gören herkesin hayran kaldığı bir oğlan çocuğu verir. Babasından ötürü ona Hoca-zâde derler.

Günler geçer, ay yüzlü Hoca-zâde büyür ve 10 yaşına geldiğinde anne ve babasının karşısına çıkar. Genç oğlanın talebi anne ve babasını şaşırtacaktır. Hoca-zâde, artık Kayseri'de duramayacağı, ailesine daha fazla yük olmamak için kendi hayatını kurması gerektiğini ve bu yüzden İstanbul'a gidip orada ticaret yapmak niyetinde olduğunu belirtir. Bu sözleri duyan annesi ve babası şaşırır, üzülür ve korku içinde Hoca-zâde'yi bu fikrinden vazgeçirmek için dil dökerler. Henüz yaşının çok küçük olduğunu, ticaret yapmanın meşakkatli bir iş olduğunu, hayatını sürekli yollarda geçirmek zorunda kalacağını, insanların onu kandırabileceğini söylerler. Ne kadar yalvarsalar da oğullarının bir türlü kararından vazgeçmeyeceğini gören anne-baba çaresiz Şeyh Evhadüddin'in yanına varıp yaşadıkları durumu anlatırlar. Yanına varanlara yol gösteren bu bilge şeyh, Hoca-zâde'nin anne ve babasına, her şeyin Allah'tan geldiğini, onlara düşenin oğullarına izin verip destek olmak olduğunu söyler. Şeyh'in sözüne itibar eden aile oğullarına gösterişli bir at ve ticaret malları ayarlayarak onu yola hazırlar. Gitme vakti geldiğinde genç tüccarı uğurlamak için bütün ahali, anne-babası ve Şeyh Evhadüddin toplanır. Şeyh, Hoca-zâde'ye yola çıkmadan birkaç nasihatte bulunur. Hiçbir zaman nefesine uymaması gerektiğini, doğruluktan asla vazgeçmemesi gerektiğini, öfkesine yenik düşmemesi, dünya malına kanıp mülkün sahibi olan Allah'ı unutmaması gerektiğini önemle vurgular. Şeyh'in nasihatlerinden sonra Hoca-zâde herkesle vedalaşıp uzun yolculuğuna adım atar.

Uzun ve meşakkatli bir yolculuktan sonra Hoca-zâde, İstanbul şehrine varır. Burada güzel bir hana yerleşir. Handaki kişiler bu genç ve güzel yüzlü Hoca-zâde'yi hayretle karşılar. O zamanlar İstanbul'da yüksek mertebede olan bir Tekfur vardır. Bu Tekfurun zengin, güçlü fakat gözü zenginlikte olmayan bir de veziri vardır. Bu vezir tüccarlar tarafından sevilen ve güvenilen biri olduğu için de bütün tüccarlar ona bağlanırlar.

Hoca-zâde'yi gören simsarlar, ona her konuda yardım edebileceklerini, eğer isterse şehir pazarını gezdirebileceklerini söylerler. Bu teklife sevinen Hoca-zâde simsarlarla birlikte pazara çıkar ve pazardaki herkes onun güzelliğine hayran kalır. Ona böylesi yoğun ilginin olduğunu gören diğer tüccarlar bu durumdan rahatsızdır. Tellallar şehre Müslüman bir tüccarın geldiğini fakat bu tüccarın güzellikte eşi benzeri olmadığını derhal vezire iletirler. Vezirinde güzeller güzeli bir kızı vardır. Kızına layık bir eş bulamayan vezir bu haberi duyunca çok sevinir. Vezir ertesi gün Hoca-zâde için ziyafet düzenletir. Böylelikle kızına layık bir eş bulabilecektir.

Tellallar vezirin verdiği emri yanına getirmesi emrini gerçekleştirmek için genç tüccarın yanına giderek mallarının ve canının güvenliğini koruyabilmesi için iyi bir muhafız bulması gerektiğini, bunun için de en güzel yolun şehrin vezirinin yanına gidip yardım istemek olduğunu söylerler. Hoca-zâde hediyelerini alarak vezirin huzuruna varır. Vezir böylesi güzellikte olan genç tüccarı karşısında görmekten hayli memnun olur ve ertesi gün tekrar huzuruna gelmesi

için Hoca-zâde'yi davet eder. Bu davet Hoca-zâde'nin beklediğinden biraz farklı olacaktır. Çünkü vezir o gece kendisine içki sunacaktır. Başta böyle bir şey yapamayacağını, büyük bir şeyhten tövbe aldığını, içki içmek yerine ney dinlemesinin daha münasip olduğunu söylese de vezirin ısrarlarına dayanamaz ve denileni yapar. Vezir gecenin bu şekilde sonlanmasından bir hayli memnundur ve ertesi gece de meclisine katılması için Hoca-zâde'ye davet edip yollar. Ertesi gece de meclise katılan Hoca-zâde sarhoş olup kendinden geçer. O esnada perdenin arkasından vezirin güzeller güzeli çıkarak Hoca-zâde'nin yanına oturur. Kızı gören genç tüccar anında âşık olur. Güzel kız gitmek istese de Hoca-zâde kızın eteğine yapışarak gitmesini istemediğini söyler. Vezir tüm bu olanlardan mutludur. Genç tüccarsa vezirin kızının aşkıyla hiçbir şey düşünemez ve yapamaz hale gelmiştir.

Ertesi gün tellallar genç tüccarın evine giderek vezirin evine o gece de davetli olduğunu söylerler. Vezirin kızına âşık olan Hoca-zâde, güzel kızı görebileceği umuduyla bu habere çok sevinir. O gece de diğer gece gibi eğlence içinde geçer, sevgilinin yüzünü görür. Bu görüşmeden sonra sevgiliden ayrı kalmanın artık dayanılmayacak bir hal aldığını hizmetkarlarına söyler. Hizmetkarlar durumu tellallara iletir. Herkes Hoca-zâde'nin bu hale gelmesine üzgündür. Genç tüccar, vezirin kızını görebilmek için kölelik bile yapmaya razı olduğunu vezire iletmeleri için tellallardan yardım ister. Tellalların sözlerini duyan vezir bu halden memnundur. Fakat kızının da genç tüccara olan aşkı teyit etmek için kızının odasına gider, genç tüccarı över ve kızının da genç tüccara âşık olduğuna kanaat getirince odadan ayrılır. Genç tüccar ertesi gün de vezirin evine davetlidir. Diğer günlerde olduğu gibi o gece de eğlenirler. Vezirin güzeller güzeli kızı, tüccarın yanına gelerek Hoca-zâde'ye, ona âşık olduğunu söyler ve gitmeye kalır. Genç tüccar tekrar kızın eteğine yapışıp gitmesini istemediğini söyler. Birbirlerine olan aşkı gazellerle ifade eden sevgililer aşktan iyice sarhoş olmuşlardır. Vezirin de müsaadesiyle birbirlerine sarılıp öperler. Genç tüccar, kızın aşkıdan öper öpmez oracıkta bayılır ve hana geri götürülür. Yaşadığı bu geceden sonra uyanan Hoca-zâde'nin aşkı iyice dayanılmaz bir hal almıştır. Ağlamaktan kendine zarar verir hale gelen genç tüccarın durumu tellallar tarafından vezire iletir. Vezirin, Hoca-zâde'yi kızıyla evlendirebilmesi için bir şartı vardır. Ancak dinini değiştirirse kızı ile evlenebilecektir. Hoca-zâde'nin gözü aşkıdan hiçbir şey göremez hale gelmiştir. Sevgili uğruna dininden hiç düşünmeden vazgeçer. Böylelikle genç kız ve genç tüccar görkemli bir düğünle evlenir. İki yıl sonra genç çiftin iki oğlan çocuğu dünyaya gelir.

Günler gelip geçer, Hristiyanların yedi yılda bir defa Küçük Ayasofya'da toplanıp ibadet ettiği gün gelir. Genç tüccar ve eşi de bu merasime katılır. Genç tüccar İslamiyet'i bıraktığı gün Ayasofya'ya bir Kur'an-ı Kerim bırakmıştır. Aklına gelir gelmez Kur'an'ı alır ve eşine bu kutsal kitabın İslamiyet'in kitabı olduğunu, Allah Teâlâ tarafında Hz. Muhammed'e gönderildiğini ve daha birçok bilgiyi anlatır. Genç tüccarın anlattıkları eşinin merakını artırır ve içinden fal bakmak istediğini söyler. İkisi de abdestlerini alıp Kur'an'dan bir sayfa açarlar. Karşılıklı olarak "İnananların gönüllerinin Allah'ı anması ve O'ndan inen gerçeğe (Kur'an'a) içten bağlanması zamanı daha gelmedi mi? Onlar, daha önce kendilerine kitap verilenler gibi olmasınlar; onların üzerinden uzun zaman geçti de kalpleri katılaştı. (Onların) çoğu, yoldan çıkmış kimselerdir (Güneş, 2014, s. 48)." ayeti çıkar. Bu ayeti okuyan Hoca-zâde ve eşi göz yaşlarına hâkim olamazlar. Vezir kızının ve damadının bu halini görünce olanları sorar. Olanları anlayan vezir de onlar gibi duygularına hâkim olamaz. Genç tüccar, eşi, vezir ve orada bulunan yetmiş iki kişi İslamiyet'i kabul edip hep birlikte Kayseri'ye gider ve mutlu, mesut yaşarlar.

Tuhfetü'l-Uşşâk'ın Kişi Kadrosu

Tuhfetü'l-Uşşâk mesnevisinin kişi kadrosuna bakıldığında merkezde 3 isim karşımıza çıkar. Bunlar Hoca-zâde, vezir ve vezirin kızıdır.

Hoca-zâde: Kayserili bir tüccarın tek oğludur. Güzelliğiyle çevresindekilerin ilgisini çeker. On yaşına geldiğinde ailesine, İstanbul'a gidip orada ticaret yapmak istediğini söyler. Ailesini Şeyh Evhadüddin'in izniyle ikna ederek İstanbul'a gider. Orada da çok sevilip hayran kalman Hoca-zâde kısa sürede kendisini saraya davet edilmiş bulur. Sarayda vezirin kızını görünce ona âşık olur ve harap duruma düşer. Vezir'in, kızıyla evlenmesi için yapması gereken şartı yerine getirip, Hristiyan olup, kızıyla evlenir. Daha sonra geçmiş zamanda Ayasofya'ya bıraktığı Kur'an'ı görünce çok etkilenir ve tekrar Müslüman olup ailesiyle birlikte Kayseri'ye döner.

Hoca-zâde'nin özellikleri mesnevide şu beyitlerle ifade edilmiştir:

143. Melek-şüret melik-şîret kamer-fer
Cemâinden cihân u cân münevver³
144. Behişt-i Heşt'e ta'Ön eyler cemali
Kaşı mehri nizâr itmiş hilâli
145. Yüzi hurşide almı aya beñzer
Gözi şayyâda kaşı yaya benzer
146. Dehânımı görenler üşde cân dir
Miyânımı gören dil der-miyân dir
147. Gören yüzini eydürdi özine
Melekdür muşhaf inzâl itdi yine
148. Söze gelse cihân tolardı hōş-bū
Dişinüñ nazmı neşr iderdi lü'lü

Vezirin kızı (Sevgili, Duhter): Vezirin güzelliğiyle ünlü tek kızıdır. Vezir bu güzel kızını, ona layık biri ile evlendirmek ister. Fakat onunla evlenmek isteyen birçok kişi olsa da o hiçbirini beğenmez. Hoca-zâde'yi babasının meclisinde görünce ona âşık olur. Hoca-zâde ile evlenip iki çocuğu olur. Bir gün Küçük Ayasofyada Hoca-zâde ile merasime katıldıklarında Hoca-zâde ile Müslüman olur ve Kayseri'ye gider.

323. Dahi haddi açılmadıķ gül idi
Dahi la'Öli açılmadıķ mül idi
324. Henüz düşmişdi ben hurma lebine
El irmemişdi şîb-i ğabğabına
325. Belürmemiş nihâlinüñ turuncı
Hōş ögrenmiş velî ğoncası ğancı
326. Cihâni tıfl iken kılmış tufeyli
Cemâlin görse Mecnün ola Leyli

³ Tuhfetü'l-Uşşâk mesnevisine ait numaralandırılmış beyitler Prof. Dr. Mustafa Güneş'in "Hamdî ve Tuhfetü'l-Uşşâk'ı" isimli eserinden alınmıştır.

327. Kemend atmış saçı sihriyle māha
Giriftār eylemiş Hārūt'ı çāha
328. Cemāli üzre zülfi çime beñzer
Dehāni şems içinde mīme beñzer

Vezir: İstanbul tekfurunun Hristiyan veziridir. Halk arasında tüccarlara yardım etmesiyle sevilir. Hoca-zāde'yi kızına layık bulunca Hristiyanlığı kabul etmesini ister. Daha sonra Hoca-zāde ve kızıyla birlikte Müslüman olup Kayseri'ye gider.

Bu üç temel kişi dışındaki yardımcı kişiler şunlardır: Şeyh Evhadüddin, Hoca-zāde'nin babası, Hoca-zāde'nin annesi, Hoca-zāde'nin hizmetkarları, vezirin tellalları.

Tuhfetü'l-Uşşâk'da Mekân

Mesnevideki olayların geçtiği iki ana mekân vardır. Bunlar dış mekân olan Kayseri ve İstanbul şehirleridir. Olayların büyük bir kısmı İstanbul'da geçer. Bu iki mekân dışında Kayseri'de Şeyh Evhadüddin'in dergâhı, İstanbul'da Hoca-zāde'nin kaldığı han, vezirin sarayı, Ayasofya ve İstanbul pazarıdır.

Tuhfetü'l-Uşşâk'da Zaman

Tuhfetü'l-Uşşâk'ta eserin yazılış zamanı olan bahar mevsiminin başlangıcı olan nevrüz şöyle zikredilir:

99. İrişüp mevsim ü nevrûze uşşâk
Nevâyıla şeref bilmüşdi âfâk

(Âşıklar bahar mevsiminin başlangıcı sayılan nevrüze kavuştukları zaman, bütün ufuklar güzel ses ve sözlerle şereflenmişti).

Tuhfetü'l-Uşşâk mesnevisinde vakamın geçtiği zaman dilimi ile ilgili olarak eserin yazılmaya karar verildiği nevrüz gününden başka bir bilgi yoktur. Ancak mesnevide anlatılan zaman aralığı, Hoca-zāde'nin on yaşına girdiği zaman seyahat etme isteğini babasına söylemesi ile başlar (Güneş, 2014, s. 64).

Tuhfetü'l-Uşşâk'da Motifler

Âşık Olma Motifi: Hoca-zāde'nin şöhretini duyan vezir, genç tüccarı sarayına davet eder ve içki içirerek onu sarhoş eder. Aniden açılan perdenin arkasından çıkan vezirin kızının güzelliği karşısında dili tutulan Hoca-zāde vezirin güzel kızına âşık olur (Güneş, 2014, s. 65).

535. ØIşık odiyile tā ki gönül şemØi uyandı
Pervāne gibi cān u ciger odlara yandı
536. Gül gibi cihān güldi irüp devr-i bahāra
Beynüm göre kim lāle gibi odlara yandı
537. Āvāre iken gönlümi şayyād-ı muĥabbet
Şayd eyleyin boynına hōş taĥdı kemendi

- 538 VâÖiz bize vaÖz itmege dıvânelerüz biz
Bend ehline ger Öākıl iseñ eyleme pendi
539 Her şām u seher Hāmdı nice inilemesün kim
Rāhat uyudı derd ü gam u mihnet uyandı

Din Değiştirme Motifi: Klasik Türk edebiyatında nadir görülen din değiştirme motifinin ana motif olarak ele alındığı nadir eserlerden birisi olan Tuhfetü'l-Uşşâk mesnevisinin başkahramanlarından birisi olan vezir, kızını Hoca-zâde'ye ancak dinini değiştirip puta secde etmesi karşılığında verebileceğini söyler. Vezirin ileri sürdüğü şartı, tellallar vasıtasıyla öğrenen tüccar, hiç tereddüt etmeden belirtilen şartı kabul eder (Güneş, 2014, s. 66).

- 794 Murādum bu ki ol mäh-ı münevver
Ola hurşidim ile yār u hem-ser
795 Velî şol şart ile ki kıoya dıni
Büt öninde yire ura yüzini
796 Furup Öazm itdiler ol bir'ki dellāl
İrişüp H`oca`ya Öarz itdiler hāl
802 Didi H`oca hezārān dın ü imān
Fidā olsun berā-yı rü-yı cānān
803 Muhibbūñ dıni ancak dil-beridür
Bes andan ğayriden bu dil beridür
804 Vişālinstüz baña cennet gerekmez
Hābübümsüz dile rāhat gerekmez

İki ve Yetmiş İki Sayıları: Hikâyenin başkahramanlarından Hoca-zâde ve eşinin iki yıl içinde iki çocuklarının doğmasına ve ikilik âlemi (kesret ve gurbet) olarak kabul edilen dünyanın aylık yurdu oluşuna işaret edilir.

Hikâyedeki “Müsülmân oldu yetmiş iki kişi” ifadesi ile Hz. Peygamber'in bir hadisinde belirttiği Hristiyanlığın yetmiş iki fırkasına ve çokluğa işaret edildiği söylenebilir (Güneş, 2014, s. 67-68).

SONUÇ

Hamdullah Hamdi'nin beş mesnevisinden biri olan Tuhfetü'l-Uşşâk, din değiştirme motifi üzerinden Hoca-zâde'nin sevgilisi için önce Hristiyan oluşunu, daha sonra da tekrar Müslüman oluşunu anlatır. Bu küçük mesnevi gerek içindeki gazellerle gerek aktardığı olaylarla diğer mesnevilere nazaran farklılık yaratmış, dönemine göre alışılmışın dışında bir hikâyeyi bizlere yansıtmıştır.

Mesnevilerde sıklıkla karşılaştığımız, karakterlerin sembolleştirilerek farklı kavramları temsil etmesi durumunu, Tuhfetü'l-Uşşâk'a uyarladığımızda ortaya beşerî aşk hikayesini anlatan bir mesnevi yerine tasavvufi çağrışımlarla yoğurulmuş bir mesnevi çıkar. Bu yönüyle Tuhfetü'l-Uşşâk'ı, ilahi aşkı anlatan alegorik bir mesnevi olarak da düşünebiliriz. Hoca-zâde iyi bir eğitim almış ve on yaşına geldiğinde arayış içine düşmüş bir âşıktır. İstanbul ise âşığın gurbeti,

ona hakikati buldurmakta öncülük eden şehirdir. Vezirin kızı Hoca-zâde`yi öncesinde beşerî aşkla sınayan kişidir. Hoca-zâde bu beşerî aşkla kendinden geçer, hakikati göremeyip gafflete düşer. Fakat bir yandan bu aşk, hakiki aşka ulaşmasında bir basamak olur. Nitekim sonunda hakikati olan İslam`a dönecek ve doğru yolu bulacaktır.

Yapılan incelemeler sonucu Tuhfetü'l-Uşşâk, sade dili, öz Türkçesi, olay örgüsündeki özgünlük ve tekrara düşecek kadar uzunlukta olmayışıyla okunmaya değer bir eserdir. Hamdullah Hamdi, Tuhfetü'l-Uşşâk`ı yazarak aşıklara bir armağan bırakmak istemiş ve edebiyat dünyamıza kıymetli bir eser bırakmıştır.

KAYNAKÇA

- Emîr Hüseyin Enîsî, (haz.: Ali İhsan Yurd - Mustafa Kaçalın) Menâkıb-ı Akşemseddin: Hayatı ve Eserleri , İstanbul 1994, s. 138-139, 147-149
- Güneş, M. (2014). Hamdî ve Tuhfetü'l-Uşşâk'ı. Ankara: Sahaflar Kitap Sarayı.
- Öztürk, Zehra (1997) "Hamdullah Hamdi", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. c.15 say. 452
- Şentürk, A. A. ve Kartal, A. (2011). Eski Türk Edebiyatı Tarihi. İstanbul: Dergâh Yayınları.

CENGİZ DAĞCI'NIN KORKUNÇ YILLAR ADLI ROMANININ DİL ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Şeymanur AYDIN, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Kütahya
seymanur-aydin@hotmail.com

ÖZET

Türk edebiyatının önemli yazarlarından olan Cengiz Dağcı, Kırım Tatarı olmakla birlikte, romanlarını Türkiye Türkçesi ile kaleme almış ve yayımlamıştır. Dağcı'nın Türkiye Türkçesiyle kaleme aldığı şiirleri olmasına rağmen daha çok romancılığı ve romanları ile tanınmaktadır.

Cengiz Dağcı'nın yayımlanan ilk romanı Korkunç Yıllar'dır. Kırım Türkçesiyle kaleme aldığı Korkunç Yıllar'ı 1956 yılında Türkiye Türkçesiyle yeniden yazmıştır. Cengiz Dağcı Tatar Türkçesiyle yetişmiş bir yazar olduğundan dolayı Türkiye Türkçesiyle kaleme aldığı romanlarında birtakım kelime ve cümle yanlışları görülmektedir. Diğer yandan eserde Almanca kökenli kelimeler de mevcuttur.

Yazar, romanında tasvire fazla yer vermeden, varlıkları olduğu gibi sade bir dille anlatmaya çalışmıştır. Yazarın diğer bir dil özelliği ise Türkiye Türkçesindeki genel kullanımın dışına çıkan ifade biçimleridir. Dağcı Korkunç Yıllar'ı objektif bakış açısıyla ve realist bir üslupla yazmıştır.

Bu çalışmada Cengiz Dağcı'nın "Korkunç Yıllar" adlı romanının dil özellikleri hakkında bilgi verilecek, roman dilinin değişik görünümleri ele alınacak ve örnekler üzerinden romanın dili değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cengiz Dağcı, Korkunç Yıllar, Türkiye Türkçesi, Dil, Üslup.

GİRİŞ

Cengiz Dağcı, modern Türk edebiyatının, Türkiye coğrafyası dışında doğmuş ve yaşamış ancak eserlerini Türkiye Türkçesi ile kaleme almış ve Türkiye’de neşretmiş bir romancıdır. Bugüne kadar on iki roman, beş günlük ve tamamı Varlık dergisinde olmak üzere birçok yazı neşretmiştir.

1950’lerde, Türkiye’deki dostlarından aldığı mektuplar ve onların gönderdiği Türkiye’de neşredilen edebiyat dergileri vasıtasıyla, Türkiye Türkçesini tanır. Dağcı, okuyucusunun gönderdiği Türkçe öyküler vasıtasıyla ve eserlerini Türkiye Türkçesi ile yazmaya karar verir. Bunun üzerine Dağcı, Korkunç Yıllar’ı Türkiye Türkçesiyle yeniden yazar. Korkunç Yıllar, bir Kırım Türkü olan Sadık Turan’ın çocukluğundan başlayarak, İkinci Dünya Savaşı sonuna kadarki hayatını konu alır. Dağcı’nın ilk eseri olan bu romanda otobiyografik unsurlar ağırlıktadır (Şahin, 1996: 56).

Dağcı, romanını yeniden kaleme alırken üslubuna dikkat etmeye çalışsa da eserin dili Türkiye Türkçesinden farklı özellikler göstermektedir. Romanda Türkçeyi sonradan öğrenen biri tarafından yazıldığını gösteren çeşitli ifade biçimlerine rastlanmaktadır. Çalışmada romandaki dil dışı kullanımlar, cümle ve kelime öbeği kuruluşundaki yanlışlar, farklı kelime biçimleri ve romanda bulunan yabancı kökenli sözcükler ele alınmıştır.

1. Korkunç Yıllar’da Dil Dışı Kullanımlar

Eserde dikkat çeken unsurlardan birisi ölçünlü dilde yaygın bir kullanım alanı olmayan geçmiş zaman hikâyesi ile oluşmuş birleşik zaman çekimidir. Örnek verilirse;

“Ee, ne **sandındı** ya?” (s.102)

Örneğinde sandındı biçimi yerine sanmıştın biçiminde olması gerekirdi.

Türkçede vurgusuz olan orta hece ünlüleri her zaman kendisini muhafaza edemez, düşer veya değişir, ancak Korkunç Yıllar’da vurgusuz kalan orta hece ünlüsü düşmesi gereken durumlarda yerinde kalmıştır.

“Birkaç dakika sonra, topun yanında dururken, **omuzuma** bir el dokundu.” (s.97)

“Hatırmda, hatırımda...” (s.158)

“Ben hastayım.. **Umurumda** mı benim?”

Türkçede k-h değişikliği kelime içinde ve kelime sonunda görülen bir değişikliktir. Kelime başındaki bazı k’lerin de h oldukları görülür (Ergin, 2013: 89). Korkunç Yıllar’da k-h değişikliğine dair birkaç örneğe rastlanılmıştır;

“... akıl torbasına bir sopa çektim kâfirin, ta **hiyamete** kadar ekmek aklına gelmez **artuh**.” (s.197)

“**Mutfahta**, İskender adlı Kırımli bulamazsın, diyor.” (s.192)

“Bu çocuğa dokunan keratayı **boh** çukuruna atacam.” (s.198)

Türkçede kelime başında b-m değişikliğine rastlanılır. Romandan birkaç örnek verilirse;

“**Men** de, eklemek yerine, akıl torbasına bir sopa çektim.” (s.197)

“Sen gel **menimle** beraber.” (s.197)

Türkçede t- d değişikliği genellikle kelime başında görülür. Örneğin;

“**Daşçı** işi zor, kardeş, dayanamazsın.” (s.195)

Bugün kullanılan gelecek zaman eki -acak, -ecektir. Olumlu ve olumsuz fiil köklerine bu ek getirilerek gelecek zaman şekli yapılır. Bu ek de kendisinden önce gelen açık orta hecenin a, e vokalini bugün değiştirerek daraltmaktadır. Fakat bu değişikliği yazı diline aktarmamak gerekir (Ergin, 2013: 302). Örneğin;

“Gitti, bir daha da **gelmiyecek**.” (s.12)

“Bekir’in sopa ziyafetine pek iştahı **olmıyacaktı** ki, hemen kayadan fırladı, ben de arkasından koştum.” (s.16)

“Bir şey **söyliyeceğim** sana, dedi ve elini omuzuma koyarak yanımda yürümeğe başladı.” (s.21)

“Bizi büsbütün yok etmedikçe içleri **rahatlamıyacak**.” (s.27)

Romanda Türkiye Türkçesi ağızlarında olup yazı dilinde kullanılmayan sözcükler de mevcuttur.

“Bir avuç toprak için on yaşında bir çocuk böyle **döğülür** mü?” (s.21)

“**Nideyim**, gardaş, hastayım, dayanamayacağım...” (s.217)

“**Nen** var, Osman?” (s.156)

“Sığıt kobresi **gibik** ayaklarımın **öğüne** tüştü.” (s.197)

“İki kilometre ıraktaki çeşmeden mutfağa su daşirem.” (s.193)

Vasita hâli eki eylemin ne ile, hangi araçla gerçekleştiğini göstermek için isme getirilen ekler yapılır. Türkçede vasita hâli eki olan +la/le, eserde kelimeye uygun kullanılmamıştır.

“Gözlerimi kapıyorum ve başında Çerkes **kalpağıyla** Bekir’i, iki büklüm olmuş babamı, buruşuk yanaklarından gözyaşları süzülen annemi görüyorum.” (s.74)

“Siyah saçları, **kanlarıyla**, daha bir parlak siyah olmuş alnına top top yapışmıştı.” (s.112)

“İki gün sonra bizi başka bir kampa götürdüler, tam **manasıyla** esirlik de orada başladı.” (s.133)

“Polisler haykırarak, beline **sopalarıyla** vurarak, Kırımçağı kapılara doğru götürüyorlardı.” (s.140)

“Kapımın önündeki silâhlı nöbetçinin kapıyı **aralamasıyla** kalabalık dalgalanıyor.” (s.147)

“Tercüman, ya Çek, ya da Polonyalı olacak, gayet kötü **Ruşçasıyla**: Her beş esir bir ekmek alacak.” (s.150)

“Alman askerlerinin **uzaklaşmalarıyla** yanımda yürüyen birkaç Rus, saftan dışarı çıkıyor.” (s.151)

“Beni getiren polise, babasına bakan evlat **bakışlarıyla** bakıyorum.” (s.176)

“Yüzünü siyah, uzun saçları **tamamıyla** örttüğünden, göremiyordum.” (s.182)

“Ama o ölü, sıkılmış **yumruklarıyla** öyle bir vaziyette yatıyordu ki, cansız vücudunda bile bir kuvvet var gibiydi.” (s.182)

“Allah’ın **yardımıyla** iki hafta sonra kollarımızı sıvayıp o çiftlikte işe başlayacağız.” (s.185)

Dağcı’nın romanında dikkat çeken özelliklerden biri de özne-yüklem uyumsuzluğudur. Türkiye Türkçesinde hayvan, bitki veya cansız nesnelere çoğul özne durumunda olursa yüklem çoğunlukla tekildir.

“Kemiklerin arasında zehirli **yılanlar** çöreklenmiş, güneşte **ısımyorlardı**.” (s.36)

“Gerideki **tanklar**, birbirlerinden on beşer metre kadar aralıklarla ağır ağır **yol alıyorlardı.**” (s.64)

“Çıplak, şiş ve mor ayaklarında kurumuş kanlarını **sinekler emiyorlardı.**” (s.85)

“**Uçaklar** ormanın üstünden **uçuyorlardı.**” (s.91)

“Peki, ama öbür tarafta bizim **hayvanlar otuyorlar**, onları bu tarafa geçirmek lâzım.” (s.99)

2. Yanlış veya Eksik Cümle Kuruluşlar

Cengiz Dağcı'nın eserinde karşımıza çıkan dil sorunlarından biri de yanlış veya eksik cümle kuruluşlarıdır. Dağcı, romanındaki cümle kuruluşlarında kullanması gereken kelimeler yerine başka sözcükleri tercih etmiştir.

“Bir şeyler sormak **istedimse** de o, battaniyesini başına çekerek uyudu.” (s.181)

“Şimdiye kadar nasıl **yaşadımsa.**” (s.234)

“Bu onları **sonuncu** görüşümdü.” (s.15)

“Mektepten **atılışından** iki hafta sonra Muharrem çeşmesinden döndüğüm bir akşam arkamdan bir kadın sesi duydum.” (s.18)

“Bu evimize **girmezden önce**, eşikte, annemle babam, oturup birbirlerinin ellerini tutarak uzun uzun ağladılar...” (s.20)

Bu cümlelerin doğrusu *istediysem, yaşadıysam, son görüşümdü, atıldıktan ve girmeden önce* şeklinde olmalıdır.

“Dede dönüp bana bakmadan **ilerlemesine** devam ediyordu.” (s.35)

“Yaralı var yok, **ben bilmez.**” (s.65)

“Söylediklerini **işitmezlikten** geliyorum.” (s.67)

“Yazmaz olur **uyum!**” (s.104)

“Gece yarısı, annemi, ahırda uyuyan esirlerin üzerinden yürüyerek bana **doğru gelir** gördüm.” (s.122)

“Ağzları köpük içinde, çıldırmış gibi, boğaz boğaza geldiler, birbirlerini **tırmaklayıp**, dişleyip kan içinde bıraktılar.” (s.124)

“Hareketsiz, hissiz yatıyorlar. **Kımıldanmıyorlar** bile.” (s.131)

Bu cümlelerin doğrusu *ilerlemeye, ben bilmem, duymazdan geliyorum, yazmaz olur muyum, bana doğru gelirken, tırmalayıp, kımıldamıyorlar* bile şeklinde olmalıdır.

“Hele dokuz sıralarında kalabalık **en fazla** oluyor.” (s.141)

“Ne zamandan **beridir** bize bakarak gülen insan görmedik!” (s.146)

“Almanlar bunu **gördülerse de** ateş etmediler.” (s.154)

“**Son defa** olarak bu korkunç rüyadan uyunmaya çalıştım.” (s.162)

“... harbden sonra, canımı kurtarmak için **Latin Amerikası** topraklarında toplanan bu insanlar türlü renkten, türlü milletten olduklarından, geçmişlerini de merak ettiğim yok.” (s.163)

“**Serde** hâlâ o yazarlık hevesi mi var?” (s.227)

“Arslan Bey kızla evlendi, Lehistanlı pehlivan da **az zaman** sonra Müslümanlığı kabul etti ve Han ordusunun sadık bir eri oldu.” (s.33)

Bu cümlelerin doğrusu *çok fazla, ne zamandan beri, gördüyse de, son defa, Latin Amerika,*

sende, biraz sonra şeklinde olmalıdır.

Eserde dikkat çeken başka bir husus ise hâl eklerinin yanlış kullanılmasıdır. Ayrılma hâli eki kullanılması gereken durumda bulunma hâli eki; yükleme hâli ekinin kullanılması gereken durumlarda da bulunma hâli eki kullanılmıştır. Örneğin;

“Yarım saat sonra, **aralarında** biri, örme kamçısını çizmelerine vura vura bize ştalagın talimatnamesini okudu.” (s.168)

Bu cümlelerin doğrusu *aralarından biri* şeklinde olmalıdır.

“Gözlerimin **önünde** bir masal şehri seriliyordu.” (s.37)

Bu cümlelerin doğrusu *gözlerimin önüne* şeklinde olmalıdır.

3. Farklı Kelime Biçimleri

Aşağıda verilen örnekler ya Türkiye Türkçesinde kullanılmayan türetilmiş şekiller ya da dilde böyle bir şekil olduğu hâlde cümlede geçtiği yere uygun olmayan ifadelerdir. Örneğin;

“Tatar olduğumu **öğreneliden** beri her akşam barakada bana Tatar milletini övüyor.” (s.163)

“Dizlerim, ellerim **durmamacasına** titriyor.” (s.173)

“Birbirlerine bakıştılar; **yaşlıcası** başını salladı.” (s.205)

“Memleketinden on beş sene **evvelsi** çıkmış.” (s.246)

“Düşmanlarımızın **ayaklan** altındaki güzel yurdumuz...” (s.244)

“Ah, Mustafa Ağa, keşke senin dilin de kalbin gibi tatlı **olaydı**.” (s.136)

“Sana em ekmek **verecem**, em de seni **döğmek** isteyen Habağın kafasını yarıp leşini kobreye **gömecem**.” (s.197)

“Ama dün bir Rus **Kırmılıdırım**? Dedi, beni aldattı..” (s.197)

“Anladı **mın**?” (s.198)

4. Yabancı Kökenli Sözcük Kullanımları

Dağcı eserinde zaman zaman Türkçe kökenli kelimeler yerine yabancı kökenli kelimeleri tercih etmiştir.

Örneğin “bay yüzbaşı” yerine Almanca *herr hauptmann*, “başçavuş” yerine Almanca *feldfebel*, “konuş” yerine Boşnakça *govori* sözcükleri kullanılmıştır.

“Orduda atlarla alâkam olmadı, herr hauptmann dedim.” (s.225)

“Nereye, **feldfebeli**?” (s.205)

“**Govori govori**, diyor ve harita başındaki kumandanların yanına gidiyor.” (s.73)

5. Romanın Genel Üslubu

Yazar Korkunç Yıllar’ı realist bir üslupla ve tasvire yer vermeden objektif bakış açısıyla anlatmıştır. Romanda bir savaş sonrasında cephenin durumu realist bir üslupla ve tarafsız bir şekilde anlatılmıştır. Örneğin;

Şişkof’u ve öteki subayları iki kocaman topun arasına yığılmış cephane sandıklarının yanında buldum. Komiserin yüzünde hâlâ akşamki acı ifade var. Subaylar, ara sıra, konuşmayı bırakıp etrafta haykıran, söven, sövülen askerlere bakıyorlar. Uzaklardan top sesleri geliyor, kesik kesik patlayışlar duyuluyor. Petrol almaya gelen tankların üstünde yatan yaralıların sayısı

cephenin halini göstermeye yetiyor. Ağır yaralılar, kamyonlarla güneye taşınıyor, cephedeki fırkasını bırakıp kaçan hafif yaralıları ise, komiserler, ellerinde tabancalarla söverek, geriye, cepheye sürmeye savaşıyorlar... (s.96)

Yazar, romanının iç ahengini sağlamak için türkü-şiir parçalarına yer vermiş, şiirsel bir üslup sağlamıştır.

“İleri!... İleri!
Türkistan erleri,
Ölürüz senin için,
Türkistan illeri!...” (s.243)

Yukarıdaki türkü vatanını kurtarmaya giden Türkistan askerleri tarafından söylenmiştir.

İbrahim Şahin Cengiz Dağcı'nın dili hakkında şunları ifade eder: “Şiir, destan, halk türküsü, bilmece vb. gibi edebi verimler onun diline hayatiyet kazandıran yapılarıdır. Bu hayatiyet aynı zamanda tahrip edilmiş olan kültürün hayatiyeti, yeniden dirilmesidir” (Şahin, 2014: 67).

Başka bir örnek;

“Güzel Türkistan sana ne oldu,
Hiç vakitsiz güllerin soldu.
Bilmem niçin kuşlar ötmez bahçelerinde,
Ah, bahçelerinde...” (s.95).

Bu dörtlük ise vatani işgal edilen askerlerin söylediği bir türküdür.

SONUÇ

Yazarın romanda Türkiye Türkçesindeki sözcük ve yapıları kullanırken birtakım yanlışlıklar yaptığı tespit edilmiştir. Romanda fiillerin yazımında yanlışlıklar yapıldığı görülmektedir. Bunlardan bazıları şunlardır; edemeyeceğim, söyleyemeceğim, kızarmıyacak, başlıyacak, dokumağa, tutmağa, kokmağa, sallıyarak, anlıyamıyor... gibi.

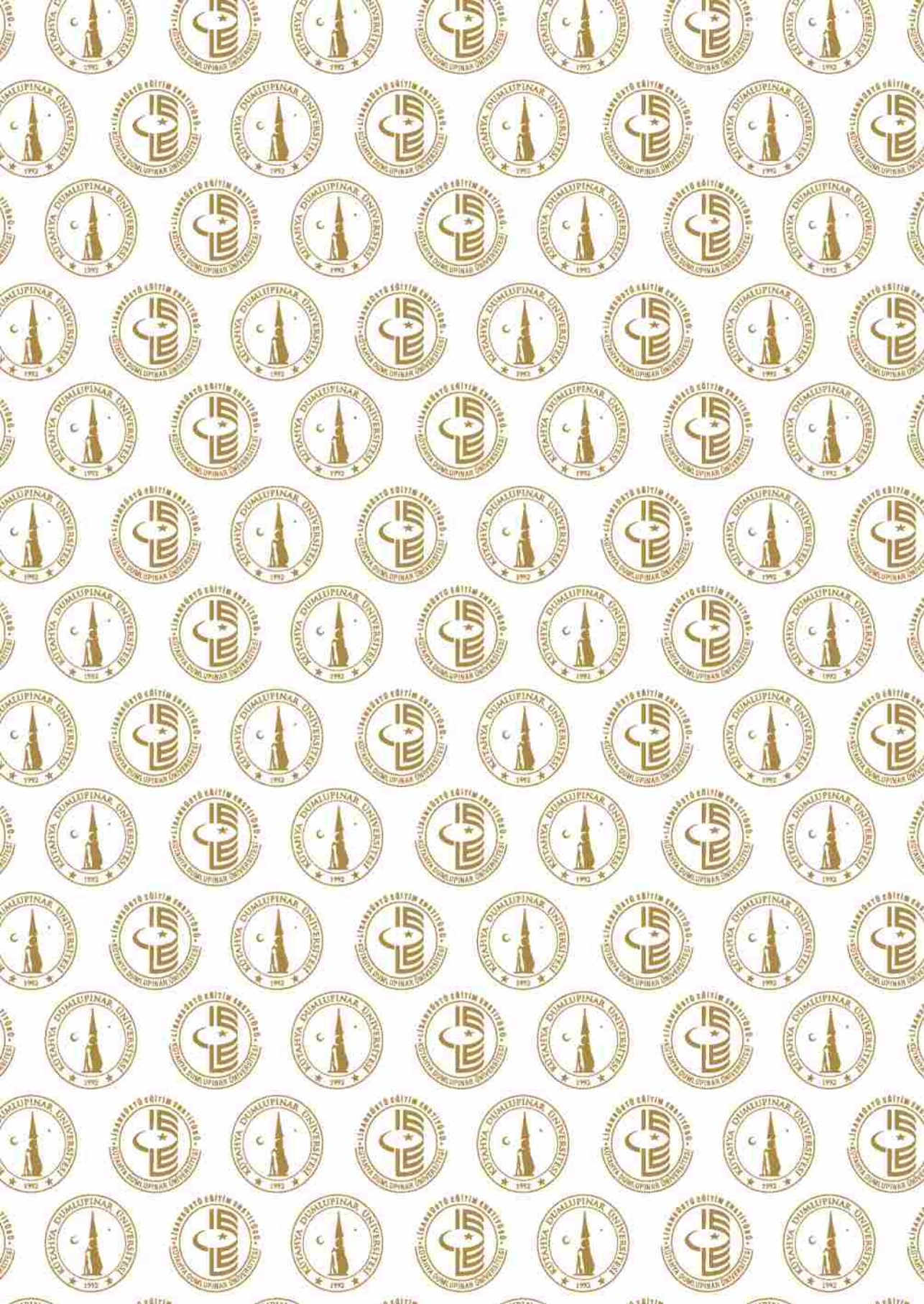
Eserde hâl eklerinin kullanımda, dilde olmayan kelimelerin türetiminde dil hataları görülmüştür fakat bu hatalar romanın anlaşılabilirliğini bozmamaktadır. Dağcı, zaman zaman eserde devrik cümlelere de yer vermektedir. Bu tarz cümleler Türkçenin yapısına aykırı olduğu için yazarın üslubunda kusur olarak görülebilir. Söz konusu romanda yazar realist bir üslup tercih etmiştir. Yer yer Türkçesi olduğu hâlde yabancı dildeki şekliyle yazılan kelimeler de göze çarpmaktadır.

Romanda basit yapıli cümleler fazladır. Bu durum romanın, sade ve açık bir anlatım tekniğiyle yazıldığını göstermektedir. Roman günlüklerden oluşan anlatım şekliyle yazılmıştır.

KAYNAKÇA

- Dağcı, C. (2019). Korkunç Yıllar. İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Ergin, M. (2013). Türk Dil Bilgisi. İstanbul: Bayrak Basım/Yayıml/Tanıtım.
- Şahin, İ. (1996). Cengiz Dağcı'nın Hayatı ve Eserleri. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Şahin, İ. (2014). Cengiz Dağcı'nın Kaynakları, Dili ve Üslubu. Kardeş Kalemler Cengiz Dağcı Özel Sayısı, S.88 s.67.

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğü
Evlıya Çelebi Yerleşkesi Tavşanlı Yolu 10. Km • KÜTAHYA
lee@dpu.edu.tr